

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ - Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΚΑΙ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΤΩΝ
ΝΕΩΝ
ΧΡΟΝΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑΙ 1981

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΤΩΝ
ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Μέ άπόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τά διδα-
κτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καὶ Λυκείου
τυπώνονται ἀπό τόν Ὀργανισμό· Ἐκδόσεως Διδακτι-
κῶν Βιβλίων καὶ μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

17459

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Ἐπειδή τό βιβλίο αὐτό ἔχει ἔκταση μεγαλύτερη, ἀπό ἑκείνη πού μπορεῖ νά διδαχτεῖ μέσα στόν πραγματικό διδακτικό χρόνο, ἔχουν ὁριστεῖ μέ έγκυλιο τά διδακτέα κεφάλαια στήν ίδια έγκυλιο ἔχουν περιληφθεῖ σύντομες περιλήψεις τῶν κεφαλαίων, πού δέ χαρακτηρίζονται διδακτέα. Παρακαλοῦνται λοιπόν οἱ διδάσκοντες, πρίν προγραμματίσουν τή διδασκαλία τους νά μελετήσουν τήν ειδική αὐτή έγκυλιο. /Τώρα ἀντί τῆς έγκυκλίου παρακαλοῦνται νά ίδουν τίς οἰκεῖες σελίδες τοῦ τεύχους: «΄Οδηγίες γιά τή διδασκαλία τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων», ἔκδ. ΟΕΔΒ].

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ - Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΤΩΝ
ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1981

Έκδοση του 1937

Αναθεωρημένη άπό έπιτρουπή (πού συγκροτήθηκε μέ απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, άριθ. 94953/13-7-1970) και μεταγλωτισμένη άπό τό Β. Αναστασιάδη, φιλόλογο τού Λυκείου Θηλέων Γρεβενών.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Γενική Ιστορία διαιρεῖται σέ τρεις μεγάλες περιόδους, στήν Ἀρχαία, στή Μεσαιωνική και στή Νέα.

Η Ἀρχαία Ιστορία περιλαμβάνει μία περίοδο άπό 5.500 περίπου χρόνια, δηλαδή άπό τό 5.000 π.Χ ως τό 476 μ.Χ., όπότε καταλόθηκε τό Δυτικό Ρωμαϊκό κράτος άπό τούς Γότθους. Σ' αυτή τήν περίοδο έμφανίζονται στό προσκήνιο τῆς Ιστορίας οι λαοί τῆς Ανατολής (Ασσύριοι, Βαβυλώνιοι, Αἰγύπτιοι, Χαλδαίοι, Πέρσες κ.τ.λ.) και υστερα οι Ἀρχαίοι Ἐλληνες και Ρωμαῖοι.

Στή μεγάλη αυτή περίοδο περιλαμβάνεται ή Ἀρχαία Ἐλληνική Ιστορία, πού τή μελετήσαμε ἀναλυτικότερα, ὅχι μόνο γιατί είναι ή Ἐθνική μας Ιστορία, ἀλλά και γιατί οι Ἀρχαῖοι Ἐλληνες ἦταν οι πρῶτοι άπό τούς ιστορικούς λαούς, πού δημιούργησαν ἔναν ἀξιοθάμαστο πολιτισμό, ποθετελεῖ τή βάση τοῦ πολιτισμοῦ τῶν σημερινῶν προηγμένων λαῶν.

Στήν ίδια περίοδο ἀνήκει και η Ρωμαϊκή Ιστορία, πού κι αυτήν τήν μελετήσαμε ἀναλυτικά. Κι αυτό, γιατί οι Ρωμαῖοι άπό τή μιά ἦταν δεύτερος υστερα άπό τούς Ἐλληνες ἀναπτυγμένους λαούς τῆς ἀρχαιότητας, πού ίδρυσε μιά μεγάλη αὐτοκρατορία (*Imperium Romanum*) και τελειοποίησε τή διοίκηση και τή νομοθεσία, ἐνῶ άπό τήν ἄλλη οι ίδιοι ἤρθαν σέ πολύ στενή ἐπαφή μέ τό Ἐλληνικό Ἐθνος, πού τό κατάκτησαν βέβαια, ἀλλά δέχτηκαν τόν ἀρχαῖο Ἐλληνικό πολιτισμό, τοῦ δποίου θεωροῦνται συνεχιστές. "Ετσι δημιουργήθηκε ὁ ὄρος Ἐλληνο-ρωμαϊκός πολιτισμός. Καὶ πολύ σωστά, τή στιγμή πού ὁ ίδιος ο Ρωμαῖος ποιητής Ὁράτιος παραδέχεται ὅτι « ἡ νικημένη Ἐλλάδα ὑπόταξε τό σκληρό κατακτητή ».

Η Μεσαιωνική Ιστορία περιλαμβάνει, σέ σχέση μέ τήν Ἀρχαία, πολύ μικρότερη περίοδο. Η περίοδος αυτή γιά τούς λαούς τῆς Δύσεως ἀρχίζει άπό τό 476 μ.Χ. και φτάνει ως τό 1492, δηλαδή ως τήν ἀνακάλυψη τῆς Αμερικῆς. Ἀντίθετα, γιά τό Ἐλληνικό ἔθνος ἀρχίζει άπό τό 330 μ.Χ., δηλαδή άπό τότε πού ὁ Μ. Κωνσταντίνος ίδρυσε τήν Κων/πολη – ἡ πιό ἐπίσημα άπό τό 395 μ.Χ., τότε πού μέ τό θάνατο τοῦ Μ. Θεοδο-

σιον τό Ρωμαϊκό κράτος χωρίστηκε όριστικά σέ 'Ανατολικό – και φτάνει ως τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς Τούρκους (1453).

'Η Μεσαιωνική Ἰστορία, δηλαδή ἡ Βυζαντινή, θεωρεῖται ως μία ἀδιάσπαστη συνέχεια τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Ἰστορίας, γιατί ἡ πρωτεύοντα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἴδρυθηκε σέ χῶρο ἑλληνικό, στό Βυζάντιο, πού ἦταν ἀρχαία ἀποικία τῶν Μεγαρέων (628 π.Χ.).

'Η Ἰστορία τῶν Νέων Χρόνων περιλαμβάνει καὶ τήν Ἰστορία τῶν Νεώτερων καὶ Νεώτατων Χρόνων καὶ ἔξετάζει γιά τούς λαούς τῆς Δύσεως καὶ τοῦ ὑπόλοιπου κόσμου τή χρονική περίοδο ἀπό τό 1492 ως σήμερα, ἐνῷ γιά τό Ἑλληνικό Ἐθνος τήν περίοδο ἀπό τό 1453 ως σήμερα. Αὐτή ὑποδιαιρεῖται ως ἔξης:

Α' Γιά τούς λαούς τῆς Δύσεως χωρίζεται σέ τρεῖς περιόδους:

1) Ἀπό τήν ἀνακάλυψη τῆς Ἀμερικῆς ως τήν Εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας (1492-1648),

2) Ἀπό τήν Εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας ως τή Γαλλική Ἐπανάσταση (1648-1789) καὶ τό Συνέδριο τῆς Βιέννης (1815),

3) Ἀπό τό Συνέδριο τῆς Βιέννης (1815) ως σήμερα.

Β' Γιά τό Ἑλληνικό Ἐθνος χωρίζεται σέ δύο περιόδους:

1) Ἀπό τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ως τή μεγάλη Ἑλληνική Ἐπανάσταση (1453-1821)

2) Ἀπό τή μεγάλη Ἑλληνική Ἐπανάσταση ως σήμερα.

Τό βιβλίο αὐτό περιλαμβάνει γερονότα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Εὐρωπαϊκῆς Ἰστορίας ἀπό τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τίς ἀνακαλύψεις τῶν Νέων Χρόνων ἀντίστοιχα ως τόν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο. 1914

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Η ΝΕΑ ΕΥΡΩΠΗ ΩΣ ΤΗ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗ ΕΙΡΗΝΗ (1492-1648)

Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ

Ναυτική πυξίδα

Τήν πρόοδο τῶν δυτικῶν λαῶν τῇ βοήθησαν μερικές πολύ σπουδαῖες ἐφευρέσιες, πού ἔγιναν στήν ἀρχῇ τῶν νέων χρόνων, ὅπως εἶναι ἡ ναυτική πυξίδα, ἡ πυρίτιδα, ἡ τυπογραφία κ.ἄ.

Λένε πώς πολλούς αἰώνες πρίν ἀπό τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ οἱ Κινέζοι ἤξεραν τήν ίδιότητα, πού ἔχει ἡ μαγνητική βελόνα νά στρέφεται πρός τό βο.γά. Ἐπίσης καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι κατά τίς σταυροφορίες εἶχαν ἀκούσει γιά τή μαγνητική βελόνα, ἀλλά τή χρήση τῆς τήν τελειοποίησαν ἀργά, μόλις κατά τό ΙΔ' αιώνα μ.Χ. στή νότια Ἰταλία. Τότε λοιπόν κατασκένασαν τή ναυτική πυξίδα (bussola), πού βοήθησε ἀρκετά τήν ἀνάπτυξη τῆς ναυτιλίας, γιατί τώρα μποροῦσαν οἱ ναυτικοί μέ τή βοήθειά της νά πλέουν στίς ἀνοιχτές θάλασσες, ἐνῷ ὡς τήν ἐποχή ἐκείνη δέν ἀπομακρύνονταν ἀπό τήν παραλία κατά τά ταξίδια τους.

‘Ορμή γιά τίς ἄγνωστες χῶρες

Τά σύνορα τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἦταν πολύ στενά, γιατί οἱ μεγάλοι ιστορικοί λαοί τῆς ἀρχαιότητας ἔζησαν καὶ ἔδρασαν σχεδόν ἀποκλειστικά γύρω ἀπό τή Μεσόγειο θάλασσα. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος μέ τήν κατάκτηση τῆς Ἀσίας πλάτυνε βέβαια τά σύνορα τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀλλά δ σύνδεσμος, πού ἐπιχείρησε νά δημιουργήσει ἀνάμεσα στίς Ἰνδίες καὶ στήν Εὐρώπη, διακόπηκε κιόλας στά χρόνια τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Ἀργότερα κέντρο τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου ἔγινε η Κωνσταν-

τινούπολη, δπου ἔφταναν τά προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν διά μέσου τῆς Ἀλεξάνδρειας, τῆς Μ. Ἀσίας καὶ προπάντων διά μέσου τῆς Τραπεζούντας. Ἀλλά καὶ ὁ δρόμος αὐτὸς ἔκλεισε, ὅταν οἱ Τούρκοι πήραν τή Μ. Ἀσία.

Ἄπο τότε τό ἐμπόριο τῶν Ἰνδιῶν διεξαγόταν διά μέσου τῆς Ἀλεξάνδρειας. Ἐραβεῖς ἐμποροὶ μετακόμιζαν τά Ἰνδικά προϊόντα στήν Ἀλεξάνδρεια διά μέσου τοῦ Ἰνδικοῦ Ὡκεανοῦ καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θάλασσας. Ἀπό ἐκεῖ τά παραλάμβαναν τά πλοῖα τῆς Βενετίας καὶ ἄλλων ἵταλικῶν πόλεων καὶ τά ἔφερναν στήν Εὐρώπη, δπου τά πουλούσαν σέ υπέρογκες τιμές. Κατά τοὺς μεσαιωνικούς χρόνους τά Ἰνδικά προϊόντα, ἰδίως τά μπαχαρικά, ὥπως είναι τό πιπέρι, τό γαρίφαλο, τό μοσχοκάρυδο, ἡ κανέλα κ.τ.λ., ἦταν περιζήτητα στήν Εὐρώπη. Ἐπίσης ἀπό τίς Ἰνδίες ἔφερναν τίς πολύτιμες πέτρες, τό ἐλεφαντόδοντο, τόν ἔβενο (= μαύρο πολύτιμο ρύλο) καὶ τά βαμβακερά υφάσματα. Ἐτσι οἱ ἵταλικές πόλεις πλούτισαν ἀπό τό ἀνατολικό ἐμπόριο καὶ ἥρχισαν νά τίς φθονοῦν ἄλλες ἐμπορικές πόλεις.

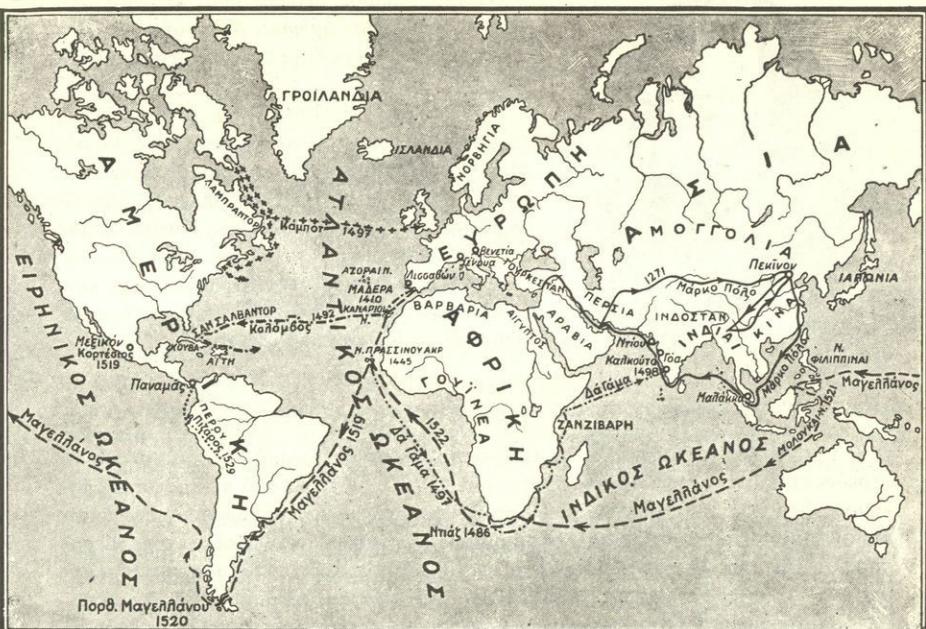
Τότε λοιπόν πολλοί σκέφτηκαν νά βροῦν ἄλλο δρόμο, γιά νά φτάσουν στήν πλούσια αὐτή χώρα. Ἐτσι ἡ φιλοδοξία, δ πόθος γιά μάθηση καὶ κυρίως ἡ δίψα γιά κέρδος ἔσπρωξαν τούς ἀνθρώπους γιά νά ζητήσουν νά βροῦν νέες χώρες.

Οἱ ἀνακαλύψεις

Πρῶτοι οἱ Πορτογάλοι ἐπιχείρησαν νά φτάσουν στίς Ἰνδίες πλέοντας γύρω ἀπό τήν Ἀφρική. Κατά τό ΙΔ' αἰώνα είχαν ἀνακαλύψει κιόλας τή Μαδέρα, τίς Ἀζόρες καὶ τά Κανάρια νησιά. Τίς θαλασσινές ἐπιχειρήσεις κατά τό ΙΕ' αἱ. τίς ὑποστήριξε πολύ δ γιός τοῦ βασιλιά τῆς Πορτογαλίας Ἰωάννη τοῦ Α', δ πρίγκιπας Ἐρρίκος, πού τοῦ ἔδωσαν τό δνομα θαλασσοπόρος. Οἱ ἀπεσταλμένοι του ἀνακάλυψαν στά 1445 τά παράλια τῆς Σενεγάλης, ἐνώ δ Βαρθολομαῖος Νιτιάζ (Bartholomeus Diaz) ἀνακάλυψε τό Ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἐλπίδας, πού δνομάστηκε ἔτσι ἀπό τό βασιλιά τῆς Πορτογαλίας Ἰωάννη τό Β', ἐνώ ἀντίθετα δ ἴδιος δ Βαρθολομαῖος Νιτιάζ τό είχε δνομάσει Ἀκρωτήριο τῶν Τρικυμιῶν.

Ἐνώ οἱ Πορτογάλοι ζητοῦσαν νά βροῦν τό δρόμο γιά τίς Ἰνδίες πλέοντας πρός τά ἀνατολικά, ἄλλοι σκέφτηκαν νά φτάσουν ἐκεῖ πλέοντας πρός τά δυτικά. Τό θαλασσινό αὐτό ταξίδι ὀνάλαβε νά τό ἐκτελέσει δ Χριστόφορος Κολόμβος. Ὁ Κολόμβος γεννήθηκε στή Γένοβα (Genova) τῆς Ἰταλίας γύρω στά 1436. Ἡταν γιός ἐνός φτωχοῦ ὑφαντουργοῦ καὶ είχε πάρει μικρή μόρφωση. Σέ νεαρή ἀκόμη ἡλικία συγκλόνισαν τήν ψυχή του οἱ διηγήσεις γιά θαλασσοπορίες καὶ γιά ἀγνωστες καὶ περίεργες χώρες. Ἡταν ἔνας ἀνθρώπος μέ περιεργη ἰδιοτυπίασία, πού συνδόνεται ἐπιστημονική διορατικότητα, εὐέξαπτη φαντασία καὶ μυστικοπαθή εὐπιστία. Γιά κάμποσον καιρό ἔμεινε στήν Πορτογαλία, δπου οἱ διηγήσεις τῶν ναυτικῶν τοῦ ἔχησαν ἀκόμη περισσότερο τή φαντασία του. Ἀλλά ἡ πορτογαλική κυβέρνηση ἀπέρριψε τήν πρότασή του νά ἐπιχειρήσει ἔνα δξερευνητικό θαλασσινό ταξίδι πρός τή δύση.

Τότε δ Κολόμβος πήγε στούς βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας, Φερδινάνδο καὶ τήν

Χάρτης τῶν ἀνακαλύψεων

Ἴσαβέλα, πού τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχαν κυριεψει τῇ Γρενάδα, εἶχαν διώξει τοὺς Ἀραβεῖς ἀπό τὴν Ἰσπανία καὶ εἶχαν διάθεστη νά ὁργανώσουν μεγάλες ἔξωτερικές ἐπιχειρήσεις. Ἐνέκριναν λοιπὸν τὸ σχέδιο τοῦ Κολόμβου καὶ τοῦ ἔδωσαν τὰ ἀπαραίτητα πλοῖα καὶ ὅ,τι ἄλλο χρειαζόταν. Κι ἔτσι ὁ Κολόμβος στίς 3 Αὐγούστου τοῦ 1492 ἔκεινης μὲ 3 πλοῖα ἀπό τὸ λιμάνι τῆς Πάλου καὶ στίς 12 Ὁκτωβρίου 1492 πλησίασε σ' ἔνα ἀπό τὰ νησιά τοῦ Βαχαμικοῦ πελάγους, πού τὸ δύνομασε "Ἄγιο Σωτήρα (San Salvador), καὶ ἀμέσως ὅστερα ἀνακάλυψε τὴν Κούβα. Ἡ ἀνακάλυψη ἔκαμε καταπληκτική ἐντύπωση. Ὁ βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας διόρισε τὸν Κολόμβο ναύαρχο καὶ ἀντιβασιλιά τῶν χωρῶν, πού ἀνακάλυψε την, καὶ ὁ περίφημος θαλασσοπόρος ἔκαμε ἄλλα τρία ταξίδια. Πλησίασε ὅστερα τῇ βόρειᾳ παραλίᾳ τῆς N. Ἀμερικῆς καὶ ἀνακάλυψε τίς ἐκβολές τοῦ ποταμοῦ Ὁρενόκου. Τέλος πλησίασε στὸν Ἰσθμό τοῦ Παναμᾶ κι ἔτσι ἔφτασε στήν κεντρική Ἀμερική.

Ο Κολόμβος δοκίμασε πολλές πίκρες κατά τὴν διάρκεια αὐτῶν τῶν ἐπιχειρήσεων. Τέλος ἔχασε τὴν εὔνοια τῶν βασιλιάδων καὶ γύρισε στήν Ἰσπανία, ὅπου πέθανε ἐγκαταλειμμένος γύρω στά 1506. Ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του πίστευε πῶς ἀνακάλυψε τὴν ἀνατολική παραλία τῶν Ἰνδιῶν καὶ γι' αὐτὸ τά νησιά, πού ἀνακάλυψε, τὰ δύνομασε Δυτικές Ἰνδίες καὶ τοὺς κατοίκους τους Ἰνδούς. Ἀργότερα ἡ

Ο Κολόμβος

καινούρια ἡπειρος ὀνομάστηκε Ἀμερική ἀπό τὸν Φλωρεντιανό Ἀμέρικο Βεσπούκι (Americo Vespucci), πού είχε δημοσιεύει ειμιά περιγραφὴ τῶν νέων χωρῶν.

Στό μεταξύ οἱ Πορτογάλοι συνέχισαν τὶς προσπάθειές τους, γιά νά φτάσουν στὶς Ἰνδίες. Στά 1498 ὁ διάσημος θαλασσοπόρος **Βάσκο ντέ Γάμα** (Wasco da Gama) ἔπλευσε γύρω ἀπό τὸ ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἐλπίδας. Κατόπιν πῆρε δόηγούς ἀπό τὴν ἀνατολικὴν παραλία τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἔφτασε στὴν Καλούποτι, ἵνα κεντρικό λιμάνι τῶν Ἰνδίων, ἀπ' ὧν οἱ "Αραβες" ἐπαιρναν τὰ ἴνδικά ἐμπορεύματα.

Ἡ κατάληψη καὶ ἡ ἐξερεύνηση τῶν νέων χωρῶν

"Υστερα ἀπό τὶς ἀνακαλύψεις ἐπικράτησε μιὰ πολὺ ζωηρὴ κίνηση γιά τὴν ἐξερεύνηση καὶ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν νέων χωρῶν. "Υστερα ἀπό πεισματικούς πολέμους ἐναντίον τῶν ιθαγενῶν οἱ Πορτογάλοι κατόρθωσαν νά ἰδύσουν ἔνα ἀποικιακό κράτος, πού περιεῖχε πολλούς ἐμπορικούς σταθμούς καὶ φρούρια στὴ δυτικὴ παραλία τῆς ἴνδικῆς χερσονήσου, στὸ νησὶ Κεϋλάνη, στὴ χερσόνησο τῆς Μαλάκκας κ.ἄ. Ἀργότερα πῆραν καὶ τμῆματα ἀπό τὴ δυτικὴ καὶ τὴν ἀνατολικὴν Ἀφρική.

"Ἐπίσης μερικοί Πορτογάλοι ναυτικοί παρασύρθηκαν ἀπό τὰ ρεύματα πρός τὰ παράλια τῆς Ν. Ἀμερικῆς καὶ τυχαῖα ἀνακάλυψαν τὴν **Βραζιλία**, πού ἔγινε πορτογαλική ἀποικία (1500). Οἱ Πορτογάλοι κατόπιν ἐπέκτειναν τὶς ἐμπορικὲς σχέσεις τους καὶ στὴν Κίνα καὶ στὴν Ἰαπωνία καὶ ἐπιχείρησαν νά διαδώσουν τὸ χριστιανισμὸν στὴν ἀνατολική Ἀσία, ἀλλά είχαν προσωρινές μόνο ἐπιτυχίες.

"Ἀντίθετα, οἱ Ἰσπανοί κατέκτησαν τὸ Μεξικό καὶ τὸ Περού καὶ ἰδρυσαν ἔνα ἀρκετά μεγάλο ἀποικιακό κράτος στὴν κεντρικὴ καὶ στὴ νότια Ἀμερική. Καὶ στὶς δύο χώρες ἀνακάλυψαν ἔναν παλιό πολιτισμό, τὸν πολιτισμὸν τῶν **Ἄζτεκ** καὶ τῶν **Τικάς**. Ἐκαμαν δῆμος ἀπάνθρωπες βιαιοπραγίες ἐναντίον τῶν ιθαγενῶν κατοίκων.

Μεγάλη σπουδαιότητα γιά τὸ μέλλον τῆς νέας ἡπείρου είχε ἡ ἀνακάλυψη τῆς Ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Β. Ἀμερικῆς καὶ ἡ ἐγκατάσταση τῶν "Ἀγγλων σ' αὐτήν. Οἱ Ἰταλοί ναυτικοί, τὰ ἀδέρφια **Καμπόττο** (Cabotto), πού βρίσκονταν στὴν ὑπηρεσία τοῦ βασιλιά τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκου τοῦ Ζ', ἐπιχείρησαν νά βροῦν δρόμο πρός τὶς Ἰνδίες. Γι' αὐτό ἐπλευσαν πρός τὰ βορειοδυτικά, ἀλλά, ἐπειδή ἐμποδίστηκαν ἀπό τοὺς πάγοντος, πλησίασαν στὴν παραλία τῆς Β. Ἀμερικῆς (1497).

Γάλλοι ναυτικοί μέλι ἀρχηγῷ τὸν τολμηρὸν θαλασσοπόρο **Ιάκωβο Καρτιέ** (Jacques Cartier), προσπαθώντας νά βροῦν κι αὐτοὶ διάβαση πρός τὰ βόρεια, κατέλαβαν τὸν Καναδά, ὅπου ἀργότερα στὴν ἐκβολή τοῦ ποταμοῦ **Ἀγίου Λαυρεντίου** (Saint-Laurent) ἰδρυσαν τὴν πόλη **Κεμπέκ** (Quebec, 1608).

Ἐπίσης καὶ οἱ Ὀλλανδοί ἔστρεψαν τίς προσπάθειές τους πρός αὐτή τὴν κατεύθυνση.

Τέλος, στά 1519-22 δὲ Πορτογάλος **Φερδινάνδος Μαγελλάνος** (Magellan), πού βρισκόταν στήν ὑπηρεσία τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἰσπανίας Καρόλου τοῦ Β', πραγματοποίησε τὸν πρῶτο γύρο τῆς γῆς ἀπό τὴν θάλασσα. Αὐτός τράβηξε πρός τὰ δυτικά, ἔπλευσε γύρω ἀπό τὴν παραλία τῆς Ν. Ἀμερικῆς καὶ πέρασε ἀπό τὸν πορθμό, πού ἔχει τὸ ὄνομά του. Τό μεγάλο ὀκεανό, στόν ὅποιο μπῆκε, τὸν δόνημασε **Εἰρηνικό**, γιατὶ τὸν βρήκε σέ περίοδο γαλήνης. Ὁ Μαγελλάνος σκοτώθηκε στά νησιά Φιλιππίνες σέ μιά συμπλοκή μέ τοὺς ντόπιους, ἀλλὰ οἱ σύντροφοί του, δοσοὶ σώθηκαν (ἀπό τοὺς 268 μόνο 18), γύρισαν στήν Πορτογαλία ἀπό τὸ ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἐλπίδας.

.Τά ἀποτελέσματα τῶν ἀνακαλύψεων

Μέ τίς ἀνακαλύψεις διευρύνθηκε ὁ πνευματικός ὄριζοντας τοῦ ἀνθρώπου, οἱ γνώσεις του γιά τὴν γῆ ἀναστατώθηκαν καὶ ἡ γεωγραφία, ἡ ἀστρονομία καὶ ἡ φυσικὴ πλουτίστηκαν ἀρκετά. Τό παγκόσμιο ἐμπόριο σημείωσε μεγάλη ἀνάπτυξη καὶ τὰ μεταλλεῖα τῆς Ἀμερικῆς ἔδωσαν τόσο ἄφθονο χρυσάφι καὶ ἀσήμι, ὥστε ἡ ἀξία τοῦ χρήματος ἔπεισε πολὺ, ἐνῷ ἀντίθετα αὐξήθηκε ἀρκετά ἡ τιμὴ τῶν ἐμπορευμάτων.

Τό πιό σπουδαῖο ἀποτέλεσμα τῶν ἀνακαλύψεων ἦταν ὅτι ἡ Μεσόγειος, πού κατά τοὺς ἀρχαίους καὶ μεσαιωνικούς χρόνους ἦταν τὸ κέντρο τοῦ ἐμπορίου, ἔπαιψε πιά νά εἶναι κεντρική θάλασσα. Τώρα τό ἐμπόριο, δὲ πλοῦτος καὶ διοικητισμός μετατοπίστηκαν στίς ἀκτές τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, πού κατοικοῦσαν στά παραλίᾳ του, στήν ἀρχῇ οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Ἰσπανοί καὶ ἀργότερα οἱ Ὀλλανδοί, οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοί, πλούτισαν καὶ δημιούργησαν μεγάλα ἀποικιακά κράτη.

Στήν ἀρχῇ ἡ συγκοινωνία καὶ τό ἐμπόριο δέ σημείωσαν ζωηρή κίνηση. Οἱ Ἰσπανοί δὲν κατόρθωσαν νά ὀφεληθοῦν ἀπό τό μεγάλο πλοῦτο τῶν νέων χωρῶν. Τίς ἐκμεταλλεύτηκαν μέ τρόπο κακό, γιατὶ ἥθελαν νά πλουτίσουν ἄκοπα καὶ γρήγορα. Φέρθηκαν ἀπάνθρωπα ἀπέναντι στοὺς ντόπιους κατοίκους, πού γ' αὐτὸ ἐξαφανίστηκαν ἢ ἔφυγαν στά δάση. Ἀλλά, ἐπειδή χρειάζονταν ἐργατικά χέρια γιά τίς μεγάλες φυτείες, πού δημιουργήθηκαν κατά τό ΙΖ' καὶ τό ΙΗ' αἰώνα, ἀρχισαν νά φέρουν ἀπό τὴν Ἀφρική μαύρους, πού ἦταν πιό δυνατοί στό σῶμα καὶ είχαν πιό μεγάλη ἀντοχή. Τό δουλεμπόριο πήρε τότε μεγάλες διαστάσεις καὶ ἡ μαύρη φυλὴ ἀθελά της μετανάστεις στήν Ἀμερική.

* Η πυρίτιδα καὶ ἡ μεταβολή τῆς πολεμικῆς τέχνης

Κατά τό τέλος τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων ἔγιναν δύο σπουδαῖες ἀλλαγές στήν πολεμική τέχνη, ἡ χρησιμοποίηση τῆς πυρίτιδας γιά πολεμικούς σκοπούς καὶ ἡ ἀντικατάσταση τοῦ ἵπποτικοῦ στρατοῦ μέ μισθοφορικό πεζικό.

Οἱ Κινέζοι καὶ οἱ Ἀραβεῖς ἤξεραν ἀπό παλιά νά κατασκευάζουν τήν πυρίτιδα,

ἀλλά στήν Εύρώπη πρωτοχρησιμοποιήθηκε γιά πολεμικούς σκοπούς μάλιστα πολύ ἀργότερα κατά τό 130 αιώνα μ.Χ. Τά πρᾶτα κανόνια (conon), πού ἦταν κυρίως βαριά γιά τήν πολιορκία ἡ τήν ἄμυνα τῶν πόλεων, κατασκευάστηκαν στίς ἀρχές τοῦ ΙΔ' αιώνα. Ἀργότερα κατασκεύασαν πυροβόλα τοῦ χεριοῦ, πού ἦταν ἔνα εἶδος μηκρῶν κανονιῶν, ἀλλά κι αὐτά ἦταν βαριά καὶ δυσκολομετακίνητα καὶ γι' αὐτό γιά πολύν καιρὸν ἀκόμη τό κυρίαρχο ὅπλο ἦταν ἡ λόγχη. Κατά τό τέλος τοῦ ΙΣΤ' αιώνα μόλις τό μισό πεζικό ἦταν ἐφοδιασμένο μέ πυροβόλα ὅπλα.

Τό πυροβόλο ὅπλο ἀναστάτωσε τήν πολεμική τέχνη, γιατί τά σιδερένια ἀμυντικά ὅπλα δέν μποροῦσαν πιά νά προφυλάξουν τούς πολεμιστές καὶ γι' αὐτό σιγά σιγά ἀχρηστεύτηκαν. Ἡ προσωπική ἀνδρεία δέν ἦταν πιά ἀποτελεσματική καὶ οἱ περήφανοι ἵπποτικοι πύργοι δέν ἄντεχαν στή δύναμη τῶν κανονιῶν. Αὐτό εἶχε ὡς ἄμεσο ἀποτέλεσμα νά παρακμάσει ὁ στρατός τῶν εὐγενῶν, πού ἡ σπουδαιότερη δύναμη του ἦταν τό ἵππικό.

Ἡ ἐνίσχυση τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας

Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ πλούτου καὶ ἡ μεταβολή τῆς πολεμικῆς τέχνης προκάλεσαν σέ πολλές χῶρες τῆς Εύρώπης οὐδιαστική μεταβολή στήν πολιτική. Οἱ ἡγεμόνες, πού μέ τήν τακτική φορολογία είχαν τώρα πιό ἀφθονα χρήματα, δργάνωσαν πεζικό στρατό ἀπό μισθοφόρους γεωργούς, πού ἀποδείχτηκε πιό ἰσχυρό ἀπό τό ἵππικό. Οἱ βασιλιάδες τῆς Γαλλίας ἦταν ἐκεῖνοι πού ἀπόκτησαν πρῶτοι μόνιμο στρατό κατά τό ΙΕ' αιώνα καὶ τό παράδειγμά τους τό μιμήθηκαν κι ἄλλοι ἡγεμόνες.

Μέ τό μόνιμο στρατό οἱ βασιλιάδες ἔγιναν δυνατοί, σύντριψαν εύκολα τήν ἐσωτερική ἀντίσταση, στίς χῶρες τους καὶ ἐπιβλήθηκαν στούς φεούδάρχες. Αὐτό εἶχε σάν ἀποτέλεσμα νά ἐνισχυθεῖ ἡ κεντρική ἐξουσία καὶ νά καταλυθεῖ ἡ φεούδαρχία. Οἱ βασιλιάδες κυβέρνησαν τά κράτη τους αὐταρχικά, τυραννικά, χωρίς περιορισμούς τῆς ἐξουσίας τους. "Ἐτσι στούς πρώτους αἰῶνες τῶν νεώτερων χρόνων ἐπικράτησε στήν Εύρώπη ἡ ἀπόλυτη (=ἀπεριόριστη) μοναρχία, πού κατά τό ΙΣΤ' αιώνα ἦταν τό ἴδανικο πολίτευμα γιά τούς διανοούμενους, γιατί ἔβαζε τέρμα στή διάσπαση τῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ ἔθνους, πού ἐπικρατοῦσε κατά τό Μεσαίωνα, κι ἔτσι ἀπάλλασσε τή χώρα ἀπό τούς πολλούς μικρούς τυράννους.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ

'Η τυπογραφία

Τή διάδοση και τήν ἀνάπτυξη τῶν γραμμάτων τή διευκόλυνε ἡ ἀνακάλυψη τῆς τυπογραφίας. Μέ αὐτήν τό βιβλίο ἔπαψε νά είναι ἀπόκτημα τῶν πλουσίων και ἔγινε προσιτό σέ πλατύτερα στρώματα. Ἡ τυπογραφία προηλθε ἀπό τήν ξυλογλυπτική και τήν ξυλογραφία. Πρίν ἀπό πολύν καιρό δηλαδή συνήθιζαν νά σκαλίζουν πάνω στό ξύλο φράσεις, εἰκόνες ἀγίων μέ ρητά και κατόπιν νά τά ἀποτυπώνουν αὐτά πάνω σέ πανί ἡ χαρτί. Πρῶτος ὁ Γερμανός Ἰωάννης Γούτενμπεργκ (Gutenberg, 1397-1468) ἀπό τή Μαγεντία (Mainz, Ρήνος) σκέφτηκε νά χρησιμοποιήσει χωριστά κινητά στοιχεῖα ἀπό μέταλλο. Κατόπιν συνεταιρίστηκε μέ τό χρυσοχόο Φούστ (Fust) και τόν Σέφερ (Schoeffer) και τελοιοποίησε αὐτή τήν τέχνη. Τό πρῶτο τυπωμένο βιβλίο, πού ἔβγαλε, ἦταν ἡ Ἀγία Γραφή (Biblia latina vulgata). Ἡ πολύ σπουδαία αὐτή ἐφεύρεση διαδόθηκε γρήγορα σέ διάφορες χώρες τῆς Εὐρώπης, ἵδιως στή Γαλλία και τήν Ἰταλία, ὅπου ὁ Ἀλδος Μανούτιος (Aldus Manutius) γύρω στό 1470 τύπωσε στή Βενετία ἀρχαίους συγγραφεῖς (editiones principes).

ΣΤΡΟΦΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ –
ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ ΣΤΗ ΔΥΣΗ – ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ

Α' Ἡ στροφή πρός τήν ἀρχαιότητα

Ἡ Ἀναγένηση τῶν γραμμάτων δέν παρουσιάστηκε ξαφνικά, ἀλλά εἶχε προε-

τοιμαστεῖ κατά τούς τελευταίους αιώνες τῶν Μεσαιωνικῶν χρόνων. "Υστερα ἀπό τὴν ἀναστάτωση, πού δημιουργήθηκε ἀπό τὴν μετανάστευση τῶν γερμανικῶν λαῶν, ἔμειναν στὴ Δίση ἀρκετά στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνο-ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, πού χρησίμευεν αὐτὸς ἔκεινημα γιὰ τὴν Ἀναγέννηση. Καὶ ὡς παράδειγμα γιὰ τὸ διάστημα (742-813), γιὰ νά στολίσει τὸ ναό τῶν ἀνακτόρων του στὸ "Ααχεν (Aix la Chapelle = Ἀκυντίσγρανο), ἔφερε κίονες ἀπό τὴν Ρωβέννα, ἐνῶ δὲ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης θεωροῦνταν αὐθεντία καὶ ἦταν δὲ λατρευτός δάσκαλος τῶν σοφῶν κατά τὸ Μεσαιώνα.

Ἄλλα ἡ ἀστικὴ τάξη, πού δημιουργήθηκε ὑστερα ἀπό τὶς ἀνακαλύψεις τῶν Νέων Χρόνων καὶ πού εἶχε πλούτισει μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ βιομηχανία, δέν ἀρκοῦνταν πιὰ στὴν ἀπλὴ θρησκευτικὴ μόρφωση τοῦ Μεσαιώνα. Ἰδίως στὴν Ἰταλία εἶχαν δημιουργηθεῖ μικρές ἀνθηρές πολιτεῖες (Φλωρεντία, Ἐνετία, Γένουα, Μιλάνο, Ρόμη κτλ.), πού πρόσφεραν κατάλληλο ἔδαφος γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη, τὴν ὁποία ὑποστήριζαν φιλόμονοι ἡγεμόνες καὶ κληρικοί.

Κατά τὸ 140 καὶ 150 αἰώνα κέντρο πνευματικῆς κινήσεως γίνεται ἡ Φλωρεντία, διότι μὲ τὴ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο τῶν μαλλιῶν συγκεντρώνονται μεγάλα κεφάλαια καὶ δημιουργοῦνται τράπεζες. Οἱ περίφημοι Μέδικοι (15ος αἰώνας) Κόστιμος καὶ Λορέντζος, πού ἦταν ἰδιοκτῆτες μεγάλης ἐμπορικῆς καὶ τραπεζικῆς ἐπιχειρήσεως, ἀποκοτῶν στὴν πόλη ἡγεμονικὴ δύναμη. Στὸ μέγαρο τοῦ Λορέντζου Μεδίκου συναντοῦνται οἱ ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος καὶ συζητοῦν γιὰ τὸ Χριστό καὶ τὸν Πλάτωνα καὶ δονειρεύονται μιὰ θρησκεία, πού θά ἔνωνε τὴ χριστιανικὴ ἡθική μὲ τὴν ἐλληνικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν δομοφιά.

Γιός τοῦ Λορέντζου Μεδίκου ἦταν δὲ Πάπυς Λέοντας δὲ Γ', πού διαδέχτηκε τὸν Ἰούλιο τὸ Β'. Στὶς ἡμέρες τους ἡ Ρόμη, πού διατηροῦσε μάλιστα περισσότερες ἀναμνήσεις ἀπό τὴν ἀρχαιότητα, γίνεται κατά τὸ 16ο αἰώνα πιό σπουδαῖο κέντρο πνευματικῆς κινήσεως ἀπό τὴ Φλωρεντία.

Β' οἱ Ἐλληνες διανοούμενοι στὴ Δύση

Οἱ διανοούμενοι παρατήρησαν πῶς τὰ βιβλία τῶν Ἀρχαίων συγγραφέων ἔκρυψαν θησαυρούς. Στὴν ἀρχὴ μελέτησαν τοὺς Λατίνους συγγραφεῖς, γιατὶ στὴ Δύση ἤξεραν καλά τὴ λατινικὴ, πού ἦταν ἡ γλώσσα τῆς ἐκκλησίας. Ἄλλα κατά τὸ IE' αἰώνα ἥρχισαν οἱ "Ἐλληνες διανοούμενοι τῆς Κων/λεως νά μεταναστεύουν στὴ Δύση καὶ ἰδίως στὴν Ἰταλία, πού, ἐπειδὴ βρισκόταν κοντά στὸ Βυζάντιο, δέ διέκοψε ποτὲ τὶς σχέσεις της μέ αὐτό. Ἐξάλλου οἱ "Ἐλληνες λόγιοι ἔνιωθαν τὸν τόπο στὴν Ἰταλία περισσότερο δικό τους. Κι αὐτό, γιατὶ ἐκεῖ διασώζονταν ἀκόμη οἱ ἀναμνήσεις τῆς «Μεγάλης Ἐλλάδας» τῆς ἀρχαιότητας καὶ ἀκόμη γιατὶ ἐκεῖ ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα δέν ἔπαιψε νά καλλιεργεῖται σὲ μερικά μοναστήρια τῆς Καλαβρίας, πού εἶναι μιὰ περιοχὴ στὴν ὁποία ὡς σήμερα διατηροῦνται Ἐλληνόφωνοι. (Και σήμερα ἀκόμη μιλιέται σὲ 14 περίπου χωριά τῆς Καλαβρίας καὶ Ἀπουλίας ἡ νεοελληνικὴ κατωιταλικὴ διάλεκτος)

Έπειδή ή έξαπλωση τῶν Ὀθωμανῶν δημιούργησε μιά θλιβερή κατάσταση στήν Ἀνατολή, πολλοί διανοούμενοι και πρίν ἀπό τήν ἄλωση ἀκόμη ἀναζήτησαν καταφύγιο στήν Ἰταλία και χρησίμευσαν γιά τούς Ἰταλούς ὡς δάσκαλοι τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας. Οι πιό σπουδαῖοι ἀπ' αὐτούς ήταν διάδοχοι τήν Ἐλληνική γλώσσα στή Βενετία (1391), στή Φλωρεντία (1396), στό Μιλάνο (1399), στήν Παβία και στή Ρώμη (1408), και διάδοχοι τούς Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς. Αὐτός είχε ὡς μαθητή τό σπουδαῖο Ἐλληνιστή Φραγκίσκο Φίλελφο, πού παντρεύτηκε τή θυγατέρα τοῦ δασκάλου τή Θεοφανώ, πού κι αὐτή ἐπίσης ήταν διανοούμενη.

Ἀπό τούς Ἐλληνες διανοούμενους, πού ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἰταλία ὑστερα ἀπό τήν ἄλωση, οι πιό ἀξιόλογοι ήταν διάδοχοι τήν Κων/τίνος Λάσκαρης (1434-1501), πού διδαξε τήν Ἐλληνική στό Μιλάνο, διόπι δ δούκας Φραγκίσκος Σφόρτσα τόν πήρε ὡς δάσκαλο στή Λαυρεντιανή βιβλιοθήκη τῆς Φλωρεντίας και διάδοχοι τοῦ Μεδίκος στήν ἐποχή τοῦ σουλτάνου Βαγιαζίτ τοῦ Β' (διάδοχου τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' τοῦ Πορθητῆ) τόν ἔστειλε στήν Κων/πολη, γιά νά ἀγοράσει Ἐλληνικά χειρόγραφα. "Αλλος είναι διάδοχος Γεωργίος Γεμιστός (1355-1450), πού γεννήθηκε στήν Κων/πολη και πέθανε στή Σπάρτη. Ἐκεὶ ἔζησε τά περισσότερα χρόνια τῆς ζωῆς του, μελετώντας τούς ἀρχαίους Ἐλληνες συγγραφεῖς και ιδίως τόν Πλάτωνα. Χαρακτηριστικό τοῦ πλατωνικοῦ του ζήλου είναι και τό ἐπώνυμο Πλήθων, πού πήρε. Ἀκολούθησε τό βασιλιά Ιωάννη Η' τόν Παλαιολόγο στήν Ἰταλία και πήρε μέρος στίς ἐργασίες τῆς συνόδου πού ἔγινε στή Φερράρα και στή Φλωρεντία (1438 και 1439) γιά τήν ἐνωση τῶν Ἐκκλησιῶν. Στή Φλωρεντία ἔμεινε στήν αὐλή τῶν Μεδίκων και ἐνέπενευσε στούς διανοούμενους τῆς Ἰταλίας τήν ἀγάπη πρός τόν Πλάτωνα. Πέθανε περίπου ἑκατό χρονῶν στή Σπάρτη. "Αλλος σπουδαῖος ήταν διάδοχος Βησσαρίων (1403-1472) ἀπό τήν Τραπεζούντα, πού ήταν μαθητής τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ και ἀκολούθησε κι αὐτός τό βασιλιά Ιωάννη Η' τόν Παλαιολόγο στή Φερράρα και τή Φλωρεντία (1439) και ἀγωνίστηκε γιά τήν ἐνωση τῶν ἐκκλησιῶν. "Υστερα ἀπό τήν ἀποτυχία αὐτῆς τῆς προσπάθειάς του ἀναγκάστηκε νά μείνει στήν Ἰταλία, ὅπου ἀναγορεύτηκε καρδινάλιος τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας.

Γ' Ο ἀνθρωπισμός

Κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθήκες οι διανοούμενοι τῆς Δύσεως παρατήρησαν διότι οι Ἐλληνες συγγραφεῖς ήταν πολύ ἀνώτεροι ἀπό τούς Λατίνους και διότι είχαν χρησιμεύσει ὡς ὑπόδειγμα σ' ἐκείνους. "Ετσι ή ζωή και διάδοχος τήν Ἀρχαίων ἔγιναν πρότυπο και ξανάζησε τό ἴδανικό τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητας γιά μιά ἐλεύθερη και ἀρμονική ἀνάπτυξη τῶν σωματικῶν και πνευματικῶν ίκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου (homo universalis). Και ἀκόμη ή μόρφωση μέ τά συγγράμματα τῶν Ἐλλήνων και τῶν Ρωμαίων θεωρήθηκε η πιό ταιριαστή γιά τόν ἀνθρωπο. Γι' αὐτό οι σπουδές αὐτές διανομάστηκαν ἀνθρωπιστικές (studia humanitatis), διότι ἀσχολούνταν μ' αὐτές ἀνθρωπιστές (humanistae) και ή πνευματική αὐτή κίνηση ἀνθρωπισμός (humanismus).

smus). Οι δύο κλασικές γλώσσες θεωρήθηκαν ώς οι μόνες πού άξιζει νά γραφτούν. Ο Κικέρωνας έγινε τό πρότυπο τοῦ κλασικοῦ ψυχούς καὶ ἡ μεσαιωνικὴ λατινικὴ τῆς ἐκκλησίας περιφρονήθηκε. Στά ἀνθρωπιστικά σχολεῖα ἔγραφαν καὶ ἐπαιζαν δράματα στή λατινική, στίς εὐρωπαϊκές γλώσσες μπήκαν ἑλληνικές καὶ λατινικές λέξεις καὶ οἱ διανοούμενοι φιλοτιμήθηκαν νά ἔξελληνίσουν ἡ ἐκλατινίσουν τά δονόματά τους. "Ετσι ὁ Hauslicht ἔγινε Οἰκολαμπάς, ὁ Schwarzerd Μελάγχων, ὁ Schmidt ἔγινε Faber (=τεχνίτης) καὶ ὁ Weber Taextor (=νφαντουργός).

Οι συγγραφεῖς

Ἡ Εὐρώπη πρίν ἀπό τό IE' αἰώνα είχε ἀξιόλογους συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχνες, πού τούς δονόμασαν προδρόμους τῆς Ἀναγεννήσεως.

"Ἐνάς ἀπό τοὺς πιό παλιοὺς προδρόμους είναι ὁ Ἑακουστός ποιητής τῆς Ἰταλίας Δάντης (Alighieri Dante, 1265-1321), ὁ συγγραφέας τῆς Θείας Κωμῳδίας. Ὁ Δάντης ἦταν κάτοχος τῆς μεσαιωνικῆς σοφίας καὶ ἀπεικόνισε στό παραπάνω ποίημά του μέ πολὺ μεγάλῃ ζωηρότητα τίς μεσαιωνικές παραστάσεις γιά τήν κόλαση, τό «καθαρτήριο πῦρ» καὶ τόν παράδεισο, ἀλλὰ ώς δάσκαλο καὶ δόδγο του παίρνει πιά τό Βιργίλιο, τόν ποιητή τῆς Αἰνειάδας. Ὁ Δάντης ἔγραψε τό ποίημά του στά ἵταλικά, ἀλλά οἱ σύγχρονοι του παρά τήν ἀριστούργηματική μορφή τῆς γλώσσας καὶ τή ρυθμική τελειότητα, πού είχε τό ἔργο, δέν τό ἐκτίμησαν, γιατί είχε γραφτεῖ στό λαϊκό ιδίωμα. Μά οἱ νεώτερες γενιές θεώρησαν τό ἔργο ώς ἔνα ἀπό τά πιό ἀξιόλογα δημιουργήματα τῆς ποιήσεως καὶ τή γλώσσα του ώς ὑπόδειγμα τῆς γραπτῆς ἵταλικῆς, πού ἔγινε τό μέσο γιά τήν πνευματική ἐνότητα τῆς κατατεμαχισμένης πολιτικά Ἰταλίας.

"Ἐναν αἰώνα ἀργότερα, τό ΙΔ', αἰώνα, ὁ Πετράρχης (Petrarca, 1304-1374), πού, δπως ὁ Δάντης, καταγόταν κι αὐτός ἀπό τή Φλωρεντία, σύνθετε τά σπουδαιότερα ποιητικά ἔργα του στή λατινική, δπως π.χ. τό ἐπικό ποίημα Ἀφρική (Africa). Μόνο ἀπλά λυρικά ποιήματα ἔγραψε στήν ἵταλική. Ἀλλά σ' αὐτά χρωστᾶ τή φήμη του ώς λυρικός ποιητής, ἐνώ τά λατινικά ποιήματά του ξεχάστηκαν. Ὁ Πετράρχης ἦταν θερμός φίλος τῶν ἀρχαίων καὶ λίγοι δούλεψαν δσο αὐτός γιά τήν ἀνακάλυψη καὶ τή διάδοση τῶν ἀρχαίων κειμένων.

Λίγο νεώτερος ἀπ' αὐτὸν είναι ὁ τρί-

Ο Δάντης

τος μεγάλος Φλωρεντιανός συγγραφέας, διάσημος Βοκκάκιος (Boccacio, 1313-1375), πού στά δονομαστά διηγήματά του, τό Δεκαήμερο (Decamerone), έδωσε τό πρώτο δεῖγμα τοῦ ιταλικοῦ πεζοῦ λόγου.

Κατά τό IE' αιώνα ἐπικράτησε ή λατινική γλώσσα καὶ οἱ λόγιοι προσπάθησαν νά μιμηθοῦν τό κλασικά ψήφος καὶ ίδιως τό ψῆφος τοῦ Κικέρωνα. Ὁ πιό δονομαστός ἀπό τούς ἀνθρωπιστές αὐτῆς τῆς περιόδου είναι δ. Ὁλλανδός λόγιος, δ. γνωστός μέ τό ἔξελληνισμένο δημόσιο "Ἐρασμος" (1467-1536), πού ήταν ἀξιόλογος ἐλληνιστής. Τύπωσε πολλά Ἑλληνικά κείμενα καὶ καθιέρωσε τή λεγόμενη ἐρασμιακή προφορά γιά τήν ἀρχαία ἐλληνική. Ἐγραψε τά ἔργα του στή λατινική καὶ ήταν πολυγραφότατος συγγραφέας. Μεγάλη φήμη ἀπόκτησε μέ τό ἔργο του δ. ἔπαινος τῆς μωρίας (Laus stultitiae), μέ τό δοποῖο σατιρίζει τήν ἀμάθεια καὶ τή σχολαστικότητα τῶν καθηγητῶν τῶν μεσαιωνικῶν πανεπιστημίων.

Ἄλλα ὄντερα ἀπό λίγο ἔγινε μία σημαντική μεταβολή. Οἱ συγγραφεῖς ἀπό τίς διάφορες χώρες ἥρχισαν νά γράφουν τή γλώσσα τοῦ ἔθνους τους. Τά λαϊκά γλωσσικά ίδιώματα, διπος ἡ γαλλική, ἡ ιταλική, ἡ ισπανική, ἡ ἀγγλική κ.τ.λ., ἔξυψωθηκαν σέ γραπτές γλῶσσες. Ἐτσι λοιπόν δημιουργήθηκαν οἱ ἔθνικές λογοτεχνίες.

Ἡ Ἰταλία κατά τό ΙΣΤ' αιώνα είλη μεγάλης ἀξίας ποιητές καὶ πεζογράφους, πού ἔγραψαν στήν ιταλική γλώσσα (στήν τοσκανική διάλεκτο τῆς Φλωρεντίας). Ἀπ' αὐτούς δ. N. Μακιαβέλλι (Nicolò Machiavelli, 1469-1527) ὑπηρέτησε στήν ὑπηρεσία τῆς φλωρεντιανῆς πολιτείας καὶ ἔγραψε τό περίφημο βιβλίο δ. Ἡγεμόνας (Il Principe). Σ' αὐτό παρουσιάζει τήν ἀντίληψη τῆς ἐποχῆς του γιά τόν ἄρχοντα, στόν δοποῖο ἐπιτρέπονται δόλα γιά χάρη τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητας. Τήν ἀντίληψη αὐτή τήν δόνμασαν Μακιαβελλισμό. Αὐτό τό ἔργο ἀπόκτησε πολύ μεγάλη φήμη καὶ ἔγινε τό ὑπόδειγμα γιά τόν ιταλικό πεζό λόγο.

Κατά τήν ἵδια ἐποχή ἄκμασε καὶ ἡ ρωμαϊκή ἱπποτική ποίηση. Ὁ Ἀριόστο (Ariosto, 1474-1533) πήρε ὡς θέμα τούς μεσαιωνικούς μύθους γιά τόν Κάρολο τό Μεγάλο καὶ τόν ἀνεψιό του τό Ρολάνδο καὶ ἔγραψε ἔνα μεγάλο ἐπικό ποίημα μέ τόν τίτλο δ. μανιασμένος Ρολάνδος (Orlando Furioso). Ὁ Τορκουάτο Τάσσο (Tottuccio Tasso, 1544-1595) στό γοητευτικό ἔπος Ἐλευθερωμένη Ιερουσαλήμ ἔξυμνησε τούς ίπποτες τῆς πρώτης Σταυροφορίας, πού ἀπελευθέρωσαν τήν Ιερουσαλήμ.

Ο Ἐρασμος

Ο Σαιξπηρ.

Κατά τόν αιώνα αύτό καὶ οἱ ἄλλες χῶρες τῆς Εὐρώπης ἀνάδειξαν μεγάλους ποιητές καὶ πεζογράφους. Στήν Ἀγγλίᾳ στήν ἐποχὴ τῆς βασιλισσας Ἐλισάβετ ἄκμασε ὁ μεγάλος δραματικός ποιητής **Σαιξπηρ** (Shakespeare, 1564-1616). Αὐτός, ἀκολουθώντας περισσότερο τίς ἐμπνεύσεις τοῦ μεγάλου πνεύματος του παρά τά διδάγματα καὶ τούς κανόνες τῶν ἀνθρωπιστῶν, δημιούργησε τά ἀθάνατα δράματά του. Τίς ὑποθέσεις τους τίς πῆρε ἀπό τήν ἀγγλική Ἰστορία καὶ ἀπό τούς μύθους τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων καὶ τῆς ἀρχαιότητας.

Στή Γαλλίᾳ ὁ **Φραγκίσκος Ραμπελαί** (Rabelais, 1495-1553) καὶ ὁ **Μιχαήλ Μονταίν** (Montaigne, 1533-1593) δημιούργησαν τή γαλλική πεζογραφία. Ὁ πρῶτος στό σατιρικό του μυθιστόρημα *Gargantua et Pantaguel* περιγράφει σέ μορφή χοντρῆς σάτιρας τούς ἀνθρώπους

τῆς ἐποχῆς του καὶ σατιρίζει τήν παιδαγωγική μέθοδο τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων. Ὁ δεύτερος στά **Δοκίμια** (Essais) του παρουσιάζει τίς γνῶμες του γιά διάφορα σύγχρονά του προβλήματα καὶ καταδικάζει τίς θεολογικές συζητήσεις, πού φέρνουν τίς διαιρέσεις ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους, καὶ ἀκόμη κρίνει μέ ἐπεικεία τίς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες.

Λίγο ἀργότερα, στίς ἀρχές τοῦ IZ' αιώνα, ἄκμασε ἡ Ἰσπανική λογοτεχνία. Ὁ **Μιχαήλ Θερβάντες** (Cervantes, 1547-1616) ἔγραψε τό περίφημο μυθιστόρημα **Δόν Κιχώτης**, μέ τό ὅποιο διασκευάζει πρός τό γελοῖο τούς μύθους τῆς ἐποχῆς του γιω τούς ἵππότες.

Ο **Λόπε ντέ Βέγκα** (Lope de Vega, 1562-1635) καλλιέργησε ὅλα τά εἰδη τῆς ποιήσεως, ὥπως τό ἔπος, τή βουκολική ποίηση, τό σονέτο κ.τ.λ., ἀλλά κυρίως ἔγραψε πάρα πολλά θεατρικά ἔργα. Ἔγραψε 1500 τέτοια ἔργα καὶ, ὥπως ὁ ἴδιος καυχιόταν, μποροῦσε μέσα σέ 24 ὥρες νά γράψει δόλοκληρο θεατρικό ἔργο.

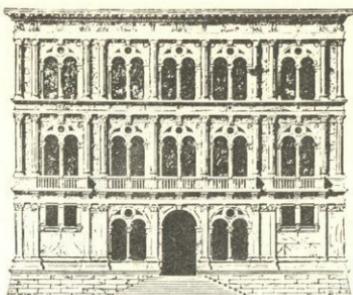
Λίγο πρωτύτερα ἀπό τούς δύο μεγάλους **Ισπανούς ποιητές** ἔζησε ὁ μεγαλύτερος ποιητής τῆς Πορτογαλίας ὁ **Καμόένς** (Camoëns).

Στή Γερμανίᾳ ἡ ἐπαφή μέ τό πνεῦμα τῶν δυτικῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἐπιβλήθηκε ἀπό πάνω, ἀπό τήν ἔξουσία, δηλαδή μέ τήν ἴδρυση ἀνώτατων ἐκπαιδευτηρίων ἀπό τούς ἡγεμόνες.

Ο αὐτοκράτορας Κάρολος ὁ Δ' ἴδρυσε στά 1348 στήν Πράγα τό πρῶτο Γερμανικό Πανεπιστήμιο, στό ὅποιο προσκάλεσε δασκάλους ἀπό τήν Ἰταλία. Ὁ γερμανικός οὐμανισμός είχε τήν ἔδρα του κυρίως στά Πανεπιστήμια καὶ οἱ Γερμανοί διανοούμενοι, ἐπειδή ἔμειναν προσκολλημένοι στή λατινική γλώσσα, δέν ἔδωσαν ἀξιόλογα λογοτεχνικά ἔργα κατά τήν Ἀναγέννηση.

Ἐσωτερικό τοῦ μεγάρου Σπάντα (Ρώμη).

Μέγαρο Βεντραμίνι Καλέργη (Βενετία) Οίκοδομή τέλους τοῦ IE' αἰώνα. Ρυθμός τῆς Ἀναγεννήσεως.

Oἱ τέχνες

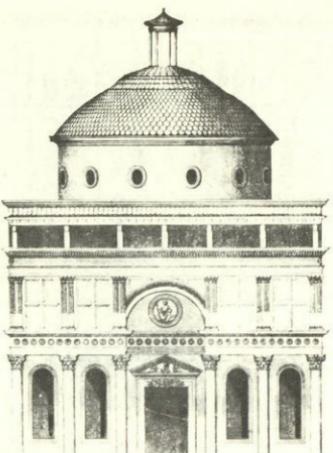
Κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους ἡ Εὐρώπη εἶχε ἀναπτυγμένη τέχνη. Κυρίως ἄκμασε ἡ ἀρχιτεκτονική καὶ σχεδόν σέ ὅλα τὰ μέρη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης χτίστηκαν ἀξιόλογοι ναοί γοτθικού ρυθμοῦ, ὅπως εἶναι οἱ ἡακουστοί καθεδρικοί ναοί τῆς Κολωνίας, τῆς Ρέμς, τῆς Οὐλμ. κ.ἄ. Κατά τὴν Ἀναγεννήσην οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς Ἰταλίας ἔζαναγύρισαν στὸ ρωμαϊκό καὶ ἐλληνικό ρυθμό καὶ μέ νέους συνδυασμούς δημιούργησαν τὸ **Ρυθμό** τῆς **Ἀναγεννήσεως**. Ἐπίσης στή γλυπτική καὶ στή ζωγραφική πῆραν ώς πρότυπα τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἡ τέχνη τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων περιφρονήθηκε, ἀπό τή μιά γιατὶ θεωρήθηκε τέχνη βαρβάρων, δηλαδή τῶν Γότθων, ἀπό δπου προῆλθε καὶ ἡ ὀνομασία Γοτθική τέχνη, ἐνῶ ἀπό τὴν ἄλλη γιατὶ δέν ἀνταποκρινόταν στοὺς κανόνες καὶ τίς ἀντιλήψεις τῶν Ἀρχαίων γιά τό ρυθμό.

Oἱ πρόδρομοι τῆς ἵταλικῆς ἀναγεννήσεως

Στήν ἱστορίᾳ τῆς ἵταλικῆς τέχνης δὲ 15ος αἰώνας εἰναι γνωστός μὲ τὸν ὄρο **Κουαττροτσέντο** (Quattrocento), δηλαδὴ δὲ αἰώνας ποὺ ἀρχίζει ἀπό τὸν ἀριθμό 1400 καὶ ἔξῆς.

Ἡ Φλωρεντία, πού κυβερνιόταν ἀπό τοὺς Μεδίκους, γίνεται κατά τὴν ἐποχὴ αὐτῆς καλλιτεχνική πρωτεύουσα τῆς Ἰταλίας. Ἐδὲ ἐμφανίζονται οἱ πρόδρομοι τῶν τεσσάρων κορυφαίων τῆς Ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἐπόμενου αἰώνα. Οἱ σπουδαιότεροι ἀπ' αὐτοὺς εἶναι οἱ ἔξῆς: Στήν ἀρχιτεκτονικῇ ἔχουμε τό **Φίλιππο Μπρουνέλλεσκι** (Brunelleschi, 1379-1446), πού μὲ τὸ ἔργο του σημειώνει τὴν ἀρχή τῆς ἀναγεννήσεως στήν Ἰταλία καὶ συνδέει τό ὄνομά του μὲ πολυάριθμα μνημεῖα. Ἀνάμεσα σ' αὐτά τὴ σπουδαιότερη θέση τὴν κατέχει ἡ περίφημη **Μητρόπολη τῆς Φλωρεντίας** (Santa Maria del fiore). Οἱ μεγαλοπρεπής καὶ συνάμα λεπτοκαμωμένος θόλος της, πού ἔχει ὑψος 100 περίπου μέτρα, χρησίμειο στὸ Μιχαήλ "Ἄγγελο ὡς

Μπρουνελλέσκι (Φλωρεντία, παρεκκλήσι Pazzi)

πρότυπο, γιά νά κατασκευάσει τό θόλο τού 'Αγίου Πέτρου της Ρώμης. Όνομαστός σάν τόν Μπρουνελλέσκι, άλλά μεταγενέστερος ἀπό αὐτόν είναι κι ο ἀρχιτέκτονας τού 15ου αιώνα **Μπραμάντε** (Bramante, 1444-1514). Καταγόταν ἀπό τήν πόλη Ούρμπινο, πού ήταν πρωτεύουσα τοδ δουκάτου, τό δόποιο είληξε τό ἔδιο ὄνομα μέ αὐτήν και περιήλθε στούς Μεδίκους (1502). Σ' αὐτόν λοιπόν ἀνάθεσαν στά 1505 νά χτίσει τό ναό τού 'Αγίου Πέτρου της Ρώμης, πού τίς ἐργασίες του τίς συνέχισε ἀργότερα ο Μιχαήλ "Αγγέλος.

Στή γλυπτική γίνεται μιά ἀληθινή ἐπανάσταση, γιατί οι καλλιτέχνες δίνουν στό ἀνθρώπινο σῶμα ζωή και κίνηση, πού ὡς τότε ήταν στοιχεῖα ἀγνωστα. Κατά τούς νέους χρόνους πρῶτος ο **Ντονατέλλο** (Donatello, 1386-1466), ἐμπνευσμένος ἀπό τήν ἑλληνική και ρωμαϊκή ἀρχαιότητα, τόλμησε νά παρουσιάσει γυμνά

σώματα, ὅπως τό χάλκινο ἄγαλμα τού **Δαβίδ**, ὁ δόποιος εἰκονίζεται σάν ἀρχαῖος ἔφηβος ἐντελῶς γυμνός. Φορεῖ μόνον κνημίδες και πλατύγυρο καπέλο, στολισμένο μέ στεφάνι ἀπό κισσό. Τόν Ντονατέλλο τόν μιμήθηκε και τόν συνέχισε δ γλύπτης **'Αντρέα Βερρόκιο** (Verrochio, 1435-1488), πού κι αὐτός είναι γνωστός ἀπό τό χάλκινό του ἄγαλμα τού **Δαβίδ**, ἔνα θέμα πολύ ἀγαπητό στή φλωρεντιανή τέχνη.

Η "Ανοιξη" (Μποττιτσέλλι-Φλωρεντία, 'Αρχαία Πινακοθήκη)

Στή ζωγραφική ένας άπό τους τελευταίους ἀντιπροσώπους τοῦ Μεσαίωνα είναι δ **Φρά 'Αντζέλικο** (Fra Angelico, 1387-1455), ὁ ζωγράφος τῶν Ἀγγέλων, ἐνδικό Μποτιτσέλλι (Botticelli, 1444-1510) είναι ὁ σπουδαιότερος ζωγράφος, πού ἐμπνέεται ἀπό τὴν ἀρχαιότητα. Ἀπό τὰ ώραιότερα ἔργα του είναι ἡ Γέννηση τῆς Ἀφροδίτης καὶ ἡ Ἀνοιξη.

Οἱ τέσσερις κορυφαῖοι

Ἡ τέχνη τῆς πρώτης Ἀναγεννήσεως ἦταν οὐσιαστικά τέχνη φλωρεντιανή, ἐνῷ ἡ τέχνη τῆς κλασικῆς Ἀναγεννήσεως τοῦ 16ου αἰώνα είναι τέχνη τῆς Ρώμης. Στή μετατόπιση τοῦ κέντρου τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως ἀπό τὴν Φλωρεντία στή Ρώμη συνετέλεσαν οἱ δύο μεγάλοι Μαϊκῆνες τῆς ἐποχῆς, ὁ Πάπας Ἰούλιος ὁ Β' καὶ ὁ Λέοντας ὁ Γ', πού τὸν διαδέχτηκε.

Ο **Λεονάρδο ντά Βίντσι** (Leonardo da Vinci, 1452-1519) είχε μιά ἐξαιρετικά πολύπλευρη μόρφωση. Ἡταν ζωγράφος, γλύπτης, ἀρχιτέκτονας, μουσικός καὶ συνάμα ἔνας ἐπιδέξιος μηχανικός, πού κατασκεύασε γεφύρια, ὀχυρωματικά ἔργα καὶ πλοῖα. Ἐκτός ἀπ' αὐτὰ ἄφησε χειρόγραφα γιά τὴν μηχανική, τὴν πολεμική τέχνη καὶ τὶς φυσικές ἐπιστῆμες. Ἀπό αὐτὰ φαίνεται πώς ὁ Λεονάρδο ἦταν ἔνας πολυμερέστατος νοῦς καὶ είχε διακρίνει ἀπό πρίν τὰ στοιχεῖα πολλῶν ἐφευρέσεων, πού πραγματοποιήθηκαν στὶς μέρες μας, ὅπως π.χ. είναι ἡ πτητική μηχανή. Ο **Λεονάρδο ντά Βίντσι** ἐραστήκε στὸ Μεδιόλανο (Μιλάνο), δῆποτε δούκας τοῦ ἀνάθεσε νά κατασκευάσει τὸ οἰκογενειακό του μνημεῖο μέ διαν ἔφιππο ἀνδριάντα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογένειάς του (δῆλαδή τοῦ πατέρα του Λουδοβίκου). Τό σημαντικότερο δημοσιός ἔργο του, πού τὸ κατασκεύασε κατά τὸ διάστημα πού ἔμεινε στὸ Μιλάνο, είναι ὁ **Μυστικός Δεῖπνος**, πού τὸν ζωγράφισε στὸν τοῖχο τοῦ ἑστιατορίου τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Ἀγίας Μαρίας τῶν Χαρίτων (Santa Maria dei Gracie). Στή Ρώμη φιλοτέχνησε τὴν προσωπογραφία μιᾶς δημοφῆς Φλωρεντιανῆς κυρίας, τῆς **Mona Lisa**, πού ἀπεικόνισε πιστά τὰ χαρακτηριστικά τῆς καὶ συγχρόνως τὰ ἔξιδανίκευσε. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ είναι ἡ δονομαστή **Gioconda**, πού βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου. Ο **Λεονάρδο ντά Βίντσι** είναι ὁ ἀρχηγός τῆς **Λομβαρδικῆς Σχολῆς**.

Ο **Μιχαήλ Ἀγγελος** (Michel Angelo Buonarrotti, 1475-1564), ἔνας μεγάλος δη-

Ἡ Παρθένος, ἡ Ἀγία Ἄννα καὶ ὁ Χριστός (Λεονάρδο ντά Βίντσι – Μουσεῖο Λούβρου, Παρίσι).

Η Πιετά του Μιχ. "Αγγελου (Ναός του Αγίου Πέτρου, Βατικανό, Ρώμη)

μαυσωλεῖο του Πάπα Ιούλιου του Β'. Μά τό μαυσωλεῖο αὐτό ποτέ δὲν ἔγινε, γιατί ἐκεῖνοι πού φθονοῦσαν τή δόξα του Πάπα τόν ἔπεισαν πώς ήταν κακός οἰωνός νά κατασκευάσει τόν τάφο του, ἐνῶ ἀκόμη ζοῦσε. "Ετσι, ἀπό τό μεγαλοπρεπές αὐτό μνημεῖο ὁ Μιχαήλ "Αγγελος μπόρεσε νά τελειώσει μόνο τό περίφημο ἄγαλμα του Μωυσῆ, πού σήμερα βρίσκεται στό παρεκκλήσι του San Pietro in vincoli (=ό "Άγιος Πέτρος στά δεσμά) στή Ρώμη.

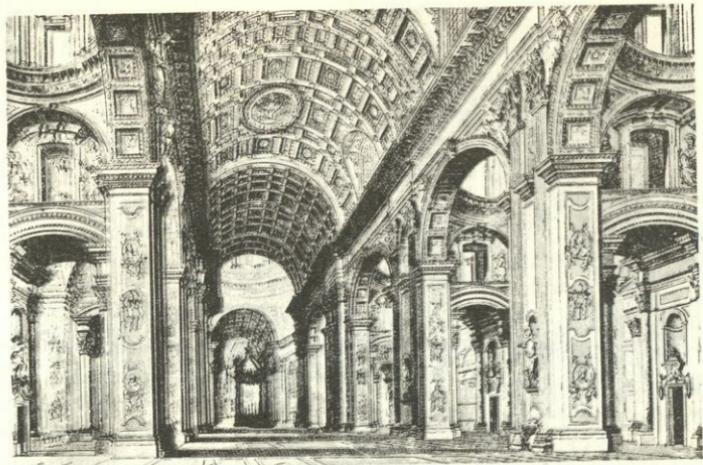
Μικελάντζελο, Pietà (λεπτομέρεια) τής πρηγούμενης εικόνας.

Ψηφιοποίηθη από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μιουργός, ηταν κυρίως γλύπτης, μά και ζωγράφος και ποιητής, πού σύνθεσε ώραια ποιήματα. "Ηταν δηλαδή ἔνας πολυμερής νοῦς, σάν το Λεονάρδο ντά Βίντσι. "Υστερα ἀπό μακροχρόνιες ἀνατομικές μελέτες ἔγινε γνώστης τοῦ γυμνοῦ σώματος. "Η βαθύτερή του τάση ηταν νά δώσει πλαστική μορφή σέ ἔννοιες ὑψηλές και τό κατόρθωνε αὐτό μέ τό νά δίνει τολμηρές στάσεις στά πρόσωπα και νά μήν ὑποχωρεῖ μπροστά στίς πιό μεγάλες δυσκολίες. Γι' αὐτό και τά ἔργα του περισσότερο προξενοῦν συγκίνηση και ταραχή και λιγότερο δίνουν τήν ἥρεμη ἀπόλαυση τοῦ ώραιον. Τέτοιο δημιούργημά του είναι ἡ γιγάντια μορφή του Μωυσῆ, πού ἐπρόκειτο νά τόν στήσει πάνω στό Μωυσῆ, πού σήμερα βρίσκεται στό παρεκκλήσι του San Pietro in vincoli (=ό "Άγιος Πέτρος στά δεσμά) στή Ρώμη. "Επίσης τελείωσε και δύο ἄγαλματα δούλων, πού δωρήθηκαν στό βασιλιά τής Γαλλίας Φραγκίσκο τόν Α', και σήμερα βρίσκονται στό μουσείο του Λούβρου.

"Ο Πάπας Ιούλιος δ' Β' ἀνάθεσε ἀκόμη στό Μιχαήλ "Αγγελο νά στολίσει μέ τοιχογραφίες τό παρεκκλήσι του Άγιον Σίξτου (Capella Sixtina) μέσα στό Βατικανό. "Ο Μιχαήλ "Αγγελος ἐργάστηκε ἐδῶ ἐπί τεσσεράμισι χρόνια και πολλές φορές ἀγανακτοῦσε, γιατί ήταν ἀναγκασμένος νά ζωγραφίζει τήν δροφή ξαπλωμένος ἀνάσκελα πάνω σέ σκαλωσιά. Στήν δροφή, μιά ἔκταση πολλῶν ἔκατοντάδων τετραγ. μέτρων, γιά τήν δόπια δούλεψε πάνω

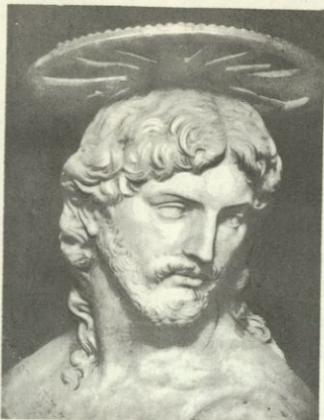

Τό έσωτερικό τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Πέτρου (Βατικανό, Ρώμη)

ἀπό τέσσερα χρόνια, ἀπεικόνισε σκηνές ἀπό τήν Παλιά Διαθήκη, ὅπως εἶναι ἡ Δημιουργία καὶ ἡ Παρακοή, ἐνῶ στίς γωνίες ζωγράφισε κολοσσιαῖς μορφές τῶν Προφῆτῶν καὶ τῶν Σιβυλλῶν. Στόν τοῦχο τοῦ θυσιαστηρίου ἀπεικόνισε τή Δευτέρα Γιαπουνσία μέ τήν ήράκλεια μορφή τοῦ Χριστοῦ στή μέση καὶ στά δύο μέρη τούς δίκαιους νά ἀνεβαίνουν στόν οὐρανό καὶ τούς ἀμαρτωλούς νά γκρεμίζονται στήν κόλαση. Τά πρόσωπα θυμίζουν ἀρχαϊκές μορφές καὶ ξαναβρίσκουμε σ' αὐτές τή με-

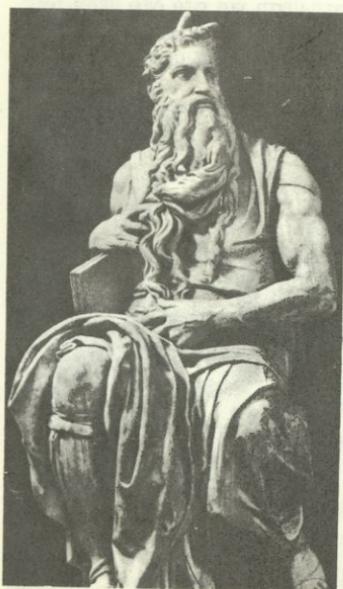
‘Η Πλατεία τοῦ Ἀγίου Πέτρου (Βατικανό, Ρώμη)

Ο Ἀναστημένος Χριστός (Μιχαήλ Αγγελος)

Ο Μωυσῆς (Μιχ. "Αγγελος")

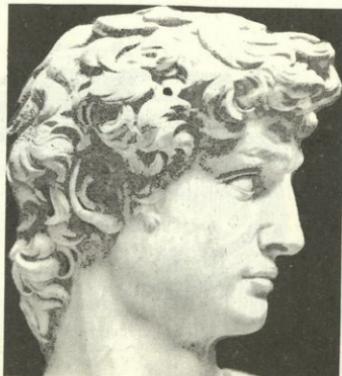

γαλοπρέπεια, πού χαρακτηρίζει τή γλυπτική του.

"Αλλο ἀξιόλογο γλυπτό ἔργο τοῦ Μιχαήλ "Αγγελου, πού βρίσκεται στό ναό τοῦ Ἅγιου Πέτρου τῆς Ρώμης, είναι ἡ περίφημη Pietà, δηλαδὴ ἡ Παναγία, μέ το Χριστό νεκρό στήν ἀγκαλιά της.

'Ο Δαβίδ τοῦ Μιχαήλ "Αγγελου, πού είναι γυμνός σάν τοῦ Ντονατέλλο, ἀλλά φτιαγμένος ἀπό μάρμαρο, βρίσκεται στή Φλωρεντία. Τό ἄγαλμα αὐτό ἔλλοτε ἦταν στημένο ἔξω στό ὕπαθρο, στήν Πλατεία τῆς Φλωρεντίας, ἀλλά σήμερα βρίσκεται μέσα στήν Ἀκαδημία τῶν Καλῶν Τεχνῶν τῆς πόλεως. Μέ ἐντολή τοῦ Πάπα Λέοντα τοῦ Ι' κατασκεύασε ὁ καλλιτέχνης στή Φλωρεντία τό Μαυσωλεῖο τῶν Μεδίκων μέ τίς δύο μεγαλοπρεπεῖς μορφές τοῦ Ἰουλίου καὶ τοῦ Λορέντζου στίς κόγχες τοῦ μνημείου. 'Ο Μιχαήλ "Αγγελος θεωρεῖται ὁ ἀρχηγός τῆς Φλωρεντιανῆς Σχολῆς.

'Ο Ραφαήλ Σάντι (Raffaele Santi, 1483-1520) ἀποτελεῖ τό ἀποκορύφωμα τῆς ιταλικῆς ζωγραφικῆς. Ἡ σύντομη ζωή του (πέθανε σέ ἥλικια 37 χρονῶν) ἦταν μιά συνεχῆς δημιουργία. 'Ο Ραφαήλ ἦταν μιά σπάνια καλλιτεχνική φύση, προικισμένος μέ μιά λεπτή αἰσθηση τῆς ὅμορφιᾶς καὶ τῆς ἀρμονίας. Μέ μιά ἀπεριγραπτη εὐ-
Κεφάλι τοῦ Δαβίδ (Μιχ. "Αγγελος")

κολία και κυριαρχία στή χρήση του πινέλου δημιούργησε είκονες, που άποπνέουν εὐλάβεια και χάρη συνάμα, καθώς και δραματικά συμπλέγματα και προσωπογραφίες γεμάτες ζωή.

Τόν Ραφαήλ, που ήταν διοφυῖα του είχε έκδηλωθεῖ σε πολύ νεαρή ήλικια, ένα ήταν άκομη μόλις 25 χρονῶν, τόν κάλεσε στή Ρώμη δ Πάπας Ἰούλιος δ Β', δην ζωγράφισε τούς τοίχους ένος διαμερίσματος του Βατικανού. Σ' αυτές τις τοιχογραφίες είκονίζονται συμπλέγματα μορφών, που παριστάνουν τή Θεολογία (Disputà = συζήτηση γιά τά "Άχραντα Μυστήρια), τήν Ποίηση, τήν Φιλοσοφία (Σχολή Αθηνῶν) και τή Δικαιοσύνη.

Ο Ραφαήλ ζωγραφίζει κυρίως ιερές είκονες, που τό χαρακτηριστικό τους είναι οι στρογγυλοπρόσωποι μικροί ἄγγελοι, οι γεμάτοι από παιδική αφέλεια, δύναμη και ύγεια μικροί Χριστοί και ίδιως οι Παναγίες, που έχουν δμοια τεχνοτροπία και που τις παριστάνει νεαρές και δμοφες μέσα σ' ένα πολύ γλυκό φῶς και άσυγκριτο χρωματισμό. Ζωγράφισε μεγάλο άριθμο είκονων τής Παναγίας μέ το μικρό Χριστό, που είναι γνωστές μέ τό σηνομα Madonnæ. Ή πιό δνομαστή ἀπ' αυτές είναι η Παναγία τοῦ Ἀγίου Σίξτου (Madonna Sixtina), που τό πρωτότυπό της βρίσκεται στό Μουσείο τής Δρέσδης (Γερμανία). Ο Ραφαήλ είναι άρχηγος τής Ρωμαϊκῆς Σχολῆς και δ πιό γνήσιος ἀντιπρόσωπος τής Ιταλικῆς Αναγεννήσεως.

Τό νόμισμα του Κήνσου (Τιτσιάνο, Μουσείο Δρέσδης)

Μιά Μαντόννα (Ραφαήλ)

Οι Ἀπόστολοί Παύλος και Μάρκος (Άλμπρεχτ Ντύρερ)

Στή Γερμανία οι σπουδαιότεροι καλλιτέχνες είναι ο "Άλμπρεχτ Ντύρερ (Albrecht Dürer, 1471-1528) και ο Χόλμπαϊν (Höbelein, 1497-1543)." Εργα του πρώτου είναι ή περίφημη χαλκογραφία **Μελαγχολία**, πού θεωρεῖται ένα από τα μέ πολύ βαθύ νόημα έργα τής Αναγεννήσεως. Ο δεύτερος διακρίθηκε ως προσωπογράφος. Εργα του είναι: τό **Πορτραίτο του Έράσμου**, ή **Μαδόννα του Δημάρχου Meyer**, πού άποτελεί ένα σύνολο πορτραίτων, κ.ά.

Στή Γαλλία οι άρχιτεκτονες έξακο-

πλατιές παραστάσεις, πού παρίσταναν σκηνές άπό τή μυθολογία ή άπό τήν **'Ιερή Ιστορία'**. Άλλά τά πρόσωπα αντών τῶν εἰκόνων ήταν σύγχρονοί του, άνθρωποι, πού φοροῦν πολυτελέστατες στολές τῆς ἐποχῆς τους και ξεχωρίζουν γιά τή φυσική τους ζωηρότητα και χάρη. Εργα του είναι: ο **Ἐνταφιασμός τοῦ Χριστοῦ**, ή **Μαδόννα τοῦ Οἴκου Pessaro**, ο **Οὐρανίος** και ο **Ἐπίγειος Έρωτας**, τό **Νόμισμα τοῦ Κήνου** κ.ά. Ο **Τιτσιάνο** διακρίθηκε και ως προσωπογράφος. Σακουστές είναι οι εἰκόνες τῶν δύο ἀντίζηλων ήγεμόνων τῆς ἐποχῆς του, τοῦ Καρόλου Ε' τῆς Γερμανίας και τοῦ Φραγκίσκου Α' τῆς Γαλλίας.

"Άλλοι άξιόλογοι ζωγράφοι τῆς **'Ενετικῆς Σχολῆς** ήταν έπισης ο **Βερονέζε** (Veronese) και ο **Τιντορέττο** (Tintoretto).

Ἡ τέχνη ἔξω ἀπό τήν Ἰταλία

Ἡ **Ιταλία** δέν ήταν ή μόνη χώρα, στήν δύοια ἄκμασαν οι Καλές Τέχνες. Τήν ἀκολούθησαν ή **Γαλλία**, ή **Γερμανία** και οι **Κάτω Χώρες**. Ιδίως στή **Γαλλία** και στή **Γερμανία**, δημιουργήθηκαν σ' αντά τά χρόνια άξιόλογα έργα.

Διακοσμημένο πιάτο τοῦ 16ου αιώνα.

λούθησαν νά χτίζουν σύμφωνα μέ τό γοτθικό ρυθμό. Άλλα σιγά σιγά τεχνίτες άπό τήν Ιταλία εισήγαγαν τήν ιταλική τέχνη στή Γαλλία. Ο Γλύπτης **Μιχαήλ Κολόμπ** (Michel Colombe, 1431-1512) συνδυάζοντας τίς δύο τάσεις κατασκεύασε τό επιτύμβιο μνημεῖο τοῦ **Δούκα τῆς Βρετάνης**, ένα άπό τά πιο χαριτωμένα έργα τῆς Αναγεννήσεως (Μητρόπολη Νάντης).

Ανάμεσα στούς ζωγράφους τῆς Αναγεννήσεως στήν Ισπανία σπουδαία θέση κατέχει ό "Ελληνας ζωγράφος **Κυριακός Δομήνικος Θεοτοκόπουλος**, γνωστός μέ τό όνομα El Greco 1541-1614). Άπο νωρίς έμαθε πολύ καλά τή βυζαντινή ζωγραφική και στά εϊκοσι χρόνια του ἀφησε τήν πατρίδα του, τό Ήράκλειο τῆς Κρήτης, και πήγε στή Βενετία, δύον έργαστηκε κοντά στόν Τιτσιάνο, πού ήταν πιά γέρος. "Εμεινε ἐπίσης και στή Ρώμη και ἀργότερα πήγε στήν Ισπανία και ἐγκαταστάθηκε στό Το-

"Ο «ἄρον τόν Σταυρόν αὐτοῦ». (Θεοτοκόπουλος – Μουσείο Μαδρίτης)

'Ο Πιλάτος «νίπτει τάς χεῖρας» του. (Χάνς Χόλμπαιν – Μουσείο Βασιλείας)

'Ο Ιησοῦς στό δρός τῶν ἔλαιων. (Θεοτοκόπουλος – Μουσείο Λίλλης)

λέδο. Ἐκεῖ συνδέθηκε μέ όνθρώπους τῶν γραμμάτων, μέ στρατιωτικούς καί ἐπιστήμονες καί ἔγινε γνωστός ώς περίφημος ζωγράφος. «Ἡ ζωγραφική, ἔλεγε δ Γκρέκο, δὲν εἶναι τεχνική, δηλαδή συνταγές καί κανόνες, ἀλλά ἄθλος, ἔμπνευστη, ἐνέργεια ἀπόλυτα προσωπική». Τό ἔργο του ἦταν πάρα πολύ πλούσιο. Ἀλλά γιά πολύν καιρό ἔμεινε ἄγνωστο ἡ περιφρονημένο. Σήμερα προκαλεῖ ἐνθουσιασμό, ἐνδο οἱ πινακοθήκες τῆς Εὐρώπης εἶναι γεμάτες ἀπό ἔργα τοῦ Θεοτοκόπουλου, πού θεωρεῖται πρόδρομος τοῦ ἔξπρεσσιονισμοῦ (expression = ἔκφραση) κι ἔνας ἀπό τοὺς μεγάλους ζωγράφους τοῦ κόσμου.

Τά ἔργα τοῦ Θεοτοκόπουλου, πού βρίσκονται στήν Ἐθνική μας Πινακοθήκη, εἶναι τά ἔξης: 1) δι Χριστός «αἴρων τὸν Σταυρόν», 2) ἡ Σταύρωση, 3) δι "Αγιος Φραγκίσκος τῆς Ἀσίζης καὶ 4) ἡ Συναυλία τῶν Ἅγγελων. Τό τελευταῖο ἀγοράστηκε στό Μόναχο στά 1931 ἀπό τὸν τότε Διευθυντή τῆς Ἐθνικῆς μας πινακοθήκης Ζαχαρία Παπαντωνίου 6.000.000 δραχμές. Ἡ τιμή αὐτή τότε θεωρήθηκε μεγάλη, μά σήμερα ἡ ἀξία του, καθώς καί δλων τῶν ἔργων τοῦ Θεοτοκόπουλου, εἶναι ἀνυπολόγιστη.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

Τά αϊτια

Ἡ βαθιά συγκίνηση καὶ ἡ ζωντανή πίστη, πού χαρακτήριζε τούς χριστιανούς τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, ἀπό καιρὸν εἶχαν ἀτονήσει κάπως καὶ ἡ θρησκεία στό χριστιανικό κόσμο σέ πολλά θέματα εἶχε καταντῆσει ξερός τύπος καὶ μερικές φορές νεκρό γράμμα.

Ἡ θρησκευτικότητα τῶν μεσαιωνικῶν τύπων ἦταν περισσότερο θρησκοληψία καὶ δειπδαιμονία. Ὁ μεσαιωνικός ἄνθρωπος ζούσε συνεχῶς κάτω ἀπό τὸ φόβο τοῦ Σατανᾶ καὶ νόμιζε δτὶ ἀμαρτάνει σέ κάθε του βῆμα. Ἡ σπουδαιότερη φροντίδα του ἦταν πᾶς νά ἀποφύγει τή φωτιά τῆς κολάσεως μέ τή θαυματουργή δύναμη τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἱερῶν λειψάνων. Γι' αὐτό ἔκανε μακρινά ταξίδια καὶ πήγαινε στούς ἱεροὺς τόπους, γιά νά προσκυνήσει καὶ νά ζητήσει τή συγχώρηση τῶν ἀμαρτιῶν του. Ὁ σπουδαιότερος τόπος προσκυνήματος τῶν πιστῶν ἦταν οἱ "Ἄγιοι Τόποι. Ἀλλά, ἀπό τότε πού οἱ Τοῦρκοι κυρίεψαν τήν Παλαιστίνη, οἱ πιστοί ἄρχισαν νά πηγαίνουν καὶ σ' ἄλλα μέρη, ίδιως στή Ρώμη, δπου μέ τά περίφημα συγχωροχάρτια (indulgentia) ἐπαιρναν γραπτή ἄφεση τῶν ἀμαρτιῶν τους.

"Ἀλλά στίς ἀρχές τῶν νέων χρόνων γιά διάφορους λόγους ἀφυπνίστηκε τό θρησκευτικό συναίσθημα στή Δύση, ίδιως στίς Γερμανικές χῶρες. Τώρα ἡ κατάσταση τῆς ἐκκλησίας πολλούς ἄρχισε νά μή τούς ίκανοποιεῖ. Οἱ πιό ἔξηντοι μελετώντας τίς Γραφές ἔβλεπαν δτὶ ἡ ζωή τῶν Χριστιανῶν δέ συμφωνοῦσε μέ τή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ. Τή συνείδηση τῶν πιό αὐθητηρῶν τή σκανδάλιζε ίδιαίτερα ἡ συμπεριφορά τῶν ἀνώτερων κληρικῶν, πού ζούσαν μέ πολυτέλεια σάν τούς κοσμι-

κούς ἀρχοντες. Ντύνονταν σάν τους ἵπποτες και ἐπαιρναν μέρος στό κυνήγι και στόν πόλεμο. Ἀλλά ύστερα ἀπό τή διάδοση τῆς παιδείας πολλοί ἀπ' αὐτούς μελετοῦσαν τούς ἀρχαίους συγγραφεῖς και ἐμπνεύστηκαν ἀπ' αὐτούς τήν ἀγάπη πρός τήν κοσμική ζωή, πού χαρακτηρίζει τήν ἑλληνική ἀρχαιότητα, ἐνῶ ἀντίθετα στούς μεσαιωνικούς χρόνους κυριαρχοῦσε ἡ ἀσκητική τάση.

Ἐντύπωση προξενοῦσε ἐπίσης ἡ κατάσταση τοῦ κατώτερου Κλήρου. Δέν είχε μόνιμο εἰσόδημα, ἀλλά συντηροῦνταν ἀπό τήν ἐλεημοσύνη τῶν πιστῶν. Ζοῦσε μέσα στήν ἀμάθεια και στή φτώχεια, σάν τους φτωχούς χωρικούς, σύχναζε στά λαϊκά κέντρα, ἔπινε και χαρτόπαιζε.

Ἡ Μεταρρύθμιση στή Γερμανία

Πολλοί σέ διαφορετικές ἐποχές είχαν αἰσθανθεῖ τήν ἀνάγκη γιά τήν ἀναμόρφωση τῆς ἐκκλησίας, δυσα δ Ἰωάννης Οὐνίκλιφ (Wycliffe, 1320-1384) στήν Ἀγγλία και δ Ἰωάννης Χούς (Huss, 1363-1415) στή Βοημία. Μά ἡ φωνή τους δέν ἔβρισκε πλατύτερη ἀπήχηση, ἐνῶ δ Κλήρος, πού ἦταν πανίσχυρος ἀκόμη, κατάπνιγε τίς διαμαρτυρίες και μάλιστα πολλές φορές μέ ἄγριο τρόπο. Ἐτσι δ Χούς κάηκε ζωντανός μέ ἀπόφαση τῆς συνόδου τῆς Κωνσταντίας (1415).

Μά κατά τόν ΙΣΤ' αι. δ ἀναβρασμός ἔγινε πολύ πιό ζωηρός ἀπό πρίν. Τά πνεύματα ἦταν ἔξοργισμένα ἴδιαίτερα στή Γερμανία, ἡ δοία καταπιεζόταν περισσότερο ἀπό τίς καταχρήσεις τοῦ Κλήρου, γιατί ἡ γερμανική ἐκκλησία ὑπαγόταν ἀπευθείας στόν Πάπα. Γενικά σκανδάλιζαν τή συνείδηση τῶν περισσότερο ἀπλῶν και αὐστηρῶν κατοίκων τῆς γεωργικῆς τότε Γερμανίας οἱ θρησκευτικοί νεωτερισμοί τῶν δυτικῶν λαῶν, πού ἦταν περισσότερο ἀναπτυγμένοι.

Ο πάπας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Λέων ὁ I, ἐπειόν είχε ἀνάγκη ἀπό χρήματα, γιά νά ἀποτελείσει τό ναό τοῦ Ἀγίου Πέτρου τῆς Ρώμης, ἔδωσε τήν ἀδεια στόν ὄρχιεπίσκοπο τῆς Μαγεντίας νά ἐκδίδει ἐπί 8 χρόνια συγχωροχάρτια, ἀλλά μέ τή συμφωνία νά μοιραστοῦν τά ἔσοδα. Τό πούλημα τῶν συγχωροχαρτιῶν γινόταν μέ τρόπο σκανδαλώδη. Ο δομηνικανός καλόγερος Τέτζελ ὑποσχόταν ἀπεριόριστη ἄφεση τῶν ἀμαρτιῶν. Μποροῦσε κανεὶς μέ δρισμένο ἀντίτιμο νά ἐξαγοράσει ὅχι μόνο τίς δικές του ἀμαρτίες, ἀλλά και τῶν πεθαμένων συγγενῶν του. Μόλις ἀκουστεῖ δ ἥχος τῶν χρημάτων, ἐλεγε, ἡ ψυχή ἀναπτηδάει πάνω ἀπό τό καθαρτήριο.

Ἀλλά τότε ἔστηκάθηκε ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς συγχωρήσεως τῶν ἀμαρτιῶν δ αὐγούστινιανός καλόγερος Μαρτίνος Λούθηρος (1483-1546), πού ἦταν ἱεροκήρυκας και κοθηγητής τῆς Θεολογίας στό Πανεπιστήμιο τῆς Βιττεμβέργης. Ἐπιτέθηκε μέ τά κηρύγματά του ἐναντίον τοῦ Τέτζελ και σύμφωνα μέ τή συνήθεια τῆς ἐποχῆς ἐκείνης στίς 31 Οκτωβρίου τοῦ 1517 τοιχοκόλλησε στήν κεντρική πόρτα τῆς ἐκκλησίας τῶν ἀνακτόρων ἔνα ἔγγραφο μέ 95 θέσεις, δηλ. θέματα γιά συζήτηση, και προκαλοῦσε τόν Τέτζελ σέ δημόσια συζήτηση. Ἡ πράξη αὐτή τοῦ Λουθήρου είχε μεγάλη ἀπήχηση στή Γερμανία και γι' αὐτό δ χρόνος ἐκείνος θεωρεῖται ως ἀρχή τῆς Μεταρρυθμίσεως.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου

"Οπως ὅλοι οἱ ἐμπνευσμένοι ἴδρυτές θρησκειῶν καὶ ἀναμορφωτές, ἔτσι καὶ ὁ Λούθηρος δέν ἔδωσε δλοκληρωμένο καὶ δριστικό σύστημα τῶν γνωμῶν του. Οἱ βασικές ἀντιλήψεις τῆς διδασκαλίας του εἶναι ἡ θεία χάρη καὶ ἡ ἐλεύθερη ἔρευνα.

"Ἡ σπουδαιότερη φροντίδα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του ἦταν πάς νά σώσουν τὴν ψυχή τους. Πάνω στὸ πρόβλημα αὐτὸ δ Λούθηρος ἔδωσε ἰκανοποιητική λύση, διδάσκοντας πῶς δ ἄνθρωπος δέ σώζεται μέ μερικά ἔργα, πού ἐπιβάλλει δ νόμος (μέ ἀσκήσεις, νηστεῖες, προσευχές, προσκυνήματα κ.τ.λ.), ἀλλὰ μέ τὴ θεϊκή χάρη. Ὁ κάθε ἄνθρωπος, μπορεῖ νά σώσει τὴν ψυχή του μέ τὴν θερμή πίστη καὶ μέ τὴν ἀπευθείας ἐπικοινωνία μέ τὸ Θεό, χωρίς νά μεσολαβήσουν οἱ ἵερεῖς, οἱ ἐπίσκοποι ἢ ὁ Πάπας.

Τὴν ἀληθινή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ τῇ βρίσκει κανείς μελετώντας ὁ ἕδιος ἀπευθείας τὴν Ἀγία Γραφή. Ἡ παράδοση, στὴν δποία στηριζόταν ἡ Δυτική Ἐκκλησία, δέν ἔχει ἀξία, ἐφόσον δέ συμφωνεῖ μέ τὴν Ἀγία Γραφή. Αὐτά εἶναι τὰ δύο γονιμότερα σημεῖα τῆς νέας διδασκαλίας, πού προξένησαν ἐντύπωση καὶ προσέλκυσαν δπαδούς.

Σύμφωνα μέ τὸ Λούθηρο τὰ μυστήρια εἶναι δύο, τὸ βάπτισμα καὶ ἡ Θεία εὐχαριστία. Τὸ δεύτερο εἶναι μία τελετή, κατά τὴν δποία δέ γίνεται μετουσίωση, ἀλλὰ ἀπλῶς παρουσία τοῦ Θεοῦ. Ἡ λατρεία πρέπει νά γίνεται στὴ γλώσσα πού μιλιέται σὲ κάθε τόπο καὶ δχι στὴ λατινική. Κέντρο τῆς εἶναι τὸ κίρυγμα. Γι' αὐτὸ δ προτεσταντική ἐκκλησία ἀντί γιά ἱερεῖς ἔχει ἱεροκήρυκες καὶ καταργεῖ τὶς πανηγυρικές τελετές. Δέ δικαιολογοῦνται τὰ πρωτεῖα τοῦ Πάπα, ἡ προσκύνηση τῶν Ἀγίων καὶ τῶν εἰκόνων τους οὗτε τό νά μένουν ἀνύπαντροι οἱ ἱερεῖς.

"Οπως βλέπουμε λοιπόν, ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου δέν εἶναι ἔνα προιόν ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, ἀλλὰ γέννημα μιᾶς ζωηρῆς θρησκευτικῆς συγκινήσεως. Ὁ Λούθηρος θέλει νά ἔναντις τῆς Ἐκκλησία στὴν παιλιά τῆς ἀπλότητα καὶ αὐστηρότητα. Μιλεῖ μέ περιφρόνηση γιά τὴν ἐπιστήμη καὶ ἀντιπαθεῖ τὴν δρμή γιά ἔρευνα καὶ γιά μάθηση, πού χαρακτηρίζει τὴν ἐποχή τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἡ Μεταρρύθμιση στρέφεται ἐναντίον τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων εἰδωλολατρῶν συγγραφέων καὶ τῆς χαρούμενης ἀντιλήψεως γιά τὴ ζωή, πού ἥταν συνέπεια αὐτῆς τῆς μελέτης. Καὶ γι' αὐτὸ είχε δίκιο δ Ἔρυσμος, δταν ἔλεγε πώς, δπου διαδίδεται δ λουθηρανισμός, ἐκεῖ καταστρέφονται οἱ ἐπιστήμες. Μόνον ἀπό μιά ἄπονη είχε γόνιμη ἐπιδραση ἡ Μεταρρύθμιση. Δίνοντας στὸν ἄνθρωπο τὴν ἐλεύθερία νά διαμορφώσει τὴν πίστη του μελετώντας δ ἕδιος τὴν Ἀγία Γραφή, ἐνίσχυε τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου

Ὥ Λούθηρος (του Λουκᾶ Κρανυζ, Λουξ-μπουργκ)

καὶ τό θάρρος τῆς γνώμης του. Μά τά ἀποτελέσματα αὐτά φάνηκαν ἀργότερα.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθῆρου διαδόθηκε στή μέση καὶ στή βόρεια Γερμανία, στή Σουηδία καὶ στή Δανία, ὅπου τή δέχτηκαν οἱ ἡγεμόνες καὶ τήν ἔκαμαν θρησκεία τοῦ κράτους τους.

Ἡ ἔξαπλωση τῆς Μεταρρυθμίσεως

Ἡ Μεταρρύθμιση βρῆκε κατάλληλο ἔδαφος στή Γερμανία, ὅπου οἱ διανοούμενοι τή δέχτηκαν μέν ἐνθουσιασμό. Κυρίως ὅμως προόδευσε ἐδῶ, γιατί τήν ὑποστήριξαν οἱ μικροί ἡγεμόνες γιά πολιτικούς λόγους. Ἀλλά συνάντησαν καὶ μεγάλα ἐμπόδια καὶ ἴσχυρούς ἀντιπάλους, δηλαδή τόν αὐτοκράτορα καὶ τήν Ἐκκλησία τής Ρώμης.

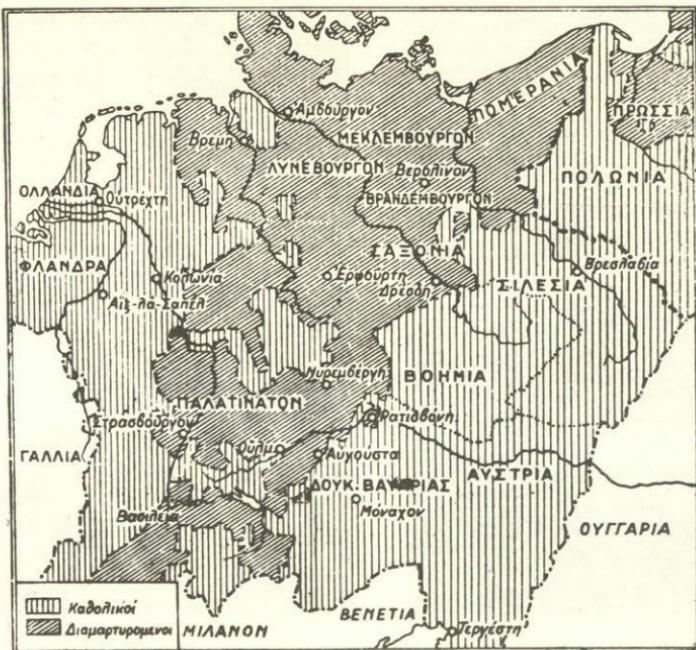
Δυό χρόνια ἀργότερα ἀπό τήν ἐμφάνιση τοῦ Λουθῆρου (1519) ἀναγορευόταν αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας ὁ περίφημος Κάρολος ὁ Ε'. Αὐτός σχεδίαζε νά ταπεινώσει τούς μικρούς ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας, νά συγκεντρώσει τήν ἔξουσία στά χέρια του καὶ νά ἐπιβάλει τήν ἀπόλυτη μοναρχία, σύμφωνα μέ τό πρότυπο τῶν βασιλιάδων τῆς Γαλλίας. Γι' αὐτό ἀντιπαθούσε τή Μεταρρύθμιση, πού ἔφερε τό χωρισμό στή Γερμανία, ἡ δοπία ἡταν κιώλας χωρισμένη, καὶ ἀκόμη μπορούσε αὐτή νά χρησιμεύσει ώς στήριγμα φιλούς φεούδαρχες.

Ἐπίσης κι δ Πάπας ὑστερα ἀπό κάποιους δισταγμούς κηρύχτηκε ἐναντίον τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ ἀφόρισε τό Λούθηρο. Ἀλλά ἐκεῖνος ἔκαψε τή βούλα τοῦ Πάπα μπροστά στόν κόσμο καὶ μάλιστα μπροστά στήν πύλη τῆς πόλεως, ἐνῶ συνοδεύοταν ἀπό τούς μαθητές του καὶ πολύν κόσμο (1520). Κι δ Αὐτοκράτορας κάλεσε τό Λούθηρο μπροστά στό μεγάλο συνέδριο τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων (=Διαιτα) στήν πόλη Βόρμς (Worms, 1521) καὶ τόν ὑποχρέωσε νά ἀποκηρύξει τά συγγράμματά του. "Οταν ἀρνήθηκε δ Λούθηρος, τότε τόν κήρυξε ἐκτός νόμου καὶ ἔδωσε διαταγή νά καίονται τά βιβλία του.

"Ετσι λοιπόν δ Λούθηρος καταδικάστηκε ἀπό τόν Πάπα καὶ τόν αὐτοκράτορα καὶ φαινόταν ὅτι διατρέχει τόν πιό μεγάλο κίνδυνο, ἀλλά τόν ἔσωσαν οἱ Γερμανοί ἡγεμόνες. 'Ο ἐκλέκτορας τῆς Σαξονίας τόν ἔκρυψε ἐπί δυό χρόνια μέσα στό δάσος τῆς Θουριγκίας (Κεντρική Γερμανία), δηλαδή μετάφρασε τήν Ἀγία Γραφή στά γερμανικά, ἐνῶ συγχρόνως διεύθυνε τήν κίνηση ἐναντίον τοῦ καθολικισμοῦ.

'Ο Αὐτοκράτορας ἤθελε νά χτυπήσει τή Μεταρρύθμιση, ἀλλά τόν ἐμπόδισαν δ πόλεμος ἐναντίον τοῦ βασιλιά τῆς Γαλλίας Φραγκίσκου τοῦ Α' καὶ δ τουρκικός κίνδυνος. 'Σ' αὐτά τά χρόνια ἐμφανίστηκε μπροστά στή Βιέννη δ πανίσχυρος σουλτάνος τῶν Τούρκων Σουλεϊμάν δ Β', δ Μεγαλοπρεπής καὶ δ Αὐτοκράτορας εἶχε ἀνάγκη ἀπό τήν ὑποστήριξη τῆς ἐνομένης Γερμανίας (1529).

Στό μεταξύ δ Μεταρρύθμιση κέρδισε ἔδαφος καὶ δργανώθηκε σέ πολιτική κίνηση, πού στρεφόταν ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορα Κάρολου τοῦ Ε'. Πολλοί ἡγεμόνες τήν εἰσήγαγαν στίς χώρες τους, πήραν τά ἐκκλησιαστικά κτήματα καὶ ἀνακήρυξαν τούς ἔαυτούς τους ἀρχηγούς τῆς Ἐκκλησίας στά κράτη τους. "Ετσι δημιουρ-

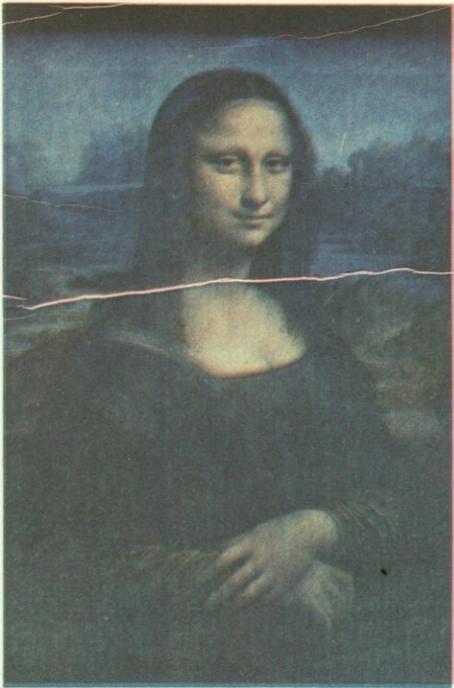

Η Γερμανία υστερά από τη θρησκευτική είρηνη της Αύγουστας.

γήθηκαν οι τοπικές έκκλησίες της Γερμανίας. "Οταν δώμας δ Αὐτοκράτορας ἐπιχείρησε νά περιορίσει τήν έξάπλωση της Μεταρρυθμίσεως, οι λουθηρανοί κατάθεσαν γραπτή διαμαρτυρία και γ' αυτό δνομάστηκαν διαμαρτυρόμενοι (Protestantes), ἐνδοϊδιοί δνόμαζαν τούς έαυτούς τους εναγγελικούς (1529).

Τόν ἄλλο χρόνο (1530) στή Δίαιτα της Αύγουστας (Augsburg) οι διαμαρτυρόμενοι υπόβαλαν γραπτή διμολογία πίστεως, πού δνομάστηκε Αύγουστα διμολογία (Confessio augustana), και ήθελαν μέ αυτή νά δείξουν δτι οι μεταρρυθμιστές δέν είναι αίρετικοι μέ σφαλερές θρησκευτικές ἀντιλήψεις, ἀλλά δτι θέλουν νά ξαναγρίσουν στή γνήσια παράδοση της έκκλησίας. Τήν διμολογία τήν είχε συντάξει δ δνομαστός ἔλληνιστής, δ γνωστός μέ τό όνομα Φίλιππος Μελάγχθων (1449-1560), πού τό έξελλήνισε σύμφωνα μέ τή-συνήθεια τῶν χρόνων της Ἀναγεννήσεως και ἔγινε πολύτιμος συνεργάτης τοῦ Λουθήρου.

Οι θρησκευτικές φιλονικίες πήραν μεγάλες διαστάσεις στή Γερμανία, οι δπαδοί τῶν δύο δογμάτων δραγανώθηκαν κι δ ἐμφύλιος πόλεμος φαινόταν ἔτοιμος νά ξεσπάσει. Τότε δ Κάρολος δ Ε', ἐπειδή ἔβλεπε δτι ήταν ἀδύνατο νά ἐπιβάλει τή θρησκευτική ἐνότητα, προτίμησε νά σύμβιβαστεῖ μέ τούς διαμαρτυρόμενους ἡγε-

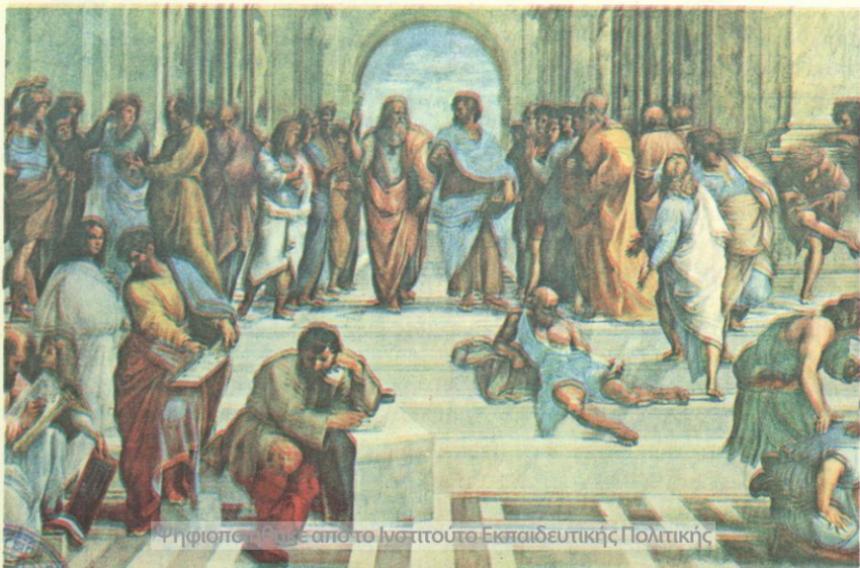

Τζιοκόντα (Λεονάρδο ντά Βίντσι) Μουσείο
Λούβρου, Παρίσι

Δομ. Θεοτοκόπουλου. 'Ο Καρδινάλιος Γκου-
εβάρα, δ Μεγάλος Ιεροεξεταστής. Μητροπο-
λιτικό Μουσείο N. 'Υρκης

Σχολή Αθηνών (Ραφαήλ, τοιχογραφία σε αϊθουσα του Βατικανού)

Ψηφιοποίηση από το Υπουργείο Εκπαίδευσης και Πολιτικής

μόνες. Έτσι ύπογράφτηκε η Θρησκευτική Είρήνη της Αύγουστας (1555), πού όριζε τά έξης: 1) Τά δύο δόγματα έχουν ίσα δικαιώματα, 2) οι ήγειμόνες έχουν τό δικαιώμα νά επιβάλλουν τό δόγμα τους στους οντηκόους τους (cuius regio, ejus religio) και 3) οσα έκκλησιαστικά κτήματα είχαν κατασχεθεῖ ὡς τά 1552 παραμένουν στούς διαμαρτυρομένους. Μέ τή σύμβαση αὐτή λοιπόν ἀποτράπηκε ο πόλεμος.

‘Η Μεταρρύθμιση στήν ‘Ελβετία καί στή Γαλλία

Ο ‘Ελβετός ιερέας Ούλριχ Ζβίγγλιος (Zwingli, 1484-1531) πῆρε κι αὐτός ἀφορμή ἀπό τά συγχωροχάρτια καί σχεδόν ταυτόχρονα μέ τό Λούθηρο κήρυξε τή Μεταρρύθμιση στή Ζυρίχη (1519). Ή διδασκαλία του διαδόθηκε στή βόρεια και δυτική ‘Ελβετία, καθώς καί στή νότια Γερμανία, ἐνώ ή δρεινή ‘Ελβετία ξεμεινε πι-στή στόν Πάπα.

Ο Γάλλος μεταρρυθμιστής Ιωάννης Καλβίνος (Calvin, 1509-1564) ἀπομακρύ-νεται περισσότερο ἀπό τό Λούθηρο. Στή Γαλλία ο λαός δέν ηθελε θρησκευτικούς νεωτερισμούς καί οι βασιλιάδες καταπολέμησαν σκληρά τήν αἵρεση, πού ἀπει-λούσε νά διασπάσει τήν ἐνότητα τοῦ κράτους. Παρ’ ολα αὐτά ή Μεταρρύθμιση βρήκε θερμούς δπαδούς σέ πολλά μέρη τής Γαλλίας, ίδιως στίς πόλεις, ἀνάμεσα στούς μορφωμένους. Ο Καλβίνος καταγόταν ἀπό τή βόρεια Γαλλία, είχε πάρει ἀνθρωπιστική μόρφωση καί νέος ἀκόμη είχε ύποστεῖ τήν ἐπίδραση τοῦ Λουθήρου. Επειδή δμως κινδύνευε στή Γαλλία, ἔφυγε στή Γενεύη, δπου βρήκε κατάλληλο ἔδαφος, γιά νά διαδώσει τή διδασκαλία του, πού δνομάστηκε καλβινισμός καί οι δπαδοί του καλβινιστές.

Ο Καλβίνος κατάργησε τόν Κλῆρο καί δρισε νά διοικοῦν τήν ἐκκλησία οι γέροι (πρεσβύτεροι) τής κοινότητας. Γι’ αὐτό καί ή καλβινική ἐκκλησία δνομάζε-ται πρσβυτεριανή.

Η Μεταρρύθμιση τοῦ Καλβίνου διαδόθηκε στίς νεολατινικές χῶρες, ίδιως στή Γαλλία, δπου οι καλβινιστές δνομάστηκαν Οὐγενότοι, στίς Κάτω Χῶρες, στή Σκο-τία καί στήν ‘Αγγλία.

‘Η Μεταρρύθμιση στήν ‘Αγγλία καί στή Σκοτία

Στήν ‘Αγγλία, δπου τά πνεύματα ἀπό πολύν καιρό ήταν προετοιμασμένα γιά τή θρησκευτική μεταβολή, τή Μεταρρύθμιση τήν εισήγαγε ο δραστήριος καί ίδιορ-ρυθμος βασιλιάς Ε’Ερρίκος ο Ή.

Ο ‘Ερρίκος ήθελε νά χωρίσει τή γυναίκα του Αίκατερίνη τής ‘Αραγωνίας, τή θεία τοῦ Καρόλου Ε’, γιά νά παντρευτεῖ μιά κυρία τῶν τιμῶν, τήν ‘Αννα Μπόλεν (Boleyn). Επειδή δμως ο Πάπας καθυστεροδύσε τήν ύπόθεση, κήρυξε ἀνεξάρτητη τήν ἐκκλησία τής ‘Αγγλίας καί τόν ἐαυτό του ὀρχηγό τής ἀγγλικῆς ἐκκλησίας (1531).

Η θρησκευτική Μεταρρύθμιση στήν ‘Αγγλία πέρασε πολλές περιπέτειες και

πήρε δριστική μορφή στήν έποχή της περίφημης βασιλισσας 'Ελισάβετ, της θυγατέρας του 'Ερρίκου Η' και της "Αννας Μπόλευν. 'Ο βασιλιάς άναγνωρίστηκε ἀρχηγός της ἐκκλησίας, διατηρήθηκαν οι ἐπίσκοποι και καθιερώθηκε στή λειτουργία ή ἀγγλική γλώσσα, ἐνώ ως πρός τά ἄλλα ἔγινε δεκτό τό καλβινικό δόγμα. Συγχρόνως δώμας διατηρήθηκαν και μερικοί τύποι της καθολικής ἐκκλησίας, δπως δ σταυρός, τό δρυγανο (=ένα ἐκκλησιαστικό μουσικό δργανο), ή στολή τῶν ιερέων κ.τ.λ. "Ετι διαμορφώθηκε ή ἀγγλική 'Επισκοπική ἐκκλησία.

'Η Σκοτία είσηγαγε πιό ριζικές μεταρρυθμίσεις. Κατάργησε τούς ἐπισκόπους και δλους τούς ἔξωτερικούς τύπους, πού θύμιζαν τήν καθολική ἐκκλησία. 'Η σκοτική ἐκκλησία διαμορφώθηκε σύμφωνα μέ τό πρότυπο της καλβινικής (πρεσβυτεριανής) ἐκκλησίας της Γενεύης.

'Από τήν ἐπίσημη ἀγγλική και σκοτική ἐκκλησία ἀποσχίστηκαν δύο διμάδες πιό αὐστηρῶν μεταρρυθμιστῶν, οι πουρίτανοι και οι ἀνεξάρτητοι, πού ἀπόρριψαν κάθε τελετή και δέχονταν τήν ίσοτητα ἀνάμεσα στούς πιστούς.

'Η Ιρλανδία ἔμεινε καθολική κι ἔτι κοντά στήν ἑθνική διαφορά της ἀπό τήν Ἀγγλία προστέθηκε τώρα και ή θρησκευτική. (Οι Ιρλανδοί είναι ἀπόγονοι τῶν παλιών Κελτῶν, ἐνώ οι Ἀγγλοί ἀνήκουν στή γερμανική φυλή τῶν Ἀγγλοσαξόνων, πού ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἀγγλία κατά τήν έποχή της μεταναστεύσεως τῶν Γερμανῶν).

• Η Ἀντιμεταρρύθμιση

Οι ἐπιθέσεις προκάλεσαν ἀντίδραση μέσα στήν καθολική ἐκκλησία, ή δποία ὑστερα ἀπό λίγο ξεσκώθηκε, γιά νά καταπολεμήσει τήν αἵρεση. "Ετι ἀπό τά μέσα του ΙΣΤ' αἰώνα ἀρχισε μία ζωηρή κίνηση μέσα στήν παπική ἐκκλησία, πού τήν δονομάζουν 'Αντιμεταρρύθμιση ή Καθολική Μεταρρύθμιση. 'Ως μέσα γιά τήν ἀμυνα και τήν ἐπίθεση χρησιμοποιήθηκαν ἀπό τήν παπική ἐκκλησία τά ἔξης:

α) 'Η Σύνοδος τοῦ Τριδέντου. Αὐτή συνεδρίασε στό Τρίδεντο σέ τρεῖς περιόδους ἀπό τό 1545-1563 και διατύπωσε τό καθολικό δόγμα σ' ἔνα ἐνιαίο σύστημα και σκόπιμα τόνισε τά σημεῖα ἐκεῖνα στά δποία διαφωνοῦσε ή καθολική ἐκκλησία μέ τή διαμαρτυρόμενη. 'Αναγνώρισε τόν Πάπα ἀνώτερο ἀπό τίς συνόδους και ἐνέκρινε τό διωγμό τῶν αἱρετικῶν.

β) Τό τάγμα τῶν Ἰησουιτῶν (Societas Jesu, 1540). Αὐτό τό ἵδρυσε ὁ Ἰσπανός Ἰγνάτιος Λούδολα (Loyola) και τό δργάνωσε μέ σύστημα στρατιωτικό. 'Ο Ἰησουίτης είναι καλόγερος και συγχρόνως στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ και τῆς Παναγίας. 'Εκτός ἀπό τίς ἀρετές τοῦ καλόγερου, τήν πενία και τήν παρθενία, πρέπει ἀκόμη νά ἔχει και τήν ἀρετή τής ὑπακοής, τής τυφλῆς ὑπακοής πρός τούς ἀνωτέρους, τόν ἀρχηγό τοῦ τάγματος και τόν Πάπα. Σκοπός τοῦ τάγματος ήταν νά καταπολεμήσει τήν αἱρεση, ἀλλά είχε καταπληκτική ἀνάπτυξη. Προτού νά συμπληρωθεῖ αἰώνας, οι Ἰησουίτες είχαν ἀπλωθεῖ σ' δλη τήν Εύρωπη. Και, ἐπειδή κατάλαβαν δτι ή διαπαιδαγώγηση τής νεολαίας ήταν ίσχυρό δπλο, ἐπιδίωξαν και κατόρθωσαν νά πάρουν στά

χέρια τους μεγάλο μέρος άπό τήν ἐκπαίδευση τῆς Εὐρώπης καὶ μετάτρεψαν μοναστήρια σὲ σχολεῖα Μέσης Ἐκπαίδεύσεως.

γ) **Η Ιερή Ἐξέταση** (Inquisitio). Αυτή δργανώθηκε μέ πρότυπο τὸ ἀνώτατο δικαστήριο τῆς Ἰσπανίας, πού τὸ εἶχαν χρησιμοποιήσει οἱ βάσιλιάδες τῆς, γιά νά καταπολεμήσουν τοὺς ἀνυπότακτους φεουδάρχες κι ἀργότερα, γιά νά καταδιώξουν τοὺς ἀλλόθρητοκους, δπως τοὺς Ἐβραίους, τοὺς Μωαμεθανούς, καὶ ἀκόμη καὶ τοὺς Διαμαρτυρομένους. Ἀποτελοῦνταν ἀπό ἔξι καρδινάλιους καὶ εἷχε δικαίωμα γιά ζωὴ καὶ γιά θάνατο στὰ θρησκευτικά ζητήματα. "Οσους ἀπομακρύνονταν ἀπό τήν ὁρθήν πίστην, τοὺς καταδίκαζε νά καοῦν ζωντανοί πάνω στή φωτιά. "Η ἀπάνθρωπη αὐτή πράξη θεωροῦνταν σάν ή πιό θεάρεστη, ἔργο πίστεως (actus fidei, ἀπ' δπου καὶ ή Ἰσπανική λέξη autodafé) καὶ εὐεργετική γι' αὐτόν πού καταδικάζονταν, γιατί μέ τό προσωρινό βασάνισμα ἀπαλλασσόταν ἀπό τήν αἰώνια καταδίκη. "Η Ιερή Ἐξέταση, ἀπαγόρευε νά τυπώνονται συγγράμματα χωρίς τήν ἔγκρισή τῆς καὶ ἀκόμη νά διαβάζουν οἱ πιστοί δρισμένα βιβλία. "Ετσι ἀπό αὐτό προηλθαν οἱ πίνακες τῶν ἀπαγορευμένων βιβλίων (Indices librorum prohibitorum ἡ ἀπλός Index), δηλαδή πίνακες, στοὺς δποίους ἔγραφε καὶ ἔξακολουθεῖ καὶ σήμερα ἀκόμη νά γράφει ή Δυτική Ἐκκλησία τά ἀνεπιθύμητα γι' αὐτήν συγγράμματα. "Η Ιερή Ἐξέταση, ἔκαμε φρικτές ἀγριότητες καὶ ἐμπόδισε τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου. ("Ο Ἰσπανός ιερέας Λιορέντε γραμματέας τῆς Ιερῆς Ἐξετάσεως ἀπό τό 1791-1808 ὑπολογίζει, χωρις δμως νά είναι σίγουρο, δτι κάηκαν 31.912 ἄτομα καὶ τιμωρήθηκαν αὐτηρά 291.450).

Ἐκτός ἀπό τά ἔξωτερικά αὐτά ἀμυντικά μέτρα δημιουργήθηκε μιά βαθύτερη μεταβολή στήν παπική ἐκκλησία. Ἀπό ἀντίδραση πρός τή Μεταρρύθμιση ἀφυπνίστηκε τό θρησκευτικό συναίσθημα. Κι αὐτό ἐκδηλώνεται ζωηρά ὅστερα ἀπό τή Μεταρρύθμιση στήν τέχνη καὶ στή λογοτεχνία, στά ἔργα τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς καὶ ίδιαίτερα στό νέο, τό βαρύ κι ἐπιβλητικό ρυθμό τῶν ναῶν, πού λέγεται **Μπαρόκ**. Ἀκόμη ἐκδηλώνονται καὶ στήν ἐκκλησιαστική μουσική καὶ στήν ποίηση, πού ἀποκορύφωμά τῆς είναι ἡ «Ἐλευθερωμένη Ιερουσαλήμ» τοῦ Τορκού-ἀτο Τάσσο.

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ
Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

‘Η Γερμανική Αυτοκρατορία – Κάρολος ο Ε’

‘Η Γερμανία κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους ήταν χωρισμένη σε πολλά μικρά κράτη, πού οι ήγεμόνες τους είχαν διάφορους τίτλους και δονομάζονταν βασιλιάδες, δούκες, κόμητες κ.τ.λ. Κατά τό Γ' αιώνα, σταν ἄρχισαν τίς ἐπιδρομές τους οἱ Οὐγγροί, οἱ ήγεμόνες τῆς Γερμανίας αισθάνθηκαν τὴν ἀνάγκη νά συνενωθοῦν κάτω ἀπό τὴν ἔξουσία ἐνός κοινοῦ ἀρχηγοῦ, πού νά διευθύνει τίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις. Διάλεξαν λοιπόν ως ἀνώτατο ἀρχηγό τῆς Γερμανίας τὸν πολὺ ἴσχυρό ήγεμόνα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὸν Ἐρρίκο, τὸ δούκα τῆς Σαξονίας (919-936). Ἀπό τότε τὰ γερμανικά κράτη ἀποτέλεσαν μιά δόμοσπονδία, πού δονομάστηκε ‘Αγία Ρωμαϊκή αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ έθνους. Οἱ σπουδαιότεροι ἀπό τούς Γερμανούς ήγεμόνες, πού στὴν ἀρχή ήταν ἑπτά και ἀργότερα ὀκτώ, δονομάζονταν ἐκλέκτορες. Αὗτοί ἔβγαζαν ως αὐτοκράτορα ἔναν ἀπό τούς ήγεμόνες τῆς Γερμανίας, συνήθως τὸν ἴσχυρότερο, πού συγχρόνως ἔξακολουθοῦσε νά είναι και ήγεμόνας τῆς δικῆς του ἐπικράτειας. Ως πρῶτος αὐτοκράτορας αὐτοῦ τοῦ δόμοσπονδιακοῦ γερμανικοῦ κράτους στέψθηκε στὴ Ρώμη στά 962 μ.Χ. δ. ‘Οθωνας Α’, δ. γιός τε Ἐρρίκου τῆς Σαξονίας.

‘Από τό τέλος τοῦ ΙΔ’ αιώνα ἐπικράτησε η σινήθεια νά ἐκλέγονται αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας πρίγκιπες ἀπό τὴν Ἀψβουργική βασιλική οἰκογένεια (Habsburg). Οἱ Ἀψβουργοί ήταν ήγεμόνες τῆς Αὐστρίας και είχαν τὸν τίτλο τοῦ ἀρχιδούκα. Η ἀψβουργική βασιλική οἰκογένεια ἀπόκτησε πολὺ μεγάλη δύναμη στὴν Εύ-

ρώπη μέ πετυχημένους γάμους, γιατί τότε οι χρήστες θεωρούνταν κτήματα τῶν ἡγεμόνων καὶ κληρονομοῦνταν ἡ δίνονταν ως προίκα.

Κατά τὰ τέλη τοῦ IE' αἰώνα αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας ἐκλέχτηκε ὁ Μαξιμιλιανός ὁ Α' (1493-1519), πού παντρεύτηκε τὴν κληρονόμο τῆς Βουργουνδίας καὶ πῆρε ως προίκα τὸ Ἀρτούα (Artou), τίς Κάτω Χῶρες, τὸ Λουξεμβούργο καὶ τὴν Ἐλεύθερη Κομητεία (Franche Comté). Πάντρεψε καὶ τὸ γιό του τὸ Φίλιππο μέ τὴν Ἰωάννα τὴν τρελή, τή θυγατέρα καὶ κληρονόμο τῶν βασιλιάδων τῆς Ἰσπανίας τοῦ Φερδινάνδου καὶ τῆς Ἰσαβέλλας καὶ ἔτσι κατόρθωσε νά συμπεριλάβει στὸν Ἀψβουργικό οἶκο τὴν Ἰσπανία μαζί μέ τίς ἀποικίες τῆς στή νότια Ἰταλία καὶ κυρίως στήν Ἀμερική. «Ενα λατινικό ἐπίγραμμα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἔλεγε: «*Bella gerant alii, tu, felix Austria, nube* (=ἄς κάνουν πολέμους οἱ ἄλλοι· ἐσύ, εὐτυχισμένη Αὐστρία, νά παντρεύεσαι)». Ἀπό τό γάμο ἀντό γεννήθηκε στά 1500 ὁ Κάρολος, πού, ὅταν πέθανε ὁ πατέρας του καὶ τρελάθηκε ἡ μάνα του, ἔγινε βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας μέ τό ὄνομα Κάρολος Α'. Ὡς ἀντιβασιλιά είχε τὸν παππού του Φερδινάνδο, ἀλλά υπέρεια ἀπό τό θάνατό του (1516) ἀνάλαβε προσωπικά ὁ ἴδιος τή βασιλεία σέ ἡλικία 16 χρονῶν. Καὶ, ὅταν στά 1519 πεθαίνει καὶ ὁ Ἀψβουργικός παππούς του Μαξιμιλιανός, ἐκλέγεται ἀπό τούς ἐκλέκτορες καὶ ως αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας μέ τό ὄνομα Κάρολος Ε' (Quintus).

Ο Κάρολος Ε' (1519-1556) είναι ἀπό τούς πιό ἀξιόλογους ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης. Ἡ δύναμή του ἦταν μεγάλη καὶ οἱ κτήσεις του ἀπέραντες. Ὡς βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας ἦταν κύριος τῆς Ἰσπανίας μέ τίς ἀπέραντες ἀποικίες τῆς στήν Ἀμερική, καθός καὶ τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σικελίας, καὶ ἀκόμη καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ τῆς Ἐλεύθερης Κομητείας. Ὡς ἀρχιδόύκας πάλι τῆς Αὐστρίας κατεῖχε τίς κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ συγχρόνως ἦταν καὶ αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας. Γι' ἀντό δίκαια ἔλεγαν ὅτι ὁ ἥλιος δέ θει στό κράτος του.

Τό δηνειρο τοῦ Καρόλου ἦταν νά κιμει τήν Ἰσπανία κοσμοκράτειρα καὶ ἀκόμη νά αντρίψει τήν ἀντίσταση τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας καὶ νά καταπνίξει τή θρησκευτική μετωρύθμιση. Ἀλλά τά σχέδιά του ἀνησύχησαν τάς Γερμανούς ἡγεμόνες. Γι' ἀντό ἀπό τή μιά μπλέχτηκε σ' ἑνα μακρόχρονο πόλεμο μέ τό βασιλιά τῆς Γαλλίας, ἐνῷ ἀπό τήν ἄλλη ἡ θρησκευτική-πολιτική του προκάλεσε πολλές ἐσωτερικές ταραχές στή Γερμανία.

Περίφημη ἦταν ἡ ἀντιζηλία τοῦ Καρόλου τοῦ Ε' καὶ τοῦ βασιλιά τῆς Γαλλίας Φραγκίσκου

‘Ο Κάρολος ὁ Ε’ (Τιτσιάνο – Μαδρίτη, Μουσεῖο Πράντο).

Α'. Οι δύο ήγεμόνες μπλέχτηκαν σ' ἕνα μακροχρόνιο πόλεμο, που τόν συνέχισαν οι διάδοχοί τους. "Ετσι ἄρχισε ή πάλη ἀνάμεσα στούς βασιλιάδες τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀψβουργικῆς βασιλικῆς οἰκογένειας, που ἐπρόκειτο νά κρατήσει πολλά χρόνια καὶ νά ἀναστατώσει τήν Εὐρώπη.

Ἄφορμή στή σύγκρουση ἔδωσε τό Μεδιόλανο (Μιλάνο) καὶ ή Ἐλεύθερη Κομητεία, που ήταν γερμανικά φέουδα, ἀλλά τά είχαν κατακτήσει οἱ Γάλλοι. Ὁ Κάρολος ἄρχισε τόν πόλεμο ἔχοντας ὡς σύμμαχο τό βασιλιά τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκο τόν Η'. Ἡ προσπάθειά του νά εἰσβάλει στή νότια Γαλλία ἀπότυχε, ἀλλά ὁ ἵπποτικός στρατός τῶν Γάλλων συντρίφηκε κοντά στήν Παβία στή βόρεια Ἰταλία καὶ ὁ Φραγκίσκος πιάστηκε αἰχμαλώτος (1525), πολεμώντας ἐπικεφαλῆς τῶν Γάλλων ἵπποτῶν. Ἄλλα ὑστερά ἀπό λίγο τόν ἀφήσαν ἐλεύθερο, ἀφοῦ πρώτα δρκίστηκε πώς δέν ἔχει ἀξιώσεις στής παραπάνω χώρες.

Πολύ μεγάλη ἐντύπωση προκάλεσε στήν Εὐρώπη ἡ συμμαχία τοῦ Φραγκίσκου τοῦ Α' μέ τό σουλτάνο τῆς Κωνσταντινούπολεως Σουλεῖμάν τό Μεγαλοπρεπή. Ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας, δταν βρισκόταν στήν αἰχμαλωσία, ζήτησε μέ γράμμα του βοήθεια ἀπό τό Σουλτάνο. Τότε λοιπόν δ Σουλεῖμάν, πού είχε κυριεψει τήν Οὐγγαρία, ἔκαμε ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Βιέννης καὶ τήν πολιόρκησε. Συγχρόνως ὁ πειρατικός στόλος τῆς Ἀφρικῆς μέ ἐπικεφαλῆς τό Χαϊρεντίν Βαρβαρόσσα ρήμαζε τή Μεσόγειο καὶ ἀπειλοῦσε τά παραλία τῆς Ἰταλίας.

Τότε φάνηκε πώς η Χριστιανική Εὐώπη ἀπειλοῦνταν σοβαρά ἀπό τόν Τουρκικό κίνδυνο, ἀλλά μπροστά στήν ἀποφασιστικότητα τῆς ἐνωμένης Γερμανίας δ Σουλεῖμάν ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει. "Ετσι δ Κάρολος, ἀφοῦ ἀπαλλάχτηκε ἀπό τήν ἀπειλή τοῦ Σουλτάνου, χτύπησε τήν Τύνιδα, πού ήταν κέντρο τῶν Ἀλγερίνων πειρατῶν καὶ βάση τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Χαϊρεντίν Βαρβαρόσσα. Ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν ἀπιστων καὶ ἐπικίνδυνων πειρατῶν είχε χαρακτήρα Σταυροφορίας, στήν δποία πήραν μέρος κυρίως οἱ Ἰσπανοί ἀλλά καὶ Ἰταλοί καὶ Γερμανοί (1535). Τότε οἱ διάφοροι αἰχμαλώτοι, πού τούς κρατοῦσσαν μέσα στήν πόλη, ἐπαναστάτησαν καὶ ἐπιτέθηκαν ἀπό πίσω ἐναντίον τῶν μωαμετανῶν καὶ ἐτσι βοήθησαν τόν Κάρολο νά κυριεψει τό φρούριο.

Ἄλλα δ Κάρολος κανένα ἀπό τά μεγάλα σχέδιά του δέν κατόρθωσε νά πραγματοποιήσει. Τόν ἐπιασε μελαγχολία καὶ ἀποτύρθηκε ἀπό τήν ἔξουσία, ἀλλά πρωτύτερα μοίρασε τό κράτος του στόν ἀδελφό των Φερδινάνδο καὶ τό γιό του Φίλιππο. Ὁ πρώτος πήρε τό ἀρχιδουκάτο τῆς Αὐστρίας καὶ τόν τίτλο τοῦ αὐτοκράτορα, ἐνδό δεύτερος ἔγινε βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας (156) ὡς Φίλιππος Β'.

Ωστόσο δ Κάρολος συνέχισε νά κυβερνᾶπό τά παρασκήνια δς τό θάνατό του (1558). ቩ προσπάθεια γιά μία ἐνιαία Γερμανική Αὐτοκρατορία είχε ἀποτύχει, γιατί τό κράτος τῶν Ἀψβουργών ήταν μία μοναρχία μεσαιωνικοῦ τύπου, πού δέ στηριζόταν στήν ἀρχή τῶν Ἐθνοτήτων, η δποία ἀπ' ἀντά τά χρόνια ἄρχισε νά γίνεται συνειδητή στήν Εὐρώπη.

Ἡ Γαλλία

"Η Γαλλία είχε τό πλεονέκτημα νά κατοικεῖαι ἀπό δμοιογένη πληθυσμό. Ἡ

βασιλική οίκογένειά της δέ διακόπηκε, άλλα έδωσε μία σειρά άπό πολύ ίκανούς βασιλιάδες και έτσι στη Γαλλία δέν έξασθένησε ή κεντρική έξουσία, δημοσίευσε στη Γερμανία και στήν Ιταλία. Αντίθετα, ή χώρα συνεχδός συσπειρωνόταν όλο και πιο πολύ γύρω άπό τό βασιλικό οίκο.

Έξαιρετικά γεγονότα ένίσχυσαν τή βασιλική έξουσία κατά τό τέλος τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων και ύστερα άπό τόν τερματισμό τοῦ Ἐκατονταετοῦς πολέμου άναμεσα στούς Γάλλους και τούς "Αγγλους" (1339-1453). Στόν πόλεμο αυτό διακρίθηκε ή Γαλλίδα ήρωιδα Jeanne d'Arc, πού ύστερα άπό τό διώξιμο τῶν "Αγγλων κατακτητῶν άπό τή Γαλλία εστεψε και πάλι βασιλιά στή Ρέμς τόν Κάρολο Ζ'. Ο Κάρολος, στηριγμένος στά καλά δργανωμένα οίκονομικά τοῦ κράτους, πρότος άναμεσα στούς Εὐρωπαίους ήγεμόνες δημιούργησε στρατό και μέ συμφωνία άπαλλάχτηκε άπό τίς έπεμβάσεις τοῦ Πάπα.

Τήν προσπάθειά του τή συνέχισε δι γιός του Λουδοβίκος δ ΙΑ' (1461-1483), πού ήταν έξυπνος και σκληρός σάν τόν πατέρα του. Πολέμησε έναντίον τῶν ισχυρῶν φεουδαρχῶν τῆς χώρας του, άπό τούς δροποίους έξόντωσε πολλούς και συνένωσε τίς κτήσεις τους μέ τίς κτήσεις τοῦ στέμματος. Ταυτόχρονα βοήθησε νά άναπτυχθοῦν οί πόλεις, τό έμποριο και ή βιομηχανία και διπλασίασε τά είσοδήματα τοῦ κράτους μέ φροντισμένη διαχείριση τῶν οίκονομικῶν.

Τό Λουδοβίκο τόν ΙΑ' τόν διαδέχτηκαν οί βασιλιάδες Κάρολος δ Η' (1483-1498) και Λουδοβίκος δ ΙΒ' (1498-1515), πού στηριγμένοι στήν οίκονομική και στρατιωτική δύναμη τῆς χώρας στράφηκαν σέ έξωτερικές κατακτήσεις, ίδιως στήν Ιταλία. Οι ιταλικοί πόλεμοι κράτησαν 65 χρόνια (1494-1559) και σπατάλησαν ἄσκοπα τή δύναμη τῆς χώρας.

Ο Φραγκίσκος δ Α' (1515-1547), πού διαδέχτηκε τό Λουδοβίκο τό ΙΑ', ήταν ξακουστός και φιλόδοξος βασιλιάς. Ή προσπάθειά του νά διατηρήσει τήν Ιταλία τόν ἔφερε σέ σκληρό άνταγωνισμό μέ τόν Κάρολο τόν Ε', δημοσίευσε παραπάνω. Ή βασιλεία του είχε συμπέσει μέ τά χρόνια τῆς 'Αναγεννήσεως στή Γαλλία και τήν ύποστήριξε μέ τήν ὥρην τοῦ Collège de France (1530), πού έδωσε μεγάλη ώθηση στήν άνθρωπιστική κίνηση στή Γαλλία. Αρχηγός τῆς κινήσεως αυτῆς ήταν δ γραμματέας τοῦ βασιλιά και έμψυχωτής τῶν κλασικῶν σπουδῶν Γουλιέλμος Μπυντέ (Guillaume Budé, 1468-1540), πού δύναστηκε "Ερασμος τῆς Γαλλίας. Τόν Φραγκίσκο Α' τόν διαδέχτηκε δ γιός του Έρρίκος Β', πού συνέχισε τούς πολέμους τοῦ πατέρα του μέ μεγαλύτερη έπιτυχία. Προσάρτησε τή Βρετάνη, τό

Ο Φραγκίσκος Α' (Παρίσι, Μουσεῖο Λούβρου)

Καλαί καὶ τίς πόλεις Μέτς, Τούλ καὶ Βερντέν καὶ ἔτσι ἕδωσε συνοχή στή Γαλλία. Παραιτήθηκε δῆμος ἀπό τίς διεκδικήσεις του στήν Ἰταλία μέ τή συνθήκη τοῦ 1559, πού τήν ὑπόγραψε μέ τόν Φερδινάνδο Α', τόν ἀδελφό καὶ διάδοχο τοῦ Καρόλου τοῦ Ε'.

Ἡ Ἰσπανία

Προέλευση

Οἱ πιό παλιοί κάτοικοι τῆς Ἰσπανίας ἦταν οἱ Ἰβηρες, πού ἐκλατινίστηκαν κατά τή διάρκεια τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Κατά τή μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν ἡ χώρα κατακτήθηκε ἀπό τοὺς Βησιγότθους, πού μέ τόν καιρὸν ἀφομοιώθηκαν ἀπό τοὺς παλιοὺς τῆς κατοίκους. Τόν Ἡ αἰώνα μ.Χ. ἥρθαν οἱ Ἀραβες, πού νίκησαν τοὺς Βησιγότθους καὶ πῆραν τά πιό εὐφορα μέρη τῆς χώρας. Τότε οἱ χριστιανοί περιορίστηκαν στά δρεινά μέρη, ὅπου ἴδρυσαν μικρά κράτη, καὶ ἔχοντας ὡς ἀρχηγούς γενναίους πολεμιστές πολεμοῦσαν συνεχῶς ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἢ τῶν Μαύρων (Maures), δπως τούς δύνομαζαν. Οἱ Χαλίφης τῶν Ἀράβων είχε πρωτεύουσα τήν Κορδούνη. Οἱ μουσουλμάνοι είστηγαγαν στήν Ἰσπανία τόν ἀνατολικό πολιτισμό, καλλιεργοῦσαν μέ ἐπιμέλεια τή γῆ καὶ είχαν ἔξαιρετικό σύστημα γιά τήν ὑδρευση. Καλλιέργησαν τά γράμματα καὶ τίς ἐπιστῆμες σέ ἀξιόλογο βαθμό καὶ ἔχτισαν ἔξαιρετικές οἰκοδομές, δπως είναι τά ἀνάκτορα τῆς Ἀλάμπρας στή Γρανάδα.

Τόν IA' αἰώνα διαλύθηκε τό χαλιφάτο τῆς Κορδούνης καὶ δημιουργήθηκαν ἀπό αὐτό μικρά μουσουλμανικά κράτη, πού πολεμοῦσαν μεταξύ τους. Οἱ χριστιανοί, ἡγεμόνες τό ἐκμεταλλεύτηκαν αὐτό καὶ ἐπέκτειναν τίς κτήσεις τους πρός τά νότια.

Ἐνωση τῆς Ἰσπανίας

Γύρω στά τέλη τοῦ IE' αἰώνα ἐνώθηκαν τά δύο σπουδαιότερα χριστιανικά κράτη τῆς Καστίλλης καὶ τῆς Ἀραγωνίας, ὅπαν ὁ διάδοχος τῆς Ἀραγωνίας Φερδινάνδος πῆρε γυναίκα του τή θυγατέρα τοῦ βασιλιά τῆς Καστίλης Ἰσαβέλλα.

Ο Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα ἄρχισαν τόν πόλεμο ἐναντίον τῶν Ἀράβων καὶ στά 1492 κυρίεψαν τήν πρωτεύουσά τους τή Γρανάδα. Ἐτσι ἔληξε ἡ ἀραβική κυριαρχία στήν Ἰσπανία καὶ θεωρήθηκε αὐτό ὡς μεγάλο καὶ πολύ σπουδαιό γεγονός γιά τή χριστιανική Εὐρώπη. Ο Πάπας δύνομασε τό Φερδινάνδο Καθολικό καὶ ἡ Ἰσπανία ἐνώθηκε σέ ἔνα κράτος κάτω ἀπό τό σκῆπτρο τοῦ Φερδινάνδου καὶ τῆς Ἰσαβέλλας.

Ο Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα ἔγιναν ἀπόλυτοι κύριοι στό κράτος τους καὶ ἔκαμαν ἀπεριόριστη τήν ἔξουσία τους. Στηρίχτηκαν στήν ἀστική τάξη, πού ἀναπτυσσόταν τότε, καὶ σύντριψαν τούς εὐγενεῖς. Γιά τό σκοπό αὐτό ἴδρυσαν τό περιφημό δικαστήριο τῆς Ἱερῆς Ἐξετάσεως, πού καταδίωξε τούς ἀνυπότακτους φεουδάρχες.

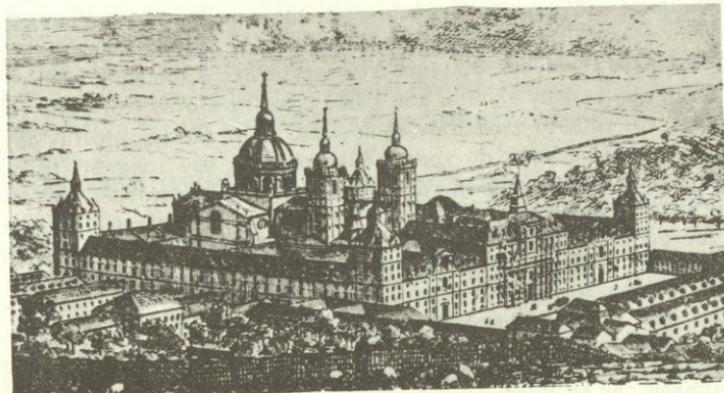
Στίς ἀρχές τοῦ IΣΤ' αἰώνα δ Φερδινάνδος κυρίεψε τό κράτος τῆς Νεαπόλεως,

ένδη ή Σικελία και ή Σαρδηνία άνηκαν από το ΙΙ^ο αιώνα στή βασιλική οίκογένεια της Αραγωνίας και ό Κολόμβος είχε άνακαλύψει τήν Αμερική. Τότε φάνηκε δτι άνοιγεται λαμπρό μέλλον γιά τήν Ισπανία, πού έφτασε σέ πολύ μεγάλη λαμπρότητα και δύναμη στήν έποχή του **Καρόλου Α'**, δ όποιος ήταν έγγονός του Φερδινάνδου και της Ισαβέλλας. Ο Κάρολος έγινε αυτοκράτορας τής Γερμανίας ώς Κάρολος Ε' και χρησιμοποίησε τή μοναδική στήν ιστορία δύναμή του, γιά νά κάμει τήν Ισπανία κοσμοκράτειρα.

Πομακή της Ισπανίας

πα-
ερος και

"Υστερα από τή διανομή του κράτους από τόν Κάρολο Ε' στήνσιαζε και τίς νίας άνεβηκε δ γιός του **Φίλιππος Β'** (1556-1598) και ξυλεως, τή Σικελία και ίσχυρότερος ήγεμόνας της Ευρώπης. Έκτός από τήν Αμερική, Έπισης είχε Κάτω Χάρες (Βέλγιο και Όλλανδια), τό βασίλειο Μεδιόλανο και άκομη είχε άπεραντες κακό τή δύναμή του και άδηγησε τό άφθονα είσοδήματα, στρατό και στόλο, προσκολλημένος στό καθολικό δόγμα σάν κράτος του στήν καταστροφήν. Κάνει θεάρεστη πράξη μέ τό νά καταδιώκει «τήν τόν πατέρα του και ..»^{μενών}. Ήταν ψυχρός και δυσκολοπλησίαστος, πάρα πολύ αίρεση^η τών δι- πατέρα του, άλλα άργος στήν έργασία και στή σκέψη. Έζησε έργατικό^{μενη} ζωή στά ξακουστά άνάκτορα του Έσκοριάλ (Escurial, κοντά στή μιάλτη). Αυτό ήταν ένα συγκρότημα οίκοδομών και περιλάμβανε έκτος από τά άνάκτορα έκκλησία, μοναστήρια, πάνθεο και βιβλιοθήκη μέ πολλά σπάνια βιβλία και χειρόγραφα.

Τά άνάκτορα του Έσκοριάλ

Ο Φίλιππος έγινε ύπερασπιστής του καθολικισμού. Υποστήριξε τούς καθολικούς της Γαλλίας, μέ σκοπό νά ἀνεβάσει στο θρόνο της Ισπανό πρίγκιπα. Παντρεύτηκε τή βασίλισσα της Αγγλίας Μαρία Τυδόρ, τήν Καθολική, γιά νά ἔξουσιάσει και τήν Αγγλία. Μά και οί δύο σκοποί του ἀπότυχαν.

Ἐπιχείρησε νά ξεριζώσει τή Μεταρρύθμιση ἀπό τίς Κάτω Χώρες και νά τίς κυβερνήσει ἀπολυταρχικά, ὅλλα μπλέχτηκε σ' ἔνα μακροχρόνιο και σκληρό ἄγωνα, πού ἔξαντλησε τίς δυνάμεις της Ισπανίας. Χρησιμοποίησε βίαια μέσα και ὁ στρατηγός του, δ κόμης **Άλβα**, έγινε περιβότος γιά τίς ἀγριότητές του. Στό τέλος

· Ολλανδία μέ σκληρό και μακροχρόνιο ἄγωνα 70 περίπου χρόνων κατόρθωσε νά του ἔπει τήν ἀνεξαρτησία της (1581). Τότε ἐπτά βόρειες ἐπαρχίες της ἀποτέλεσαν φαλίας. · τῆς Ουτρέχτης και διακήρυξαν τήν ἀνεξαρτησία τους ἀπό τήν κυριαρχία

Κατάληξε τούτα 1648, δόποτε ἀναγνωρίστηκε αὐτή μέ τή συνθήκη τής Βεστ- τή μισητή βασίλισσα της.

τήν ἀποκατάσταση του καθολικισμού ἡ προσπάθεια του Φίλιππου νά τιμωρήσει φημη **ἀνίκητη ἀρμάδα** (*invincibile Armada*, Ἐλισάβετ, πού ἀντιτάχτηκε στά σχέδιά του γιά χιλ. στρατιώτες μέσα, ἐνδιάμεσο ἔπροκειτο νά την Αγγλία. Ο ισπανικός στόλος, ἡ περιβελλική ἀκτή, γιά νά κάμει ἀπόβαση στήν Αγγλία, ἀποτελούνταν ἀπό 130 πλοῖα μέ 20 σκορπίστηκε ἔξαιτίας τής τρικυμίας και οι "Αγγλοί μὲν πότεροι κακή διοίκηση διατίθους και τά πυρπολικά τους συμπλήρωσαν τήν καταστροφή εἰς εύκινητα πλοῖα

Τό μόνο πού πέτυχε δόλος Φίλιππος ήταν νά πραγματοποιήσει τόν πυρπολικό νίας νά ὑποτάξει τήν Πορτογαλία (1580), πού ἔμεινε 60 χρόνια κάτω ἀπό τήν πανική κυριαρχία. Ἐπίστης πήρε σημαντικό μέρος στό συνασπισμό ἐναντίον τής Τουρκίας, πού είχε ως ἀποτέλεσμα νά καταστραφεῖ δ τουρκικός στόλος κοντά στή Ναύπακτο (Ναυμαχία Lepanto, 1571).

Ο Φίλιππος δόληγησε τήν Ισπανία στήν καταστροφή, γιατί οί μακροχρόνιοι και ἀσκοποί πόλεμοί του ἔξαντλησαν τούς πόρους της. Στήν ἐποχή τῶν διαδόχων του, τού Φιλίππου Γ' και τού Φιλίππου Δ', συνεχίστηκε ἡ παρακμή, γιατί οί Ισπανοί είχαν συνηθίσει στόν πλοῦτο, πού χωρίς κόπο είσαγόταν στή χώρα τους ἀπό τίς ἀποικίες, και γι' αὐτό ἀπόφευγαν τή δουλειά. Η γῆ καλλιεργούνταν ἀσχημα ἡ μᾶλλον ἔμενε ἀκαλλιέργητη, συγχρόνως ὅμως τό μίσος τῶν Ισπανῶν ἐναντίον τῶν ἄλλων θρησκειῶν ἔδιωξε ἀπό τή χώρα τούς ἐργατικούς ἀπογόνους τῶν Μαύρων, πού ήταν καλοί γεωργοί και τεχνίτες. Ο κλῆρος κυριάρχησε στήν Ισπανία. Σύμβουλοι τού βασιλιά, ὑπουργοί, διοικητές ἐπαρχιῶν ήταν συνήθως κληρικοί και γύρω στά 1700 ή μισή γῆ ἀνήκε στόν Κλῆρο και στά μοναστήρια.

Η Αγγλία

Τό ισχυρό και δραστήριο ἀγγλικό ἔθνος προῆλθε ἀπό τήν ἀνάμιξη τῶν παλαιῶν κατοίκων τής Μ. Βρετανίας, τῶν Βρετανῶν, πού κατάγονται ἀπό τόν κελτικό κλάδο τής ίνδοευρωπαϊκής φυλῆς, μέ μιάν δρμητική γερμανική φυλή, τούς Αγ-

γλοσάξονες, πού κατά τά μέσα τοῦ Ε' αιώνα μ.Χ. μετανάστευσαν ἀπό τή Βόρεια Γερμανία στή Μ. Βρετανία καὶ ἔδρυσαν ἐκεῖ διάφορα κράτη.

Κατά τίς ἀρχές τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων πιά οἱ "Αγγλοι" ἡταν ἀρκετά ἀναπτυγμένοι. Ἀργότερα δέχτηκαν ἀπό τοὺς Γάλλους ἵσχυρή ἐπιδραση, δταν οἱ δούκες τῆς Νορμανδίας ἔγιναν βασιλιάδες τῆς Ἀγγλίας – Γουλιέλμος δ Κατακτητής 1066 μ.Χ. –. Καὶ στήν Ἀγγλία ἐπικράτησε τό φεουδαρχικό σύστημα, ἀλλά ἡ βασιλεία διατηρήθηκε πάντοτε ἵσχυρή, γιατί ἡ ἀριστοκρατία ποτέ δέν κυριάρχησε στή χώρα καὶ οἱ κόμητες ἡταν ὑπάλληλοι τοῦ βασιλιά.

Ἀλλά τό ἴδιαίτερο χαρακτηριστικό τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος εἶναι ὅτι δίπλα στή βασιλική ἔξουσία ἀναπτυχθῆκε τό Κοινοβούλιο. Αὐτό ἡταν ἔνα συμβούλιο ἀπό εὐγενεῖς κτηματίες, πού περιόριζε τήν ἔξουσία τοῦ βασιλιά, ἴδιως σέ ζητήματα φορολογίας, γιατί ὁ βασιλιάς στήν Ἀγγλία δέν είχε τό δικαίωμα νά ἐπιβάλλει φόρους χωρίς τή συγκατάθεση τοῦ Κοινοβούλιον.

"Οταν ὁ βασιλιάς Ἰωάννης δ Ἀκτήμονας τό ΙΙ' αιώνα ἐπιχείρησε νά καταργήσει αὐτό τό δικαίωμα, οἱ εὐγενεῖς ξεσηκώθηκαν καὶ τόν ὑποχρέωσαν νά τό ἐπικυρώσει μέ ἐπίσημο ἔγγραφο, τή Magna Charta (1215), πού είχε πολύ μεγάλη σημασία στήν κατοπινή ἀνάπτυξη τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος.

Κατά τά τελευταῖα ἑκατό χρόνια τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων οἱ βασιλιάδες τῆς Ἀγγλίας μπλέχτηκαν σ' ἔνα μακροχρόνιο πόλεμο μέ τούς βασιλιάδες τῆς Γαλλίας, πού κράτησε μέ διακοπές πάνω ἀπό ἑκατό χρόνια καὶ δνομάστηκε Ἐκαντονταετής πόλεμος (1339-1453). Μά οἱ "Αγγλοι", πού είχαν κυριέψει μεγάλο μέρος τῆς Γαλλίας, τελικά διώχτηκαν ἀπό αὐτήν. Ἀπό τά 1455-1485 ἐπί τριάντα χρόνια ἡ Ἀγγλία ἀναστατώθηκε ἀπό ἐμφύλιους πολέμους, πού ἔγιναν ἀνάμεσα στίς δύο βασιλικές οἰκογένειες, Λανκάστερ καὶ Γιόρκ (Lancaster καὶ York), γιά τή διαδοχή τοῦ θρόνου. Ὁ πόλεμος αὐτός δνομάστηκε πόλεμος τῶν δύο ρόδων καὶ ἔξαφάνισε μεγάλο μέρος τῶν εὐγενῶν, πράγμα πού συνετέλεσε νά ἐνισχυθεῖ ὁ βασιλιάς. Ὁ Ἐρρίκος Ζ' Τυδόρ (Tudor) τερμάτισε τούς ἐμφύλιους πολέμους καὶ ἔδρυσε τή δυναστεία τῶν Τυδόρ (1485-1603). Οἱ βασιλιάδες Ἐρρίκος Ζ' καὶ Ἐρρίκος Η' ἐκμεταλλεύτηκαν τόν πόθο τοῦ λαοῦ γιά εἰρήνη καὶ ἔκαμαν τήν ἔξουσία τους σχεδόν ἀπεριόριστη. Ἐξασθένισαν τή δύναμη τῶν εὐγενῶν καὶ ὑποχρέωσαν τό Κοινοβούλιο νά ὑπακούει στό στέμμα.

Ο Ἐρρίκος Η' (1509-1547) εἶναι δ περίφημος "Αγγλος βασιλιάς, πού βασίλεψε στά χρόνια τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ τής θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ εἶναι γνωστός γιά τίς ἔξαιρετικές του ἀρετές καὶ τήν ἀνθρωπιστική του μόρφωση, ἀλλά καὶ γιά τή σκανδαλώδη ιδιωτική ζωή του. Παντρεύτηκε ἔξι γυναῖκες. Ἡ πρώτη ἡταν ἡ νύφη του, ἡ γυναίκα τοῦ πεθαμένου ἀδελφοῦ του, ἡ Αἰκατερίνη τῆς Ἀραγωνίας, καὶ θεία τοῦ Καρόλου τοῦ Ε' (ἀδελφή τῆς μάνας του τῆς Ἰωάννας). Ἡ ἐπιμονή του νά τή χωρίσει ὑστερα ἀπό 18 χρόνια ἔγγαμου βίου (1527) τόν ἔφερε σέ σύγκρουση μέ τόν Πάπα καὶ τόν δόηγησε στήν ἀπόφαση νά είσαγάγει τή Μεταρρυθμίση στήν Ἀγγλία. Ἀπό αὐτόν τό γάμο ἀπόκτησε μιά κόρη, τή Μαρία Τυδόρ. Τή δεύτερη γυναίκα του τήν "Αννα Μπόλεύν, πού ἡταν μιά δημοφη "Ιρλανδή

‘Ερρίκος Η’ (άνακτορα του Ουίνδσορ, Αγγλία)

ρια κατοίκους. Άλλα στό διάστημα της βασιλείας της μπήκαν οι βάσεις γιά τή βιομηχανία και γιά τή δημιουργία του ναυτικού και ἀποικιακού κράτους της. Ή πολιτική της γιά τή θρησκευτική γαλήνη ἔφερε τήν ‘Ελισάβετ, ὅπως εἴδαμε, σέ ἀντίθεση μέ τόν φανατικό ὑπερασπιστή τοῦ καθολικισμοῦ Φίλιππο Β’ τῆς Ισπανίας, πού σχεδίαζε ἀπόβαση στήν ‘Αγγλία. Άλλα ή καταστροφή τῆς ἀνίκητης ἀρμάδας του (1588) στό στενό τῆς Μάγχης ἔβαλε τέρμα στά σχέδια τῶν ‘Αγβούργων γιά μία Ισπανική κοσμοκρατορία και ἔδωσε στήν ‘Αγγλία τήν δριστική της θέση ἀνάμεσα στίς ἀποικιακές δυνάμεις.

Στήν παραλία τῆς Βόρειας Αμερικῆς ἴδρυσαν οἱ ‘Αγγλοι τήν πρώτη τους ἀποικία, πού τήν δύνομασαν Βιργινία, γιά νά τιμήσουν τήν ἀνύπαντρη βασίλισσά τους. Τήν οἰκονομική ἀκμή τῆς Αγγλίας τήν ἀκολούθησε και μία ἀξιόλογη πνευματική ἀνάπτυξη. Ή ἐποχή τῆς ‘Ελισάβετ είναι ό « Χρυσός αἰώνας » τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς Χώρας. Στήν ἐποχή της ἔζησαν δι μεγάλος δραματικός ποιητής Σαιξ-πηρ και ό φιλόσοφος Βάκων.

Ἐνα μελανό σημείο στήν ιστορία τῆς ‘Ελισάβετ είναι ή ἀντιζηλία της πρός τήν ξαδέρφη της Μαρία Στούαρτ, πού σχεδόν σέ νηπιακή ἡλικία, ὑστερα ἀπό τό

καὶ τοῦ ἔδωσε μιά κόρη, τήν ‘Ελισάβετ, τήν κατηγόρησε ό ἵδιος γιά ἀπιστία και τήν ἀποκεφάλισε (1536). Ή τρίτη γυναίκα του, η Ιωάννα Σεῦμούρ, πέθανε ὑστερα ἀπό τή γέννα, ἀφοῦ τοῦ ἔδωσε ἕνα γιό, τόν ‘Εδουάρδο. Τήν τέταρτη τή χώρισε και τήν πέμπτη τήν ἀποκεφάλισε κι αὐτήν. Μόνο ή ἔκτη σώθηκε και ἔζησε και ὑστερα ἀπό τόν τρομερό σύζυγο. “Υστερα ἀπό τό θάνατο τοῦ ‘Ερρίκου τοῦ Η’ στό θρόνο τῆς ‘Αγγλίας ἀνέβηκε ό γιός του ἀπό τήν τρίτη γυναίκα του ώς ‘Εδουάρδος ΣΤ’ (1547-1553). “Υστερα ἀπ’ αὐτόν, πού πέθανε στά 17 του χρόνια, ἀνέβηκε στό θρόνο ή θυγατέρα του ἀπό τόν πρόδοτο του γάμο, ή Μαρία Τυδόρ (1553-1558). Αὐτή, ἀφοῦ ἀνέβηκε στό θρόνο, παντρεύτηκε τό Φίλιππο Β’ τῆς Ισπανίας και παρακινημένη ἀπ’ αὐτόν προσπάθησε νά ξαναφέρει τόν καθολικισμό στήν ‘Αγγλία. Στά χαμένα δικαιαία, γιατί στήν ἐποχή τῆς ‘Ελισάβετ ή ‘Αγγλικανική ἐκκλησία πῆρε τήν δριστική της διαμόρφωση μέ ἀρχηγό της τό βασιλιά.

‘Η ‘Ελισάβετ (1558-1603) ἐγκαινιάζει μιά δοξασμένη περίοδο στήν ιστορία τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ. “Οταν ἀνέβηκε στό θρόνο, ή ‘Αγγλία ἦταν μιά φτωχή ἀγροτική χώρα μέ 3 ἑκατομμύ-

θάνατο τοῦ πατέρα της Ἰακώβου τοῦ Ε', εἰχε κληρονομήσει τό θρόνο τῆς Σκοτίας. Σέ λίλικία 16 χρονῶν (1558) παντρεύτηκε τό νεαρό διάδοχο τοῦ γαλλικοῦ θρόνου Φραγκίσκο, πού ἦταν δύο χρόνια νεώτερός της. Μά, δταν πέθανε δὲ Ἐρρίκος Β' (1559), τῆς Γαλλίας, στό γαλλικό θρόνο ἀνέβηκε δὲ Φραγκίσκος Β' μαζί μέ τή Μαρία Στούαρτ. Ἐπειδή δμως πέθανε σέ λίγο δ Φραγκίσκος (1560), ή Μαρία ἀποφάσισε νά γυρίσει στή Σκοτία ώς διάδοχος τοῦ θρόνου τῆς χώρας της. Μάλιστα οἱ καθολικοί αὐτήν θεωροῦσαν ώς νόμιμη διάδοχο ἀκόμη καί τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου, γιατί συγγένευε μ' αὐτόν καί γιατί δέν ἀναγνώριζαν τό γάμο τοῦ Ἐρρίκου τοῦ Η' μέ τήν "Αννα Μπόλευν. "Η Μαρία ὑστερα ἀπό περιπέτειες ἀναγκάστηκε νά καταφύγει στήν Ἀγγλία. "Η Ἐλισάβετ στήν ἀρχή τήν υποδέχτηκε φιλικά, ἀλλά κατόπιν, γιά νά σταθεροποιήσει τή θέση της στό θρόνο, τή φυλάκισε καί τήν καταδίκασε σέ θάνατο μέ ἀποκεφαλισμό (1587).

"Η Ἐλισάβετ, παρ' δλο πού φέρθηκε ἔτσι πρός τή Μαρία καί παρά τά ἐλαττώματά της, δμως θεωρεῖται ἀπό τούς θεμελιωτές τοῦ μεγαλείου τῆς Ἀγγλίας.

"Η Βασίλισσα Ἐλισάβετ

ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ

Οι βασιλιάδες της Γαλλίας πολέμησαν μέ μεγάλη μανία τή θρησκευτική Μεταρρύθμιση, γιά νά προλάβουν τή διάσπαση, πού ἀπειλούσε νά φέρει στό κράτος τους. "Ομως ή Γαλλία κατά τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΣΤ' αιώνα ταράχτηκε σχεδόν ἐπί σαράντα χρόνια ἀπό ἐμφύλιες θρησκευτικές ταραχές, γιατί τίς θρησκευτικές ἀντιθέσεις τίς ἐκμεταλλεύτηκαν οι εὐγενεῖς, γιά νά ἐνισχύσουν τή δική τους δύναμη.

Τή βασιλεία τοῦ Ἐρρίκου Β' τή διαδέχτηκε ή ἔξασθενημένη βασιλεία τῶν γιῶν του, τοῦ Φραγκίσκου Β' (1559), τοῦ Καρόλου Θ' (1560-1574) καὶ τοῦ Ἐρρίκου Γ' (1574-1589), ἀπό τοὺς δόποίους οἱ δύο ἀνέβηκαν στό θρόνο ἀνήλικοι. Γι' αὐτό καὶ ἀπόκτησε μεγάλη δύναμη ή μάνα τους, ή πονηρή καὶ φίλαρχη Αίκατερίνη τῶν Μεδίκων. Στήν ἐποχή ἀντῶν τῶν βασιλιάδων διεκδικούσαν τήν ἐπιρροή στήν αὐλή δυό ἰσχυρές οἰκογένειες, οἱ Βουρβόνοι (Bourbons) καὶ οἱ Γκυζες (Guises). Οἱ Γκυζες ἦταν φανατικοί καθολικοί, ἐνῶ οἱ Βουρβόνοι συμπαθοῦσαν τή Μεταρρύθμιση.

"Υστερα ἀπό τό θάνατο τοῦ Φραγκίσκου τοῦ Β' στό θρόνο ἀνέβηκε δ ἀδελφός του Κάρολος δ Θ', πού, ἐπειδή ἦταν ἀνήλικος καὶ είχε ἀδύνατο χαρακτήρα, ἀσκοῦσε τά καθήκοντά του ως ἐπίτροπός του ή μάνα του ή Αίκατερίνη. Γιά νά σταθεροποιηθεῖ ή εἰρήνη, ἀρραβώνιασαν τήν ἀδερφή τοῦ βασιλιά Μαργαρίτα Βαλούνα μέ τό νεαρό Βουρβόνο Ἐρρίκο τῆς Ναβάρρας, πού, δπως καὶ ή οἰκογένειά του, ἀνήκε στή

Μεταρρύθμιση. Μά υστερα ἀπό λίγο οἱ Βουρβόνοι καὶ οἱ Οὐγενότοι ἀπόκτησαν μεγάλη ἐπιρροή πάνω στό βασιλιά. Τότε ἡ Αἰκατερίνη ἀπό φόβο μῆπως παραγκωνιστεῖ ἐντελῶς συνεννοήθηκε μέ τούς Γκυζές καὶ τό καθολικό κόμμα. Κι ἔτσι, δταν γινόταν ὁ γάμος τοῦ Ἐρρίκου, συνέβηκαν στή γαλλική πρωτεύουσα τρομακτικές σκηνές ἀπό τίς πιο βάρβαρες στήν ιστορία. Οἱ καθολικοί μέ τήν ὑποκίνηση τῆς Αἰκατερίνης ἐπιτέθηκαν ἐναντίον τῶν Οὐγενότων, πού μέ τήν εὐκαιρία τοῦ γάμου είχαν συγκεντρωθεῖ στό Παρίσι, καὶ ἐσφαξαν δύο χιλιάδες ἀπ' αὐτούς. Αὐτή είναι ἡ λεγόμενη Νύχτα τοῦ Ἀγίου Βαρθολομαίου (23-24 Αύγουστου τοῦ 1572). Ὁ διωγμός τῶν Οὐγενότων ἐπεκτάθηκε καὶ στίς ἐπαρχίες, δπου σκοτώθηκαν γύρω στίς 30 χιλιάδες.

Οἱ καθολικοί συνενάθηκαν καὶ ἔκαμαν τή συμμαχία Liga καὶ ὁ ἀγώνας ξανάρχισε μέ πεισμα, γιατί ἦθελαν νά ἐμποδίσουν τόν Ἐρρίκο τῆς Ναβάρρας, πού ἦταν νόμιμος διάδοχος τοῦ ἄτεκνου Ἐρρίκου τοῦ Γ', νά ἀνεβεῖ στό θρόνο τῆς Γαλλίας. Τελικά υστερα ἀπό πεισματική πάλη ἐπικράτησε ὁ Ἐρρίκος τῆς Ναβάρρας καὶ, ἀφοῦ ἔγινε καθολικός, μπήκε στό Παρίσι καὶ στέφθηκε βασιλιάς μέ τό ὄνομα Ἐρρίκος Δ' (1589).

Μέ τόν Ἐρρίκο τόν Δ' (1589-1610), πού είναι ἔνας ἀπό τούς σπουδαιότερους βασιλιάδες τῆς Γαλλίας, τερματίστηκαν οἱ θρησκευτικοί πόλεμοι, ἡ Γαλλία ήσύχασε καὶ ξαναμπήκε σέ περίοδο νέας ἀκμῆς. Γιά δριστική κατάπαυση τῶν θρησκευτικῶν φιλονικιῶν ὁ Ἐρρίκος δ' Δ' ἔβγαλε τό Διάταγμα τῆς Νάντης (1598), μέ τό ὄποιο παραχωροῦνταν θρησκευτική ἐλευθερία καὶ ίσοτητα πολιτικῶν δικαιωμάτων στούς Οὐγενότους, πού ἐπί πλέον διατήρησαν μερικές ὀχυρές θέσεις. "Ετσι μέ τόν Ἐρρίκο τόν Δ' ἀνέβηκε στό θρόνο τῆς Γαλλίας η Βουρβονική βασιλική οἰκογένεια.

‘Ο Τριακονταετής πόλεμος (1618-1648)

“Υστερα ἀπό τήν παραίτηση τοῦ Καρόλου τοῦ Ε' στόν αὐτοκρατορικό θρόνο ἀνέβηκε ὁ ἀδερφός του ὁ Φερδινάνδος δ' Α' (1558-1564) καὶ κατόπιν ὁ Μαξιμιλιανός δ' Β' (1564-1576) καὶ τέλος ὁ Ροδόλφος δ' Β' (1576-1612). Αὐτοί κυβέρνησαν μέ σύνεση καὶ μετριοπάθεια καὶ κατόρθωσαν νά διατηρήσουν πάνω ἀπό μισό αἰώνα τή γαλήνη, πού προήλθε ἀπό τή θρησκευτική εἰρήνη τῆς Αύγουστας (1555). Ἄλλα στήν ἐποχή τῶν διαδόχων τους, τῶν αὐτοκρατόρων Ματθία (1612-1619) καὶ Φερδινάνδου τοῦ Β' (1619-1637), ξανάρχισαν οἱ διωγμοί ἐναντίον τῶν μεταρρυθμιστῶν, πού ἀναγκάστηκαν νά δργανώσουν τήν Προτεσταντική "Ενωση (Union) μέ ἀρχηγό τόν ἐκλέκτορα τοῦ Παλατινάτου Φρειδερίκο. Οἱ καθολικοί είχαν ίδρυσει τή συμμαχία τῆς Liga μέ ἀρχηγό τόν ἐκλέκτορα τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανό. Ἀπό τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα σ' αὐτές τίς δύο παρατάξεις προήλθε ὁ τριακονταετής πόλεμος (1618-1648), πού ἔξελίχτηκε σέ εύρωπαϊκό πόλεμο.

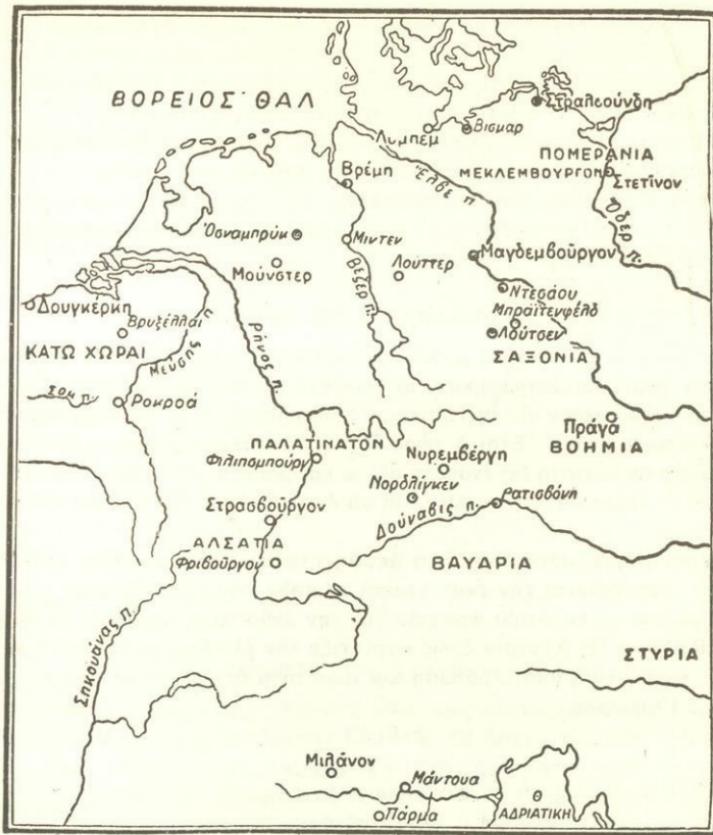
‘Αφορμή γιά τή σύγκρουση ἔδωσε η προσπάθεια τοῦ αὐτοκράτορα Ματθία νά ἐπιβάλει μέ τή βία τόν καθολικισμό στή Βοημία (1618). “Ετσι ἀρχισε ὁ μακροχρό-

Βαλλενστάιν (τοῦ Βάν Ντάικ, Μουσεῖο Μονάχου)

νιος αὐτός πόλεμος, πού διαιρεῖται σέ 4 περιόδους, στήν Παλατινατική, τή Δανική, τή Σουηδική καί τή Γαλλοσουηδική.

- 1) Κατά τήν Παλατινατική ή Union καί ό Φρειδερίκος τοῦ Παλατινάτου ἀντιμετώπισαν τή Liga, πού ὑποστήριζε τόν αὐτοκράτορα. 'Ο στρατηγός της Tilly) νίκησε τό Φρειδερίκο καί τόν ἀνάγκασε νά ζητήσει καταφύγιο στήν 'Ολλανδία. 2) Κατά τή Δανική μπαίνει στόν πόλεμο κι ό βασιλιάς τῆς Δανίας ό Xristianός ό Δ', γιά νά βοηθήσει τούς διαμαρτυρομένους τῆς Γερμανίας. 'Αλλά ό αὐτοκράτορας Φερδινάνδος ό Β', πού είχε διαδεχτεῖ τό Ματθία, είχε ἀποκτήσει τώρα δικό του στρατό, ἀνεξάρτητο ἀπό τό στρατό τῆς Liga, πού τόν δργάνωσε ό "Άλμπρεχτ Βαλλενστάιν (Wallenstein).
- 'Ο Xristianός ό Δ' συγκρούστηκε μέ τόν ισχυρό αὐτό στρατό, ἀλλά νικήθηκε (1629) καί ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει στό κράτος του. Νικήτης τώρα ό Βαλλενστάιν ἔφεσε ώς τή Βαλτική καί ἐπιχείρησε νά ναυπηγήσει στόλο. 'Αλλά, ἐπειδή ὑστερα ἀπό τίς νίκες του σχεδίασε νά συντρίψει τούς ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας καί νά τή μεταβάλει σ' ἔνα μεγάλο ἐνιαίο κράτος, προκάλεσε τήν ἀντίδραση ἀκόμη καί τῶν καθολικῶν ἥγεμόνων, πού ἡταν σύμμαχοι τοῦ αὐτοκράτορα καί ἀπαίτησαν νά ἀπομακρυνθεῖ. "Ετσι ό αὐτοκράτορας θυσίασε τό Βαλλενστάιν – πού ἀπό τούς νεώτερους Γερμανούς ιστορικούς χαρακτηρίστηκε ώς πρόδρομος τοῦ Bismarck – καί ἀνάθεσε τήν ἀρχιστρατηγία τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων στόν Tilly.
- 3) Κατά τή Σουηδική περίοδο μπαίνει στόν πόλεμο μέ τό μέρος τῶν διαμαρτυρομένων ό βασιλιάς τῆς Σουηδίας Goustantos 'Αδόλφος, πού ὑποστηρίζόταν μέ χρήματα ἀπό τόν περιφήμο καρδινάλιο Rieselie, ό δόποιος διεύθυνε τήν πολιτική τῆς Γαλλίας. Αὐτός προχώρησε νικητής πρός τή Bauaria καί κυρίεψε τό Mόναχο, ἐνδ ό Tilly νικήθηκε καί σκοτώθηκε. 'Ο Goustantos 'Αδόλφος νίκησε καί τό Βαλλενστάιν, πού ὑστερα ἀπό τό θάνατο τοῦ Tilly τόν ξανακάλεσαν στό στρατό, ἀλλά σκοτώθηκε ό Iδιος (1632) σέ μάχη κοντά στήν πόλη Lützen τῆς Σαξονίας. 'Ο νέος ἀρχηγός τῶν Σουηδῶν ό Bernárdoς ό δούκας τῆς Σαξονίας καί τῆς Βαΐμάρης συνέχισε τίς νίκες του ἐναντίον τοῦ Βαλλενστάιν, ό δόποιος, ἐπειδή κρατοῦσε πιά ἐπιφυλακτική στάση, θεωρήθηκε ὑπόπτος καί δολοφονήθηκε (1634). 4) Κατά τή Γαλλοσουηδική περίοδο, μπαίνει στόν πόλεμο καί ή Γαλλία, πού κυβερνιόταν πιά ἀπό τόν καρδινάλιο Rieselie. "Υστερα ἀπό τόν ξαφνικό θάνατο τοῦ Bernárdoυ ή Γαλλία μέ τήν προτροπή τοῦ Rieselie ἔξαγόρασε τόν ἀκέφαλο στρατό του κι ἐτσι πήρε τήν 'Αλσατία, πού τήν είχε κυριέψει στό μεταξύ ό στρατός τοῦ Bernárdoυ. Κατά τήν

Χάρτης τοῦ Τριακονταετοῦ πολέμου.

τελευταία αύτη περίοδο δύο πόλεμος ἐπεκτάθηκε καὶ ἔξω ἀπό τή Γερμανία κοντά στά βελγικά σύνορα. Στό Ροκρουά (Rocroi) τῆς βόρειας Γαλλίας δὲ Γάλλος στρατηγός **Κοντέ** (Condé) σύντριψε τόν Ἰσπανικό στρατό. "Οταν δημοσιεύθηκε τοῦ Φερδινάνδου δὲ Γ'" (1637-1657), πού διαδέχτηκε τό Φερδινάνδο τὸ Β', ἀναγκάστηκε νά ύπογράψει τή **Βεστφαλική Ειρήνη** (1648).

‘Η εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας

Μέ τήν εἰρήνην τῆς Βεστφαλίας:

1. ‘Η Γαλλία κράτησε δικαιολογητικά τό Μέτς, τήν Τούλ καὶ τό Βερντέν καὶ προσάρ-

τησε τήν Ἀλσατία. Ἡ Σουηδία πῆρε τίς ἀκτές τῆς Πομερανίας καὶ ἄλλες σπουδαῖες θέσεις κι ἔτσι ἐξασφάλισε τήν κυριαρχία στήν Βαλτική καὶ ἐξουσίαζε τίς ἐκβολές τῶν γερμανικῶν ποταμιῶν. Ἀναγνωρίστηκε ἡ Ἐλβετία ως ἀνεξάρτητη ἀπό τὸν αὐτοκράτορα καὶ οἱ Κάτω Χώρες ως ἀνεξάρτητες ἀπό τήν Ἰσπανία.

2. Ὡς πρός τά θρησκευτικά ζητήματα ἀναγνωρίστηκαν ἵσα δικαιώματα στά διάφορα δόγματα καὶ ἔτσι ἀποκαταστάθηκε ἡ θρησκευτική εἰρήνη.

3. Στούς Γερμανούς ἡγεμόνες τούς ἀναγνωρίστηκε τό δικαίωμα νά είναι ἐντελῶς ἀνεξάρτητοι στίς κτήσεις τους καὶ ἐπί πλέον νά συνάπτουν συμμαχίες μεταξύ τους καὶ μέ ξένα κράτη.

Αποτελέσματα τοῦ πολέμου

Ο τριακονταετής πόλεμος μετάτρεψε τή Γερμανία σέ ἑρείπια, ἡ χώρα λεπλατήθηκε, τά χωριά καταστράφηκαν, τά χωράφια ἐμειναν ἀκαλλιέργητα, οἱ πόλεις ἐρημώθηκαν καὶ σχεδὸν οἱ τεχνίτες είχαν ἐξαφανιστεῖ. Ο πληθυσμός είχε ἐλαττωθεὶ σέ ἀπίστευτο βαθμό. Ἔτσι ἡ χώρα δέχτηκε μεγάλο χτύπημα, ἡ ἀνάπτυξή της καθυστέρησε τουλάχιστο ἐπί ἐνάμιση αἰώνων καὶ μόλις κατά τά μέσα τοῦ ΙΗ' αἰώνα κατόρθωσε ἡ Γερμανία νά συνέλθει καὶ νά ἀκολουθήσει τήν πρόοδο τῶν δυτικῶν λαῶν.

Η εἰρήνη δμως αὐτή ἀπό ἄλλη ἀποψη ἦταν ἡ ἀρχή μιᾶς νέας ζωῆς γιά τή Γερμανία, γιατί ἐκλεισε τήν ἑκατονταετή περίοδο τῶν θρησκευτικῶν φιλονικιῶν καὶ ἐξασφάλισε τό πολύτιμο στοιχεῖο γιά τήν ἀνθρώπινη πρόοδο, τήν ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως. Η Αὐστρία δμως κατάπνιξε τήν ἐλευθερία αὐτή καὶ ἐφερε στή χώρα τήν πνευματική ἀποτελμάτωση καὶ σιγά σιγά ἀποξενώθηκε ἀπό τή ζωή τῆς ὑπόλοιπης Γερμανίας.

Η ΕΥΡΩΠΗ ΑΠΟ ΤΗ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗ ΕΙΡΗΝΗ
ΩΣ ΤΟ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ

ΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ

Τά δικαιώματα τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ

Ἡ πολιτικὴ ἀνάπτυξη τῆς Ἀγγλίας κατὰ τοὺς μεσαιωνικούς χρόνους ἦταν πολὺ διαφορετικὴ ἀπό τῆς ὑπόλοιπης Εὐρώπης. Οἱ βασιλιάδες τῆς εἶχαν πάντα μεγάλη δύναμη, ἐνδο οἱ εὐγενεῖς τῆς χώρας ποτέ δὲν ἀπόκτησαν κυριαρχικά δικαιώματα. Ἀπό τὸ ἄλλο μέρος ἡ βασιλικὴ ἔξουσία πάντοτε ὑποβαλλόταν σὲ μερικούς περιορισμούς. Ἰδίως στὰ φορολογικά ζητήματα ὁ βασιλιάς ἐπρεπε νά ζητεῖ τῇ γνώμῃ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν φορολογουμένων. Γι' αὐτὸν κάθε φορά πού ἐπρόκειτο νά ἐπιβάλει ἔνα νέο φόρο, καλούσε σὲ συμβούλιο τοὺς γαιοκτήμονες, τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἡγουμένους τῶν μοναστηριῶν. Ἐτσι διαμορφώθηκε τὸ πρῶτο κοινοβύλιο (Parlement) ἡ Βουλή τῶν Λόρδων.

Οταν τὸ ΙΓ' αἰώνα ὁ βασιλιάς Ἰωάννης ὁ Ἀκτήμονας (1199-1216) θέλησε νά κυβερνήσει τῇ χώρᾳ σύμφωνα μέ τίς ἐπιθυμίες του, οἱ εὐγενεῖς ξεσηκώθηκαν καὶ τὸν ὑποχρέωσαν νά παραχωρήσει τὴν ὀνομαστή *Magna Charta* (1215), τό πρῶτο δηλαδὴ *Σύνταγμα* τῆς Ἀγγλίας, πού ἔξασφάλιζε τίς ἐλευθερίες τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ (συγκατάθεση γιά τῇ φορολογίᾳ, προσωπική ἐλευθερία, δικαίωμα ἀντιστάσεως).

Ἀργότερα ἐπικράτησε ἡ συνήθεια ὁ βασιλιάς νά συμβουλεύεται γιά οἰκονομικά κυρίως ζητήματα ἀντιπροσώπους τῶν συμβουλίων τῶν κομητειῶν καὶ τῶν κοινοτήτων. Ἐτσι δημιουργήθηκε δεύτερο συμβούλιο, ἡ Βουλή τῶν Κοινοτήτων, πού είναι ἡ δεύτερη ἀγγλική Βουλή καὶ μέ τὸν καιρό ἀπόκτησε μεγαλύτερη σπουδαι-

‘Η Ευρώπη υστερά από την Ειρήνη τῆς Βεστφαλίας (1648)

ότητα, γιατί άντιπροσώπευε τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ λαοῦ.

“Ετσι στήν Ἀγγλία ή βασιλεία μπήκε κάτω ἀπό τό νόμο, ἐνῷ στή Γαλλία ἦταν πάνω ἀπό τό νόμο.

‘Απολυταρχικές τάσεις τῶν Στούαρτ

“Υστερά ἀπό τό θάνατο τῆς Ἐλισάβετ (1603) στό θρόνο τῆς Ἀγγλίας προσκλήθηκε δι βασιλιάς τῆς Σκοτίας Ἰάκωβος, δι γιός τῆς Μαρίας Στούαρτ. “Ετσι ἀνέβηκε στόν ἀγγλικό θρόνο δι δυναστεία τῶν Στούαρτ και ἐνώθηκαν ἡ Ἀγγλία και ἡ Σκοτία κάτω ἀπό τό ἴδιο σκήπτρο.

Οι Στούαρτ ἀκολούθησαν τίς τάσεις τῆς ἐποχῆς τους, κυρίως τό παράδειγμα τῶν βασιλιάδων τῆς Γαλλίας, και ἐπιχείρησαν νά κυβερνήσουν τήν Ἀγγλία ἀπολυταρχικά. Σκόνταψαν δόμως στίς συνήθειες τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ και προκάλεσαν ἰσχυρή ἀντίδραση. Ἐπιχείρησαν ἀκόμη νά τακτοποιήσουν τά θρησκευτικά ζητήματα και ἔξερθισαν τούς διποδούς και τῶν δύο δογμάτων. Γι’ αὐτό είχαν συνεχεῖς φιλοσικίες μέ τό κοινοβούλιο. Πολλές φορές τό διάλυσαν, ἀλλά ἀναγκάστηκαν

πάλι νά τό συγκαλέσουν, γιατί είχαν άνάγκη από χρήματα. Γενικά ή πολιτική τους δέν είχε σταθερότητα και συνέπεια.

‘Ο Ιάκωβος δ Α’ (1603-1625) ήταν γιός καθολικής, άλλα άνατράφηκε σύμφωνα μέ τό έπίσημο καλβινικό δόγμα και στράφηκε έναντιον και τῶν καθολικῶν και τῶν Πουριτανῶν. Οι τελευταῖοι άναγκάστηκαν νά μεταναστέψουν δομαδικά στήν Αμερική, δπου ίδρυσαν τίς πρότες, ύστερα από τή Βιργινία, άγγλικές άποικιες. ‘Ο Ιάκωβος ἔκαμε πάρα πολλά σφάλματα, πού τά πλήρωσε δ γιός του Κάρολος δ Α’.

‘Ο Κάρολος δ Α’ (1625-1649) ήταν διαφορετικός από τόν πατέρα του. ‘Ηταν εὐκίνητος, δημορφος και γενναῖος στήν έμφανιση, άλλα στό βάθος ήταν άδυνατος χαρακτήρας και δέν άποφευγε τό ψέμα. Πολιτεύτηκε δσχημα, σάν τόν πατέρα του. Διάλυσε πολλές φορές τό κοινοβούλιο, άλλα, δταν τελικά άναγκάστηκε νά τό ξανασυγκροτήσει και δνομάστηκε ἔξαιτιας τής μεγάλης διάρκειάς του Μακρό Κοινοβούλιο (1640-1653), συνάντησε μεγάλη άντιδραση απ’ αύτό. ‘Η βουλή καταδίκασε σέ θάνατο ύπουργούς τού βασιλιᾶ, πού ήταν συνένοχοι μ’ αύτόν στά άπολυταρχικά μέτρα και στίς θρησκευτικές καινοτομίες. Τέλος, δ Κάρολος ήρθε σέ φανερή ρήξη μέ το κοινοβούλιο και βγήκε στίς ἐπαρχίες, γιά νά δργανώσει τόν πόλεμο έναντιον του.

‘Η ἐπανάσταση τοῦ 1648 – Κρόμβελ

“Ετσι ἄρχισε δ έμφύλιος πόλεμος άνάμεσα στό βασιλιά και τό κοινοβούλιο. Μέ τό μέρος τοῦ βασιλιᾶ τάχτηκαν οί εύγενεις, οί δπαδοί τῶν ἐπισκόπων και γενικά οί

Κάρολος Α’ (Βάν Ντάικ – Παρίσι, Μουσεῖο Λούβρου).

‘Ο Κρόμβελ

δυτικές και βόρειες ἐπαρχίες, ἐνώ οἱ ἀνατολικές και οἱ νότιες, πού ἀποτελοῦσαν τὸ πολυπληθέστερο και πλουσιότερο μέρος τῆς Ἀγγλίας, ὑποστήριξαν τὸ κοινοβούλιο. Ὁ στρατός τοῦ βασιλιά ἦταν πιὸ ἵκανός γιὰ πόλεμο, γιατὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἔξασκημένους και τολμηρούς εὐγενεῖς ἵππεῖς και τὸ ἵππικό ἀποτελοῦσε ἀκόμη τῇ σπουδαιότερῃ δύναμῃ τοῦ στρατοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Γι' αὐτὸ δ στρατός τοῦ κοινοβούλιον εἶχε πολλές ἀποτυχίες.

Ο Ὄλιβιέρος Κρόμβελ (Cromwell) ἦταν βουλευτής και ἀξιωματικός στήν ὑπηρεσίᾳ τοῦ κοινοβούλιον και χρησιμοποίησε καινούριο σύστημα. Κατάρτισε ἵππικό ἀπὸ δρεινούς πουριτανούς, πού ἦταν φανατικοί στήν πίστη τους και δέν πολεμοῦσαν σάν τοὺς μισθοφόρους γιὰ τὸ χρῆμα, ἀλλά ἀπὸ ἀφοσίωση πρὸς τὴ θρησκεία τους. Οι πολεμιστές αὐτοί, δπως τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, ἀντιπαθοῦσαν καθετὶ τὸ καθολικό. Ὁ Κρόμβελ λοιπὸν κατόρθωσε νά τούς διεγείρει τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα μέ ανδητρό τρόπο ζωῆς, μέ προσευχές, μέ τὴ μελέτη τῆς Ἀγίας Γραφῆς και μέ ἀσματα ἀπὸ τὸ ψαλτήρι. Ἐτσι δ στρατός αὐτός δέν ἀργησε νά φανεῖ ἀνάτερος ἀπὸ τὸ στρατό τοῦ βασιλιά. Ὁ Κρόμβελ διορίστηκε ἀρχιστράτηγος και νίκησε τὸ βασιλιά, πού ἀναγκάστηκε νά καταφύγει στή Σκοτία. Ἀλλά οἱ Σκότοι τὸν παράδωσαν στὸ ἄγγλικό κοινοβούλιο.

Ἐτσι ἐπικράτησε τὸ κοινοβούλιο, μά δέν ἀργησε νά ῥθεῖ σέ σύγκρουση μέ τὸν Κρόμβελ. Ἡ πλειοψηφία τοῦ κοινοβούλιον ἦταν ἐναντίον τοῦ Κρόμβελ, και ηθελε νά περιορίσει τίς αὐθαιρεσίες του. Ἀλλά δ στρατηγός κατέλαβε τὸ Λονδίνο και ἔδιωξε ἀπὸ τὴ Βουλὴ ἐκείνους πού τὸν ἀντιπολιτεύονταν. Αὐτή ἡ πράξη ὁνομάστηκε κάθαρση τοῦ Κοινοβούλιον, ἐνῶ τὸ ἀκρωτηριασμένο μέ αὐτό τὸν τρόπο κοινοβούλευτικὸ σῶμα Κολοβό Κοινοβούλιο (Rump-parlement), σύμφωνα μέ τὴ σατιρικὴ τάση τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθῆκες στίς τάξεις τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ ὅριμασε ἡ ἰδέα δι τοῦ κάθε κυριαρχία στηρίζεται στὸ λαό και πηγάζει ἀπὸ τὸ λαό. Ἐτσι, ἀντίθετα πρὸς τὸ ἀξίωμα τῆς “ἔλεφ Θεοῦ” κυριαρχίας, γεννήθηκε τὸ ἀξίωμα τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας.

Ο βασιλιάς δικάστηκε ἀπὸ ἔκτακτο δικαστήριο και καταδικάστηκε σέ θάνατο ὡς τύραννος, προδότης, δολοφόνος και ἔχθρος τοῦ λαοῦ και ἀποκεφαλίστηκε (1649), ἐνώ οἱ δύο γιοί του Κάρολος Β' και Ιάκωβος Β' ἐξορίστηκαν στή Γαλλία.

Ἡ Δημοκρατία (1649-1660)

Ἡ μερίδα, πού μαζὶ μέ τὸν Κρόμβελ εἶχε κυριαρχήσει στήν πολιτικὴ κατάσταση, ἀποτελοῦσε μειοψηφία, ἀλλά ἔδειξε πολὺ μεγάλη δραστηριότητα και κράτησε τὴν ἔξουσία ἐπὶ ἔντεκα χρόνια. Ἡ Ἀγγλία ἀνακτήρυχτηκε δημοκρατία, ἡ Ἀνω Βουλὴ διαλύθηκε και τὴν κυβέρνηση τὴν ἀνάθεσαν σέ ἔκτακτο συμβούλιο. Ἐπειδή δμως ἡ Σκοτία και ἡ Ἰρλανδία δέν ἀναγνώρισαν τὴν ἐπανάσταση, δ Κρόμβελ ἀποβιβάστηκε μέ στρατό στήν Ἰρλανδία και ἔπνιξε τὴν ἀντίσταση στὸ αἷμα. Ἐπίσης καταπνίγηκε και ἡ ἐπανάσταση στή Σκοτία.

“Υστερα ἀπὸ τίς ἐπιτυχίες αὐτές δ Κρόμβελ ἔγινε κύριος τῆς καταστάσεως και

άρχισε νά έργαζεται, γιά νά έξυψώσει τή δύναμη της Ἀγγλίας. Ἐπειδή δμως ή Ὁλλανδική δημοκρατία ίποστριξε τους Ἀγγλους βασιλικούς, διότι οι Κρόμβελ στράφηκε έναντιον της. Τό 1651 τό κοινοβούλιο ψήφισε τόν περίφημο νόμο γιά τη ναυτιλία, πού ἀπαγόρευε στά ξένα πλοῖα νά μεταφέρουν στά ἀγγλικά λιμάνια ἄλλα προϊόντα ἐκτός ἀπό αὐτά πού παράγονταν στίς δικές τους χώρες. Αὐτό ἔβλαπτε κυρίως τήν διλανδική ναυτιλία, πού τότε ἐκτελοῦσε σχεδόν ἀποκλειστικά τό διαμετακομιστικό ἐμπόριο σ' ὅλο τόν κόσμο. Γι' αὐτό ή Ὁλλανδία κήρυξε τόν πόλεμο έναντιον της Ἀγγλίας. Ἐπειδή δμως διάγγλικός στόλος είχε ἀρκετές ἐπιτυχίες, ή Ὁλλανδία ἀνακάστηκε νά κλείσει εἰρήνη και νά ἀναγνωρίσει τό νόμο τό σχετικό γιά τή ναυτιλία.

Στό μεταξύ διότι οι Κρόμβελ διάλυσε μέ τή βία τό Κολοβό Κοινοβούλιο και οι ἀνώτεροι ἀξιωματικοί τόν ἀναγόρευσαν ἀνώτατο ἄρχοντα ίσθια μέ τόν τίτλο τοῦ Λόρδου Προστάτη. Τότε διότι οι Κρόμβελ ἀπόκτησε πολύ μεγάλη δύναμη και κυβερνοῦσε τή χώρα ως δικτάτορας. Ἡ Ἀγγλία ἔγινε στήν ἐποχή του τό πιό ισχυρό διαμαρτυρόμενο κράτος και οι βασιλιάδες της Εὐρώπης ζήτουσαν τή συμμαχία του, μολονότι τόν ἀντιπαθούσαν ώς βασιλοκτόνο.

Ο Κρόμβελ πέθανε τό 1658 και τόν διαδέχτηκε διάγονος του Ριχάρδος Κρόμβελ ως λόρδος προστάτης. Ἀλλά δέν είχε ούτε τό θάρρος ούτε τά ήγειτικά προσόντα τοῦ πατέρα του. Γι' αὐτό και μόνος του παραιτήθηκε.

Ἡ ἀποκατάσταση τῶν Στούαρτ στό θρόνο

Τότε διότι στρατηγός Μόνκ (Monk), πού είχε καταπνίξει τήν ἐπανάσταση της Σκοτίας, βάδισε μέ τό στρατό του έναντιον της πρωτεύουσας, μπήκε μέσα χωρίς ἀντίσταση και τάχτηκε μέ τό μέρος της πλειοψηφίας, πού ἐπιθυμοῦσε τήν κατάλυση τής δημοκρατίας και τήν ἐπαναφορά τής βασιλείας. Τό κοινοβούλιο κάλεσε στό θρόνο τόν Κάρολο Β', πού διάλογος τόν δέχτηκε μέ ζωηρές ἐκδηλώσεις χαρᾶς.

Ἀλλά οι Στούαρτ δέν ἔβαλαν μυαλό στήν ἔξορια. Ὁ Κάρολος Β' (1660-1688) και διάδελφός του Ἰάκωβος Β' (1685-1688) ἐπανάλαβαν τά σφάλματα τῶν προηγουμένων και μάλιστα τά ζεπέρασαν. Ἐπειδή είχαν ζήσει στήν αὐλή τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΑ', είχαν συνηθίσει στίς συνήθειες τής γαλλικῆς αὐλῆς και ήθελαν νά είσαγαγούν στήν Ἀγγλία τούς ἀπολυταρχικούς τρόπους και τήν αὐλική ζωή τοῦ βασιλιά τής Γαλλίας. Ἐπί πλέον ἔργαστηκαν δλοφάνερα γιά τό καθολικό δόγμα.

Ἡ βασιλεία τοῦ Καρόλου Β' πέρασε ἀνάμεσα σέ συγκρούσεις μέ τό κοινοβούλιο. Ὁ Κάρολος ἔργαστηκε, γιά νά καλυτερέψει τή θέση τῶν καθολικῶν. Ἀλλά τό κοινοβούλιο ψήφισε νόμο, πού ἔλεγε διάδοσης τής ἐπισκοπικῆς ἐκκλησίας διορίζονται στίς δημόσιες θέσεις. Λίγο ἀργότερα (1679) ψήφισε τόν περίφημο νόμο Habeas corpus, πού ἔξασφάλιζε τούς πολίτες ἀπό τήν αὐθαίρετη φυλάκιση, γιατί κατάργησε τήν προφυλάκιση και δρίσε διάδοσης τήν κάθε πολίτης, πού συλλαμβάνεται, πρέπει μέσα σέ εἴκοσι τεσσερις ώρες νά παρουσιάζεται στό δικαστήριο, γιά νά δικαστεῖ.

Στά χρόνια αὐτά τοῦ πολιτικοῦ ἀνταγωνισμού διαμορφώθηκαν τά δύο μεγάλα

κόμματα της Βουλής τῶν Κοινοτήτων, πού ἐπί δύο σχεδόν αἰώνες κυβέρνησαν τὴν Ἀγγλία. Αὐτά ἡταν τὸ κόμμα τῶν φιλοβασιλικῶν, πού δονομάστηκαν Τόρις (Tories, σημερινοί συντηρητικοί) καὶ ἐκπροσωποῦσαν τοὺς μεγάλους κτηματίες, καὶ τὸ κόμμα τῶν συνταγματικῶν, πού δονομάζονταν Οὐίξ (Whigs, οἱ σημερινοί φιλελεύθεροι) καὶ ἐκπροσωποῦσαν τὸ κεφάλαιο (βιομηχανία καὶ ἐμπόριο).

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1688

‘Ο Ἰάκωβος Β’, πού διαδέχτηκε τὸν Κάρολο Β’, ὑποστήριξε δλοφάνερα τὸν καθολικισμό, ἐπίσημα ἐπέτρεψε τὴν καθολική λειτουργία καὶ ἀνέβασε καθολικούς στὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. Ὁ λαός ἔλπιζε δtti θά ἀπαλλασσόταν ἀπό αὐτές τις αὐθαιρεσίες ὅστερα ἀπό τὸ θάνατο τοῦ βασιλιᾶ, γιατὶ οἱ δύο θυγατέρες του, πού θά τὸν διαδέχονταν, ἦταν διαμαρτυρόμενες. Ἀλλά, χωρίς νά τὸ περιμένουν, ἡ βασίλισσα γέννησε γιό, πού ἀσφαλῶς θά ἀνατρεφόταν σύμφωνα μὲ τὸ καθολικό δόγμα. Τότε οἱ Τόρις καὶ οἱ Οὐίξ συνεννοήθηκαν καὶ κάλεσαν στὸ θρόνο τῇ μεγαλύτερῃ κόρῃ τοῦ Ἰακώβου, τῇ Μαρίᾳ, καὶ τὸν ἄντρα τῆς, τὸ Γουλιέλμο τῆς Ὀράγγης, πού ἦταν κυβερνήτης τῆς Ὀλλανδίας. ‘Οταν οἱ νέοι βασιλιάδες ἀποβιβάστηκαν στὴν Ἀγγλία, ὅλη ἡ χώρα τάχτηκε μὲ τὸ μέρος τους καὶ ὁ Ἰάκωβος ἔφυγε στὴ Γαλλία, δπου δ Λουδοβίκος ὁ ΙΔ’ τὸν δέχτηκε σάν ἡγεμόνα.

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1688 ἦταν ἔργο τῆς τάξεως τῶν πλουσίων, ἐνῷ ἀντίθετα ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1648 εἶχε προέλθει ἀπό τὰ λαϊκά στρώματα. Γι’ αὐτὸ ἡ δεύτερη ἐπανάσταση στερεώθηκε καὶ οἱ ‘Ἀγγλοὶ τὴν δνόμασαν δοξασμένη ἐπανάσταση. Ὁ Γουλιέλμος καὶ ἡ Μαρία ἔγιναν βασιλιάδες τῆς Ἀγγλίας, ἀφοῦ πρωτύτερα ὑπόγραψαν τὴ Διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων (Bill of rights), μὲ τὴν ὁποίᾳ ἐξασφαλίζονταν τὰ συνταγματικά δικαιώματα τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ (1689).

Πράξη διαδοχῆς – Βασίλισσα Ἀννα (1702-1714)

‘Υστερα ἀπό τὸ θάνατο τῆς Μαρίας (1695) βασίλεψε μόνος του ὁ ἄντρας τῆς Γουλιέλμος Γ’ (1689-1702). Αὐτός, προτοῦ νά πεθάνει, εἶχε φροντίσει νά ψηφιστεῖ ἀπό τὸ Ἀγγλικό Κοινοβούλιο ἡ Πράξη Διαδοχῆς (1701), μὲ τὴν ὁποίᾳ ἀποκλειόταν νά τὸν διαδεχεῖται στὸ θρόνο δ καθολικός γιός τοῦ Ἰακώβου Β’ καὶ ὅριζε ὡς πρώτη διάδοχο τὴ νεώτερη θυγατέρα τοῦ Ἰακώβου Β’, τὴν Ἀννα. ‘Υστερα ἀπ’ αὐτῆν ὅριζε τὴ Σοφία, τὴν ἐγγονή τοῦ Ἰακώβου Α’, πού εἶχε παντρευτεῖ τὸν ἐκλέκτορα τοῦ Ἀννοβέρου Ἐρνέστο-Αῆγουστο.

‘Ετσι, ὑστερα ἀπό τὸ θάνατο τοῦ Γουλιέλμου (1702) βασίλευσε ἡ Ἀννα Στούαρτ (1702-1714), πού ἡ βασιλεία τῆς ἦταν ἔακουστη. Στὴν ἀρχή αὐτή βρισκόταν κάτω ἀπό τὴν ἐπιρροή τῶν Οὐίξ καὶ ἐπηρεαζόταν ἀπό τὴν εἰνοούμενή της δούκισσα τοῦ Μάρλμπορο, πού δ ἄντρας τῆς ἀναδείχτηκε ἐξαιρετικός διπλωμάτης καὶ στρατηγός, καὶ δέχτηκε νά πάρει μέρος στὸ συνασπισμό ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’ (Δέξ στὸ ἐπόμενο Ζ’ κεφ. «Ἐξωτερική πολιτική-Πόλεμοι Λουδοβίκου ΙΔ’»). Οἱ

"Αγγλοι είχαν μεγάλες έπιτυχίες έναντιον τής Γαλλίας και τής Ισπανίας, ἀπό τήν δόποια ἀφαίρεσαν τό Γιβραλτάρ (1704), τό κλειδί τής Μεσογείου, πού τό κατέχουν ως σήμερα.

Τήν ἐποχή αὐτή (1707) ξεγίνει η δριστική ξνωση τής Σκωτίας μέ τήν Ἀγγλία και η "Αννα πήρε τὸν τίτλο τῆς βασιλισσας τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Ἡ ἐπιθυμία της δύμως νά ἀνεβάσει στό θρόνο τόν ἔξοριστο στή Γαλλία ἀδελφό της Ἰάκωβο τόν Γ' τήν ἀνάγκασε νά στραφεῖ πρός τό μέρος τῶν Τόρις και νά σταματήσει τόν πόλεμο πρός τή Γαλλία. Ἡ "Αννα πέθανε πάνω στίς προσπάθειές της γιά τόν ἀδελφό της. "Υστερα ἀπό τό θάνατό της κάλεσαν στό θρόνο τής Ἀγγλίας τό γιό τής Σοφίας και τοῦ Ἐρνέστου-Αὐγούστου, τόν ἐκλέκτορα τοῦ Ἀννοβέρου Γεώργιο Α', πού ξεγίνει ἰδρυτής τής δυναστείας τοῦ Ἀννοβέρου, η δόποια βασιλεύει στήν Ἀγγλία ως σήμερα.

Η ΑΠΟΛΥΤΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ ΣΤΗΝ ΠΙΟ ΜΕΓΑΛΗ
ΤΗΣ ΔΥΝΑΜΗ – ΧΡΟΝΙΑ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

Λουδοβίκος ΙΔ' – Ρισελιέ καὶ Μαζαρέν

'Ο Έρρικος Δ' δολοφονήθηκε ἀπό ἕνα φανατικό καλόγερο (1610) καὶ ἀνέβηκε στὸ θρόνο διὸς του Λουδοβίκος ΙΓ'. Ἐπειδὴ δῆμος αὐτὸς ἦταν ἀνήλικος, ἀσκοῦσε τὰ καθήκοντα τοῦ βασιλιά ἢ μάνα του, ἡ Μαρία τῶν Μεδίκων, ἡ δεύτερη γυναίκα τοῦ Ἐρρίκου τοῦ Δ'. Γιά ἔνα διάστημα ἐπικράτησαν στήν αὐλή ὁι εὐνοούμενοι καὶ οἱ αὐλοκόλακες, ὥσπου πῆρε τή διοίκηση στά στιβαρά χέρια του δι καρδινάλιος Ρισελιέ (1624-1642).

'Ο Armand du Plessis, ('Αρμάν ντυ Πλεσί), κόμης τοῦ Richelieu, καταγόταν ἀπό οἰκογένεια εὐγενῶν καὶ στήν ἀρχῇ προοριζόταν γιά στρατιωτικός, ἀλλά σέ ἡλικία 22 χρονῶν χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος. Τό 1614 ἐκλέχτηκε ἀντιπρόσωπος τοῦ Κλήρου στή Συνέλευση τῶν τριῶν τάξεων, ποὺ τίς κάλεσε ἡ Μαρία τῶν Μεδίκων, γιά νά πάρουν δρισμένα μέτρα γιά τή διοίκηση. 'Η Συνέλευση αὐτή ἦταν ἡ τελευταία ὡς τά 1789, γιατί, ἀφοῦ πῆρε δρισμένες ἀποφάσεις, ἡ Μαρία σταμάτησε τίς ἐργασίες της. Αὐτή διέκρινε τά προσόντα τοῦ Ρισελιέ καὶ τόν προβίβασε σέ καρδινάλιο. Τό 1624 ἔγινε μέλος τοῦ 'Υπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ Πρωθυπουργός καὶ τό ἀξίωμα αὐτό τό κράτησε ὅς τό θάνατό του (1642).

'Ο Ρισελιέ ἐπιδίωξε τρείς σκοπούς: 1) νά καταστρέψει τό κόμμα τῶν Οὐγενό-

των, 2) νά ταπεινώσει τούς εύγενεῖς καί 3) νά άνεβάσει τό γόητρο τοῦ βασιλιᾶ τῆς Γαλλίας, συντρίβοντας τή δύναμη τῶν Ἀψβούργων. Κατόρθωσε καί τούς τρεῖς νά τούς πραγματοποιήσει.

Τό 1628 ὑστερα ἀπό ἐπίμονη πολιορκία κυριεύτηκε ἡ Λαροσέλ (La Rochelle, στή δυτική παραλία τῆς Γαλλίας), τό πιό ἵσχυρό φρούριο τῶν καλβινιστῶν, παρά τή βοήθεια τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου. Ἀλλά δ Ρισελιέ είχε τή σύνεση νά διατηρήσει τή θρησκευτική ἑλευθερία καί τήν ἴσοτητα τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τῶν Οὐγενότων.

Συγχρόνως στράφηκε ἐναντίον τῶν εὐγενῶν, πού κατά τή διάρκεια τῶν ἐμφύλιων πολέμων είχαν γίνει σχεδόν ἀνεξάρτητοι. Ἐδώσε διαταγή νά καταστρέψουν δλους τούς δχυρωμένους πύργους, πού δέ χρειάζονταν γιά τήν ἄμυνα τῆς χώρας. Τότε οἱ διοικητές τῶν ἐπαρχιῶν ἀνατίναξαν πολλούς ἀπ' αὐτούς.

Τό Ρισελιέ τόν μισοῦσαν πολύ καί ή θέση του συνεχῶς γινόταν ἐπικίνδυνη. Γι' αὐτό καί κυβέρνησε τυραννικά. Μέ μοστικά ὅργανα ἐπιτηροῦσε τά πάντα καί σκότωσε πάνω ἀπό 50 ὀνθρώπους μέ τή δικαιολογία δτι ἐπιβούλευονταν τή ζωή του.

Ο Ρισελιέ ἐγκαθίδρυσε δριστικά τήν ἀπολυταρχία στή Γαλλία. Δέ συγκάλεσε τούς ἀντιπροσώπους τῶν τάξεων (Etats généraux) καί μέ αὐστηρά μέτρα κατάπνιξε τήν ἀντίσταση τοῦ κοινοβουλίου (Parlement), δηλαδή τοῦ ἀνώτατου δικαστηρίου τοῦ Παρισιού, πού σύμφωνα μέ παλιά συνήθεια είχε ἀποκτήσει τό δικανόμα νά ἐκφέρει κρίσεις πάνω στά διατάγματα τοῦ βασιλιᾶ.

Ο Ρισελιέ κατά βάθος κυβέρνησε μέ κακό τρόπο. Καταστρεπτική ήταν ίδιως ή οἰκονομική πολιτική του. "Οταν πέθανε, είχε ξοδέψει κιόλας ἀπό πρίν τά ἔσοδα πολλῶν ἐτῶν." Ετσι τώρα τά ἔξοδα ξεπερνοῦσαν τά ἔσοδα κατά 50 ἑκατομμύρια καί οἱ γεωργοὶ είχαν καταστραφεῖ ἀπό τή φορολογία. Ο καρδινάλιος πέθανε μισημένος ἀπό δλους καί μόλις ἀργότερα ἐκτιμήθηκε ἀπό τούς Γάλλους πατριώτες, γιατί είχε ἐκμεταλλευτεῖ ἔξυπνα τούς ἐμφύλιους πολέμους τῆς Γερμανίας, γιά νά ταπεινώσει τήν αὐστριακή βασιλική οἰκογένεια. Στήν ἀρχή, δπως ειδόμει, βοήθησε κρυφά τό Γουστανὸν Ἀδόλφο καί ἀργότερα πῆρε ἐνεργό μέρος στόν τριακονταετή πόλεμο. Ο Ρισελιέ δέν είδε τό τέλος αὐτοῦ τοῦ πολέμου, πού τόν συνέχισε ὁ διάδοχός του Μαζαρέν (1643-1661).

Ο Μαζαρέν καταγόταν ἀπό τήν Ἰταλία καί είχε διεπρέψει ώς ἀξιωματικός τοῦ παπικοῦ στρατοῦ καί ἀργότερα ώς διπλωμάτης στήν ὑπηρεσία τοῦ Πάπα. Κατά τίς διπλωματικές ἀποστολές του στή Γαλλία γνώρισε τό Ρισελιέ, πού τόν ἔβαλε μέσα

Ο Ρισελιέ (Παρίσι, Μουσείο Λούβρου)

Γκόγια, 'Η σφαγή της Ζης Μαΐου
Μουσείο Prado. Μαδρίτη

Νταβίντ, 'Η στέψη του Ναπολέοντα
Λούβρο. Παρίσι

στήν αὐλή τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ'. Μέσα σέ λίγον καιρό πολιτογραφήθηκε Γάλλος, προβιβάστηκε σέ καρδινάλιο και μπήκε στό 'Υπουργικό Συμβούλιο (1642). "Υστερα ἀπό τό θάνατο τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' ἡ μητέρα τοῦ βασιλιᾶ, ἡ "Αννα ἡ Αὐτοκρατή, πού ἦταν ἐπίτροπος (ἀντιβασιλισσα) τοῦ πεντάχρονου γιου της, τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', τὸν διόρισε Πρωθυπουργό τῆς Γαλλίας. 'Ο Μαζαρέν εἰδε τίς μεγάλες ἐπιτυχίες τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ κατά τόν τριακονταετή πόλεμο.

"Αλλά ἀκριβῶς τή χρονιά ἐκείνη, πού ὑπογραφόταν ἡ τόσο εὐνοϊκή γιά τή Γαλλία εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας (1648), ἡ χώρα κλονίστηκε ἀπό ἐσωτερικές ἐπαναστάσεις, γιατὶ ὁ λαός στέναζε κάτω ἀπό τή βαριά φορολογία καὶ τό Κοινοβούλιο τοῦ Παρισιοῦ διαμάρτυρθηκε γιά τούς νέους φορολογικούς νόμους. Μά, δταν ὁ Μαζαρέν ἔδωσε διαταγή νά συλλάβουν μερικά ἀπό τά πιο ζωηρά μέλη του, ὁ λαός τοῦ Παρισιοῦ ἐπαναστάτησε ἔχοντας καὶ τήν ὑποστήριξη τῶν εὐγενῶν. Ή ἐπανάσταση αὐτή τῶν εὐγενῶν δονομάστηκε εἰρωνικά Σφεντόνα (Fronde), γιατὶ πολλοί ἀπό τούς διαδηλωτές, πού είχαν συγκεντρωθεῖ μπροστά στά ἀνάκτορα, ἤταν ἐφοδιασμένοι μέ σφεντόνες. Τελικά δώμας ἐπικράτησε ἡ βασιλεία καὶ συντρίφηκε ἡ τελευταία ἀντίσταση τῶν εὐγενῶν.

Λουδοβίκος ΙΔ' (1661-1715)

"Οταν πέθανε ὁ Μαζαρέν, ὁ Λουδοβίκος ἤταν 22 χρονῶν καὶ ὥς τήν ήμέρα ἐκείνη δέν είχε πάρει ἐνεργό μέρος στήν κυβέρνηση τῆς χώρας. Γι' αὐτό πολλοί νόμιζαν πώς δέθα ἐνδιαφερόταν γιά τά προβλήματα τοῦ κράτους. 'Αλλά, τήν ήμέρα πού πέθανε ὁ Μαζαρέν, κάλεσε ἀμέσως τούς ὑπουργούς καὶ τούς δήλωσε ὅτι ἀποφάσισε νά γίνει ὁ ἴδιος πρωθυπουργός. "Ετσι ἀνάλαβε προσωπικά τή διοίκηση τοῦ κράτους, πού τή διαχειρίστηκε ὥς τό τέλος τῆς μακροχρόνιας βασιλείας του. Τά 54 χρόνια τῆς ἔξουσίας τοῦ Λουδοβίκου ἀποτελοῦν μιά ἀπό τίς πιο ἀξιοσημείωτες περιόδους τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας.

"Ο Λουδοβίκος ὁ ΙΔ' θεωροῦσε τόν ἑαυτό του ἀντιπρόσωπο τοῦ Θεοῦ πάνω στή γῆ καὶ ὑπέθυνο καὶ ὑπόλογο μόνο μπροστά στό Θεό. Είχε τή γνώμη ὅτι ἡ ἔξουσία τοῦ βασιλιᾶ δέν είχε κανένα περιορισμό, ὅτι σ' αὐτήν ἀνήκει ἡ ζωή καὶ ἡ περιουσία τῶν ὑπηκόων καὶ ὅτι ὁ βασιλιάς είναι ἡ ἐνσάρκωση τοῦ κράτους. 'Ε γώ εἴμαι τό κράτος (I' état c'est moi), συνήθιζε νά λέει καὶ τά βασιλικά διατάγματα συνήθως τελείωναν μέ τή φράση: «Car tel est mon plaisir» (γιατὶ αὐτή είναι ἡ ἐπιθυμία μου).

Λουδοβίκος ΙΔ' (Παρίσι, Μουσείο Λούβρου).

Στήν ἐποχή τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' ἡ Γαλλία κυβερνιόταν αὐταρχικά, ἀσκοῦνταν πολὺ αὐστηρή ἀστυνομική ἐπίβλεψη, οἱ ὑποπτοὶ καὶ ἔκεινοι πού ἔπεφταν στή δυσμένεια τῶν ἀρχόντων συλλαμβάνονταν μέ μυστικά ἐντάλματα (lettres de cachet) καὶ, χωρίς νά δικαστοῦν, κλείνονταν στίς φυλακές τοῦ κράτους, ἀπό τίς δόποις ἡ πιο δύναμαστή ἦταν ἡ **Βαστίλλη** (Bastille), ἔνα ἀρχαῖο φρούριο τοῦ Παρισιοῦ.

Ο Λουδοβίκος ἐγκαταστάθηκε στά πολυτελή ἀνάκτορα τῶν **Βερσαλλιῶν**, πού τά ἔχτισε δίδιος. Γύρω ἀπό τό βασιλιά ὑπῆρχε μιά πολυτελέστατη καὶ ἀρκετά πολυέξοδη αὐλή καὶ πάνω ἀπό 3 χιλιάδες ἄτομα ἀποτελοῦσαν τήν ὑπηρεσία του. Ἡ ζωή τῆς αὐλῆς κανονίζοταν ἀπό μιά αὐστηρή ἐθιμοτυπία, πού καθόριζε πότε θά σηκωθεῖ ἀπό τό κρεβάτι του ὁ μεγαλειότατος, πότε θά βγει ἔξω ἀπό τό ὑπνοδωμάτιο, πότε θά δεχτεῖ τούς δικούς του, ποιός θά τοῦ προσφέρει τό νυκτερινό του φόρεμα, δταν πήγαινε στό κρεβάτι του γιά ὑπνο, ἡ τό καπέλο του, δταν θά ἔβγαινε ἔξω. Κάτω δύμως ἀπ' αὐτήν τή λαμπρότητα, τήν αὐστηρότητα καὶ τίς πρόθυμες ὑποκλίσεις κρυβόταν μεγάλη ὑποκρισία, ψευτιά καὶ διαφθορά καὶ σπατάλη τοῦ δημόσιου πλούτου.

Ἐσωτερική πολιτική τοῦ Λουδοβίκου

Ο Λουδοβίκος είχε τήν ίκανότητα νά διαλέγει τούς συνεργάτες του. Γιά τή διαχείριση τῶν υποθέσεων τοῦ κράτους χρησιμοποιούσε συστηματικά ἀνθρώπους ἀπό τήν ἀστική τάξη, γιούς ἐπιχειρηματιῶν καὶ τραπεζίτῶν, γιατί ἡταν πιο ἐργατικοί καὶ πιό πειθαρχικοί. Μερικοί ὑπουργοί του ἔδειξαν ἔξαιρετική ἰδιοφυΐα καὶ ἔγιναν δύναμαστοί, δπως π.χ. ὁ ὑπουργός τῶν οἰκονομικῶν **Κολμπέρ** καὶ ὁ ὑπουργός τῶν στρατιωτικῶν **Λουβουνά**.

Τά Οἰκονομικά

Ο **Κολμπέρ** (Colbert) διαχειρίστηκε γιά πολύν καιρό τά οἰκονομικά. Ἦταν πολύ ἐργατικός, είχε ἀσυνήθιστη ἀντοχή καὶ συγκέντρωνε τίς ἀρμοδιότητες ἐπτά σημερινῶν ὑπουργείων. Ο **Κολμπέρ** είναι ὁ γνησιότερος ἀντιπρόσωπος τῶν οἰκονομικῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐποχῆς του. Είχε τή γνώμη ὅτι ὁ πλούτος μιᾶς χώρας ἔξαρτιέται ἀπό τό ποσό τοῦ χρήματος πού ὑπάρχει σ' αὐτήν. Γιά νά αὐξηθεῖ ὁ πλούτος τῆς Γαλλίας, ἔπρεπε νά εἰσάγεται ὅσο τό δυνατό περισσότερο χρῆμα. Κι αὐτό θά κατορθωνόταν, ἂν οι ἔξαγωγές ξεπερνοῦσαν τίς εἰσαγωγές, μέ ἄλλα λόγια, ἂν ἡ Γαλλία ἀποκτοῦσε ἀνθηρή βιομηχανία. Ο **Κολμπέρ** πίστευε ὅτι ἡ βιομηχανία ἀναπτύσσεται μόνο μέ τήν ἐπέμβαση τοῦ κράτους. Αὐτό ἔπρεπε νά πάρει προστατευτικά μέτρα, νά ἐμποδίζει δηλαδή τήν εἰσαγωγή ἔνων βιομηχανικῶν προϊόντων, νά διευκολύνει τήν εἰσαγωγή πρώτων ὄλων καὶ νά ρυθμίζει τήν παραγωγή. Τήν οἰκονομική αὐτή ἀντίληψη, πού χαρακτηρίζει τό IZ' αἰώνα, τήν δύναμασαν **μερκαντιλισμό**.

Συγχρόνως ὁ **Κολμπέρ** κατάργησε μέσα στή Γαλλία τούς περιορισμούς τοῦ

έμπορίου, κατασκεύασε δρόμους, διώρυγες κ.τ.λ. Στά καλά χρόνια της βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου τό ἐμπόριο καὶ ἡ βιομηχανία τῆς Γαλλίας ἔφτασεν σὲ μεγάλη ἀκμή καὶ ἡ Γαλλία ἀπόκτησε σπουδαῖο ἀποικιακό κράτος, τὸν Καναδά καὶ τὴν Λουιζιάνα στὸ Μισσισιππή.

Ο Στρατός

‘Αποτέλεσμα τῆς οἰκονομικῆς ἀκμῆς ἦταν ἡ μεγάλη στρατιωτική δύναμη τοῦ Λουδοβίκου. ‘Ο βασιλιὰς τῆς Γαλλίας γιὰ πολλές δεκαετίες ἦταν ὁ πιό πλούσιος ἥγεμόνας τῆς Εὐρώπης. Δημιούργησε ἴσχυρό στρατό, ποὺ ἦταν τό στήριγμα τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας στό ἑστωτερικό καὶ τό μέσο νά ἐπιβάλλεται στό ἑστωτερικό. ‘Οργανωτής τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ ἦταν ὁ Λουβούι (Louvois).

‘Η στρατιωτική δύναμη τῆς Γαλλίας στήν ἐποχή τοῦ Λουδοβίκου ἔφτασε τίς 220 χιλιάδες, ἐνῶ ἡ χώρα δέν εἶχε περισσότερο ἀπό 15-20 ἑκατομμύρια κατοίκους. Οἱ στρατιῶτες, δπως σ’ ὅλη τὴν Εὐρώπη, ἦταν μισθωτοί. Μά ὁ Λουδοβίκος στρατολογοῦσε μόνο Γάλλους, κυρίως χωρικούς. ‘Ο γαλλικός στρατός ἦταν πολύ προηγμένος ἀπό τεχνική ἀποψη (πυροβολικό, τελειότερα δπλα, συνδυασμός πυροβόλου δπλου καὶ λόγχης). ‘Ανίθετα, στίς ἀνάτερες θέσεις δ Λουδοβίκος χρησιμοποίησε μόνο εὐγενεῖς. ‘Ο στρατός ἦταν καθαρά βασιλικός. ‘Ο ἰδιος δ βασιλιάς διόριζε τοὺς ἀξιωματικούς καὶ τοὺς μισθοδοτοῦσε ἀπό τό ταμεῖο του.

‘Ο Λουδοβίκος ἀπόκτησε πολλούς ὄνομαστούς στρατηγούς, δπως τοὺς Condé, Turenne, Luxembourg, Catinat κ.ἄ., καθώς καὶ τό διάσημο μηχανικό Vauban, ποὺ δχύρωσε τά βόρεια καὶ τά ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους μέ νέου τύπου ὀχυρά, ποὺ ἦταν χαμηλά καὶ παχιά καὶ σκεπάζονταν μέ πυκνό χῶμα καὶ χλόη. ‘Η Γαλλία στήν ἐποχή τοῦ Λουδοβίκου ἀπόκτησε ἐπίσης σπουδαία ναυτική δύναμη.

Η Θρησκευτική πολιτική

‘Ο Λουδοβίκος ἥθελε νά ἐπιβάλλεται στήν ἐκκλησία, γιατί εἶχε τή γνώμη ὅτι ἔπρεπε στή Γαλλία νά βασιλεύει ἔνας βασιλιάς ἔνας νόμος καὶ μία πίστη (un roi, une loi, une foi). Γ’ αὐτό ἥρθε σέ ρήξη μέ τὸν Πάπα, τοῦ δποίου θέλησε νά περιορίσει τήν ἐπιρροή στή Γαλλία ώς πρός τό διορισμό τῶν ἐπισκόπων. ‘Ο βασιλιάς γιά τήν ἐκκλησιαστική πολιτική του στηρίχτηκε σέ σημαντικό μέρος τοῦ γαλλικοῦ κλήρου καὶ εἶχε πρόθυμο ὑποστηρικτή της τόν περίφημο ρήτορα καὶ συγγραφέα Μποσσουέ (Bossuet).

‘Η συμπεριφορά τοῦ Λουδοβίκου ἀπέναντι στοὺς καλβινιστές ἦταν ἀπάνθρωπη καὶ συνάμα ἀνόητη. Παρακινοῦνταν ἀπό τόν καθολικό κλῆρο καὶ ἰδίως ἀπό τοὺς Ἰησουνίτες καὶ ἀποφάσισε νά ξεριζώσει τήν αἵρεση ἀπό τή Γαλλία. Μεταχειρίστηκε πολλά βίαια μέσα ἐναντίον τῶν καλβινιστῶν καὶ ἀνακάλεσε τό διάταγμα τῆς Νάντης (1685). Χιλιάδες καλβινιστές τότε, πάνω ἀπό 100 χιλιάδες, ἔφυγαν ἀπό τή Γαλλία καὶ σκόρπισαν σέ διάφορες χώρες τῆς Εὐρώπης, φέροντας μαζί τους σ’ αὐτές τήν τέχνη τους καὶ τήν ἐπιμέλειά τους. Στήν Πρωσία μόνο ἐγκαταστάθηκαν

πάνω άπό 20 χιλιάδες Ούγενοτοι, που δημιούργησαν τόν πυρήνα της τεχνικής βιομηχανικής και πνευματικής άναπτυξεως της χώρας.

‘Εξωτερική πολιτική – Πόλεμοι Λουδοβίκου ΙΔ’

Ο βασιλιάς της Ισπανίας Φίλιππος ο Δ' δέν έπικυρωσε τή συνθήκη της Βεστφαλίας, μέ τήν όποια άναγνωριζόταν ή ανεξαρτησία τῶν Κάτω Χωρῶν άπό τήν Ισπανία, άλλα συνέχισε τόν πόλεμο έναντιον τῆς Γαλλίας, γιατί ἔλπιζε δι θά ώφελούνταν άπό τήν έσωτερική έπανάσταση τῆς Σφεντόνας (Fronde), πού ζέσπασε ἐκείνη τή χρονιά σ' αὐτήν (1648). Ο πόλεμος αὐτός άναμεσα στούς Γάλλους και τούς Ισπανούς κράτησε πάνω άπό 10 χρόνια. Τελικά νικήθηκαν οι Ισπανοί και άναγκαστηκάν νά υπογράψουν τή Συνθήκη τῶν Πυρηναίων (1659), μέ τήν όποια παραχώρησαν στή Γαλλία τό Αρτούρα και τό Ρουστιγιόν. Τήν ίδια χρονιά ο Λουδοβίκος ΙΔ' παντρεύτηκε τή Μαρία Θηρεσία, κόρη τοῦ Φιλίππου Δ', πού τοῦ υποσχέθηκε νά τοῦ δώσει γιά προίκα 500.000 κορδῶνες. Τότε ο Λουδοβίκος ΙΔ' δήλωσε πώς γιά άνταλλαγμα αὐτής τῆς προίκας παραιτεῖται άπό κάθε δικαίωμα, πού είχε στό θρόνο τής Ισπανίας άπό κληρονομικό δικαιώμα τής γυναίκας του. Έπειδή ομως ή Ισπανία ήταν οίκονομικά έξαντλημένη και δύσκολα θά μπορούσε νά πραγματοποίησε τήν υπόσχεσή της γιά έξοφληση τής προίκας, είναι αὐτονόητο δι οι και ο Λουδοβίκος θεωρούσε τόν έαυτό του άπαλλαγμένο άπό αὐτή τή δήλωση πρός τήν Ισπανία.

Ο Λουδοβίκος, υστερα άπό τό θάνατο τοῦ πρωθυπουργοῦ του Μαζαρέν (1661) και τήν προσωπική πιά άνάληψη τής βασιλείας, έπιχειρει νά έπεκτείνει τό κράτος του σέ βάρος τῶν άλλων κρατῶν και νά έπιβληθει στήν Εὐρώπη ως άνώτατος κυρίαρχος. Έτσι άρχιζει μιά σειρά άπό κατακτητικούς πολέμους, μέ σκοπο νά φτάσει στά φυσικά σύνορα, διπος έλεγαν οι Γάλλοι, δηλαδή στό Ρήνο. Οι έχθροι του δόνομασαν αὐτούς τούς πολέμους ληστρικούς, γιατί είχε σκοπό νά άρπάξει μ' αὐτούς ξένα έδαφη.

α' Πόλεμος γιά τή διεκδίκηση τοῦ Ισπανικοῦ θρόνου (1667-1668)

Όταν στά 1665 πέθανε ο βασιλιάς τής Ισπανίας Φίλιππος ο Δ', ο Λουδοβίκος πρόβαλε άξιώσεις γιά κληρονομικά δικαιώματα στής ισπανικές κτήσεις τῶν Κάτω Χωρῶν, πού μεταβιβάζονταν στό γιο τοῦ Φιλίππου, τόν Κάρολο Β'. Έπειδή ομως δι γιός του αὐτός γεννήθηκε άπό δεύτερο γάμο τοῦ Φιλίππου, ένω ή κόρη του ή Μαρία Θηρεσία άπό τόν πρώτο του γάμο, ο Λουδοβίκος ΙΔ' έπικαλέστηκε ένα παλιό δικαιώμα, σύμφωνα μέ τό δόποιο στά ζητήματα κληρονομιᾶς προτιμόνταν τά παιδιά άπό τόν πρώτο γάμο (jus devolutionis = δικαίωμα διεκδικήσεως) και κήρυξε τόν πόλεμο έναντιον τῆς Ισπανίας, υπερασπίζοντας δῆθεν τά νόμιμα δικαιώματα τῆς Μαρίας Θηρεσίας.

Ο αὐτοκράτορας τής Γερμανίας Λεοπόλδος Α' (1658-1705), πού διαδέχτηκε τό μη απλύτερο άδερφό του Φερδινάνδο Γ', δέν άνταποκρίθηκε στό αίτημα τής Ισπα-

νίας νά της στείλει βοήθεια. "Ετσι ό στρατός του Λουδοβίκου μπήκε χωρίς άντι-σταση στις ισπανικές κτήσεις τῶν Κάτω Χωρῶν καί κυρίεψε τή Φλάνδρα καί τήν 'Ελεύθερη Κομητεία. Άλλα ή 'Ολλανδία κατόρθωσε νά συνεννοηθεί μέ τήν 'Αγγλία καί τή Σουηδία καί ή τριπλή αύτή συμμαχία άναγκασε τό Λουδοβίκο νά κλείσει είρήνη μέ τήν 'Ισπανία, στήν όποια ἔδωσε πίσω τήν 'Ελεύθερη Κομητεία καί άρ-κέστηκε νά κρατήσει μόνο τή Φλάνδρα (ειρήνη τῆς Αϊξ-λά-Σαπέλ, 1668).

β' Πόλεμος ἐναντίον τῆς 'Ολλανδίας (1672-1678)

'Ο Λουδοβίκος τώρα διψώντας ἐκδίκηση ζητοῦσε τήν κατάλληλη στιγμή νά χτυπήσει τήν 'Ολλανδία, πού πρωτοστάτησε στήν παραπάνω συμμαχία. 'Αφοῦ πρῶτα κατόρθωσε νά τήν ἀπομονώσει μεταστρέφοντας πρός τό μέρος του τήν 'Αγγλία καί τή Σουηδία, κατόπιν χτύπησε τή χώρα μέ πρωτάκουστη γιά ἐκείνα τά χρόνια δύναμη. 'Η χώρα κινδύνεψε πάρα πολύ καί οι πόλεις της δέχονταν τούς Γάλλους χωρίς ἀντίσταση. Τότε ό 'Ολλανδικός λαός ἐπαναστάτησε καί ἔριξε τήν κυβέρνηση τῶν μεγαλεμπόρων καί ἔδωσε τήν ἔξουσία στόν 22 χρονῶν νέο Γουλι-έλμο τῆς 'Οράγγης. Αύτός ἔδωσε διαταγή νά γκρεμίσουν τούς ὑδατοφράκτες, πού προστάτευαν τήν 'Ολλανδία ἀπό τή θάλασσα, καί ἔτσι δηλητήριο χώρα σκεπά-στηκε ἀπό τά νερά καί οι Γάλλοι βρέθηκαν στό νερό καί τή λάσπη.

'Ο Γουλιέλμος καταγότων ἡπό τή βασιλική οἰκογένεια τῆς 'Οράγγης (Orange). "Ενας ἀπό τούς προγόνους του μέ τό ἴδιο ὄνομα είχε γίνει ξακουστός στόν ἀγώνα, πού ἔκαμε ή 'Ολλανδία γιά τήν ἀνεξαρτησία τῆς ἐναντίον τῆς 'Ισπανίας. 'Ο νέος Γουλιέλμος στίς κρίσιμες τώρα περιστάσεις, ἀφοῦ ἀνάλαβε τήν ἔξουσία, κυβέρ-νησε τήν 'Ολλανδία ἐπί 30 χρόνια καί ἀναδείχτηκε ἔξοχος διπλωμάτης. Κατά τό διάστημα αὐτό ἀλλά καί ἀργότερα, ὅταν ἔγινε βασιλιάς τῆς 'Αγγλίας, δέν ἔπαιψε νά συνενώνει ἐχθρούς ἐναντίον τού Λουδοβίκου. "Ετσι μέ τίς ἐνέργειές του ή 'Ολλαν-δία, ὁ αὐτοκράτορις Λεοπόλδος ο Α', τό Βραδεμβούργο καί ή 'Ισπανία συμμάχη-σαν ἐναντίον τῆς Γαλλίας. 'Ο γαλλικός στρατός τότε ἀναγκάστηκε νά ἐκκενώσει τήν 'Ολλανδία καί ο Λουδοβίκος τής ἔδωσε πίσω όλα τα ἐνοφη, που τής ειχε ἀποσπα-σει, ἀλλά ώς ἀντάλλαγμα γι' αὐτές τίς παραχωρήσεις καί γιά τίς νίκες τῶν στρατη-γῶν Turenne καί Condé ή 'Ισπανία ἀναγκάστηκε νά παραχωρήσει πάλι στή Γαλλία τήν 'Ελεύθερη Κομητεία καί μερικές συνοριακές θέσεις στό Βέλγιο (Συνθήκη Νι-μέγκ, 1678).

γ' Πόλεμος ἐναντίον τῆς Γερμανίας (1689-1697)

'Ο Λουδοβίκος είχε φτάσει πιά στό ἀνωτατο σημεῖο τῆς δυνάμεως του καί σέ δρισμένα σημεῖα κατόρθωσε νά ἐπεκτείνει τήν κυριαρχία τῆς Γαλλίας ώς τό Ρήνο. 'Επειδή λοιπόν νόμιζε ότι μποροῦσε νά καταλαμβάνει συνεχῶς χῶρες χωρίς ἀντί-σταση, συγκρότησε ἰδιαίτερα συμβούλια (Chambres de réunion), γιά νά ἔξετάσουν ποιές πόλεις ή καί χῶρες ήταν ἄλλοτε ἔξαρτήματα τῆς Γαλλίας. 'Αναζητοῦσε νά βρει παλιούς τίτλους, πού ἔφταναν ώς τόν Κάρολο τό Μεγάλο καί ἀκόμη ώς τό

βασιλιά Δαγοβέρτο (628-638), καί κυρίευε μέ τό στρατό του σέ έντελως ειρηνική περίοδο τίς πόλεις, γιά τίς δύο τε γνωμάτευαν τά συμβούλια δι την ἄλλοτε γαλλικές. "Ετσι στήν ἀρχή κυρίεψε μέ τό στρατό του δέκα πόλεις τῆς Ἀλσατίας, ἀνά μεσα στίς δύο τε και τό Στρασβούργο, οι δύο τε διηκανονίας τῆς Ούγγαριας και τοῦ πολέμου ἐναντίον τῆς Τουρκίας ἡταν ἀπασχολημένος και δέν μπόρεσε νά ἀντιταχεῖ στό Λουδοβίκο. Γ' αὐτό και δι Λουδοβίκος ἀξίωσε νά πάρει (1685) ἀπό τόν αὐτοκράτορα και ἔνα τμῆμα ἀπό τήν ιδιοκτησία τοῦ πεθαμένου τώρα ἐκλέκτορα τοῦ Παλατινάτου ώς κληρονομιά τῆς ἀδερφῆς τοῦ ἐκλέκτορα τῆς Καρλόπατας-Ἐλισάβετ, πού ἡταν νύφη τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἀπό τόν ἀδερφό του τό δούκα τῆς Ὀρλεάνης.

"Ετσι ἄρχισε δι τρίτος ληστρικός πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου (1689-1697). Ἄλλα δι πολιτική κατάσταση στράφηκε ξαφνικά ἐναντίον του, γιατί δι δοξασμένη ἐπανάσταση στήν Ἀγγλία ἔδιωξε τό φίλο του βασιλιά Ἰάκωβο τό Β' κι ἔφερε στό θρόνο τό Γουλιέλμο τῆς Ὀράγγης. Ἀντός συνένωσε ἐναντίον τῆς Γαλλίας τήν Ἀγγλία, τήν Ὀλλανδία, τόν αὐτοκράτορα Λεοπόλδο τόν Α', πού ἡταν πιά νικητής στόν πόλεμο ἐναντίον τῶν Τούρκων, τήν Ἰσπανία και τή Σαβοΐα (Συνασπισμός Αὐγούστας) και ἔγινε δι ψυχή τῆς ἀντιστάσεως ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου. Ο πόλεμος διεξαγόταν σέ διάφορα μέτωπα, ἀλλά τελικά οι Γάλλοι ἀναγκάστηκαν νά ἐκκενώσουν τό Παλατινάτο, ἀφοῦ πρώτα ἐρήμωσαν τή χώρα μέ βάρβαρο τρόπο. Ο Λουδοβίκος ταπεινόθηκε καιζήτησε ἀπό τούς διπλωμάτες του νά 'θοιον σέ συμφωνία μέ τούς ἀντιπάλους του, μέ τήν δοπία ἀναγνώριζε τό Γουλιέλμο ώς βασιλιά τῆς Ἀγγλίας παρδόλο διμως πού ταπεινόθηκε, διατήρησε τίς παλιές κτήσεις του, ἀκόμη και τό Στρασβούργο (Συνθήκη Ρύσβικ, 1697).

δ' Πόλεμος γιά τή διαδοχή τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου (1701-1713)

"Ο τέταρτος και τελευταῖος πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου ἡταν καταστρεπτικός γι' αὐτόν και σημείωσε τήν κατάρρευση τῆς γαλλικῆς ὑπεροχῆς στήν Εὐρώπη.

"Ο πόλεμος ἄρχισε μέ τήν ἀρχή τοῦ νέου αἰώνα και κράτησε δεκατρία χρόνια (1701-1713). Ο Λουδοβίκος ἐπιχείρησε νά ἐγκαταστήσει στό θρόνο τῆς Ἰσπανίας τόν ἐγγονό του Φίλιππον τοῦ Ἀνζου (Philippe d'Ανյου) ώς διάδοχο τοῦ ἀσθενικοῦ και ἄτεκνου βασιλιά Καρόλου Β', πού ἡταν γιός τοῦ Φιλίππου Δ' και τελευταῖος βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας ἀπό τή βασιλική οίκογένεια τῶν Αψβούργων. Ἄλλα, ἐπειδή ἔτσι ἡ δύναμη τῆς Γαλλίας θά γινόταν πολύ μεγάλη, συνασπίστηκαν ἐναντίον του οι σπουδαιότερες δυνάμεις τῆς Εὐρώπης (Ἀγγλία, Ὀλλανδία, Γερμανία, Πρωσία, Σαβοΐα, Πορτογαλία και τά ἐκλεκτοράτα τῆς Μαγεντίας, τοῦ Παλατινάτου, τοῦ Ἀννοβέρου κ.τ.λ.). "Ετσι δι πόλεμος ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου πήρε τή μορφή πανευρωπαϊκοῦ σχεδόν πολέμου.

Μά η Γαλλία δέν εἶχε πιά τά προηγούμενα ἄφθονα μέσα, δι Λουδοβίκος ἡταν γέρος τώρα και οι καλύτεροι στρατηγοί του εἶχαν πεθάνει. Ἀντίθετα οι ἔχθροι του εἶχαν δύο ἔξαιρετούς στρατηγούς, οι Αὐστριακοί τόν πρίγκιπα Εύγενιο τῆς Σα-

βοῖας, πού είχε δοξαστεῖ στούς πολέμους ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἐνῷ οἱ "Αγγλοι τό Μάρλμπορο (Marlborough), τὸν ἄντρα μιᾶς εὐνοούμενης τῆς βασίλισσας "Αννας (Δέξ σελ. 58).

"Ο πόλεμος στήν ἀρχῇ ἔπαιρνε εὐνοϊκή τροπή γιά τό Λουδοβίκο, ἀλλά, δταν οι δύο στρατηγοί Εὐγένιος και Μάρλμπορο μετάφεραν κρυφά τόν ἀγγλο-ολλανδικό στρατό ἀπό τίς Κάτω χῶρες στή Βαυαρία, ὁ γαλλικός στρατός, πού βρισκόταν ἐκεῖ, ἔπαθε φοβερή ἡττα. Ταυτόχρονα ὁ ἀγγλικός στόλος κυρίεψε τό Γιβραλτάρ (1704). πού τό διατηροῦν οἱ "Αγγλοι ὡς σήμερα. "Υστερα ἀπό νέα νίκη τοῦ ἐνωμένου στρατοῦ στό Βέλγιο οι δύο στρατηγοί βάδιζαν πιὰ ἐναντίον τοῦ Παρισιοῦ. "Από τήν κρίσιμη ἀντή θέση ἔσωσε τό Λουδοβίκο ἡ ξαφνική πολιτική μεταβολή στήν 'Αγγλία.

"Η κυβέρνηση τῶν Οὐίξ ἔπεσε, ὁ στρατηγός Μάρλμπορο ἔχασε τή δύναμή του και ἡ νέα κυβέρνηση ἔκλινε πρός τήν εἰρήνη. Λίγο νωρίτερα είχε πεθάνει ὁ αὐτοκράτορας 'Ιωσήφ Α' (1705-1711) (γιός τοῦ Λεοπόλδου τοῦ Α') και ἔτσι ὁ ἀδερφός του Κάρολος ὁ ΣΤ', ὁ ἀπαιτητής τοῦ 'Ισπανικοῦ θρόνου, ἀναγορεύτηκε αὐτοκρύτορας τῆς Γερμανίας (1711-1740). "Η 'Αγγλία και ἡ 'Ολλανδία δέν είχαν συμφέρον νά ἐνωθοῦν ἡ Αὐστρία και ἡ 'Ισπανία και νά ἀναστηθεῖ τό κράτος τοῦ Καρόλου Ε'. "Ετσι ἡ συμμαχία διασπάστηκε και ἡ Γαλλία μπόρεσε νά σώσει τίς πιό πολλές ἀπό τίς κατακτήσεις τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'.

“Η εἰρήνη τῆς Ούτρεχτ (1713)

"Η εἰρήνη τῆς Ούτρεχτ (Utrecht, πόλη τῆς 'Ολλανδίας) δρισε τά ἔξῆς:

1. 'Ο ἐγγονός τοῦ Λουδοβίκου Φίλιππος ντ' 'Ανζού ἀναγνωρίστηκε ὡς βασιλιάς τῆς 'Ισπανίας μέ τό ὄνομα Φίλιππος Ε', ἀλλά μέ τή συμφωνία νά μήν ἐνωθοῦν τά στέμματα τῆς Γαλλίας και τῆς 'Ισπανίας. "Ετσι μ' αὐτόν ἀνεβαίνει στό θρόνο τῆς 'Ισπανίας ἡ βουρβονική βασιλική οἰκογένεια.

2. 'Ο αὐτοκράτορας πήρε τίς ισπανικές κτήσεις τῶν Κάτω Χωρῶν, τό Μιλάνο, τή Νεάπολη και τή Σαρδηνία.

3. 'Ο δούκας τῆς Σαβοΐας Εὐγένιος πήρε τή Σικελία και τόν τίτλο τοῦ βασιλιᾶ, ἀλλ' ἀργότερα ἀναγκάστηκε νά τήν παραχωρήσει στόν αὐτοκράτορα και πήρε ὡς ἀντάλλαγμα τή Σαρδηνία, πού μαζί μέ τή Σαβοΐα και τό Πεδεμόντιο ἀποτελοῦσε ἔνα βασίλειο.

4. 'Η 'Αγγλία κράτησε τό Γιβραλτάρ και τή Μινόρκα και ἐπί πλέον πήρε σημαντικό μέρος ἀπό τίς γαλλικές κτήσεις τῆς 'Αμερικῆς.

5. 'Η Γαλλία διατήρησε τίς κατακτήσεις τῆς ἀπό τούς πολέμους τοῦ Λουδοβίκου, δηλαδή τήν 'Αλσατία, τό 'Αρτούά, τή Φλάνδρα και τήν 'Ελεύθερη Κομητεία.

Γιά τόν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας ἡ εἰρήνη τῆς Ούτρεχτ σήμαινε τήν ἐπανόρθωση τῆς καταστροφῆς τῆς, πού ἔγινε μέ τήν εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας. "Ετσι ἡ Αὐστρία, μέ τό νά κατέχει κτήσεις στίς Κάτω χῶρες και νά κυριαρχεῖ στήν 'Ιταλία και μέ τό νά ἔχει γίνει κυριαρχη στήν Ούγγαρια διώχνοντας τούς Τούρκους, γινό-

Η Ευρώπη υπό την ειρήνη της Ουτρεχτ (1713)

ταν πάλι ίσχυρή δύναμη. Η Αγγλία έπεκτάθηκε πολύ στίς άποικίες, ένω ή δύναμη της Όλλανδίας συνεχώς έπεφτε. Η Γαλλία διατήρησε βέβαια σχεδόν όλες τις κατακήσεις της, άλλα δέν ήταν πιά ή κυρίαρχη δύναμη στήν Ευρώπη.

Θάνατος του Λουδοβίκου του ΙΔ'

Ο Λουδοβίκος πέθανε 77 χρονών (1715). Έμεινε στό θρόνο 72 χρόνια και κυβέρνησε τη Γαλλία έπι 54 χρόνια. Άλλα δ' αντιπρόσωπος αυτός του Θεού πάνω στή γη, ο βασιλιάς ήλιος (le roi soleil), δημιούργησε τόν εαυτό του, πεθαίνοντας άφηνε τή χώρα του καταστραμμένη, δημιούργησε την Ισπανία. Είχε ξοδέψει τεράστια ποσά για νά ίκανοποιήσει τίς έπιθυμίες του. Από τό 1667 έκανε σχεδόν συνεχή πόλεμο έναντιν της Ευρώπης, ένω τά έξοδα σέ οίκοδομές, τά δύρα σέ εύνοουμένους και ή πολυτελής ζωή τής αύλής άπορρόφησαν μυθικά ποσά.

Η παράλογη φορολογία έξαντλησε οίκονομικά τούς χωρικούς, ένω δ' διωγμός τῶν Ούγενότων στέρησε τή χώρα άπό αριστους τεχνίτες και κατάστρεψε τή βιομηχανία. Σέ πολλά μέρη οι χωρικοί μέ δυσκολία έβρισκαν ψωμί και σ' δλόκληρη τή Γαλλία παρατηρήθηκε έλαττωση του πληθυσμού. Γι' αύτό δ' λαός αισθάνθηκε άνακοψιση, δταν έλληξε ή μακροχρόνια βασιλεία του.

Ο Λουδοβίκος είχε δεῖ νά πεθαίνουν τό ένα υπέρτατο άπο τό άλλο δλα τά μέλη τής οίκογένειάς του. Είχε άπομείνει μόνο δ' πεντάχρονος γιός του έγγονού του, πού άνεβηκε στό θρόνο της Γαλλίας μέ τό δνομα Λουδοβίκος ΙΕ'.

Η ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ. Ο ΑΙΩΝΑΣ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΤΟΥ ΙΔ'

Τά γαλλικά γράμματα

Κατά τό ΙΖ' αιώνα ή Γαλλία ἔγινε κέντρο τῆς πνευματικής κινήσεως. Ἰδίως ἀνάπτι χιηκε πολύ ή λογοτεχνία. Οι σπουδαιότεροι ἀπό τούς συγγραφεῖς τοῦ ΙΖ' αιώνα ἦταν Γάλλοι. Ἡ γαλλική γλώσσα ἔγινε σ' ὅλη τήν Εὐρώπη ή γλώσσα τῶν μορφωμένων καὶ οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς ἔγιναν τό ὑπόδειγμα γιά τούς ἄλλους λαούς. Ἀργότερα νόμισαν δτι τήν ἀκμή αὐτή τήν προκάλεσε δ Λουδοβίκος ΙΔ', πού προστάτεψε τούς συγγραφεῖς καὶ δ Βολταΐρος δνόμασε αὐτήν τήν ἐποχή **αιώνα Λουδοβίκου ΙΔ'**. Αὐτό δμως δέν είναι ἐντελῶς σωστό, γιατί ή Γαλλία είχε μεγάλους συγγραφεῖς καὶ πρίν ἀκόμη ἀπό τό Λουδοβίκο καὶ ή λεγόμενη ἐπίδραση αὐτοῦ τοῦ βασιλιὰ ἦταν μικρότερη ἀπό δση τοῦ ἀπόδωσαν. Ἡ ἀνάπτυξη ἦταν κυρίως ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς δυνάμεως τῆς Γαλλίας κατά τόν ΙΖ' αιώνα. Ἀλλά είναι ἐπίσης ἀναμφισβήτητο δτι ή γαλλική αὐλή σκόρπισε μέ απλοχεριά στίς Βερσαλλίες τά μέσα γιά τήν καλοπέραση καὶ δημιούργησε στήν πρωτεύουσα μιά ἐκλεκτή κοινωνία, πού είχε ἐπίδραση εύνοϊκή γιά τήν ἀκμή τῶν γραμμάτων.

Ἡ κοινωνία ἐκείνη ἦταν κομψή καὶ ἀξεπέραστη σέ λεπτότητα, ἀλλά καὶ ὑπερβολικά πειθαρχική καὶ τυπική χωρίς δυνατή ἐσωτερική ὁρμή. Γι' αὐτό καὶ ή λογοτεχνία τῆς ἔχωρίζει γιά τήν κομψότητα καὶ τή συμμετρία τῆς μορφῆς, ἀλλά δέ διαπνέεται ἀπό ισχυρή δημιουργική πνοή.

‘Η Ἀκαδημία

‘Η Γαλλική Ἀκαδημία ήταν στήν ἀρχή μιά συγκέντρωση ἀπό ἰδιώτες. Ἀλλά ὁ Ρισελιέ τήν ἀναγνώρισε ὡς ἐπίσημο σωματεῖο μὲ τὸ ὄνομα **Γαλλική Ἀκαδημία** καὶ πῆρε τὸν τίτλο τοῦ προστάτη τῆς (1635). Ἐπίσης τὴν προστάτεψε κι ὁ Λουδοβίκος ΙΔ'. ‘Οταν δριστικά δργανώθηκε, τὴν ἀποτέλεσαν σαράντα μέλη, πού ἀργότερα δονομάστηκαν **ἀδάνατοι**. ‘Ο Ρισελιέ τῆς ἀνάθεσε τὸ ἔργο νά τακτοποιήσει τῇ γλώσσᾳ, ὅστε νά ἐπαρκεῖ στὶς ἀνάγκες τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐπιστήμης. Γ' αὐτό ἐπρεπε νά συντάξει λεξικό, γραμματική, ρητορική καὶ ποιητική, ἀλλά κατόρθωσε νά συντάξει μόνο τὸ λεξικό. ‘Ετσι προήλθε τὸ δονομαστό **Λεξικό τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας** (Α' ἔκδοση 1694).

Οἱ συγγραφεῖς

Κατά τὴν ἐποχή αὐτή δέν ὑπῆρχε στήν Εὐρώπῃ ἰδιαίτερη τάξη συγγραφέων, γιατὶ δέν ὑπῆρχε εὐρὺ ἀναγνωστικό κοινό καὶ κέρδιζε κανεὶς ἀπό τὰ βιβλία ἐλάχιστο κέρδος. Γ' αὐτό οἱ λογοτέχνες τοῦ ΙΖ' αἰώνα ἤταν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πλούσιοι ἀστοί, πού καλλιεργοῦσαν τὰ γράμματα ἐρασιτεχνικά. ‘Ο Λουδοβίκος ΙΔ', δπως ἐπιθυμοῦσε νά κερδίζει μεγάλες νίκες, ἔτσι ἀκριβῶς φιλοδοξοῦσε νά δεῖ τῇ βασιλείᾳ του νά δοξάζεται ἀπό μεγάλους συγγραφεῖς. Γ' αὐτό θέλησε νά προστατέψει τοὺς συγγραφεῖς, ἀλλά τὰ ἐπιδόματα μοιράζονταν ἀδέξια καὶ ἔτσι λίγο ὠφελήθηκαν ἀπ' αὐτά οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς.

Στήν παλιότερη γενιά τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἀνήκουν τρεῖς μεγάλοι συγγραφεῖς: **Ο Ηέτρος Κορνήλιος** (Pierre Corneille, 1606-1684) ἔγραψε πρῶτα περίπλοκες κωμῳδίες καὶ κατόπιν παρουσίασε στύ 1636 τὸν Cid, ἔνα ἵπποτικό δράμα, πού σημείωσε καταπληκτική ἐπιτυχία. ‘Ο Κορνηλιος καλλιέργησε τὸ ἡρωικό δράμα. ‘Οπως δλοι οἱ δραματικοὶ συγγραφεῖς τῆς Γαλλίας τοῦ ΙΖ' αἰώνα, ἔτσι καὶ αὐτός είχε ὡς πρότυπο τὸ ἀρχαῖο δράμα. Τίς ὑπόθεσεις του τίς ἐπαιρνε κατά προτίμηση ἀπό τὴν ρωμαϊκή ἱστορία, γιατὶ οἱ Ρωμαῖοι, δπως ἔλεγε, είχαν ὑφος μεγαλοπρεπές. Τά ἄριστα δράματά του είναι: **ὁ Ὁράτιος, ὁ Κίνας** καὶ ὁ **Πολύευκτος**.

Κατά τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ **Ντεκάρτ** (Descartes, 1596-1650), γνωστός μὲ τό ἐκλατινισμένο δονομα **Καρτέσιος** (Cartesius). ἔβγαλε τό πρῶτο σημαντικό φιλοσοφικό ἔργο σέ γαλλική γλώσσα μὲ τὸν τίτλο **Ἄργος γιά τῇ μέθοδο**, μὲ τό ὅποιο ἔγινε ἔνας ἀπό τοὺς θεμελιωτές τοῦ γαλλικοῦ λόγου.

Λίγο ἀργότερα ὁ **Πασκάλ** (Pascal, 1623-1662), ποὺ σγεδόν ἀπό παιδὶ είχε δείξει σπάνια ἰδιοφύΐα στά μαθηματικά καὶ στὴ φυσική. δημοσίευσε μιὰ σειρά ἀπό ἐπιστολές ἐναντίον τῶν Ἰησουιτῶν, πού δονομάστηκαν **Provinciales** καὶ θεωρήθηκαν ὡς πρότυπο τοῦ γαλλικοῦ πεζοῦ λόγου. ‘Υστερα ἀπό τὸν πρώτο θάνατό του οἱ φίλοι τοι δημοσίευσαν μὲ τὸν τίτλο **Σκέψεις** (Pensées) τά ἀποσπάσματα ἀπό ἔνα σύγραμμα του, μὲ τό ὅποιο ἦθελε νά ἀποδείξει τὴν ἀλήθεια τῆς καθολικῆς θρησκείας.

Στίς ἀρχές τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' διακρίθηκαν τέσσερις ποιητές:

ό Μολιέρος, ο Λαφονταίν, ο Μπουαλό και ο Ρακίνας. Ο Μολιέρος (Moliére, 1622-1673) ήταν μιά έξαιρετική ιδιοφυΐα, δύο μόνος πραγματικός δημιουργός από τους συγγραφεῖς του 17ου αιώνα. Οι 29 κωμωδίες του είναι από τα τελειότερα έργα σ' αυτό το είδος. Ο Μολιέρος γνώριζε καλά τόν ανθρώπο, ήξερε καλά τη σκηνική τέχνη και στήρισε τά έλαττώματα τῶν συγχρόνων του. Άλλα τά πρόσωπα τῶν κωμωδιῶν του ξεπερνοῦν τά δρια τῆς ἐποχῆς του και καταντοῦν αἰώνιοι τύποι. Ο Αρχοντοχωριάτης, οι Σοφές Γυναῖκες, ο Φιλάργυρος, είναι θεατρικά έργα γεμάτα χάρη, πού δείχνουν τίς διάφορες δημοφυείς του άνθρωπινου χαρακτήρα, ένωδος ο Μισάνθρωπος κι ο Ταρτούφος είναι άριστουργήματα, στά δροῖα τό κωμικό πλησιάζει τά δρια του τραγικοῦ.

Ο Λαφονταίν (La Fontaine, 1621-1695) ήταν άριστοτέχνης του γαλλικού στίχου. Κυρίως διακρίθηκε ως ποιητής μύθων, πού τίς υποθέσεις τους τίς έπαιρνε από τους άρχαιους μυθογράφους. Μέ τη μορφή δύμως τῶν ζώων ζωγράφισε τά ηθη και τά έλαττώματα τῶν άνθρωπων κι ἔτσι οι μύθοι του είναι άληθινά μικρά δράματα, πού διακρίνονται γιά τή ζωηρότητα και τή λεπτότητα τῶν παρατηρήσεων. Ο Λαφονταίν θεωρεῖται από τούς γνησιότερους ἀντιπροσώπους του γαλλικού πνεύματος και οι μύθοι του τοποθετοῦνται ἀνάμεσα στά άριστουργήματα τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας.

Ο Μπουαλό (Boileau, 1636-1711) δέν ήταν ούσιαστικά ποιητής, άλλα είχε λεπτή καλλιτεχνική ἀντίληψη. Είναι ο ἀναγνωρισμένος κριτικός τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Ήταν θωμαστής του 'Ορατίου και γι' αὐτό τά έργα του Σάτιρες, Επιστολές και Ποιητική τέχνη είναι ἀπομιμήσεις ἀνάλογων έργων του Λατίνου ποιητῆς. Ο Λουδοβίκος τόν διόρισε ίστοριογράφο τῆς αὐλῆς.

Ο πιό καλλιτεχνικός απ' αὐτή τή σειρά ήταν ο νεώτερός της Ιωάννης Ρασίν (Racine, 1639-1699), δ γνωστός σ' ἐμᾶς Ρακίνας. Φοίτησε σέ μιά σχολή μοναχῶν και προοριζόταν νά γίνει ιερωμένος. Αγάπησε δύμως τό θέατρο και ἔγραψε τραγωδίες, στίς δποῖες μιμήθηκε τόν Εύριπιδη, πού τόν διάβαζε από τό πρωτότυπο, χωρίς δύμως νά τόν καταλαβαίνει πάντοτε καλά. Μέσα σέ μιά δεκαετία ἔγραψε τά καλύτερα έργα του, τήν Ανδρομάχη και τήν Ιφιγένεια, τό Βρετανικό και τή Φαιδρα. Έγραψε μέ παραδειγματική εὐχέρεια στίχους συγκινητικούς και πετύχαινε μιά τέλεια συμμετρία του συνόλου. Ο Ρακίνας θεωρεῖται τό πρότυπο του κλασικού ύφους και τῆς κλασικῆς τέχνης. Έπειδή δύμως πικράθηκε από τήν κακή υποδοχή, πού ἔκαμε τό κοινό στή Φαίδρα του, ἔγκατάλειψε τό θέατρο και ἀφιερώθηκε στή σύνθεση θρησκευτικῶν ποιημάτων. Αργότερα μέ

Ο Μολιέρος (Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη).

Ρυκίνας (Παρίσι, Έθνική Βιβλιοθήκη).

δυσκολία και μέ τά παρακάλια τῆς μαρκησίας ντέ Μαιντενόν ξαναγύρισε στό θέατρο κι ἔγραψε δύο θρησκευτικά δράματα, τήν **Ἐσθήρ** και τήν **Ἀθαλία**. Είναι ἔργα πού δείχνουν ἄλλη ὅψη τῆς ἴδιοφυΐας τοῦ ποιητῆ, γεμάτα ἀπό λεπτή θρησκευτική συγκίνηση, πού θυμίζουν εἰκόνες τοῦ Ραφαὴλ.

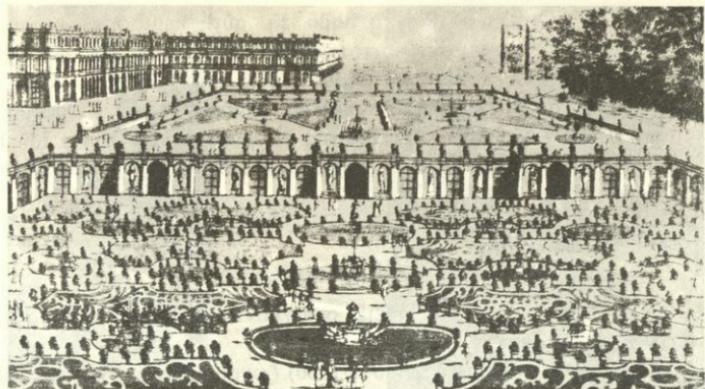
Οι τέσσερις αὐτοὶ συγγραφεῖς ἐπιβλήθηκαν στήν κοινή γνώμη και τά ἔργα τους θεωρήθηκαν ὑποδειγματικά. Οἱ κανόνες, πού θέσπισε ὁ Μπουαλό στό ἔργο του Ποιητική Τέχνη, γιά πολύν καιρό θεωροῦνταν οἱ τελευταῖς λέξεις τῆς αἰσθητικῆς. Αὐτή λοιπόν είναι ἡ σπουδαιότερη κλασική λογοτεχνία τῆς Γαλλίας.

Σέ νεώτερη γενιά ἀνήκουν διαφορετικοί συγγραφέας τῶν **Χαρακτήρων** και ὁ ἀρχιεπίσκοπος **Φενελόν** (Fenelon, 1652-1715), ὁ παιδαγωγός τοῦ ἐγγονοῦ τοῦ βασιλιὰ, πού ἔχοντας ὡς ὑπόδειγμα τήν **Ὀδύσσεια** ἔγραψε τίς **Περιπλανήσεις** τοῦ **Τηλέμαχον**

(Les aventures de Télémaque), πού είναι ἔνα εἰδός ἐπικῆς διηγήσεως. Ὁ κύριος ὅμως σκοπός τοῦ συγγραφέα ἦταν νά δώσει ἔνα νέο πρότυπο ἡγεμόνα, πού ἐργάζεται γιά τό καλό τῶν ὑπηκόων του. Ἀλλά οἱ «Περιπλανήσεις» κατακρίθηκαν ἀπό τήν αὐλή και ὁ συγγραφέας τους καταδικάστηκε σέ μιά δικαιολογημένη τυπικά ἐξορία· τόν ἀπομάκρυναν στήν ἐπαρχία του.

Ἀρχιτεκτονική και ζωγραφική στή Γαλλία

Ο Λουδοβίκος ΙΔ' ἔδοψε τεράστια ποσά γιά οἰκοδομές, γιατί ἥθελε νά ὅμορφύνει τή βασιλεία του μέ μεγαλόπρεπα μνημεῖα. Ἡ ἀρχιτεκτονική και ἡ ζωγραφική ἀναζωογονήθηκαν μέ τό ἀπλόχερο σκόρπισμα τοῦ χρήματος. Ὁ Λουδοβίκος ἐπιδιόρθωσε τά ἀνάκτορα τοῦ **Κεραμεικοῦ** (Tuilleries) και τοῦ **Λούβρου** και ἔχτισε τά ἀνάκτορα τοῦ **Μαρλύ** (Marly) και τοῦ **Τριανόν** (Trianon). Ἀλλά τό σπουδαιότερο ἀρχιτεκτονικό μνημεῖο τῆς βασιλείας του είναι τά παραμυθένια γιά τήν πολυτέλειά τους ἀνάκτορα τῶν **Βερσαλλιῶν** (Versailles). Οἱ Βερσαλλίες βρίσκονται σέ μικρή ἀπόσταση ἀπό τό Παρίσι και ἀποτελοῦνται ἀπό ἔνα σύμπλεγμα οἰκοδομῶν. Τό κεντρικό οἰκοδόμημα ἔχει μάκρος 450 μέτρα και στήν πρόσοψη στολίζεται μέ κολόνες. Ἀποτελεῖται ἀπό ἔνα δρόφο πολὺ ψηλό κι ἀπό ἔνα δεύτερο χαμηλότερο και ἀντί γιά στέγη ἔχει μιά ἐπίπεδη ταράτσα. Μπροστά ἀπό τά ἀνάκτορα ὑπάρχει ἔνα ἀπέραντο πάρκο μέ πλατιές σειρές ἀπό δέντρα· στολίζεται μέ μαρμάρινα ὄγάλματα πού παριστάνουν πρόσωπα τῆς μυθολογίας. Οἱ δρόμοι καταλήγουν σέ βρύσες ἢ

Βερσαλλίες

μικρές λίμνες, πού στολίζονται κι αύτές μέ άγαλμάτα ἀρχαίων θεών καί συντριβάνια, ἀπό τά δόπια τό νερό ἀναπηδάει σέ μεγάλο ψόφος.

Οἱ οἰκοδομές αύτές εἰναι χτισμένες σύμφωνα μέ τό ρυθμό τοῦ **Μπαρόκ** (Baroque), πού εἰναι μία παραλλαγή τοῦ ρυθμοῦ τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὁ καινούριος ρυθμός μέ τήν δύκωδη μορφή δλόκληρης τῆς οἰκοδομῆς καί τή συμμετρική σειρά τῶν μερῶν της ζητεῖ νά δημιουργήσει μιά ἐντύπωση, πού νά δείχνει μεγαλοπρέπεια καί ἐπιβλητικότητα. Ἀντί γιά τίς εὐθείες γραμμές τοῦ κλασικοῦ ρυθμοῦ προτιμᾶ τήν τεθλασμένη ἥ τήν καμπύλη γραμμή καί τήν παραφορτωμένη διακόσμηση μέ γλυπτά καί ζωγραφιστά στολίδια.

Γενικά τό ρυθμό τοῦ Μπαρόκ τόν χαρακτηρίζει κάτι τό βίαιο, τό βαρύ καί τό ἐπιδεικτικό, ἀντίθετα μέ τή λιτότητα τῆς κλασικῆς τέχνης. Ἡ ὄνομασία του προήλθε κατά τήν ἐπικρατέστερη γνώμη ἀπό τήν πορτογαλική λέξη barroco, μέ τήν δύοια οί κοσμηματοπόλεις δονόμαζαν τίς ἀκατέργαστες καί ἀκανόνιστες πολύτιμες πέτρες.

Ἡ γαλλική ζωγραφική τοῦ IZ' αιώνα δέ δημιούργησε ἔργα μέ μεγάλη ἀξία. Ἡ τέχνη είχε τελειοποιηθεῖ καί οἱ καλλιτέχνες ζωγράφιζαν μέ μεγάλη ἐπιμέλεια, ἀλλά τό κοινό

Ἀνάκτορα τῶν Βερσάλλων (Ἡ αίθουσα τῶν Κατόπτρων).

ζητοῦσε τό φανταχτερό και τό βαρύ. Γι' αυτό περισσότερο άπό τίς κανονικές, τίς σοβαρές και ψυχρές συνθέσεις έκτιμον τά έργα του **Νικ. Πουσέν** (Nic. Poussin), που παριστάνουν τοπία μέ θέματα άπό τήν ιστορία και τή μυθολογία, δύως είναι τά: **Βοσκοί τῆς Ἀρκαδίας**, **Ίδανικό τοπίο**, **Ορφέας και Εὐριδίκη**, ή **Ἀρπαγή τῶν Σαβίνων** κ.ἄ. Έπίσης έκτιμον και τά τοπία του **Κλώντ Λορραίν** (Claude Lorrain), δύως είναι τά έργα: **Πρωί**, **Βράδυ**, ή **Ἐπιβίβαση τῆς βασίλισσας τοῦ Σαβᾶ** κ.ἄ.

Ίσπανοί ζωγράφοι

Αντίθετα, ή **Ίσπανία** άναδειξε στά χρόνια αυτά μερικούς άπό τους καλύτερους ζωγράφους τής Εύρωπης.

Ο Βελάσκεθ (Velasquez, 1599-1660) ζωγράφιζε μέ τέχνη και έκφραστικότητα και κατόρθωσε μέ άπλα χρώματα νά δημιουργήσει μία άρμονία άπό φωτοσκιάσεις. Έκτός άπό τίς μεγάλες θρησκευτικές εἰκόνες (**Σταυρωση** κ.τ.λ.) φιλοτέχνησε προσωπογραφίες βασιλιάδων και μικρών πριγκίπων τής αὐλής, μερικές άπό τίς δύοις είναι δονομαστές (**Πριγκίπισσα Μαργαρίτα** κ.τ.λ.), ένα μιά ιστορική είκόνα του (**Παράδοση τῆς Μπρέντα**) είναι περίφημη.

Ο Μουρίλλο (Murillo, 1617-1682) ζωγράφιζε πάνω σέ τοίχους μοναστηριών και έκκλησιών σκηνές άπό τήν Ιερή Ιστορία. Πολύ χαριτωμένες είναι οι Παναγίες,

Η Τινφάντιν (πριγκίπισσα) Τερέζα (Βελάσκεθ).

Η Αγία Σύλληψη (Μουρίλλο, Μουσείο Λούβρου). ►

Η "Άγια Οἰκογένεια" (Μουριλλό,
Μουσείο Λούβρου).

Παιδιά πού παίζουν τά ζάρια (Μουριλλό,
Μουσείο Μονάχου).

πού τίς παρουσιάζει μέσα σέ άπαλό φᾶς, καὶ ἔξισου χαριτωμένος εἶναι κι ὁ μικρὸς Χριστός, πού παίζει μὲ τό μικρό Ἰωάννη ἥ μὲ ἀρνί. Ἐπίστης ζωγράφιζε καὶ σκηνές ἀπό τὴν καθημερινή ζωή, χωρικούς καὶ παιδιά τοῦ δρόμου μέσα σέ χρυσό φωτισμό καὶ μέ μία πιστή ἀναπαράσταση τῆς πραγματικότητας. Ἐργα του εἶναι: 'Η "Άγια Οἰκογένεια, ἡ Ἀνάληψη τῆς Παρθένου, ἡ "Άγια Σύλληψη, ὁ "Άγιος Ἀντώνιος μέ τό Χριστό παιδί, ὁ Χριστός καὶ ὁ Ἰωάννης παιδιά μέ τό ἀρνί, Παιδιά πού τρῶνε σταφίλια κ.ἄ.

'Η ζωγραφική στίς Κάτω Χῶρες

Κατά τό ΙΖ' αιώνα οι Κάτω Χῶρες (Βέλγιο καὶ Ὁλλανδία) δημιούργησαν μιά ἀξιόλογη ζωγραφική, πού σέ πολλά εἶναι πιό πλούσια καὶ πιό πολυσύνθετη ἀκόμη καὶ ἀπό τὴν ιταλική ζωγραφική τῆς Ἀναγεννήσεως.

Κέντρα τῆς ζωγραφικῆς αὐτῆς τῆς περιόδου είναι ή Φλάνδρα καὶ ή Ὁλλανδία. Οἱ δύο σχολές, ἡ Φλαμανδική καὶ ἡ Ὁλλανδική, ὡς κοινό ἔθνικό χαρακτήρα ἔχουν τὴν ἀγάπη πρός τή φύση. Ἄλλα ἡ Φλάνδρα ἔμεινε πιστή στό καθολικό δόγμα καὶ ἡταν ἐξαρτημένη ἀπό τὴν καθολική Ἰσπανία. Γι' αὐτό καὶ διατήρησε τὴν παράδοση τῆς χριστιανικῆς τέχνης. Ἀντίθετα δῆμος ή Ὁλλανδία ἀποσπάστηκε ἀπό τὴν καθολική ἐκκλησία καὶ ἀπό τὸν ισπανικό ζυγό καὶ δημιούργησε μιά τέχνη περισσότερο κοσμική.

'Ο σπουδαιότερος ἀπό τοὺς Φλαμανδούς ζωγράφους αὐτῆς τῆς περιόδου ἦταν

Ο βαύν Ντάικ (Προσωπογραφία).

Ο Ρούμπενς και ή γυναίκα του (Ρούμπενς, πινακοθήκη Μονάχου).

Επίσημη η ίδια στάση χαρακτηρίζεται από την διαφορά της μεταξύ της απόδοσης της στην άνθρωπη γένηση και της στην άνθρωπη φύση. Η μάθηση της άνθρωπης γένησης είναι η μάθηση της άνθρωπης φύσης.

ό Ρούμπενς (Rubens, 1577-1640). Γιά ένυ διάστημα έζησε στήν Ιταλία, όπου μελέτησε τούς καλλιτέχνες της Ἀναγεννήσεως, και κατόπιν έγκαταστάθηκε στήν Ἀμβέρσα, όπου έζησε συνεχῶς, σχεδόν ώς τό θάνατό του. Ἡταν ἀπό τούς πιό παραγωγικούς καλλιτέχνες. Μιά Ἐπιτροπή, πού συγκροτήθηκε στήν Ἀμβέρσα, υπόλογισε τούς πίνακές του, πού σώζονται σήμερα και είναι σκορπισμένοι στά μουσεῖα της Ευρώπης, σέ 2235. Μερικά ἀπό τά ἔργα του είναι: Ἀποκαθήλωση, Κεντήθηκε μέ λόγχη, Προσωπογραφία τοῦ καλλιτέχνη (μέ τήν πρώτη γυναίκα του) κ.ἄ.

Ἐνας ἀπό τούς πιό γνωστούς μαθητές τοῦ Ρούμπενς ἦταν ὁ Βάν Ντάικ (Van Dyck, 1599-1641), πού ἔμεινε γιά πολὺν καιρό στήν Ἀγγλία, στήν αὐλή τοῦ Καρόλου Α'. Γνωστά ἔργα του είναι τά: Καρόλος Α', Τά παιδιά τοῦ Καρόλου Α', κ.ἄ.

Ἀπό τούς Ὀλλανδούς ζωγράφους τοῦ IZ' αἰώνα ὁ πιό ἀξιόλογος είναι ὁ Ρέμπραντ (Rembrandt, 1606-1669), πού ζωγράφισε κυρίως προσωπογραφίες, τοπία και σκηνές τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

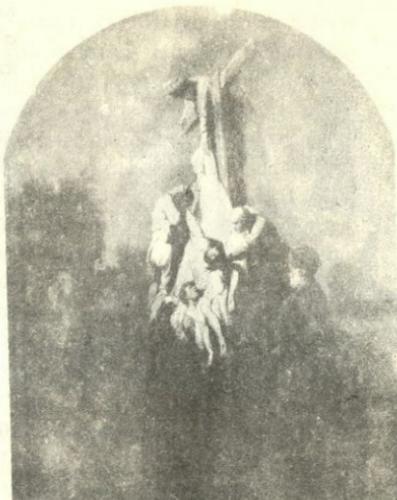
Τό ἔργο του τό χαρακτηρίζει μιά ἀσυναγώνιστη ἀπόδοση τῶν χρωμάτων και μιά ἀντίθεση φωτός και σκιᾶς. Ἀπό τά πιό γνωστά ἔργα του είναι: Η Νυκτερινή Φρουρά και τό Μάθημα τῆς Ἀνατομίας, πού παριστάνει ἕνα γιατρό νά δείχνει στούς συναδέλφους του ἔνα ἀνθρώπινο σῶμα σέ ώρα σπουδῆς τῆς ἀνατομίας.

Οἱ Ἐπιστῆμες

Ἀπό τά πιό σημαντικά γεγονότα τῶν νέων χρόνων είναι ή ἀνάπτυξη τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν.

Κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους οἱ ἀνθρωποι ζητοῦσαν νά λύσουν τίς ἀπορίες τους μελετώντας τά βιβλία τῶν ἀρχαίων και κυρίως τοῦ Ἀριστοτέλη, ἀλλά και στούς νεώτερους χρόνους οἱ καθηγητές τῶν Πανεπιστημίων συνέχισαν γιά πολὺν καιρό τό ἔδιο σύστημα.

Τό IZ' αἰώνα δύμας πολλοί σοφοί ἄρχισαν νά μελετοῦν ἀπευθείας τή φύση. Κατασκεύασαν κατάλληλα ὅργανα μέ τά δόπια κατόρθωναν νά παράγουν σύμφωνα μέ τή θέλησή τους τά φαινόμενα, πού ήθελαν νά μελετήσουν. Ἔτσι δημιούργησαν τίς νεώτερες μεθόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τήν παρατήρηση και τό πείραμα. Οι

Ἀποκαθήλωση (Ρέμπραντ)

Ο Γαλιλαῖος

Ιταλός Νερζίνος

50

λαοί τῆς Δύσεως ἔδειξαν μεγάλη δεξιοτεχνία σ' αὐτές τίς μελέτες καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔπερνοῦν πολὺ τούς ἀρχαίους.

Οἱ σοφοὶ τοῦ IZ' αἰώνα, πού ἐμβάθυναν στίς μελέτες αὐτές, ἡταν λίγοι καὶ δλοι σχεδόν ἐρασιτέχνες, πού βρίσκονταν ἔξω ἀπό τὰ Πανεπιστήμια, τὰ ὅποῖα ἀπαγόρευαν αὐτές τίς μελέτες. Ἐπίσης καὶ ἡ Ἐκκλησία καταδίωκε κάθε καινοτομία στὴ μελέτη τῆς φύσεως, σάν νά ἡταν αἵρεση. Οἱ ἐπιστῆμες ἀκόμη δὲν ἡταν πολὺ ἀναπτυγμένες κι ἔτσι κατόρθωνται κανεῖς, μελετώντας καὶ μόνος του νά ξέρει δλες τίς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του. Γι' αὐτό καὶ οἱ σοφοὶ τοῦ IΣΤ' καὶ IZ' αἰώνα ἡταν συγχρόνως μαθηματικοί, φυσικοί καὶ φυσιολόγοι. Ἔγραφαν στή λατινική καὶ τίς γνῶμες καὶ τίς ἀνακαλύψεις τους τίς ἀνακοίνωναν ὁ ἔνας στὸν ἄλλο μέ ἀλληλογραφία προσωπική.

Οἱ κυβερνήσεις παρατήρησαν ὅτι ἡταν δυνατό νά προέλθει ἀπό αὐτές τίς μελέτες κάποια ὡφέλεια. Κυρίως ἐνδιαφέρονταν γιά τὴν ἀστρολογία, γιατί οἱ ἀνθρωποι ἔξακολουθοῦσαν ἀκόμη νά πιστεύουν ὅτι μποροῦν νά προβλέψουν τὸ μέλλον διαβάζοντας τὰ ἄστρα. Δέν ἄργησαν δμως νά ἐκτιμήσουν τίς θετικές ὑπηρεσίες τῆς

Ἀστρονομίας. Στά 1667 χτίστηκε κοντά στό Λονδίνο τό Ἀστεροσκοπεῖο τοῦ Γκρήνουιτς (Greenwich) καὶ σχεδόν συγχρόνως τό ἀστεροσκοπεῖο τοῦ Παρισιοῦ. Ὁργάνωσαν βοτανικούς κήπους, ίδιως στίς πανεπιστημιακές πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας, καὶ συλλογές φυτῶν καὶ δρυκτῶν, πού τίς δόνμασαν Μουσεῖα, ἀπό τὰ ὅποῖα τὸ πιό δόνομαστό ἡταν τό Βρετανικό μουσεῖο (British Museum).

Ἐπειδή δμως τά πανεπιστήμια δέν ἥθελαν νά ἀκολουθήσουν τό νέο τρόπο τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, οἱ κυβερνήσεις τῶν κρατῶν ἔδρυσαν Ἐπιστημονικές Ἀκαδημίες, ἀλλά τά μέλη τους δέν τά πήραν ἀπό τούς κύκλους τῶν καθηγητῶν τῶν Πανεπιστημίων. Οἱ Ἀκαδημίες βοήθησαν πολὺ στήν πρόοδο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ ἀστρονομία καὶ γενικά οἱ φυσικές ἐπι-

στήμες σημείωσαν σημαντική πρόοδο κατά τό IZ' αιώνα. Ο Πολωνός ιερέας **Κοπέρνικος** (Copernicus, 1473-1543) σπούδασε πολλά χρόνια στήν Ιταλία και άποδειξε τή διπλή κίνηση τῶν πλανητῶν. Άκομη ὑποστήριξε ότι κέντρο τοῦ συστήματος, στό δόποιο ἀνήκει ἡ γῆ, είναι δὲ ἥλιος. Ο Γερμαγός ἀστρονόμος **Κέπλερ** (Kepler, 1571-1630) στίς ἀρχές τοῦ IZ' αιώνα ἔδωσε μαθηματική ἀπόδειξη τοῦ συστήματος και διατύπωσε τούς γνωστούς **Νόμους τοῦ Κέπλερ**. Άλλα δὲ σπουδαιότερος θεμελιώτης τῆς νεώτερης φυσικῆς ἐπιστήμης είναι δὲ ἵακουστός Ιταλός **Γαλιλαῖος** (Galilei, 1564-1642). Θεωροῦσε ἀναμφισβήτητο ότι κέντρο τοῦ ἥλιακοῦ συστήματος είναι δὲ ἥλιος καὶ δι τῇ ἡ γῆ κινεῖται γύρῳ ἀπ' αὐτόν. Ανακάλυψε ἀκόμη τούς νόμους τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων και ἔβαλε ἔτσι τίς βάσεις τῆς μηχανικῆς. Κατασκεύασε και μεγεθυντικούς φακούς, μὲ τούς δόποιους μπόρεσε νά διακρίνει τά δρη τῆς σελήνης και τούς δορυφόρους τοῦ Δία και ἔξακριβώσε τή φύση τοῦ γαλαξία. Άλλα δὲ Ιερή Εξέταση καταδίκασε τή διδασκαλία του και τόν ὑποχρέωσε νά ἀποκηρύξει γονατιστός τίς «πλάνες» του.

Τίς παρατηρήσεις αὐτές τίς συστηματοποίησε δὲ διάσημος "Αγγλος φυσικός Νεύτων (Newton, 1642-1727) και τίς συνένωσε στό νόμο τῆς **παγκόσμιας ἔξεως**. Τίς βάσεις τῶν μαθηματικῶν τίς πῆραν οἱ νεώτεροι ἀπό τούς ἀρχαίους, μελετώντας τούς "Ελληνες μαθηματικούς. Ο Γάλλος **Βιέτ** (Viete, 1540-1603) εἰσήγαγε στήν "Αλγεβρα τά γράμματα και τῆς ἔδωσε τή νεώτερη μορφή της, ἐνῷ δὲ φιλόσοφος **Ντεκέρ** (ή **Καρτέσιος**), πού ἦταν και ἔξαιρετικός μαθηματικός, εἰσήγαγε στή Γεωμετρία τόν ἀλγεβρικό λογισμό και δημιούργησε τήν **Αναλυτική Γεωμετρία**. Αλλος φιλόσοφος ἦταν δὲ Γερμανός **Λάιμπνιτς** (Leibniz, 1646-1716), πού ἀνακάλυψε τόν **ἀπειροστικό λογισμό**. Ετσι, κατά τό τέλος τοῦ IZ' αιώνα είχαν διαμορφωθεῖ οἱ διάφοροι κλάδοι τῶν Μαθηματικῶν.

Η **Φυσική** στήν ἀρχή δέν ἦταν χωρισμένη ἀπό τά μαθηματικά και τήν ἀστρονομία. Ο Γαλιλαῖος ὑπολόγισε τό νόμο τῆς πτώσεως τῶν **σωμάτων**, ἐνῷ δὲ **Τορρικέλλι** (Torricelli, 1608-1647), πού ἦταν κι αὐτός Ιταλός, μελέτησε τό νόμο τῆς **ἰσορροπίας** τῶν ρευστῶν και κατασκεύασε τό **βαρόμετρο**, μὲ τό δόποιο μπόρεσαν νά παρατηρήσουν τή **βαρύτητα τοῦ ἀέρα** (Pascal). Ετσι ἀπό τόν IZ' αιώνα ἡ φυσική ἔγινε πιά πειραματική ἐπιστήμη.

Η Φιλοσοφία

Οι ἀρχαῖοι "Ελληνες είχαν ἀναπτύξει πολύ πλούσια φιλοσοφία και προσπάθησαν νά ἔξηγήσουν τήν ἀρχή και τό σκοπό τοῦ κόσμου, καθώς και τήν ἀξία και τό σκοπό τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Κατά τό τέλος τοῦ Δ' Π.Χ. αιώνα δὲ **Ἀριστοτέλης** παρουσίασε μέ τρόπο συστηματικό τίς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του στά ἀναλυτικά συγγράμματά του. Ετσι ἐπιβλήθηκε στίς ἐπόμενες γενιές και κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους ἔγινε **αἰδεντία**, στήν διποία ἐπρεπε νά στηριχτεῖ κάθε ἐπιστήμη και κάθε σοφία. Η φιλοσοφία αὐτῶν τῶν χρόνων, ή λεγόμενη **σχολαστική φιλοσοφία**, αὐτόν είχε ως δάσκαλο και ὁδηγό της.

Κατά τήν Ἀναγέννηση οἱ σοφοὶ τῆς Εὐρώπης μελέτησαν τὰ συγγράμματα τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ μερικοὶ ἐπιχείρησαν νά̄ ξαναφέρουν στή̄ ζωή τά̄ ἀρχαῖα φιλοσοφικά συστήματα. Ἰδίως μελετήθηκε πολύ καὶ ἀπόκτησε διπαδούς ὁ Πλάτων. Ἀλλά τά̄ αὐτοτελή̄ φιλοσοφικά συστήματα τῶν νεώτερων χρόνων δημιουργήθηκαν μόλις κατά τό IZ' αἰώνα.

Ο διάσημος Ἀγγλος φιλόσοφος Μπέικον (Bacon, 1561-1626), ὁ γνωστός σ' ἑμᾶς **Βάκων**, συστηματοποίησε καὶ ὑποστήριξε τή̄ θεωρία τῆς νέας μεθόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Διδασκε δὲ τίς γνώσεις μας γιά̄ τή̄ φύση πρέπει νά̄ τίς ἀντλήσουμε μέ̄ τή̄ βοήθεια τῆς πείρας. Πρέπει δηλαδή̄ πρῶτα νά̄ παρατηρήσουμε τά̄ φαινόμενα καὶ νά̄ τά̄ ἔξακριβώσουμε μέ̄ τό πείραμα. Ἐπίσης υστερα πρέπει νά̄ τά̄ ταξινόμενα καὶ ἀπό τίς μερικές περιπτώσεις νά̄ συμπεράνουμε ἐπαγγεικά τό γενικό, δηλαδή̄ τούς νόμους τῶν φαινομένων. Ἐπειδή̄ δημος οἱ σχολαστικοὶ φιλόσοφοι ἀκολούθησαν τή̄ ἀντίθετη πορεία, δηλαδή̄ στηρίζονταν στή̄ γνώμη τῶν παλιῶν σοφῶν καὶ προσπαθοῦσαν ἀπό γενικές ὑποθέσεις νά̄ ἔξηγήσουν τά̄ μερικά φαινόμενα, ὁ Μπέικον πολέμησε ἔντονα τή̄ σχολαστική μέθοδο. Γ' αὐτό καὶ τό σύγγραμμά του τό ὄνομασε *Novum organum*, σέ ἀντίθεση πρός τή̄ λογική τοῦ Ἀριστοτέλη, πού τή̄ είχαν δονομάσει *"Οργανό*, γιατί θεωρήθηκε ώς μέσο τῆς σωστῆς σκέψεως, πάνω στήν δόποια είχε στηριχτεῖ ἡ σχολαστική ἐπιστήμη.

Ο Γάλλος φιλόσοφος **Ντεκάρτ** ἢ **Καρτέσιος** (Descartes, 1596-1650) ἔκαμε αὐτηρή̄ κριτική τῆς σχολαστικῆς μεθόδου κάνοντας τή̄ ἔξῆς σκέψη: Οἱ ἀνθρωποι παίρνουν συνήθως τίς γνώσεις ἀπό τούς παλιότερους, χωρίς νά̄ τίς ἐλέγξουν μέ̄ ἀκρίβεια καὶ λεπτομέρεια, κι ἔτσι στηρίζονται περισσότερο στή̄ γνώμη τῶν παλιότερων σοφῶν, στίς αὐθεντίες, δημος λένε.

Ο Καρτέσιος καταδίκασε αὐτή τή̄ μέθοδο, τάχτηκε φανερά ἐναντίον κάθε αὐθεντίας καὶ ἄρχισε νά̄ ἀμφιβάλλει γιά̄ δλα, δχι μόνο γιά̄ τά̄ διδάγματα τῶν σοφῶν, ἀλλά καὶ γιά̄ τή̄ ὑπαρξή τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του ἀκόμη. Ἐβαλε λοιπόν ώς ἄρχη του νά̄ μή δεχτεῖ τίποτε ώς ἀληθινό, παρά μόνο δ.τι φαινόταν στόν ἴδιο ώς λογικό καὶ ξεκάθαρο. Αὐτές τίς γνώμες του τίς παρουσιάσε στό σύντομο ἀλλά μέ̄ πλούσιο περιεχόμενο σύγγραμμά του **Δόγος γιά̄ τή̄ μέθοδο** (*Discours de la méthode*), πού τό ἔγραψε στήν καθομιλούμενή γαλλική. Ο Καρτέσιος, δημος εἶδαμε, ήταν ἔξαιρετικός μαθηματικός καὶ φυσικός, δεχόταν τό σύστημα τοῦ Κοπέρνικου καὶ ὑποστήριξε δὲ τό δλα, ἐκτός ἀπό τή̄ σκέψη, νά̄ τά̄ ἔξηγήσει σύμφωνα μέ̄ τούς νόμους τῆς μηχανικῆς). Ἰδιαίτερη δημος θέση ἔδινε στήν ἀνθρώπινη διάνοια, πού κατά τόν Καρτέσιο διαφέρει ριζικά ἀπό τό σῶμα καὶ γενικά ἀπό τή̄ ὥλη τή̄ τή̄ δινόμαζε **ἐκτατή̄ οὐσία**, δηλαδή̄ οὐσία πού μπορεῖ νά̄ ἐκταθεῖ, ἐνώ τό πνευμα ήταν γι' αὐτόν οὐσία σκεπτόμενη. Ή διδασκαλία τοῦ Καρτέσιου ἔκαμε ἐντύπωση, διαδόθηκε πολύ καὶ ἀπόκτησε διπαδούς. Μά οἱ θεολόγοι καταδίκασαν τό σύστημά του καὶ τό IΗ' αἰώνα ἀκόμη οἱ καθηγητές τῶν Πανεπιστημίων ἀπαγόρευαν στούς φοιτητές νά̄ μελετοῦν τά̄ ἔργα του.

Κατά τό δεύτερο μισό τοῦ IZ' αἰώνα ἀξιόλογο φιλοσοφικό σύστημα ἀνάπτυξε

ό Μπαρούχ Σπινόζα (Spinoza, 1632-1677), πού έκτιμήθηκε άργότερα. Είχε γεννηθεῖ ύπό τὸν Ἐβραίους γονεῖς στὸν "Αμστερνταμ καὶ ἔζησε στὴ Χάγη φτωχός καὶ ἄγνωστος. Ζοῦσε ώς οἰκότροφος σ' ἔνα σπίτι μικροαστῶν μέτρια οἰκονομικῇ κατάστασῃ. Τά λαπαραίτητα γά τῇ ζωῇ του τά ἐξοικονομοῦσε μέ τό νά τρίβει καὶ νά γναλίζει φακούς γιά ματογυάλια, μικροσκόπια καὶ τηλεσκόπια ἢ ἀπό οἰκονομικές ἐνισχύσεις φίλων του. Ὁ Σπινόζα ηθελε νά δώσει στούς συλλογισμούς του μαθηματική ἀκρίβεια. Γι' αὐτό στο σπουδαιότερο σύγγραμμά του, τὴν **'Ηθική** (*Ethica ordine geometrico demonstrata*), στὴ διατύπωση τῶν σκέψεών του ἀκολουθεῖ τῇ σειρά ἐνός ἐγχειρίδιου Γεωμετρίας μέ θεωρήματα, ἀποδείξεις καὶ πορίσματα. Παραδεχόταν δὲ δότα στόν κόσμο διέπονται ἀπό μία ἔνιαία ἀρχῇ καὶ αἰτίᾳ, ἡ ὁποία είναι συγχρόνως Θεός καὶ φύση, δηλαδὴ Θεός καὶ φύση είναι ἕνα καὶ τό αὐτό (*deus sive natura*). Γι' αὐτό καὶ τό φιλοσοφικό του σύστημα τό δόνομασαν **πανθεϊστικό**. Ἡ φιλοσοφία του Σπινόζα ἐπιβάλλεται μέ τό ὑψος καὶ τήν εὐγένεια, γιατί διδάσκει δὲτη ἡ ἀρετή είναι ἡ κανονική λειτουργία τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καὶ συντελεῖ στό γαλήνεμα τοῦ σοφοῦ καὶ στήν καταπράντηση τῶν παθῶν του.

Κατά τὰ τέλη τοῦ IΖ' αἰώνα ὁ **Ἀγγλος Τζών Λόκ** (John Locke, 1632-1704) ὑποστήριξε δὲτη ὅλες οἱ γνώσεις ἔχουν ώς πηγὴ τους τήν πείρα. Γι' αὐτό καὶ ἀπόρριπτε τίς λεγόμενες ἔμφυτες ἔννοιες τοῦ Καρτέσιου καὶ δεχόταν δὲτη ἡ πηγὴ κάθε γνώσεως είναι τό αἴσθημα καὶ ἡ ἐπεξεργασία τῶν παραστάσεων, πού γίνεται μέσα στό μυαλό τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπομένως τίποτε δέν ὑπάρχει στὴ σκέψη, πού πρωτύτερα νά μήν ὑπῆρχε στίς αἰσθήσεις. Ἡ διδασκαλία τοῦ Locke σημαίνει ἀντίδραση στά θεωρητικά συστήματα τοῦ IΖ' αἰώνα καὶ τήν ἀρχῇ μιᾶς καινούριας περιόδου στή φιλοσοφία. Παρουσιάζεται τώρα ἡ ἐμπειρική μέθοδος, πού είναι ἀντίθετη πρός τήν ὅρθολογική, πού δέχεται ώς πηγὴ τῆς γνώσεως τήν νόηση, τό λογικό.

Λίγα χρόνια νεώτερος ἦταν ὁ Γερμανός **Λάιμπνιτς** (Leibniz, 1646-1716), πού είναι ἡ πρώτη ἀξιόλογη φιλοσοφική διάνοια τῆς Γερμανίας ὑστερα ἀπό τήν ἀναστάτωση τῶν θρησκευτικῶν φιλονικιῶν καὶ ἐπιχειρησεις νά δικαιολογήσει ὅρθολογικά τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας.

Οι τελευταὶ τέτοια φιλοσοφία οὐδέτερη από την λογική καὶ την τεχνητὴν γενέση την παρατίθεται στό μετανομαστέον τοπικόν τοῦ Καρτέσιου τοῦ μυαλού, τοῦτο μόνον λόγῳ της λογικής λεπτοποίησης της λογικής της τεχνητῆς γενέσης την παρατίθεται στό μετανομαστέον τοπικόν τοῦ Leibniz τοῦ μυαλού. Η λογική δὲτη μετανομαστέης τοῦ περιεχομένου της γενέσης την παρατίθεται στό μετανομαστέον τοπικόν τοῦ Leibniz τοῦ μυαλού. Η λογική δὲτη μετανομαστέης τοῦ περιεχομένου της γενέσης την παρατίθεται στό μετανομαστέον τοπικόν τοῦ Leibniz τοῦ μυαλού. Η λογική δὲτη μετανομαστέης τοῦ περιεχομένου της γενέσης την παρατίθεται στό μετανομαστέον τοπικόν τοῦ Leibniz τοῦ μυαλού. Η λογική δὲτη μετανομαστέης τοῦ περιεχομένου της γενέσης την παρατίθεται στό μετανομαστέον τοπικόν τοῦ Leibniz τοῦ μυαλού.

Τέλος η τέτοια φιλοσοφία οὐδέτερη από την λογική καὶ την τεχνητὴν γενέση την παρατίθεται στό μετανομαστέον τοπικόν τοῦ Leibniz τοῦ μυαλού. Η λογική δὲτη μετανομαστέης τοῦ περιεχομένου της γενέσης την παρατίθεται στό μετανομαστέον τοπικόν τοῦ Leibniz τοῦ μυαλού. Η λογική δὲτη μετανομαστέης τοῦ περιεχομένου της γενέσης την παρατίθεται στό μετανομαστέον τοπικόν τοῦ Leibniz τοῦ μυαλού. Η λογική δὲτη μετανομαστέης τοῦ περιεχομένου της γενέσης την παρατίθεται στό μετανομαστέον τοπικόν τοῦ Leibniz τοῦ μυαλού. Η λογική δὲτη μετανομαστέης τοῦ περιεχομένου της γενέσης την παρατίθεται στό μετανομαστέον τοπικόν τοῦ Leibniz τοῦ μυαλού.

Τέλος η τέτοια φιλοσοφία οὐδέτερη από την λογική καὶ την τεχνητὴν γενέση την παρατίθεται στό μετανομαστέον τοπικόν τοῦ Leibniz τοῦ μυαλού. Η λογική δὲτη μετανομαστέης τοῦ περιεχομένου της γενέσης την παρατίθεται στό μετανομαστέον τοπικόν τοῦ Leibniz τοῦ μυαλού. Η λογική δὲτη μετανομαστέης τοῦ περιεχομένου της γενέσης την παρατίθεται στό μετανομαστέον τοπικόν τοῦ Leibniz τοῦ μυαλού. Η λογική δὲτη μετανομαστέης τοῦ περιεχομένου της γενέσης την παρατίθεται στό μετανομαστέον τοπικόν τοῦ Leibniz τοῦ μυαλού. Η λογική δὲτη μετανομαστέης τοῦ περιεχομένου της γενέσης την παρατίθεται στό μετανομαστέον τοπικόν τοῦ Leibniz τοῦ μυαλού.

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Θ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

1. Ἀνάπτυξη τῆς Ρωσίας

Οἱ Ρῶσοι

Στίς ἀπέραντες πεδιάδες τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης ζοῦσαν διάφορες σλαβικές φυλές, ἀπό τίς ὅποιες προήλθαν οἱ νεώτεροι σλαβικοί λαοί: Ρῶσοι, Πολωνοί, Ρουθηνοί, Τσέχοι, Σλοβάκοι, Νοτιοσλάβοι. Οἱ Σλάβοι ἔξελίχτηκαν πολὺ ἀργότερα ἀπό τούς ἄλλους λαούς τῆς Εὐρώπης.

Ἡ πιό πολυάριθμη καὶ ἡ πιό δυνατή σλαβική φυλή ἦταν οἱ Ρῶσοι. Τό πρῶτο ρωσικό κράτος τό ἴδρυσαν οἱ Νορμανδοί τὸν Θ' αἰώνα. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ρούρικ βασίλεψε ὥς τὸ τέλος τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα. Κατά τίς ἀρχές τοῦ ΙΖ' αἰώνα ἀνέβηκε στὸ θρόνο ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῶν Ρωμανώφ (1613), πού κυβέρνησε τή Ρωσία ὡς τίς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας (1917).

Οἱ Ρῶσοι τά πρῶτα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τους τά πήραν ἀπό τό Βυζάντιο. Τό ΙΖ' αἰώνα δμως ἡ Ρωσία θεωροῦνταν ἀκόμη ἀσιατική χώρα. Οἱ κάτοικοι τῆς ζοῦσαν μακριά ἀπό τὸν εὐρωπαϊκό πολιτισμό καὶ διατηροῦσαν ἀσιατικές συνήθειες. Φοροῦσαν φορέματα μακριά ὡς κάτω στόν ἀστράγαλο, συνήθιζαν νά προσκυ-

νοῦν τούς ήγεμόνες, ἡταν θρησκόληπτοι καὶ κρατοῦσαν περιορισμένες τίς γυναικες. Ἡ κυρίαρχη τάξη, δηλαδή οἱ εὐγενεῖς καὶ ὁ Κλῆρος, κρατοῦσε ἔχθρική στάση ἀπέναντι στὸν πολιτισμό τῶν Εὐρωπαίων, πού τοὺς θεωροῦσαν αἰρετικούς.

Τό ρωσικό κράτος δὲν εἶχε ἀνοιγμα πρός τὴν θάλασσα, γιατὶ τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς τὰ κατεῖχαν οἱ Σουηδοί καὶ τοῦ Εὖξεινου Πόντου οἱ Τούρκοι. Ἡ μοναδική ρωσική θάλασσα, ἡ **Λευκή Θάλασσα**, κατά τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ χρόνου εἶναι παγωμένη. Ἐκεῖ βρίσκεται τὸ λιμάνι τοῦ Ἀρχάγγελου, δηπου ἔρχονταν νάρμπορευτοῦν τὰ ἀγγλικά καὶ τὰ δλλανδικά πλοῖα.

‘Αλλά κατά τὸ τέλος τοῦ IZ’ αἰώνα οἱ Ρῶσοι ἡρθαν σὲ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς Εὐρωπαίους τῆς Δύσεως καὶ μέσα σὲ δύο αἰώνες κατόρθωσαν νά ἐνταχθοῦν στὸν κύκλο τῶν προοδευμένων λαῶν.

‘Ο μέγας Πέτρος (1682-1725)

‘Ο Μέγας Πέτρος εἶναι ὁ ἡγεμόνας πού εἰσήγαγε τὸ λαό του στὸν πολιτισμό τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ ἔκαμε τὴν Ρωσία μεγάλη δύναμη. ‘Οταν ἀνέβηκε στὸ θρόνο ἔβαλε τριπλό στόχο: «νά ἀνοίξει παράθυρο», δηπως ἔλεγε, πρός τὴν θάλασσα καὶ νά κάμει τὴν Ρωσία κράτος ἐκσυγχρονισμένο, εἰσάγοντας σ’ αὐτό τίς δυό δυνάμεις τοῦ νεώτερου ἀνθρώπου, τὴν φυσική ἐπιστήμη καὶ τὴν ἀντίστοιχη τεχνική.

‘Ο Πέτρος ἐπιδίωκε διέξodo στὴν Βαλτική καὶ στὸν Εὖξεινο Πόντο, ἀλλά τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς τὰ κατεῖχαν, δηπως εἰδαμε, οἱ Σουηδοί καὶ τὰ παράλια τοῦ Εὖξεινου Πόντου οἱ Τούρκοι. Ἡ πρώτη ἐπίθεση τοῦ Πέτρου γιά τὴν κατάληψη τοῦ λιμένα τοῦ Ἀζώφ, πού κατεῖχαν οἱ Τούρκοι, ἀπέτυχε. Τὸν ἐπόμενο δημος χρόνο (1696), ἀφοῦ ἀναδιοργάνωσε τὸ στρατό του μέ τῇ βοήθεια Εὐρωπαίων ἀξιωματικῶν κατέλαβε τὸ Ἀζώφ κι ἔτσι ἔξασφάλισε διέξodo στὸν Εὖξεινο πόντο.

‘Υστερα πραγματοποίησε ταξίδια σὲ Εὐρωπαϊκές χῶρες, γιά νά διδαχθεῖ ὁ ἴδιος τὴν τεχνική τῶν Εὐρωπαίων. Πέρασε ἀπό τὴν Πρωσία καὶ ἔφθασε στὴν Ὀλλανδία, δηπου ἐργάστηκε σέ ναυπηγεῖα ὡς ἐργάτης ἀπλός, μέ τὸ δνομα **Πέτρος ὁ ξυλουργός**. ‘Απ’ ἔκει πέρασε στὴν Ἀγγλία, δηπου ἔμεινε περισσότερο χρόνο, γιατὶ ὁ τρόπος (ναυπηγικῆς) ἐργασίας τῶν ἄγγλων τοῦ ἅρεσε περισσότερο.

Κατά τὴν ἀπονοία του ἐπαναστάτησαν οἱ Στρελίτσοι, τάγμα ἐπιλέκτων, ἀνάλογο πρός τοὺς γενίταρους τῆς Τουρκίας, ὑποκινημένοι ἀπό τοὺς παλαιορώσους καὶ τὴν ἀδελφή τοῦ Πέτρου, τὴν **Σοφία**, γιατὶ φθονοῦσαν τοὺς ξένους ἀξιωματικούς, (πού εἶχε φέρει ὁ Πέτρος) καὶ δέν ἀνέχονταν τοὺς νεωτερισμούς τοῦ Πέτρου. Ἡ στάση καταπνίγηκε καὶ ὅταν γύρισε ὁ Πέτρος προχώρησε σέ δημαρκές θανατώ-

Ο Μέγας Πέτρος

τῆς Βαλτικῆς ἀπό τὴν ἐποχή τῆς Εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας (1648) καὶ ἡταν μεγάλη δύναμη στή Β. Εὐρώπη. Ἐναντίον τοῦ νεαροῦ (μόλις δεκαπεντάχρονου) βασιλιᾶ τῆς Σουηδίας Καρόλου IB' (1697-1718) συμμάχησαν ἡ Πολωνία, ἡ Ρωσία καὶ ἡ Δανία στή συμμαχία αὐτή προσχώρησαν ἀργότερα ὁ βασιλιάς τῆς Πρωσίας καὶ ὁ ἐκλέκτορας τοῦ Ἀννοβέρου. Ἐτσι ἄρχισε ὁ λεγόμενος βόρειος πόλεμος (1700-1721), πού συγκλόνισε τήν Εὐρώπη στίς ἄρχες τοῦ IH' αἰώνα.

Ο νεαρός βασιλιάς τῆς Σουηδίας ἐπιτέθηκε ἐναντίον τῶν συνασπισμένων ἀντιπάλων του καί, ἀφοῦ ὑποχρέωσε τή Δανία νά εἰρηνεύσει, στράφηκε ἐναντίον τῆς Πολωνίας καὶ τῆς Ρωσίας. Κοντά στή Νάρβα, πρωτεύουσα τῆς Ἰγγρίας (στά παράλια τῆς Βαλτικῆς) ὁ στρατός τοῦ Καρόλου (8000 ἄνδρες) νίκησε τὸν πενταπλάσιο στρατό τοῦ M. Πέτρου (1700). Ο Πέτρος δμως δέν ἀποθαρρύνθηκε: «Οι Σουηδοί, εἶπε, μέ τίς νίκες τους θά μᾶς διδάξουν νά τούς νικήσουμε». Καί ἐργάστηκε μέ ὑπομονή, γιά νά ἀνασυγκροτήσει τίς δυνάμεις του. Παράλληλα (τό 1703) στὸ βάθος τοῦ Φιλλανδικοῦ κόλπου, στίς ἐκβολές τοῦ ποταμοῦ Νέβα ὁ Πέτρος ἔβαλε τά θεμέλια τῆς πόλης πού πήρε τό δνομά του (Πετρούπολη, σημερινό Λένιγκραντ). Τό 1709 στήν περίφημη μάχη τῆς Πολτάβας ὁ Κάρολος νικήθηκε τελειωτικά καὶ μέ λίγους ἵππεῖς του διέφυγε στήν Τουρκία.

σεις, σκότωσε στασιαστές μέ τά ΐδια του τά χέρια καὶ τελικά διέλυσε τό τάγμα τῶν Στρελίτσων. Ὁταν προσῆλθαν οἱ πρόκριτοι νά τόν προσκυνήσουν (κατά τή συνήθεια τῆς χώρας), ὁ Πέτρος τούς ἀπαγόρευσε τή γονυκλισία καὶ μέ ψαλίδα τούς ἔκοψε τή γενειάδα. Τό βράδυ σέ συμπόσιο τούς ἔκοψε τά ἄκρα τῶν περιχειρίδων καὶ ἐπέβαλε νά φοροῦν στό μέλλον ἐνδυμασία Εὐρωπαϊκή καὶ ἀμέσως μετά καθόρισε μέ οὐκάζιο (διάταγμα) τίς λεπτομέρειες τῆς νέας ἐνδυμασίας.

Ο ρωσικός λαός ἔβλεπε τούς νεωτερισμούς τοῦ ἡγεμόνα του ὡς σκάνδαλα καὶ οἱ καλόγεροι διέδιδαν γι' αὐτόν πράγματα φοβερά. Ὁ Πέτρος δμως σύντριψε τήν ἀντίδραση ἐξαναγκάζοντας τόν Κλῆρο σέ ὑπακοή.

Τή διέξοδο πρός τή Βαλτική τήν πέτυχε ὑστερα ἀπό σκληρό ἀγώνα πρός τόν Κάρολο IB' τῆς Σουηδίας. Ἡ Σουηδία, δπως γνωρίζουμε, ἔξουσίαζε τά παράλια

Η Σουηδία έχασε τίς κτήσεις της στή νότια παραλία της Βαλτικής και ἔπαυσε νά είναι μεγάλη δύναμη, ἐνῷ ή Ρωσία κατέλαβε τήν Ἰγγρία, τήν Λιθουανία, τήν Ἐσθονία καὶ ἔτσι ἀπέκτησε διέξοδο καὶ στή Βαλτική.

Η Αἰκατερίνη ἡ Β' (1762 - 1796)

Οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Πέτρου, ποὺ ἀνάλαβαν τήν ἔξουσία ἀμέσως ὕστερα ἀπ' αὐτόν, δέν εἶχαν οὕτε τή δύναμη τή δική του οὕτε τήν πολυπραγμοσύνη του. Στήν ἐποχή τους συνεχίστηκε ἡ πάλη ἀνάμεσα στούς νεωτεριστές καὶ στούς συντηρητικούς καὶ ξανάρχισαν οἱ πόλεμοι ἐναντίον τῶν Τούρκων, ὥστου στά 1762 πῆρε τή βασιλεία ἡ περίφημη Αἰκατερίνη ἡ Β'.

Ἡ Αἰκατερίνη ἦταν Γερμανίδα, θυγατέρα ἐνός Γερμανοῦ δούκα, καὶ εἶχε παντρευτεῖ τό διάδοχο τοῦ ρωσικοῦ θρόνου Πέτρο. "Εδειξε ἐνδιαφέρον γιά τό ρωσικό λαό, ἔμαθε τή γλώσσα του, ἔγινε ὀρθόδοξη, ἐνῷ ἦταν διαμαρτυρόμενη, προσποιήθηκε ὅτι είναι πολύ εὐσεβής καὶ ἔτσι ἔγινε πολύ ἀγαπητή στό λαό. 'Ο ἄντρας της ἦταν ἀνάξιος, μεθοδύς, τής φερνόταν σκληρά καὶ σκεπτόταν νά ἀπαλλαγεῖ ἀπ' αὐτήν. 'Αλλ' ἡ Αἰκατερίνη κέρδισε τήν εύνοια τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἐκθρόνισε τόν Πέτρο, ποὺ οἱ φίλοι της τόν δολοφόνησαν στή φυλακή.

Ἡ Αἰκατερίνη εἶχε μέτριο ἀνάστημα καὶ ἦταν χοντρή, ὑγίης, λίγο ἀργοκίνητη. ἀλλά κεφάτη καὶ πολύ δραστήρια Ἀγαποῦσε τόσο τίς διασκεδάσεις ὅσο καὶ τή δουλειά. Στά νιάτα της εἶχε ἀποκτήσει καλή μόρφωση, ἔμαθε τά γαλλικά καὶ διάβαζε Γάλλους συγγραφεῖς, δπως τό Βολταῖρο καὶ τό Μοντεσκίε. "Ηθελε πολύ νά γίνεται λόγος γι' αὐτήν καὶ γι' αὐτό κολάκευε τούς Γάλλους συγγραφεῖς, γιατί ἔπλι'ε ὅτι μέ τή βοήθειά τους θά γινόταν ξακουστή. Ἐπί 15 χρόνια ἀλληλογραφοῦσε μέ τό Βολταῖρο, ἔπεισε τόν Ντιντερό νά ἐπισκεφθεῖ τήν Πετρούπολη καὶ ἔστελνε στόν Μπυφόν μετάλλια καὶ γουναρικά τής Σιβηρίας. "Έγραψε στά γαλλικά ὅχι μόνο ἐπιστολές καὶ ἀπομνημονεύματα, ἀλλά καὶ ἴστορικά δράματα καὶ κωμῳδίες. ቩ αὐταρχική καὶ φιλάρεσκη βασίλισσα κατόρθωσε νά κατα-

Αἰκατερίνη ἡ Β.

κτήσει τούς Παριζιάνους κι δόλους τούς προοδευτικούς του ΙΗ' αιώνα, γιατί ήξερε νά παιζει τό ρόλο του προοδευτικού και νεωτεριστή ήγεμόνα.

"Η Αίκατερίνη άγαπούσε τήν πρόοδο και ἐπιχείρησε νά διαδώσει στή χώρα της τόν ευρωπαϊκό πολιτισμό, ἀλλά χωρίς νά ρθεῖ σέ σύγκρουση μέ τά έθιμα και τίς ἀντιλήψεις τῶν ὑπηκόων της. Μέ δλα τά μέσα ηθελε νά δημιουργήσει στή Δυτική Εὐρώπη τήν ἐντύπωση δτι εἰναι μιά προοδευτική και φιλάνθρωπη βασίλισσα. Πραγματικά ἀπόκτησε μεγάλη φήμη στήν Εὐρώπη και ὀνομάστηκε Σεμίραμη τοῦ Βορρᾶ. Στήν οὐσία ὅμως κυβέρνησε αὐταρχικά, ήταν ματαιόδοξη, παράφορη σέ ἀπίστευτο βαθμό και είχε ἀνώμαλη ίδιωτική ζωή.

Οι πόλεμοι ἐναντίον τῆς Τουρκίας

"Η Αίκατερίνη συνέχισε τό ἔργο του Μ. Πέτρου και ταπείνωσε τήν Τουρκία. Συνεργάστηκε μέ τό Μεγάλο Φρειδερίκο και τή Μαρία Θηρεσία γιά τό διαμελισμό τῆς Πολωνίας (1772), ἀπό τόν δποῖο πῆρε «τή μερίδα του λέοντος». Μεγάλη σημασία γιά τήν Ανυτολή ἔχουν οι πόλεμοι τῆς Αίκατερίνης ἐναντίον τῆς Τουρκίας, γιατί συγκίνησαν τούς σκλαβωμένους στήν Τουρκία χριστιανικούς λαούς, πού ἔβλεπαν στό πρόσωπο τῆς βασίλισσας και τού δρθόδοξου χριστιανικού ρωσικού λαοῦ τό θεόσταλτο ἀπελευθερωτή.

"Οταν στά 1768 ὁ στρατός τῆς Αίκατερίνης είσεβαλε στήν Πολωνία, ή Τουρκία ὑστερα ἀπό παρακίνηση τῆς Γαλλίας κήρυξε τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ρωσίας. Ό τουρκικός στρατός ἀπό τή Μ. Ἀσία ἔφτασε ἀργά, ἐνῷ ἀντίθετα ή Αίκατερίνη πρόλαβε νά συγκεντρώσει στρατό και νά ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τῶν τουρκικῶν κτήσεων στόν Εὔξεινο Πόντο. Οι δύο στρατοί μέ κακό δπλισμό και κακή συντήρηση γιά πολύν καιρό σφάζονταν μεταξύ τους στίς ἔρημες και ἐλώδεις πεδιάδες ἀνάμεσα στό Δνείστερο και τόν Προύθο, ἐνῷ περισσότεροι πέθαιναν ἀπό τίς ἄρρωστιες. Ό Μέγας Φρειδερίκος ἔλεγε εἰρωνικά: «Πολεμοῦν μονόφθαλμοι μέ τυφλούς». Τέλος ὁ τουρκικός στρατός πανικοβλήθηκε και σκόρπισε, ἐνῷ οι Ρῶσοι κατέλαβαν τή Μολδαβία και τή Βλαχία κι ἔφτασαν στό Δούναβη.

Προτοῦ ἀκόμη νά ἀρχίσει ὁ πόλεμος αὐτός, ή Αίκατερίνη, γιά νά δημιουργήσει στρατιωτικό ἀντιπερισπασμό στό ἐσωτερικό τῆς Όθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, είχε στείλει πράκτορες και καλόγερους, γιά νά παρακινήσουν σέ ἐπανάσταση τούς σκλαβωμένους στήν Τουρκία χριστιανικούς λαούς τῆς Βαλκανικῆς. Συγχρόνως ὁ ρωσικός στόλος τῆς Βαλτικῆς πῆρε διαταγή νά πλεύσει στή Μεσόγειο. Ό στόλος αὐτός μέ ἀρχηγό τόν Ἀλέξιο Ὁρλώφ ἐφοδιάστηκε στήν Ἀγγλία, πῆρε ἀπό ἑκεὶ "Ἀγγλους δόδηγούς και ἀξιωματικούς και ἔπλευσε ἀπό τό Γιβραλτάρ στήν Πελοπόννησο. Τότε ἀναπτερώθηκαν οι ἐπίδεις τῶν χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς και οι "Ελληνες τῆς Πελοποννήσου ἐπαναστάτησαν. Άλλα οι Τούρκοι είσεβαλαν στήν Πελοπόννησο κι ἔσφαξαν τούς κατοίκους πολλῶν πόλεων, ἐνῷ ὁ ρωσικός στόλος ἀναγκάζοταν νά ἀπομακρυνθεῖ.

"Άλλα οι Ρῶσοι είχαν σπουδαία ἐπιτυχία στή θάλασσα. Χτύπησαν ξαφνικά τόν

τουρκικό στόλο, πού ήταν σχεδόν διπλάσιος σέ αριθμό, στό λιμάνι του Τσεσμέ (ἀπέναντι από τή Χίο). Οι "Αγγλοι ἀξιωματικοί ἔριζαν ἐναντίον του πυρπολικά καὶ ὑστερα τὸν κατάστρεψαν μὲ βομβαρδισμό (26 Ιουνίου 1770). 'Αλλ' οἱ Ρῶσοι δὲν τόλμησαν νά ἀκολουθήσουν τή συμβουλή του "Αγγλου ναυάρχου "Ἐλφινστον, γιά νά παραβιάσουν τά Δαρδανέλια.

Στό μεταξύ δ ρωσικός στρατός κατέλαβε τήν Κριμαία, ἐνώ ἄλλος ρωσικός στρατός πέρασε τό Δούναβη καὶ περικύλωσε τόν τουρκικό στρατό. 'Ο σουλτάνος Μουσταφᾶς πέθανε καὶ διάδοχός του ὑστερα ἀπό τήν δλοκληρωτική ἦττα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ στή Βουλγαρία, ὑπόγραψε μέ τή Ρωσία (1774) τήν εἰρήνη τοῦ **Κιουτσούκ-Καϊναρτζῆ** (κοντά στή Σιλίστρια). Μέ αὐτήν ἡ Ρωσία κράτησε τό 'Αζώφ καὶ τό Κέρτζ καὶ πέτυχε νά πλέουν ἐλεύθερα τά πλοῖα τῆς στόν Εὔξεινο Πόντο. 'Η Τουρκία κράτησε τή Βλαχία, τή Μολδαβία καὶ τήν Ἐλλάδα, μέ τή συμφωνία νά κυβερνιοῦνται καλύτερα καὶ ἀναγνώρισε τήν πολιτική ἀνεξαρτησία τῶν Τατάρων τῆς Κριμαίας καὶ τοῦ Κουμπάν. 'Επι πλέον δ Σουλτάνος ὑποχρεωνόταν « νά προστατεύει συνεχῶς τή χριστιανική θρησκεία καὶ τίς ἐκκλησίες τῆς καὶ νά ὑπολογίζει τίς διπλωματικές διαμαρτυρίες τῆς Ρωσίας γιά τήν προστασία τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας ». 'Επομένως ἡ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζῆ ἔδινε τό δικαίωμα στούς Ρώσους νά ἐπεμβαίνουν στά ἐσωτερικά ζητήματα τοῦ Τουρκικοῦ κράτους.

'Αλλά ἡ Αίκατερίνη ποτέ δέν ἔπαψε νά ἐπιδιώκει τήν ἔξοδο τῆς Ρωσίας σέ ἀνοικτή καὶ ζεστή θάλασσα (πράγμα πού ἀποτελοῦσε τόν ὅξονα τῆς ρωσικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἀπό τό Μ. Πέτρο καὶ ἔπειτα) καὶ νά ἔχει τό βλέμμα τῆς στραμμένο στήν Κωνσταντινούπολη καὶ τά Στενά. Γι' αὐτό ἀπό τό 1780 ἤρθε σέ πολιτικές διαπραγματεύσεις μέ τόν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας Ἰωσήφ τό Β' καὶ σέ συνεννόηση μαζί του κατάρτισε τό περίφημο «**Ἐλληνικό σχέδιο**», μέ τό δόποιο σχεδιαζόταν λύση τοῦ Ανατολικοῦ Ζητήματος τέτοια, πού εύνοοῦσε τίς δυό αὐτές δυνάμεις καὶ ίδιως τή Ρωσία. 'Από τίς ἀρχές τοῦ 1783, ἀφότου ἡ Αίκατερίνη Β' δέχτηκε τούς δρους τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Β', ὑπάρχει πραγματική συμμαχία ἀνάμεσα στούς δύο αὐτούς ἡγεμόνες.

Τότε ἡ Αίκατερίνη ἐκμεταλλεύτηκε τίς διχόνοιες τῶν Τατάρων καὶ κατέλαβε τήν Κριμαία (1783), δπου ἔχτισε τό φρούριο τῆς **Σεβαστούπολεως**. Σχεδίασε ἀκόμη νά κυριέψει τίς κτήσεις τοῦ Σουλτάνου στήν Εὐρώπη μαζί μέ τήν Κωνσταντινούπολη. Γι' αὐτό ἔναν ἐγγονό της τόν δύνομασε Κωνσταντίνο, τόν δίδαξε τά ἐλληνικά μέ μιά ἐλληνίδα παιδαγωγό καὶ ἔκοψε μετάλλιο, πού παρίστανε τήν **"Αγια-Σοφιά** μέ τόν Εὔξεινο Πόντο καὶ μ' ἔνα ἄστρο νά ἀνατέλλει. Στά 1787 ἔκαμε μία περιοδεία στίς κατακτημένες χώρες καὶ μπήκε στή Σεβαστούπολη, δπου είχαν στηθεῖ θριαμβευτικές ἀψίδες μέ τήν ἐπιγραφή: «**δρόμος πρός τό Βυζάντιο**».

'Η Αίκατερίνη ἐπιχείρησε καὶ δεύτερο πόλεμο (1787-1792) ἐναντίον τῆς Τουρκίας, ἔχοντας ώς σύμμαχό της τόν **Ιωσήφ Β'** τής Αὐστρίας. 'Ο τουρκικός στρατός καὶ πάλι νικήθηκε, ἀλλά ἡ Αὐστρία ἀναγκάστηκε νά κλείσει εἰρήνη ἔξαιτιας τῆς ἀποστασίας τοῦ Βελγίου. Καὶ ἡ Αίκατερίνη ἔκλεισε τήν εἰρήνη τοῦ **Ιασίου** (1792), γιά νά στρέψει τήν προσοχή της στήν πολωνική ὑπόθεση.

Μέ αυτούς τούς δύο πολέμους τής Αίκατερίνης Β' ἐναντίον τής Τουρκίας συνδέονται ἀξιομνημόνευτα γεγονότα στήν Ἑλλάδα, πού ἔξιστοροῦνται παρακάτω ώς μέρος τῆς Ἑλληνικῆς ιστορίας.

II. Πολωνία

Η κατάσταση τῆς Πολωνίας

Τό βασιλειό τῆς Πολωνίας ἐνωθῆκε τό ΙΔ' αἰώνα μέ τό Μεγάλο Δουκάτο τῆς Λιθουανίας καὶ ὡς τό ΙΣΤ' αἰώνα ἦταν μεγάλο κράτος, πού ἀπλωνόταν ἀπό τή Βαλτική ὡς τόν Εὔξεινο Πόντο.. Ἀλλά ἀπό τό ΙΖ' αἰώνα ἡ Πολωνία ἄρχισε συνεχῶς νά καταρρέει ἔξαιτίας τῶν συνεχῶν ἐπιθέσεων τῶν Τούρκων, τῶν Τατάρων, τῶν Σουηδῶν καὶ τῶν Ρώσων. Ὁ βασιλιάς Ἰωάννης Σομπιέσκι (1674-1696) προσπάθηκε νά τή συγκρατήσει ἀπό τήν κατάρρευση. Αὐτός ἐσωσε καὶ τή Βιέννη ἀπό τή δεύτερη πολιορκία τῶν Τούρκων. (1683).

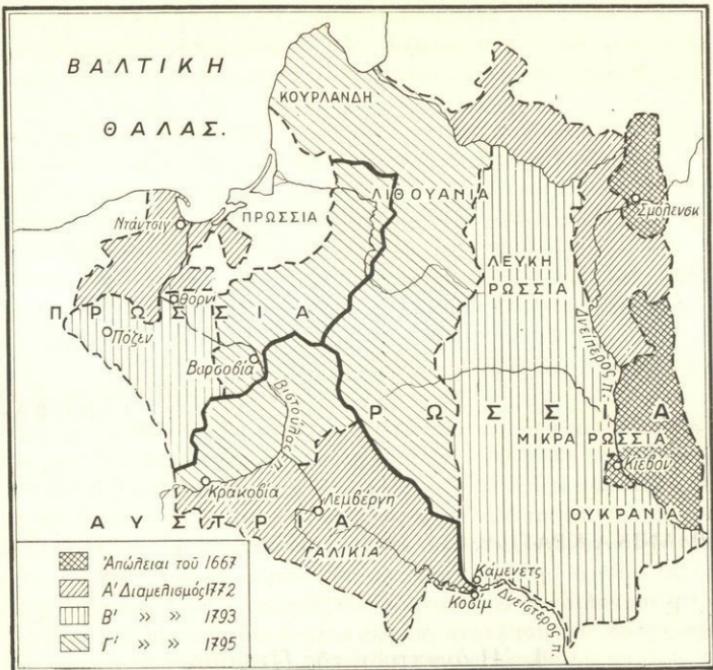
Τό ΙΗ' αἰώνα ἡ Πολωνία παρουσιάζει ἀδυναμία νά ἐπιβιώσει ώς κράτος εὐρωπαϊκό. Ἡ χώρα δέν είχε φυσικά σύνορα καὶ οἱ ἀπέραντες πεδιάδες τῆς, πού διασχίζονται ἀπό ἥρεμα ποτάμια, διευκόλυναν τίς ὑρπακτικές διαθέσεις τῶν γειτόνων τής.

Ο ἀνομοιογενής πληθυσμός της χωρίζοταν πιό βαθιά ἔξαιτίας τῆς θρησκευτικῆς διαφορᾶς. Οἱ Λιθουανοί ἦταν δρθόδοξοι, οἱ Πολωνοί καθολικοί καὶ ὅστις κατοικοῦσαν στήν περιοχή, πού συνορευει με τήν ἀνυτολική Πρωσία, ἦταν προτεστάντες. Ἡ πολωνική κοινωνία ἀποτελοῦνταν ἀπό δύο τάξεις, τούς εὐγενεῖς καὶ τους χωρικούς. Ἀπό τούς πρώτους λίγοι ἦταν μεγαλοκτηματίες καὶ οἱ ὑπόλοιποι είχαν μόνο τόν τίτλο, ἐνώ οἱ δεύτεροι ζοδσαν ἄθλια ζωή. Δέν ὑπῆρχε μεσαία ἀστική τάξη, πού θά βοηθοῦσε στήν ἀνάπτυξη τούς ἐμπορίους καὶ τῆς βιομηχανίας.

Οἱ εὐγενεῖς μέ τίς φιλοδοξίες καὶ τή φιλαρχία τους μερικές φορές ἔβλαψαν τήν ἑθνική ὑπόθεση τῆς Πολωνίας. Αὐτοί κυριαρχοῦσαν στή Δίαιτα (=Βουλή), πού ἔξέλεγε τό βασιλιά καὶ ἔλεγχε κάθε ἐνέργειά του. Ἡ Δίαιτα ἐπαιρνε τίς ἀποφάσεις της μόνο ὑστερα ἀπό συμφωνία δλων τῶν μελῶν τῆς. Καὶ μόνον ἔνας νά ἀρνοῦνταν, ἡ ἀπόφαση ἦταν ἄκυρη (Liberum veto). Ἐτσι ἡ δοικήση τῆς χώρας παρέλυε καὶ κάθε μεταρρυθμιστική προσπάθεια ἦταν καταδικασμένη σέ ἀποτυχία. Οἱ εὐγενεῖς ἀποτελοῦσαν καὶ τήν πολεμική δύναμη τῆς Πολωνίας, γιατί ἡ χώρα δέν είχε μόνιμο στρατό. Καλοῦνταν στό στρατό, μόνο ὅταν ἦταν ἀνάγκη, καὶ παρά τήν ἀντρεία τους ἀποτελοῦσαν μιά ἀπειθάρχητη μάζα, πού ἦταν ἀνίκανη νά ἀντιμετωπίσει ἔναν τακτικό στρατό.

Ο διαμελισμός

Ἡ Πολωνική Δημοκρατία, δπως δνόμαζαν τό κράτος τους οἱ Πολωνοί, δέν ἦταν σέ θέση νά ἀμυνθεῖ ἐναντίον τῶν ἐπιθέσεων τῶν γειτόνων τῆς, πού είχαν συνηθίσει νά ἐπεμβαίνουν στά ἐσωτερικά τῆς καὶ νά ρυθμίζουν τήν κατάστασή τῆς σύμφωνα μέ τίς ἐπιθυμίες τους. Οἱ τρεῖς Ισχυροί γείτονές της, ἡ Ρωσία, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσία, ἐπειδή είχαν συμφέρον νά διατηροῦν τό πολίτευμα, πού ἔξασφάλιζε

Διαμελισμος της Πολωνίας.

τήν άδυναμία της Πολωνίας, παρουσιάζονταν ώς προστάτες τοῦ «νόμιμου καθεστώτος» ή καὶ ύποστηριζαν εύνοούμενούς τους ύποψηφίους γιά τὸ βασιλικὸ θρόνο.

Τό 1722 ἡ Αἰκατερίνη τῆς Ρωσίας, ὁ Φρειδερίκος τῆς Πρωσίας καὶ ἡ Μαρία Θηρεσία συνενοήθηκαν καὶ ἀπόσπασαν σημαντικά ἐδάφη τῆς Πολωνίας. Αὐτός εἶναι ὁ πρῶτος διαιμελισμός τῆς Πολωνίας. Ἡ Ρωσία πήρε τὴ μεγαλύτερη μερίδα, τήν ἀνατολικὴν Λιθουανία, ἡ Αὐστρία τὴ Γαλικία καὶ Λοδομιρία καὶ ὁ Φρειδερίκος μικρότερο μερίδιο, τήν Ἐρμαλάνδη καὶ τὴ Δυτικὴ Πρωσία, πού εἶχε δῆμως τὸ προσόν νά ἔνωνε τίς μὴ συνεχόμενες κτήσεις του. Στά 1793 ἡ Πολωνία δέχτηκε δεύτερο διαιμελισμό ἀπό τὴ Ρωσία καὶ τὴν Πρωσία καὶ στά 1795, μολονότι οἱ Πολωνοὶ ἀντιστάθηκαν ἡρωικά μὲ ἀρχηγό τὸ Θαδδαῖο Κοτσιούσκο, ἡ Αὐστρία, ἡ Ρωσία καὶ ἡ Πρωσία μοιράστηκαν μεταξὺ τους δ, τι εἶχε ἀπομείνει. Ἀπό τότε ώς τὸ τέλος τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1918) ἔπαψε νά υπάρχει πολωνικό κράτος.

I' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

I. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς Πρωσίας

Ἡ παλαιότερη ἱστορία τῆς Πρωσίας

Ἡ Πρωσία στήν ἀρχὴ ἦταν μιά ἀσήμαντη ἡγεμονία. Ὁ πυρήνας, ἀπό τὸν ὅποιο ἀναπτύχθηκε, εἶναι ἡ μαρκιωνία τοῦ Βρανδεμβούργου (Brandenburg), πού βρίσκεται ἀνάμεσα στὰ ποτάμια "Ἐλβα καὶ "Οδερ. "Ολη ἡ χώρα ἀνατολικά ἀπό τὸν "Ἐλβα κατοικοῦνταν ἀπό Σλάβους, πού ἐκγερμανίστηκαν κατά τοὺς μεσαιωνικούς χρόνους. Στίς χῶρες αὐτές, καθώς καὶ στήν Αὐστρία, οἱ Γερμανοί ὑστερα ἀπό μακροχρόνιους πολέμους κατόρθωσαν νά ἰδρύσουν μικρές ἡγεμονίες ἐκκλησιαστικές ἢ συνοριακές (Mark = σύνορο, περιφέρεια). Τό ΙΔ' αἰώνα δὲ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας ἔδωσε στὸν ἡγεμόνα τοῦ Βρανδεμβούργου τὸν τίτλο τοῦ ἐκλέκτορα καὶ τὸ ΙΕ' αἰώνα τὸ δώρισε στὴ βασιλικὴ οἰκογένεια τῶν Χοεντζόλλερν (Hohenzollern). "Ετσι ἡ οἰκογένεια αὐτή, πού ἀρχικά ἦταν νοτιογερμανική (Nuremberg), μεταφυτεύτηκε στὴ βόρεια Γερμανία, ὅπου ἐπρόκειτο νά οἰκοδομήσει μέλλον λαμπρό.

Στίς ἀρχές τοῦ ΙΖ' αἰώνα οἱ Χοεντζόλλερν τοῦ Βρανδεμβούργου ἀπόκτησαν ἀπό κληρονομιά μιὰ μικρή κτήση στήν περιοχὴ τοῦ Ρήγου (δουκάτο τοῦ Κλέβη), καθώς καὶ τὸ δουκάτο τῆς Πρωσίας, τῇ σημερινῇ ἀνατολικῇ Πρωσίᾳ, πού βρισκόταν κάτω ἀπό τὴν ἐπικυριαρχία τῆς Πολωνίας.

Μόνον οἱ δυτικές κτήσεις τῶν Χοεντζόλλερν εἶχαν κάποια μικρή ἀνάπτυξη,

γιατί έκει οπήρχαν όπωσδήποτε πόλεις δημοιες μέ τις δόλλανδικες. Ἀντίθετα οἱ κτήσεις τους, πού βρίσκονταν ἀνατολικά ἀπό τὸν Ἐλβα, ἡταν τότε μιά πλατιά πεδιάδα, ἀμμώδης καὶ ἄγονη, πού διακοπτόταν ἀπό δύση καὶ ἔλη καὶ ἡταν ἐλάχιστα ἀναπτυγμένη.

Στήν περιοχή αὐτή πόλεις σχεδόν δέν οὔτε καὶ ἀστική τάξη. Γι' αὐτό οἱ κάτοικοι διαιροῦνταν σέ δύο τάξεις, στούς ἵπποτες καὶ τούς γεωργούς.

Ο ἐκλέκτορας τοῦ Βρανδεμβούργου δέν ἡταν ἀνεξάρτητος, γιατί τὸ Βρανδεμβούργο ὑπαγόταν στήν ἐπικυριαρχία τοῦ αὐτοκράτορα, ἐνῷ τὸ δουκάτο τῆς Πρωσίας ἔξαρτιόταν ἀπό τὸ βασιλιὰ τῆς Πολωνίας. Ἀλλά ἀπό τὰ μέση τοῦ ΙΖ' αἰώνα διάφορα εὐτυχή γεγονότα καὶ ἡ προσωπική ἀξία τους ἐπέτρεψε στούς Χοεντζόλερν νά ἐπεκτείνουν τήν ἐπικράτειά τους καὶ νά ἀποκτήσουν ἀνεξαρτησία.

Η Πρωσία βασίλειο (1701)

Οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βρανδεμβούργου γιά πολλά χρόνια είχαν τὸν τίτλο τοῦ ἐκλέκτορα. Ἔνας ἀπ' αὐτούς, ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος (1640-1688), πού κατόπιν ὀνομάστηκε Μεγάλος ἐκλέκτορας, ἡταν ἔνας ἡγεμόνας μὲ ἔξαιρετική ἀξία. Μέ τὴν εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας ἀπόκτησε τήν Πομερανία, ἀλλά διακονταετής πόλεμος ἀφῆσε τὸ κράτος του σέ κακή κατάσταση. Ο μεγάλος ἐκλέκτορας πολιτεύτηκε μὲ ἐπιδεξιότητα, ἐπέβαλε τακτική φορολογία, δργάνωσε στρατό, ἔχοντας ὡς ὑπόδειγμα τὸν δόλλανδικό, καὶ ἔγινε κυρίαρχος στὸ κράτος του. Ἐγκατάστησε στὴ χώρα του τοὺς Γάλλους καλβινιστές, πού ὑστερα ἀπό τὴν ἀνάκληση τοῦ Διατάγματος τῆς Νάντης ἔφυγαν ἀπό τὴν Γαλλία. Τέλος, κατόρθωσε νά ἀπαλλάξει τὸ δουκάτο τῆς Πρωσίας ἀπό τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ βασιλιὰ τῆς Πολωνίας. Αὐτό ἡταν ἔνα σημαντικό γεγονός, γιατί οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βρανδεμβούργου γίνονταν μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἀνεξάρτητοι σ' ἔνα τμῆμα τοῦ κράτους τους.

Ο γιός του ὁ Φρειδερίκος ὁ Α' (1688-1713) πήρε ἀπό τὸν πατέρα του κράτος δργανωμένο καὶ στρατὸ ἀξιόλογο. Βοήθησε τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ πήρε ὡς ἀνταμοιβή τὸν τίτλο τοῦ βασιλιὰ γιά τὸ ἀνεξάρτητο τμῆμα τοῦ κράτους του, τὴν Πρωσία (1701). Ἀπό τότε οἱ ἐκλέκτορες τοῦ Βρανδεμβούργου ὀνομάστηκαν βασιλιάδες τῆς Πρωσίας καὶ οἱ ὑπήκοοι τους Πρῶσοι, σέ δόποιδήποτε τμῆμα τῆς ἐπικράτειας καὶ ἄν ἀνήκαν. Ο Φρειδερίκος Α' είναι ὁ πρῶτος βασιλιάς τῆς Πρωσίας.

Ο διάδοχός του Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α' (1713-1740), ὁ πατέρας τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, ἡταν ἄνθρωπος περιέργος καὶ τόσο ἴδιόρρυθμος, ὥστε νά θεωρεῖται στήν Εὐρώπη ὅτι δέν ἡταν στά καλά του. Ὡς νέος δέν ἔμαθε τίποτε, ἀλλ' οὔτε καὶ αἰσθανόταν τὴν ἀνάγκη τῆς μορφώσεως καὶ τῶν γνώσεων, γιατί πίστευε ὅτι φροντίζει γι' αὐτόν ὁ Θεός. Σιχαινόταν δῆμος τὴν πολυτέλεια καὶ τὶς ἐπιδείξεις καὶ ἐπέβαλλε ἀντηρή οἰκονομία στὸν ἑαυτό του καὶ στήν οἰκογένειά του. Κάποτε χτύπησε μὲ ραβδί ἐργάτες, γιατί κατά τὴ γνώμη του δέ δούλευαν καλά. Κατά βάθος δῆμος είχε πρακτικό μυαλό καὶ παρά τὶς παραξενιές του κυβέρνησε καλά. Κυρίως

Ο Μεγάλος Έκλεκτορας Φρειδερίκος Γουλέμος.

φρόντισε γιά τά οίκονομικά και κατόρθωσε νά ανέζησε άρκετά τά είσοδήματα τοῦ κράτους του.

Ο Φρειδερίκος Γουλέλμος ἀγάπησε μέ πάθος τή στρατιωτική ζωή. Πάντοτε φορούσε στρατιωτική στολή και συναναστρέφοταν μέ ἀξιωματικούς. Είσηγαγε καινούρια τακτική στό στρατό. Καταπονούσε τούς στρατιώτες μέ συνεχεῖς στρατιωτικές ἀσκήσεις. "Ηθελε δλοι τους νά ἐκτελούν ταυτόχρονα ὁμοιόμορφες κινήσεις, νά σηκώνουν τό πόδι τους στό ἴδιο ὑψος κ.τ.λ. "Ετσι δημιουργήθηκε ἡ λεγόμενη πρωσική τακτική. "Οταν πέθανε, ἄφησε 8½ ἑκατομμύρια τάλιρα περισσεμα, 83 χιλιάδες στρατό και οι κάτοικοι τοῦ κράτους του είχαν ανέζηθεῖ κατά τή διάρκεια τῆς βασιλείας του ἀπό 1.700.000 σέ 2.700.000.

Ο Φρειδερίκος ὁ Μεγάλος (1740-1786)

Τή δύναμη αὐτή τή μεταχειρίστηκε ὁ γιός του Φρειδερίκος ὁ Β', γιά νά ἐπεκτείνει τό κράτος του και νά κάμει τήν Πρωσία μεγάλη δύναμη.

Ο Φρειδερίκος πέρασε δύσκολη ζωή στά νιάτα του, γιατί ὁ πατέρας του, πού φιλοδοξούσε νά κάμει τό γιό του «εύσεβη χριστιανό, γενναῖο στρατιώτη και καλό οἰκογενειάρχη», ἀγανακτούσε γιά τήν κλίση του πρός τή μουσική και τήν ποίηση και γ' αὐτό τόν ἔβριζε και τόν ἔδερνε. Ή ἀντίθεση ἀνάμεσα στό γιό και στόν πατέρα ἔφτασε σέ τόση δέξτητα, ὥστε ὁ Φρειδερίκος ἐπιχείρησε νά δραπετεύσει στό ἔξωτερικό, ἀλλά ἀνακαλύφτηκε και τόν φυλάκισε ὁ πατέρας του γιά ἔνα χρόνο. "Υστερα δμως ἀσκήθηκε μέ ἐπιμέλεια στά στρατιωτικά ἐπί δέκα χρόνια, μυήθηκε στίς ὑποθέσεις τοῦ κράτους κι ἅρχισε νά ἐκτιμᾶ τόν πατέρα του. "Ετσι, δταν ὁ Φρειδερίκος ἀνέβηκε στό θρόνο, λίγοι ἡγεμόνες είχαν τή δική του κατάρτιση και λιγότεροι τή χρησιμοποίησαν τόσο ἔξυπνα. "Αν και στά νιάτα του είχε συμπαθήσει τίς θεωρίες τῶν Γάλλων φιλοσόφων γιά ἰστότητα και ἐλευθερία τῶν ἀνθρώπων και γιά λαϊκή κυριαρχία, ἐν τούτοις κυβέρνησε ὡς ἀπόλυτος μονάρχης.

Ἄλλα ὁ Φρειδερίκος διέφερε ἀπό τούς προηγούμένους του σέ βασικά σημεῖα. Πίστευε δηλαδή δτι ὁ βασιλιάς πρέπει νά κυβερνᾶ μέ δικαιοσύνη και ἀφιλοκέρδεια και νά ἔχει ὡς πρώτη φροντίδα του τό συμφέρον τοῦ λαοῦ, γιατί ὁ βασιλιάς ὑπάρχει γιά χάρη τοῦ λαοῦ και ὁρχι δ λαός γιά χάρη τοῦ βασιλιά. «Ο βασιλιάς, ἔλεγε, είναι ὁ πρώτος ὑπάλληλος τοῦ κράτους». Τήν ἀντίληψη αὐτή τῆς ἐποχῆς του γιά τά καθήκοντα τοῦ ἡγεμόνα τήν δνόμασαν φωτισμένη δεσποτεία (despotisme éclairé).

‘Ο Φρειδερίκος ήταν θαυμαστής τῶν Γάλλων συγγραφέων. Κάλεσε τό Βολταΐρο στό παλάτι του, όπου ἐμεινε ἑκεὶ γιά κάμποσον καιρό καὶ ἀπολάμβανε ἡγεμονικές τιμές. Ἀλλά οἱ δύο ἄντρες δέν ἅργησαν νά ψυχρανθοῦν μεταξύ τους καὶ χωρίστηκαν περιφρονώντας ὃ ἔνας τὸν ἄλλο. ‘Ο Φρειδερίκος ἔγραψε διάφορα ἔργα στά γαλλικά. Οἱ στίχοι του δὲν εἰναι ἀψεγάδιαστοι, ἀλλά τὰ ἱστορικά του συγγράμματα, παρ’ ὅλο πού ἔχουν ἀνώμαλο ὑφος, εἰναι ἔργα μὲ μεγάλη ἀξία καὶ ἔχωρίζουν γιά τή βαθύτητα τῆς ἱστορικῆς ἀντιλήψεως.

‘Αλλά ὁ πολύμαθής καὶ φιλόσοφος βασιλιάς φρόντισε περισσότερο γιά τήν ἀνάπτυξην τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας, τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου παρά γιά τὰ γράμματα καὶ τίς ἐπιστήμες. ‘Ἐμεινε ὡς τὸ τέλος ὁ πιό ἀνεκτικός ἡγεμόνας ἀπέναντι στίς ἄλλες θρησκεῖες. «Στήν Πρωσίᾳ, ἔλεγε, ὁ καθένας μπορεῖ νά σώσει τήν ψυχή του, μέ δποιον τρόπο θέλει ὁ ἰδιος». Ἡ χώρα του πλούτισε, ὁ πληθυσμός της αὔξηθηκε καὶ μπήκαν οἱ βάσεις τῆς κατοπινῆς βιομηχανικῆς ἀκμῆς. Κατά τή διάρκεια τῆς βασιλείας του ἐγκαταστάθηκαν στό κράτος του 300.000 μετανάστες. Αὐτό τό δύνομαζε ὁ ἴδιος ἐσωτερική κατάκτηση.

‘Η πιό σπουδαία φροντίδα τοῦ Φρειδερίκου ήταν ὁ στρατός. ‘Οργάνωσε ἀξιόλογη στρατιωτική δύναμη, ἔκαμε μακροχρόνιους πολέμους καὶ ἀπόκτησε τή φήμη μεγάλου στρατηγού. Ἀπό τήν Πολωνία ἀπόσπασε ὁρισμένες περιοχές κι ἐτοι ἀποκαταστάθηκε ἡ συνοχή τῆς Πρωσίας μέ τό Βρανδεμβούργο. ‘Επίσης ἀπό τήν Αὐστρία ἀπόσπασε μιά ἀξιόλογη ἐπαρχία, τή Σιλεσία, καὶ κατόρθωσε νά διατηρήσει τίς κατακτήσεις του πολεμώντας ἐναντίον σχεδόν δόλκηληρης τῆς συνενωμένης Εὐρώπης. ‘Ετσι, ὑστερα ἀπό βασιλεία 45 χρόνων, είχε διπλασιάσει σχεδόν σέ ἐκταση τό κράτος του (200 χιλ. τετρ. χιλιόμετρα) καὶ σχεδόν τό είχε τετραπλασιάσει σέ πληθυσμό (6 ἑκατομμύρια). Οἱ φόροι ἔδιναν 22 ἑκατομμύρια τάλιρα εἰσόδημα τό χρόνο καὶ τό δημόσιο ταμείο είχε περίσσεμα 60 ἑκατομμύρια. Ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία βρίσκονταν σέ μεγάλη ἀκμή.

‘Ο πόλεμος γιά τή διαδοχή στόν αὐστριακό θρόνο (1740-1748).

Κατά τά μέσα τοῦ ΙΗ’ αιώνα ἡ Εὐρώπη τυράχτηκε ἀπό αίματηρούς πολέμους, γιά τούς δποίους ἔδωσαν ἀφορμή ἀπό τή μία οἱ βλέψεις διάφορων ἡγεμόνων στίς κτήσεις τῆς Αὐστρίας κι ἀπό τήν ἄλλη ἡ δύναμη τῆς Πρωσίας, πού συνεχῶς αὔξανόταν. Οἱ πόλεμοι αὐτοί εἰναι δύο: ὁ πόλεμος γιά τή διαδοχή στόν αὐστριακό θρόνο καὶ ὁ ἐπταετής πόλεμος.

‘Ο αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας Κάρολος ὁ ΣΤ’, ἐπειδή δέν είχε γιό, ἤθελε νά ἀφήσει διάδοχο στό θρόνο τή θυγατέρα του Μαρία Θηρεσία. Κανόνισε τή διαδοχήν μέ ἐπίσημη πράξη, πού δονομάστηκε Pragmatica Sanctio. ‘Η πράξη ἀωτή ὅριζε τό δικαιόωμα νά τόν διαδεχτεῖ στό θρόνο ὑστερα ἀπό τό θάνατό του ἡ μεγαλύτερη κόρη του, ἡ Μαρία, ἀλλά οἱ κτήσεις τῆς ἀγυπτιανῆς οἰκογένειας θά διατηροῦνταν ἀδιαιρετες, ἀν ἡ Μαρία ἀποκτοῦσε ἀπογόνους. Μέ ἀκούραστες προσπάθειες κατόρθωσε νά πείσει νά ἀναγνωρίσουν τήν πράξη του καὶ αὐτοί πού ἐνδιαφέρονταν ἦμι

σα, άλλά και οι ξένοι ήγεμόνες. Μά, όταν πιά πέθανε, κανένας δέ σεβάστηκε τις συνθήκες, γιατί η Αύστρια δέν είχε στρατό, γιά νά έπιβάλει μέ τη δύναμη τό σεβασμό τους.

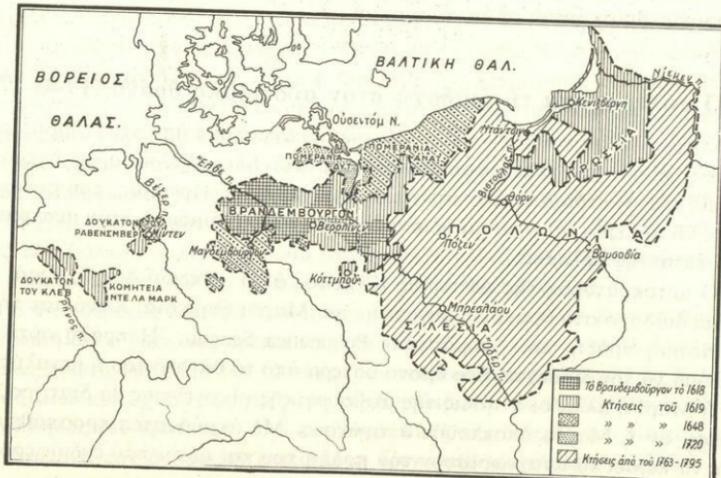
Ο έκλεκτορας της Βαυαρίας προέβιλε άξιωσεις γιά δλ.η τήν κ.ηρονομιά και τόν υποστήριξε ή Γαλλία. Έτσι βαυαρικός και γαλλικός στρατός είσεβαλαν στήν Αύστρια, ένώ ό βασιλιάς τής Πρωσίας κυτάκτησε τή Σιλεσία σχεδόν χωρίς άντισταση. Ή Ισπανία, ή Σαξονία και ή Σαρδηνία στράφηκαν έναντιον τής Αύστριας.

Στήν κρίσιμη αυτή στιγμή ή Μαρία δέν είχε ούτε στρατό ούτε χρήματα και φαινόταν χαμένη. Άλλα τήν έσωσε ή πίστη τῶν υπηκόων της, ίδιως τῶν Ούγγρων, και ή υποστήριξη τής Αγγλίας. Ό αύστριακός στρατός έδειξε μεγάλη άντοχη, οι έχθροι άποκρούστηκαν και, όταν ή Ρωσία προσχώρησε στή συμμαχία τής Αύστριας, άποφάσισαν νά κλείσουν ειρήνη. Μέ τήν ειρήνη τής Αϊξ-λα-Σαπέλ (Aix la Chapelle, 1748) ή Μαρία Θηρεσία διατήρησε τό στέμμα κι άλλες τίς χώρες της, έκτος άπό τή Σιλεσία και τό μικρό δουκάτο τής Πάρμας στήν Ιταλία. Η Pragmatica Sanctio άναγνωρίστηκε και άποτέλεσε τή βάση, πάνω στήν όποια στηρίχτηκε ή υπαρξη τής αύστριακής μοναρχίας ώς τό τέλος της.

Ο Έπταιετής πόλεμος (1756-1763)

Στό διάστημα τῶν 8 χρονῶν, πού μεσολάβησαν, άντιστράφηκαν οι συμμαχίες. Η Γαλλία συμμάχησε μέ τήν Αύστρια, γιατί άνησυχούσε γιά τή δύναμη τής Πρωσίας, πού συνεχδύει μεγάλωνε. Εξάλλου, άνάμεσα στήν Αύστρια και στήν Πρωσία

Ανάπτυξη τής Πρωσίας.

δημιουργήθηκε ζωηρή άντιθεση γιά τό ποιά θά κυριαρχήσει στό γερμανικό χώρο. Ιδίως δώμας υπήρχε μεγάλος άνταγωνισμός άναμεσα στήν Αγγλία και τή Γαλλία, που ή πρόοδος της στίς αποικίες ἄρχισε νά άνησυχει τούς "Αγγλους. "Ετσι ή Εύρωπη χωρίστηκε σέ δυό στρατόπεδα. Ό Φρειδερίκος πέτυχε τήν υποστήριξη τῆς Αγγλίας, ἀλλά είχε νά άντιμετωπίσει τό συνασπισμό τῆς Αύστριας, τῆς Γαλλίας και τῆς Ρωσίας, στόν δοιού ἀργότερα προστέθηκαν ή Σουηδία, τά μικρά γερμανικά κράτη και ή Ισπανία. Ή σύγκρουση, που είναι γνωστή ώς ἐπιαετής πόλεμος, ήταν ή πιό φοβερή τού ΙΗ' αιώνα. Πεδία τῶν μαχῶν ήταν ή Εύρωπη, οι Ινδίες και ή Β. Αμερική.

Ο Φρειδερίκος μέ τίς περιβόητες ἐπιτυχίες που είχε, κάνοντας ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν Γάλλων στό Ρόστμπαχ (Rossbach 1757), τῶν Αύστριακῶν στό Λόύτεν (Leuthen) και τῶν Ρώσων στό Τσόρντορφ (Zorndorf), ἀπόκτησε τή φήμη τοῦ πιό μεγάλου στρατηλάτη τῆς ἐποχῆς του. Μά οι νίκες αὐτές δέν ἔφτασαν, γιά νά νικήσει τούς συνασπισμένους ἀντιπάλους του. Οι Γάλλοι ζήτησαν τή βοήθεια τῶν Βουρβόνων τῆς Ισπανίας, οι Ρώσοι κατέλαβαν τό Βερολίνο (1759) κι ό Φρειδερίκος κρατώντας συνεχῶς ἀμυνα βρέθηκε σέ δύνσκολη θέση. Εύτυχως γι' αὐτόν στά 1762 πέθανε ή Ἐλισάβετ τῆς Ρωσίας και στό θρόνο ἀνέβηκε ό Πέτρος Γ', που θαύμαζε πολύ τό Φρειδερίκο και ἔκλεισε ἀμέσως εἰρήνη μέ τήν Πρωσία. Ή ἀνέλπιστη αὐτή εἰρήνη ἔσωσε τό Φρειδερίκο. Τόν ἐπόμενο χρόνο υπογράφηκε εἰρήνη ἀνάμεσα στήν Αύστρια και τήν Πρωσία, ή δοπία κράτησε τή Σιλεσία.

Ἄλλα δ ἐφτάχρονος πόλεμος παρά τίς ἐντυπωσιακές μάχες στήν Εύρωπη είναι κυρίως πάλη στίς ἀποικίες ἀνάμεσα στήν Αγγλία και τή Γαλλία. Η Γαλλία νικήθηκε στή θάλασσα κι ἔχασε τό στόλο και τίς ἀποικίες της. Η μόνη νικήτρια φαινόταν πώς ήταν ή Αγγλία, ἀλλά κι αὐτή πλήρωσε ἀκριβά, γιατί ή ἀποστασία τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν τῆς Αμερικῆς ἀπό αὐτήν ήταν κατά μεγάλο μέρος ἀποτέλεσμα τοῦ ἐφτάχρονου αὐτοῦ πολέμου. Ό πόλεμος ἀνάμεσα στήν Αγγλία και τή Γαλλία τερματίστηκε μέ τήν εἰρήνη τού Παρισιού (1763).

Η γερμανική δυαρχία

Η ἀνάπτυξη τῆς Πρωσίας δημιουργήσε ἔνα νέο γερμανικό κράτος, που ἄρχισε νά διεκδικεῖ τήν κυριαρχία πάνω στή Γερμανία, που ώς τότε τήν είχε ή Αύστρια. Ό πρωσικός στρατός είχε φανεῖ ἀνώτερος ἀπό τόν αὐστριακό και οι νίκες του, ιδίως ἐναντίον τῆς Γαλλίας, κολάκεψαν τόν ἐγωισμό τῶν Γερμανῶν. Άπό τότε φάνηκε δτι τό μέλλον ἀνήκει στό δημοιογενές ἔθνικό κράτος τῆς Πρωσίας και ἔτσι γεννήθηκε ζωηρός ἀνταγωνισμός ἀνάμεσα στά δύο μεγάλα κράτη, τῆς Αύστριας και τῆς Πρωσίας, γιά τήν κυριαρχία πάνω στή Γερμανία. Τήν κατάσταση αὐτή τήν ὀνόμασαν γερμανική δυαρχία (dualismus).

II. ΑΥΣΤΡΙΑ

Η σύνθεση τοῦ αὐστριακοῦ κράτους

Ἡ Αὐστρία κατόρθωσε τό ΙH' αἰώνα νά διορθώσει τίς ζημιές, πού είχε πάθει στή συνθήκη τῆς Βεστφαλίας. Ὅστερα ἀπό τόν πόλεμο ἐναντίον τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' μέ τήν εἰρήνη τῆς Οῦτρεχτ (1713) τό κράτος τῶν Ἀψβούργων ἐπεκτάθηκε ἀρκετά. Ἐκτός ἀπό τίς χῶρες τοῦ στέμματος, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό τό δουκάτο τῆς Αὐστρίας καὶ τό δουκάτο τῆς Συρίας, τῆς Καρινθίας καὶ τῆς Καρνιόλης, είχε συμπεριλάβει καὶ τά βασίλεια τῆς Βοημίας καὶ τῆς Ούγγαρίας, τήν Τρανσυλβανία καὶ τίς νέες κτήσεις, τό Μιλάνο, τή Νεάπολη, τή Σαρδηνία καὶ τό Βέλγιο.

Ἡ αὐστριακή ἐπικράτεια λοιπόν κατά τό ΙH' αἰώνα ἦταν μιά μεγάλη ἐπικράτεια, πού ἔκτεινόταν σέ ἀπέραντες χῶρες μέ 29 ἑκατομμύρια κατοίκους. Ἄλλα ἡ σύνθεσή της ἦταν διαφορετική ἀπό τά ἄλλα κράτη. ᩴ Αὐστρία ἦταν κράτος καθολικό, σάν τό παλιό ρωμαϊκό, καὶ περιλάμβανε στούς κόλπους του πολύ διαφορετικούς λαούς: Γερμανούς, Τσέχους, Ούγγρους, Σέρβους, Ρουμάνους, Φλαμανδούς, Ἰταλούς, Γάλλους κ.α. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν ιδιαίτερα κράτη, πού είχαν ιδιαίτερη πρωτεύουσα, ιδιαίτερη διοίκηση, ιδιαίτερη βουλή, πού συνήθως δνομαζόταν δίαιτα. Ὁ αὐτοκράτορας είχε ἀνάγκη ἀπό τίς τοπικές κυβερνήσεις, γιατί μ' αὐτές εἰσέπραττε τούς φόρους, συγκέντρωνται στρατό καὶ ἐπέβαλε τούς νόμους. Μάλιστα ἡ Βοημία καὶ ἡ Ούγγαρια είχαν καὶ ιδιαίτερα συντάγματα.

Οἱ προσπάθειες γιά τήν ἐνοποίηση τῆς Αὐστρίας

Ἐνα τέτοιο κρατικό συγκρότημα δέν ἦταν δυνατό νά είναι στερεό. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Αὐστρίας είχαν συχνές φιλονικίες στό ἐστωτερικό καὶ μέ τά γειτονικά κράτη. Γ' αὐτό ἦταν ἀναγκασμένοι νά διατηροῦν συνεχῶς ἵσχυρό στρατό, γιά νά συγκρατοῦν τά ἀνομοιογενή στοιχεῖα τῆς μοναρχίας καὶ νά ματαιώνουν τούς σκοπούς τῶν γειτόνων. Κατά τά μέσα τοῦ ΙH' αἰώνα δό πόλεμος γιά τή διαδοχή τοῦ θρόνου ἀπειλησε, ὅπως εἶδαμε, τήν ἀκεραιότητα τῆς μοναρχίας, πού τήν ἐσωσε ἡ δραστηριότητα καὶ τό θάρρος τῆς Μαρίας Θηρεσίας.

Ἡ Μαρία, ἀφοῦ ἀπαλλάχτηκε ἀπό τόν ἔξωτερικό κίνδυνο, μέ τή βοήθεια τοῦ γιοῦ της Ἰωσήφ τοῦ Β' ἐπιχείρησε νά μεταρρυθμίσει τό κράτος. Ἡθέλε δηλαδή νά ἐπιβάλει ὅμοιόμορφη διοίκηση, νά συγκεντρώσει ὅλη τήν ἔξουσία στά χέρια της, ὅπως είχαν κάνει οἱ Χοεντζόλλερν στήν Πρωσία, καὶ νά ἀφομοιώσει τά διάφορα ἔθνη τῆς ἐπικράτειάς της, ὅπως τό είχαν ὀνειρευτεῖ πρίν ἀπό ἐναν αἰώνα ὁ Βαλλενστάιν καὶ δό Φερδινάνδος Β'. Καὶ τό ἐπιδίωκαν αὐτό, γιατί νόμιζαν, πολύ σωστά, ὅτι ἡ μοναρχία τότε μόνο θά μποροῦσε νά ζήσει, δταν θά ἐπαιρνε τή μορφή ἐνιαίου ἐθνικοῦ κράτους μέ ἵσχυρή κεντρική ἔξουσία, ὅπως ἦταν ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία καὶ ὅπως είχαν γίνει κατά τή διάρκεια τοῦ ΙH' αἰώνα ἡ Πρωσία καὶ ἡ Ρωσία.

Μά τό ἔργο αὐτό ἦταν δύσκολο, γιατί ἡ αὐστριακή μοναρχία ἀποτελοῦνταν

άπο διάφορα έθνη, πού είχαν άφυπνισμένη τήν έθνική τους συνείδηση και είχαν άκόμη ήλλα συμφέροντα και θρησκευτικές διαφορές και άντιθέσεις, πού δέν ήταν δυνατό νά συμβιβαστοῦν. Γι' αυτό και τό μεταρρυθμιστικό έργο τῆς Μαρίας και τοῦ Ἰωσήφ πέτυχε μόνο κατά ένα μέρος.

'Η Μαρία Θηρεσία και ὁ Ἰωσήφ ὁ Β'

'Η Μαρία ή Θηρεσία (1740-1780) είχε καθαρή ἀντίληψη και πρακτικό μυαλό. 'Ηθελε νά ἐπιβάλει τή μεταρρύθμιση σιγά σιγά, χωρίς νά 'ρθει σέ σύγκρουση μέ τό αϊσθημα τῶν ὑπηκόων τῆς.

'Η πρώτη φροντίδα τῆς ήταν νά δημιουργήσει ἵσχυρο στρατό και νά ἀναπτύξει τή βιομηχανία τοῦ τόπου. Κυβέρνησε μόνη τῆς μέ λίγους συμβούλους και ἐπιχείρησε νά συγκεντρώσει τή διοίκηση τῆς μοναρχίας ἀκτός ἀπό τῆς Οὐγγαρίας, πού διατήρησε τήν ἀνεξάρτητη ἀριστοκρατική διοίκησή της και τή Διαιτά της.

'Η Μαρία ή Θηρεσία ήταν εὐχάριστη και εὐθυμη, τολμηρή και εἰλικρινής και ἔγινε ξακουστή γιά τήν οἰκειότητά της πρός τούς ὑπηκόους της. 'Αγαποῦσε ἰδιαίτερα τό στρατό, πού πολλές φορές τόν ἐπιθεωροῦσε ἔφιππη. 'Ηταν ἀφοσιωμένη στό καθήκον της, ἀλλά ἀγαποῦσε ἐπίσης τή μουσική και τούς χορούς. Στήν ἐποχή της ή αὐλή και γενικά ή Βιέννη ἀπόκτησαν τήν ξακουστή εὐθυμία και λαμπρότητά τους.

'Η Μαρία ἀπό τό 1765 πήρε ώς βοηθό στή διακυβέρνηση τοῦ κράτους τό γιό της Ἰωσήφ, πού τή διαδέχτηκε ὑστερα ἀπό τό θάνατό της. 'Ο Ἰωσήφ Β' (1780-1790) ήταν μιά πολύ συμπαθητική μορφή. 'Ηταν ὁ βασιλιάς φιλόσοφος και ὁ σπουδαιότερος φιλάνθρωπος ἡγεμόνας τῆς ἐποχῆς του. 'Η ζωή του ήταν πρότυπο τάξεως και ἐργατικότητας.

'Ο Ἰωσήφ ἐπιχείρησε νά ἐπιβάλει τίς μεταρρυθμίσεις μέ περισσότερο σύστημα. 'Άλλα προσπάθησε νά τίς συνδύασει μέ τίς νέες ἀντιλήψεις γιά τό κράτος και τή διοίκηση. Είχε μελετήσει τούς Γάλλους συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς του και ήθελε νά τακτοποιήσει τό κράτος του σύμφωνα μέ τίς ὑποδείξεις τῶν φυσιοκρατῶν και τῶν φιλοσόφων, πού θά τίς γνωρίσουμε παρακάτω. "Οπως οἱ περισσότεροι διανοούμενοι τοῦ ΙΗ' αἰώνα, ἔτσι κι αὐτός ἀποστρεφόταν τίς συνήθειες τοῦ παλιοῦ καθεστῶτος, καθετί τό παραδοσιακό και τό καθιερωμένο ἀπό τήν ιστορία. Μά τό καθεστώς τῆς Αὐστρίας στηριζόταν στήν παράδοση και στά ίστορικά δικαιώματα τῶν εὐγενῶν, πού οἱ φιλόσοφοι τά δνόμαζαν προλήψεις.

'Ο Ἰωσήφ κατάργησε τή δουλοπαροικία, γιατί πίστευε δτι οἱ πραγματικοί ιδιοκτήτες τῆς γῆς είναι οἱ γεωργοί και δχι οἱ φεούδαρχες. Θέσπισε άκόμη τήν ἐλευθερία τῆς βιομηχανίας, και τήν ἐλευθερία τοῦ τύπου και καθιέρωσε τήν ἀνεξιθρησκεία.

'Ο Ἰωσήφ προηγήθηκε σέ πολλά ἀπό τούς μεταρρυθμιστικούς θεσμούς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, πού ξέσπασε κατά τόν τελευταῖο χρόνο τῆς βασιλείας του. 'Άλλα ή Αὐστρία δέν ήταν τό κατάλληλο ἔδαφος γιά τέτοιες ριζικές μεταρρυθμί-

σεις. Οι Ούγγροι έξοργίστηκαν γιά τήν κατάργηση τής δουλοπαροικίας και οι Βέλγοι γιά τούς θρησκευτικούς νεωτερισμούς. Οι διατάξεις γιά τήν άνεξιθρησκεία συγκρούστηκαν μέ τήν άμαθεια και τό μίσος τῶν φανατικῶν ἔχθρῶν πρός τίς ἄλλες θρησκείες, ἐνῶ ή συγκεντρωτική διοίκηση ἔβαλε σέ ἀνησυχίες τίς ἔθνοτητες τῆς μοναρχίας. Οι Βέλγοι ἐπαναστάτησαν, κήρυξαν ἑκπτωτὸ τόν Ἰωσῆφ καί ἀπόκτησαν τήν άνεξαρτησία τους. Ὁ Ἰωσῆφ εἰδε τήν προσπάθειά του νά γκρεμίζεται και πέθανε γεμάτος πικρία κοντά στό Δούναβη, δπου πολεμούσε ἐναντίον τῶν Τούρκων, μέ τό δνειρό νά διαλύσει τό κράτος τῶν βαρβάρων και νά ἐλευθερώσει τούς χριστιανικούς πληθυσμούς.

Ο ἀδέρφος και διάδοχός του **Λεοπόλδος ὁ Β'** (1790-1792) κατάργησε ἀμέσως σχεδόν δλες τίς μεταρρυθμιστικές διατάξεις του, γιά νά φέρει τή γαλήνη στό κράτος του. Πάντως ή μεταρρυθμιστική προσπάθεια τῆς Μαρίας και τοῦ Ἰωσῆφ δέν ἀπότυχε στό σύνολό της, γιατί ἐκαμε τήν Αὐστρία κράτος στρατιωτικό και ἀκμαίο ἀπό οἰκονομική ἔποψη κι ἐτσι μπόρεσε νά ζήσει ἐπι ἕνα και περισσότερο ἀκόμη αιώνα.

Διατάξεις της ηγεμονίας της Κοινοπολιτείας της Αὐστρο-Οθωμανικής Συμμαχίας οι οποίες προσπάθειας να μεταρρυθμίσει τήν Αὐστρία σε μία ανθρώπινη και λαϊκή κοινωνία. Οι οποίες διατάξεις ηγεμονίας της Αὐστρο-Οθωμανικής Συμμαχίας οι οποίες προσπάθειας να μεταρρυθμίσει τήν Αὐστρία σε μία ανθρώπινη και λαϊκή κοινωνία. Οι οποίες διατάξεις ηγεμονίας της Αὐστρο-Οθωμανικής Συμμαχίας οι οποίες προσπάθειας να μεταρρυθμίσει τήν Αὐστρία σε μία ανθρώπινη και λαϊκή κοινωνία. Οι οποίες διατάξεις ηγεμονίας της Αὐστρο-Οθωμανικής Συμμαχίας οι οποίες προσπάθειας να μεταρρυθμίσει τήν Αὐστρία σε μία ανθρώπινη και λαϊκή κοινωνία. Οι οποίες διατάξεις ηγεμονίας της Αὐστρο-Οθωμανικής Συμμαχίας οι οποίες προσπάθειας να μεταρρυθμίσει τήν Αὐστρία σε μία ανθρώπινη και λαϊκή κοινωνία. Οι οποίες διατάξεις ηγεμονίας της Αὐστρο-Οθωμανικής Συμμαχίας οι οποίες προσπάθειας να μεταρρυθμίσει τήν Αὐστρία σε μία ανθρώπινη και λαϊκή κοινωνία.

ριστούμενος είναι πατέρες για την απόδοση των προστάτων ωντών μαγικών αρχών η μετατροπή των πατέρων πάτερν σε αιτιόνων ή επιτάχυντα πάτερν αρχών και την απόδοση των πατέρων πάτερν στην πατριωτική γη της αρχαίας Ελλάδας μετά την απόδοση των πατέρων πάτερν στην πατριωτική γη της αρχαίας Ελλάδας.

Επομένως αρχή για την απόδοση των πατέρων πάτερν στην πατριωτική γη της αρχαίας Ελλάδας είναι η απόδοση των πατέρων πάτερν στην πατριωτική γη της αρχαίας Ελλάδας.

ΙΑ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Το πολιτικό καθεστώς, πού καθιερώθηκε τό IZ' αιώνα μέ δύο έπαναστάσεις, στερεώνεται τό IH' αιώνα κάτω ἀπό τή δυναστεία του 'Αννοβέρου.

'Ο Γεώργιος Α' (1714-1727) ήταν πιά 54 χρονῶν, δταν τόν κάλεσαν στό θρόνο τῆς Αγγλίας. Δέν ήξερε τά άγγλικά, δπως καί οι Γερμανοί, πού ἀποτελούσαν τήν ἀκολουθία του. "Εμεινε πάντοτε ζένος ἀνάμεσα σε ζένους καί ποτέ δέν παρηγορήθηκε, πού ἐγκατέλειψε τό 'Αννόβερο. Συνέχισε νύ είναι συγχρόνως καί ἐκλέκτορας τού 'Αννοβέρου, πού τά συμφέροντά του τά ὑποστήριξε πάντοτε δλόψυχα.

'Ο γιός του Γεώργιος δ Β' (1727-1760) είχε κι αὐτός τίς συνήθειες καί τίς ιδέες τού πατέρα του. Μά οι "Αγγλοι τούς ἀνέχτηκαν ἀπό αἰσθημα νομιμοφροσύνης, ἀλλά κυρίως, γιατί ήταν διαμαρτυρόμενοι καί ἔξαιτίας τῆς θέσεώς τους ήταν ἀκίνδυνοι γιά τίς ἄγγλικές ἐλευθερίες.

Πραγματικά οί δύο αὐτοί Γεώργιοι μέ τό χλιαρό ἐνδιαφέρον τους γιά τόν τόπο καί τήν ἔλλειψη ἐπιβολῆς τους ἀφησαν τή φροντίδα γιά τή διακυβέρνηση τῆς χώρας στό κοινοβούλιο καί καθιέρωσαν τή συνήθεια νά παίρνουν τούς ὑπουργούς τους ἀπό τό κόμμα ἐκεῖνο πού είχε τήν πλειοψηφία στή βουλή. "Η συνήθεια αὐτή ήταν εύνοϊκή γιά τή στερέωση τού κοινοβουλευτικού πολιτεύματος. Χάρη στή μακροχρόνια ἀποχή τῆς βασιλείας, ἀπό κάθε ἀνάμειξη στά κυβερνητικά ἔργα ἐπικράτησε ή ἀντίληψη δτι στήν 'Αγγλία δ βασιλιάς βασιλεύει, ἀλλά δέν κυβερνᾶ.

Παράλληλα καθιερώθηκε ἔνα κυβερνητικό σύστημα, πού ἐπιβάλλει τό χωρισμό τῶν ἔξουσιων. 'Επειδή δ βασιλιάς είναι ἀνεύθυνος, τήν ἐκτελεστική ἔξουσία

τήν άσκοδν οί υπουργοί, ένδι πρωτύτερα τούς υπουργούς τούς πρότεινε ό βασιλιάς. Και σιγά σιγά έπικράτησε ή συνήθεια νά γίνεται πρόεδρος τής κυβερνήσεως ό άρχηγός του κόμματος, πού είχε τήν πλειοψηφία στό κοινοβούλιο, κι εξι αύτός άπόκτησε σχεδόν δικτατορική έξουσία πάνω στούς διπαδούς του. **Η νομοθετική έξουσία** άνηκε στό κοινοβούλιο, πού άποτελούνταν άπο δύο βουλές, τή **Βουλή τῶν Λόρδων** και τή **Βουλή τῶν Κοινοτήτων**. Τά μέλη τής πρώτης διορίζονταν άπο τό βασιλιά, ένδι τής δεύτερης έκλεγονταν άπο τό λαό, τουλάχιστο άπο ένα μέρος του, γιά μιά έπιταξία (άπο τό 1716). Μέ τόν καιρό ή Βουλή τῶν Λόρδων έχασε τήν έπιφροή της πρός διφελος τής δεύτερης.

Στή Βουλή τῶν Κοινοτήτων, όπως είπαμε σέ προηγούμενο κεφάλαιο, ύπηρχαν δύο κόμματα, οί Τόρις και οί Ούιξ. "Οταν βασίλευαν οί δύο πρῶτοι Γεώργιοι, κυβέρνησαν οί Ούιξ, έπειδη είχαν πολεμήσει τούς **Στούαρτ** και χρησίμευαν ώς στηριγμα τής προτεσταντικής δυναστείας. **Η πολιτική** τους γιά πολύν καιρό ήταν φιλεπρηνική.

Ο Ούάλποουλ (Walpole, 1676-1745), πού ήταν ό πιο δραστήριος πρωθυπουργός αύτής τής περιόδου, κυβέρνησε έπι είκοσι ένα χρόνια (1721-1742). **Απόφυγε** μέ επιμέλεια κάθε σύγκρουση μέ τά ίλλα κράτη. Διατήρησε καλές σχέσεις μέ τή Γαλλία και έξασφάλισε γιά ένα διάστημα τήν ειρήνη στήν Εὐρώπη.

Ξαλάφωσε τή γεωργία άπο τούς φόρους και έτσι κέρδισε τούς **ιδιοκτῆτες** τής γῆς. Κατά τήν έποχή, πού τά ίλλα κράτη έκλειναν αύστηρά τά σύνορά τους στίς έξαγωγές και είσαγωγές, αύτός έγκαινιασε ένα είδος έλευθερης συναλλαγής και κέρδισε και τούς έμπόρους. Διευκόλυνε άκομη τήν είσαγωγή πρώτων ύλων και τήν έξαγωγή βιομηχανικών προϊόντων.

"Η έπιτυχία δικαίωσε τήν τόλμη του. Οι πόλεις, πού σήμερα είναι τά κέντρα τής άγγλικής βιομηχανίας, τήν πρώτη τους άνάπτυξη τήν είδαν στίς μέρες του. Οι έξαγωγές άπο 600.000 λίρες έφτασαν σέ 12.000.000 και ή άξια τῶν άκινήτων τριπλασιάστηκε.

"Άλλα ό γρήγορος αύτός πλουτισμός και τά οίκονομικά μέτρα του Ούάλποουλ προκάλεσαν στή χώρα διαφθορά και ήθική κρίση. **Απέναντι σ'** αύτή τήν κατάσταση δημιουργήθηκε τότε μιά άντιδραση. **Η άπομόνωση**, στήν όποια δόδηγησε τή χώρα ή φιλειρηνική πολιτική, ξεσήκωσε πολλούς έθνικιστές. Τέλος ή χαλαρή στάση του κατά τόν πόλεμο γιά τή διαδοχή στόν αδεστριακό θρόνο προκάλεσε τήν πτώση του (1742). Οι Ούιξ κράτησαν τήν έξουσία, άλλα κάτω άπο τήν άρχηγία του νέου άρχηγου τους Πίτ.

"Ο Ούλλιαμ Πίτ (William Pitt, 1708-1778) ή ό Πρωτος Πίτ, όπως τόν λένε, ήταν ένας άπο τούς μεγαλύτερους πολιτικούς του Ένωμένου Βασιλείου. Σέ ήλικια 27 έτῶν έγινε βουλευτής και ήταν άντιπαλος του Ούάλποουλ, πού τόν κατηγορούσε ότι ήταν ιπεύθυνος γιά τή διαφθορά και τήν άνυποληψία τής Αγγλίας. **Ήταν άνθρωπος** εύθυνος σέ τέτοιο βαθμό, ώστε νά δονομάζεται **αδιάφθορος**, και συνάμα θερμός πατριώτης μέ άπέραντη περηφάνια, πού τήν έξωτερίκευε μέ θεατρική εύγλωττία. Γι' αύτό λοιπόν έγινε και πολύ άγαπητός άπο τό λαό.

Κάτω ἀπό τήν ἡγεσία τοῦ Πίτ ἡ Ἀγγλία πήρε μέρος στόν ἐπταετή πόλεμο καὶ κέρδισε τίς γαλλικές ἀποικίες.

‘Ο Γεώργιος ὁ Γ’ (1760-1820) – Ἡ κοινοβουλευτική κρίση

‘Ο Γεώργιος ὁ Γ’ ἀνέβηκε στό θρόνο σέ ἥλικια 23 χρονῶν. Ἡταν ἀπλός στούς τρόπους, ἥρεμος στή ζωή, εὐλαβής καὶ εἰλικρινῆς. Ἀντιπαθοῦσε τή διαφθορά καὶ εἶχε ἐμπνευστεῖ ἀπό τήν Πρωσίδα μητέρα του τήν ιδέα ὅτι πρέπει νά είναι πραγματικός βασιλιάς. ‘Ετσι ὁ Γεώργιος ὁ Γ’ θέλησε νά μήν είναι μόνο βασιλιάς, ἀλλά καὶ νά κυβερνᾶ. ‘Ηθελε μάλιστα νά είναι ὁ πρῶτος ὑπουργός τοῦ βασιλείου. Είχε δηλαδή τήν ἀπαίτηση, νά ἀντικαταστήσει τήν κοινοβουλευτική κυβέρνηση μέ προσωπική. Συμφωνοῦσε σ’ αὐτό μέ τίς ἀντιλήψεις τῶν Τόρις γιά τό βασιλιά καὶ γι’ αὐτό τούς συμπαθοῦσε, ἐνώ τούς Οὐίξ τούς ἀντιπαθοῦσε.

‘Η ἀπαίτηση αὐτή τοῦ βασιλιά δημιούργησε κοινοβουλευτική κρίση. Ἡ πρώτη προσπάθειά του νά ἀνεβάσει στήν ἔξουσία τό κόμμα τῶν Τόρις προκάλεσε τήν ἐπανάσταση τοῦ λαοῦ. Ἀλλά τό 1770 ἐκμεταλλεύτηκε τήν ἐμπλοκή τῆς χώρας σέ πόλεμο στίς ἀποικίες στήν Ἀμερική, χρησιμοποίησε γιά 12 χρόνια (1770-1782) τό λόρδο Νόρθ (North) καὶ κυβέρνησε αὐταρχικά ὁ ἔδιος.

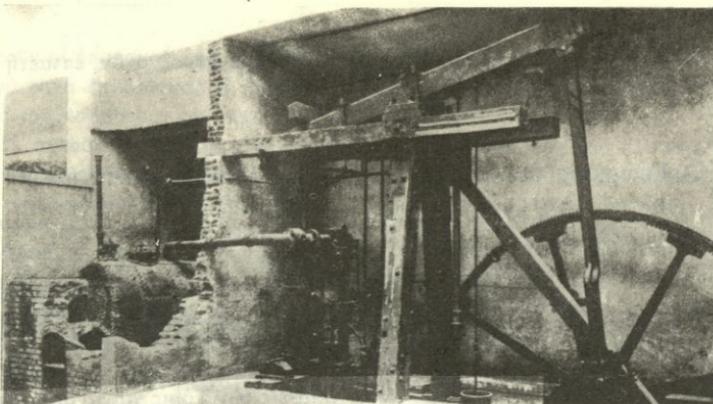
‘Ο ζωηρός ἐρεθισμός τῆς κοινῆς γνώμης, πού ἐκδηλώθηκε μέ τήν ἵδρυση πολιτικῶν σωματείων, μέ συγκεντρώσεις, διαδηλώσεις, μέ σάτιρες καὶ τόν τύπο, κυρίως δῆμος τά ἀτυχήματα στόν πόλεμο ἐναντίον τῶν ἀποικιῶν στήν Ἀμερική, ὑποχρέωσαν τό βασιλιά νά ὑποχωρήσει. ‘Ο Γεώργιος ὁ Γ’ βρέθηκε μπροστά σέ ἀδιέξοδο καὶ ἀναγκάστηκε νά παραδώσει τήν ἔξουσία στό νεαρό γιό τοῦ Πρώτου Πίτ.

‘Ο Δευτέρος Πίτ (1759-1806) ἔγινε πρωθυπουργός στά 24 χρόνια του. Ἡταν ἀδιάφθορος καὶ πατριώτης, σάν τόν πατέρα του, καὶ ἦρθε στήν ἔξουσία κάτω ἀπό ἔξαιρετικές περιστάσεις. Είχε μέ τό μέρος του τήν κοινή γνώμη, ἀλλά τό Κοινοβούλιο ἡταν ἐναντίον του καὶ τόν καταψήφισε 16 φορές μέσα σέ 3 μῆνες. ‘Ωστόσο ὁ Πίτ, ἀντίθετα ἀπό ὅτι συνηθιζόταν, δέν παραιτήθηκε καὶ διάλυσε τό Κοινοβούλιο. Οἱ ἐκλογές ἔφεραν πλειοψηφία ἀφοσιωμένη σ’ αὐτόν καὶ κυβέρνησε τήν Ἀγγλία ως ἀπόλυτος κυρίαρχος πάνω ἀπό 20 χρόνια (1783-1806).

‘Εξψυσε τό ηθικό τῆς χώρας, τακτοποίησε τύ οἰκονομικά τής, πού ἔπαθαν καταστροφές ἀπό τόν πόλεμο τῶν ἀποικιῶν, καὶ ἀνάπτυξε τό ἐμπόριο. Χάρη σ’ αὐτόν μετριάστηκε ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στούς Οὐίξ καὶ τούς Τόρις καὶ σχηματίστηκε ἔνα κόμμα πατριωτικό, πού ἡταν ἀφοσιωμένο στό βασιλιά καὶ στό σύνταγμα. ‘Ετσι τό ἔθνος ἐνωμένο ἀντιμετώπισε τή γαλλική ἐπανάσταση, ἐναντίον τῆς δόπιας ὁ Πίτ κήρυξε «έξοντωτικό πόλεμο».

‘Η ἀνάπτυξη τῆς Ἀγγλίας

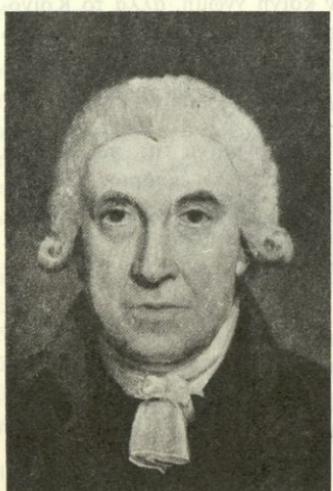
Κατά τή διάρκεια τοῦ ΙΗ’ αἰώνα ἡ Ἀγγλία ἀναπτύχθηκε καὶ ἔγινε μιά ἔξαιρετικά βιομηχανική καὶ ἐμπορική χώρα. Τήν πρώτη ὅθηση γιά τή βιομηχανική ἀκμή

Ατμομηχανή του Ούντ τοῦ 1801 αἰώνα

τῆς χώρας τήν εδωσε ἡ ἀπότομη αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ της, πού ἀπό τὸ 1700 ὥς τὸ 1780 διπλασιάστηκε. "Υστερά ἡ χρησιμοποίηση τοῦ κάρβουνου ἀντί γιά ξύλα γιά τήν ἐπεξεργασία τῶν μεταλλευμάτων τοῦ σίδερου ἦταν γιά τήν Ἀγγλία, χώρα πλούσια σέ πετροκάρβουνο καὶ σίδερο, ἡ ἀρχὴ τῆς μεταλλουργικῆς βιομηχανίας, πού γιά πολὺν καιρό ἔμεινε ἀσυναγώνιστη.

Σχεδόν συγχρόνως ἐπινόησαν διάφορες μηχανές, ἀνάμεσα στίς ὅποιες καὶ τήν κλωστική μηχανή, ἐνῷ ὁ Ούντ (Watt) ἔδινε τήν κίνηση στά ἐργοστάσια τελειοποιώντας τήν ἀτμομηχανή (1769-1779). Στήν ἑξατερική πολιτική είχαν ἀκόμη μεγαλύτερη ἐπιτυχία. Ἀφοῦ ἐκτόπισαν τούς ἀντιπάλους τους Ἰσπανούς, Γάλλους καὶ Ὀλλανδούς, οἱ Ἀγγλοι ἔγιναν κυρίαρχοι στή θάλασσα καὶ οἱ ἀμαξηλάτες τῆς θάλασσας, δῆμος συνήθιζαν νά όνομάζουν νωρίτερα τούς Ὀλλανδούς.

Ἡ Ἀγγλία θεωροῦνταν ἡ χώρα τῶν ἐλεύθεριδων καὶ παρουσιαζόταν ώς ὑπόδειγματική σ' ὅλη τήν Εὐρώπη. Οἱ συνεδριάσεις τῶν δύο βουλῶν ἤταν δημόσιες, πού μποροῦσε δηλαδή νά τίς παρακολουθήσει ἐλεύθερα δ λάός, καὶ οἱ συζητήσεις πού γίνονταν σ' αὐτές δημοσιεύονταν τήν ἴδια μέρα στίς ἐφημερίδες. Τήν ἐποχὴ αὐτή είδαν τό φῶς πολλές ἐφημερίδες, μερικές ἀπό τίς ὅποιες ἐξελίχτηκαν σέ τεράστιους δημοσιογραφικούς δργανισμούς καὶ ἔξακολουθούν νά βγαίνουν ἀκόμη καὶ σήμερα, δῆμος είναι οἱ Καιροί (Times), ὁ Πρωτινός Ταχυδρόμος (Morning Post) κ.ἄ.

ΙΒ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

Ἡ ἀπολυταρχία στή Γαλλία

Σ' δὴ τῇ διάρκεια τοῦ ΙΗ' αἰώνα στή Γαλλία συνεχίζεται, τυπικά τουλάχιστο, τὸ καθεστώς, πού είχε διαμορφωθεῖ ἀπό τὸ Λουδοβίκο τὸ ΙΔ'. Οἱ δύο βουρβόνοι, ὁ Λουδοβίκος ὁ ΙΕ' κι ὁ Λουδοβίκος ὁ ΙΣΤ', πού ἡ βασιλεία τους γεμίζει τόν αἰώνα, εἰναι ἀπόλυτοι (δηλαδή μέ απειρότερη ἔξουσία) μονάρχες, πού διοικοῦν προσωπικά οἱ ἴδιοι. Ἐπίσης καὶ τὸ περιβάλλον τους, τὰ κρατικά ὅργανα, ἐμπνέονται ἀπό τὴν παράδοση τῆς ἀπολυταρχίας.

Μά ή πίστη στήν ἀπολυταρχία είχε κλονιστεῖ πιά στήν ἐποχή τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' καὶ τό χάσμα ἀνάμεσα στή βασιλεία καὶ τό λαό διευρυνόταν ἔξαιτιας τῶν μεγάλων σφαλμάτων τῶν διαδόχων του.

Η Αντιβασιλεία – ο Λουδοβίκος ο ΙΕ' (1715-1774)

Τό Λουδοβίκο ΙΔ' τὸν διαδέχτηκε ὁ γίγις τοῦ ἐγγονοῦ του Λουδοβίκος ὁ ΙΕ'. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ νέος βασιλιάς ἦταν μόλις 5 χρονῶν, ἐπὶ 8 χρόνια τῇ Γαλλίᾳ τήν κυβέρνησε ὁ θεῖος του Φίλιππος τῆς Ὀρλεάνης, πού εἶναι γνωστός στήν ιστορία, μέ το ὄνομα *Régent* (=ἀντιβασιλιάς). Ὁ Φίλιππος ἦταν ἄνθρωπος ἔξυπνος, μὲ ἄψογη ἀνατροφή καὶ εὐγενικούς τρόπους. Ἀλλά πάνω σ' αὐτὸν καὶ στό διάδοχό του βάραιναν οἱ ἀμαρτίες τῆς προηγούμενης βασιλείας. Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' είχε

Η κυρία Πομπαντούρ (Λατούρ, Παρίσι, Μουσεῖο Λουβρου)

ἀφήσει ἔνα ύπερογκό χρέος, πού συνεχῶς μεγάλωνε μέ τό ἐτήσιο ἔλλειμμα τοῦ προϋπολογισμοῦ. Ἡ προσπάθεια τοῦ Φιλίππου νά βελτιώσει τά οἰκονομικά, βγάζοντας χαρτονόμισμα σύμφωνα μέ τό σύστημα, πού είσηγήθηκε ὁ Σκότος τραπεζίτης Λόου (Law), κατάληξε σέ τρομερή χρεωκοπία.

Ο Λουδοβίκος ΙΕ' κυβέρνησε τή Γαλλία πάνω ἀπό 50 χρόνια (1723-1774) και ἡ κυβέρνησή του ἔμεινε ἔργοντα γιά τά ἐρείπια πού σώριασε. Ἡ βασιλεία γιά τό Λουδοβίκο ΙΕ' ἦταν τό μέσο, γιά νά ἰκανοποιήσει τά γοῦστα του δ ἄρχοντας. Ἰδίως ὑστερα ἀπό τόν πόλεμο γιά τή διαδοχή στόν αὐστριακό θρόνο ἔπεσε πολύ ἥθικά και τίς ὑποθέσεις τῆς Γαλλίας τίς διαχειρίζονταν, διόπεις ἀκριβῶς ἥθελαν, οἱ εὐνοούμενοι και οἱ εὐνοούμενες. Ἀπ' αὐτές ἡ πιό γνωστή είναι ἡ κυρία Πομπαντούρ, πού είχε ἀστική καταγωγή και είχε πραγματικά μιά ἔξαιρετική διμορφιά. Τής ἔδωσε τόν τίτλο τῆς μαρκησίας και αὐτή ἡ κυρία ἀσκούσε τόση ἐπιρροή πάνω του, ὅστε κυβέρνησε τή Γαλλία

πραγματικά γιά 19 χρόνια. Αὐτή ρύθμιζε τά πιό σπουδαῖα θέματα τῆς εἰρήνης ἢ τοῦ πολέμου και οἱ ἀνώτατοι ἀξιωματικοί διορίζονταν μέ δική της ὑπόδειξη. Τά οἰκονομικά καταστράφηκαν ἐντελῶς ἔξαιτίας τῆς παράλογης σπατάλης, ἐνῷ τό γόητρο τῆς Γαλλίας ἔπεσε πολύ ὑστερα ἀπό τίς ἀποτυχίες της στούς πολέμους κατειδίως ἔξαιτίας τῆς ἀπώλειας τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν στήν Ἀμερική.

Ο Λουδοβίκος κάπου κάπου είχε και στιγμές πνευματικής διαύγειας. Γιά τούς ὑπουργούς του ἔλεγε δτι ἀσφαλῶς θά καταστρέψουν τό κράτος, ἀλλά πρόσθετε: «Ἐν τούτοις θά διαρκέσει δσο ζοῦμε ἔμετζ». Γι' αὐτό σ' αὐτόν ἀπόδωσαν τήν περιβόητη ἔκφραση τῆς ἀδιαφορίας: «Aprés moi le déluge (=ὑστερα ἀπό ἐμένα οὗτος ἔρθει ὁ κατακλυσμός)».

Ο Λουδοβίκος ὁ ΙΣΤ' (1774-1792)

Τό Λουδοβίκο ΙΕ' τόν διαδέχτηκε ὁ εἰκοσάχρονος ἐγγονός του Λουδοβίκος δ ΙΣΤ'. Ο νέος βασιλιάς ἦταν καλόψυχος και ἥθικός, ἀλλά δέν είχε μάθει τίποτε στά νιάτα του κι ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του δέν κατόρθωσε νά καταλάβει τίς ὑποθέσεις τοῦ κράτους. Ἐπί πλέον δυσκολεύόταν νά πάρει μόνος του ἀποφάσεις και δεχόταν συνεχῶς τήν ἐπίδραση αὐτῶν πού βρίσκονταν γύρω του.

Ἡ γυναίκα του; Μαρία ή Ἄντουανέττα, θυγατέρα τῆς αὐτοκράτειρας τῆς Μαρίας τῆς Θηρεσίας, ἦταν μιά διμορφή και ζωηρή νέα, πού είχε συνηθίσει στήν ἐλα-

Λουδοβίκος ΙΣΤ'
(Μουσείο Βερσαλλιών)

Μαρία Αντουανέττα
(Μουσείο Βερσαλλιών)

φρή και ἀφελή ζωή τῆς αὐλῆς τῆς Βιέννης. Συνήθως ἦταν ἀδιάφορη γιά τὴν πολιτική, ἀλλά στὶς κρίσιμες στιγμές ἀσκήσεις ἀποφασιστική καὶ μοιραίᾳ ἐπιρροή πάνω στό βασιλιά καὶ τὴν κυβέρνηση. Στὴ Γαλλία δὲν εἶχε πολλές συμπάθειες καὶ οἱ ἀντίπαλοι τῆς γαλλοαυστριακῆς συμμαχίας εἶχαν κακές διαθέσεις ἀπέναντί της. Ὁ λαός αὐτήν κατηγορούσε γιά τὴν ἀντίδραση τοῦ βασιλιά στὶς μεταρρυθμίσεις. Τὴν δόνομάζαν μὲ οὐπερβολική ἀγανάκτηση «ἡ Αὐστριακή» ἢ «ἡ κυρία ἀντίρρηση» (Autrichienne ἡ Madame veto).

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

*Ο διαφωτισμός

‘Ανάμεσα σ’ αὐτούς πού κυβερνοῦσαν καὶ στό λαό ἀπό πολύν καιρό εἶχε δημιουργηθεῖ ἔνα χάσμα, πού γινόταν ὀλοένα βαθύτερο. Σπουδαῖοι συγγραφεῖς, πού τούς ὀνόμασαν φιλοσόφους καὶ οἰκονομολόγους, διαφώτισαν τό λαό δείχνοντας τά ψεγάδια καὶ τίς ἀνοησίες τοῦ καθεστῶτος. Γι’ αὐτό τά χρόνια αὐτά τά ὀνόμασαν αιώνα τοῦ διαφωτισμοῦ.

Ἐναντίον τοῦ καθεστῶτος ἦταν ἐκτός ἀπό τούς φιλοσόφους καὶ τούς οἰκονομολόγους καὶ πολλοί μορφωμένοι ὑπάλληλοι τοῦ κράτους. Ἐπίσης καὶ πολλοί κληρικοί καὶ εὐγενεῖς ὑποστήριξαν τή μεταρρύθμιση. Τέτοιοι ἦταν ὁ Κονδοροστί (Condorcet), πού ἦταν εὐγενής καὶ ἀπό τούς πρώτους δημοκρατικούς τῆς Γαλλίας, ὁ Λαφαγιέτ (La Fayette), πού εἶχε πάρει μέρος στόν ὄγώνα τῶν Ἀμερικανῶν γιά τήν ἀνεξαρτησία τους, ὁ κόμης Μιραμπό (Mirabeau), πού ἐκλέχτηκε ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς τρίτης τάξεως καὶ ἦταν ὁ σπουδαιότερος ρήτορας τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς Ἐπαναστάσεως.

Οἱ μεταρρυθμιστές είχαν ὡς κοινό γνώρισμα τό δτι ἥθελαν νά βελτιώσουν τό καθεστώς καὶ τούς θεσμούς τῆς Γαλλίας σύμφωνα μέ τόν δρθό λόγο (raison). Ἄλλα ὑπῆρχαν δύο τάσεις. Ἅλλοι ἥθελαν νά κάνουν μεταρρυθμίσεις στή διοίκηση μόνο, μένοντας πιστοί στό θεσμό τῆς ἀπεριόριστης βασιλείας. Ἡθέλαν ἀκόμη νά ἐνοποιήσουν τούς νόμους, νά καθιερώσουν τή φορολογική ίστοτητα καὶ νά καλυτερέψουν τή θέση τοῦ χωρικοῦ. Ἐπομένως είχαν στό νοῦ τους ἔνα είδος φωτισμένης μοναρχίας σύμφωνα μέ τό σύστημα π.χ. τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Β' τῆς Αὐστρίας. Ἀντίθετα

ἄλλοι, ἐκτός ἀπό τή διοικητική, δικαστική καὶ οἰκονομική ριζική βελτίωση, ἥθελαν ἐπί πλέον πολιτική ἐλευθερία καὶ σύνταγμα, πού νά δίνει στό λαό τό δικαίωμα νά παίρνει μέρος στή διοίκηση τοῦ κράτους. Οἱ τελευταῖοι ἀκολούθησαν τή διδασκαλία τῶν φιλοσόφων καὶ είχαν ὡς πρότυπο τό ἄγγλικό πολίτευμα καὶ τό πρόσφατο (ἀπό τό 1787) ἀμερικανικό. Τήν ἀνατροπή τῆς βασιλείας καὶ τήν ἐγκαθίδρυση τῆς δημοκρατίας στήν ἀρχή πολύ λίγοι τή ζητοῦσαν.

Οἱ φιλόσοφοι

Οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς τοῦ ΙΗ' αἰώνα διαβάζονταν σ' δλη τήν Εὐρώπη μέ πολλή ἀγάπη καὶ ἡ γαλλική λογοτεχνία αὐτοῦ τοῦ αἰώνα διαδόθηκε καὶ ἐπιβλήθηκε πολύ. Οἱ συγγραφεῖς τώρα δέν ἦταν πιά ποιητές ἡ καθαροί λογοτέχνες, ἄλλα στά συγγράμματά τους ἔξεταζαν κοινωνικά καὶ πολιτικά θέματα. Κατηγοροῦσαν αὐστηρά τό πολίτευμα, πού ἐπικρατοῦσε, καὶ προσπαθοῦσαν νά διαδώσουν τίς νέες ιδέες γιά τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτό τούς δνόμασαν φιλοσόφους.

Πατρίδα τῶν νέων ἰδεῶν, πού τίς δνόμαζαν τότε φιλελύθερες, ἦταν ἡ Ἀγγλία. Κατά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1648 ἐκεῖ είχε γεννηθεῖ ἡ ἀντίληψη γιά τήν κυριαρχία τοῦ λαοῦ καὶ οἱ "Ἀγγλοί φιλόσοφοι, ἰδίως ὁ περίφημος Τζών Λόκ (John Locke, 1632-1704), είχαν διδάξει ὅτι ὁ ἄνθρωπος είναι ἀπό τή φύση του ἐλεύθερος καὶ ἔχει ἀναφαίρετο τό δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἴδιοκτησίας. Αὐτά είναι τά φυσικά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἄνθρωποι παραχωροῦν στό κράτος τήν ἔξουσία, πού ἀπαιτεῖται, γιά νά προστατέψει τά δικαιώματά τους. Ἀνάμεσα στό λαό καὶ στούς κυβερνήτες ὑπάρχει ἔνα είδος συμβολαίου, πού δέν ἐπιτρέπεται νά τό παραβοῦν οἱ δεύτεροι. Αὐτή είναι ἡ θεωρία τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου. "Αν ὅμως τό κράτος, ἀντί νά προστατεύει τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, τά παραβιάζει, τότε αὐτό δέν ἔχει λόγο νά ὑπάρχει καὶ τό συμβόλαιο, πού ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' αὐτό καὶ στούς πολίτες, διαλύεται καὶ οἱ πολίτες ἔχουν τό δικαίωμα νά ἐπαναστατήσουν. Αὐτό είναι τό λεγόμενο δικαίωμα τῆς ἀντιστάσεως.

Ἡ ἐκκλησία σύμφωνα μέ τόν Λόκ είναι μιά θεληματική ἔνωση τῶν ἀνθρώπων, γιά νά λατρεύουν ἐλεύθερα σέ δημόσιο χώρο τό Θεό, ὅπως κρίνουν αὐτοί ὅτι είναι θεάρεστο καὶ συμφέρον γιά τή σωτηρία τῆς ψυχῆς τους. Είτε τό κράτος είτε ἄλλη δργάνωση δέν ἔχει τό δικαίωμα νά ἐπιβάλλει μέ τή βία ἔνα δρισμένο δόγμα οὔτε ἔνα δρισμένο τρόπο λατρείας. Αὐτή είναι ἡ θεωρία τῆς ἀνεξιθρησκείας (tolérance), δηλαδή ἡ ἀνοχή ἀπέναντι στίς ἄλλες θρησκείες.

Στήν παλιότερη γενιά τῶν Γάλλων φιλοσόφων ἀγήκουν δύο δνομαστοί συγγραφεῖς, ὁ Βολταΐρος καὶ ὁ Μοντεσκιέ.

Ο Βολταΐρος (Voltaire, 1694-1778) καταγόταν ἀπό πλούσια ἀστική οἰκογένεια καὶ είχε σπουδάσει σέ μιά σχολή Ἰησουϊτῶν. "Οταν ἦταν ἀκόμη νέος, μάλωσε μέ κάποιουν εὐγενή, ὁ δόποις τόν ξυλοκόπησε. Κι δταν ὁ Βολταΐρος ζήτησε δικαιοσύνη, ὁ εὐγενής κατόρθωσε νά τόν κλείσει στή φυλακή τῆς Βαστίλλης. Ἀφοῦ βγῆκε ἀπό τή φυλακή, πήγε στήν Ἀγγλία, δπου ἔμεινε ἐκεῖ 3 χρόνια. Ἡ διαμονή του στή

φιλελεύθερη και προηγμένη χώρα τῶν Ἀγγλοσαξόνων είχε βαθιά ἐπίδραση στή σκέψη του.

Ο Βολταῖρος ήταν ἔνας ἄνθρωπος τολμηρός και μέ πολλά ἐνδιαφέροντα. Ἡταν γλαφύρος συγγραφέας, πολυμαθής και εὐφυολόγος μά δέν ήταν βαθύς. Διακρίθηκε σ' δλα τά εἰδη τοῦ λόγου, δηλαδή ως ἐπικός ποιητής και δραματογράφος, ως μυθιστορηματογράφος, ως σατιρικός, ως φιλόσοφος και κριτικός, ως ιστορικός και μαθηματικός. Κατά βάθος δ Βολταῖρος δέν είχε δημοκρατικές διαθέσεις οὔτε είχε ζωηρὸν ἐνδιαφέρον γιά τὴν πολιτική. Ἡθελε μόνο νά καταργήσει τά ἀπάνθρωπα μέτρα τῆς ἀπολυταρχίας, τή θανατική ποινή και τήν κατάσχεση τῆς περιουσίας και πολέμησε μέ μεγάλη δρμητικότητα τό μίσος πρός τίς ἄλλες Θρησκείες.

Ο Μοντεσκιέ (Montesquieu, 1689-1755) είχε γίνει γνωστός μέ τίς **Περσικές ἐπιστολές του** (Lettres persanes, 1721), στίς δόποινες σατιρίσε τόν τρόπο τῆς ζωῆς τῶν εὐγενῶν και τίς καταχρήσεις τῶν κυβερνητῶν. Ἀργότερα στό δονομαστό ἔργο του τό **Πνεῦμα τῶν Νόμων** (*L'esprit des lois*, 1748) ἐξέτασε μέ σύστημα και δξύνοια τίς νέες θεωρίες γιά τό κράτος. Ἀκολούθωντας τό φιλόσοφο **Ἀριστοτέλη** πρότεινε νά διαιρεθοῦν οί ἔξουσίες τοῦ κράτους σέ τρεῖς, τή **νομοθετική**, τήν **ἐκτελεστική** και τή **δικαστική**. Ο Μοντεσκιέ ήταν ἔνας ἀπό τούς πάρα πολύ σπουδαίους συγγραφεῖς τοῦ αἰώνα και ή ἐπίδρασή του ήταν πάρα πολύ γόνυμη.

Ο Βολταῖρος και δ Μοντεσκιέ κατά βάθος ήταν μοναρχικοί και ἀριστοκρατικοί. Δέ ζητοδαν τήν ἀνατροπή τοῦ καθεστῶτος, ἀλλά ἀπλῶς τή μεταρρύθμισή του. Δέν ἀργησε δμως νά παρουσιαστεῖ μιά νέα γενιά φιλοσόφων, πού ήταν ποιό ἐπαναστατική και ζητοῦσε πιό ριζική ἀλλαγή. Στή γενιά αὐτή ἀνήκουν διανοούμενοι και συγγραφεῖς, πού βρίσκονται γύρω ἀπό τό φιλόσοφο Ντιντερό και δονομάζονται μέ τό κοινό δόνομα **Ἐγκυκλοπαιδιστές**, γιατί συνεργάστηκαν στήν **Ἐγκυκλοπαίδεια**, πού ίδρυτης τής ὑπῆρξε δ Ντιντερό (1751).

Ο Ντιντερό (Diderot, 1713-1784) καταγόταν, ὅπως δ Βολταῖρος, ἀπό τήν ἀστική τάξη και είχε σπουδάσει, ὅπως κι ἐκείνος, σέ σχολή **Ἴησουιτῶν**. Κατά τά μέσα τοῦ αἰώνα ἀνάλαβε νά ἐκδώσει ἔνα μεγάλο ἐγκυκλοπαιδικό λεξικό μέ τή συνεργασία πολλῶν διανοούμενων. Τό ἔργο είχε σκοπό νά δώσει μιά είκόνα τῶν ἐπιστημονικῶν και φιλοσοφικῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς του. Γιά τή σύνταξή του συνεργάστηκαν πολλοί ἐπαναστατικοί συγγραφεῖς και ἔτσι τό ἔργο ἔγινε τό πολεμικό δργανο τῶν φιλοσόφων και τῶν ὀπαδῶν τῶν νέων ίδεῶν. Ο κυριότερος συνεργάτης του, δ μαθηματικός Νταλαμπέρ (d'Alembert), ἔγραψε τόν πρόλογο, πού ἐκτιμήθηκε πολύ. Στούς τελευταίους τόμους συνεργάστηκαν πιό ριζοσπαστικοί συγγραφεῖς, ὅπως δ **Ἐλβέτιος** (Helvetius) και δ βαρδώνος Χόλμπαχ (Holbach), πού ἔκλιναν πρός τόν δλισμό και τήν ἀθεϊσμό. Η ἐγκυκλοπαίδεια ἐκδόθηκε ἀνάμεσα στά χρόνια 1751-1772 και ἔγινε ἔνα μνημειώδες ἐπιστημονικό ἔργο. Ἔτσι προήλθε η **Μεγάλη Ἐγκυκλοπαίδεια** (Grande Encyclopédie) τοῦ ΙΗ' αἰώνα.

Κατά τήν ἐποχή αὐτή είχε ἀποκτήσει φήμη μεγάλου συγγραφέα δ Ρουσσό (Jan Jacques Rousseau, 1712-1778). Ήταν γιός ἐνός ωρολογοποιού τῆς Γενεύης και δέν είχε ἀποκτήσει συστηματική ἀνώτερη μόρφωση. Τό κύριο ἔργο του είναι τό **Κοι-**

νωνικό Συμβόλαιο (Contrat Social, 1762). Ό Ρουσσό δέν ηθελε νά δραγανώσει τό κράτος έχοντας ώς πρότυπο τό ἀγγλικό, γιατί είχε τή γνώμη δτι οι "Αγγλοι έχουν φαινομενική ἐλευθερία και δχι πραγματική. «Οι ἄνθρωποι, ἔλεγε, πρέπει νά συγκεντρώνονται και νά θεσπίζουν τούς νόμους ἀπευθείας οι ἰδιοι, ὅπως γινόταν στά ἀρχαῖα κρατίδια, γιατί ή κοινή θέληση ζητεῖ πάντοτε τό ἄριστο». Ό Ρουσσό πιστεύει δτι διάνθρωπος ἀπό τή φύση είναι πλασμένος καλός, ἀλλά τόν έχει διαφθείρει διά πολιτισμός. Γιά νά διορθωθούμε και νά ἀποκτήσουμε τήν παλιά ἀθωότητα, πρέπει νά ξαναγυρίσουμε στή φύση.

"Όταν ἐκδόθηκε τό Κοινωνικό Συμβόλαιο του, τό δικαστήριο τοῦ Παρισιοῦ είχε καταδικάσει τό ἄλλο ἔργο του, τόν Αἰμίλιο (Emile), και είχε διατάξει τή σύλληψη τοῦ συγγραφέα. Ἀλλά δ Ρουσσό δραπέτευσε στήν Ελβετία. Ό Αἰμιλίος είναι τό δονομαστό παιδαγωγικό σύγγραμμα τοῦ Ρουσσό, μέ τό δποδ διδάσκει δτι πρέπει νά μελετήσουμε τίς φυσικές κλίσεις τοῦ παιδιοῦ και σύμφωνα μ' αὐτές νά ρυθμίσουμε τήν ἀγωγή του. Ό Αἰμιλίος ἐκτιμήθηκε ιδίως στή Γερμανία και ἀνανέωσε τήν παιδαγωγική ἐπιστήμη. Γενικά ήταν πάρα πολύ σπουδαία ή ἐπίδραση τοῦ Ρουσσό. Οι πιό ριζοσπαστικοί ἀπό τούς ἐπαναστάτες είχαν συνήθως στά χείλη τους γνῶμες και φράσεις δικές του, ἐνῷ δ συναισθηματικός και δνειρεμένος συγγραφικός τρόπος του προετοίμασε τό ρομαντισμό τοῦ ΙΘ' αιώνα.

Οι οἰκονομολόγοι

Οι γνῶμες γιά τόν πλούτο τῶν λαῶν και τή διοίκηση τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους ἄλλαζαν κατά τό ΙΗ' αιώνα. Οι συγγραφεῖς, πού ἀσχολήθηκαν στά συγγράμματά τους μέ τά ζητήματα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ὅπως λέμε σήμερα, ήταν κυρίως Γάλλοι και δονομάστηκαν οἰκονομολόγοι.

Κατά τό ΙΖ' αιώνα πίστευαν δτι δ πλούτος μιᾶς χώρας ἀποτελεῖται ἀπό τό ποσό τοῦ χρυσοῦ πού ὑπάρχει σ' αὐτήν και δις μέσο γιά τήν ἀπόκτηση τοῦ χρυσοῦ θεωροῦσαν τό ἔξαγωγικό ἐμπόριο. Τό ΙΗ' αιώνα δ Γάλλος Κεναί (Quesnay, 1694-1774) διδάξει δτι ή γῇ είναι ή πηγή τοῦ πλούτου, γιατί καλλιεργώντας την παράγουμε τό καθετί, πού θέλουμε, και γ' αὐτό οι πραγματικοί παραγωγοί είναι οι γεωργοί. «Φτωχοί γεωργοί, ἔλεγε, σημαίνει φτωχό κράτος και φτωχό κράτος σημαίνει φτωχός βασιλιάς». Οι δπαδοί τῆς θεωρίας αὐτῆς δονομάστηκαν φυσιοκράτες. Ό Γκουρναί (Gournay, 1712-1759) ἔξαλλου διδάξει δτι ή ἐπέμβαση τοῦ κράτους στήν οἰκονομική ζωή είναι ἐπιζήμια και ἀπαίτησε τέλεια ἐλευθερία τῆς παραγωγῆς και τοῦ ἐμπορίου «laissez faire, laissez passer». (λαισσέ φαίρ, λαισσέ πασσέ).

Τίς θεωρίες αὐτές τίς συστηματοποίησε δ πιό διάσημος ἀπό τούς οἰκονομολόγους τοῦ ΙΗ' αιώνα, δ Σκότος Άδάμ Σμίθ (Adam Smith, 1723-1790), στό δονομαστό ἔργο του Έρευνες γιά τή φύση και τά αἴτια τοῦ πλούτου τῶν ἐθνῶν. Δίδασκε δτι τόν πλούτο τόν παράγει ή ἐργασία μέ δλες τίς μορφές τῆς και, γιά νά πετύχουμε τήν εὐημερία τῶν ἀνθρώπων, πρέπει νά ἀφήσουμε τόν καθένα νά δουλεύει, ὅπως θέλει. Οι ἀνθρώπινοι νόμοι, πού έχουν σκοπό τάχα νά προστατέψουν τό κοινό συμφέρον,

ΙΔ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΤ αναφέσθαι στην εποργή πειραιώς την πόλη την οποία μεταβολή στην οποία έγινε τον περιόδο της ιδιωτικής διαχείρισης της πόλης και την παραπομπή της στην πόλη της Αθήνας. Τον περιόδο της ιδιωτικής διαχείρισης της πόλης της Αθήνας η πόλη της Πειραιώς έγινε την πόλη της Αθήνας. Τον περιόδο της ιδιωτικής διαχείρισης της πόλης της Αθήνας η πόλη της Πειραιώς έγινε την πόλη της Αθήνας.

ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΣΤΙΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

I. ΑΠΟΙΚΙΑΚΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Αποικιακοί λαοί

Οι Πορτογάλοι και οι Ισπανοί προηγήθηκαν στήν άνακάλυψη και τήν έξερεύνηση τῶν νέων χωρῶν, ἀλλά δέ φάνηκαν ἄξιοι τῆς μεγάλης τύχης τους. Καὶ οἱ δύο ἡταν λαοί λίγο δημιουργικοί καὶ λιγότερο προοδευτικοί. Κατέλαβαν τίς νέες χώρες στό δόνομα τοῦ βασιλιά τους καὶ τίς ἐκμεταλλεύτηκαν μέ τρόπο κακό, γιατί ἦθελαν νά πλουτίσουν χωρίς κόπο. "Οσοι ἀπό αὐτούς ἐγκαταστάθηκαν στίς νέες χώρες δέχτηκαν τήν ἐπίδραση τοῦ κλίματος ἡ ἀναμίχητηκαν μέ τούς ντόπιους καὶ ἔξελίχτηκαν σέ δκνηρούς λαούς.

Οι Ὀλλανδοί ἔδειξαν μεγαλύτερη ἱκανότητα. Ἐκμεταλλεύτηκαν τίς Ἰνδίες πιό μεθοδικά, δημιούργησαν σπουδαία ναυτιλία καὶ τό ΙΖ' αἰώνα είχαν στά χέρια τους τό διαμετακομιστικό ἐμπόριο δλον τοῦ κόσμου. Παράλληλα ἀνάπτυξαν στή χώρα τους ἀξιόλογο πολιτισμό, ἡ ιδιωτική ζωή προόδευσε καὶ ἄκμασε ἡ τέχνη, ιδίως ἡ ζωγραφική. Ἄλλα καὶ τό ἀποικιακό σύστημα τῶν Ὀλλανδῶν είχε μειονεκτήματα. "Ιδρυσαν περισσότερο ἐμπορικούς σταθμούς παρά πραγματικές ἀποικίες. Θεωροῦσαν τίς ἀποικίες μόνο ως μέσο, γιά νά πλουτίσουν, φάνηκαν συμφεροντολόγοι καὶ ἀναξιοπρεπεῖς ἀπέναντι στούς ντόπιους.

"Υστερα ἀπό τούς Ὀλλανδούς ἤρθαν οἱ Γάλλοι καὶ οἱ "Αγγλοι. Οι βασιλιάδες

τής Γαλλίας προσπάθησαν πολύ νά δημιουργήσουν άποικιακό κράτος. Ο γαλλικός άποικισμός ήταν περισσότερο κρατική έπιχειρηση, άλλα οι ίδιοι οι Γάλλοι δέν έδειξαν πραγματικό ένδιαιφέρον γιά τις ύπερπόντιες κτήσεις. Οι εύγενες έπαιρναν τήν άδεια άπό τό βασιλιά νά έκμεταλλευτούν τήν νέα χώρα, πού άνακαλυπτόταν, τήν καταλάμβαναν στό δνομα τού βασιλιά τους και τήν κυβερνούσαν ώς γαλλική έπαρχια. Στίς νέες χώρες συνήθως έστελναν καταδίκους και πολύ λίγους γεωργούς. Τούς έπιχειρηματίες τούς άκολουθούσαν ιεραπόστολοι και δ Κλήρος άποκτούσε μεγάλη δύναμη στίς άποικιες. Τό πο μεγάλο μέρος π.χ. τής γῆς στόν Καναδά ήταν ίδιοκτησία τού Κλήρου. Γενικά ή άποικιακή πολιτική στή Γαλλία είχε λίγους θαυμαστές. Ο Βολταΐρος π.χ. έλεγε δτι άπορει γιατί οι Γάλλοι και οι "Αγγλοι σφάζονται μεταξύ τους γιά λίγα πλέθρα χιονιού, έννοωντας τήν κοιλάδα τού Όχαιο, και οι περισσότεροι πολιτικοί τής Γαλλίας είχαν τή γνώμη δτι «μία τετραγωνική λεύγα στίς Κάτω Χώρες άξιζει περισσότερο άπό μία άποικια».

Αντίθετα, τίς άγγλικές άποικιες τίς δημιουργησε ή άτομική πρωτοβουλία. Τό ΙΖ' και ΙΗ' αιώνα έγινε μεγάλη έξοδος τῶν "Αγγλων στίς άποικιες. Αύτούς δέν τούς έστειλε ο βασιλιάς ή η κυβέρνηση, άλλα έψυγαν μόνοι τους, γιά νά βρούν νέα πατρίδα. Δέν ήταν σάν τούς Γάλλους άποικους κατάδικοι, άλλα άνθρωποι έλευθεροι μέ ζωηρή άντιληψη τής άνεξαρτησίας και πήγαιναν στίς άποικιες, γιά νά βρούν περισσότερη έλευθερία άπό δση είχαν στήν πατρίδα τους. Οι πουριτανοί π.χ. άπό τίς καταπιέσεις τήν έποχή τού Ίακώβου μετανάστευσαν ομαδικά στή Βόρεια Αμερική.

Η άγγλική άποικια δέν έξαρτιόταν άπό τή μητρόπολη, άλλα είχε δική της ξεχωριστή διοίκηση, δικούς της νόμους, όπως συνέβαινε στίς άρχαιες έλληνικές άποικιες. Οι "Αγγλοι άποικοι ήταν άναπτυγμένοι, έβγαζαν έφημερίδες και τύπωναν βιβλία.

Γιά δλους αύτούς τούς λόγους οι "Αγγλοι άναδείχτηκαν πολύ σπουδαίος άποικιακός λαός. "Αν και παρουσιάστηκαν τελευταίοι στόν άποικισμό, έσπέρασαν δλους τούς άλλους και κατόρθωσαν νά δημιουργήσουν πέρα άπό τόν ωκεανό έναν άληθινό νέο κόσμο, μία δεύτερη Εύρωπη, πού ξεπερνούσε μάλιστα τήν παλιά σέ ζωντάνια και δημιουργική πνοή.

"Αγγλοι και Γάλλοι στίς άποικιες

Κατά τό ΙΗ' αιώνα δ βασιλιάς τής Γαλλίας άμφισβήτησε, τήν κυριαρχία τής Αγγλίας στή θάλασσα και προσπάθησε νά τήν κερδίσει ή Γαλλία. Υπήρξαν χρόνια κατά τά δποια άναπτυχθήκε τό γαλλικό ναυτικό σέ βαθμό έπικινδυνο γιά τό άγγλικό. Οι Γάλλοι άπόκτησαν σπουδαίες άποικιες στήν Αμερική και στίς Ινδίες και δ άνταγωνισμός τῶν δύο κρατῶν έφτασε σέ μεγάλη δξύτητα. Κάθε σύγκρουση στήν Εύρωπη είχε ώς άποτέλεσμα τόν πόλεμο στίς άποικιες και κάθε φιλονικία στίς άποικιες είχε άντικτυπο στήν Εύρωπη.

Στή Β. Αμερική οι Γάλλοι είχαν έγκατασταθεί κατά τίς άρχες τού ΙΖ' αιώνα στή χερσόνησο Άκαδια και στόν κόλπο τού Άγιον Λαυρεντίου. (Saint Laurent).

Ακόμη πιό βόρεια έξερεύνησαν και κατέλαβαν τόν **Καναδά** και από τό 1673 κατέβηκαν στήν κοιλάδα τοῦ Μισσισιπῆ και τήν άπέραντη πεδιάδα, πού άνακάλυψαν, τήν δύναμασαν **Λουιζιάνα** τιμητικά γιά χάρη τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'.

Οἱ "Αγγλοι κατέλαβαν στήν άρχη τή **Βιργινία** κι ἔτσι ἐγκαταστάθηκαν νοτιότερα. Ἀργότερα οἱ "Αγγλοι πουριτανοί, προσπαθώντας νά ξεφύγουν ἀπό τίς καταπίεσις τοῦ 'Ιακώβου τοῦ Α', κατέλαβαν τή χώρα ἀνάμεσα στή **Βιργινία** και τίς γαλλικές ἀποικίες και τήν δύναμασαν **Νέα 'Αγγλία**. Ἐδῶ ἀπό τό 1608 ως στά 1732 ίδρυθηκαν 13 ἀγγλικές ἀποικίες (Βιργινία, Μασσαχουσέττη, Νέα 'Υόρκη, Καρολίνα, Γεωργία κ.τ.λ.), πού ἀποτέλεσαν τόν πυρήνα τῶν 'Ενωμένων Πολιτειῶν τῆς 'Αμερικῆς.

Οἱ Γάλλοι και οἱ "Αγγλοι στήν ἐκμετάλλευση τῶν 'Ινδιῶν ἀκολούθησαν τό παράδειγμα τῶν 'Ολλανδῶν. Ὁργάνωσαν δηλαδή ἐμπορικές ἑταιρίες γιά τή διεξαγωγή τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ ἀγγλική ἑταιρεία ίδρυθηκε στά 1599 και δργάνωσε διάφορους ἐμπορικούς σταθμούς, πού βάση τους ήταν τό **Μανδράς** (Madras) στήν ἀνατολική παραλία τῆς ίνδικης χερσονήσου.

Ἡ γαλλική ἑταιρεία ίδρυθηκε στά 1604 και σχεδόν είχε τόν ίδιο δργανισμό. Κατέλαβε μερικά νησιά στόν 'Ινδικό 'Ωκεανό, ιδίως τή **Μαδαγασκάρη**, και στήν ἐποχή τοῦ Κολμπέρ διενεργοῦσε ζωηρό ἐμπόριο. Οἱ Γάλλοι ίδρυσαν ἀκόμη και πολλούς ἐμπορικούς σταθμούς στήν ίνδική παραλία, μέ κέντρο τους τό **Ποντισερύ** (Pondichéry) στά νότια τοῦ Μανδράς.

Ἐτσι οἱ Γάλλοι και οἱ "Αγγλοι ήταν ἀντιμέτωποι στήν 'Αμερική και στίς 'Ινδίες και ὁ ἀνταγωνισμός μεταξύ τους ἤδωσε ἀφορμή σέ μακροχρόνιους σκληρούς ἄγωνες. Κατά τοὺς μεγάλους πολέμους στήν Εὐρώπη ἀνάμεσα στίς δύο χώρες διεξαγόταν ζωηρός ἄγωνας και στίς ἀποικίες. Οἱ "Αγγλοι ἀποικοι ήταν πιό πολυάριθμοι και πιό δραστήριοι ἀπό τοὺς Γάλλους και τό κράτος τους ἦδειξε μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιά τίς ἀποικίες. Κατά τόν **'Επταετή πόλεμο** (1756-1763) οἱ "Αγγλοι κατέλαβαν τίς γαλλικές ἀποικίες στήν 'Αμερική και ὑστερα ἀπό τούς να πολεόντειους πολέμους μέ τήν **Ειρήνη τοῦ Παρισιοῦ** (1815) ἀναγνωρίστηκε ή κυριαρχία τῆς 'Αγγλίας πάνω σ' αὐτές.

Τόν ίδιο ἀκριβῶς καιρό οἱ "Αγγλοι κυρίεψαν τό **Ποντισερύ** και κατέλαβαν τούς γαλλικούς σταθμούς τῶν 'Ινδιῶν. Μέ τήν εἰρήνη τοῦ 1763 τό ἤδωσαν πίσω αὐτό μαζί μέ ἄλλες τέσσερις θέσεις, ἀλλά ή Γαλλία ὑποχρεώθηκε νά μή διατηρεῖ στρατό στό Ποντισερύ. Ἐτσι ή Γαλλία ἔχασε τό ἀποικιακό κράτος στήν 'Αμερική και στίς 'Ινδίες.

Τό ἀποικιακό κράτος τῆς 'Αγγλίας

Οἱ "Αγγλοι είχαν ἐγκατασταθεῖ πιά σταθερά στή **Β. 'Αμερική**. Ἀφοῦ ὅμως ἤδιωξαν τούς Γάλλους ἀπό τίς 'Ινδίες, στράφηκαν στήν κατάκτηση τῆς μεγάλης χερσονήσου. Τήν κατάκτησή της τήν δργάνωσε δ λόρδος **Κλάιβ** (Clive), πού ήταν διευθυντής τῆς ἑταιρείας τῶν 'Ινδιῶν. Παίρνοντας ἀφορμή ἀπό τό φόνο λίγων "Αγγλών, ἄρχισε τόν πόλεμο ἐναντίον τῶν ιθαγενῶν και μέσα σέ 10 χρόνια (1757-1767)

κυρίεψε τή **Βεγγάλη**. Ή αγγλική κυβέρνηση προβλέποντας ότι διαδικός χώρος θά είχε ίδιαίτερη άξια στό μέλλον κράτησε γιά τόν έαυτό της τίς κατακτημένες χώρες και διόρισε τόν Κλάιβ διοικητή τους.

Γύρω στά 1600 οι 'Ολλανδοί είχαν άνακαλύψει τήν άνατολική παραλία τής Αύστραλίας. Άλλά τή νέα ήπειρο τήν έξερεύνησε διαγγλος θαλασσοπόρος Κούκ (Cook) και τήν κατέλαβε στό σύνομα τού βασιλιά τής 'Αγγλίας (1770). Οι "Αγγλοι" ήδη ρυσανά άποικια στή θέση τής σημερινής πόλεως Σίδνευ (Sydney). "Ετσι λοιπόν μπήκαν οι στερεές βάσεις τού άποικιακού κράτους τής 'Αγγλίας.

II. Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΩΝ ΕΝΩΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ

Οι άποικιες έναντιον τής Μητροπόλεως

Ό έπταετής πόλεμος* έδωσε, δπως είδαμε, στήν 'Αγγλία τήν κυριαρχία στή Β. Αμερική. Άλλα 13 χρόνια υστερα άπό τό τέλος τού πολέμου οι αγγλικές άποικιες, έπαναστάτησαν έναντιον τής Μητροπόλεως τους και υστερα άπό άγρια 7 χρόνων άπόκτησαν τήν άνεξαρτησία τους.

Οι δεκατρείς άποικιες τής Β. Αμερικής είχαν αύτοδιοίκηση κάτω άπό τήν αγγλική κυριαρχία. Οι βορειότερες άποτελούνταν άπό μικροκαλιεργητές, άπογόνους τῶν πουριτανῶν, πού είχαν έγκαταλείψει τήν πατρίδα τους στήν έποχή τού 'Ιακώβου τού Α'. Αργότερα, όταν έπικράτησε δι Κρόμβελ και έπιβλήθηκε η Δημοκρατία, πολλοί εύγενεῖς έφυγαν άπό τήν 'Αγγλία και έγκαταστάθηκαν στίς νότιες άποικιες, δπον καλλιεργοῦσαν στίς μεγάλες φυτείες τους καπνό και βαμβάκι, χρησιμοποιώντας δούλους. Οι θαλασσοπορίες και δι συνεχής πόλεμος έναντιον τῶν ιθαγενῶν και τῶν Γάλλων άποικων είχαν άναπτύξει τή δραστηριότητα και τήν άποφασιστικότητα τῶν 'Αγγλων άποικων. Ό πληθυσμός τῶν άποικιῶν κατά τό ΙΗ' αιώνα έφτανε τά δύο έκατον μύρια.

Οι άποικιες έξαρτιόνταν οίκονομικά άπό τή Μητρόπολη και τό έμποριό τους τό κανόνιζε η αγγλική κυβέρνηση. Σύμφωνα μέ τή μερκαντιλική πολιτική, πού έπικρατοῦσε στά χρόνια αντά, οι άποικιες ήταν υποχρεωμένες νά έξάγουν τίς πρώτες ψήλε; τους μόνο στήν 'Αγγλία και άπό αντήν πάλι νά προμηθεύονται τά βιομηχανικά προϊόντα, πού άπαγορεύονταν ή παραγωγή τους στίς άποικιες.

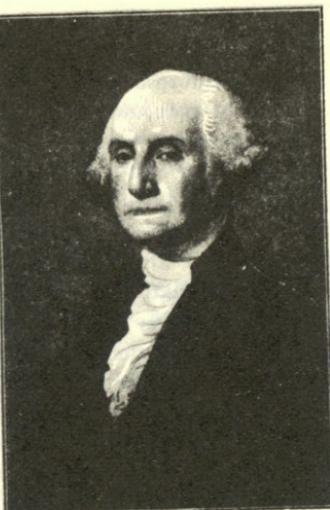
Η κυβέρνηση τῶν Οὐίξ, πού ήταν μιά κυβέρνηση βιομηχάνων και έμπορων, είχε έκμεταλλευτεῖ άχορταγα τίς άποικιες.

Ό έπταετής πόλεμος δημιούργησε μεγάλες οίκονομικές δυσκολίες στήν 'Αγγλία. Η κυβέρνηση, γιά νά μπορέσει νά τά βγάλει πέρα, άναγκάστηκε νά φορολογήσει πιο διαριά τίς άποικιες και έπέβαλε άρκετά άπογορευτικά μέτρα, πού ξεσήκωσαν τούς άποικους.

ΤΗ ΈΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Αφορμή στόν έρεθισμό τῶν πνευμάτων έδωσε δ λεγόμενος φόρος τού χαρτο-

σήμου. Σύμφωνα μέ την ἀγγλοσαξονική ἀντίληψη δό φορολογούμενος ἔπειρε δό ἵδιος νά ἀποφασίζει γιά τοὺς φόρους του. Τό ἀγγλικό λοιπόν κοινοβούλιο δέν είχε τό δικαιώμα νά ἐπιβάλλει φόρους στίς ἀποικίες, γιατί αὐτές δέν ἀντιπροσωπεύονταν στό κοινοβούλιο. Ἡ κυβέρνηση τῆς Βιργινίας διαμαρτυρήθηκε ὑποστηρίζοντας τά ἔξης: «Οἱ πρῶτοι ἄποικοι ἔφεραν μαζί τους καὶ μετάδωσαν στοὺς ἀπογόνους τους δὴ τά προνόμια κι δὲς τίς ἐλευθερίες τῶν "Ἄγγλων ὑπηκόων. Ἡ γενική συνέλευση τῆς ἀποικίας ἔχει τό ἀποκλειστικό δικαιώμα νά εἰσπράττει φόρους ἀπό τοὺς κατοίκους τῶν ἀποικιῶν καὶ κάθε προσπάθεια, γιά νά σφετεριστεῖ κάποιος ἄλλος αὐτή τήν ἔξουσία, εἶναι παράνομη, ἀντισυνταγματική καὶ ἄδικη καὶ πάει νά καταστρέψει τήν ἀγγλική, καθώς καὶ τήν ἀμερικανική ἐλευθερία.

Ο Γεώργιος Ουάσιγκτον

Ἡ ἀγγλική κυβέρνηση κατάργησε τό φόρο τοῦ χαρτοσήμου καὶ στή θέση του ἐπέβαλε τόν τε-λωνειακό φόρο γιά δρισμένα εϊδη, πού εἰσάγονταν στήν Ἀμερική. Ἡ φορολογία δέν ἦταν σπουδαία, ἄλλα οἱ τελωνοφύλακες, πού ἐγκατάστησε ἡ Ἀγγλία μέ τήν πρόφαση αὐτή, ἐμπόδιζαν τό λαθρεμπόριο, πού διεξαγόταν σέ πολύ μεγάλη ἔκταση. Γι' αὐτό προκλήθηκε μεγάλη ἐπανάσταση. Ἰδίως στή Βοστόνη ἔγινε σύγκρουση λαοῦ καὶ στρατοῦ. Τότε ἡ ἀγγλική κυβέρνηση ἐπέμεινε μόνο στή φορολογία τοῦ τσαγιοῦ, ἄλλα οἱ Ἀμερικανοὶ δέν ἐπέτρεψαν νά ἔσφορτωθοῦν τά πλοῖα, πού ἔφερναν τσάι. Στή Βοστόνη μιὰ δύμαδα ἀπό κατοίκους, πού είχαν μεταμφιεστεῖ σέ ἴνδι-άνους, ἀνέβηκαν σέ τρία πλοῖα, πού βρίσκονταν στό λιμάνι καὶ ἔριξαν τά κιβώτια τοῦ τσαγιοῦ στή θάλασσα. Αὐτό ἔστηκασε τήν κοινή γνώμη στήν Ἀγγλία ἐναντίον τῶν κατοίκων τῆς Βοστόνης καὶ δόθηκε διαταγή νά γίνει ἀποκλεισμός τοῦ λιμανιοῦ τῆς.

Τότε οἱ ἀποικίες ἔστειλαν ἀντιπροσώπους στή Φιλαδέλφεια, γιά νά συσκεψοῦν γιά τήν κατάσταση. Ἡ συνέλευση τῆς Φιλαδέλφειας δημοσίευσε τή Διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων, μέ τήν ὅποια διαμαρτυρόταν ἐναντίον τῆς φορολογίας, καὶ ἀποφάσισε τόν ἀποκλεισμό τῶν ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων. Ἡ ἀγγλική κυβέρνηση κατάφυγε στή βία καὶ ἔστειλε ἐναντίον τῆς Βοστόνης στρατιωτική δύναμη, ἄλλα ἡ πολιτοφύλακή τῆς Μασσαχουσέτης πῆρε τά δπλα καὶ δ ἀγγλικός στρατός πολιορκήθηκε στή Βοστόνη ἀπό τούς ἔθνοφρουρούς τῆς Νέας Ἀγγλίας.

Ἡ συνέλευση τῆς Φιλαδέλφειας τότε δήλωσε δτι ἡ ἄμμα τῆς Μασσαχουσέτης είναι κοινή ὑπόθεση δλων τῶν ἀποικιῶν. Γι' αὐτό ἀποφάσισε νά συγκροτήσει στρατό καὶ διόρισε ως ἀρχιστράτηγο τό γαιοκτήμονα τῆς Βιργινίας Γεώργιο Ουάσιγκτον (Washington, 1732-1799), πού είχε ἀποκήσει φήμη στόν πόλεμο ἐναντίον

τῶν Γάλλων καὶ ἐπιβαλλόταν μέ τήν εὐθύτητα τοῦ χαρακτήρα του. Οἱ κάτοικοι κάθε ἀποικίας ἔξελεξαν ἐπαναστατική κυβέρνηση, πού κατάρτισε ἰδιαίτερο σύνταγμα. Μέ αὐτό οἱ ἀποικίες γίνονταν ἀνεξάρτητα κράτη, δημοκρατίες.

Ἡ πιό σπουδαία ἀπό δὲ τίς ἀποικίες, ἡ Βιργινία, πρόταξε στὸ σύνταγμά της, τὴ διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Αὗτη εἰναι ἔνα ἔγγραφο μέ μεγάλη σπουδαιότητα, γιατὶ ἀποκρυσταλλώνει τίς ἀντιλήψεις γιά τὸ νέο πολίτευμα καὶ χρησίμευσε ὡς ὑπόδειγμα γιά τίς ἄλλες ἀποικίες, καθὼς καὶ γιά τὴ διακήρυξη τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789. Οἱ ἀρχές πάνω στίς ὁποῖες στηρίζεται εἰναι οἱ ἔξῆς:

α) τὸ φυσικό δίκαιο. Ὁ ἀνθρωπος ἀπό τῇ φύση γεννιέται ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος καὶ ἔχει δρισμένα ἀπαράγραπτα δικαιώματα, πού εἰναι τὸ δικαιώμα τῆς ζωῆς, τῆς περιουσίας, τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς ἀσφάλειας.

β) Ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ. Κάθε ἔξουσία ἀνήκει στὸ λαό καὶ πηγάζει ἀπ' αὐτὸν, ἐνῷ οἱ ἄρχοντες εἰναι ἐντολοδόχοι καὶ ὑπάλληλοί του.

γ) Τὸ πολίτευμα. Τὸ τελείωτερο πολίτευμα, σύμφωνα μέ τὴ διακήρυξη, εἰναι ἡ δημοκρατία, γιατὶ δημιουργεῖ στὸν πολίτη τὴν πιό μεγάλη εὐτυχία καὶ ἀσφάλεια καὶ εἰναι περισσότερο ἔξασφαλισμένη ἀπό τὸν κίνδυνο τῆς κακῆς διοικήσεως.

δ) Ὁ χωρισμός τῶν ἔξουσιδν. Ἡ νομοθετική ἡ ἐκτελεστική καὶ ἡ δικαστική ἔξουσία πρέπει νά χωριστοῦν, ὅπως δίδαξε ὁ Μοντεσκί.

ε) Ἡ ἐκλεγμένη κυβέρνηση. Γιά νά προλαβαίνονται αὐταρχικές παραβάσεις τῶν δύο πρώτων ἔξουσιδν, πρέπει νά τίς ἀναλαμβάνουν ἀπλοί ἰδιῶτες, πού ἐκλέγονται κατά μικρά χρονικά διαστήματα.

Τὸ ἀγγλικό κοινοβούλιο ἀποφάσισε νά στείλει 6 χιλιάδες στρατό, γιά νά πολεμήσει ἐναντίον τῶν ἀποικιδν. Ἀλλά, ἐπειδή ἡ κυβέρνηση τῆς Ἀγγλίας δέ βρῆκε ἀρκετούς "Ἀγγλους γιά στρατολογία, ἀγόρασε τὸ στρατό πολλῶν μικρῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας. Τότε οἱ Ἀμερικανοί, πού κατά βάθος δέν ἦθελαν νά χωριστοῦν ἀπό τὴν Ἀγγλία, ἔξοργίστηκαν, δταν ἔμαθαν δτι ὁ βασιλιάς ὅπλιζε ἔνονυς ἐναντίον τους. Κάτω ἀπό αὐτές τίς περιστάσεις ἀναπτύχθηκε ἔθνικό ἀμερικανικό αἴσθημα καὶ ἡ συνέλευση τῆς Φιλαδέλφειας κήρυξε τὴν ἀνεξαρτησία τῶν ἀποικιῶν στίς 4 Ιουλίου τοῦ 1776.

"Ετσι ἄρχισε ὁ ἀγώνας τῶν ἀποικιῶν γιά τὴν ἀνεξαρτησία τους, ὁ ὁποῖος κράτησε ἐπτά χρόνια (1776-1783). Οἱ Ἀμερικανοί δέν εἶχαν στρατό δργανωμένο, ἀλλά εἶχαν ἀποφασιστικότητα καὶ ἔνθεμους ἀρχηγούς. Ἡ ὑπόθεσή τους ξεσήκωσε ἐνθουσιασμό σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη καὶ ἰδίως στὴ Γαλλία. Ὁ περίφημος πολιτικός ἀπό τὴν Βοστόνη Βενιαμίν Φραγκλίνος (Franklin) στάλθηκε στὴν αὐλή τοῦ βασιλιὰ τῆς Γαλλίας, ὅπου ἐργάστηκε μέ μεγάλη ἐπιδειξιότητα γιά τὴν ἀμερικανική ὑπόθεση. Τέλος, ἡ Γαλλία ἔκλεισε ἐπίσημη συμμαχία μέ τούς ἐπαναστάτες, ἐνῷ η Ἰσπανία καὶ ἡ Ὀλλανδία ἐπενέβηκαν ἐπίσης γιά αὐτοὺς. Μά καὶ στὴν Ἀγγλία ὑπῆρχαν πολλοί πού συμπαθοῦσαν τὴν ἐπανάσταση τῶν Ἀμερικανῶν. Τελικά, μέ τὴν Εἰρήνη τῶν Βερσαλλιῶν (1783) η Ἀγγλία ἀναγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησία τῶν ἀποικιῶν.

Τό πολίτευμα

Οι πολιτεῖς τῆς Β. Αμερικῆς ἐνώθηκαν σέ μιά δημοσπονδία μέ τὸν τίτλο 'Ενωμένες Πολιτεῖς τῆς Αμερικῆς (United States of America, συντομογραφικά U.S.A.). Σύμφωνα μέ τὸ σύνταγμα, πού ἴσχυε ἀπό τὸ 1787, ἡ κυβέρνηση τῆς ἐνώσεως ἔχει ἔδρα τὴν Οὐάσιγκτον, διευθύνει τὴν ἑξατερική πολιτική, τὰ στρατιωτικά καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νά ἐπιβάλλει φόρους καὶ νά κόβει νόμισμα.

Τή νομοθετική ἔξουσία τῆν ἀσκεῖ τὸ **Κογκρέσο** (Congress), πού σύμφωνα μέ τὴν ἀγγλοσαξονική ἀντίληψη ἀποτελεῖται ἀπό δύο βουλές, τή **Βουλή τῶν ἀντιπροσώπων** καὶ τή **Γερουσία**. Ἡ πρώτη ἀποτελεῖται ἀπό ἀντιπροσώπους τῶν πολιτειῶν, πού ἐκλέγονται ἀπευθείας ἀπό τοὺς ἐκλογεῖς ἀνάλογα μέ τὸν πληθυσμό τῆς καθεμᾶς, ἐνδὴ δεύτερη ἀποτελεῖται ἀπό δύο γερουσιαστές ἀπό κάθε πολιτεία, ἄσχετα μέ τὸν πληθυσμὸν τῆς, πού τοὺς ἐκλέγει ἡ ἰδιαίτερη βουλή κάθε πολιτείας.

Τήν ἐκτελεστική ἔξουσία τῆν ἀσκεῖ ὁ **Πρόεδρος**, πού ἐκλέγεται γιά μιά τετραετία ἀπό ἀντιπροσώπους τῶν πολιτειῶν, οἱ δόποιοι ἐκλέγονται εἰδικά γι' αὐτὸν τὸ σκοπό. Αὐτός είναι ἀρχηγός τοῦ στρατοῦ, διαπραγματεύεται τίς συνθῆκες καὶ διορίζει τοὺς ὑπαλλήλους. Αὐτός διορίζει καὶ τοὺς ἀνώτερους λειτουργούς τοῦ κράτους μέ τή συγκατάθεση τῆς Γερουσίας.

Τή δικαστική ἔξουσία τῆν ἀσκεῖ τό **Άνωτατο Δικαστήριο**, πού γνωμοδοτεῖ κάθε φορά πού δημιουργεῖται ζήτημα γιά τὴν ἐρμηνεία τοῦ συντάγματος ἢ τῶν νόμων, πού ρυθμίζουν τή λειτουργία τῆς συμπολιτείας.

Οι 3 ἔξουσίες είναι ἀνεξάρτητες. Τό Κογκρέσο συνέρχεται ἀυτοδικαίως κάθε χρόνο καὶ δὲ δικαιοῦται οὕτε νά ἀναβάλει τή συνέλευση οὕτε νά τὸ διαιλύσει. Ἀλλά καὶ τό Κογκρέσο δέν ἔχει καμιά ἔξουσία πάνω στὸν Πρόεδρο καὶ στοὺς 'Υπουργούς, πού στήν 'Αμερική δονομάζονται Γραμματεῖς καὶ δέ λαμβάνονται ἀπό τή Βουλή, ἀλλά είναι ἔξωκοινοβουλευτικά πρόσωπα. Ὁ Πρόεδρος δῆμος ἔχει τό δικαίωμα νά ἀπαιτήσει ἀπό τή Βουλή νά συζητήσει αὐτή ξανά ἀπό τὴν ἀρχή ἐνα νόμο, πού ψήφισε. 'Ἀλλά σ' αὐτήν τὴν περίπτωση, γιά νά ἀποκτήσει ἴσχυ δέ νόμος, πρέπει νά ψηφιστεῖ ἀπό τά δύο τρίτα τῶν ἀντιπροσώπων. Ἐπειδή δῆμος σπάνια πετυχαίνεται μιά τέτοια πλειοψηφία, ἐπιστροφή νόμου ἀπό τὸν Πρόεδρο, γιά νά συζητηθεῖ ξανά ισοδυναμεῖ μέ ἅρνηση ἢ ἀκύρωσή του. Αὐτό είναι τό λεγόμενο νετο τοῦ Προέδρου.

Κάθε πολιτεία ἀποτελεῖ ἰδιαίτερο κράτος μέ ἀυτοδιοίκηση, δική του βουλή καὶ δική του κυβέρνηση. Ἡ 'Ομοσπονδία ἀπό τὴν ἀρχή δέν περιορίστηκε στίς ἀρχικές 13 πολιτεῖς, ἀλλά μποροῦσε νά διευρυνθεῖ, γιατί κάθε πολιτεία, μόλις ἀποκτοῦσε 50 χιλιάδες πληθυσμό, είχε τό δικαίωμα νά ἀποτελέσει ἰδιαίτερη πολιτεία.

Οι 'Ενωμένες Πολιτεῖς προόδευσαν γρήγορα. Κατά τό τέλος τοῦ ΙΗ' αἰώνα είχαν δημιουργηθεῖ κιόλας νέες πολιτεῖς. Ἀγόρασαν ἀπό τό Ναπολέοντα τήν περιοχή τοῦ Μισισιππή καὶ τή Φλωρίδη ἀπό τήν Ισπανία. Τό Τέξας ἀποσχίστηκε ἀπό τό Μεξικό καὶ προσχώρησε στή μεγάλη συμπολιτεία. Μά αὐτό ἔγινε ἀφορμή νά ξεσπάσει πόλεμος ἀνάμεσα στίς 'Ενωμένες Πολιτεῖς καὶ στό Μεξικό, στὸν δόποιο νίκησαν οἱ Πολιτεῖς καὶ μέ τὴν εἰρήνη τοῦ 1848 ἀπόκτησαν καὶ τήν Καλιφόρνια.

περιοχή στήν αλλη. Αυτό προκαλεῖ σύγχυση και μεγάλα έμποδια στό έμποριο.

Οι κάτοικοι της Γαλλίας διαιρούνταν σέ τρεις τάξεις: στις δύο προνομιούχες, δηλαδή τους εὐγενεῖς και τόν Κλήρο, και στό λαό ή τρίτη τάξη, τήν Tiers état, δηλαδή την όνομαζαν οι Γάλλοι. Οι δύο προνομιούχες τάξεις άποτελούσαν μία μικρή μειονόψηφία, περίπου τά δύο έκατοστά του συνολικού πληθυσμού. Σέ σύνολο 25 περίπου έκατομμυρίων οι εὐγενεῖς και δ ἀνώτερος Κλήρος ήταν 500 χιλιάδες περίπου.

Οι εὐγενεῖς ήταν άπογονοι τῶν ἀρχαίων πολεμιστῶν ή ἄνθρωποι, στους όποιους δι βασιλιάς είχε δώσει τόν τίτλο τοῦ εὐγενῆ. Ήταν κύριοι τοῦ περισσότερου μέρους τῆς γῆς, ἀπαλλάσσονταν ἀπό τή φορολογία και ἔπαιρναν μέ εὐκολία τίς ἀνώτερες θέσεις.

Ο Κλήρος ἀποτελούνταν ἀπό 130.000 πρόσωπα. Ἀπ' αὐτά οι 5-6 χιλιάδες ἀποτελούσαν τόν ἀνώτερο Κλήρο (ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, ἡγούμενοι), ποὺ είχε μεγάλα εἰσοδήματα. Είχαν ἀπέραντα κτήματα (τό 1/3 τῆς γαλλικῆς γῆς) και ἀλλη περιουσία ἀπό δωρεές τῶν βασιλιάδων και τῶν πιστῶν. Τίς θέσεις αὐτές τῶν κληρικῶν, οι δοποῖς τούς ἔδιναν πολλά εἰσοδήματα, δι βασιλιάς συνήθως τίς παραχωροῦσε στούς δευτερότοκους γιούς τῶν εὐγενῶν, ποὺ τίς ἐκμεταλλεύονταν ώς τιμάρια και ζούσαν στήν Αὐλή, ἔχοντας τίς ἀπολαύσεις τῶν εὐγενῶν.

Ἀπέναντι σ' αὐτή τή μειοψηφία τῶν προνομιούχων ὑπῆρχε δι μεγάλος δγκος τοῦ λαοῦ, ή Tiers état, ποὺ ἀποτελούνταν ἀπό τούς καλλιεργητές τῆς γῆς, τούς ἐμπόρους και τούς ἐπαγγελματίες τῶν πόλεων, δηλαδή τοὺς ἀστούς. Ή ἀστική τάξη (bourgeoisie) κατά τό τέλος τοῦ IH' αιώνα βρισκόταν σέ ἄνοδο. Είχε νά παρουσιάσει ἐπιχειρηματίες και ἐπαγγελματίες μέ οίκονομική ἀνεξαρτησία, γιατρούς, δικηγόρους και διανοούμενους. Αὐτή θά δώσει τούς σπουδαιότερους ἀρχηγούς κατά τήν Ἐπανάσταση.

II. MONARΧΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Ἡ σύγκληση τῶν τάξεων

Τά οίκονομικά τοῦ κράτους είχαν φτάσει σέ ἀδιέξοδο. Ἐν τούτοις οἱ μεταρρυθμιστικές προσπάθειες τῶν ὑπουργῶν **Τυργκό** (Turgot) και **Νεκέρ** (Necker) ἀπότυχαν, γιατί συνάντησαν τήν ἀντίδραση τῆς αὐλῆς και τῶν εὐγενῶν. Ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ', ἐπειδή πιεζόταν ἀπό τήν ἀνάγκη, κάλεσε σέ συνέλευση τίς Γενικές Τάξεις (États Généraux), δηλαδή τούς ἀντιπροσώπους τῶν τριῶν τάξεων, πού ἀπό τίς μέρες τοῦ Ρισελιέ (1614) δέν είχαν κληθεῖ σέ συνέλευση. Οι ἀντιπρόσωποι συγκεντρώθηκαν γιά συνεδρίαση στίς 5 Μαΐου τοῦ 1789 στίς Βερσαλλίες. Οι πατριώτες, δημοσιάζαν τούς διπλασίους τῶν μεταρρυθμίσεων, ήταν εὐχαριστημένοι ἀπό τό βασιλιά, γιατί είχε ἐπιτρέψει τό διπλασιασμό τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Τρίτης Τάξεως. Σέ 1200 ἀντιπροσώπους πάνω ἀπό 600 ἀνήκαν στήν τρίτη τάξη και ἀνά 300 περίπου στήν τάξη τῶν εὐγενῶν και τοῦ Κλήρου (285 εὐγενεῖς, 308 κληρικοί, 621 τρίτη τάξη).

Αλλά άμεσως άπό την άρχη δημιουργήθηκε σοβαρό ζήτημα. Οι άντιπρόσωποι της τρίτης τάξεως ήθελαν νά ψηφίζουν κατ' ατομο, γιατί υπολόγιζαν διτ μέ την ύποστηριξη τῶν μεταρρυθμιστῶν ἐφημερίων θά είχαν τὴν πλειοψηφία. Ἀντίθετα, οι προνομιούχοι έπεμπεν νά ψηφίζουν κατά τάξεις, δόποτε θά είχαν αὐτοὶ τὴν πλειοψηφία. Ἐπειδή δῶμας δέν ύποχωροῦσαν οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ κληρικοὶ, οἱ άντιπρόσωποι τῆς τρίτης τάξεως, στοὺς δοποίους είχαν προσχωρήσει καὶ 15 ἐφημέριοι, ἀνακήρυξαν τοὺς ἑαυτούς τους ἀντιπροσώπους τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους, δηλαδὴ Ἐθνουσέλευση (Assemblée nationale). Αὐτή ηταν ἡ πρώτη ἐπαναστατική πράξη τῆς συνελεύσεως, πού ἀνάτρεπε τὴν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε ὡς τότε (17 Ιουνίου 1789).

Ο βασιλιάς τάχτηκε μέ τὸ μέρος τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ Κλήρου καὶ ἔδωσε διαταγὴ νά κλείσουν τὴν αἴθουσα τῶν συνεδριάσεων, μέ τὴν πρόφαση πῶς θά ἐτοιμαστεῖ γιά τή βασιλική συνεδρίαση. Ἀλλά οἱ άντιπρόσωποι, ἔχοντας ἐπικεφαλῆς τους τὸν πρόεδρο τῆς συνελεύσεως ἀστρονόμο Μπαιγύ (Bailly) καὶ τὸν ἀββά Σιεγιές (abbé Sieyés), κατέλαβαν τὴν αἴθουσα τῶν ἀνακτόρων, πού χρησιμοποιοῦνταν ὡς σφαιριστήριο, (γιά νά παίζουν μπιλιάρδο), συνεδρίασαν ἐκεῖ παρὰ τὴν ἀπαγόρευση καὶ δρκίστηκαν διτ δέ θά χωριστοῦν, προτοῦ δώσουν σύνταγμα στή Γαλλία. Ἡ πράξη αὐτή δονομάστηκε "Ὀρκος τοῦ σφαιριστηρίου" (20 Ιουνίου 1789). Στίς 23 Ιουνίου ἔγινε ἡ ἐπίσημη συνεδρίαση, πού προετοιμαζόταν, καὶ πήραν μέρος καὶ οἱ 3 τάξεις. Ο βασιλιάς παρουσιάστηκε στήν αἴθουσα καὶ δήλωσε μέ αὐταρχικό ὑφος διτ τὰ προνόμια είναι ἀπαραβίαστα καὶ ἔδωσε διαταγὴ νά ψηφίζουν κατά τάξεις. Ἀλλά ὑστερα ἀπό τὸ τέλος τῆς συνεδριάσεως ἡ Τρίτη Τάξη ἔμεινε μόνη τῆς στήν αἴθουσα καὶ μέ πρόταση τοῦ περίφημου κόμη Μιραμπό κήρυξε τά μέλη τῆς ἔθνουσεως ἀπαραβίαστα. Οι περισσότεροι κληρικοὶ καὶ ἀρκετοὶ εὐγενεῖς ἐνώθηκαν μέ τὴν τρίτη τάξη. Τότε ὁ βασιλιάς ἀναγκάστηκε νά ύποχωρήσει.

Ἐξέγερση τοῦ Παρισιοῦ – Βαστίλλη

Ο βασιλιάς σκέφτηκε νά χρησιμοποιήσει βία ἐναντίον τῆς συνελεύσεως καὶ συγκέντρωσε γύρω ἀπό τίς Βερσαλλίες στρατιωτική δύναμη, ίδιως ἀπό Ἐλβετούς καὶ Γερμανούς τῆς φρουρᾶς του. Αὐτό δῶμας προκάλεσε μεγάλο ἀναβρασμό στήν πρωτεύουσα. Ἀλλά, διταν ἔφτασε ἡ εἰδηση διτ ὁ βασιλιάς ἀπόλυτος τὸ μεταρρυθμιστή ὑπουργό Νεκέρ, ξέσπασε ἡ ἐπανάσταση.

Ἡ μανία τοῦ πλήθους στρεφόταν ἐναντίον τοῦ φρουρίου τῆς Βαστίλλης, πού χρησίμευε ως φυλακή γιά πολιτικούς καταδίκους. Στίς 14 Ιουλίου τοῦ 1789 ὁ λαός τοῦ Παρισιοῦ ἐπιτέθηκε σ' αὐτό καὶ, ἀφοῦ τὸ κατέλαβε ὑστερα ἀπό αίματηρή σύγκρουση, ἔσφαξε τή φρουρά καὶ γκρέμισε τό μιστητό φρούριο.

Ἡ πτώση τῆς Βαστίλλης σήμαινε τό τέλος τῆς ἀπολυταρχίας στή Γαλλία. Οι πόλεις κατάρτισαν δημοτικά συμβούλια καὶ ἔθνοφρουρές. Ἀρχηγός τῆς ἔθνοφρουρᾶς τοῦ Παρισιοῦ ηταν ὁ νεαρός μαρκήσιος Λαφαγιέτ, πού είχε ἀποκτήσει μεγάλη φήμη.

"Οταν έπεσε ή Βαστίλλη, ό αδερφός τοῦ βασιλιά, ό κόμης τοῦ Ἀρτουά, πού ήταν ένας ἀπό τοὺς πολὺ ἀσυμβίβαστους ἀπολυταρχικούς, μαζί μὲ πολλούς ἀπό τὴν ἀνώτερη ἀριστοκρατία ἐγκατάλειψε τὴ Γαλλία. Αὐτοὺς τοὺς ἀκολούθησαν πολλοί δυσαρεστημένοι εὐγενεῖς καὶ κληρικοί. Οἱ δραπέτες αὐτοί, ποὺ ὅνομάστηκαν Émigrés, συγκεντρώθηκαν στὴ Γερμανική περιοχὴ τοῦ Ρήνου, ἵδιως στὶς ἐκκλησιαστικές ἥγεμονιες Κολωνία, Μαγεντία κ.ἄ. καὶ ἐργάζονταν ἐναντίον τῆς Ἐπαναστάσεως.

‘Η νύχτα τῆς 4ης Αὐγούστου – Κατάργηση τῶν προνομίων

“Υστερα ἀπό τὴν ἔξέγερση τοῦ Παρισιοῦ ἀκολούθησαν ἐπαναστάσεις σ' ὅλη τῇ Γαλλίᾳ. Κάτω ἀπό τὴν ἐπίδραση τῶν γεγονότων ἡ ἐθνοσυνέλευση κατάργησε κατά τὴν νυκτερινὴ συνεδρίαση τῆς 4ης Αὐγούστου τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ Κλήρου, δηλαδὴ τὰ φεουδαρχικά δικαιώματα καὶ τὸ φόρο τῆς δεκάτης, καθὼς καὶ τίς ἄλλες ἀπαλλαγές τους ἀπό τὴν φορολογία. Οἱ εὐγενεῖς μέσα σὲ ἀπερίγραπτη συγκίνηση δήλωσαν ὅτι παραιτοῦνται ἀπό τὰ δικαιώματά τους καὶ ἀκολούθησαν ἐκδηλώσεις συναδελφώσεως ἀνάμεσα στοὺς ἀντιθέτους. ‘Ο Λουδοβίκος ξανάφερε στὴ θέση του τὸ Νεκέρ, ἀναγνώρισε τὴν κυβέρνηση τοῦ Παρισιοῦ καὶ ἐπιχείρησε νά πάρει πάλι τὴν ἔξουσία.

‘Η διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου

“Η συνέλευση ἀφῆσε κατά μέρος τὸ σκοπό, γιά τὸν ὁποῖο κλήθηκε, δηλαδὴ νά τακτοποιήσει τά οἰκονομικά τοῦ κράτους, καὶ ἀνάλαβε νά συντάξει σύνταγμα γιά τὴ Γαλλία, δηλαδὴ μιά βασικὴ νομοθεσία, ποὺ νά ρυθμίζει στὸ ἔξῆς τὴ διοίκηση τῆς χώρας. Γι' αὐτό ἡ πρώτη συνέλευση ὁνομάστηκε ἀπό τίς 9 Ιουλίου τοῦ 1789 Συντακτική Συνέλευση (Assemblée constituante).” Υστερα ἀπό πρόταση τοῦ Λαφαγιέτ καὶ σύμφωνα μέ τὸ πρότυπο τῆς Ἀμερικῆς ἡ Συνέλευση πρόταξε στὸ σύνταγμα γενικές ἀρχές γιά τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη.

“Η διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ὁνομάστηκε ἡ ἔκθεση αὐτῶν τῶν ἀρχῶν, εἶναι ἔνα ἔγγραφο μὲ μεγάλη σπουδαιότητα καὶ ἡ πιό ριζοσπαστική πράξη τῆς συνελεύσεως. Σ' αὐτήν την πρώτην συνέλευση, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότητα μπροστά στὸ νόμο, ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀντιστάσεως ἐναντίον κάθε καταπίεσεως ὡς φυσικά δικαιώματα, δηλαδὴ ὡς κοινά γιά κάθε ἀνθρώπῳ ἄσχετα ἀπό τὴν καταγωγή, τὴν ἐθνότητα καὶ τὴν φυλή του.

Τό νέο πολιτικό καὶ κοινωνικό καθεστώς

Τὸ σύνταγμα, πού κατάρτισε ἡ πρώτη συντακτική συνέλευση, ἄλλαξε ριζικά τὸ πολιτικό καὶ κοινωνικό καθεστώς τῆς Γαλλίας.

Οἱ σπουδαιότερες διατάξεις του εἶναι οἱ ἔξης:

- 1) Διατηρεῖται ἡ κληρονομικὴ βασιλεία, ἀλλά ὁ βασιλιάς ἔχει μόνο τὴν ἐκτελεστική ἔξουσία.

2) Ἡ νομοθετική ἔξουσία ἀσκεῖται ἀπό ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους, πού ἐκλέγονται μέ αἱμεση ψηφοφορία καὶ ἀποτελοῦν μόνο μία βουλή.

3) Ἡ δικαστική ἔξουσία, καθὼς καὶ κάθε ὄλλη, πηγάζει ἀπό τὸ λαό. Οἱ δικαστές πρέπει νά ἐκλέγονται ἀπό τὸ λαό καὶ οἱ δίκες νά διεξάγονται σέ δημόσιο χῶρο, διόπου μπορεῖ νά τίς παρακολουθήσει ὅποιος θέλει.

4) Τά ἐκκλησιαστικά κτήματα μέ τεράστια χρηματική ἀξία κηρύχτηκαν ἔθνικά.

5) Τά μοναχικά τάγματα καταργήθηκαν καὶ οἱ Ἱερεῖς καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἔγιναν δημόσιοι ὑπάλληλοι, πού μισθοδοτοῦνταν ἀπό τὸ κράτος. Τά φιλανθρωπικά ἰδρύματα, πού ὡς τότε τά συντηροῦνται δὲ Κλῆρος, ἀνάλαβε νά τά συντηρήσει τὸ κράτος.

Οἱ Ἱερεῖς ὑποχρεώθηκαν νά ὀρκιστοῦν πίστη στό νέο πολίτευμα. Πολλοὶ ὅμως ἀρνήθηκαν νά ὀρκιστοῦν καὶ γ' αὐτό δονομάστηκαν ἀνώμοτοι (*insertmentés*), ὀλλά οἱ χωρικοί τούς σέβονταν αὐτούς περισσότερο ἀπό αὐτούς πού ὀρκίστηκαν. Οἱ Ἱερεῖς πού δέν ὀρκίστηκαν ἀντιδροῦσαν ἐναντίον τῆς ἐπαναστάσεως καὶ οἱ ὀπαδοί τοῦ παλιοῦ ἀπολυταρχικοῦ καθεστώτος βρήκαν σ' αὐτούς ἴσχυρο στήριγμα.

Τώρα πιά δέν ὑπῆρχαν ταξικές διαφορές στή Γαλλία, γιατί ή τάξη τῶν εὐγενῶν καταργήθηκε.

Ἡ φυγὴ τοῦ βασιλιὰ

Ἡ μερίδα τῆς συνελεύσεως, πού είχε τήν πλειοψηφία, ἦταν μοναρχική καὶ ἔδειχνε σεβασμό πρός τό πρόσωπο τοῦ βασιλιὰ. Ἀλλά οἱ ἐπαναστατικοί σύλλογοι, ή περίφημη Λέσχη τῶν Ἰακωβίνων (*Jacobins*) καὶ ή Λέσχη τῶν Κορντελιέ (*Cordeliers*), πού δονομάστηκαν ἔτσι ἀπό τά ὁμώνυμα μοναστήρια διόπου συνεδρίαζαν, μέ τά πολυάριθμα παραρτήματα τούς στίς ἐπαρχίες, διάδινυν δημοκρατικές ἰδέες.

Στίς 5 Ὁκτωβρίου τοῦ 1789 μία διαδήλωση τοῦ λαοῦ, πού ἀποτελοῦνταν κατά μεγάλο μέρος ἀπό γυναικες τῆς ἀγορᾶς, πήρε ἀφορμή ἀπό τήν ἔλλειψη ψωμιοῦ, τράβηξε πρός τίς Βερσαλλίες καὶ συγκρούστηκε μέ τή φρουρά τῶν ἀνακτόρων. Ὁ βασιλιάς μέ συμβούλη τοῦ Λαφαγιέτ ἐγκατάλειψε τίς Βερσαλλίες καὶ ἐγκαταστάθηκε στό Παρίσι. Ἐκεὶ στήν πρωτεύουσα μεταφέρθηκε μαζί του καὶ ή Ἔθνοσυνέλευση. Ἀπό τότε διαδικασίας βρισκόταν κάτα ἀπό τήν ἔξουσία τοῦ λαοῦ τοῦ Παρισίου καὶ τῆς ἔθνοφρουρᾶς. Γιά νά ἀντιμετωπιστεῖ η οἰκονομική κρίση, η Συνέλευση χρησιμοποίησε τά ἐκκλησιαστικά κτήματα ὡς ἀντιστάθμισμα καὶ τύπωσε χαρτονόμισμα (*assignats*).

Ἡ ἐπανάσταση, ἀφοῦ ἀποκατάστησε τήν ἴσοτητα καὶ τήν ἐλευθερία, θέλησε νά διακηρύξει καὶ τήν ἀδελφοσύνη σύμφωνα μέ τό τριπλό σύνθημά της (*Liberté-égalité-fraternité*). Κατά τήν πανηγυρική γιορτή τῆς συναδελφώσεως (*Fête de Fédération*), πού γιορτάστηκε στίς 14 Ἰουλίου τοῦ 1790 κατά τήν ἐπέτειο τῆς καταλήψεως τῆς Βαστίλλης, διαδικασίας δρκίστηκε στό νέο σύνταγμα κάτω ἀπό τίς ζητωκραυγές τοῦ λαοῦ καὶ ή ἀπανάσταση φαινόταν διτὶ ἔλληξ.

Στό μεταξύ δ Μιραμπό, πού τὸν κατηγοροῦσαν ὅχι ἄδικα διτὶ συνθηκολόγησε μέ τήν αὐλή, πέθανε καὶ τόν ἔθαψαν μέ μεγάλες τιμές. Ὁ βασιλιάς ἔχασε αὐτόντον

καλό σύμβουλο, ένω άποκτησαν μεγάλη έπιρροή οι άρχηγοι τῶν ἐπαναστατικῶν σωματείων, ίδιως ὁ Ρομπεσπιέρ (Robespierre), ὁ άρχηγός τῶν Κορνελιέ Νταντόν (Danton) καὶ ὁ διάσημος Μαρά (Marat), ὁ ἐκδότης τῆς ἐφημερίδας «L'amis du Peuple (= ὁ φίλος τοῦ λαοῦ)».

Ο Μιραμπο

Κάτω ἀπό τίς περιστάσεις αὐτές ὁ βασιλιάς ἀποφάσισε νά χυτήσει τήν ἐπανάσταση μὲν μάτι τολμηρή ἀπόπειρα. Στίς 20 Ἰουνίου τοῦ 1791 ἔφυγε μαζί μὲ τὴν οἰκογένειά του ἀπό τὴν πρωτεύουσα πρὸς τὰ βελγικά σύνορα. Είχε σκοπό νά φτάσει στὸ Βέλγιο καὶ νά μπει ἐπικεφαλῆς τῶν αὐτοεξόριστων εὐγενῶν καὶ τοῦ ἔνουσ στρατοῦ, ποὺ τούς ὑποστήριζε. Στὸ δρόμο ὅμως τὸν γνώρισαν, τὸν ἔπιασαν καὶ τὸν ὀδήγησαν πίσω στὸ Παρίσι. Τότε ἡ Συνέλευση τοῦ ἀφαίρεσε τὴν ἔξουσία καὶ ἀσκῆσε αὐτῇ δλες τὶς ἔξουσίες. Μά ἡ προσπάθεια τῶν ἀντιμοναρχικῶν νά καταλύσουν τὴν βασιλεία ἀπότυχε. Ὁ βασιλιάς ἐπανάλαβε τὸν δρόκο του στὸ σύνταγμα καὶ ἀνάλαβε πάλι τὴν ἔξουσία. Στὸ μεταξύ ἡ συνέλευση συμπλήρωσε τὸ σύνταγμα καὶ διαλύθηκε στίς 30 Σεπτεμβρίου τοῦ 1791. Ἡ Συντακτικὴ Συνέλευση κατάργησε τὸ παλιό καθεστώς, καθόρισε τὰ πλαίσια τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας καὶ ἐμπιστεύτηκε τὴν ἀνώτατη ἔξουσία στοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ. Ἡ ἐργασία αὐτῆς τῆς Συνέλευσεως ἦταν ἡ πιό ὠφέλιμη σ' ὅλη τὴν περίοδο τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευση (1791-1792)

Σύμφωνα μέ τὸ νέο σύνταγμα ἔξελεξαν τὴν τακτικὴ βουλή, ποὺ δονομάστηκε Νομοθετικὴ Συνέλευση (Assemblée legislative) καὶ συνεδρίασε τήν 1 Ὁκτωβρίου 1791. Ἀποτελέστηκε ἀπό νέους ἄντρες, γιατὶ ἡ Συντακτικὴ μέ πρόταση τοῦ Ρομπεσπιέρ είχε ἀποφασίσει κανένα ἀπό τὰ μέλη τῆς νά μὴν ἐκλεγεῖ γιά τὴν νέα συνέλευση. Ἔτσι ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευση στερήθηκε τοὺς ἔμπειρους ἄντρες, ποὺ είχαν δώσει τὸ σύνταγμα στή Γαλλίᾳ.

Ἀπό τίς πρῶτες συνεδριάσεις τῆς ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευση βρέθηκε χωρισμένη σέ κόμματα. Στή δεξιά πτέρυγα τοῦ Βουλευτηρίου κάθονταν οἱ συνταγματικοί μοναρχικοί, ποὺ είχαν τὴν πλειοψηφία. Στήν ἀριστερή πλευρά Ἠταν οἱ μετριοπαθεῖς δημοκρατικοί, ποὺ είχαν χάσει τὴν ἐμπιστοσύνη τους πρὸς τὸ βασιλιά ὑστερα ἀπό τὴν προσπάθεια του νά δραπετεύσει. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς Ἠταν μέλη τῆς Λέσχης τῶν Ἰακωβίνων καὶ διακρίνονταν γιά τὴν εὐχέρεια τοῦ λόγου. Ἐπειδὴ ὅμως μερικοί σπουδαῖοι ἀρχηγοί τους κατάγονταν ἀπό τὴν περιοχή τοῦ ποταμοῦ Ζιρόνδ (Gironde), τὸ κόμμα τους δονομάστηκε Ζιρονδίνοι (Girondins). Στήν ἀριστερή ἄκρη καὶ στίς πιό ψηλές θέσεις τοῦ Βουλευτηρίου κάθονταν οἱ λίγοι ἐπα-

ναστατικοί, πού άνηκαν στά ακρα. Αύτοί ήταν μέλη της λέσχης των Κορντελιέ, πού τούς δόνόμασαν 'Ορεινούς (Montagnards) και άπ' αυτούς οι άνατρεπτικοί δονομάστηκαν γενικά δρεινοί ή δρος (Montagne), ένω άντιθετα οι συντηρητικοί δονομάστηκαν πεδινοί ή πεδιάδα (Plaine).

‘Ο πόλεμος – ‘Η έπανασταση της 10 Αύγουστου 1792

Τήν άνοιξη τοῦ 1792 οἱ Γερμανοὶ ήγεμόνες, ιδίως ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας καὶ ὁ βασιλιάς τῆς Πρωσίας, ἔξωθήθηκαν ἀπό Γάλλους μετανάστες καὶ ἀπό τίς μυστικές υποκινήσεις τοῦ Λουδοβίκου καὶ τῆς Ἀντουανέττας καὶ ήταν ἔτοιμοι νά εἰσβάλονταν στὸ γαλλικὸ ἔδαφος, γιά νά συντρίψουν τὴν Ἐπανάσταση. Στή Γαλλίᾳ ὅλα τά κόμματα γιά ἀντίθετους λόγους ἥθελαν τὸν πόλεμο. Ἔτσι λοιπόν η Συνέλευση κήρυξε τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Αὐστρίας (20 Ἀπριλίου 1792). Ἡ ἀπειλητική προκήρυξη τοῦ ἀρχιστρατήγου τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ Μπραουνσβάϊκ (Braunschweik), ἀντί νά ἐκφοβίσει τούς ἐπαναστάτες, ἀντίθετα προκάλεσε μεγάλο ἐρεθισμό.

Ολόκληρη η Γαλλία ἄρχισε νά κινητοποιεῖται. Στήν πρωτεύουσα συγκεντρώνονταν ἐθελοντές ἀπό ὅλα τά σημεῖα. Στίς 30 Ιουλίου ἔφτασαν 500 Μασσαλιώτες τραγουδώντας ἔνα καινούριο τραγούδι, πού τό είχε συνθέσει γιά τό στρατό τοῦ Ρήγου ὁ ἀξιωματικός τοῦ μηχανικοῦ Ρουζέ ντέ Λίλ (Rouget de Lisle). Τό τραγούδι δονομάστηκε Μασσαλιώτιδα (Marseillaise) καὶ ἔξακολουθεῖ νά είναι ὁ ἔθνικός υμνος τῶν Γάλλων.

Μέσα σ' αὐτές τίς περιστάσεις οἱ ριζοσπαστικοί κέρδιζαν ἔδαφος. Τή νύχτα τῆς 9 πρός τή 10 Αύγουστου τοῦ 1792 οἱ Ιακωβίνοι ἔδιωξαν ἀπό τή δημαρχία τούς συντηρητικούς συμβούλους καὶ σχημάτισαν νέο κοινοτικό συμβούλιο (Commune), στό διποίο πήραν μέρος ὡς μέλη του καὶ ὁ Νταντόν, ὁ Μαρά καὶ ὁ Ρομπεσπιέρ, καὶ στίς 10 ξεσήκωσαν τό λαό. Ἡ σύνελευση ψήφισε τήν ἀναστολή τῆς βασιλικῆς ἔξουσίας καὶ ἀποφάσισε νά συγκαλέσει νέα συντακτική συνέλευση, γιά νά δώσει νέο σύνταγμα στή Γαλλία. Συγχρόνως σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση, τήν δοπία δ Νταντόν ήταν ὑπουργός Δικαιοσύνης. Ἀλλά τήν ἔξουσία τήν είχε κυρίως τό δημοτικό συμβούλιο τοῦ Παρ.σιοῦ.

Κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῶν ἀποτυχιῶν στό μέτωπο ἐπικράτησε μεγάλη ταραχή στήν πρωτεύουσα. Ιδίως ἔγινε αὐτό, δταν ἔφτασε η εἰδηση δτι ὁ Λαφαγιέτ, ὁ ἥρωας τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν ἡμερῶν, πού ήταν ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ τῶν βελγικῶν συνόρων, ἐπιχείρησε νά τόν στρέψει ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν τῆς πρωτεύουσας καὶ, δταν ἀπότυχε, δραπέτευσε στούς ἐχθρούς. Οἱ εὐγενεῖς καὶ ἐκείνοι πού δύωσδήποτε συμπαθοῦσαν τό παλιό καθεστώς ἔγιναν ὑποπτοι καὶ ὁ δχλος πάνω στήν παραφορά του σκότωσε περίπου 1000 φυλακισμένους ίερεῖς καὶ εὐγενεῖς (Φόνοι τοῦ Σεπτεμβρίου).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Βαλμύ (20 Σεπτεμβρίου 1792)

Τη αὐτοτροπωσική εἰσβολή τοῦ 1792 ἀπότυχε οἰκτρά, γιατί μπροστά στήν ὁρμή τῆς γαλλικῆς νεολαίας ὁ στρατός τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων, πού ἦταν δρυανωμένος μέ καλό τρόπο, ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει.

Ο πρωσικός στρατός καὶ τὸ σῶμα τῶν Γάλλων μεταναστῶν, πού τὸν ἐνίσχυσε, προχώρησαν στήν Καμπανία τῆς Γαλλίας. Ξαφνικά ὅμως παρατήρησαν ὅτι οἱ συγκοινωνίες τους κινδύνευαν νά κοποῦν ἀπό τοὺς Γάλλους, πού κάτω ἀπό τίς διαταγές τοῦ Ντυμουριέ καὶ τοῦ βοηθοῦ του Κέλλερμαν εἶχαν ὀχυρωθεῖ στό Βαλμύ. Οἱ Πρᾶσοι καὶ οἱ Γάλλοι εὐγενεῖς, πού ὀνόμαζαν τὸ στρατό τῶν ἐπαναστατῶν «στρατό τῶν τσαγκάρηδων καὶ τῶν ραφτῶν», ἔμειναν κατάπληκτοι ἀπό τὴν ἀντοχή τους. Βομβάρδισαν τὸ Βαλμύ, ἀλλά εἶδαν ὅτι οἱ Γάλλοι κρατοῦσαν τίς θέσεις τους. Ο Μπραουνσβάϊκ θεώρησε καλό νά ὑποχωρήσει καὶ νά ἐκκενώσει βιαστικά τὸ γαλλικό ἔδαφος. Ο Γερμανός ποιητής Γκαΐτε (Goethe), πού εἶχε παρακολουθήσει τὴν ἐκστρατεία καὶ βρέθηκε στήν ὑποχώρηση, κατάλαβε τῇ σημασίᾳ τῶν γεγονότων. «Ἄπο τὸ μέρος αὐτό καὶ ἀπό σήμερα, εἴπε, ἀρχίζει μιά νέα ἐποχή στήν παγκόσμια ἱστορία καὶ μπορεῖτε νά πεῖτε ὅτι βρεθήκατε στήν ἀρχή της.»

III. Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Κατάργηση τῆς βασιλείας

Τή μέρα πού οἱ γαλλικές ἐπαναστατικές δυνάμεις νίκησαν στό Βαλμύ, ἡ Νομοθετική Συνέλευση παραχώρησε τή θέση της σέ μιά νέα ἐθνοσυνέλευση· ἐνδιάστις δύο προηγούμενες ἐκλογές εἶχαν ψηφίσει μόνον ὅσοι πλήρωναν φόρο, τώρα οἱ ἐκλογές ἔγιναν μέ καθολική ψηφοφορία καὶ πλειοψήφισαν οἱ δημοκρατικοί. Οἱ Ζιρονδίνοι τώρα εἶχαν τή δεξιά πτέρυγα τοῦ βουλευτηρίου (συντηρητικοί), ἐνδιάστημα ἀριστερή τήν κατέλαβαν οἱ Ὁρεινοί. Υπῆρχε δόμως κι ἔνας σημαντικός ἀριθμός ἀπό βασιλικούς συνταγματικούς (πεδίνοι). Ο Ρομπεσπιέρ καὶ ὁ Νταντόν ἤταν ἀπό τοὺς πρώτους, πού ἐκλέχτηκαν. Ἐκλέχτηκε ἐπίσης καὶ ὁ Μαρά. «Ἐτσι καταρτίστηκε ἡ δεύτερη ἐθνοσυνέλευση τῆς ἐπαναστάσεως, πού ὀνομάστηκε Convention Nationale ἢ Convent. Αὐτή κυβέρνησε τή Γαλλία τρία περίπου χρόνια (ἀπό τίς 20 Σεπτεμβρίου τοῦ 1792 ώς τίς 26 Οκτωβρίου τοῦ 1795) καὶ εἶναι ἡ κυρίως ἐπαναστατική συνέλευση.»

Τή Convention κατά τήν πρώτη συνεδρίαση ἀποφάσισε δόμοφωνα τήν κατάργηση τῆς βασιλείας, ἀνακήρυξε τή Γαλλία δημοκρατία, ἀλλαξε τή χριστιανική χρονολογία καὶ ὡς ἀρχή τῆς νέας χρονολογίας δρισε τήν ημέρα τῆς ἀνακηρύξεως τῆς δημοκρατίας.

Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' δικάστηκε ως ἀπλός ίδιωτης μέ τό σνομα Louis Capet καὶ κατηγορήθηκε ὅτι συνωμοτεί ἐναντίον τῆς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ καὶ ἐπιβούλευεται τή γενική ἀσφάλεια τοῦ κράτους. Οἱ κατηγορίες στηρίχτηκαν σέ ἐπιστολές, πού ἀποδείκνυαν ὅτι συνεννοοῦνταν μέ τοὺς μετανάστες καὶ τήν Αὐστρία. Η πρόταση

Ο Μαρά νεκρός (έργο του Γάλλου ζωγράφου David).

τῶν Ζιρονδίνων νά ρωτηθεῖ ὁ κυρίαρχος λαός μέ δημοψήφισμα ἀπορρίφηται. Ο βασιλιάς καταδικάστηκε σέ θάνατο μέ μικρή πλειοψηφία καὶ δόηγήθηκε στή λαιμητόμο στίς 21 Ιανουαρίου τοῦ 1793.

Η τρομοκρατία

Η Ἐπανάσταση καὶ οἱ ἀρχηγοί της βρίσκονταν συνεχῶς κάτω ἀπό τήν ἀπειλή τῆς καταστροφῆς. Ο στρατός εἶχε σοβαρές ἀποτυχίες στά σύνορα καὶ οἱ βασιλικοί ἔσεήκωσαν τό λαό σέ ἐπικίνδυνες ἐπαναστάσεις στίς ἐπαρχίες. Ο Ντυμουριέ, ὁ νικητής τοῦ Βαλμύ, ἐπιχείρησε νά παρασύρει τό στρατό ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων στό Παρίσι καὶ ἄρχισε νά συνεννοεῖται μέ τόν ἐχθρό γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς βασιλείας. Τέλος, ἐπειδή ἀπότυχε, αὐτομόλησε στό αὐστριακό στρατόπεδο, ὅπως εἶχε κάνει πρωτύτερα ὁ Λαφαγιέτ.

Η συνέλευση κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση αὐτῶν τῶν γεγονότων συγκρότησε τήν περίφημη Ἐπιτροπή τῆς Κοινῆς Σωτηρίας (Comité du Salut public), πού τήν ἀποτέλεσαν ὁ Νταντόν, ὁ πιό ἴσχυρός ἄνθρωπος τῆς ἡμέρας ἀνάμεσα στούς Ὁρεινούς, μαζί μέ ἐννιά διαδόύς του. Στίς ἐπαρχίες σχηματίστηκαν παραρτήματα αὐτῆς τῆς ἐπιτροπῆς, οἱ λεγόμενες ἐπιτροπές τῆς ἐποπτείας, πού οὐσιαστικά αὐτές πήραν στά χέρια τους τήν ἔξουσία. Ἐτοι τώρα ἡ Γαλλία ἔξουσιαζόταν ἀπό τούς Ιακωβίνους.

Κατόπιν ἀκολούθησε ἄγρια πάλη ἀνάμεσα στούς Ζιρονδίνους καὶ τούς Ὁρεινούς, πού μέ τήν ὑποστήριξη τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου καὶ τοῦ δχλου τοῦ Παρισιοῦ κατόρθωσαν νά ἔξουδετερώσουν τούς πρώτους. Πιάστηκαν 29 Ζιρονδίνοι, ἐνδιαφόροι ἔφυγαν στίς ἐπαρχίες, γιά νά δργανώσουν ἀντεπανάσταση. Η ἀπόγονος τοῦ τραγικοῦ ποιητῆ Κορνήλιου, ή Charlotte Corday, ἀπό τή Νορμανδία, δολοφόνησε τό Μαρά στό σπίτι του μέσα στό λουτρό.

Μέ πρόταση τοῦ Νταντόν συγκροτήθηκε **Έκτακτο ἐπαναστατικό δικαστήριο** μέ παραρτήματα στίς ἐπαρχίες, πού ἀντιδροῦσαν ἐναντίον τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἄρχισαν καταγγελίες ἐναντίον τῶν ὑπόπτων καὶ διμαδικές ἐκτελέσεις. Ἀντιδραστικοί ιερεῖς, δραπέτες καὶ γενικά καθένας, πού είχε ἀντίθετα φρονήματα ή δέν ἐνέκρινε τίς πράξεις τῶν κυβερνητῶν, συλλαμβάνοταν καὶ ὑστερα ἀπό πρόχειρη διαδικασία δόῃγοῦνταν στή λαιμητόμο. Γι' αὐτό τὴν περίοδο τῶν 14 μηνῶν ἀπό τὸ Μάιο τοῦ 1793 ὅς τὸν Ἰούλιο τοῦ 1794 τὴν ὁνόμασαν **Τρομοκρατία** (Terreur).

'Ο Νταντόν θεωροῦσε τὴν τρομοκρατία προσωρινό μέτρο, γιά νά στερεωθεῖ ἡ δημοκρατία. Γι' αὐτό θέλησε νά φανετ πιό μετριοπαθής, ὅταν ἀπομακρύνθηκε ὁ ἔξωτερικός κίνδυνος. Ἀλλά ἥρθε σέ σύγκρουση μέ τούς ἀσυμβίβαστους καὶ ἔπεσε θύμα τῆς ὑπουλης πολιτικῆς τοῦ Ρομπεσπιέρ, πού φθονοῦσε τή συμπάθεια τοῦ λαοῦ πρός αὐτόν. Κατά τή δίκη ἀκούστηκε ἡ βροντερή φωνή τοῦ περίφημου δημαγωγοῦ, πού ἐπικαλέστηκε ὡς ἀπόδειξη τοῦ πατριωτισμοῦ του δτί ἔσωσε τή Γαλλία καὶ τή δημοκρατία. Ἐν τούτοις καταδικάστηκε καὶ ἀποκεφαλίστηκε μαζί μέ τὸν Ντεμουλέν, πού μέ τὴν ἐφημερίδα του Le Vieux Cordelier είχε ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τῶν ὑπερβολῶν τῆς τρομοκρατίας. Τότε κυριάρχησε ὁ Ρομπεσπιέρ καὶ ὑστερα ἀπό τὴν ψήφιση τοῦ νόμου, πού ἐπέτρεψε νά καταδικάζεται κανείς χωρίς μάρτυρες, οἱ θανατικές ἐκτελέσεις ξεπέρασαν κάθε δριο. Κατά τὴν περίοδο τῆς τρομοκρατίας ἡ λαιμητόμος λειτούργησε τακτικά σέ δύο θέσεις τοῦ Παρισιοῦ. Ἐκτελέστηκαν γύρω στά 2600 ἄτομα, ἀπό τά δύοια τά 1376 μέσα στίς τελευταῖς 39 μέρες, κατά τίς δύοιες κυριάρχησε ὁ Ρομπεσπιέρ.

Στό διάστημα τῆς τρομοκρατίας ὁ χριστιανισμός καταργήθηκε ἐπίσημα. Ἀντί γιά τή χριστιανική χρονολογία καθιερώθηκε ἡ χρονολόγηση ἀπό τὴν ἀνακήρυξη τῆς Δημοκρατίας (22 Σεπτεμβρίου 1792) καὶ τά λατινικά ὄντος μηνῶν ἀντικαταστάθηκαν μέ λαϊκά ὄντος. Καὶ ἀντί γιά τή διαίρεση σέ ἐβδομάδες καθιερώθηκε ἡ διαίρεση σέ δεκάδες καὶ ἡ δέκατη μέρα ἀφιερώθηκε στή λατρεία τοῦ ἀνώτατον ὄντος.

"Υστερα ἀπό τὴν πτώση τοῦ Νταντόν ὁ Ρομπεσπιέρ κυβέρνησε τή Γαλλία ὡς δικτάτορας μαζί μέ τούς περιβόητους ὀπαδούς του τὸν Σαιν Ζιονστ (Saint Just) καὶ τὸν Κουθόν (Couthon). Ἀλλά δέν ἄργησε νά γίνει μισητός καὶ ἐπικίνδυνος ἀκόμη καὶ στούς ὀπαδούς του. Γι' αὐτό δρεινοί καὶ μετριοπαθεῖς συνεννοήθηκαν καὶ ἐτοίμασαν τὴν περίφημη ἡμέρα τῆς 9 Thermidor (27 Ἰουλίου 1794), κατά τὴν δύοια ὑστερα ἀπό θυελλώδη συνεδρίαση τῆς Συνελεύσεως συνέλαβαν τὸν Ρομπεσπιέρ μαζί μέ τούς ἐμπίστους του. Ὁ περιβόητος ἐπαναστάτης, πού ξεσήκωνε τό λαό, ἀνέβηκε στή λαιμητόμο. Μαζί του ἀνέβηκαν οἱ βουλευτές, πού πιάστηκαν, καθώς

καὶ πολλά μέλη τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου καὶ Ἱακωβίνοι τοῦ ἐπαναστατικοῦ δικαστηρίου κ.ἄ., συνολικά 104 ἄτομα.

Τό Διευθυντήριο (27 Οκτωβρίου 1795-9 Νοεμβρίου 1799)

Ἡ πτώση τοῦ Ρομπεσπιέρ φανέρωσε μιὰ βαθύτερη μεταβολή. Ἡ ἐπαναστατική δρμή είχε ἔχθυμανει πιά καὶ ἥρχισε ἡ ἀντιδραστή. Ἡ τρομοκρατημένη τάξη τῶν πλουσίων πῆρε θάρρος τώρα. Οἱ νέοι αὐτῆς τῆς τάξεως, ἡ λεγόμενη χρωστή νεολαία, ἐπιτέθηκαν ἐναντίον τῆς λέσχης τῶν Ἱακωβίνων, πού ἡ συνέλευση ἔδωσε διαταγὴν νά τὴν κλείσουν.

Ἡ νέα ἔθνοσυνέλευση ψήφισε ἕνα ἄλλο σύνταγμα πολὺ συντηρητικό. Τὴν ἐκτελεστική ἔχουσία τὴν ἔδινε σὲ Διευθυντήριο (Directoire) ἀπό 5 ἄντρες, πού κυβερνοῦσαν μέ τὴ βοήθεια δύο βουλῶν, Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων καὶ Βουλῆς τῶν Γερόντων ἀπό 250 ἄνδρες, πού είχαν ἡλικία πάνω ἀπό 40 χρόνια. Ἀλλά, γιά νά τὰ βγάλουν πέρα μέ τὴ μοναρχική ἀντιδραστή, πού αὐξανόταν, ἀποφάσισαν οἱ ἀντιπρόσωποι τά δύο τρίτα τῆς νέας βουλῆς νά τὰ πάρουν ἀπό τὰ μέλη τῆς Convention. Τό νέο σύνταγμα ἔγινε δεκτό μέ δημοψήφισμα. Ἀλλά ἡ μοναρχική μερίδα τῆς πρωτεύουσας πῆρε μέ τὸ μέρος τῆς τὴν ἔθνοφρουρά καὶ ἐπιχείρησε νά ἀνατρέψει τὸ καθεστώς μέ προξικόπημα. Ἡ συνέλευση βρέθηκε τότε σέ δύσκολη θέση καὶ ἀνάθεσε τὴν ἄμυνα τῆς πρωτεύουσας στό νεαρό στρατηγό Ναπολέοντα Βοναπάρτη, πού είχε διακριθεῖ στὴν πολιορκία τῆς Τουλόν. Ὁ Ναπολέοντας κατάπνιξε εύκολα τὴ στάση μέ τὴν ὑπεροχή τοῦ πυροβολικοῦ του.

Τά δημιουργήματα τῆς ἐπαναστάσεως

Μεγάλο μέρος ἀπό τὸ ἔργο τῆς ἐπαναστάσεως ἦταν ἀρνητικό, γιατί ὁ ἀρχικός σκοπός της ἦταν νά ἀνατρέψει καὶ νά καταργήσει τὸ παλιό καθεστώς. Ἡ ἐπανάσταση διαπνεόταν ἀκόμη καὶ ἀπό ζωηρό πόθο γιά δημιουργία, γιατί καὶ οἱ πιό φοβεροί τρομοκράτες είχαν σχέδια προοδευτικά καὶ ἀνθρωπιστικά.

Τό σύνταγμα τοῦ 1792 ὅρισε ἡ ἐκπαίδευση νά είναι κοινή καὶ νά προσφέρεται δωρεάν σέ δλους τούς πολίτες. Ἡ Convent ἀποφάσισε μέ πρόταση τοῦ Νταντόν ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση νά είναι υποχρεωτική. Ἡ Convent παρά τίς ἐξωτερικές καὶ ἐσωτερικές δυσκολίες ἔφερε στή ζωή ἰδρύματα, πού τιμοῦν τή Γαλλία. Ἡ περίοδος τῆς Τρομοκρατίας δέν είναι μόνο περίοδος αἴματος καὶ βίαιων πράξεων, ὅπως συνήθως φαντάζονται πολλοί, ἀλλά στίς ἡμέρες ἐκεῖνες ἔγιναν ἔργα μέ μεγάλη σημασία. Τό σπουδαιότερο δημιουργήμα τῆς Convent ἀπό ἐκπαίδευτική ἄποψη είναι τό διδασκαλεῖο γιά τὴν κατάρτιση δασκάλων, ἡ γνωστή École Normale. Γενικά φρόντισε πολύ γιά τή στοιχειώδη ἐκπαίδευση μέ τὴν ἰδρυση πολλῶν δημοτικῶν σχολείων. Ἐπί πλέον ἰδρυσε Πολυτεχνεῖο γιά τὴν κατάρτιση μηχανικῶν. Οἱ Ἀκαδημίες καταργήθηκαν ώς ἀντιδραστικά ἰδρύματα καὶ στή θέση τους ἰδρύθηκαν Ἰνστιτούτα γιά τὴν καλλιέργεια τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν. Ἐκτός ἀπ'

αύτά ίδρυσε Μουσείο Φυσικής Ιστορίας και Ωδεῖο. Τέλος τό σπουδαιότατο ἔργο τῆς Convention ήταν ή μεταρρύθμιση τοῦ μετρικοῦ συστήματος και ή καθιέρωση τοῦ δεκαδικοῦ.

IV. ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

‘Η νέα τακτική

“Ως τά χρόνια τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, δημοσίευμε, οἱ στρατοί τῶν Εὐρωπαίων ἡγεμόνων ἀποτελοῦνταν ἀπό μισθοφόρους. Ὁ στρατός τῆς Ἐπαναστάσεως συγκροτήθηκε ἀπό τὴν γαλλικὴν νεολαία, ποὺ προσκλήθηκε στὰ ὅπλα, γιά νά ὑπερασπιστεῖ τὴν πατρίδα και τὴν δημοκρατία. Μ’ αὐτὸ τὸν τρόπο οἱ Γάλλοι κατόρθωσαν νά στρατολογήσουν πολυάριθμες ἀνθρώπινες μάζες πρωτόφαντες στὴν Ιστορία. Ὁ στρατός αὐτός εἶχε τὸ προσόν νά μήν είναι τόσο πολυέξοδος ὅσο δημοσίευμα και μεγάλη ἀγάπη γιά τὴν πατρίδα, γιατὶ οἱ Γάλλοι στρατιῶτες ἀντλοῦσσαν δύναμη ἀπό τὴν πίστη διτὶ πολεμοῦν γιά τὴν ἐλευθερία τῶν ὅλων λαῶν.

“Ἡ δργάνωση τοῦ στρατοῦ τῆς δημοκρατίας ἀναστάτωσε τὴν πολεμική μέθοδο. Οἱ ἀρχηγοί του, παράτολμοι και συνήθως νέοι, γρήγορα προβιβάστηκαν σὲ στρατηγούς και περιφρόνησαν τὴν παλιότερη μέθοδο. Ἐκαναν ἐπιθέσεις μέ πυκνές φάλαγγες ἐπιδιώκοντας νά συγκεντρώσουν ἰσχυρότερη δύναμη ἐναντίον τοῦ σπουδαιότερου ἔχθρικοῦ σώματος. Γι’ αὐτὸ δλα ἔξαρτιόνταν ἀπό συνδυασμένες κινήσεις και συγκεντρώσεις πρίν ἀπό τὴ μάχη. Ἀριστοτέχνης στὴ νέα πολεμική τακτική ἀναδείχτηκε ὁ Ναπολέοντας.

Τόν ἐπαναστατικό στρατὸ τὸν δργάνωσε δημοσίευμα Λάζαρος Καρνό (Carnot), ποὺ πήρε τὴν ἐπωνυμία δργανωτῆς τῆς νίκης. Ήταν σοφός μαθηματικός και μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Κοινῆς Σωτηρίας, δημιούργησε τίς 14 στρατιές τῆς ἐπαναστάσεως και χάραξε τὰ σχέδια τῶν ἐκστρατειῶν.

‘Ο συνασπισμός ἐναντίον τῆς Γαλλίας

“Ἡ γερμανική ἐκστρατεία τοῦ 1792 ἀπότυχε οἰκτρά μπροστά στὴν ἀνέλπιστη δρμή τῆς γαλλικῆς νεολαίας, ἐνῷ δη στρατός τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων ἄφησε τὸ γαλλικό ἔδαφος. Ὁ στρατός τοῦ Ντυμουριέ κατέλαβε τότε τὸ Βέλγιο, ἐνῷ ὄλλος στρατός προχώρησε γρήγορα ὡς τὸ Ρήνο. Συγχρόνως κατέλαβαν οἱ Γάλλοι πρός τὰ νότια τὴ Νίκαια και τὴ Σαβοΐα, ποὺ ἀνακηρύχτηκαν δημοκρατίες μέ τὸ ὄνομα Δημοκρατία τῶν Ἀλλοβρόγων. Ἡ προσάρτηση τῶν κατακτημένων χωρῶν και ἡ ἐκτέλεση τοῦ βασιλιά εἴχαν ὡς ἀποτέλεσμα νά σχηματιστεῖ ἔνας γενικός ἀντεπαναστατικός συνασπισμός ἐναντίον τῆς Γαλλίας.

Τότε ἡ Ἀγγλία μέ χρήματα και ἀπειλές συνένωσε ἐναντίον τῆς Γαλλίας τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, τὸ βασιλιά τῆς Πρωσίας, πολλούς Γερμανούς ἡγεμόνες, τὴν Ἰσπανία και τὴν Ὀλλανδία (1793). Μπροστά στὸ συνασπισμό αὐτὸ φά-

Η Ευρώπη στά 1789

νηκε πώς κινδυνεύει η δημοκρατία. Οι Γάλλοι νικήθηκαν σέ πολλά μέρη και σέ διάφορες επαρχίες της Γαλλίας ξέσπασαν στάσεις. "Οπως είδαμε ώς τώρα, ο Ντυμουριέ και ο Λαφαγιέτ έφυγαν κρυφά στά έχθρικά στρατόπεδα. "Υστερα απ' αυτό έπικράτησε γενική δυσπιστία άπεναντι στούς εύγενες στρατηγούς και γι' αυτό ολοι τους σχεδόν άντικαταστάθηκαν μέ αξιωματικούς, πού είχαν άστική προέλευση και πολλοί απ' αυτούς ήταν νεαρότατοι, δπως ο συμπαθητικός και ήρωικός Χόσε (Hoche), πού ήταν μόνο 23 χρονών, ο Ναπολέοντας Βοναπάρτης κ.α. Κάτω από αυτές τις περιστάσεις έπικράτησαν οι Ιακωβίνοι και η Επιτροπή της Δημόσιας Σωτηρίας μέ τήν διαδική στρατολογία έριξε στά σύνορα μεγάλες μάζες στρατού.

Μέ άποφασιστικές μάχες στά βελγικά σύνορα οι Γάλλοι ξαναπήρουν τό Βέλγιο και τήν άριστερή δύση τοῦ Ρήνου. Έξαλλου ο στρατηγός Pichegru μέ επίμονες μάχες έναντιον τοῦ άγγλοολλανδικοῦ στρατοῦ βαδίζοντας πάνω στούς πάγους πέρασε τις διακλαδώσεις τοῦ Ρήνου και κυρίεψε τή Χάγη και τό "Αμστερνταμ. Παράλληλα ο δλλανδικός στόλος άποκλείστηκε μέσα στούς πάγους άναμεσα στή Helder και στό νησί Texel και παραδόθηκε στούς έλαφρά δύλισμένους ίππεις τής γαλλικής έμπροσθοφυλακής. Η Όλλανδία άνακηρύχτηκε δημοκρατία μέ τό ονομα Βαταβική Δημοκρατία.

Στά 1795 δ συνασπισμός διασπάστηκε, γιατί ο βασιλιάς τής Πρωσίας μέ μυ-

στική συνθήκη, που ύπογράφηκε στη **Βασιλεία** (Basel), έκλεισε ειρήνη με τη Γαλλία και με μυστική συμφωνία της άναγνώρισε τήν κυριαρχία στήν άριστερή ɔχθη τοῦ Ρήνου, τήν όποια στό μεταξύ κατέλαβαν οἱ Γάλλοι.

Από τότε ή Πρωσία ὡς στά 1806 είχε ειρηνικές σχέσεις με τη Γαλλία. Τόν ίδιο χρόνο έκλεισε ειρήνη και ή **Ισπανία**.

Τόν πόλεμο πού είχε ἀρχίσει ή Convention, τόν συνέχισε τό Διευθυντήριο. Η Αύστρια ἀπομονώθηκε και ἀπειλήθηκε ἀπό 3 γαλλικές στρατιές. Τίς δύο ἀπ' αὐτές τίς σταμάτησε στό Ρήνο ὁ ἔακουστός στρατάρχης ἀρχιδόνας Κάρολος. Ἀλλά ὁ ἀρχιγός τῆς τρίτης στρατιᾶς, δ Ναπολέοντας Βοναπάρτης, ἔγινε ἐνδοξός κατά τήν ὀνομαστή **ἐκστρατεία τῆς Ιταλίας** (1796). Τέλος ή Αύστρια ὑποχρέωθηκε νά κλείσει τήν ειρήνη τοῦ Καμποφόρμιο (Campo-Formio, 17 Οκτωβρίου τοῦ 1797), με τήν όποια παραχώρησε τό Βέλγιο στή Γαλλία και τή Λομβαρδία στήν **Ἐδῶθε ἀπό τίς "Ἀλπεις Δημοκρατία**, πού τή δημιούργησε δ Ναπολέοντας. Ἐπίσης ή Αύστρια με μυστική συμφωνία ἀναγνώριζε κι αὐτή τήν κυριαρχία τῆς Γαλλίας στήν ἀριστερή ɔχθη τοῦ Ρήνου. Ως ἀντιστάθμισμα πήρε τή χώρα τῆς Βενετικής Δημοκρατίας, πού πρίν ἀπό λίγο είχε καταλύσει δ Ναπολέοντας, ἀλλά τοῦ παραχώρησε τά **Ἐπτάνησα**.

Ο πόλεμος στή θάλασσα

Υστερα ἀπό τήν ειρήνη τοῦ Campo-Formio μόνον ή **Ἀγγλία** συνέχισε τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Γαλλίας. Γαλλία και **Ἀγγλία** πάλεψαν γιά πολύν καιρό στή θάλασσα. Τά πολεμικά πλοῖα τότε ἦταν ξύλινα και κινούνταν μέ πανιά. Τά σπουδαιότερα πολεμικά πλοῖα ἦταν τά **πλοῖα τῆς γραμμῆς**, πού είχαν ὥς 120 τηλεβόλα, ἐνδο οἱ φρεγάτες ἦταν πιό ἐλαφριές και πιό γοργοκίνητες και διπλισμένες μέ 30-60 τηλεβόλα.

Κατά τούς πολέμους τῆς **Ἐπαναστάσεως** ή **Ἀγγλία** είχε πολύ ἀνώτερο στόλο. Γι' αὐτό δ ἀγγλικός στόλος κυριαρχοῦσε στή θάλασσα, χωρίς δμως νά κατορθώνει νά κάνει τέλειο ἀποκλεισμό στά παράλια τῆς Γαλλίας. Στά 1793 τόν κάλεσαν οἱ βασιλικοί ἀντεπαναστάτες και κατέλαβε τήν Τουλόν, ἀλλά ἀναγκάστηκε νά τήν ἐγκαταλείψει, δταν ἔφτασε ἐκεῖ δ γαλλικός στρατός, ἔκαψε δμως τό λιμάνι και τά γαλλικά πολεμικά πλοῖα, πού βρέθηκαν ἐκεῖ. Κατά τίς συγκρούσεις στή θάλασσα συνήθως νικούσαν οἱ **Ἀγγλοι**.

Η ἐκστρατεία στήν Αἴγυπτο

Υστερα ἀπό τίς νίκες στήν **Ιταλία** τό Διευθυντήριο τίμησε τό Ναπολέοντα με μεγάλες τιμές και τοῦ ἀνάθεσε τήν ἀρχηγία τοῦ πολέμου ἐναντίον τῆς **Ἀγγλίας**. Ο Ναπολέοντας κατάστρωσε ἔνα σχέδιο, γιά νά κάμει ἀπόβαση στήν **Ἀγγλία**, ἀλλά δέν κατόρθωσε νά τό πραγματοποίησε. Σκέφτηκε τότε νά καταλάβει τήν **Αἴγυπτο** και κατόπιν νά χτυπήσει τήν πηγή τῆς ἀγγλικῆς δυνάμεως, τήν ίδια τήν **Ἀγγλία**. Ή **Αἴγυπτος** κατά τό ὄνομα μόνο ἀλλά ὅχι πραγματικά ἀνήκε στό Σουλτάνο.

Τήν ἔξουσία τήν είχαν κυρίως οἱ Μαμελοῦκοι μπέηδες, οἱ ἀρχηγοί τῶν Μαμελούκων πολεμιστῶν. Ὁ Ναπολέοντας συγκέντρωσε στήν Τουλόν διαλεχτὸ στρατὸ ἀπό 38 χιλιάδες καὶ πῆρε μαζὶ του τοὺς καλύτερους ἀξιωματικούς, πού είχαν διακριθεῖ στὸν πόλεμο τῆς Ἰταλίας. Πῆρε μαζὶ του ἀκόμη καὶ διάφορους σοφούς, καλλιτέχνες καὶ τεχνίτες, γεωργικές μηχανές καὶ διλόκληρο ἐπιτελεῖο, γιά νά ἀνοίξει τὸν Ἰσθμό τοῦ Σουέζ. Τὸ μυστικό κρατήθηκε καλά, γιατὶ ὁ Ναπολέοντας διάδινε ὅτι ἐτοίμαζε ἀπόβαση στήν Μ. Βρετανία. Γ' αὐτὸ καὶ ὁ ναύαρχος τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου τῆς Μεσογείου, ὁ περίφημος Νέλσων (Nelson), ἀπόκλεισε τὴ διάβαση τοῦ Γιβραλτάρ καὶ ἄφησε τὸ Ναπολέοντα νά πλεύσει ἀνεμπόδιστα στήν Αἴγυπτο.

Ὁ Ναπολέοντας πλέοντας πρός τήν Αἴγυπτο κατέλαβε τὸ πολὺ δχυρωμένο λιμάνι τῆς Μάλτας, ἔδιωξε ἀπό ἐκεῖ τὸ τάγμα τῶν Μελιταίων ἵπποτῶν καὶ ἔτοι ἀπόκτησε ἴσχυρή ναυτική βάση. Κατόπιν ἀμέσως ὁ γαλλικός στρατός ἀποβιβάστηκε ἀνεμπόδιστα στὸν ὄρμο τοῦ Ἀβουκίρ, κατέλαβε τήν Ἀλεξάνδρεια καὶ βάδισε ἐναντίον τοῦ Καΐρου. Ἡ ἀντίσταση τῶν Μαμελούκων ἦταν ἀσήμαντη, μά ὁ Ναπολέοντας είχε νά παλέψει πρός τίς κλιματικές συνθῆκες, πού δέν τίς είχε προβλέψει. Οἱ στρατιώτες, βαδίζοντας στίς ἀνυδρες ἐρήμους κάτω ἀπό τὸν καυτερὸ ἥλιο ντυμένοι μέ τίς βαριές χειμερινές στολές τους, κυριεύονταν ἀπό ἀπελπισία καὶ μερικοί αὐτοκτόνησαν.

Οἱ Μαμελοῦκοι ἵππεῖς ἐπιχείρησαν νά φράξουν τὸ δρόμο πρός τὸ Κάιρο ἀλλά ἦταν ἐντελῶς ἀνίσχυροι ἀπέναντι στὸ εὐρωπαϊκό πεζικό καὶ πυροβολικό. Κατά τή μάχη τῶν Πυραμίδων (21 Ἰουλίου 1798), δπως δύναμασε γιά μεγαλύτερη ἐπιδειξη αὐτή τή σύγκρουση δ Ναπολέοντας, τὸ γαλλικό πυροβολικό θέρισε 2 χιλιάδες Μαμελούκους, ἐνδ μόνον 30 Γάλλοι σκοτώθηκαν. Ἔτσι τόν Ὁκτώβριο τοῦ 1798 ὅλη ἡ Αἴγυπτος βρισκόταν κάτω ἀπό τήν ἔξουσία τῶν Γάλλων.

Στό μεταξύ δ Νέλσων, ἀφοῦ είχε ψάξει σ' ὅλη τή Μεσόγειο, γιά νά βρεῖ τοὺς Γάλλους, ἔφτασε στὸν ὄρμο τοῦ Ἀβουκίρ καὶ κατάκαψε τὸ γαλλικό στόλο τήν 1 Αὔγουστου τοῦ 1798. Ὁ Ναπολέοντας στράφηκε τότε ἐναντίον τῆς Συρίας (1799). Μέ μικρή δύναμη διέσχισε τήν ἐρήμο, πού βρίσκεται ἀνάμεσα στήν Αἴγυπτο καὶ τή Συρία, καὶ κατέλαβε τήν Ἰόπη. Ἀλλά ἀπότοχε, ὅταν χτύπησε τήν δχυρή θέση τοῦ "Αγίου Ιωάννη τῆς Ἀκρας. Κατόπιν γύρισε στήν Αἴγυπτο καὶ νίκησε τόν τουρκικό στρατό, πού είχε ἀποβιβάσει δ ἀγγλικός στόλος στήν παραλία τοῦ Ἀβουκίρ.

Στίς ἐπιχειρήσεις αὐτές τοῦ Ναπολέοντα στήν Αἴγυπτο πολέμησε κάτω ἀπό τίς γαλλικές σημαῖες καὶ ἔνα σῶμα Ἐλλήνων ἐθελοντῶν μέ ἀρχηγό τό Νικόλαο Τσεμελή η Παπάζογλου (Colonel Nicol). Γιά τό ἐλληνικό ἐκεῖνο στρατιωτικό σῶμα (Brigande grecque), πού πολέμησε στήν Αἴγυπτο, δ Ἄδαμάντιος Κοραής σύνθετε τό «Ἄσμα Πολεμιστήριον» (1800).

Στό μεταξύ η Τουρκία δέχτηκε τήν ἐπίθεση τοῦ Ναπολέοντα στήν Αἴγυπτο καὶ ζήτησε τή βοήθεια τῆς Ρωσίας, η δποια ἔβλεπε τώρα ὅτι η ἐκστρατεία τοῦ Ναπολέοντα στήν Αἴγυπτο καὶ γενικά τό ἀνατολικό σχέδιο του θά ἐκμηδένιζε τά σχέδια τῆς δικῆς της ἀνατολικῆς πολιτικῆς. Τό πλησίασμα τῶν δύο δυνάμεων, τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Τουρκίας, πού τά συμφέροντά τους συνέπεσαν τότε, ἔστω καὶ προσωρινά,

έπισφραγίστηκε μέ τή συνθήκη τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Δεκέμβριος 1798), πού είχε σκοπό νά διώξει τούς Γάλλους ἀπό τήν ἀνατολική λεκάνη τῆς Μεσογείου. Γιά τήν ἐκτέλεση τῆς συμφωνίας αὐτῆς γιά πρώτη φορά στήν ιστορία ὁ ρωσικός στόλος πέρασε τό Βόσπορο καὶ συνενώθηκε μέ τὸν τουρκικό. Οἱ δύο στόλοι μέ ἀρχηγούς τοὺς νανάρχους Οδυσακόφ καὶ Καδήρ-μπεη μαζὶ τώρα ἔπλευσαν ἐναντίον τῶν Ἐπτανήσων, πού ἀπό τό 1797 τά κατεῖχαν οἱ Γάλλοι, καὶ τά κατέλαβαν τό Φεβρουάριο τοῦ 1799. Ἀπό τότε ὅρχισε νέα περίοδος στήν ιστορία τῶν Ἐπτανήσων, πού ἀποτέλεσαν ἔνα ἀνεξάρτητο κράτος κάτω ἀπό τήν ἐπικυριαρχία τῆς Τουρκίας, ἀλλά καὶ τήν κηδεμονία τῆς Ρωσίας μέ τό δόνομα **Πολιτεία τῶν Ἐπτά Ἐνωμένων νησιῶν** (1800-1807).

Ἡ θέση τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ στήν Αἴγυπτο ἦταν κρίσιμη, γιατὶ δέν μποροῦσε οὔτε στήν Αἴγυπτο νά διατηρηθεῖ, ἀλλά οὔτε καὶ στή Γαλλία νά γυρίσει. Κατά τή δύσκολη αὐτή στιγμή δὲ Ναπολέοντας, ἐπειδὴ ἡ πολιτική κατάσταση στή γαλλική πρωτεύουσα ἦταν πολὺ δύσκολη, ἀναχώρησε κρυφά μέ μερικούς ἀφοσιωμένους ἀξιωματικούς καὶ κατόρθωσε νά φτάσει στή Γαλλία. Μέ πολλές περιπέτειες δὲ γαλλικός στρατός, πού βρισκόταν στήν Αἴγυπτο, συνθηκολόγησε μέ τοὺς Ἀγγλους, μέ τή συμφωνία νά μεταφερθεῖ στή Γαλλία (1801). Μέ τήν ἵδια συμφωνία παραδόθηκε καὶ ἡ γαλλική φρουρά τῆς Μάλτας.

Αὐτό ἦταν τό τέλος τῆς ἐκστρατείας στήν Αἴγυπτο. Ἀλλά ὠφελήθηκε ἀπ' αὐτήν σημαντικά ἡ ἐπιστήμη, γιατὶ Γάλλοι σοφοί μελέτησαν τήν οἰκονομική καὶ κοινωνική ὁργάνωση τῆς χώρας. Μελέτησαν ἀκόμη καὶ τό ἀρδευτικό σύστημα τῆς κοιλάδας τοῦ Νείλου καὶ κατάρτισαν τό σχέδιο, γιά νά ἀνοιχτεῖ διώρυγα ἀνάμεσα στή Μεσόγειο καὶ στήν Ἐρυθρά θάλασσα. **Τό Αἴγυπτιακό Ἰνστιτούτο**, πού ἰδρύθηκε τότε, συγκέντρωσε πολλές ἐπιστημονικές παρατηρήσεις καὶ μελέτησε μνημεῖα, πού ὡς τότε ἦταν ἄγνωστα. Ὁ Γάλλος σοφός Σαμπολλιόν (Champollion) διάβασε τήν ἱερογλυφική γραφή καὶ θεμελίωσε τήν αἰγυπτιολογία. Τά συμπεράσματα αὐτῶν τῶν μελετῶν δημοσιεύτηκαν σέ ἔνα μεγάλο σύγγραμμα μέ τόν τίτλο ἡ **Αἴγυπτος**.

σετ 1807 οι αυτοκράτεροι μεγαλύτεροι και πιο σημαντικοί της εποχής, οι αυτοκράτορες της Βασιλείου της Αγγλίας και της Γαλλίας, ήταν οι βασιλιάς Εδουάρδος Κέιμπριτζ και ο βασιλιάς Λουδοβίκος ΙΑ΄ της Γαλλίας.

Οι αυτοκράτορες της Αγγλίας και της Γαλλίας ήταν οι βασιλιάς Εδουάρδος Κέιμπριτζ και ο βασιλιάς Λουδοβίκος ΙΑ΄ της Γαλλίας.

Οι αυτοκράτορες της Αγγλίας και της Γαλλίας ήταν οι βασιλιάς Εδουάρδος Κέιμπριτζ και ο βασιλιάς Λουδοβίκος ΙΑ΄ της Γαλλίας.

IΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

I. Η ΑΝΥΨΩΣΗ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ

Ύπατεία καὶ αὐτοκρατορία

Στά χρόνια τῶν μεγάλων πολιτικῶν ταραχῶν πολλές φορές συμβαίνει ἀπό τὸν ἀνταγωνισμό δύο πολιτικῶν φατριῶν νά προκύψει στρατιωτική ἀπολυταρχία. Αὐτό ἔγινε στά ἀρχαῖα ἐλληνικά κρατίδια, ὅπου ἀπό τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ γεννήθηκε ἡ τυραννίδα, δηλαδὴ τὸ τυραννικό πολίτευμα. Ἐπίσης στή Ρώμη ἀπό τὴν πάλη τῶν πατρικίων καὶ τῶν πληθείων προῆλθε ἡ καισαρική ἡ αὐτοκρατορική ἔξουσία.

Κατά τὸν ἴδιο τρόπο καὶ στή Γαλλία ἀπό τοὺς κλονισμούς τῆς Ἐπαναστάσεως γεννήθηκε ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ναπολέοντα. Ὅστερα ἀπό τὴν πτώση τῆς τρομοκρατίας ἐκδηλώθηκε μία ζωηρή ἀντίδραση, πού κατά τή χαλαρή διοίκηση τοῦ Διευθυντηρίου συνεχῶς δυνάμωνε. Ὁ λαός ἄρχισε νά ἀνησυχεῖ, γιατί ἔβλεπε νά κινδυνεύουν τά δημιουργήματα τῆς ἐπαναστάσεως. Τότε ὑποστήριξε ἔνα στρατηγό, τό Ναπολέοντα, πού κέρδιζε πολλές νίκες καὶ γιά τό λαό συμβόλιζε τή δημοκρατία καὶ τήν ἀσφάλεια τῶν δικαιωμάτων, πού είχαν ἀποκτηθεῖ μέ τήν ἐπανάσταση. Ὁ Ναπολέοντας ἀνακηρύχτηκε Ὅπατος καὶ ἀργότερα Αὐτοκράτορας τῶν Γάλλων καὶ κυβέρνησε τή Γαλλία ἐπί 16 περίπου χρόνια. Τήν περίοδο αὐτή οι Γάλλοι τήν δονομάζουν Ὅπατεία (1799-1804) καὶ Αὐτοκρατορία (1804-1815).

Ο Ναπολέοντας, ὅταν γύρισε ἀπό τήν Αἴγυπτο στό Παρίσι, βρήκε μιά γενική

δυσαρέσκεια άπεναντι στό Διευθυντήριο. Τό ανάτρεψε μέ τό πραξικόπημα τῆς 18 Brumaire (Νοέμβριος 1799) και προχώρησε στή σύνταξη νέου συντάγματος, πού ήταν τό τέταρτο άπό τό 1789. Σύμφωνα μέ τό νέο σύνταγμα έπικεφαλῆς του κράτους μπήκε δ Ναπολέοντας ώς **πρῶτος ὑπατος** (Premier consul), πού έκλεχτηκε γιά 10 χρόνια μαζί μέ δύο άλλους υπάτους, πού είχαν συμβουλευτική ψήφο. Ο πρῶτος ὑπατος ήταν δ ἀνώτατος ἀρχηγός τοῦ στρατοῦ, διαχειρίζόταν τήν ἐσωτερική πολιτική και είχε τήν ἐκτελεστική ἔξουσία. Επίσης δ ἰδιος διόριζε τά μέλη τῆς Γερουσίας (Senat), πού ἀποτελούνταν ἀπό 60 μέλη. Κατόπιν αὐτή ἔξελεγε τά μέλη τῶν δύο βουλῶν ἀπό ἔναν κατάλογο μέ περισσότερα δύναματα, πού κατάρτιζαν οἱ ἐκλογεῖς. Ο Ναπολέοντας διορίζοντας στή Γερουσία πρόσωπα τῆς ἐμπιστούνης του ισόβια και μέ πλούσια ἀμοιβή τήν είχε πάντοτε ἀφοσιωμένη στό πρόσωπο του κι ἔτσι ἔξουσίαζε τήν κρατική μηχανή.

Ο Ναπολέοντας είχε νά παλέψει ἐναντίον τῶν δημοκρατικῶν, καθώς και πρός τούς νομιμόφρονες βασιλικούς, δηλαδή τούς δπαδούς τῶν Βουρβόνων. Κατόρθωσε νά νικήσει και τούς δύο. Στά 1802 ἐκμεταλλεύτηκε τίς νίκες του και πήρε τόν τίτλο τοῦ **Ισόβιου Ὑπάτου**. Ἐπειδή δημούς αὐτό δημιούργησε ἀντίδραση, τούς δημοκρατικούς στρατηγούς τούς ἀποστράτευσε ἡ τούς ἔστειλε σέ υπερπόντιες ἐκστρατείες. Τέλος, κατάπνιξε μιά συνωμοσία τῶν βασιλικῶν, πήρε τόν τίτλο **Κληρονομικός αὐτοκράτορας** τῶν Γάλλων και στίς 2 Δεκεμβρίου τοῦ 1804 στέφθηκε μπροστά στόν Πάπα στό ναό τῆς Παναγίας τοῦ Παρισιοῦ. "Υστερα ἀπό ἔνα χρόνο στέφθηκε **κληρονομικός βασιλιάς τῆς Ἰταλίας** και διόρισε ώς ἀντιβασιλιά τό γιό τῆς γυναίκας του **Ιωσηφίνας**, τόν Εὐγένιο **Μποαρνά**.

Η ἔξουσία τοῦ Ναπολέοντα είχε ἀρκετά στερεό κοινωνικό στήριγμα, γιατί γιά τίς λαϊκές μάζες δ αὐτοκράτορας είχε συμβολική σημασία. Ήταν ἡ προσωποποίηση τῆς Δημοκρατίας και δ ἰσχυρός ἄντρας, πού προστάτευε τίς ἐλευθερίες, πού ἀποκτήθηκαν μέ τήν ἐπανάσταση. Η ἀνώτερη πάλι τάξη ἔβλεπε στό πρόσωπό του τήν πολιτική σταθερότητα, πού ἐμπόδιζε τίς ἔαφνικές ἀνατροπές.

Ο Ναπολέοντας (1769-1821) είναι ἀπό τά περίεργα δημιουργήματα τῶν ταραγμένων καιρῶν. Γεννήθηκε στά 1769 στό Αιάκιο (Ajaccio) τῆς Κορσικῆς. Ήταν δευτερότοκος γιός του **Ιταλοῦ δικηγόρου Καρόλου Βοναπάρτε** (Buonaparte). Σπούδασε στό Κολλέγιο τῆς Βριέννης και στή **Στρατιωτική Σχολή** τοῦ Παρισιοῦ. Τό ψφος του είχε ἐκφραστικότητα και στίς προκηρύξεις και τίς ἀγορεύσεις πρός τό στρατό ἔφτανε σέ ἐπιβλητική εὐγλωττία.

Ο Ναπολέοντας.

Τά πνευματικά χαρίσματα τοῦ Ναπολέοντα καὶ ἡ σωματικὴ ἀντοχὴ του ἦταν σπάνια. Εἶχε ἀπεριόριστη μνήμη καὶ πολὺ μεγάλη διορατικότητα. Ἡ ἐδύνησια τοῦ πνεύματός του ἦταν ἀσυναγώνιστη. Εἶχε τὸ χάρισμα νά καταλαβαίνει τά πράγματα ὡς τίς τελευταῖς λεπτομέρειες καὶ συγχρόνως νά σχηματίζει στὸ μυαλό του καθαρή τὴν εἰκόνα τοῦ συνόλου. Ἡ ἀντοπεποίθηση καὶ ἡ δύναμη τῆς θελήσεως του ἦταν καταπληκτικές, ἀλλά καὶ ὁ ἐγωισμός καὶ ἡ φιλοδοξία του δέν εἶχαν δρια. Ἡ δραστηριότητά του ξεπερνοῦσε τά συνηθισμένα ἀνθρώπινα δρια· μποροῦσε νά ὑπαγορεύει συγχρόνως τά ἔγγραφα ὅλων τῶν ὑπουργείων. Πολλές φορές τοῦ ἔφτανε μόνον 3 ώρες ὕπνος.

Ἡ διοίκηση τοῦ Ναπολέοντα

Ο Ναπολέοντας κυβέρνησε τή Γαλλία, σάν νά ἦταν στρατός, πού ἔπρεπε νά ἐκτελεῖ τίς διαταγές του χωρίς συζήτηση. Οι πολίτες, πού ἀντιδροῦσαν, μπῆκαν κάτω ἀπό αὐτηρή ἀστυνομική ἐπιτήρηση. Κατά τίς πρῶτες μέρες τῆς ὑπατείας του ἔκλεισε τίς περισσότερες ἐφημερίδες καὶ στό ἔξῆς ἔπαινε καὶ διόριζε τούς διευθυντές τῶν ἐφημερίδων, σάν νά ἦταν κρατικοί ὑπάλληλοι.

Ο Ναπολέοντας δημιούργησε αὐλή, στήν ὁποία εἰσήγαγε τίς συνήθειες τοῦ παλιοῦ καθεστώτος. Οι κυρίες διδάχτηκαν νά κάνουν ὑποκλίσεις, ὥπως ἀλλοτε στήν αὐλή τῶν Βουρβόνων. Σαναμπῆκαν στή ζωή οι παλιοί τίτλοι καὶ τά ἀδέρφια τοῦ αὐτοκράτορα ὀνομάστηκαν **αὐτοκρατορικοί πρίγκιπες**. "Υστέρα ἀπό τίς μεγάλες στρατιωτικές ἐπιτυχίες του δημιούργησε βαρόνους, κόμητες, δούκες, ἵπποτες, δηλαδή τήν ἀριστοκρατία τῆς νέας αὐτοκρατορίας, στούς ὁποίους ἔδινε χρηματικά ἐπιδόματα καὶ τούς δώριζε εἰσοδήματα. Ἐπίσης δημιούργησε τή Λεγεώνα τῆς Τιμῆς, πού τά μέλη τῆς ἔπαιρναν ἐπιδόματα. Κι δὰ αὐτά τά ἔκαμε, γιατί καταλάβαινε ὅτι ἡ κληρονομική βασιλεία δέν μποροῦσε νά στηριχτεῖ χωρίς κληρονομική ἀριστοκρατία. Διοικητές, ὑποδιοικητές καὶ δήμαρχοι τῶν ἐπαρχιῶν διορίζονταν δλοι ἀπό τήν κυβέρνηση. "Ετσι καταργήθηκε ἡ αὐτοδιοίκηση καὶ δημιουργήθηκε αὐτηρό διοικητικό συγκεντρωτικό σύστημα. "Ἐν τούτοις ὁ περισσότερος λαός ἦταν εὐχαριστημένος, γιατί τό κράτος ξαναβρῆκε τή γαλήνη καὶ ἔξασφαλίστηκε ἡ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης.

Ο Ναπολέοντας πέτυχε νά γεφυρώσει τό χάσμα, πού δημιούργησε ἡ ἐπανάσταση ἀνάμεσα στό Κράτος καὶ στήν **Ἐκκλησία**. Ἡρθε σέ συνεννόηση καὶ συμφωνία μέ τόν Πάπα, ἡ ὁποία ὀνομάζεται **Κονκορδάτο** (Concordat, 1801). Μέ αὐτήν ὁ πρῶτος "Υπατος διόριζε τούς ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους καὶ τό κράτος ἀναλάμβανε νά μισθοδοτεῖ τούς κληρικούς, οἱ ὁποῖοι, ἃς σημειωθεῖ δέν εἶχαν πληρωθεῖ ἀπό τό 1794. "Ο Πάπας ἀναγνωριζόταν ὡς ἀρχηγός τῆς γαλλικῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπικύρωνε τήν ἐκλογή αὐτῶν, πού διορίζονταν ἀπό τό κράτος στά ἀνάτερα ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα. Ἡ σύμφωνία αὐτή ἐφαρμόστηκε ὡς τά 1905.

Ἐπέβαλε αὐτηρές οἰκονομίες καὶ ὑποχρέωσε τίς κατακτημένες χῶρες νά συντηροῦν τά στρατεύματά του. "Ετσι βελτιώθηκαν τά οἰκονομικά τῆς Γαλλίας καὶ στά

1800 ίδρυθηκε ή Τράπεζα τῆς Γαλλίας. Φρόντισε γιά τήν έκπαιδευση, ίδρυοντας σχολεῖα, βιβλιοθήκες, μουσεῖα καί τό πανεπιστήμιο τῆς Γαλλίας. 'Ο Ναπολέοντας, ήθελε νά προστατέψει τούς άνθρώπους τῶν γραμμάτων, δπως ἔκαμε δο Λουδοβίκος δο ΙΔ', ἀλλά δέν ἄγαπούσε τούς φιλελεύθερους συγγραφεῖς. 'Εξόρισε τούς δύο ἄριστους συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς του, τό Σατομπριάν καί τήν κυρία Στάελ, ἐνῶ προστάτεψε λογοτέχνες μέ κατώτερη ἀξία. 'Αλλά τό σπουδαιότερο ἔργο τοῦ Ναπολέοντα ήταν ἡ ἔκδοση τοῦ Ναπολέοντειου Κώδικα (1804), πού περιλάμβανε τό ἀστικό δίκαιο, τό δόποιο στηριζόταν στίς νέες κοινωνικές ἀντιλήψεις καί τό μιμήθηκαν πολλές χώρες.

II. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ

'Η στρατηγική τοῦ Ναπολέοντα

'Ο Ναπολέοντας τελειοποίησε τήν πολεμική μέθοδο τῶν στρατηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ξεκινούσε κι αὐτός ἀπό τό ἀξιώμα δτι δο περισσότερο πολυάριθμος στρατός νικᾶ πάντοτε τόν πιό δλιγάριθμο. Γι' αὐτό ήθελε νά κρατᾶ συγκεντρωμένες τίς δυνάμεις του καί μέ τολμηρή ἐπίθεση νά συντρίβει τό κυριότερο σῶμα τοῦ ἔχθροῦ. 'Αναδείχτηκε ἀριστοτέχνης αὐτῆς τῆς τακτικῆς. Είχε τό χάρισμα νά ὑπολογίζει καλά τά πράγματα, νά καταστρέψει μέ ταχύτητα σχέδια καί νά τά ἐκτελεῖ μέ θαυμάσια ἐπίσης ταχύτητα. 'Ο στρατός του ήταν ἀκούραστος στίς πορεῖες καί μέ τίς γρήγορες μετακινήσεις τοῦ στρατοῦ καί τήν ἐπίκαιρη συγκέντρωσή του ἔξασφάλιζε τή νίκη. «Μέ τίς κνήμες μας κερδίζει τίς μάχες», ἔλεγαν οἱ στρατιώτες του. Οι στρατηγοί του ἀκολούθησαν τήν πολεμική μέθοδό του, ηταν ἀφοσιωμένοι στό πρόσωπό του καί πολλοί ἀπ' αὐτούς δοξάστηκαν, δπως δο Νέυ, δο Μπερναντότ, δο Μασσενά, κ.ἄ. (Ney, Bernadotte, Massenat).

'Ο Ναπολέοντας συστηματοποίησε τή γενική στρατολογία, πού τήν είχε ἀρχίσει ή ἐπανάσταση, καί κατόρθωσε νά κινητοποιήσει μεγάλες μάζες ἀνθρώπων. 'Ο στρατός του ἀπό τό 1805 πῆρε τήν ἐπωνυμία Μεγάλη στρατιά (Grande armée). 'Υπῆρχαν δμως καί περισσότερο ὄντικοι λόγοι γιά τήν τυφλή ἀφοσίωση τοῦ στρατοῦ τοῦ Ναπολέοντα στό πρόσωπό του, γιατί δο Γάλλος χωρικός πίστευε δτι, ἂν πέσει ή ἔξουσία του, θά ξαναγύριζε τό παλιό καθεστώς καί θά ἔχανε τά χωράφια, πού είχε πάρει ἀπό τούς εὐγενεῖς.

'Ο δεύτερος συνασπισμός ἐναντίον τῆς Γαλλίας (1798-1802)

Στά 1798 ή Γαλλία βρέθηκε ἀντιμέτωπη μπροστά σέ νέο συνασπισμό, στόν δόποιο πῆραν μέρος ή 'Αγγλία, ή Αὐστρία, ή Ρωσία καί ή Τουρκία. Στήν ἀρχή οἱ Γάλλοι είχαν σημαντικές ἀποτυχίες. 'Ο ἀρχιδούκας Κάρολος τῆς Αὐστρίας ἀπομάκρυνε τό γαλλικό στρατό πέρα ἀπό τό Ρήνο, ἐνῶ στήν 'Ιταλία δο διάσημος Ρώσος στρατηλάτης Σουβάρωφ, πού δόηγούσε τό ρωσοαυστριακό στρατό, είχε λαμπρές

ἐπιτυχίες. Ὁ ρωσικός στρατός πολεμοῦσε μέ εξαιρετικό φανατισμό ἐναντίον τῶν «ἄθεων Γάλλων ἐπαναστατῶν».

Ἄλλα ἡ τύχη τοῦ πολέμου ἄλλαξε, διαβίβασε ἀπὸ τὸν "Ἄγιο Βερνάρδο στήν Ἰταλίᾳ τὴν ἐφεδρική στρατιά πού τὴν είχε ἔτοιμάσει κρυφά. Οἱ Ἀνδριακοί νικήθηκαν κοντά στὸ Μαρέγκο καὶ ἐκκένωσαν τὴν Ἰταλίαν (Ιούνιος 1800). Ἄλλα καὶ ὁ στρατηγός Μορό (Moreau) κέρδισε λαμπρή νίκη κοντά στὸ Μόναχο καὶ ἀνοιξε τὸ δρόμο πρός τὴν Βιέννη. Τότε ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας δέχτηκε νά κλείσει εἰρήνη. **Ἡ Ειρήνη τῆς Λουνεβίλ** (Lunéville, 1801) ἐπικύρωσε τοὺς δρους τῆς εἰρήνης τοῦ Καμποφόρμιο. Τὸν ἐπόμενο χρόνο (1802) ὑπόγραψε καὶ ἡ Ἀγγλία, ὅπου είχε πέσει ὁ Πίτ, τὴν εἰρήνη τῆς Ἀμιέν (Amiens), μέ τὴν δοπία ὑποχρεωνόταν νά δώσει πίσω τίς γαλλικές ἀποικίες καὶ νά ἐκκενώσει τὴν Μάλτα καὶ τὴν Ἀλεξάνδρεια.

Πολιτικές μεταβολές

Ἡ εἰρήνη τῆς Λουνεβίλ καὶ τῆς Ἀμιένης ἦταν ὁ πρῶτος σταθμός τῆς κυριαρχίας τοῦ Ναπολέοντα πάνω στὴν Εὐρώπη. Ὁ Γάλλος δικτάτορας τακτοποίησε τὰ πρύματα, ὅπως ἥθελε. Τίς δημοκρατίες, πού είχαν σχηματιστεῖ γύρω ἀπό τὴν Γαλλία, ἄλλες τίς προσάρτησε στὸ κράτος του κι ἄλλες τίς ἔκαμε βιστίλεια. Προσάρτησε τὸ Πεδεμόντιο καὶ τὴ δημοκρατία τῆς Γενουας, ἐνῷ τὴν Ἐδδοθε ἀπό τίς "Αλπεις Δημοκρατία τὴ μετονόμασε σὲ **Βασίλειο τῆς Ἰταλίας**, στέφθηκε βασιλιάς του καὶ διόρισε τὸν προγονό του **Ἐνέγεινο Μποαρνάι** ἀντιβασιλιά. Πιό σημαντική ἦταν ἡ μεταβολή, στὴ Γερμανία. Ὁ Ναπολέοντας παράδωσε τὰ ἐκκλησιαστικά κράτη καὶ τίς ἐλεύθερες πόλεις, ἐκτός ἀπό λίγες, στούς κοσμικούς ἄρχοντες, πού είχαν χάσει χῶρες πέρα ἀπό τὸ Ρήνο, δῆσε προσαρτήθηκαν στὴ Γαλλία.

Οἱ μεταβολές αὐτές είχαν μεγάλη σημασία γιά τὸ μέλλον τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας, γιατὶ μέ αὐτές ἔγινε σημαντική συγκέντρωση, πού τὴν ἐνίσχυσαν μεταγενέστερες συνθῆκες τοῦ Ναπολέοντα. Ἐνῷ στά 1789 ὑπῆρχαν 190 κρατιδία καὶ ἐλεύθερες πόλεις, στά 1815 ἐμειναν μόνον 39. Ἔτσι ὁ Ναπολέοντας, χωρίς νά τὸ καταλάβει, δούλεψε γιά τὴν ἐνωση τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

Ο τρίτος συνασπισμός

Οἱ Ἀγγλοι ἔμποροι δέν ἦταν εὐχαριστημένοι ἀπό τὴν εἰρήνη (τοῦ 1802), γιατὶ μέ τὸν πόλεμο ἐξασφάλιζαν γιά λογαριασμό τους τὸ μονοπώλιο τοῦ ἀποικιακοῦ ἐμπορίου. Γι' αὐτὸ ἡ Ἀγγλία δέν ἐκκένωσε τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὴ Μάλτα καὶ ἔτσι τὸ Μάιο τοῦ 1803 ἔναντις οἱ ἐχθροπραξίες. Οἱ Ἀγγλοι ἔνακάλεσαν στὴν ἔξουσία τὸν Πίτ, ὁ δόποιος διακήρυξε ὅτι θά πολεμήσει ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του τὸν Ναπολέοντα. Ὁ Ναπολέοντας συγκέντρωσε στὴ Βουλόνη πολυάριθμο στρατο, μέ σκοπό νά ἐπιχειρήσει ἀπόβαση στὴ Μ. Βρετανία. Ὁ Πίτ συνένωσε τότε τὴν Αὐ-

στρία, τή Ρωσία καὶ τή Σουηδία ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντα, ἐνῷ ὁ βασιλιάς τῆς Πρωσίας ἔμεινε πάλι οὐδέτερος.

Οὕλμ – Ἀούστερλιτς – Τράφαλγκαρ

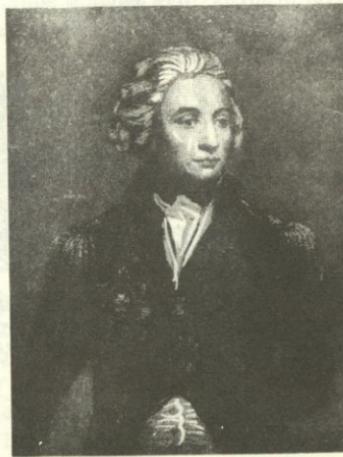
Ο Ναπολέοντίστο στρατό, πού είχε συγκεντρώσει στή Βουλόνη, τόν ἐστρεψε ἐναντίον τῆς Αύστριας. Μέ ἀστραπιαία ταχύτητα προχώρησε πρός τόν Πάνω Δούναβη, ὅπου τά νοτιογερμανικά κράτη Βαυαρία, Βυρτεμβέργη καὶ Βάδη τάχτηκαν μέ τό μέρος τῆς Γαλλίας. Συγχρόνως ὁ στρατηγός του Μπερναντότ, παραβιάζοντας τήν οὐδετερότητα τῆς Πρωσίας, βάδιζε ἀπό τό Ἀννόβερο πρός τήν ἴδια κατεύθυνση. Ἐτσι ὁ αὐστριακός στρατός μέ ἀρχηγό τό στρατηγό Μάκ (Mack) προχώρησε ὡς τήν Οὕλμ (Ulm) καὶ ἐπειδή ἀποκόπηκε, ἀναγκάστηκε νά συνθηκολογήσει παραδόθηκαν στούς Γάλλους 30 χιλιάδες ἄντρες καὶ 53 τηλεβόλα (Ὀκτώβριος 1805). Κατόπιν δὲ Ναπολέοντας μπήκε στή Βιέννη.

Ἄφοῦ ἄφησε τό στρατό του νά ἔκουραστεῖ καὶ τόν ἀνασύνταξε, χτύπησε τούς Αύστριακούς καὶ τούς Ρώσους κοντά στό Ἀούστερλιτς (Austerlitz) βόρεια ἀπό τή Βιέννη. Ἡ περιβόητη αὐτή μάχη ὀνομάστηκε μάχη τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων, γιατί ἐκτός ἀπό τό Ναπολέοντα βρέθηκαν ἐκεῖ καὶ δὲ αὐτοκράτορας τῆς Αύστριας Φραγκίσκος Β' καὶ δὲ Τσάρος τῆς Ρωσίας Ἀλέξανδρος Α'. Ἡ μάχη αὐτή είναι ἐνά υπόδειγμα τῆς ναπολεόντειας πολεμικῆς τακτικῆς. Οἱ σύμμαχοι είχαν 15 χιλιάδες νεκρούς καὶ τραυματίες καὶ 20 χιλιάδες αἰχμαλώτους (2 Δεκεμβρίου 1805).

Στό μεταξύ δὲ στόλος τοῦ Ναπολέοντα, πού τόν είχε ἐτοιμάσει μέ πολλές θυσίες, γιά νά υποστηρίξει τήν ἀπόβασή του στήν Αγγλία, ἐπαθε πανωλεθρία. Ο γαλλικός στόλος ἐνωμένος μέ τόν Ισπανικό ἔπλευσε γιά προστασία στό λιμάνι τῶν Γαδείρων. "Οταν δῆμας ἐπιχείρησε νά βγει ἔξω, χτυπήθηκε ἀπό τό ναύαρχο Νέλσων, πού ἔκαψε τό μεγαλύτερο μέρος του καὶ αἰχμαλώτισε τό υπόλοιπο κοντά στό ἀκρωτήριο Τράφαλγκαρ βόρεια ἀπό τό λιμάνι τῶν Γαδείρων. Ὁ ναύαρχος Νέλσων σκοτώθηκε κατά τή ναυμαχία (20 Οκτωβρίου 1805).

Τό τέλος τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας

Οἱ σύμμαχοι δέν είχαν πιά στρατό. Γι' αὐτό ή Αύστρια ἀναγκάστηκε, νά υπογράψει τήν Ειρήνη τοῦ Πρέσμπουργ (26 Δεκεμβρίου 1806), μέ τήν δοπία παραχωροῦσε τή Βενετία στό βασιλιά τῆς Ἰταλίας καὶ τό Τυρόλο στό βασιλιά τῆς Βαυαρίας. Ἡ Βαυαρία καὶ ή Βυρτεμβέργη ἀνακηρύχτηκαν βασίλεια. Συγχρόνως

Ο Νέλσων.

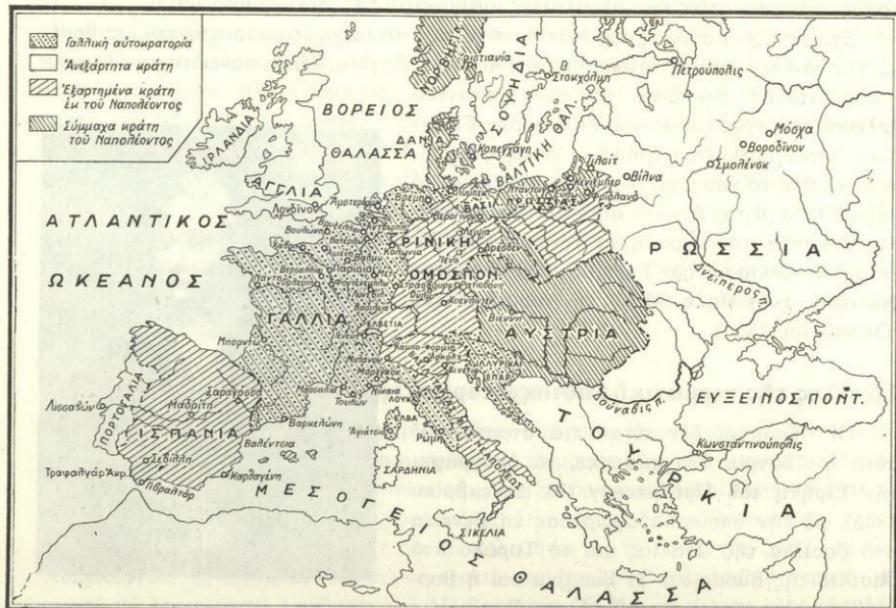
ό Ναπολέοντας κήρυξε ἔκπτωτους τούς Βουρβόνους τῆς Νεαπόλεως καὶ παράδωσε τό βασίλειο στὸν ἀδερφό του Ἰωσῆφ. Ἡ Βαταβικὴ δημοκρατία γίνεται τώρα τὸ βασίλειο τῆς Ὀλλανδίας καὶ προσφέρεται στὸν ἀδερφό του Ναπολέοντα Λουδοβίκο. Στὰ 1806 δημιουργεῖ τὴν Ὁμοσπονδία τοῦ Ρήνου, πού σιγά σιγά περιέλαβε δла τὰ κράτη τῆς Γερμανίας ἐκτός ἀπό τὴν Πρωσία καὶ τὴν Αὐστρία. Ἡ διοικητικὰ μπαίνει κάτω ἀπό τὴν προστασία του, συνάπτει μαζί του συμμαχία καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωση νά τοῦ δίνει σέ περίπτωση πολέμου 63 χιλιάδες στρατό.

"Ετσι δὲν ὑπῆρχε πιά Γερμανικὴ αὐτοκρατορία. Γι' αὐτό ὁ αὐτοκράτορας Φραγκίσκος Β' ἀφησε τὸ γερμανικό στέμμα καὶ περιορίστηκε στὸν τίτλο τοῦ Αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας (6 Αὐγούστου 1806). "Ετσι ἔληξε ἡ Ἀγία Ρωμαϊκή αὐτοκρατορία τοῦ γερμανικοῦ έθνους, πού ὑπῆρχε ἀπό τὴν ἐποχή τοῦ "Οθωνα τοῦ Μεγάλου (962 μ.Χ.).

‘Ο τέταρτος συνασπισμός – Κατάρρευση τῆς Πρωσίας (1806)

‘Ο Ναπολέοντας κυριαρχοῦσε τώρα στὴ Γερμανία. Τὰ στρατεύματά του κινοῦνταν ἐλεύθερα, ἔχειμωνιαζαν σ' αὐτήν καὶ συμπεριφέρονταν σάν κατακτητές. Αὐτό προκαλοῦσε δόδυνηρή ἐντύπωση στούς Γερμανούς καὶ πολλοὶ ἄρχισαν νά ξεσηκώ-

‘Η Ναπολεόντεια αὐτοκρατορία στά 1812.

νονται έναντιον τῆς ταπεινώσεως. Καθώς περνοῦσε δὲ καιρός, δημιουργήθηκε μιά φιλοπόλεμη μερίδα, πού ψυχή της ήταν ἡ φιλοπόλεμη βασίλισσα τῆς Πρωσίας Λουίζα, καὶ δέν ἄργησαν οἱ φιλοπόλεμες ἐκδηλώσεις στὸ Βερολίνο. Ὁ βασιλιάς τῆς Πρωσίας συνεννοήθηκε μέ τῇ Ρωσίᾳ καὶ τήν Ἀγγλία καὶ ἀπαίτησε ἀπό τὸ Ναπολέοντα νά ἀποσύρει τὰ στρατεύματά του ἀπό τὴν Γερμανία. Ἐκεῖνος δικαίως ἀντί γιά ἀπάντηση κινητοποίησε τὸ στρατό του. Ὁ πρωσικός στρατός, πού ήταν δραγανωμένος σύμφωνα μέ τὸ παλιό σύστημα καὶ δόῃγοῦνταν ἀπό τὸ γέρο Μπράουνσβάϊκ (Braunschweig), τὸν ἀρχηγὸν τῆς πρώτης γερμανικῆς εἰσβολῆς στὴ Γαλλία, συντρίψτηκε σέ δύο μεγάλες μάχες κοντά στήν Ἰένα (Jena) καὶ τήν Ἀουερστέτ (Auerstädt). Ὁ Ναπολέοντας μπῆκε θριαμβευτής στὸ Βερολίνο (Οκτώβριος 1806) ἐνδὸν οἱ Πρᾶσοι στρατηγοὶ παραδίνονταν δὲ ἔνας ὑστερα ἀπό τὸν ἄλλο. Καὶ αὐτός ὁ Μπλύχερ (Blücher), πού ὑστερα ἀπό τὰ γεγονότα αὐτά ἀργότερα δοξάστηκε, ὑποχώρησε ὡς τὸ Λύμπεκ (Lübeck) καὶ ἀναγκάστηκε νά συνθηκολογήσει. Ἡ βασιλική οἰκογένεια τότε ζήτησε καταφύγιο στὸ Καίνιξμπεργκ τῆς ἀνατολικῆς Πρωσίας. Ἀργότερα ἐμφανίστηκαν οἱ Ρᾶσοι, πού πρόβαλαν σοβαρή ἀντίσταση ἐναντίον τῶν Γάλλων κι ἔγινε σκληρὴ μάχη στήν Ἀνατολική Πρωσία. Τελικά ἐπικράτησε ὁ Ναπολέοντας, πού σύντριψε τοὺς Ρώσους στήν μάχη τοῦ Φρίντλαντ (Friendland, 14 Ἰουνίου 1807). Ὅστερα ἀπό τὴν μάχη αὐτή ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος ἀναγκάστηκε νά συνθηκολογήσει.

Τότε ἔγινε ἡ δνομαστή συνάντηση τοῦ Ναπολέοντα μέ τὸν τσάρο Ἀλέξανδρο πάνω στὸ ποτάμι Níemeν, ἀπέναντι ἀπό τὴν πόλη Τίλσιτ, μέσα σ' ἕνα πλωτό περίπτερο. Ὅστερα ἀπό τὴ συνάντηση αὐτῇ ἀκολούθησε ἡ συνθήκη τοῦ Τίλσιτ (18 Ἰουλίου 1807). Ὁ Ναπολέοντας ἐμφύσησε στὸν Ἀλέξανδρο τὴν ἐλπίδα ὅτι αὐτοὶ οἱ δύο ἄν τον συνεννοῦνταν, θά μποροῦσαν νά κυριαρχήσουν στὸν κόσμο καὶ ἔτσι κατόρθωσε νά τὸν κερδίσει. Γι' αὐτό δὲ Τσάρος πῆρε σοβαρά ἀνταλλάγματα, ἀνάμεσα στά δόποια ήταν καὶ δόλοκληρη ἡ Φιλανδία, καὶ ἔγκατάλειψε τὴν Πρωσία, πού τὴ διαμέλισε ὁ Ναπολέοντας. Αὐτός ἀπόσπασε τίς δυτικά ἀπό τὸν Ἐλβα κτήσεις της, τίς συνένωσε μέ τὸ ἐκλεκτοράτο τῆς Ἐσσης, μέ τὸ Μπράουνσβάϊκ καὶ τὸ Ἀννόβερο καὶ δημιούργησε τὸ βασιλείο τῆς Βεστφαλίας, πού τὸ ἔδωσε στὸν ἀδελφό του τὸ Ιερώνυμο. Ἀπόσπασε ἀκόμη τὴν Πρωσικὴ Πολωνία καὶ δημιούργησε τὸ Μεγάλο Δουκάτο τῆς Βαρσοβίας, πού τὸ ἔδωσε στὸ βασιλιά τῆς Σαξονίας. Ἡ Πρωσία ὑποχρεώθηκε νά πληρώσει ὡς πολεμική ἀποζημίωση 160 ἑκατομμύρια φράγκα. Ἐπειδή δικαίως δέν μποροῦσε νά τὰ πληρώσει, ἔμεναν σ' αὐτήν 160 χιλιάδες στρατός, πού τὸν συντηροῦσε ἡ Ἰδια.

Παράλληλα, μέ μυστική διάταξη τῆς συνθήκης τοῦ Τίλσιτ, ἡ Ρωσία ὑποχρεώθηκε νά παραχωρήσει στὴ Γαλλία τὴν περιοχή τοῦ Καττάρο καὶ μέ δόλοκληρη τὴν κυριότητα (ὡς γαλλικό ἔδαφος) τὰ νησιά τοῦ Ἰόνιου πελάγους. Γιά τὴν ἐκτέλεση τῆς διατάξεως αὐτῆς ὁ στρατηγός Berthier κατέλαβε τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1807 τὰ Ἐπτάνησα, πού τὰ προσάρτησε στὴ γαλλική αὐτοκρατορία. Ἀπό τότε ἀρχίζει ἡ δεύτερη γαλλοκρατία στὰ Ἐπτάνησα. (Ἀπό τὸ 1809 ἀρχίσει νά τὰ καταλαμβάνει ἡ Ἀγγλία τὸ ἔνα ὑστερα ἀπό τὸ ἄλλο καὶ στὰ 1815 ἐπισημοποίησε τὴν κατοχή τους

μέ διαιτηρη συνθήκη, που ύπογράφτηκε στό Παρίσι στις 5 Νοεμβρίου.)

Ο ήπειρωτικός άποκλεισμός

Ο Ναπολέοντας είχε φτάσει στό άνωτα σημεῖο τῆς δυνάμεώς του. Από τό Βερολίνο έβγαλε ἔνα διάταγμα, μέ δόποιο ἐπέβαλε τόν άποκλεισμό τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπορίου. Ή Ἀγγλία ἦδη ἀπό τό Μάιο τοῦ 1806 είχε ἀποκλείσει τά γαλλικά λιμάνια ἀπό τή Βρέστη ὡς τήν Ἀμβέρσα. Γιά ἀπάντηση δο Ναπολέοντας ἔδωσε διαταγή νά ἀποκλειστοῦν τά ἀγγλικά παράλια καὶ ἀπαγόρεψε τό ἐμπόριο μέ τήν Ἀγγλία καὶ τό πούλημα ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων στή Γαλλία καὶ στίς χῶρες τῶν συμμάχων τῆς. Αὐτό ὄνομάστηκε ήπειρωτικός άποκλεισμός (Νοέμβριος 1806). Τότε ή Ἀγγλία ἀπόκλεισε τά λιμάνια τῶν κρατῶν, που δέχονταν τό ναπολεόντειο ἀποκλεισμό. Ή Πρωσία καὶ ἡ Ρωσία προσχώρησαν στόν ήπειρωτικό ἀποκλεισμό.

Ο ἀποκλεισμός ἔβλαψε ἰδίως τή Γαλλία καὶ τίς χῶρες τῆς ήπειρωτικῆς Εὐρώπης, γιατί παρουσιάστηκε μεγάλη ἔλλειψη ἀπό ἀποικιακά προϊόντα καὶ ἀκρίβυναν πολύ τά εἰδή πρώτης ἀνάγκης.

Η κατάληψη τῆς Πορτογαλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας

Η Πορτογαλία δέν είχε δεχετεῖ τό ναπολεόντειο ἀποκλεισμό καὶ ή Λισσαβόνα ἔγινε κέντρο λαθρεμπορίου. Γι' αὐτό δο Ναπολέοντας συνεννοήθηκε μέ τόν πρωθυπουργό τῆς Ἰσπανίας καὶ κατέλαβε ξαφνικά τή Λισσαβόνα μέ 25 χιλιάδες στρατό καὶ κήρυξε ἔκπτωτο τό βασιλιά τῆς Πορτογαλίας, που ἔφυγε μέ ἀγγλικό καράβι στή Βραζιλία (1807).

Τόν ἄλλο χρόνο εἰσέβαλε στήν Ἰσπανία. Υποχρέωσε τό βασιλιά τῆς νά παραιτηθεῖ καὶ ἔστεψε ώς βασιλιά τῆς Ἰσπανίας τόν ἀδερφό του τόν Ἰωσήφ (1808). Προκάλεσε δόμως πολύ μεγάλη ἀντίδραση, γιατί οί μάζες τοῦ ισπανικοῦ λαοῦ ἤταν πολύ συντηρητικές καὶ οί παπάδες καὶ οί καλόγεροι τίς φανάτιζαν ἐναντίον τῶν Γάλλων. Ἀρχισε τότε ἔνας μακροχρόνιος καὶ ἐπίμονος ἀγώνας γιά τούς Γάλλους, πού τούς στοίχισε γύρω στίς 300 χιλιάδες ἀντρες. Οι Ἰσπανοί χωρισμένοι σέ μικρά σώματα καὶ μέ δόηγούς φανατικούς καλόγερους ἔκαναν κλεφτοπόλεμο (Guérilla), ἐνώ οι κινήσεις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ δυσκολεύονταν πολύ στήν δρεινή, θερμή καὶ ἄγονη περιοχή.

Υστερα ἀπό λίγο οι "Αγγλοι μέ ἀρχηγό τόν περίφημο στρατηγό Οὐέλλιγκτον (Wellington) ἀποβιβάστηκαν στή Λισσαβόνα καὶ κατασκεύασαν ἔνα δύναμέν στρατόπεδο ἀπό θάλασσα σέ θάλασσα (1 Αύγούστου 1808). Στό μεταξύ δύο Γάλλοι στρατηγοί στήν Ἰσπανία ἀναγκάστηκαν νά συνθηκολογήσουν. Τότε ἔξεστράτευσε δο ἴδιος δο Ναπολέοντας καὶ κατέλαβε τή Μαδρίτη. Ἀλλά οί Γάλλοι στρατηγοί παρά τίς αίματρές μάζες δέν κατόρθωσαν νά διασπάσουν τίς δύναρες θέσεις γύρω ἀπό τή Λισσαβόνα. Ἀργότερα, δταν κατάρρευσε ή δύναμη τοῦ Ναπολέοντα, οι Γάλλοι ἐκκένωσαν τήν Ἰβηρική χερσόνησο καὶ δο Οὐέλλιγκτον πέρασε τά Πυρηναῖα καὶ εἰσέβαλε στή Γαλλία.

‘Ο πέμπτος συνασπισμός (1809)

Τούτο το πέμπτο συνασπισμό της Αυστρίας μπλέχθηκε σε νέο πόλεμο με τό Ναπολέοντα, έχοντας και τή βοήθεια τής Αγγλίας. Ο Ναπολέοντας έφτασε βιαστικά άπό τήν Ισπανία, συγκέντρωσε τίς δυνάμεις, που είχε στή Γερμανία, άπομάκρυνε τόν αυστριακό στρατό και κατέλαβε τή Βιέννη. Υστερα άπό περιπετειώδεις συμπλοκές κατά τό πέρασμα τού Δούναβη νίκησε τελικά σέ μια κρίσιμη μάχη κοντά στό Βάγκραμ (Wagram, 5-6 Ιουλίου 1809).

Με τήν ειρήνη τής Βιέννης (Οκτώβριος 1809) η Αυστρία υποχρεώθηκε νά παραχωρήσει τίς ίλλυρικές έπαρχιες στή Γαλλία κι έτσι έχασε τήν έξοδο πρός τή Μεσόγειο θάλασσα. Επίσης έγινε σημαντική μεταβολή στήν έσωτερική της πολιτική, γιατί ή φιλελεύθερη κυβέρνησή της άντικαταστάθηκε άπό άλλη άντιδραστική μέ πρωθυπουργό τόν πανούργο Μέττερνιχ. (Κυβέρνησε ώς τό 1848 και έγινε ή ψυχή τής άντιδράσεως στήν Εύρωπη)

Ο Ναπολέοντας, ένδι βρισκόταν στό άνωτατο σημείο τής δόξας του, χώρισε τήν Ιωσηφίνα μέ τήν πρόφαση δτί ήταν άτεκνη και στά 1810 παντρεύτηκε τή θυγατέρα τού αυτοκράτορα τής Αυστρίας Φραγκίσκου Α', τή Μαρία Λουίζα, που ήταν τότε 20 χρονών. Από τό γάμο αυτό γεννήθηκε διάδοχος Ναπολέοντας δ Β', που πήρε τόν τίτλο τού βασιλιά τής Ρώμης (Αετιδέας, Aiglon), που άργοτερα δ Μέττερνιχ τόν καταδίκασε σέ άργο θάνατο μέσα στά άνάκτορα τής Αυστρίας.

‘Η έκταση τής Ναπολεόντειας έκστρατείας

Στά 1810 δ Ναπολέοντας ήταν κύριος μιᾶς άπέραντης αυτοκρατορίας, που περιλάμβανε, έκτος άπό τή Γαλλία, τήν άριστερή δυτί τού Ρήνου, τήν Όλλανδια και τή γερμανική παραλία τής βόρειας θάλασσας ώς τό Λύμπεκ (Lübeck). Στήν Ιταλία είχε τό Πεδεμόντιο, τή Γένονα τήν Τοσκάνη και τό κράτος τού Πάπα, παρ' άλλο που άντεδρασε αυτός και τόν άφορισε τό Ναπολέοντα (1809). Τέλος, περιλαμβάνονταν στό κράτος τού οί ίλλυρικές έπαρχιες τής Αυστρίας και τά Έπτάνησα. Έξαλλου έξαρτιόνταν άπ' αυτόν τά βασίλεια τής Ιταλίας, τής Νεαπόλεως, ή Ισπανία, ή Όμοσπονδία τού Ρήνου και τό Μεγάλο Δουκάτο τής Βαρσοβίας. Ή Πρωσία, ή Δανία και ή Ρωσία ήταν σύμμαχοί του. Ή Σουηδία, δπου πρίν άπό λίγο δ Γάλλος στρατηγός Μπερναντόντον είχε άναγνωριστεί ώς διάδοχος τού άτεκνου βασιλιά, βρισκόταν κάτω άπό γαλλική έπιρροι.

III. ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ

‘Η έκστρατεία έναντίον τής Ρωσίας

Φιλονικίες άναμεσα στή Γαλλία και στή Ρωσία είχαν άρχισει κιόλας άπό τό 1809. Η σπουδαιότερη αίτια ήταν δ ήπειρωτικός άποκλεισμός, που είχε καταστρε-

πτικές συνέπειες γιά τό ρωσικό έμπόριο και ύποχρέωσε τόν τσάρο 'Αλέξανδρο Α' νά μή τόν έφαρμόζει. 'Ο 'Αλέξανδρος ̄κλεισε συμμαχία μέ τή Σουηδία.

Τόν 'Απρίλιο τοῦ 1812 δ Ναπολέοντας ήταν έτοιμος νά ἀντιμετωπίσει τούς Ρώσους μέ 600.000 περίπου στρατό, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό Γάλλους, Γερμανούς, 'Ιταλούς και Πολωνούς. 'Ο Ναπολέοντας πέρασε τό Νίεμεν και προχώρησε ὥς τό Σμόλενσκ, πού οί Ρῶσοι τό ̄κκένωσαν υστερα ἀπό αίματηρή μάχη.

'Ο ρωσικός στρατός μέ ἀρχηγό τόν Κουτούζοφ ἀπόφευγε συστηματικά νά παραταχτεῖ σέ μάχη και, καθώς ύποχωροῦσε, κατάστρεψε τή χώρα, στήν δοία υστερα ἀπό λίγο θά ̄μπαινε δ ἐχθρός. Τέλος, κοντά στό Βοροδίνο 70 χιλιόμετρα ̄ξω ἀπό τή Μόσχα δόθηκε ή ἀποφασιστική μάχη. Οι Ρῶσοι, ἀφοῦ ἀντιστάθηκαν μέ πεῖσμα, ύποχώρησαν και υστερα ἀπό λίγες ήμέρες μπῆκαν οι Γάλλοι στή Μόσχα (14 Σεπτεμβρίου 1812). Αὐτή είναι ή μάχη τής Μόσχας, δημοσιεύθηκε διάφοροι ιστορικοί και σημαντικοί άνθρωποι.

'Ο Ναπολέοντας κατάπληκτος βρήκε τήν πόλη ̄ρημη ἀπό κατοίκους και δυό μέρες υστερα ἀπό τήν ἐγκατάστασή του μυστηριώδεις πυρκαϊές κατάστρεψαν τά 3/4 τής πόλεως. Ἐπί πέντε ἔβδομαδες στά χαμένα περίμενε τόν Τσάρο νά ζητήσει εἰρήνη. 'Ο χειμώνας πλησίαζε, τά τρόφιμα ̄ρχιζαν νά σπανίζουν και ἀπλωνόταν στό στράτευμα ἀταξία. 'Η παραμονή στή Ρωσία ήταν ἀδύνατη και στίς 18 'Οκτωβρίου τοῦ 1812 δ Ναπολέοντας ̄δψε τό σύνθημα γιά ύποχώρηση. 'Η ύποχώρηση ήταν ἀληθινή κόλαση, γιατί τό κρύο, ή πείνα και οι Κοζάκοι μέ τίς συχνές ἐπιθέσεις τους προξενοῦσαν τρομερές καταστροφές στή Μεγάλη Στρατιά. Οι Γάλλοι, καθώς περνοῦσαν τό ποτάμι Βερεζίνα, είχαν τρομερές ἀπώλειες. 'Οταν τό Δεκέμβριο τοῦ 1812 ̄ναναπερνοῦσε δ Ναπολέοντας τό ποτάμι Νίεμεν, είχε τώρα μόνο τό 1/5 τού στρατού του. 'Ο στρατός αὐτός τελείως διαλυμένος ζήτησε νά ἀνοίξει δρόμο ἀνάμεσα ἀπό τήν Πολωνία και τήν Πρωσία. 'Ο ̄διος δ Ναπολέοντας ̄φυγε κρυφά μέ ταχυδρομικό ἀμάξι και περνώντας ἀπό τή Βαρσοβία και τή Δρέσδη ̄φτασε στό Παρίσι, πού μέ ἀνακοινωθέν ἀνάγγειλε τήν καταστροφή τής Μεγάλης Στρατιᾶς.

'Η ἐκστρατεία στή Ρωσία διάλυσε τό μύθο δτι δ Ναπολέοντας ήταν ἀνίκητος και ήταν μιά ἀπό τίς πιό μεγάλες καταστροφές τής παγκόσμιας ίστορίας. 'Από τούς 600.000 ἀντρες, πού μπῆκαν στό ρωσικό ̄δαφος, οι 250.000 ήταν νεκροί, τραυματίες ή ἀρρωστοί, οι 130.000 αἰχμάλωτοι και οι 50.000 λιποτάκτες.

Οι Πρῶσοι και οι Αὐστριακοί, πού είχαν ἀκολουθήσει ἀναγκαστικά τό Ναπολέοντα, μόλις είδαν τήν καταστροφή, ἀποστάτησαν και διαλύθησαν τήν Γερμανία κινοῦνταν πιά ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντα.

Τήν ̄ξέγερση τής Γερμανίας – Λιψία

Τήν καταστροφή τής Ρωσίας, υστερα μάλιστα ἀπό τήν ἀποτυχία τοῦ Ναπολέοντα και στήν 'Ισπανία, τήν ἀκολούθησε μεγάλη κινητοποίηση στή Γερμανία. 'Επικεφαλῆς τοῦ ἀπελευθερωτικού ἀγώνα μπῆκε ή Πρωσία, στήν δοία οί διανοούμενοι είχαν πετύχει νά ̄ξυπνήσουν τό πατριωτικό συναίσθημα. 'Αφοῦ ἐνισχύθηκε μέ ἀγγλικά χρήματα και ̄φάρμοσε τήν καθολική ύποχρεωτική στρατιωτική θητεία,

κατόρθωσε νά παρατάξει 270 χιλιάδες στρατό. Οι Γάλλοι έκκενωσαν τό Βερολίνο και άποσύρθηκαν πέρα από τό ποτάμι "Οδερ. Ἀλλά δ Ναπολέων ήταν πάντοτε ἐπικίνδυνος.

Ἡ Ρωσία, ἡ Πρωσία, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Σουηδία, στίς δοποῖς προστέθηκε ἀργότερα καὶ ἡ Αὐστρία συγκρότησαν τόν ἔκτο συνασπισμό ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντα. Οἱ σύμμαχοι ἀντέταξαν ἐναντίον τοῦ 500 χιλιάδες ἄντρες, χωρισμένους σέ 3 στρατιές. Τή μιά ἀπ' αὐτές τήν δῆμοντος δ ἄλλοτε στρατηγός τοῦ Ναπολέοντα δ Μπερναντότ, τήν ἄλλη δ Πρώσος στρατηγός Μπλύχερ καὶ τήν τρίτη δ αὐστριακός Σβάρτσενμπεργκ, πού ήταν καὶ γενικός ἀρχιστράτηγος.

Ὁ Ναπολέοντας γρήγορα ἀναδιοργάνωσε τό στρατό του, στρατολογώντας νεαρότατους στρατιώτες καὶ σέ δύο μάχες κοντά στό Λούτζεν (Lützen) καὶ τό Μπάουτσεν (Bautzen) νίκησε τούς ἐνώμενους Ρώσους καὶ Πρώσους. Τότε προσχώρησε στό συνασπισμό καὶ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ ἀποφασιστική μάχη δόθηκε στή Λιψία. Ὁ ἀγώνας ήταν σκληρός καὶ κράτησε 3 μέρες (16-19 Ὁκτωβρίου 1813) μέ σοβαρές ἀπώλειες καὶ ἀπό τά δύο μέρη. Αὐτή είναι ἡ μάχη τῆς Λιψίας ἡ μάχη τῶν Ἐθνῶν, δημος τήν δύναμασαν οἱ σύμμαχοι. Ὁ γαλλικός στρατός νικήθηκε καὶ ὑποχρεώθηκε νά ὑποχωρήσει στή Γαλλία. Τώρα ἡ Γερμανία δώς τό Ρήνο ήταν ἐλεύθερη, οἱ Γερμανοί ἡγεμόνες ἀποστάτησαν καὶ ἡ Ὀμοσπονδία τοῦ Ρήνου διαλύθηκε.

Ἡ εἰσβολή στή Γαλλία

Στίς ἀρχές τοῦ 1814 πέντε στρατιές προσπαθοῦσαν ἀπό διάφορα σημεῖα νά παραβιάσουν τά γαλλικά σύνορα. Οἱ καταπληκτικές προσπάθειες τοῦ Ναπολέοντα δέν ἔφεραν κανένα ἀποτέλεσμα καὶ στίς 31 Μαρτίου τοῦ 1814 οἱ σύμμαχοι μπήκαν στό Παρίσι. Ὁ Ναπολέοντας προσπάθησε νά σώσει τό θρόνο γιά λογαριασμό τοῦ γιοῦ του, ἀλλά στήν πρωτεύουσα ἐπικράτησαν οἱ δύπαδοι τῶν Βουρβόνων καὶ ἡ Γερουσία. Αὐτή βρισκόταν κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή τοῦ Ταλλεϋράν, τοῦ ἄλλοτε "Υπουργοῦ τῶν Ἑξωτερικῶν τοῦ Ναπολέοντα, καὶ κήρυξε ἔκπτωτο τό Ναπολέοντα.

Οἱ σύμμαχοι ἀνέβασαν στό θρόνο τῆς Γαλλίας τόν ἀδελφό τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ' τό Λουδοβίκο ΙΗ', πού ἀμέσως ὑποσχέθηκε δτί θά παραχωρήσει σύνταγμα. Μαζί μέ αὐτόν οἱ σύμμαχοι ὑπόγραψαν τήν πρώτη Εἰρήνη τοῦ Παρισιοῦ (30 Μαΐου 1814), μέ τήν δοποία ἡ Γαλλία ξαναγύριζε στά σύνορα τοῦ 1792, ξαναποκτοῦσε πάλι σχεδόν δλες τίς ἀποικίες τῆς καὶ δέν ήταν ὑποχρεωμένη νά πληρώσει πολεμική ἀπόςημωση οὔτε νά δώσει πίσω τά καλλιτεχνικά ἔργα, πού δ Ναπολέοντας είχε ἀφαιρέσει ἀπό διάφορα μουσεῖα τῆς Εὐρώπης. Ἡ Ἀγγλία κρατοῦσε τή Μάλτα καὶ τήν Ἐλγολάνδη. Σχεδόν δλοι οἱ ἐκθρονισμένοι ἡγεμόνες ξαναγύριζαν στούς θρόνους τους (restauration = παλινόρθωση, ἀποκατάσταση στήν προηγούμενη θέση)

* Ὡς Λουδοβίκος ΙΖ' θεωρεῖται δ γιός τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΣΤ', πού ποτέ δέ βασίλευσε καὶ πέθανε νεαρότατος στίς φυλακές.

Ο Ναπολέοντας στά 1814.

Καποδίστριας. Μέ μεγάλη ἐπιτηδειότητα ἐργάστηκε δὲ ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας Ταλλεϋράν (Talleyrand, 1754-1838), πού κατόρθωσε νά πάρει μέ τὸ μέρος του τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας καὶ πέτυχε νά διασπάσει τοὺς συμμάχους. Παρά λίγο θά ξεπούσε πόλεμος ἀνάμεσα στὸ νέο συνδυασμό καὶ τὴ Ρωσία καὶ Πρωσία. Οἱ συνεννοήσεις δέν είχαν καταλήξει σὲ δριστικό ἀποτέλεσμα, δόποτε ἔφτασε δὲ τὸ διαπραγματεύεσθαι τοῦ Ναπολέοντας ξαναγύρισε στὴ Γαλλία. Ό συνασπισμός τῶν δικῶν κρατῶν ἀνανεώθηκε καὶ οἱ σύμμαχοι κήρυξαν τὸ Ναπολέοντα ἔχθρό καὶ ταραξία τῆς εἰρήνης τοῦ κόσμου.

Οι ἑκατό μέρες - Βατερλό

Ο Ναπολέοντας είχε ἔξακριβωμένες πληροφορίες γιά τίς ἀντιθέσεις τῶν συμμάχων στὴ Βιέννη. "Ηξερε ἐπίσης καλά δι τὸ γαλλικό λαός δέν ἀγαποῦσε τὸ Λουδοβίκο. Πολλοί στρατηγοί καὶ διπλωμάτες συνεννοοῦνταν μαζί του, γιά νά τὸν ξαναφέρουν στὴν ἔξουσία. Παίρνοντας λοιπὸν θάρρος ἀτ' αὐτά ἀνάλαβε τὴν καταπληκτική ἐπιχείρηση νά ξαναγυρίσει στὴ Γαλλία. Τὴν 1 Μαρτίου τοῦ 1815 ἀποβίβαστηκε μέ 1100 ἄντρες στὶς Κάννες τῆς Προβηγκίας. Λαός καὶ στρατιῶτες τὸν δέχτηκαν παντοῦ μέ ζητωκραυγές «Ζήτω ὁ αὐτοκράτορας». Ό στρατηγός Νέυ, πού στάλθηκε ἐναντίον του, προσχώρησε μαζί μέ τὸ στρατό του σ' αὐτὸν καὶ δὴ η Γαλλία τὸν ἀναγνώρισε, ἐνδὲ δ Ἀλιδοβίκος ἔψυχε στὸ στρατόπεδο τῶν συμμάχων στὸ Βέλγιο. "Ετσι ἥρχισε νέα περίοδος δράσεως τοῦ Ναπολέοντα, πού κράτησε

καὶ δριζόταν νά γίνει συνδιάσκεψη τῶν κρατῶν στὴ Βιέννη, γιά νά ρυθμίσει τὴ νέα κατάσταση τῆς Εὐρώπης.

Μέ πρόταση τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου παραχωρήθηκε στὸ Ναπολέοντα ὡς ἡγεμονία τὸ νησὶ "Ελβα καὶ ὑποχρεώθηκε η Γαλλία νά τοῦ δίνει ἐτήσια χρηματική ἐπιχορήγηση.

Τό συνέδριο τῆς Βιέννης

Κατά τὸ τέλος τοῦ 1814 συγκεντρώθηκαν στὴ Βιέννη οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων καὶ δὲν τῶν κρατῶν, πού ἐνδιαφέρονταν γιά τὴν εἰρήνη, πολλοί ήγεμόνες, ὑπουργοί καὶ στρατηγοί.

Πολὺ μεγάλη ἐπιρροή ἀσκησε στὶς διαπραγματεύσεις δ Ἐλευθερία (Metternich, 1773-1859). Μέλος τῆς ρωσικῆς ἀντιπροσωπείας ἦταν καὶ δ Ἑλληνας

λίγο περισσότερο από 3 μῆνες καὶ στήν ιστορία ὀνομάζεται Ἐκατό μέρες (20 Μαρτίου - 28 Ιουνίου 1815).

Ο Ναπολέοντας περιποιήθηκε τό γαλλικό λαό, τοῦ παραχώρησε φιλελεύθερο πολίτευμα καὶ στίς προκτηρίξεις του μεταχειρίστηκε ἐκφράσεις τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν χρόνων. Συγχρόνως ἥρχισε νά καταρτίζει στρατό καὶ κατόρθωσε γρήγορα νά ἔτοιμάσει 208 χιλιάδες καλά ἀσκημένο στρατό.

Ἡ θέση τοῦ Ναπολέοντα τώρα ἦταν πολὺ δύσκολη. Στό Βέλγιο ὑπῆρχαν δύο στρατόπεδα, ὁ Ἀγγλος στρατηγός Οὐέλλιγκτον μέ 100 χιλιάδες στρατό καὶ ὁ Μπλύχερ μέ 150 χιλιάδες. Τό Ρήνο τὸν κρατοῦσαν 350 χιλιάδες Αὐστριακοὶ καὶ πίσω ἀπ' αὐτοὺς ὑπῆρχαν 225 χιλιάδες Ρῶσοι. Οἱ σύμμαχοι δήλωσαν ὅτι δέ θά 'ρθοῦν σέ συνεννόηση μέ τό Ναπολέοντα.

Ο Ναπολέοντας, γιά νά προλάβει περισσότερη συγκέντρωση τοῦ ἐχθροῦ, προχώρησε γρήγορα μέ 120 χιλιάδες ἐκλεκτό στρατό πρός τό Βέλγιο, σκοπεύοντας νά χωρίσει μέ δυνατό χτύπημα τά στρατεύματα τοῦ Οὐέλλιγκτον καὶ τοῦ Μπλύχερ. Τό πρώτο χτύπημα τό δέχτηκαν οἱ Πρῶσοι. "Υστερα ἀπό πεισματική μάχη οἱ Γάλλοι κατόρθωσαν νά διασπάσουν τό κέντρο τους καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μπλύχερ ἐπεσε ἀπό τό ἄλογό του καὶ κινδύνεψε. Ἀμέσως ὑστερα χτύπησε τούς "Αγγλους, ἐλπίζοντας πώς θά τούς συντρίψει μέ τήν ἀριθμητική ὑπεροχή του (74 χιλιάδες Γάλλοι μέ 246 τηλεβόλα ἐναντίον 60 χιλιάδων "Αγγλων μέ 148 τηλεβόλα). "Ηδη είχαν ἥρχισε νά κλονίζονται οἱ τάξεις τῶν "Αγγλων, ὅπότε ἐμφανίστηκαν οἱ Πρῶσοι τοῦ Μπλύχερ. Οἱ Γάλλοι τράπηκαν σέ φυγή. Τό πρωσικό ἵππικό τούς καταδίωξε δλη τή νύχτα τόσο, ὡστε τά συντρίμμια τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ πέρασαν μέ πανικό τά βελγικά σύνορα καὶ μέ δυσκολία κατόρθωσαν νά ξανασυνταχτοῦν στό δρόμο, πού δηγοῦνται στό Παρίσι. Αὐτή είναι ἡ περίφημη καταστροφή στό Βατερλό (18 Ιουνίου 1815).

"Υστερα ἀπό τήν καταστροφή οἱ δύο βουλές συνεδρίασαν στή γαλλική πρωτεύουσα χωρίς τήν ἄδεια τοῦ Ναπολέοντα. Σχημάτισαν προσωρινή κυβερνηση, ἀνάγκασαν τό Ναπολέοντα νά παραιτηθεῖ καὶ τοῦ ἔδωσαν διαταγή νά ἐγκαταλείψει τή Γαλλία. Ο Ναπολέοντας ζήτησε προστασία σέ ἀγγλικό πολεμικό, τό Ροσεφόρ, καὶ οἱ "Αγγλοι τόν μετάφεραν στήν Ἀγία Ἐλένη, ἔνα μικρό νησί στό νότιο Ἀτλαντικό, ὅπου ἔζησε ἔξι χρόνια ἄρρωστος καὶ καταστενοχωρημένος καὶ πέθανε στά 1821.

Ο Οὐέλλιγκτον.

‘Η δεύτερη ειρήνη τῶν Παρισίων

“Υστερα ἀπό λίγο οἱ ἔχθροι κατέλαβαν γιά δεύτερη φορά τή γαλλική πρωτεύουσα. Οἱ ἡγεμόνες τῶν συμμάχων μπῆκαν σ’ αὐτήν πανηγυρικά καὶ τούς ἀκολούθησε δὲ Λουδοβίκος δ’ ΙΙΙ’. Οἱ Λουδοβίκος ὑπόγραψε τή δεύτερη ειρήνη τοῦ Παρισίου (20 Νοεμβρίου 1815), μέ τήν δποία ή Γαλλία ξαναγύριζε στά πρίν ἀπό τήν ἐπανάσταση σύνορά της (τοῦ 1790). “Ἐτσι ή περιπέτεια τῶν Ἐκατό ήμερῶν στοίχισε στή Γαλλία μισό ἐκατομμύριο ἀνθρώπους καὶ 700 ἐκατομμύρια φράγκα γιά πολεμική ἀποζημίωση. Ἀκόμη ὑποχρεώθηκαν οἱ Γάλλοι νά γυρίσουν πίσω δλα τά ἀρπαγμένα ἔργα τέχνης.

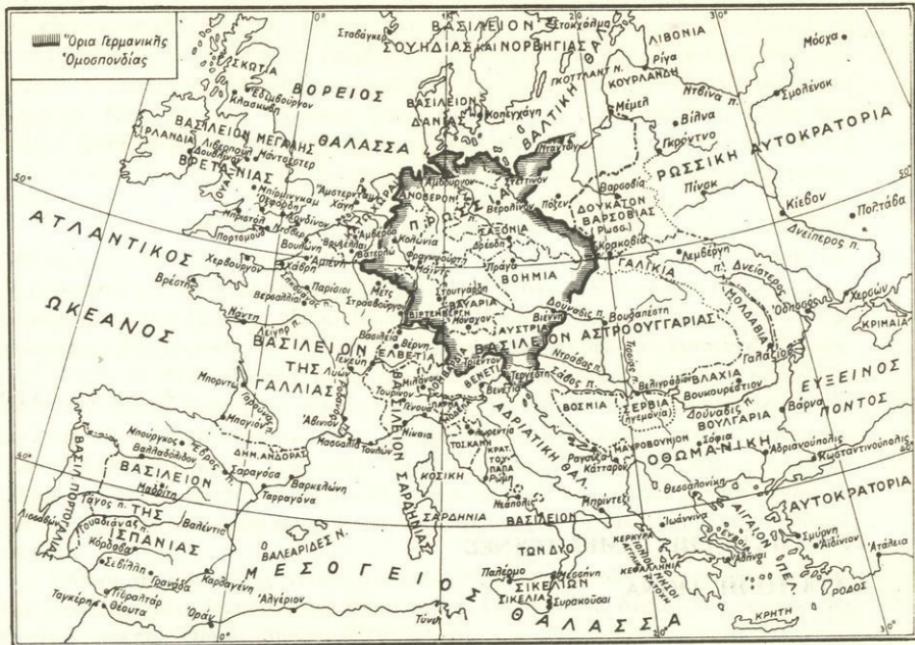
Οἱ ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης

“Υστερα ἀπό τήν καταστροφή τοῦ Ναπολέοντα τό συνέδριο τῆς Βιέννης συμπλήρωσε τίς ἐργασίες του* καὶ πήρε ἀποφάσεις, πού καθόρισαν τή νέα πολιτική κατάσταση τῆς Εὐρώπης. Οἱ διπλωμάτες δμως ἐργάστηκαν ώς ἀντιπρόσωποι ἡγεμόνων καὶ ὅχι λαῶν. Στηρίχτηκαν στήν ἀρχή τῆς νομίμοτητας, τῆς ισορροπίας καὶ τῶν ἀντισταθμισμάτων καὶ μοίρασαν τίς χῶρες, χωρίς νά ρωτήσουν τούς κατοίκους.

‘Η Ρωσία πήρε ἔνα μεγάλο μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας, τό συνένωσε μέ τίς ὑπόλοιπες πολωνικές ἐπαρχίες καὶ σχημάτισε ἔτσι τό βασίλειο τῆς Πολωνίας, πού βασιλιάς της ἀναγορεύτηκε δ Τσάρος. ‘Η Πρωσία πήρε ἔνα ἄλλο μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας (τό Πόζεν, τό Θόρν καὶ τό Ντάντσιγκ) καὶ τρεῖς γερμανικές ἐπαρχίες (τή Σαξονία, τή Βεστφαλία καὶ τήν περιοχή τοῦ Ρήνου). ‘Η Ἀγγλία κράτησε τή Μάλτα καὶ τά Ἐπτάνησα στή Μεσόγειο Θάλασσα καὶ ἐπίκαιρες θέσεις γιά τόν ἔλεγχο τῶν ἀποικιῶν της στήν Ἀμερική, τήν Ἀφρική καὶ τίς Ἰνδίες (“Ονδούρα, Ὁλλανδική Γουιάνα, Ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἐπιδίας, Κεϋλάνη, κ.τ.λ.). ‘Η Αὐστρία ἐπαιρίνε τίς Ἰλλυρικές ἐπαρχίες, τή Βενετία καὶ τή Λομβαρδία καὶ ἀποκτούσε μεγάλη ἐπιρροή στήν Ιταλία. Οι παλοί ἡγεμόνες τῆς Ιταλίας καὶ δ Πάπας ξαναγύρισαν στούς θρόνους τους. Τό Βέλγιο μαζί μέ τήν Ολλανδία ἐνώθηκαν σ’ ἔνα ἀνεξάρτητο κράτος κάτω ἀπό τήν ἔξουσία τοῦ βασιλιά Γουλιέλμου Α’ τῆς Ὁράγγης καὶ ή Νορβηγία ἐνώθηκε μέ τή Σουηδία.

‘Η Ιερή Συμμαχία (1815)

Μέ πρόταση τοῦ μυστικοπαθούς τσάρου Ἀλεξάνδρου οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες τῆς Ρωσίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσίας συγκρότησαν τή λεγόμενη Ιερή Συμμαχία. Μέ αὐτήν ἀναλάμβαναν τήν ὑποχρέωση νά ὑποστηρίξουν τή χριστιανική θρησκεία, νά διατηρήσουν τήν ειρήνη καὶ τήν τάξη στήν Εὐρώπη καὶ νά κυβερνήσουν τά κράτη τους σύμφωνα μέ τή θεϊκή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ. Σύμφωνα μέ τίς προθέσεις τους αὐτό σήμαινε δτι θά καταδίωκαν κάθε φιλελεύθερη κίνηση στίς χῶρες τους καὶ θά ὑποστηρίζαν δ ἔνας τόν ἄλλο, καθώς καὶ τούς ἄλλους ἡγεμόνες, γιά νά διατηρήσουν τό ἀπολυταρχικό καθεστώς (τήν τάξη καὶ τή νομιμότητα).

Η Ευρώπη ύστερα από το 1815.

Στήν 'Ιερή Συμμαχία δέ συμμετεῖχε ὁ βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας, γιατὶ δεσμεύταν ἀπό τὸ σύνταγμα. "Υστερα ἀπό λίγο δώμα (20 Νοεμβρίου 1815) συγκροτήθηκε νέα τετραμερῆς συμμαχία ἀπό τὴν Ἀγγλία, τὴν Ἀδστρία, τὴν Πρωσία καὶ τὴν Ρωσία, ποὺ εἶχε τοὺς ἵδιους σκοπούς μὲ τὴν 'Ιερή Συμμαχία. Μ' αὐτήν τῇ νέᾳ συνθήκῃ οἱ ἡγεμόνες, ποὺ τὴν ὑπόγραψαν, ἐπιφύλαξαν γιά τοὺς ἔαντούς τους τὸ δικαίωμα στὸ μέλλον νά ἐπεμβαίνουν μὲ κοινή συνεννόηση, γιά νά καταπνίγουν τὰ ἐπαναστατικά κινήματα, ποὺ θά ἔθεταν σέ κίνδυνο τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ισορροπία τῆς Εὐρώπης, ποὺ μέ τόσο κόπο ἀποκαταστάθηκαν.

Στή συνθήκη αὐτή προσχώρησε ἀργότερα καὶ ἡ Ἀγγλία (1818). "Η συνθήκη αὐτή εἶναι γνωστή ὡς Πενταρχία. Στά ἐπόμενα χρόνια ἡ 'Ιερή Συμμαχία καὶ μάλιστα ἡ Πενταρχία ἀσκῆσε πραγματική αὐταρχική ἔζουσσα πάνω στὴν Εὐρώπη. Κυνήγησε τοὺς φιλελευθέρους, κατάπνιξε πολλές φορές μὲ βίαια μέσα κάθε προοδευτική ἐκδήλωση τῶν λαῶν καὶ τυράννησε τὴν Εὐρώπη γιά 50 χρόνια. Γι' αὐτό, ὅταν ἔσπασε ἡ Ἑλληνική Ἐπανάσταση, οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάτες τῆς 'Ιερῆς Συμμαχίας στράφηκαν ἐναντίον τῆς μὲ σκληρότητα.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ-ΤΕΧΝΕΣ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

Τά γαλλικά γράμματα

Κατά τό ΙΗ' αιώνα ή ἐπιδραση τῶν γαλλικῶν γραμμάτων στήν Εὐρώπη είναι ἀκόμη μεγαλύτερη ἀπό πρωτύτερα. Σ' δλες τίς χῶρες διδάσκονται καὶ μελετοῦν τή γαλλική γλώσσα, πού γίνεται ἡ γλώσσα τῆς διεθνοῦς διπλωματίας. Οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς χρησιμεύουν ὡς ὑπόδειγμα καὶ ἡ τέχνη, τά ηθη, τά ἔθιμα καὶ γενικά ὁ τρόπος ζωῆς τῶν Γάλλων βρίσκουν ζωηρή ὑποδοχή, ὥστε μποροῦμε νά μιλήσουμε γιά πνευματική κυριαρχία τῶν Γάλλων κατά τό ΙΗ' αιώνα.

*Αλλά οἱ σπουδαιότεροι ἀπό τούς Γάλλους συγγραφεῖς τοῦ ΙΗ' αιώνα, δπως ὁ Βολταῖρος, ὁ Μοντεσκιέ, ὁ Ντιντερό, γιά τούς δποίους μιλήσαμε ἀναλυτικά, δέν είναι καθαροί λογοτέχνες, ἀλλά πολιτικοὶ συγγραφεῖς καὶ ἐξετάζουν στά συγγράμματά τους περισσότερο κοινωνικά προβλήματα. Παράλληλα δμως συνεχίστηκε καὶ ἡ παράδοση τοῦ ΙΖ' αιώνα καὶ ἔτσι ὑπάρχουν συγγραφεῖς, πού συνθέτουν δράματα καὶ μύθους σύμφωνα μέ τό ὑπόδειγμα τοῦ μεγάλου αιώνα τῶν γαλλικῶν γραμμάτων. *Αλλά, δπως συνήθως συμβαίνει, τά προϊόντα τῆς μιμήσεως δέν ἔχουν ἀληθινή ἔμπνευση.

·Η ἀκμή τῆς γερμανικῆς λογοτεχνίας

Κατά τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΗ' αιώνα ή Γερμανία ἀνάδειξε ἀξιόλογους ποιητές

καὶ ζωγράφους. Ἡ γερμανική λογοτεχνία δέχτηκε γιά πολύν καιρό τήν ἐπίδραση τῆς κλασικιστικῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας καὶ χρειάστηκε νά κάμει ἀγώνα, γιά νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τή μίμηση. Οἱ Γερμανοί στρίψηκαν τότε πρός τήν παράδοση τῆς ἀρχαίας γερμανικῆς ποιήσεως καὶ ἀνακάλυψαν τούς θησαυρούς τῆς μητρικῆς τους γλώσσας. Κατά τά μέσα τοῦ ἵδιου αἰώνα ἐμφανίστηκε ὁ πρῶτος δημιουργός ποιητής, ὁ Φρειδερίκος Κλόπστοκ (Klopstock, 1724-1803), πού ἔγραψε τή *Μεσσιάδα* καὶ ἔδειξε στούς συγχρόνους του τή λεπτότητα καὶ τήν ἐκφραστική δύναμη τῆς γερμανικῆς γλώσσας.

Τήν ἕδια ἐποχή διανοούμενοι καὶ κριτικοί τῆς τέχνης ζητοῦσαν νά καταλάβουν βαθύτερα τήν ἑλληνική ἀρχαιότητα. Στά 1764 ἐκδόθηκε ἡ *Ιστορία τῆς Τέχνης τῆς Ἀρχαιότητας τοῦ Βίνκελμαν* (Winckelman, 1717-1768), πού παρουσίαζε καινούρια ἀντίληψη γιά τήν ὀδομορφία τῶν ἀρχαιών. Δύο χρόνια ἀργότερα φάνηκε τό σπουδαιότερο ἔργο τῆς κριτικῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ *Λαοκόντοντας* τοῦ Λέσσινγκ (Lessing, 1729-1781). Ὁ Λέσσινγκ μιλώντας γιά τή γνήσια κλασική παράδοση καταπολέμησε τόν ψευτοκλασικισμό καὶ πρόβαλε ὡς ὑπόδειγμα δραματικῆς τέχνης τόν Σαιξηπήρ. Ἐνῶ ὁ Λέσσινγκ θεωροῦσε ὡς σπουδαιότερη τή διανοητική ἔργασία, ἀντίθετα ὁ *Χέρντερ* (Herder, 1744-1803) κήρυττε ὡς πηγή τῆς ἐμπνευσεως τό συναίσθημα καὶ τή φαντασία καὶ προσπάθησε νά στρέψει τήν προσοχή στή δημοτική ποίηση. Τό σπουδαιότερο ἔργο του είναι ἡ *Φιλοσοφία τῆς Ιστορίας τῆς Ἀνθρωπότητας*.

Ύστερα ἀπό αὐτή τήν προετοιμασία ἄρχισε ἡ ἀκμή τῶν γερμανικῶν γραμμάτων. Τίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ ΙΗ' αἰώνα οἱ Γερμανοί τίς δονομάζουν περίοδο τῆς Θύελλας καὶ τῆς Ὀρμῆς (Sturm und Drang), γιατί δημιουργήθηκαν πολλά μεγάλα ἔργα.

Κατά τά χρόνια ἀντά ἐκδηλώθηκε ἡ μεγάλη ποιητική ἰδιοφυΐα τοῦ Γκαϊτε (Goethe, 1749-1832). Τό πρῶτο σπουδαῖο ἔργο του ἦταν τό μυθιστόρημά του ὁ *Βέρθερ*, στό δοποῦ εἰκονίζεται ἡ ρομαντική διάθεση, πού κατεῖχε τίς τότε νεαρές ψυχές. Τό ἔργο είναι συνταγμένο σέ μορφή ἐπιστολῶν καὶ ἀπλή γλώσσα, δημιουργησε ἴδιαίτερη λογοτεχνική τεχνοτροπία καὶ ἀπόκτησε πολλούς μιμητές.

Ο Γκαϊτε ἔξελίχτηκε σέ μεγάλο πνευματικό ὄνθρωπο, πού συνδύαζε τήν παράδοση τοῦ γερμανικοῦ μεσαίωνα μέ τό πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητας, τήν ὁποία ἀγάπησε ὑπερβολικά.

Ἡ μεγάλη δημιουργία του είναι^ο ὁ *Φάουστ* (Faust). Ἡρωας αὐτοῦ τοῦ ἔργου, πού ἔχει τή μορφή δράματος, χωρίς ὅμως τήν ἐσωτερική

Ο Γκαϊτε.

ένότητα ένός θεατρικού έργου, είναι ό Φάουστ, πού παρουσιάζεται πώς είναι ό σοφός των χρόνων τής 'Αναγεννήσεως. Αυτός, άφοδ σ' δλη τή ζωή του κουράστηκε νά ψάχνει νά βρει τήν άλήθεια και νά προσπαθεῖ νά ωφελήσει τούς άνθρωπους, γέρος πιά πετανώνει, πού πέρασε έτσι τά νιάτα του, και θέλει νά ξαναζήσει γιά νά δώσει σ' αυτήν του άλλη κατεύθυνση. Πενήντα έφτα χρόνια δούλεψε ό ποιητής τή γιγάντια αυτή σύνθεσή του.

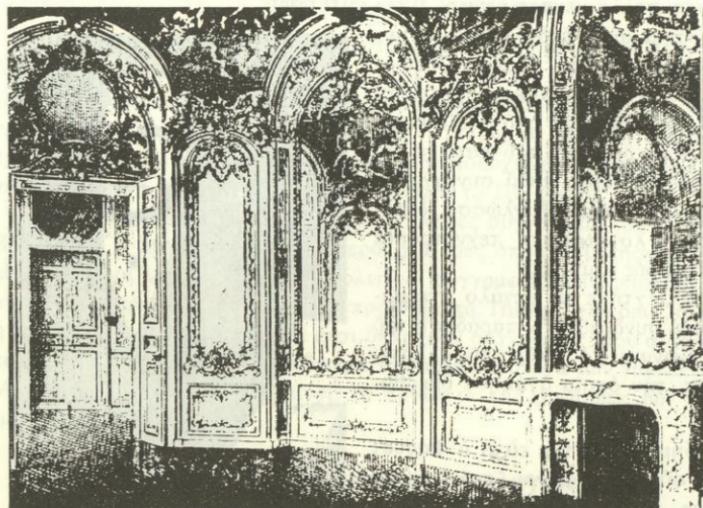
'Ο Γκαΐτε έγινε στενός φίλος μέ τό Φρειδερίκο Σίλλερ (Schiller, 1759-1805), πού τά νεανικά του δράματα Ληστές, Φιέσκο, Δόν Κάρολος διαπνέονται άπό θερμή άγάπη πρός τήν έλευθερία τοῦ άτόμου και τοῦ πολίτη. 'Η κάπως σύντομη ζωή του ήταν μία διαρκής δημιουργία. Τά έργα του δ Βαλλενστάιν, ή Μαρία Στούαρτ, δ Γουλιέλμος είναι άπό τά άριστα δραματικά δημιουργήματα τής Γερμανίας.

Οι καλές τέχνες

Στήν τέχνη τοῦ ΙΗ' αιώνα σημειώθηκε σημαντική μεταβολή, πού ήταν άναλογη μέ τίς τάσεις και τόν τρόπο τής ζωῆς τής έποχής.

'Η Αρχιτεκτονική φαίνεται νά άκολουθεῖ τυπικά τόν οίκοδομικό τρόπο τοῦ ΙΖ' αιώνα και γι' αυτό τά καλύτερά οίκοδομήματα, άνάκτορα, ναοί, στήν έξωτερική τους έμφανιση θυμίζουν τίς Βερσαλλίες και άλλες οίκοδομές τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. 'Εν τούτοις ή μεταβολή είναι αισθητή. Τά οίκοδομήματα δέν έχουν ούτε τό μέγεθος

Αιθουσα τοῦ μεγάρου Σουμπίζ στό Παρίσι.

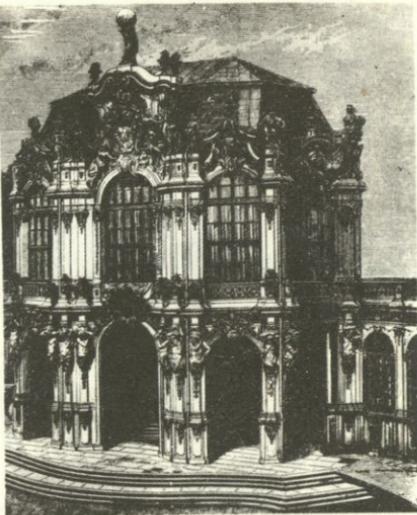

οῦτε τό βαρύ καὶ ψυχρό δγκο τοῦ Μπαρόκ. Οἱ καλλιτέχνες ἀποφεύγουν συστηματικά τήν ειδύλλια γραμματία στήν πρόσωψη τῶν οἰκοδομῶν καὶ προτιμοῦν τίς καμπύλες καὶ τίς ίδιομορφες γραμμές. Τά ἀετώματα κάμπτονται καὶ κυριαρχοῦν τά αὐθαίρετα σχέδια καὶ ἡ διακόσμηση μὲν φανταστικά φυτά, πουλιά ἢ δστρακα. Γενικά ἐπιδιώκουν τό ἑλαφρό, τό κομψό καὶ τό χαρούμενο. Σπουδαιότερη είναι ἡ μεταβολή στήν ἐσωτερική διαρρύθμιση καὶ τήν ἐπίπλωση. Τά δωμάτια γίνονται μικρότερα καὶ κατασκευάζονται ίδιαιτέρα, μυστικά διαμερίσματα καὶ σκάλες, ἀπό δπου μπορεῖ νά μπει ἡ νά βγει κανείς, χωρίς νά γίνει ἀντιληπτός. Στήν ἐπίπλωση καὶ τή διακόσμηση τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐπιδιώκουν τό κομψό καὶ συγχρόνως τό ἀναπαυτικό. Γενικά ζητοῦν ἐπίμονα τό ἀπαλό, δ, τι εὐχαριστεῖ τίς αισθήσεις. Τήν τεχνοτροπία αὐτή τήν ὀνόμασαν **Ροκοκό** (Rococo, ἀπό τό Rocaille = δστρακο). Τό Ροκοκό είναι ἡ τέχνη τῆς ἐποχῆς τῆς ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ'.

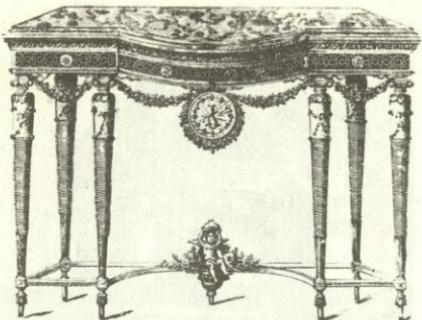
Ο ρυθμός αὐτός διαδόθηκε σέ διάφορα μέρη τῆς Εύρωπης, δπου Γάλλοι τεχνίτες πολλές φορές κατασκεύασαν δμοια ἔργα. Ἀξιόλογα είναι τά οἰκοδομήματα, πού κατασκεύασαν πολλοί μικροί ήγεμόνες τῆς Γερμανίας, ίδιως τῆς Σαξονίας στή Δρέσδην.

Ομοια τεχνοτροπία ἐπικρατεῖ καὶ στή ζωγραφική, πού τά προϊόντα τῆς δέν ἀπευθύνονται στή φαντασία ἡ στή σκέψη, ἀλλά ἔχουν προορισμό νά εὐχαριστήσουν τά μάτια. Πολλές φορές δμοις είναι γεμάτα ἀπό κίνηση καὶ ζωή. Ο πιό σπουδαῖος ἀπό τούς Γάλλους ζωγράφους αὐτῆς τῆς περιόδου είναι ὁ **Βαττό** (Watteau, 1684-1721). Αὐτός ζωγράφισε σκηνές ἀπό τήν ἀγροτική ζωή καὶ γιορτές βοσκῶν, μά τά πρόσωπα τῶν εἰκόνων του είναι ἄντρες καὶ γυναῖκες ἀπό τήν ὑψηλή κοινωνία, πού είκονίζονται μέσα σέ ἀγροτικό περιβάλλον. Τά πιό δνομαστά ἔργα του είναι : 'Επιβίβασθ γιά τά Κόθηρα, Γεῦμα στήν υπαίθρο, κ.τ.λ.

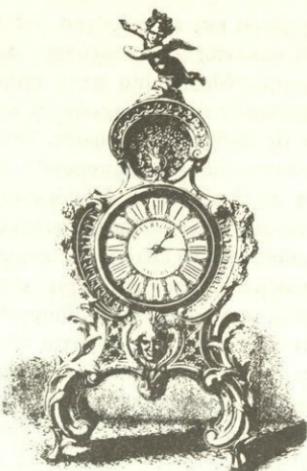
Κατά τό ΙΗ' αιώνα ἀκμάζουν σπουδαῖοι ζωγράφοι στήν Αγγλία, πού ξεχωρίζουν γιά τήν πιστή ἀπόδοση τῆς φύσεως καὶ τήν περιγραφή τῆς καθημερινῆς ζωῆς (ρεαλισμός). Ο ίδρυτής τῆς νεας ἀγγλικῆς ζωγραφικῆς **Χόγκαρτ** (Hogarth, 1697-1764), πού ἦταν δλλανδικής καταγωγῆς, ἀπεικόνισε τή ζωή τῶν ἀκατάστατων ἀνθρώπων καὶ τά ἀποτελέσματα τῆς ἀμέλειας καὶ τῆς ἀσωτίας καὶ είναι ἐκεῖνος πού δημιουργησε τήν ήθική γελοιογραφία. Ἐργα του είναι: **Ιστορία υπηρέτριας, Ιστο-**

Δυτικό περίπτερο τοῦ Zwinger (Δρέσδη).

Τραπέζι και ρολόι ροκοκό.

ρία ἀσώτου, 'Ο γάμος σύμφωνα μέ τή μόδα. Έξαλλου οἱ δύο μεγάλοι "Αγγλοι ζωγράφοι τοῦ αἰώνα, ὁ Ρέινολντς (Reynolds, 1723-1792) καὶ ὁ Γκαΐνσμπορο (Gainsborough, 1727-1787) ἦταν ἔξαιρετοι ζωγράφοι προσωπογραφιῶν καὶ τοπίων σύμφωνα μέ τό σύστημα τοῦ Βατότου.

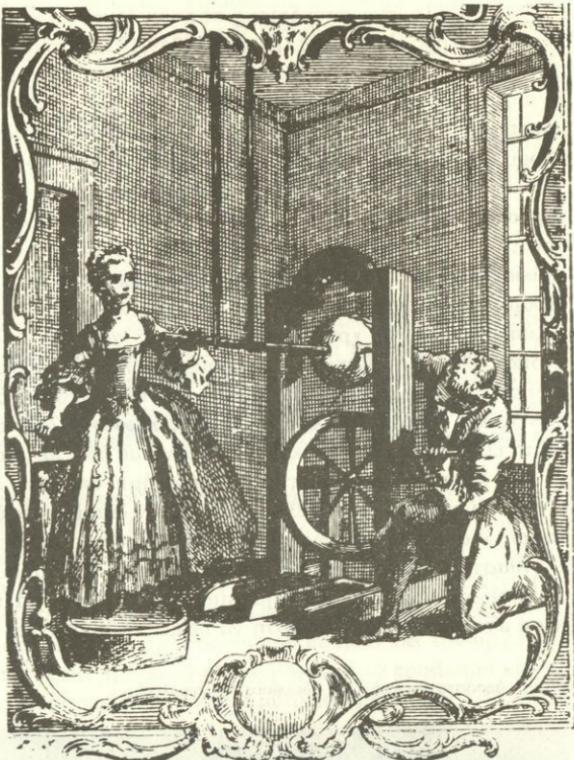
Κατά τό τέλος τοῦ ΙΗ' αἰώνα καὶ τήν ἀρχή τοῦ ΙΘ' ἔχουμε ἐπιστροφή στὸν πρότυπο κλασικό ρυθμό. Στό Παρίσι καὶ σέ ὅλα μέρη χτίζουν ναούς καὶ μεγαλοπρεπή μεγάλα οἰκοδομήματα σύμφωνα μέ τόν ἀρχαῖο ρυθμό. 'Ο Ναπολέοντας ιδρύει θριαμβευτικές ἀψιδές καὶ στήλες, ποὺ εἶναι ἀπομίμηση τῶν ρωμαϊκῶν. 'Ο βασιλιάς τῆς Βαναρίας θέλει νά κάμει τό Μόναχο πόλη τῶν μνημείων καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες του κατασκευάζουν Στοές καὶ Προπύλαια, προσπαθώντας νά μιμηθοῦν τά μνημεῖα τῆς κλασικῆς Αθήνας. 'Επίσης ή διακόσμηση καὶ τά επιπλα γίνονται πιο ἀπλά καὶ πιό εὐθύγραμμα (ρυθμός empire = αὐτοκρατορικός).

Οι γλύπτες ἔχουν τή γνώμη δτι ή ὑψηλή τέχνη εἶναι κάτι τό ήρωικό, πού τό πετυχαίνει κανείς μέ τό γυμνό σύμφωνα μέ τό ὑπόδειγμα τῶν ἀρχαίων. Τήν κομψή καὶ περίτεχνη γλυπτική τοῦ ΙΗ' αἰώνα δέν τήν ἐκτιμοῦν πιά καὶ ἐπικρατεῖ ή γνώμη δτι μόνο μέ τήν τέλεια μίμηση τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων μποροῦν νά πετύχουν τήν ιδανική δομορφιά. Κατά τίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰώνα δύο γλύπτες ἔχουν μεγάλη φήμη, ὁ Ιταλός Κανόβα (Canova, 1757-1822) καὶ ὁ Δανός Τορβάλδσεν (Thorwaldsen, 1770-1844), πού εζησαν καὶ ἐργάστηκαν στή Ρώμη. Καὶ οἱ δύο εἶχαν μεγάλη εὐχέρεια νά ζωγραφίζουν καὶ δημιούργησαν πάρα πολλά ἔργα, προσπαθώντας νά μιμηθοῦν τή συμμετρία τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων.

"Ομοιες τάσεις κυριαρχοῦν καὶ στή ζωγραφική καὶ παραμελεῖται ή πρωτότυπη καὶ γεμάτη ζωή τέχνη τοῦ ΙΗ' αἰώνα. 'Ο ὀρχηγός τῆς κλασικιστικῆς ζωγραφικῆς, ὁ Γάλλος Δαβίδ (David, 1748-1825), πού εἶναι ὁ σπουδαιότερος ζωγράφος τῆς ἐποχῆς

*Η *Ηβη (Τορβάλδσεν).

*Ηλεκτρική μηχανή.

τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπιχειρεῖ νά ἀναγεννήσει τὴ ζωγραφική, φέροντας στή ζωή τίς συμμετρικές γραμμές και τήν ἄρμονία τῆς μικῆς διαπλάσεως τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων. Κυριαρχεῖ στόν κόσμο τῆς τέχνης γιά σαράντα χρόνια. Τά σπουδαιότερα ἔργα του είναι: "Ορκος τῶν Ὀρατίων, Λεωνίδας στίς Θερμοπύλες, οἱ Σαβίνες. Οἱ πιό ἔνδοντοί ζωγράφοι αὐτῆς τῆς ἐποχῆς είναι μαθητές του.

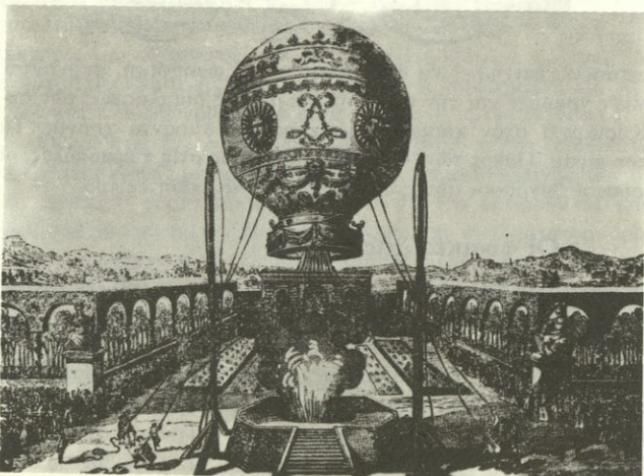
Οἱ φυσικές ἐπιστῆμες

*Η ζωηρή ἐπιστημονική κίνηση τοῦ IZ' αἰώνα συνεχίστηκε κατά τό IH' αἰώνα. Οἱ συνθῆκες τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας δέν ἄλλαξαν. Γενικά οἱ ἐπιστήμονες δέν είναι εἰδικοί, ποὺ ἀσχολοῦνται μόνο μέ τήν ἐπιστήμη, ἀλλά ἀντίθετα καλλιεργοῦν τίς ἐπιστῆμες ἐρασιτεχνικά, δπως π.χ. ὁ Λαβουαζιέ, ὁ ἰδρυτής τῆς Χημείας, είναι μισθωτής φόρων. Ἀλλά τώρα οἱ κυβερνήσεις ὑποστηρίζουν μέ μεγαλύτερη προθυμία τήν ἐπιστημονική ἔρευνα, ἰδρύουν ἀκαδημίες και διοργανώνουν ἐπιστημονικές ἀποστολές.

Η Γαλλία έχει σπουδαίους σοφούς, ιδίως μαθηματικούς, άπό τους δύοις διαφορετικούς, διαφορετικούς, όπως ο Λαπλάς (Laplace, 1749-1827), γράφει τά κυριότερα έργα του στις άρχες του ΙΘ' αιώνα. Τή σπουδαίοτερη πρόοδο τή σημειώνει πάλι η φυσική. Κατασκευάζουν όργανο μέ μεγαλύτερη άκριβεια για τή μέτρηση τής θερμότητας, τό θερμόμετρο μέ διδράργυρο. Αύτοι είναι δι Φαρενάιτ (Fahrenheit, 1716) στήν Αγγλία δι Ρεομύρος (Reaumur) στή Γαλλία (1713) και δι Κέλσιος (Celsius) στή Σουηδία (1742). Τά δύο άδελφια Μονγκολφιέρ (Montgolfier) άπό τή Γαλλία κατασκευάζουν τό άερόστατο (1783) και δι Σκότος Ούατ (Watt, 1736-1819) τροποποιεῖ τήν άτμομηχανή, πού τήν πρώτη ίδεια της είχε συλλάβει δι Γάλλος Παπέν (Papin) στήν έποχή του Λουδοβίκου ΙΔ'. Ο Ούατ κατορθώνει τώρα νά τήν κάμει νά παράγει κινητήρια δύναμη και τή χρησιμοποιεῖ στά μεταλλεία και στά άνφαντήρια. Αργότερα γίνεται προσπάθεια νά τή χρησιμοποιήσουν και γιά τήν κίνηση τών άμαξιδων και τών πλοίων. Άλλά ή έλλειψη υποστηρίξεως από τήν κυβέρνηση καθυστερεῖ τήν άξιοποίηση τής έφευρέσεως. Η μελέτη του ήλεκτρισμού δόηγει σέ διάφορες παρατηρήσεις και στήν άνακάλυψη του άλεξικέραυνου άπό τόν Αμερικανό Φραγκλίνο· τούτο είναι τό πρότο πρακτικό άποτελεσμα τῶν μελετῶν.

Η Χημεία άναπτύσσεται σέ έπιστήμη άπό τόν Λαβούαζιέ (Lavoisier, 1743-1794), πού καθορίζει τή μέθοδό της. Αφοῦ διαπίστωσε δι τή ή ίδη μπορεῖ νά άλλάξει μορφή, διατηρώντας δόμως πάντοτε τό βάρος της, άποδεικνύει δι τή ζυγός είναι ένα άλανθαστο όργανο γιά κάθε χημική έρευνα. Ο Λαβούαζιέ έξακριβώσει άκομη τή σύνθεση του άερα και τή σημασία του δξυγόνου γιά τήν καύση. Επίσης κατόρθωσε μέ άνάλυση και σύνθεση νά δειξει τά συστατικά του νερού.

Δοκιμή άερόστατου άπό τους άδελφους Μονγκολφιέρ.

Έπισης καί οἱ φυσιοδιφικές ἐπιστῆμες, δηλαδή οἱ φυσικές ἐπιστῆμες πού ἀσχολοῦνται μὲ τὴ μελέτη τῶν ζώων, τῶν φυτῶν καὶ τῶν δρυκτῶν, σημειώνουν κι αὐτές μεγάλες προόδους. Ο Σουηδός Λιννέ (Linné, 1707-1778) μελέτησε τὸ φυτικὸ βασίλειο καὶ καθιέρωσε ἔνα γενικό σύστημα γιὰ τὴν ταξινόμηση τῶν φυτῶν καὶ μιᾶ ὀνοματολογία, πού ἔγινε δεκτή γενικά καὶ χρησιμοποιεῖται ἀκόμη καὶ σήμερα. Φήμη μεγάλου φυσιοδίφη ἀπόκτησε καὶ δ Γάλλος Μπυφφόν (Buffon, 1707-1788), πού τὰ συγγράμματά του, ἐκτός ἀπό τὴν ἐπιστημονική ἀξία πού ἔχουν, εἶναι συνάμα καὶ ἔξαιρετικά λογοτεχνήματα.

Ἡ φιλοσοφία

Σέ ἀντίθεση πρός τοὺς φιλοσόφους τοῦ ΙΖ' αἰώνα, πού δίδασκαν ὅτι δ ἀνθρωπὸς ἀπό τὴ γέννησή του ἀκόμη ἔχει μέσα του ἀπό τὴ φύση μερικές γνώσεις, τίς ἔμφυτες ἔννοιες, οἱ Γάλλοι φιλόσοφοι καὶ ψυχολόγοι τοῦ ΙΗ' αἰώνα δίδαξαν ὅτι οἱ γνώσεις μας προέρχονται μόνον ἀπό τὶς αἰσθήσεις καὶ τέλος ὅτι ἡ βασικὴ οὐσία τοῦ κόσμου εἶναι ἡ ὥλη. "Ἐτσι ἐπικράτησαν, ἰδίως στὴ Γαλλίᾳ, αἰσθησιαρχικές καὶ ὑλιστικές ἀντιλήψεις.

Μά ἡ τάση αὐτή δέν ἄργησε νά προκαλέσει ἀντιδράσεις. Ο Γερμανός Ἐμμανουὴλ Κάντ (Kant, 1724-1804), πού ἦταν ἔνας ἀπό τοὺς φιλοσόφους ἐκείνους μέ τὸν πιὸ ἀντηρόδ δρθολογισμό, ἐπιχείρησε νά ἀποδεῖξε ὅτι οἱ δπαδοὶ τῶν δύο ἀντίθετων ἀντιλήψεων είχαν ἄδικο. Οἱ πρὶν ἀπ' αὐτὸν φιλόσοφοι είχαν πέσει σ' ἔνα βασικό σφάλμα, γιατὶ πίστεψαν ὅτι τὸ λογικό τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἱκανό νά λύσει τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας, τὴν προέλευση τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἀρχή καὶ τὴν οὐσία τῆς ψυχῆς. Κατά τὸν Κάντ πρέπει νά ἀντιστρέψουμε τὸ πρόβλημα καὶ νά ἔχετάσουμε ἄν τὸ λογικό μας εἶναι σὲ θέση νά λύσει αὐτά τὰ προβλήματα. Γι' αὐτὸ δοιπόν ἡ φιλοσοφία πρέπει νά ἀρχίσει ἀπό τὴν κριτικὴ τοῦ λογικοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτό ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ ὀνομάζεται **κριτικὴ φιλοσοφία** καὶ τὸ σπουδαιότερο ἔργο του ἔχει τὸν τίτλο **Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου**. Ο Κάντ φτάνει στὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι ματαιοπονία νά θέλουμε νά λύσουμε μέ τὸ λογικό τὰ παλιά προβλήματα τῆς μεταφυσικῆς καὶ ὅτι τὸ κύριο ἔργο τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἡθική. Ο ἴδιος δίδαξε τὴν καθαρή ἡθική, ὅτι δηλαδή ἡ ἀξία τῶν πράξεων ἔχειται ἀπό τὴν ψυχικὴ διάθεση ἡ ἀλλιώς ἀπό τὴν **ἀγαθή** ἡ **ἡθική βούληση**, πού ἀποδεικνύει τὴν ἐλευθερία τῆς βουλήσεως καὶ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Ο Κάντ ἔδωσε νέα κατεύθυνση στὴ φιλοσοφία, πού ὀνομάστηκε **ἰδεαλισμός**. "Οπως κατά τὴν ἀρχαιοτητα ἀπό τὸ Σοκράτη, ἔτσι καὶ κατά τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ τὶς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰώνα βγῆκε ἀπό τὸν Κάντ μία διλόκληρη γενιά φιλοσόφων, ἀπό τοὺς ὁποίους οἱ σπουδαιότεροι εἶναι δ **Φίχτε** (Fichte, 1762-1814), **Σέλλινγκ** (Schelling, 1775-1854) καὶ δ **Χέγκελ** (Hegel, 1770-1831).

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ι Η΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΙΟ ΜΕΓΑΛΗ ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ
ΚΑΙ Ο ΣΤΑΔΙΑΚΟΣ ΞΕΠΕΣΜΟΣ ΤΟΥ

Οι κατακτήσεις τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' (1451-1481)

Ο Μωάμεθ, ἀφοῦ κυρίεψε στά 1453 τήν Κωνσταντινούπολη, τό προπύργιο τῆς Βαλκανικῆς, ἐμφανίστηκε ως μάστιγα τῶν δυναστειῶν αὐτῆς τῆς χερσονήσου καὶ τῆς Ἀνατολῆς. "Υστερα ἀπό λίγο δόλοκληρη ἡ Ἑλλάδα υπόκυψε στοὺς Ὁθωμανούς. Ὁ Μωάμεθ στά 1460 κατάλυσε τό κράτος τῶν Παλαιολόγων στήν Πελοπόννησο, τό Δεσποτάτο τοῦ Μυστρᾶ, καὶ στά 1461 τήν Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας. Ὁ Θωμᾶς Παλαιολόγος κατάφυγε στήν Εὐρώπη, δου ἀργότερα δ γιός του Ἀνδρέας πούλησε τά δικαιώματα, πού εἶχε γιά τό θρόνο τοῦ Βυζαντίου, στό βασιλιά τῆς Γαλλίας Κάρολο τόν Ή', πού διερεύθησαν μιά Σταυροφορία ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν (1494). Συγχρόνως κυρίεψαν οἱ Τούρκοι τά φραγκικά κράτη τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Θήβας καὶ ἀπόσπασαν τήν Εεβοια καὶ τή Χίο ἀπό τούς Ἐνετούς καὶ τή Λέσβο ἀπό τούς Γενουάτες. Ἔτσι, προτοῦ νά τελειώσει δ ΙΕ' αἰώνας, υπόκυψε στούς Τούρκους τό μεγαλύτερο μέρος τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Οι Ἐνετοί κρατοῦσαν ἀκόμη τήν Κύπρο, τήν Κρήτη, τά Ἐπτάνησα, τή Νάυπακτο καὶ μερικά λιμάνια στήν Πελοπόννησο, ἐνῶ τή Ρόδο (1310-1522) τήν κατεῖχε τό τάγμα τῶν ἵπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννη, οἱ δόποιοι ἡταν καλόγεροι καὶ συγχρόνως καὶ πολεμιστές. Πρός τά δυτικά δ Μωάμεθ προσέβαλε στά 1456 τό Βελιγράδι καὶ παρά τά ἀνδραγαθήματα τοῦ περίφημου βοεβόδα τῆς Τρανσυλβανίας Ἰωάννη Ούνυαδη ἡ Σερβία ὑποδουλώθηκε, γιατί οἱ γαιοκτήμονες τῆς Σερβίας, οἱ Βογιάροι, πού ἡταν δρθόδοξοι χριστιανοί, προτίμησαν τήν κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου. Ἔτσι ἡ Σερβία

εγίνε τουρκική έπαρχια. Στά 1464 ύποδουλώθηκε και ή Βοσνία και υπέτερα από λίγο ή 'Ερζεγοβίνη. Στή βόρεια 'Αλβανία ό περιφημος Γεώργιος Καστρινός η Σκεντέρμπεης περιφρονούσε τή δύναμη τῶν 'Οθωμανῶν. 'Αλλά, όταν πέθανε γέρος πιά, ή χώρα του ύποτάχτηκε στό Σουλτάνο. Στά 1481, όταν πέθανε ο Μωάμεθ, δλη ή Μ. 'Ασια και δλες οι χώρες άναμεσα στό Σάβο, τό Ντόν και τό Ταΐναρο (έκτος από τό Μαυροβούνιο, τή Δαλματία και τή Μάνη) είχαν γίνει τουρκικές.

Οι κατακτήσεις τοῦ ΙΣΤ' αιώνα

Οι κατακτήσεις τῶν 'Οθωμανῶν συνεχίστηκαν και κατά τό ΙΣΤ' αιώνα. Γι' αύτο αύτοι οι δύο αιώνες, δι ΙΕ' και δι ΙΣΤ', στήν ίστορία όνομάζονται αιώνες τῶν μεγάλων τουρκικῶν κατακτήσεων. 'Η δύναμη τῶν 'Οθωμανῶν έφτασε στό άνωτατο σημεῖο τήν έποχή τῶν σουλτάνων Σελίμ τοῦ Α' και τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ Β'.

'Ο Σελίμ δι Α' (1512-1520) ήταν ἄγριος και αίμοχαρής. 'Ανέβηκε στό θρόνο κάνοντας στάση ἐναντίον τοῦ πατέρα του Βαγιαζίτ, πού πιθανόν νά τόν δολοφόνησε, δπως και τούς πιό κοντινούς συγγενεῖς του. Είναι δι πρῶτος από τούς σουλτάνους, πού σχεδίασε νά ἔξισλαμίσει τούς κατοίκους τῆς Αὐτοκρατορίας του. Τό ἐλληνικό ἔθνος τότε πέρασε ἔναν πάρα πολύ σοβαρό κίνδυνο, πού τόν ἀπομάκρυνε ή ἐπιτήδεια πολιτική τοῦ Πατριαρχείου. 'Ο Σελίμ κατάκτησε τή Συρία και τήν Αϊγυπτο. Τίς χώρες αὐτές τίς ἔξουσίαζαν Μογγόλοι ιππεῖς, πού όνομάζονταν Μαμελούκοι (= δοῦλοι) και τούς είχε πάρει στήν ύπηρεσία του δι χαλίφης τῆς Βαγδάτης ως μισθοφόρους κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους. 'Ο ἀρχηγός τους είχε τόν τίτλο τοῦ Σουλτάνου τῆς Αίγυπτου και ἔξουσίαζε τή Συρία. Οι Μαμελούκοι νικήθηκαν κοντά στό Χαλέπι και, όταν δ Σελίμ μπήκε σ' αὐτή τήν πόλη, διεροκήρυκας τοῦ μεγάλου τεμένους τόν προσφώνησε ὑπηρέτη τῶν δύο ιερῶν πόλεων τῆς Μέκκας και τῆς Μεδίνας (1517). 'Ετσι οί Σουλτάνοι τῆς Τουρκίας πήραν τόν τίτλο τοῦ Χαλίφη, δηλαδή τοῦ τοποτηρητῆ τοῦ Προφήτη.

'Ο Σουλεϊμάν δι Β' (1520-1566) είναι δι πιό ξακουστός από τούς Τούρκους ήγειμόνες και ήταν σύγχρονος μέ τόν Κάρολο Ε', τό Φραγκίσκο Α', τό Λέοντα Ι' και τό Λούθηρο. Εύρωπαιοι συγγραφεῖς ἔγραψαν πολλά γι' αύτόν, Εύρωπαιοι ζωγράφοι τόν ἀπεικόνισαν και σώζονται μακροσκελεῖς ἐκθέσεις γι' αύτόν ἀπό Βενετούς πρεσβευτές. Οι Εύρωπαιοι τόν δνόμασαν Μεγαλοπρεπή (magnifique) και οι Τούρκοι Γιαβούνς (= ἔξοχος) και Κανούνι (= νομοθέτη). 'Ο Σουλεϊμάν διακρίθηκε ως πολεμιστής, ως προστάτης τῶν γραμμάτων και ως νομοθέτης. Μόλις ἀνάλαβε τήν ἔξουσία, γκρέμισε τά δύο προπύργια τοῦ χριστιανισμοῦ, τό Βελιγράδι και τή Ρόδο. 'Η Ρόδος ἔπεσε υπέτερα από σκληρή ἀντίσταση τῶν ιπποτῶν, πού ἔφυγαν από τό νησί υπέτερα από συνθήκη και ἐγκαταστάθηκαν στή Μάλτα (1522). 'Η δύναμη τῶν 'Οθωμανῶν έφτασε τότε σέ μεγάλη ἀκμή και οι ήγειμόνες τῆς Εύρωπης ἐπιδίωξαν τή συμμαχία τοῦ Σουλεϊμάν. Σώζονται ἐπιστολές τοῦ Σουλεϊμάν, στίς διόποις φουσκωμένος από ἀσιατικές καυχησίες μιλεῖ γιά τή δύναμη του.

'Ο Σουλτάνος προσέβαλε τήν Ούγγαρια (1526). Στήν περίφημη μάχη τοῦ Μό-

χατς (Mochacs) συντρίφτηκε τό ούγγρικό ιππικό και διασπάθηκε. Οι Τούρκοι μπήκαν στή Βούδα και, όφος κατασκεύασαν μία πελώρια γέφυρα, πέρασαν τό Δούναβη και κατέλαβαν και τήν Πέστη. Τότε οι Ούγγροι ευγενεῖς έδωσαν τό στέμμα τής Ούγγαριας στόν αρχιδούκα τής Αυστρίας Φερδινάνδο, έναν δι Σουλεϊμάν υποστήριζε τόν άνταγωνιστή έκεινου, τόν Ιωάννη Ζαπόλια.

Έπειδή δι Αρχιδούκας κατά τήν άπουσία τού Σουλτάνου κατέλαβε τήν Πέστη, δι Σουλεϊμάν έτοιμασε μεγάλη έκστρατεία έναντίον τής Αυστρίας και προχώρησε γρήγορα ώς ξένω άπό τή Βιέννη. Ύστερα άπό λίγο 250 χιλιάδες στρατός μέ 300 τηλεβόλα περικύλωσαν τήν αδστριακή πρωτεύουσα, πού τήν υπερασπίζόταν 16 χιλιάδες στρατός μέ 72 τηλεβόλα. Άλλα τελικά οι Τούρκοι μπροστά στήν άνωτερη πολεμική τέχνη τών Εύρωπαίων υποχώρησαν (1529).

Η κατάληψη τής Ρόδου άνοιξε στούς Μωαμεθανούς τήν Ανατολική Μεσόγειο. Ο Σουλτάνος διόρισε τότε δραγμονή και διοικητή τού στόλου τόν περίφημο πειρατή και ήγεμόνα τού Άλγεριον Χαϊρεντίν Βαρβαρόσσα. Ή τουρκική άρμάδα ειδέ τότε ήμέρες δόξας και οι Άλγερινοι πειρατές σκορπούσαν τόν τρόμο στή Μεσόγειο, λαφυραγωγόντας τά έμπορικά πλοϊα, άρπάζοντας τούς έπιβάτες ώς αίχμαλώτους. Γι' αυτό ή έκστρατεία τού Καρόλου τού Ε' πήρε χαρακτήρα Σταυροφορίας. Τό φρούριο τό κατέλαβαν οι Χριστιανοί, δι Χαϊρεντίν διώχθηκε άπό τήν Τύνιδα και χιλιάδες αίχμαλώτοι έλευθερώθηκαν.

Στήν έποχή τού γιού και διαδόχου τού Σουλεϊμάν Σελίμ τού Β' (1566-1574) οι

Η Τουρκία κατά το 17ο αιώνα.

Τούρκοι ἔδιωξαν τούς Ἐνετούς ἀπό τήν Κύπρο καὶ τήν κατέλαβαν (1571). Ὁ τουρκικός στόλος ἀπειλοῦσε πιά τήν Κρήτη καὶ τά παράλια τῆς Δαλματίας. Τότε ὁ Πάπας Πίος ὁ Ἑ' ἔνωσε σέ ἱερή συμμαχία τήν Ἐνετία, τήν Ἰσπανία καὶ τούς ἵπότες τοῦ Ἀγίου Ἰωάννη. Ναύαρχος τοῦ ἐνωμένου χριστιανικοῦ στόλου ἦταν ὁ ἑτεροθαλῆς ἀδελφός τοῦ βασιλιὰ τῆς Ἰσπανίας Φιλίππου Β', ὁ Δόν Ιωάννης ὁ Αὐστριακός (Don Juan d'Austria), πού ἦταν μόλις εἴκοσι δύο χρονῶν, ἀλλά ἦταν ἔνδοξος πιά ἀπό τούς πολέμους του ἐναντίον τῶν πειρατῶν τῆς Ἀφρικῆς. Ὁ χριστιανικός στόλος, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό 250 περίπου πλοῖα, ἀπό τά δόποια πολλά ἀνήκαν σέ "Ἐλληνες καὶ κυβερνιόταν ἀπό "Ἐλληνες, προσέβαλε τόν τουρκικό ἔξω ἀπό τόν Κορινθιακό Κόλπο κοντά στά νησιά Ἐχινάδες. Ὁ τουρκικός στόλος ἀποτελοῦνταν ἀπό Αἰγανπίους, Ἀλγερίνους καὶ Τούρκους πολεμιστές, καθώς καὶ ἀπό "Ἐλληνες κωπηλάτες, πού στρατολογήθηκαν μέ τή βίᾳ. Κατά τή ναυμαχία, πού ἀκολούθησε καὶ πού εἶναι μία ἀπό τίς πιό ἀξιόλογες τῆς Ἰστορίας, δι μαμεθανικός στόλος, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό 270 πλοῖα, καταστράφηκε τελείως. Ὁ χριστιανικός κόσμος χαιρέτησε τόν Ἰωάννη τόν Αὐστριακό ὡς θεόσταλτο σωτήρα. Αὐτή εἶναι ἡ δονομαστή ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (Lepanto 1571). Ἡ ἀποτυχία στή Βιέννη καὶ ἡ καταστροφή στή Ναύπακτο ἔβαλαν φραγμό στήν τουρκική ἐπέκταση καὶ ἔτσι πιά τό IZ' αἰώνα ἀρχίζει ἡ ἐσωτερική παράλυση τῆς Τουρκίας.

"Η ἀρχή τῆς τουρκικῆς παρακμῆς

Στάσεις τῶν Γενίτσαρων καὶ μηχανορραφίες τοῦ χαρεμιοῦ κλονίζουν τήν τουρκική δύναμη, ὥστε ἥδη ἀπό τό πρῶτο μισό τοῦ IZ' αἰώνα τό διορατικό βλέμμα τῶν Εὐρωπαίων διπλωματῶν νά διακρίνει τήν πρώτη ἀρχή τῆς παρακμῆς.

"Ο περιβόητος σουλτάνος Μουράτ ὁ Δ'" (1623-1640) μόνο μέ βίαια μέσα καὶ προσωρινά συγκράτησε τήν προχωρητική ἐσωτερική διάλυση. Τά κεφάλια τῶν Βεζίρηδων ἔπεφταν, ὅπως καὶ στήν ἐποχή τοῦ αίμοχαροῦ Σελίμ. Πρῶτα πρῶτα ἀποκεφαλίστηκε ὁ Σεΐχουλισλάμης; καὶ ὁ Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης ἔπεσε θύμα τῆς θηριωδίας τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν μηχανορραφιῶν τῶν Ἰησουϊτῶν τοῦ Γαλατᾶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

"Υστερα ἀπό τό θάνατο τοῦ Μουράτ συνεχίστηκε ἡ ἀναρχία, πού γιά ἔνα διάστημα στό δεύτερο μισό τοῦ IZ' αἰώνα τή σταμάτησαν οἱ μεγάλοι βεζίρηδες, πού κατάγονταν ἀπό τή μεγάλη οἰκογένεια τῶν Κιοπρουλήδων. Ὁ πρῶτος ἀ' αὐτούς, ὁ Μεχμέτ Κιοπρουλής, ἀνάλαβε τό ἀξίωμα τοῦ βεζίρη σέ ἡλικία ἐβδομήντα χρονῶν πιά. Δέν ἤξερε ἀνάγνωση καὶ γραφή, ἀλλά ἦταν δραστήριος, σέ σημεῖο πού πλησίαζε τά δρια τῆς ἀγριότητας καὶ εἶχε ἐμφυτή ίκανότητα. Κατά τόν πρῶτο χρόνο τῆς ἔξουσίας του ἀποκεφάλισε ἡ ἔριξε στό Βόσπορο τέσσερις χιλιάδες ἄτομα καὶ σέ 39 χιλιάδες ὑπολογίζονται τά θύματά του στά πέντε χρόνια πού ἦταν βεζίρης (1656-1661). 'Ανάμεσα στά θύματά του ἦταν καὶ ὁ Πατριάρχης Παρθένιος.

"Η κατάληψη τῆς Κρήτης (1645-1669)

Τήν ἐποχή πού εἶχε ἀνάψει στήν Εὐρώπη ὁ τριακονταετής πόλεμος, οἱ Τούρ-

κοι έτοιμασαν μιά μεγάλη έκστρατεία έναντιον της Κρήτης, που την κατεῖχαν οι Ένετοί. Στά 1645 άποβιβάστηκαν στό νησί και κατέλαβαν άμεσως τά Χανιά και τη Σούδα και στά 1648 ἄρχισαν τήν πολιορκία του Μεγάλου Κάστρου, που μέ διαλείμματα κράτησε 21 χρόνια, καί έγινε ξακουστή.

Στήν έποχή τών Κιοπρουλήδων οι Τούρκοι αύξησαν τίς προσπάθειές τους και στά 1666 δ' ίδιος προσωπικά δ δεύτερος Κιοπρουλής, δ' Αχμέτ, άναλαβε τήν άρχηγία της έκστρατείας στήν Κρήτη. Αυτός άντιθετα μέ τόν πατέρα του ήταν μορφωμένος καί ήπιος και είχε μαζί του ώς διερμηνέα τόν "Ελληνα Παναγιώτη Νικούσιο, ένω τήν άμυνα του φρουρίου τή διεύθυνε δ ξακουστός Ένετος στρατηγός Φραγκίσκος Μοροζίνης. Τέλος, υστερα ἀπό τρία χρόνια, οι Ένετοί άναγκαστηκαν νά συνθηκολογήσουν και τίς διαπραγματεύσεις τίς διεύθυνε δ Νικούσιος. "Ετσι ή Κρήτη θυποτάχτηκε στούς Τούρκους (28 Σεπτεμβρίου 1669).

‘Η τελευταία πολιορκία της Βιέννης (1683)

Ο μεγάλος βεζίρης **Καρά Μουσταφάς**, γαμπρός ἀπό ἀδελφή τοῦ δεύτερου Κιοπρουλῆ (τοῦ Αχμέτ) και διάδοχος ἐκείνου, χρησιμοποίησε τήν άναγεννημένη δύναμη της Τουρκίας και δργάνωσε μία μεγάλη ἐπιχείρηση έναντιον της Εύρωπης. Φιλοδοξούσε νά πετύχει δ, τι δέν σίχε κατορθώσει πρίν ἀπό ἔνα αιώνα δ Σουλεϊμάν δ Μεγάλοπρεπής. 'Έκμεταλλεύτηκε τήν ἔξασθένηση της Αύστριας ἀπό τούς πολέμους της έναντιον τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' και ἐμφανίστηκε μέ 200 χιλιάδες στρατό μπροστά στή Βιέννη, που τήν υπερασπιζόταν μόνο 10 χιλιάδες τακτικός στρατός και πολιτοφυλακή ἀπό φοιτητές και ἐνοπλους πολίτες. Στήν κρίσιμη ἐκείνη στιγμή ἔσωσε τή Βιέννη δ βασιλιάς της Πολωνίας **Ιωάννης Σομπιέσκι**. Κάτω ἀπό τήν άρχηγία του οι χριστιανοί ἡγεμόνες προσέβαλαν τό στρατόπεδο τοῦ Μουσταφᾶ. Οι Γενίτσαροι δέν πολέμησαν καλά και τράπηκαν σέ ἀτκτη φυγή. 'Ο χριστιανικός κόσμος εὐλόγησε τό ὄνομα τοῦ Ιωάννη Σομπιέσκι. δπως ἐκαμε πρίν ἀπό ἔνα αιώνα γιά τό νικητή της Ναυπάκτου. "Ετσι ἀπότυχε ή τελευταία ἐπίθεση τῶν Τούρκων έναντιον της Εύρωπης. 'Από τότε ἄρχισε νά καταρρέει ή δύναμή τους και γρήγορα φάνηκε δτι δ εύρωπαϊκός στρατός ήταν πολύ ἀνώτερος ἀπό τόν τουρκικό στήν δργάνωση, τόν ἔξοπλισμό και τό ηθικό.

‘Ο συνασπισμός τοῦ 1684 έναντιον της Τουρκίας

Παίρνοντας θάρρος ἀπό τίς ἐπιτυχίες τους μπροστά στή Βιέννη οι χριστιανοί ἡγεμόνες, δ αὐτοκράτορας της Αύστριας, δ βασιλιάς της Πολωνίας, ή Ένετία και οι ἵπποτες της Μάλτας, σχημάτισαν μιά Ιερή Συμμαχία μέ τήν παρακίνηση τοῦ Πάπα. Σ' αὐτήν μπήκε στά 1686 και ή δρθόδοξη Ρωσία. 'Ο πόλεμος κράτησε 16 χρόνια. 'Η έκστρατεία αὐτή δονομάστηκε 14η Σταυροφορία. Οι Τούρκοι χτυπήθηκαν τότε ἀπό πολλά σημεῖα και ἔπειθαν πολλές καταστροφές. Στά 1686 ἔπεσε ή Βούδα, τό προπύργιο αὐτό τῶν Όθωμανῶν, και ή οὐγγρική Δίαιτα (= Βουλή) κήρυξε δτι τό οὐγγρικό Στέμμα θά κληρονομεῖται ἀπό τή βασιλική οἰκογένεια της

Αύστριας. Τότε οἱ Ἐνετοί μὲ ἀρχηγό τὸ γέρο ἥρωα τῶν πολέμων τῆς Κρήτης Φραγκίσκο Μοροζίνη προσέβαλαν τὴν Πελοπόννησο. Ὁ Μοροζίνης κατέλαβε τὴν Πελοπόννησο ὡς τὴν Κόρινθο καὶ τὸν Ἰσθμό καὶ βάδισε ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως ὁ Παρθενώνας χτυπήθηκε ἀπό τοὺς Ἐνετούς πάνω ἀπό τὸ λόφο τοῦ Φιλοπάππου καὶ ἐπαθε φοιβερή καταστροφή (26 Σεπτεμβρίου 1687).

Οἱ Τοῦρκοι πολεμώντας ἐναντίον τῶν Αύστριακῶν ἔπαθαν μεγάλες ἡττες. Στά 1697 ὁ πρίγκιπας Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας κέρδισε τὴ μεγάλη μάχη τῆς Ζέντας (Γιουγκοσλαβία). Δύο χρόνια ὔστερα ἀπ' αὐτὸ δ Σουλτάνος ἔκλεισε τὴν **Ειρήνη τοῦ Κάρλοβιτς**, τὴν πιο ἐπιζήμια γιά τὴν Τουρκία, μὲ τὴν ὅποια ἡ Πελοπόννησος καὶ πολλὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου ἔμεναν κάτω ἀπὸ τὴν ἐνετική κυριαρχία (1699).

Ἄφοῦ μέ τὴν εἰρήνη τῆς **Οὐτρεχτ** (1713) δαμάστηκε ἡ ὄρμή τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αύστριας ἔστειλε τὸν καλύτερο στρατηγὸ του, τὸν πρίγκιπα Εὐγένιο τῆς Σαβοΐας, ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ὁ Μεγάλος Βεζίρης, πού ἡταν ἔτοιμος νά ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τῆς Κέρκυρας, στράφηκε ἐναντίον τῶν Αύστριακῶν καὶ πέρασε τὸ Σάβο. Μά ἡ δύναμή του συντρίψτηκε στὰ τείχη τοῦ Πετροβαρδαΐνου (πόλη τῆς Αύστριας πάνω στὸ Δούναβη, 1716) καὶ δο τουρκικός στρατός, πού πολιορκούσε τὴν Κέρκυρα, ἀποσύρθηκε χωρίς τάξη.

Ο Ἐυγένιος μέ νέα νίκη κατέλαβε τὸ Βελιγράδι καὶ σχεδίαζε νά προχωρήσει γρήγορα ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλά ἡ εἰρήνη τοῦ **Πασσάροβιτς** (σήμερα εἶναι πόλη τῆς Σερβίας, 1716) ἔβαλε τέρμα στὸ σκληρὸ ἀγώνα ἀνάμεσα στὴν Αύστρια καὶ τὴν Τουρκία. Μέ αὐτήν ἡ Αύστρια ἔπαιρε τὸ Βανάτο, τὴ βόρεια Σερβία μαζί μέ τὸ Βελιγράδι καὶ ἔνα μέρος τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Βλαχίας, ἀλλά ἡ Πελοπόννησος ἐπιστράφηκε στὴν Τουρκία. Ἡ συνθήκη τοῦ Πασσάροβιτς εἶναι ἔνας σημαντικός σταθμός στὴν τουρκική ἱστορία, γιατὶ σημαίνει τὴν ἀρχή τῆς ὑποχωρήσεως τῶν Τούρκων ἀπό τὴν Εὐρώπη. Ἀπό τότε ἡ Τουρκία δέν ἀποτελεῖ πιά κίνδυνο. "Ηδη ἀπό τίς ἀρχές τοῦ ΙΗ' αἰώνα εἶναι δλοφάνερη ἡ κατάρρευση τῆς μεγάλης Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλά τὸ ζήτημα τῆς κληρονομιᾶς τῶν χωρῶν τῆς ἀρχίζει νά δημιουργεῖ πρόβλημα, τό πολύπλοκο Ἀνατολικό Ζήτημα, πού οἱ Εύρωπαικές Δυνάμεις ζήτησαν νά τό λύσουν μέ διαφορετικούς τρόπους ἀνάλογα μέ τὰ συμφέροντά τους. Καὶ τό ἄφησαν ἄλυτο ὡς τὸν 20ό αἰώνα.

Ἡ παρακμὴ τῆς Τουρκίας

Οἱ Τοῦρκοι δέν ἡταν σέ θέση νά παρακολουθήσουν τὴν ἀνάπτυξη τῆς Εὐρώπης. Ἰδίως δέν κατόρθωσαν νά ἔξοικειωθοῦν μέ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν τεχνική, τίς δύο μεγάλες δυνάμεις τοῦ νεώτερου ἀνθρώπου. "Ηδη ἀπό τὸν ΙΖ' αἰώνα ἡ Τουρκία ὑστερεῖ σημαντικά σέ σύγκριση μέ τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἡ ἀπόσταση συνεχῶς γίνεται μεγαλύτερη, δσο προοδεύουν οἱ λαοί τῆς Δύσεως. Παράλληλα καὶ ἡ μωαμεθανική θρησκεία ἀποτρέπει τὸν πιστό ἀπό τό νά ἀσχολεῖται μέ τή μελέτη τῆς ἐπιστήμης, πού εἶναι ἔργο τῶν ἀπιστῶν χριστιανῶν.

Τούρκους και άλλες αιτίες της τουρκικής παρακμής, που είναι περισσότερο έξωτερικά συμπτώματα της μιᾶς βαθύτερης αιτίας:

1. "Η δύναμη τῶν Σουλτάνων στηρίχτηκε στίς κατακτήσεις και τὸ ταμεῖο τους γέμιζε ἀπό τὰ λάφυρα τῶν νέων χωρῶν. "Οταν λοιπόν σταμάτησαν οἱ κατακτήσεις, ἀμέσως ἄρχισε νά κλονίζεται τὸ κράτος, γιατὶ δὲ Σουλτάνος δέν εἶχε χρήματα.

2. "Οταν ἔπαψαν οἱ κατακτήσεις και ἡ ζωὴ ἔγινε πιό ἥρεμη, πολὺ γρήγορα ἔθυμανε ἡ ὁρμητικότητα τῶν Τούρκων και ἔπεισε τὸ ἀγέρωχο φρόνημά τους. "Ο Σουλτάνος δέν ἦταν πιά δυνατός ἀρχηγός τῶν πολεμιστῶν τοῦ Ἰσλάμ, ἀλλά ἀπό πολύν καιρού εἶχε κλειστεῖ μέσα στὰ ἀνάκτορα και δέν ἐμφανίζοταν. "Αφηνε συνήθως τῇ διοίκησῃ στοὺς βεζίρηδες και στίς γυναικες τοῦ χαρεμιοῦ. Γι' αὐτό εἶχε πέσει ἀνόλογα και ἡ πολεμική ἰκανότητα τοῦ στρατοῦ. Τὸ σῶμα τῶν Γενίτσαρων, ἐπειδὴ διοικοῦνταν μέ τρόπο κακό, εἶχε παραλύσει τελείως.

3. Τὸ τουρκικό κράτος διατήρησε τὸ μεσαιωνικό φεουδαρχικό χαρακτῆρα του. Οἱ διοικητές τῶν ἐπαρχιῶν ἦταν μικροί τύραννοι, πού ἐκβίαζαν τοὺς κατοίκους, και σέ πολλά μέρη οἱ δυνατοὶ πασάδες εἶχαν γίνει σχεδόν ἀνεξάρτητοι. Στρατολογοῦσαν στρατό και ἔκαναν πολέμους γιά δικό τους λογαριασμό, δπως δὲ Ἀλήπασας τῶν Ἰωαννίνων, δὲ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου κ.ἄ.

4. Δημόσιες θέσεις και δικαιοσύνη μποροῦσαν νά ἔξαγοραστοῦν. Θέσεις διοικητῶν πουλιώνταν σύμφωνα μέ δρισμένο τιμολόγιο και οἱ πασάδες, πού ἔξαγόραζαν τίς θέσεις, ἐκβίαζαν τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, γιά νά καλύψουν τὰ χρήματα τῆς ἔξαγορᾶς τῆς θέσεώς τους. Ἔπισης πουλιώνταν και οἱ θέσεις τῶν δικαστῶν. Οἱ καταχρήστεις τῶν Τούρκων σέ βάρος τοῦ δημοσίου ἔγιναν περιβόητες. Τὸ ταμεῖο τοῦ Πατισάχ (= βασιλιᾶ) εἶναι θάλασσα και δποιος δέν πίνει ἀπ' αὐτήν εἶναι γουρούνι, ἔλεγε ἔνα τουρκικό γνωμικό.

5. Οἱ κυρίως Τούρκοι ἀποτελοῦσαν μία μειοψηφία στὸ κράτος, ἐνδὲ οἱ χριστιανοὶ δηπήκοοι τοῦ Σουλτάνου, πού ἦταν πολυάριθμοι, πλούσιοι και ἀναπτυγμένοι, θεωροῦσαν τήν αὐτοκρατορία, ὡς ἔχθρική και ζητοῦσαν τήν ἀνεξαρτησία τους. Ἡταν δηλαδή στοιχεῖα διαλυτικά και δούλευαν γιά τή διάλυση τοῦ κράτους.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΗ ΕΞΟΥΣΙΑ
ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Συνέπειες τής τουρκικῆς κατακτήσεως

Μέ τήν τουρκική κατάκτηση ἔπεσε στό ἑλληνικό ἔθνος ἡ πιό μεγάλη συμφορά. Ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία του παραδίνονταν στήν κρίσῃ τῶν ἀλαζονικῶν πολεμιστῶν, πού θεωροῦσαν τό νικημένο **ραγιά** σάν τό πιό τιποτένιο πράγμα τοῦ κόσμου. Τήν προέλαση τῶν Τούρκων τή συνόδεψαν σφαγές καὶ λεηλασίες. Γι' αὐτό, ὅσοι ἀπό τοὺς κατοίκους μπόρεσαν, ἔφυγαν μπροστά ἀπό τήν τουρκική λαίλαπα σέ χῶρες πιό εὐνυχισμένες.

Τό τουρκικό κράτος διατήρησε τό φεουδαρχικό χαρακτήρα του ὥς τό ΙΘ' αἰώνα. Οἱ Τούρκοι ἀποτελοῦσαν τή στρατιωτική ἀριστοκρατία. Οἱ μπένδες ἦταν ἀπόγονοι τῶν πολεμιστῶν, στοὺς δροίους δὲ Σουλτάνος είχε μοιράσει τή γῆ, καὶ ἀποτελοῦσαν τοὺς μεγαλοκτηματίες τής Τουρκίας. Οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Ἀλβανοί ἦταν γεωργοί, πού καλλιεργοῦσαν τά κτήματα τῶν μπένδων, ἐνῶ οἱ "Ελληνες είχαν συγκεντρωθεῖ στίς πόλεις, δῆν ἀσχολοῦνταν μέ τό ἐμπόριο καὶ τίς τέχνες. Ἀποτελοῦσαν δηλαδή τήν ἀστική τάξη τής Τουρκίας. Γι' αὐτό τό λόγο οἱ Σλάβοι γεωργοί απλώνονταν συνεχῶς νοτιότερα καὶ σ' αὐτό δρείλεται ἡ προοδευτική εἰρηνική μετανάστευση τῶν Ἀλβανῶν στήν Ἐλλάδα.

Μά ἡ θρησκευτική διαιρέση τῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου ἦταν βαθύτερη. Στήν Ἀνατολή δηλαδή δέν ἀφομοιώθηκαν οἱ λαοί, δῆν ἔγινε στή Δύση ὑστερα ἀπό τή

μετανάστευση τῶν Γερμανῶν, ὅπου ἀπό τή συγχώνευση τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν κατακτημένων προῆλθαν ἐνιαῖα μεγάλα ἔθνη. Οἱ μωαμεθανοὶ ἦταν οἱ κυρίαρχοι, πού θεωροῦσαν τοὺς χριστιανούς ὡς κατώτερη φυλή καὶ περιφρονητικά τοὺς ὄνομαζαν **Ραγιά(δες)** (= ὑπηκόους), **Γκιαούρ(ηδες)** (= ἀπίστους) η **Κιαφίρ(ηδες)** (= εἰδωλολάτρες). Ἀλλά καὶ οἱ χριστιανοί τοὺς ἀντιπαθοῦσαν τοὺς μωαμεθανούς, γιατὶ τούς θεωροῦσαν ἀπολίτιστους καὶ σιχαμερούς.

Οἱ ραγιάδες ὑπόφεραν χιλιάδες ταλαιπωρίες. Φορολογοῦνταν πιὸ βαριά, πλήρωναν τόν κεφαλικό φόρο (= χαράτσι) καὶ δέν ἔβρισκαν δικαιοσύνη στά τουρκικά δικαστήρια. Οἱ χριστιανοί δέν στρατολογοῦνταν, γιατὶ οἱ μωαμεθανοὶ τούς θεωροῦσαν εἰρηνικούς καὶ ἀκατάλληλους γιὰ πόλεμο. Πλήρωναν ὅμως φόρο ὡς ἀντιστάθμισμα καὶ ὑποχρεώνονταν κατά τοὺς πολέμους νά κάνουν διάφορες ἀγγαρεῖς. Στά παλιότερα χρόνια εἶχαν δώσει καὶ φόρο αἴματος στούς Τούρκους, πού τούς ἄρπαζαν τά ἀγόρια τους γιὰ τόν τουρκικό στρατό (παιδομάζωμα, ἀπό τό 1363 ἐπί Μουράτ τοῦ Α') καὶ τά κορίτσια τους γιὰ τά χαρέμια τῶν ἴσχυρῶν μωαμεθανῶν.

Γ' αὐτό καὶ τό πρῶτο καὶ σπουδαιότερο ἀποτέλεσμα τῆς κατακτήσεως ἦταν ἡ ἐλλάττωση τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα, πού ἄλλοτε κυριαρχοῦσε στήν Ἀνατολή, τώρα ὑποχώρησε καὶ περιορίστηκε σέ λίγα ἔκατομμύρια ἀνθρώπους. Οἱ Τούρκοι κατάστρεψαν τή βυζαντινή ἀριστοκρατία, τή στρατιωτική καὶ τή φεουδαρχική τῶν ἐπαρχιῶν. Οἱ χριστιανοί ἡγεμόνες εἴτε σφάχτηκαν ἢ ἐξιλαμίστηκαν ἢ ἔφυγαν στήν Εὐρώπη.

Δεύτερο, **καταστράφηκε ἡ περιουσία τῶν Ἐλλήνων**. Ὁ Σουλτάνος ἀφαίρεσε ἀπό τούς χριστιανούς τά καλύτερα χωράφια καὶ τά μοίρασε σέ Τούρκους πολεμιστές καὶ ἄλλα τά ἔδωσε στά τζαμιά ὡς **βακούφια**. Μόνο μικρά κτήματα σέ ἀπόκεντρα καὶ δρεινά μέρη ἀπόμειναν στούς ὑποδούλους, πού ὑποχρεώθηκαν νά εἰσφέρουν τό ἔνα πέμπτο τῶν προϊόντων τους. Γ' αὐτό Ἐλληνες μεγαλοκτηματίες διατηρήθηκαν κυρίως στήν Πελοπόννησο, στά νησιά, στή Στερεά Ἐλλάδα καὶ στή νότια Ἡπειρο.

Τρίτο, **καταστράφηκε ὁ ἐλληνικός πολιτισμός** καὶ ἡ ἀσιατική ἀγραμματοσύνη ἀπλώθηκε στίς κατακτημένες χώρες. "Ο, τι εἶχε ἀπομείνει ἀπό τήν ἐλληνική ἐκπαίδευση καταστράφηκε. Τώρα τά γράμματα λησμονήθηκαν, ἡ τέχνη παράκμασε καὶ ἀκόμη καὶ ὁ χαρακτήρας ἐνός μέρους τῶν ὑποδούλων ἔπαθε θλιβερή ἀλλοίωση, γιατὶ χάθηκε ἀπ' αὐτούς τό ἐλεύθερο φρόνημα.

Κάτω ἀπό τή μακροχρόνια τουρκική κυριαρχία ἔπαθε **καταστροφές** καὶ αὐτή ἡ φύση τῆς χώρας. Ἡ καταστροφή τῶν δασῶν καὶ ἡ ἀποχέρσωση τῆς γῆς, πού εἶχαν ἀρχίσει ἀπό τό τέλος τῶν κλασικῶν χρόνων, τώρα πήραν μεγαλύτερες διαστάσεις. **Ἐπίσης παραμελήθηκαν καὶ οἱ δρόμοι**. Ἀλλά μέ τήν τουρκική κατάκτηση τό ἐλληνικό ἔθνος, πού μέ τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς Φράγκους στά 1204 κομματίστηκε, τώρα συνενώθηκε σέ ἔνα. Οἱ Τούρκοι καταλύνοντας τά διάφορα φραγκοενετικά καὶ ἐλληνικά κράτη βοήθησαν ἀθέλητα τό ἐλληνικό ἔθνος νά ἀποκτήσει τήν **πολιτική καὶ πνευματική του ἐνότητα**.

Οργάνωση τοῦ Ἐλληνισμοῦ

Οἱ πιστοὶ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους, ὅσοι κατέλαβαν τίς ἑλληνικές χῶρες, ἡταν κυρίως πολεμιστές, πού, ὅπως κάθε στρατιωτική ἀριστοκρατία, εἶχαν ἀνάγκη ἀπό παραγωγούς, γεωργούς καὶ τεχνίτες. Γι' αὐτὸ καὶ δ Σουλτάνος τούς διατήρησε τούς Ἐλληνες, ἐπειδὴ ἡταν ἔμποροι καὶ τεχνίτες. Ἐξάλλου, ἡ μωαμεθανική θρησκεία διευκόλυνε τή διατήρηση τῶν ξένων ἔθνοτήτων. Ὁ Σουλτάνος μετάφερε πολλοὺς Ἐλληνες στήν Κωνσταντινούπολη ἀπό τίς πόλεις, πού κυρίεψε.

Ἄφοι λοιπόν τό ἑλληνικό ἔθνος κατόρθωσε μ' αὐτό τόν τρόπο νά διατηρηθεῖ, ὀργανώθηκε, ὅπως τά ὑπόδουλα ἔθνη στά παλιά τά χρόνια, ὅπως π.χ. ἡταν ὀργανωμένοι οἱ λαοί, πού ἡταν ὑποτελεῖς στό Ρωμαϊκό, τό Βυζαντινό καὶ τό Ἀραβικό κράτος. Διατήρησαν δηλαδὴ οἱ Ἐλληνες τήν ἐκκλησιαστική καὶ κοινοτική διοίκηση, ἀλλά τήν προσάρμοσαν στίς νέες ἀνάγκες. Μέ δημοιο τρόπο δργανώθηκαν καὶ οἱ ἄλλες ἔθνοτήτες, ὅπως οἱ Ἐβραῖοι, οἱ Ἀρμένηδες κ.τ.λ.

Ο Μωάμεθ δ Β' διατήρησε τούς θρησκευτικούς ἀρχηγούς τῶν μή μουσουλμανικῶν ἔθνοτήτων, καὶ τούς ἔδωσε πολιτική ἔξουσία πάνω στά ποιμνιά τους καὶ ἀκόμη τούς κατάστησε ὑπεύθυνους γιά τήν τήρηση τῆς τάξεως μέ κίνδυνο τῆς ζωῆς τους. Ἐπιτίζε δτι προσφέροντάς τους ἀφθονες τιμές καὶ πλούτη θά τούς είχε ἀφοσιωμένους στά ἀνάκτορα τῶν Ὀσμανιδῶν καὶ θά ἡταν πρόθυμοι νά ἀποκοιμίζουν τό ποιμνιό τους μέ τή διδασκαλία ἐλευθερία στόν οὐφανό καὶ ὑποταγή κάτω στή γῆ.

Η σπουδαιότερη ἀπό τίς χριστιανικές ἔθνοτήτες ἡταν ἡ ἑλληνική. Ο Μωάμεθ διατήρησε τό ἑλληνικό Πατριαρχεῖο τής Κωνσταντινουπόλεως. Τρεῖς μέρες ὑστερα ἀπό τήν ἄλωση, ἐπειδὴ χήρεψε δ πατριαρχικός θρόνος, ἔδωσε διαταγή νά ἐκλέξουν νέο Πατριάρχη. Ἐτσι ἐκλέχτηκε δ Γεώργιος Σχολάριος, πού δονομάστηκε κατόπιν Γεννάδιος. Ἡταν ὁ ἀρχηγός τής ἀνθενωτικῆς μερίδας, πού ἔξασφάλιζε τό θρησκευτικό χάσμα ἀνάμεσα στήν Ἀνατολή καὶ στή Δύση.

Ο νέος Πατριάρχης στέφθηκε μέ δηλη τή λαμπρότητα, πού συνηθιζόταν τήν ἐποχή τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἀπό τό ναό τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ὅπου είχε καταφύγει τό Πατριαρχεῖο, πῆγε στό ἀνάκτορο τοῦ Μωάμεθ. Ἐκεῖ τοῦ ἔκαμε ἕνα ἀρχοντικό τραπέζι καὶ ἔπειροβιδώντας τον τοῦ ὑποσχέθηκε δτι θά ἔχει τή φιλία καὶ τήν εὔνοιά του καὶ θά συνεχίσει νά ἀπολαμβάνει τά δικαιώματα καὶ τά προνόμια του, ὅπως καὶ στήν ἐποχή τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων. Τόν συνόδεψε δς τήν αὐλή, τόν βοήθησε νά ἀνεβεῖ σέ ἓνα ἀσπρο ἄλογο καὶ τόν ἔστειλε στά Πατριαρχεῖα μέ συνοδεία Τούρκων ἀρχόντων. Ἐκτός ἀπ' αὐτό οἱ θρησκευτικές τελετές τῶν δρθοδόξων διατήρησαν ἕνα μέρος ἀπό τήν παλιά λαμπρότητα καὶ ή μέρα τοῦ Πάσχα στό Φανάρι θύμιζε μέρες παλιᾶς μεγαλοπρέπειας.

Γιά ἀρκετούς αἰώνες δλοι οἱ δρθόδοξοι λαοί τής Τουρκίας, Ἐλληνες, Ἀλβανοί, Βούλγαροι, Σέρβοι, Βλάχοι, θεωροῦνταν δτι ἀποτελοῦν μία φυλή. Οι Τούρκοι δὲν ἔκαναν διάκριση καὶ τούς δνόμαζαν δλους μέ τό κοινό δνομα Ρούμ (= Ρωμαῖοι). Ο Ἐλληνας Πατριάρχης τής Κωνσταντινουπόλεως ἡταν δ θρησκευτικός ἀρχηγός δλων τῶν δρθοδόξων τής Τουρκίας καὶ ίδιως μάλιστα, ἀφότου στά 1766-67 καταργήθηκαν οἱ δύο ἀρχαῖες αὐτοκέφαλες ἐκκλησίες, ή σερβική τοῦ Ἰπέκ καὶ ή

βουλγαρική της Ἀχρίδας. Ἀπό τότε δὲ Ἑλληνικός Κλῆρος ἀπόκτησε στά ἐκκλησιαστικά ζητήματα σχεδόν τοσα δύναμη μέτρη πολιτική δύναμη τοῦ Σουλτάνου.

Τὸ πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινούπολεως, ἀφοῦ διώχτηκε ἀπό τὸ ναό τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ ἀπό ἄλλους ναούς, ἀπό τὰ τέλη τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα εἶχε τὴν ἔδρα του στό Φανάρι, πού εἶναι μιά συνοικία χτισμένη στή νότια παραλία τοῦ Κεράτιου κόλπου. Τό πατριαρχεῖο ἦταν τό ἐκκλησιαστικό κέντρο τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Τουρκίας, προπάντων ὅμως τό ἑθνικό κέντρο τῶν Ἐλλήνων, γύρω ἀπό τό δόποιο εἶχε συσπειρωθεῖ τό ἔθνος ὕστερα ἀπό τήν τραγική καταστροφή του. Ἔκεῖ μέστια στό σκιερό καὶ τό λαβυρινθόδες πατριαρχικό μέγαρο καθώς καὶ στίς γύρω ἀπ' αὐτό συνοικίες μέτρη τήν ἀνατολίτικη δψη ἐξελίχτηκε ἡ ἐκκλησιαστική καὶ ἑθνική ζωή τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ.

Οἱ Φαναριῶτες

Γύρω ἀπό τήν πατριαρχική αὐλή δημιουργήθηκε σιγά σιγά μέτρην καιρό μιά νέα **τάξη εὐγενῶν**, πού πήρε σημαντικό μέρος στή ζωή τῆς ἐκκλησίας. Αὐτοὶ εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἀπό τά διάφορα μέρη τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ μόνο μέτρην καιρό ἀπόκτησαν ἀνώτερη κοινωνική θέση καὶ ἀξίωμα. Οἱ νέοι αὐτοὶ εὐγενεῖς δονομάστηκαν **Φαναριῶτες** ἀπό τήν συνοικία, δπου βρισκόταν τό Πατριαρχεῖο. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦταν ἔξυπνοι, μάθαιναν ἔνεις γλώσσες καὶ ἥξεραν τά εὐρωπαϊκά ζητήματα καλύτερα ἀπό τούς Τούρκους. Γι' αὐτό δὲ Σουλτάνος τούς χρησιμοποιοῦσε σέ ἀνώτερες κρατικές ὑπηρεσίες καὶ πολλοὶ διακρίθηκαν ώς διερμηνεῖς ἢ πρεσβευτές τῆς Πύλης. Ἀργότερα ἀπ' αὐτούς δὲ Σουλτάνος διάλεγε τούς ήγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας.

Ἄλλα οἱ Φαναριῶτες, ἐπειδή ζοδσαν ἀνάμεσα στούς Τούρκους καὶ ἔρχονταν συνεχῶς σέ ἐπαφή μέτρην Τούρκους κυβερνήτες, εἶχαν ἔξοικειωθεῖ μέτρην τρόπους τους, καθώς καὶ μέτρης συνήθειες τῆς τουρκικῆς αὐλῆς. Τίς ἀνώτερες θέσεις στήν τουρκική ὑπηρεσία τίς ἐπαιρναν μέτρηδοκίες καὶ ταπεινώσεις καὶ πολλές φορές δὲ τιτλοῦχος ραγιάς τίς πλήρωνε μέτρη ζωή του, γιατί τά τουρκικά ἥθη τότε ἦταν ἄγρια καὶ δὲ Σουλτάνος ἢ μεγάλος βεζίρης γιά τήν παραμικρή αἰτία ἢ συκοφαντία τόν ἔστελνε στήν κρεμάλα.

‘Η διοίκηση τῶν κοινοτήτων

Ανέκαθεν οἱ ἑλληνικές πόλεις καὶ τά χωριά ἦταν δργανωμένα σέ κοινότητες. Ὁριζαν δηλαδή μία ἐπιτροπή, πού φρόντιζε, γιά νά συντηρεῖ τούς ναούς, τίς βρύσες, τά νεκροταφεῖα κ.τ.λ. Οἱ Τούρκοι τίς ἀναγνώρισαν καὶ τίς διατήρησαν, γιά τούς λόγους πού τίς εἶχαν διατηρήσει καὶ οἱ Ρωμαῖοι καὶ οἱ Βυζαντινοί, γιατί διευκόλυναν τό ἔργο τῆς διοικήσεως. Ἰδίως τούς βοηθοῦσαν στή φορολογία, γιατί ἡ κυβέρνηση, ἀντί νά ἀπευθύνεται σέ ίδιατες, εἶχε ὑπεύθυνα σωματεῖα, μέτρη τά δόποια συνεννοοῦνταν γιά τήν εἰσπραξή τῶν φόρων. Οἱ προύχοντες ἢ προεστοί ἢ δημογέ-

ροντες η κοτζαμπάσηδες κάθε κοινότητας συνεννοοῦνταν μέ τίς τουρκικές ἄρχες η μέ τούς ἐνοικιαστές τῶν φόρων καὶ καθόριζαν τό ποσό τοῦ φόρου, πού ἔπρεπε νά πληρώνει η κοινότητα. Αὐτοί ἀκόμη κανόνιζαν τό μερίδιο, πού ἀναλογοῦσε σέ κάθε κάτοικο.

Tá προνόμια τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους

"Ετσι λοιπόν περισσότερο παλιές συνήθειες παρά καλοπροαιρέτες παραχωρήσεις τῶν Σουλτάνων δημιούργησαν ἕνα εἰδος αὐτοδιοικήσεως τῶν Ἑλλήνων κάτω ἀπό τήν τουρκική κυριαρχία. Τήν αὐτοδιοίκηση τῶν θρησκευτικῶν καὶ κοινοτικῶν πραγμάτων τήν ὀνόμασαν ἀργότερα προνόμια τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, πού ὅμοιά τους εἶχαν καὶ οἱ ἄλλες ἐθνότητες τῆς Τουρκίας. Οὐσιαστικά τά προνόμια εἶναι τά ἔξης:

1. Ἐλευθερία θρησκείας καὶ γλώσσας.

2. Προστασία καὶ ἀπαραβίαστο τοῦ Κλήρου. Οἱ ἐπίσκοποι ἀσκοῦσαν ἕνα εἰδος πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐπιβλέψεως. Δικαιοῦνταν δηλαδή σύμφωνα μέ τούς χριστιανικούς νόμους, πού ὑπῆρχαν πρίν ἀπό τήν τουρκική κατάκτηση, νά τιμωροῦν ὅσους ἔκαναν πάραβάσεις στά θρησκευτικά ή οἰκονομικά ζητήματα, πού ἀφοροῦσαν τήν κοινότητα. Ἡ τιμωρία, πού τούς ἐπέβαλλαν, ἦταν ὁ ἔξωεκκλησιασμός, τό ἀνάθεμα, ὁ ἀφορισμός η καὶ η παράδοση τους στίς πολιτικές ἄρχες. Ὁ Πατριάρχης είχε τό δικαίωμα νά καταδικάζει τούς παραβάτες σέ φυλάκιση η καὶ σέ θάνατο ἀκόμη.

4. Μέ ρητή ἐντολή τοῦ Σουλτάνου ὑπάγονται στόν Κλῆρο ὅλες οἱ δίκες, πού ἔχουν σχέση μέ τό γάμο καὶ τίς κληρονομίες. Τίς δίκες αὐτές τίς ἐκδικάζει τό Πνευματικό Δικαστήριο, στό ὅποιο προεδρεύει ὁ ἐπίσκοπος. Γιά τίς ἀποφάσεις του μπορεῖ νά ὑποβάλλει κανείς ἔφεση μόνο στήν Ιερή Σύνοδο καὶ στόν Πατριάρχη. Ἄλλα, ἐπειδή η διαδικασία στά δικαστήρια τῶν Τούρκων ἦταν πολυέξοδη καὶ ἐνέπνεε μικρή ἐμπιστοσύνη, οἱ χριστιανοί ὑπόβαλλαν στό Πνευματικό Δικαστήριο ἀκόμη καὶ τίς ἀστικές ὑποθέσεις τους. Πολλές φορές Τούρκοι καὶ Ἐβραῖοι κατάφευγαν κι αὐτοί στούς ἀρχιεπισκόπους, γιατί εἶχαν μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη στήν ἀμεροληψία τή δική τους παρά στοῦ Μουφτῆ τῶν Τούρκων.

5. Ἐλευθερία τῆς δημοτικῆς διοικήσεως, δηλαδή τῆς αὐτοδιοικήσεως τῶν Κοινοτήτων ἀπό μία δημογεροντία(ἕνα συμβούλιο δημογερόντων), η δποιαέκλεγόταν ἐλεύθερα ἀπό τούς κατοίκους. Μερικές ἀπό τίς ἑλληνικές κοινότητες εἶχαν μεγαλύτερα προνόμια, δπως ἦταν η Χίος, η Τήνος, η Νάξος καὶ τά τρία ναυτικά νησιά "Υδρα, Σπέτσες καὶ Ψαρά, πού ἔξαρτιόνταν κατευθείαν ἀπό τόν Καπετάν πασά (ναύαρχο καὶ Ὅπουργό τῶν Ναυτικῶν). Ἐξάλλου η Μάνη στήν πραγματικότητα ποτέ δέν ὑποτάχτηκε στούς Τούρκους καὶ ἀπό τήν ἐπανάσταση τῶν Ὀρλώφ (1770) κι ἐπειτα κυβερνιόταν ἀπό ἓναν ντόπιο ἄρχοντα, πού διοριζόταν ἀπό τό Σουλτάνο καὶ είχε τό τίτλο τοῦ μπέη.

Άρματολοί και Κλέφτες

Τήν ύπεράσπιση τῶν δρεινῶν διαμερισμάτων τῆς Ἑλλάδας τήν ἐμπιστεύτηκε ὁ Σουλτάνος σέ στρατιωτικά σώματα, πού γιά πρότη φορά είχαν σχηματιστεῖ κατά τή βυζαντινή ἀκόμη ἐποχή, γιά νά ἀντιμετωπίσουν τίς ἐπιδρομές τῶν Σέρβων και τῶν Φράγκων. Τά στρατιωτικά αὐτά σώματα δονομάστηκαν ἄρματολοί, οἱ ἀρχηγοί τους καπετάνιοι και τά διαμερίσματα, πού ἐπόπτευαν, ἄρματολίκια.

Στήν πραγματικότητα δόμως μεγάλα διαμερίσματα τῆς Ἑλλάδας, ὅπως τά "Αγραφα, τό Ξηρόμερο, ἡ περιοχή ἀνάμεσα στό Πήλιο και στόν "Ολυμπο κτλ, βρίσκονταν συνεχῶς σέ ἀναρχία. "Ενα σημαντικό μέρος τῶν κατοίκων βρισκόταν σέ κατάσταση ἀνταρσίας ἡ ἡμιανταρσίας. Δέν ἦταν λίγοι και ἐκείνοι πού ζοῦσαν ἀπό τή ληστεία. "Αλλά ἡ ληστεία θεωροῦνταν ἐκδήλωση τῆς ἀγάπης τῶν Ἑλλήνων γιά τήν ἐλευθερία. "Οσοι δέν μποροῦσαν νά ὑποφέρουν τό ζυγό τῆς σκλαβιᾶς, ὅσοι ἔνιωθαν μέσα στό στήθος τους τήν καρδιά τους νά πλημμυρίζει ἀπό γενναιότητα ἔφευγαν στά βουνά και ὁ χτεσινός σκλάβος γινόταν ἔνας φοβερός ἔχθρος. Αὐτοὶ ἦταν οἱ λεγόμενοι κλέφτες. «'Αλλά τό δόνομα τοῦ κλέφτη ὅχι μόνον δέ θεωροῦνταν ντροπή, δπως γινόταν μέ τό δόνομα τοῦ ληστῆ στούς ἀρχαίους, ἀλλά ἀντίθετα νομιζόταν δοξασμένο και τά δνόματα ἐκείνων πού ἀναδείχτηκαν ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τούς ἄντρες μεταδίνονταν μέ σεβασμό ἀπό γενιά σέ γενιά», γράφει ὁ ιστορικός τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως Σπυρ. Τρικούπης.

Ἡ Πύλη δέν ἔδινε μεγάλη σημασία στίς ἀπομονωμένες αὐτές ἀνταρσίες και περιοριζόταν μόνο νά τιμωρεῖ ἄγρια ὅσους κατόρθων νά συλλάβει. "Αλλά ἀνάμεσα στό φρουρό και τόν ἀντάρτη ἡ ἀπόσταση δέν ἦταν μεγάλη. "Ο χτεσινός ὄρματολός γινόταν δ ἀνριανός κλέφτης και πολλούς δνομαστούς κλέφτες τούς διόριζε ἡ Πύλη ἄρματολούς. Γενικά ὑπῆρχε μιά βαθύτερη συμπλάθεια ἀνάμεσα στούς ἄρματολούς και τούς κλέφτες, πού τούς ἔνωντε τό μίσος ἐναντίον τῶν Τούρκων. Γι' αὐτό και ἡ ἔθνική συνείδηση τούς ἔξυψωσε και τούς δύο σέ ἥρωες. "Ο "Ολυμπος, ἡ Πίνδος, τά "Αγραφα, τό Ξηρόμερο, δ Βάλτος είναι τά ξακουστά λημέρια τους, ἐνδι ή ζωή τους, τά κατορθώματα και τά παθήματά τους ἀποτελοῦν τό ἀγαπημένο θέμα τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν.

Τό ἐμπόριο και ἡ ναυτιλία τῶν Ἑλλήνων

Ἡ καταστροφή τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὀφείλεται κυρίως στήν παρακμή τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ τῆς και τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς στά παράλια. ᩴ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου και τῆς ναυτιλίας τῶν ιταλικῶν πόλεων και ἡ κατάληψη τῆς Κωνσταντινούπολεως ἀπό τούς Φράγκους στά 1204 χτύπησαν ἀποτελεσματικά τό βυζαντινό ἐμπόριο. "Αλλά τήν καταστροφή τή συμπλήρωσε ἡ τουρκική κατάκτηση και ἔτσι δέν μπορεῖ νά γίνει σπουδαῖος λόγος γιά ναυτιλία και ἐμπόριο τῶν Ἑλλήνων στά πρότα χρόνια ὑστερα ἀπό τήν Αλωση. "Αλλά, δταν μέ τήν ἐπέκταση τῶν Τούρκων δημιουργήθηκε καινούρια κατάσταση πραγμάτων, οἱ "Ελληνες σιγά σιγά πῆραν στά χέρια τους τό ἐμπόριο. Σ' δλη τήν Τουρκία οἱ "Ελληνες ἔξασκοδσαν τό μικροεμπόριο και ἀργότερα ἔγιναν οἱ ἀπαραίτητοι μεσίτες και διεκπεραιωτές τῶν

μεγάλων ἐμπορικῶν καὶ ναυτιλιακῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Εὐρωπαίων. Κατά τὸ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰώνα, ὅπότε ἄκμαζε τὸ γαλλικό ἐμπόριο στὴν Ἀνατολή, οἱ Ἔλληνες πλούτισαν ὡς ἐμπορικοί πράκτορες τῶν Γάλλων. Ἰδίως στὴ Σμύρνη ἀναπτύχιηκαν πλούσιες ἐμπορικές ἐπιχειρήσεις.

Μά το πό σπουδαιό γεγονός γιά τὸν τουρκοκρατούμενο ἑλληνισμό εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ ναυτικοῦ τῶν νησιῶν. Πρώτη ἡ "Υδρα ἀπόκτησε ναυτικό καὶ τῇ μιμῆθηκαν ἄλλα νησιά, ὥπως οἱ Σπέτσες, τὰ Ψαρά, ἡ Μύκονος κτλ. Τὸ ΙΗ' αἰώνα οἱ Ἔλληνες εἶχαν σπουδαία ναυτιλία. Μὲ τὰ ἵστιοφόρα πλοῖα τοὺς μετακόμιζαν σιτάρι ἀπό τὴν Ρωσία ἡ ἐγχώρια προϊόντα στὴν Εὐρώπη καὶ ἔπαιρναν ἀπό ἐκεῖ ἀποικιακά, ὑφάσματα καὶ ἄλλα βιομηχανικά εἰδη. Ἡ ἐλληνική ναυτιλία ὠφελήθηκε πολὺ ἀπό τὴν συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καΐναρτζῆ (1774), πού ἔγινε ἀνάμεσα στὴν Ρωσία καὶ τὴν Τουρκία καὶ πού ἐπέτρεπε ὑστερα καὶ ἀπό μεταγενέστερες συμβάσεις στὰ ἐλληνικά πλοῖα νά ταξιδεύουν μέρωσική σημαία. Κατὰ τοὺς πολέμους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὸ ναυπολεόντειο ἀποκλεισμό οἱ Ἔλληνες ναυτικοὶ πλούτισαν μέ τὸ ἐμπόριο καὶ ἰδίως μέ τὸ λαθρεμπόριο. Τολμηροί θαλασσινοί, καθώς ἦταν, περιφρονοῦσαν τοὺς κινδύνους τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ ἔφερναν στὰ εὐρωπαϊκά λιμάνια ἐμπορεύματα, πού οἱ τιμές τους εἶχαν φτάσει σὲ μεγάλα ὑψη.

Τὰ ἐμπορικά καράβια τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦταν ὀπλισμένα μέ τηλεβόλα, γιατὶ φοβοῦνταν τοὺς πειρατές τοῦ Ἀλγερίου, καὶ οἱ ναῦτες ἦταν ἔξασκημένοι στὶς συμπλοκές. Γι' αὐτό καὶ ἦταν εὔκολο νά μεταβληθοῦν αὐτά σὲ πολεμικά πλοῖα. Ἡ ἀντοχή, ἡ φροντίδα τῶν Ἐλλήνων καὶ ἰδίως ἡ συνήθεια τοὺς νά ζοῦν μιά λιτή ζωὴ τοὺς ἔκαμαν ἀσυναγώνιστους σὲ πολλά εἰδή ἐπιχειρήσεων. Στὴ Μασσαλίᾳ, τὴ Γενούα, τὴ Βενετία, τὴν Ἀμβέρσα, στὸ Λονδίνο καὶ στὸ Παρίσι καὶ σὲ ἄλλα μεγάλα κέντρα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐμπορίου δημιουργήθηκαν παροικίες Ἐλλήνων ἐμπόρων. Ἡ διασπορά αὐτή ὠφέλησε τὸ ἔθνος, γιατὶ οἱ Ἔλληνες γνώρισαν ἔναν ἀνώτερο κόσμο καὶ ἀκόμη τὸν τρόπο τῆς σκέψεως τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἐτσι γνώρισαν καλύτερα τὴν εὐρωπαϊκή πολιτική. Κοιτάζοντας ἀπό κάποια ἀπόσταση κατάλαβαν ὅτι ἡ Τουρκία εἶναι ἔνα κράτος πού καταρρέει καὶ ὅχι δὲ τρομερός καὶ ἀκαταπολέμητος κατακτητής, ὥπως τὴν αἰσθάνονταν, ἐφόσον βρίσκονταν κάτω ἀπό τὸ πέλμα τῆς.

Ἡ ἐλληνική παιδεία στήν Τουρκοκρατία

Αφότου οἱ τελευταῖοι Ἔλληνες ἀνθρωπιστές, ὥπως δὲ Πλήθων, δὲ Βησσαρίων, δὲ Γεώργιος Τραπεζούντιος, δὲ Ιωάννης Ἀργυρόπουλος καὶ ἄλλοι, μπροστά στὴν τουρκική λαιλατὰ ἔφευγαν καὶ μεταλλαγμάτισαν τὸ ἀρχαίο ἐλληνικό πνεῦμα στὴ Δύση, πυκνό σκοτάδι σκέπασε τὴν ἄτυχη Ἀνατολή. Ὁστόσο καὶ στὰ πιό σκοτεινά χρόνια τῆς σκλαβιᾶς δέν ἔλειψαν κάποια ἀμυδρά φῶτα σὲ διάφορα σημεῖα τῆς ἐλληνικῆς χώρας. Λένε πώς τὸ τραγικό πρόβλημα τῆς παιδείας τοῦ σκλαβωμένου ἔθνους τὸ συνέλαβε σ' ὅλη τοῦ τίν ἔκταση δὲ πρῶτος ὑστερα ἀπό τὴν "Αλωση Οἰκουμενικός Πατριάρχης Γενναδίος δέ δὲ Σχολάριος. (Πρέπει δημοσίως ἐδῶ νά σημειωθεῖ ὅτι ὡς τώρα δέν ἔχουμε καμία σαφή καὶ ρητή μαρτυρία διὰ τὸν πρῶτο αἰώνα ὑστερα ἀπό τὴν "Αλωση λειτουργησε σχολεῖο στήν Κωνσταντινούπολη, ἢν καὶ πιστεύεται

σύμφωνα μέ μιά παλιά παράδοση δι τή περίφημη ἀπό τή βυζαντινή ἐποχή Πατριαρχική Σχολή ἀνασυστήθηκε καὶ λειτουργούσε ἥδη ἀπό τά χρόνια τῆς πατριαρχείας τοῦ Γενναδίου. Στά 1556, δταν ἀνέβηκε στόν Πατριαρχικό θρόνο ὁ Ἰωάσαφ, μαζί μὲ τό Ναυπλιώτη λόγιο Ἰωάννη Ζυγομαλᾶ ἰδρυσε τό πρῶτο γνωστό πατριαρχικό σχολεῖο, πού ἡταν ὁ πρόδρομος τῆς Μεγάλης Σχολῆς τοῦ Γένους¹). Μά οἱ λόγιοι τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα δέν εἶχαν ἀποβάλει τή μεσαιωνική στενότητα καὶ συνέχιζαν τή μακροχρόνια φιλονικία μέ τή δυτική ἐκκλησία, προσπαθώντας νά διακριθοῦν γιά τό μίσος τους ἐναντίον τῶν παπιστῶν. Μόλις κατά τό ΙΖ' αἰώνα ἔγινε κάποια μεταβολή, γιατί οἱ λόγιοι ξαναθυμοῦνται ζωηρότερα τόν ἀρχαῖο κόσμο καὶ ἀρχίζουν νά διαισθάνονται τή σημασία τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, πού ἀναπτύσσεται στήν Εὐρώπη.

Ἄρχηγός τῆς νέας τάσεως είναι ὁ **Κύριλλος Λούκαρης** (1572-1638), πού ἡταν σύγχρονος τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ Καρτέσιου. Ἐπανειλημμένα ἔγινε πατριάρχης καὶ ἡταν ἔνας σπουδαῖος διανοούμενος καὶ πνευματικός μαχητής. ቍ ζώῃ του είναι γεμάτη ἀπό ἀγῶνες καὶ περιπέτειες, γιατί ή ἐλευθερία τῶν θεολογικῶν φρονημάτων του ξεσήκωσε ἐναντίον του πολλούς ἀντιπάλους, δικούς μας καὶ ξένους. Ἀλλά οἱ σκληροὶ ἀγῶνες ἔδωσαν στά συγγράμματά του δύναμη καὶ βαθύτητα, πού ὡς τότε ἡταν ἀγνωστη. Στίς δικές του μέρες ἰδρύθηκε στήν Κωνσταντινούπολη τό πρῶτο τυπογραφεῖο, πού ἡταν ἔξαρτημα τῆς Μεγάλης Σχολῆς τοῦ Γένους. Τό τυπογραφεῖο τό ἀγόρασε ἀπό τό Λονδίνο μέ χορηγίες τοῦ ξακουστοῦ Πατριάρχη ὁ Ἱερωμένος Κεφαλλονίτης Νικόδημος Μεταξᾶς καὶ λειτούργησε κάτω ἀπό τή δική του διεύθυνση. Τέλος, ἐπικράτησαν οἱ δολοπλοκίες τῶν ἀντιπάλων τοῦ Λούκαρη κι ἔτσι ὁ φωτισμένος Πατριάρχης καθαιρέθηκε καὶ ἔξοριστηκε καὶ τέλος πέθανε μέ μαρτυρικό θάνατο.

Ἄλλοι σπουδαῖοι διανοούμενοι σύγχρονοι τοῦ Λούκαρη είναι ὁ **Κορυδαλλέας**, ὁ **Καρυοφύλλης** καὶ ὁ **Λέων Ἄλλατιος**, πού περιμένει τή σωτηρία τῶν Ἐλλήνων ἀπό τοὺς Εὐρωπαίους. Στό ποίημά του Ἐλλάς ζητεῖ ἀπό τόν καρδινάλιο Ρισελιέ νά βοηθήσει τήν πατρίδα του, πού τήν ποδοπατοῦν οἱ Τούρκοι. Ἀπεικονίζει ἀκόμη σ' αὐτό τήν παλιά ἑλληνική λαμπρότητα καὶ θρηνεῖ γιά τήν δλοκληρωτική καταστροφή τῆς Ἐλλάδας καὶ γιά τή βαθιά νύκτα, πού τή σκεπάζει.

Κατά τά τέλη τοῦ ΙΖ' καὶ τίς ἀρχές τοῦ ΙΗ' αἰώνα ἀρχίζει ἡ δράση τῶν Μαυροκορδάτων. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1636-1709) σπουδάσε στήν Πάδοβα τῆς Ἰταλίας καὶ ἔγραψε μιά σπουδαία διατριβή στά λατινικά γιά τήν κυκλοφορία τοῦ αἵματος. "Εγίνε καὶ καθηγητής τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ιατρικῆς καὶ τιμήθηκε πολύ ἀπό τόν Κιοπρουλή Ἀχμέτ-πασά. Κατά τίς διαπραγματεύσεις τῆς εἰρήνης τοῦ Κάρλοβιτς (1699) διορίστηκε μεγάλος διερμηνέας καὶ ἔδειξε ἔξαιρετη διπλωματική ἐπιδεξιότητα. Γι' αὐτό εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη ἐπιρροή στούς Τούρκους καὶ δικαπιεσμένους ἑλληνικός λαός ἔστρεφε τά βλέμματά του πρός αὐτόν, δπως σέ πατέρα. "Έγραψε πολυάριθμα συγγράμματα, ἀπό τά δποῖα σπουδαιότερα είναι ἡ **Ρητο-**

1. Ἰστορία τοῦ Ἐλληνικοῦ Ἐθνους, τ. I. Ἀθήνα 1974, σ. 372-373.

ρική, ή Γραμματική, ή Ιουδαϊκή και Ρωμαϊκή Ιστορία, πού έχυσαν φωτεινή άκτινα στο Φανάρι και ανοιξαν τό δρόμο για μιά πιο έλευθερη σκέψη.

Ο γιός του δ Νικόλαος Μαυροκορδάτος είναι δ πρώτος "Ελληνας δισποδάρος (= ήγεμόνας) της Βλαχίας (1709) και έδωσε τήν πρώτη ώθηση στήν άνάπτυξη του έλληνισμού στις παραδονάβεις ήγεμονίες. Ήδρυσε τυπογραφεῖο και σχολή, στήν οποία διδάσκονταν ή έλληνική και ή λατινική γλώσσα. Από τήν έποχή έκείνη ώς τήν έπανάσταση ή Βλαχία και ή Μολδαβία γίνονται κέντρο έλληνικής παιδείας. Στό Βρουκουρέστι και στό Ίασιο λειτουργούν άνωτερα έλληνικά σχολεῖα ('Ακαδημία, Λύκειο). Άκομη οι "Ελληνες ήγεμόνες στις αὐλές τους περιποιούνται και τιμοῦν "Ελληνες διανοούμενους και δασκάλους.

Η άνάπτυξη της έλληνικής παιδείας κατά τό ΙΗ' αιώνα

Γιά πραγματική πρόδοδο της έλληνικής παιδείας μπορεῖ νά γίνει λόγος μόνο κατά τό ΙΗ' αιώνα. Γιατί, ένω παλαιότερα ή παιδεία περιορίζόταν μόνο στόν Κλήρο και σχολεῖα συντηρούνταν μακριά άπό τό βλέμμα της τουρκικής έξουσίας σέ μοναστήρια ή στούς νάρθηκες τῶν ἐκκλησιῶν, τώρα ή παιδεία τείνει νά γίνει πιό κοσμική, γιατί ή τάξη τῶν έμπορων ζητεῖ διαφορετική μόρφωση. Γι' αὐτό δημιουργούνται έκπαιδευτήρια σέ πολλά μέρη. Κατά τό πρότυπο της Πατριαρχικής Σχολῆς τού Φαναρίου, ή οποία διατελούσε κάτω άπό τήν έπιβλεψη τού Κλήρου και γι' αὐτό είχε άποκτήσει μεγάλη υπόληψη, ίδρυθηκαν κατά τό ΙΗ' αιώνα άνωτερα σχολεῖα στήν Πάτμο, τά Ιωάννινα, τή Λάρισα, τή Θεσσαλονίκη, στό Τύρναβο, στήν Άδριανούπολη.

Τό ΙΖ' αιώνα, κυρίως δμως τό ΙΗ' αιώνα, σέ μεγάλη άκμή ξφτασε ή ήπειρωτική πρωτεύουσα, τά Γιάννεννα. Κατά τήν τουρκική άπογραφή τού 1731 ή πόλη άριθμούσε 40 χιλιάδες κατοίκους άπό τούς οποίους τά 3/4 ήταν "Ελληνες, και κατά τά μέσα τού αιώνα ξγινε σπουδαϊο έμπορικό κέντρο. Μερικοί καλοί πατριώτες Γιαννιώτες, πού πλούτισαν στήν Πόλη, ιδίως δμως στό έξωτερικό, φιλοτιμήθηκαν νά κάμουν τήν πατρίδα τους φωτοβόλο πνευματικό κέντρο.

Η ιστορία της έλληνικής παιδείας κατά τήν περίοδο της Τουρκοκρατίας είναι περισσότερο συνυφασμένη μέ τήν ιστορία της Όρθοδοξης Εκκλησίας. Γι' αὐτό και ένα μεγάλο μέρος της είναι ξργο τῶν κληρικῶν. Πολύ χαρακτηριστικό είναι τό γεγονός οτι στούς μακροσκελεῖς καταλόγους τῶν Έλλήνων διανοούμενων στά χρόνια της Τουρκοκρατίας τά δύο τρίτα και περισσότερο άπό τούς δασκάλους είναι ίερωμένοι.

Οι δάσκαλοι του γένους

Ένας άπό τους άρχαιοτερους διανοούμενους του ΙΗ' αιώνα είναι ο Κεφαλλονίτης Ηλίας Μηνιάτης (1669-1714), πού είναι ένας έξαιρετικός έκκλησιαστικός ρήτορας. Γιά νά πλησιάσει τήν ψυχή τού λαού, χρησιμοποιούσε πιό άπλή γλώσσα και οί γεμάτες άπό ζωή δομιλίες του άκομη και σήμερα διαβάζονται μέ ευχαρίστηση. Άλλα οί κορυφαῖοι διανοούμενοι τού ΙΗ' αιώνα είναι δύο Κερκυραῖοι, ο Εὐγένιος Βούλγαρης (1716-1806) και ο Νικηφόρος Θεοτόκης (1736-1800). Ο Βούλγαρης είχε φιλοσοφικό μυαλό και σπούδασε στήν Πάδοβα. Γνώρισε τίς θεωρίες τού Λόκκε (Locke), τού Λάιμπνιτς (Leibniz) και τού Βόλφ (Wolff) και έπιχειρήσε νά είσαγάγει και στήν Ελλάδα τά διδάγματά τους. Η Λογική του (1766) και ή Μεταφυσική του (1805) είναι άπό τά πιο άξιόλογα έργα τῶν νεώτερων Ελλήνων. Ο Θεοτόκης άγαπησε περισσότερο τά μαθηματικά και τίς φυσικές έπιστημες. Άλλα διακρίθηκε και ώς θεολόγος ιεροκήρυκας. Τό Κυριακοδρόμιό του, δηλαδή άναντεις τῶν Εναγγελίων τῆς Κυριακῆς, άκομη και σήμερα χρησιμεύουν ώς βοήθημα γιά τούς ιεροκήρυκες. Και οί δυό τους ήταν ιερωμένοι και διδάξαν σέ διάφορες σχολές. Μετανάστευσαν στή Ρωσία, δπου έργαστηκαν μέ ζῆλο, γιά νά διαφωτίσουν τόν δρθόδοξο ρωσικό λαό και διακρίθηκαν και οί δυό. Η αυτοκράτειρα Αίκατερίνη τούς περιποιήθηκε και τούς έκαμε άρχιεπισκόπους.

Άλλος δάσκαλος τού γένους ήταν ο Φραγκίσκος Σκούφος άπό τίς Κυδωνίες τῆς Κρήτης. Σπούδασε θεολογία και φιλοσοφία στό Ελληνικό Κολλέγιο τού Αγίου Αθανασίου στή Ρώμη. Στά 1669 διορίστηκε δάσκαλος στή Φλαγγινιανή Σχολή στή Βενετία. Έγραψε ρητορική και πολλά άλλα έργα.

Μέ τά χρόνια αύτά συμπίπτει ή δράση τού Κοσμᾶ τού Αίτωλου (1714- 1779). Γεννήθηκε στό χωριό Ταξιάρχης, πού βρίσκεται κοντά στό Μεγάλο Δέντρο τῆς Αίτωλιας, και νεώτατος έγινε καλόγερος. Διψούσε γιά μάθηση και γιά δράση και κατόρθωσε μέ πολλές περιπέτειες νά φτάσει στήν Κωνσταντινούπολη. Έκει γνωρίστηκε και έκτιμήθηκε άπό τόν Πατριάρχη και πολλούς Αρχιεπισκόπους και, σάν νά κυριεύτηκε άπό θεϊκή έμπνευση, άρχισε νά κηρύγτει τό θεϊκό λόγο άπό τό 1760. Γύρισε σχεδόν δλόκληρη τήν Ελλάδα, τά νησιά τού Αίγαιου, τή Μακεδονία, τήν Ήπειρο, τή Θεσσαλία, τή Στερεά Ελλάδα και τά Επτάνησα. Τά κηρύγματά του τά έκανε στήν άπλη γλώσσα τού λαού και ξεσήκωσε άκρατητο ένθουσιασμό σέ χιλιάδες λαό, πού έτρεχε νά παρακολουθήσει τό κήρυγμά του. Στά τελευταῖα χρόνια του ο Κοσμᾶς είχε διαλέξει ώς κέντρο τῆς δράσεώς του τήν Ήπειρο. Έκει τόν έπιασαν οί Τούρκοι και τόν θανάτωσαν μέ μαρτυρικό θάνατο στίς 24 Αύγουστου τού 1779. Η Έκκλησία μας τόν κατάταξε άναμεσα στούς Αγίους.

Άλλα άλογα αύτούς τούς έπερασε στή Φήμη ο Αδαμάντιος Κοραής (1748-1833), γιατί στό πρόσωπό του τό έθνος είδε τό σπουδαιότερο σοφό και έρμηνευτή τῶν προγονικῶν συγγραμμάτων του. Ο Κοραής ήταν πολύ έπιμελής και έξυπνος μελετητής και έγραψε πολλά και μέ ποικίλο περιεχόμενο συγγράμματα. Σχολίασε και τύπωσε άρχαιοις Ελληνες συγγραφεῖς, δπως τόν Ξενοφώντα, τόν Πλάτωνα, τόν Ιπποκράτη, τόν Πλούταρχο, τό Θεόφραστο (Ελληνική Βιβλιοθήκη, 1807-

1825). Είναι άπό τούς λίγους "Ελληνες, πού έκτιμήθηκαν στή Δύση καί γι' αυτό έπανειλημμένα προτάθηκε νά γίνει μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν Γραμμάτων. Προπάντων δμως ἡταν εὐγενικός χαρακτήρας, ἀγαποῦσε μέ πάθος τήν πατρίδα του καί ἀπό τό Παρίσι, δπου ἡταν ἐγκαταστημένος, ἐργάστηκε μέ κάθε τρόπο γιά τήν πνευματική ἀφύπνιση καί τήν ἀπελευθέρωσή της.

Τούς ἔξαιρετικούς λοιπόν αὐτούς ἄντρες, πού στά σκοτεινά ἐκεῖνα χρόνια βοήθησαν στήν πνευματική καλλιέργεια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τούς ὀνόμασαν **Δασκάλους** τοῦ Γένους.

Ἡ δημοτική ποίηση

Ἐκτός ἀπό τή λόγια λογοτεχνία, πού λίγοι μόνο τήν καταλάβαιναν, δ Ἑλληνικός λαός είχε δημιουργήσει ἥδη κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους μία δημοτική ποίηση στήν κοινή ἀπλή γλώσσα, πού μιλιόταν ἀπό ὅλους. Στήν ἀρχὴ ἡ δημοτική ποίηση ἐμφανίζεται στό λαό τῆς πρωτεύουσας καί στά τσουχτερά πειράγματα τοῦ ἵπποδρόμου.

Δέν ἄργησε δμως νά ἀποκτήσει μεγάλη λαμπρότητα στά **ἀκριτικά τραγούδια** τῆς Μ. Ἀσίας. Τά τραγούδια αὐτά ἔξυμνοῦσαν τά ἡρωικά κατορθώματα τῶν συνοριακῶν φρουρῶν, πού ὀνομάζονταν **Ἀκρίτες**, στούς ἀσταμάτητους πολέμους ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Ἀργότερα δ Ἑλληνικός λαός θρήνησε τήν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί σ' δλη τή διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας τραγούδησε τά βάσανα καί τούς πόθους του.

Πολλά ἀπό αὐτά τά τραγούδια, πού ὀνομάζονται **δημοτικά τραγούδια** τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, είναι ἀριστουργήματα γιά τήν ἐκφραστική τους δύναμη καί τήν τελειότητα τῆς μορφῆς τους. Τραγουδοῦν συνήθως τά ἀπλά καί ἰσχυρά συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου, τή λύπη, τόν ἔρωτα καί τόν πόνο γιά τό θάνατο. "Ἄλλα πάλι ἔξυμνοῦν τόν ἡρωισμό τῶν ἀντρῶν ἐκείνων πού πολέμησαν τούς Τούρκους ἡ ἐπεσαν θύματα τῆς ἀγριότητάς τους, ίδιως τούς ἀρματολούς καί τούς κλέφτες. Διαπνέονται ἀπό θερμή ἀγάπη πρός τή φύση, τά ψηλά βουνά, δπως είναι δ "Ολυμπος καί δ Κίσσαβος, πρός τά μεγάλα πουλιά, πού ζοῦν στήν ἐλεύθερη ἀτμόσφαιρα τῶν βουνῶν. Ἐκδηλώνουν ἀνήσυχο ἐνδιαφέρον γιά τούς πολεμιστές, πού ἀφήνουν τά σπίτια τους καί φεύγουν στά βουνά. Πολλά ἀπ' αὐτά είναι συνθεμένα ἀπό γυναῖκες, ἀπό συζύγους, μητέρες ἡ ἀδερφές τῶν πολεμιστῶν. Τά δημοτικά τραγούδια ἔξυψω-

Ἀδαμάντιος Κοραής.

σαν τό φρόνημα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ εἶναι τά πιό γνήσια μνημεῖα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς πνευματικῆς καταστάσεως του στά χρόνια τῆς σκλαβιᾶς.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς Κρήτης

Ἐπί 4 1/2 αἰώνες (1210-1669) τό μεγάλο νησί, ἡ Κρήτη, ἔζησε κάτω ἀπό τήν ενετική κυριαρχία. Οἱ Ἐνετοί παρά τίς αθαίρετες πράξεις τους στά θρησκευτικά ζητήματα καὶ τήν ὑποστήριξη τοῦ πατικοῦ κλήρου κυβέρνησαν μέ δὲπεικια. Στίς μέρες τους οἱ Ἑλληνες εἶχαν κάποια σχετική ἐλευθερία στήν ἰδιωτική τους ζωή καὶ στό ἐμπόριο, διατήρησαν τή γλώσσα καὶ τή θρησκεία τους καὶ εἶδαν καλές μέρες, ἵδιως ἀπό τήν Ἀναγέννηση ὡς τήν ἄλωση ἀπό τούς Τούρκους (1669). Οἱ Κρητικοί σ' ὅλο αὐτό τό διάστημα ἀγάπτησαν τά γράμματα, τά τραγούδια καὶ τίς καλές τέχνες, ἵδιως τή ζωγραφική, καὶ ὠφελήθηκαν ἀπό τίς σχέσεις τους μέ τή Δύση. Στά χρόνια λοιπόν τῆς Ἐνετοκρατίας ἀναπτύχθηκε στήν Κρήτη μιά ἀξιόλογη λογοτεχνία. Καλλιεργήθηκε, δύως στίς χώρες τῆς Δύσεως, ἡ λαϊκή γλώσσα, πού ἔγινε ἔξαιρετικό ἐκφραστικό ὅργανο. Οἱ Κρητικοί ἔγραψαν ἔργα σέ πεζό λόγο, διακρίθηκαν ὅμως περισσότερο ὡς ποιητές. "Ἐγραψαν ποιήματα διδακτικά, τραγωδίες, κωμῳδίες, ποιμενικά δράματα καὶ μεγάλα ἀφηγηματικά ποιήματα. Καλλιέργησαν πολύ τό θρησκευτικό δράμα, τό λεγόμενο μυστήριο. "Αριστο δεῖγμα ἀπ' αὐτό τό είδος εἶναι ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, στό δόποιο δι Κρητικός ποιητής Βιτσέντζος Κορνάρος στά νεανικά του χρόνια σέ 1154 πολιτικούς (ἴαμβικούς δεκαπενταύλαβους) στίχους ἀνάστησε τή βιβλική ὑπόθεση.

Γύρω στά 1590 δι Ρεθύμνιος ποιητής Γεώργιος Χορτάτζης ἔγραψε τήν τραγωδία Ἐρωφίλη, πού παρά τό μάκρος της περιέχει ώραῖα μέρη καὶ ἵδιως χορικά. Τό ἔργο μαρτυρεῖ τήν ἐπαφή τῆς Κρήτης μέ τό δυτικό κόσμο. "Ο ἴδιος ἔγραψε καὶ τό ποιμενικό δράμα Πανώρια (ἢ Γύπαρης) καὶ τήν κωμῳδία τοῦ Κατζούρμπου. "Άλλα τό πιό σπουδαιο ἔργο τῆς κρητικῆς ποιήσεως καὶ ἀριστούργημα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας εἶναι τό ἔργο τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου Ἐρωτόκριτος. Στό μακροσκελές αὐτό ρομαντικό ποίημα δι λαϊκός ποιητής ἔξυμνετ τήν ἀντρεία, τήν ἀδολή φιλία, τόν ἔρωτα καὶ τά εὐγενικά συναισθήματα τοῦ λαοῦ. Δίκαια τό ποίημα ἀγαπήθηκε ἀπό τό λαό, διαβάστηκε πολύ στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ὑπήρχαν Κρητικοί, πού ἦξεραν νά ἀπαγγείλουν δλόκληρο τόν «Ἐρωτόκριτον ἀπ' ἔξω.

Στά χρόνια αὐτά διακρίθηκαν οἱ Κρητικοί καὶ στίς Καλές Τέχνες, ἵδιως στή ζωγραφική. "Ηδη τό ΙΣΤ' αἰώνα ἄκμασε στήν ἀγιογραφική τοιχογραφία ἡ βυζαντινή σχολή, πού ἔλκει τήν καταγωγή της πιθανόν ἀπό τίς τοιχογραφίες τοῦ Μυστρᾶ. Τά ἔργα της ἔχεινται ἀπό τίς ἀπότομες φωτοσκιάσεις καὶ ἀπό τήν ἀνάγλυφη μορφή τῶν ἀντικειμένων μέ βίαιες ἀντιθέσεις - ἵδιως τέτοια δψη παρουσιάζουν τά πρόσωπα καὶ τά γυμνά μέρη - καὶ ἔτσι δίνουν τήν ἐντύπωση ἀναγλύφων. Δέν παραμελήθηκαν ὅμως καὶ οἱ φορητές εἰκόνες, πού ἀκολουθοῦν κι αὐτές τήν ἴδια τεχνοτροπία.

Σπουδαιότεροι ἀντιπρόσωποι τῆς Κρητικῆς Σχολῆς κατά τό ΙΣΤ' αἰώνα εἶναι: Ο Θεοφάνης (Στρελίτσας Μπαθᾶς), πού στά 1535 ζωγράφισε τίς τοιχογραφίες τοῦ

καθολικού (= κεντρικής έκκλησίας του μοναστηριού) τῆς μονῆς τῆς Λαύρας στό "Άγιο Όρος, πού ἀποτελούν υπόδειγμα κρητικής τεχνοτροπίας. Ο Θεοφάνης ἐπηρέαστηκε ἀπό ιταλικά έργα, ἀλλά μπρότερες νά υποτάξει ἀρκετά τά ξένα δάνεια στή βυζαντινή τεχνοτροπία. Ο Ζώρζης ζωγράφισε (1547) τό καθολικό τῆς μονῆς τοῦ Διονυσίου στό "Άγιο Όρος.

Εἰκονογράφοι φορητῶν εἰκόνων είναι οἱ ἔξης: "Ο Μιχαήλ Δαμασκηνός (ΙΣΤ'-ΙΖ' αἰώνας)." Εργα τού σώζονται σέ πολλά μέρη τῆς Ἑλλάδος (Κέρκυρα, Ζάκυνθος, Κρήτη, Ἀθήνα καὶ ἄλλοι). Ἐπίσης ἀρκετές τοιχογραφίες του ύπαρχουν στήν ἑλληνική ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στή Βενετία. Σύγχρονος μέ τό Δαμασκηνό είναι καὶ ὁ Γεώργιος Κλότζας. Κατά τό ΙΖ' αἰώνα διακρίθηκαν ὁ Ρεθύμνιος Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μπουνταλής, ὁ Ἡλιού, ὁ Μόσχος, ὁ Θεόδωρος Πουλάκης, γύρω στά τέλη τοῦ ΙΖ' αἰώνα ὁ Βίκτωρ κ.ἄ.

Ἄπό τό κλίμα αὐτό βγῆκε ὁ πιό σπουδαῖος καλλιτέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, γιά τόν δόποιο ἔγινε ἥδη λόγος στό σχετικό μέ τή εὐρωπαϊκή ἀναγέννηση κεφάλαιο.

Ο ἐπτανησιακός πολιτισμός

Τά ἐπτάνησα ἔχουν μιά ἔχωριστή θέση στήν ἀνάπτυξη τοῦ Ἑλληνισμοῦ στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Τά 7 νησιά τοῦ Ἰονίου Πελάγους δέ γνώρισαν τόν τουρκικό ζυγό, ἀλλά ἔζησαν στήν ἀρχή κάτω ἀπό ἐνετική κυριαρχία καὶ ἀργότερα κάτω ἀπό τούς Γάλλους, Ρώσους καὶ Ἀγγλους καὶ γ' αὐτό διατήρησαν μιά ἀμεσότερη ἐπαφή μέ τήν Ἰταλία καὶ τήν υπόλοιπη Εὐρώπη. Ἐξαιτίας ἀπ' αὐτό ἀναπτύχθηκε στά ἐπτάνησα καὶ κυρίως στήν Κέρκυρα μιά ἰδιαίτερη ζωή κι ἔνας ἔχωριστός πολιτισμός. Κατά τό ΙΗ' αἰώνα τά ἀνώτερα σχολεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ βρίσκονταν στήν Κέρκυρα. Ἀπ' αὐτά ἀποφοίτησαν ἀντρες, δύως ὁ Μηνιάτης, ὁ Βούλγαρης, ὁ Θεοτόκης κ.ἄ., πού διακρίθηκαν στά γράμματα. Πάρα πολύ σπουδαῖο γεγονός στήν πνευματική ἀνάπτυξη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους είναι ἡ ἴδρυση τῆς Ἰονίας Ἀκαδημίας. Ο σπουδαῖος Ἀγγλος φιλέλληνας Φρειδερίκος Νόρθ Γκίλφορδ, πού ἤταν γιός υπουργοῦ καὶ ἤξερε τά ἑλληνικά, στά 1824 ἴδρυσε στήν Κέρκυρα ἀνώτατο ἐκπαιδευτήριο, πού δονομάστηκε Ἰονίος Ἀκαδημία, δην διδάσκονταν ἡ κλασική φιλολογία, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἱστορία, ἡ φυσική πειραματική, ἡ νομική καὶ ἡ ιατρική. Σ' αὐτή δίδαξαν ὁ Κ. Ἀσώπιος, ὁ Ἀντρέας Κάλβος κ.ἄ.

Η πίστη στήν ἀναγέννηση τοῦ ἔθνους

Η ἐκκλησία λοιπόν καὶ ὁ Κλήρος, ἡ κοινοτική αὐτοδιοίκηση καὶ ἡ ἔνοπλη ἀντίσταση, πού ἤταν δυνατό, καὶ ἐκτός ἀπ' αὐτά τό ἐμπόριο, ἡ ναυτιλία καὶ ἡ πνευματική ἀνάπτυξη ἤταν τά κοινωνικά καὶ ἡθικά στηρίγματα τοῦ σκλαβωμένου Ἑλληνισμοῦ. Μά οἱ Ἑλληνες ἀπό τίς πρῶτες κιόλας μέρες τῆς καταστροφῆς πίστεψαν ὅτι ἡ τουρκική κυριαρχία θά ἤταν προσωρινή. Ὁστόσο ἡ ἀπελευθέρωση

στούς πρώτους αιώνες үστερα ἀπό τήν ἄλωση ήταν μόνο ἔνας ἀπλός πόθος, γιατί οἱ "Ἐλλῆνες δέν ἔβλεπαν μέ ποιά μέσα ήταν δυνατό νά λυγίσει ή ίσχυρή αὐτοκρατορία τῶν Ὀθωμανῶν. πού μπροστά της ἔτρεμαν ἀκόμη και οἱ Ἐδρωπαῖοι.

"Αλλά ἐπαναστάσεις, ἔστω και ἀπελτισμένες, δέν ἔλειψαν σ' ὅλη τή διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀπό τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς τό 1821 σημειώνονται στήν ιστορία πάνω ἀπό δεκαπέντε σχέδια ἐπαναστάσεως και ἔγιναν γύρω στά δέκα κινήματα, πού είχαν τοπικό χαρακτήρα. "Εγιναν ἐπίσης τρεῖς μεγάλες ἔξεγέρσεις, ἀπό τίς δυοῖς ή μία ἔγινε ἀμέσως үστερα ἀπό τήν ἄλωση (1463-1479), ή δεύτερη τό IZ' αἰ. κατά τοὺς Τουρκοενετικούς πολέμους (1684-1698) και ή τρίτη κατά τόν Τουρκορωσικό πόλεμο τοῦ 1770. Καταπληκτικό παράδειγμα είναι τό δεύτερο κίνημα (τό πρώτο ἔγινε στά 1600 στή Θεσσαλία) τοῦ Μητροπολίτη Λάρισας-Τρίκκης (Τρικάλων) Διονύσιου τοῦ Σκυλόσοφου. Αὐτός үστερα ἀπό τήν ἀποτυχία τοῦ πρώτου κινήματός του συγκέντρωσε 1000 περίπου γεωργούς και βοσκούς ἀπό τά βουνά τῆς Ἡπείρου και μέ δρμητική ἐπίθεση μπήκε στά Γιάννενα τή νύχτα τῆς 10ης πρός τήν 11η Σεπτεμβρίου τοῦ 1611. Κατέλαβε τό Διοικητήριο τοῦ Ὀσμάν-πασᾶ στή συνοικία Καλούστεσμε (σημ. Καλούτσιανη) και ἔζόντωσε μερικούς ἀνθρώπους του. Μά τό κίνημα ἀπότυχε. 'Ο Ὀσμάν ἔπιασε μέ προδοσία τό Διονύσιο και τόν θανάτωσε μέ μαρτυρικό θάνατο (τόν ἔγδαραν ζωντανό στήν πλατεία τῶν Ἰωαννίνων).

Κατά τό IE', IΣΤ' και IZ' αιώνα μόνον οἱ βασιλιάδες τῆς Δύσεως μποροῦσαν νά βοηθήσουν τούς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς. 'Αλλά δ ἔλληνικός λαός, καθώς και οἱ πνευματικοί του ἀρχηγοί, κατά βάθος δέν ευχονταν νά γίνει μία Σταυροφορία ἀπό τούς Δυτικούς, γιά νά τούς ἀπελευθερώσει. Οἱ μεγάλες αὐστριακές νίκες στά τέλη τοῦ IZ' αιώνα και τίς ἀρχές τοῦ IH' δέν είχαν ἐνθουσιάσει τούς Ἐλληνες. 'Αλλά, δταν τό IH' αιώνα ή δρθόδοξη Ρωσία κήρυξε τόν πόλεμο ἐναντίον τῶν ἔχθρῶν τῆς πίστεως, Κλῆρος και λαός είδαν στό πρόσωπο τοῦ Τσάρου τό θεόσταλτο ἐκδικητή και λυτρωτή και ὅλοι αἰσθάνονταν δτι πλησίαζε ή ὥρα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Γένους.

Οι σχέσεις τῶν Ἐλλήνων μέ τή Ρωσία τό IH' αιώνα

"Η προχωρητική παρακμή τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἔπεισε τούς ἡγεμόνες και τούς πολιτικούς τῆς Ρωσίας δτι ήταν εύκολο νά διαδεχτοῦν τούς Τούρκους στήν κληρονομιά τοῦ Βυζαντίου, ἀλλά ώς φυσικούς συμμάχους τους στήν πάλη ἐναντίον τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας θεώρησαν τούς χριστιανούς ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου. Γι' αὐτό τό βασιλικό συμβούλιο τῆς Πετρουπόλεως δέν ἔπαψε νά παρακινεῖ μέ κάθε τρόπο τόν ιερό πόθο τῶν Ἐλλήνων, γιά νύ ἀποτινάξουν τόν τουρκικό ζυγό. Οἱ Ἐλλῆνες, πού πήγαιναν στήν Πετρούπολη, ἀποκτοῦσαν ἀμέσως τή ρωσική ιθαγένεια, γίνονταν δεκτοί στό στρατό και προάγονταν σέ ἀξιώματα. 'Από τήν ἄλλη δ Κλῆρος τῆς Μόσχας ἀλληλογραφοῦσε συνεχῶς μέ τίς θλιμένες ἐκκλησίες τῆς Ἐλλάδος και ἔστελνε στά μοναστήρια τοῦ Ἀγίου Ὄρους διάφορα δῶρα, δπως ἀμφια, πολύτιμα ἐκκλησιαστικά σκεύη, εἰκόνες, σταυρούς κτλ.

Η συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζῆ (1774) ἀναγνώριζε ως νόμιμη τὴν παλιὰ ἀπαίτηση τῆς Ρωσίας νά συμπαραστέκεται ως προστάτιστα στοὺς χριστιανούς τῆς Τουρκίας. "Ολα αὐτά καὶ ἐπὶ πλέον πολλές λαϊκές προφητεῖες φούντων τὸν πόθο τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς ἔκαναν πρόθυμους νά ἀκοῦνται τίς προσκλήσεις τῆς Ρωσίας. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς μέ τοὺς πολέμους τῆς Ρωσίας ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου συνδέθηκαν κινήματα τῶν Ἑλλήνων, πού εἶναι οἱ πρῶτοι πραγματικοί ἀγῶνες τοὺς γιά τὴν ἀνεξαρτησία.

Τό κίνημα τοῦ 1769

Η πολιτική τῆς Ρωσίας ἐναντίον τῆς Τουρκίας ἥρχισε ἀπό τὴν ἐποχή τοῦ Μεγάλου Πέτρου (1682-1725). Πρῶτος αὐτὸς μέ πράκτορες καὶ μέ προκτηρύεις ἐπιδίωξε νά ξεσηκώσει σέ ἐπανάσταση τοὺς σκλαβωμένους χριστιανικούς λαούς, πού κατοικοῦσαν νότια ἀπό τὸ Δούναβη, ἀλλά τά κηρύγματά του' δέν είχαν καμιά ἀπῆχηση ἵδιως ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνες. Κι αὐτό, γιατί δέν τοὺς ὑποσχόταν δι τὸ θά τοὺς βοηθοῦσε νά ξαναϊδρύσουν τό διαλυμένο Ἑλληνικό κράτος τοῦ Βυζαντίου, πού ἀποτελοῦσε τό θερμό πόθο τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλά ἀπλῶς θά ἀντικαθιστοῦσε τὴν τουρκική κυριαρχία μέ μιά ἡπιότερη ρωσική.

Πρώτη ἡ Αἰκατερίνη Β' ἡ Μεγάλη (1729-1796) ἀντιμετώπισε τά προβλήματα τῶν σκλαβωμένων χριστιανικῶν λαῶν μέ τρόπο διαφορετικό ἀπό ἐκεῖνον πού ἀκολούθησε δι Μ. Πέτρος καὶ οἱ ἄμεσοι διάδοχοι του. Η Αἰκατερίνη λοιπόν δέ διστασε νά ὑποσχεθεῖ στοὺς Ἑλληνες καὶ σέ ἄλλα ἔθνη τῆς Βαλκανικῆς ἑθνικῆ και πολιτικῆ ἐλευθερία.

Μόλις ἀνέβηκε στό θρόνο ἡ Αἰκατερίνη Β', δι εὐνοούμενός της Γρηγόριος Ὀρλώφ ἔστειλε στήν Ἑλλάδα τό Σιατιστινό Γεωργιο Παπάζολη, πού ήταν Ἑλληνας ἀξιωματικός τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, γιά νά προετοιμάσει ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων κατά τό ρωσοτουρκικό πόλεμο, πού σχεδίαζε. Οἱ διλαρχηγοί τῆς Μάνης φάνηκαν δύσπιστοι στά ώραῖα λόγια καὶ στίς πλούσιες ὑποσχέσεις τοῦ Παπάζολη. Ἀλλά δι σπουδαῖος προύχοντας τῆς Καλαμάτας Παναγιώτης Μπενάκης φάνηκε προθυμότερος, ἐνῶ φῆμες καὶ διαδόσεις ἔξερέθιζαν τή φαντασία τοῦ λαοῦ. Παντοῦ πίστευαν δι τη Ἑλλάδα θά ἐλευθερώνταν μέ τή βοήθεια τῆς Ρωσίας. Ψιθυρίζόταν δι τά φάνηκε ξαφνικά πάνω στήν Αγια-Σοφιά ἔνας ἀκτινοβόλος σταυρός καὶ δι τά στά Ἑλληνικά βουνά ἀντήχησε τό δημοτικό τραγούδι:

«'Ακόμη τούτ' τήν ἄνοιξη ραγιάδες, ραγιάδες,
τοῦτο τό καλοκαίρι, ὅσο νά 'ρθει δι Μόσκοβος
νά φέρει τό σεφέρι, Μοριά καὶ Ρούμελη».

Γι' αὐτό ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ Στερεά κινήθηκαν, μόλις φάνηκε στίς ἑλληνικές θάλασσες δι ρωσικός στόλος.

Στίς 17 Φεβρουαρίου δι Θεόδωρος Ὀρλώφ ἀποβιβάστηκε στό Οίτυλο μέ λίγες ἐκατοντάδες Ρώσους ἀξιωματικούς καὶ δοπλίτες. Σχηματίστηκαν ἀμέσως στή Μάνη

δυό μικρά έπαναστατικά σώματα, ή άνατολική και δυτική φάλαγγα, που όνομάστηκαν «λεγεώνες της Σπάρτης» και πλαισιώθηκαν μέχελάχιστους Ρώσους. 'Απ' αύτές ή δυτική κυρίεψε τήν Καλαμάτα, τό Λεοντάρι, τήν Κυπαρισσία, ένω ή ίσχυρότερη άνατολική φάλαγγα κατέλαβε τό Μυστρά, όπου έγκαταστάθηκε προσωρινή κυβέρνηση. Κατόπιν ή έπανασταση άπλωθηκε γρήγορα στίς βόρειες έπαρχιες τής Πελοποννήσου ώς τήν Πάτρα και τήν Κόρινθο και έπεκταθηκε καί πέρα άπό τόν 'Ισθμό στήν ήπειρωτική 'Ελλάδα. 'Επίσης ύψωθηκε ή σημαία τής έπαναστάσεως και στήν Κρήτη, στά Σφακιά, άπό τόν 'Ιωάννη Δασκαλογιάννη, που υπέτερα άπό λίγο βρήκε τραγικό τέλος. Στά τέλη Μαρτίου τού 1770 είχαν ξεσκωθεῖ δύο κληρονόμοι ή Πελοποννήσος έκτός άπό τήν Τρίπολη και τά φρούρια, ή Στερεά 'Ελλάδα και κατά ένα μέρος ή Θεσσαλία, ή Κρήτη, τά νησιά τού Αίγαίου και τού 'Ιόνιου πελάγους.

'Ο Θεόδωρος 'Ορλώφ, που διεύθυνε μέπολύ άνεπιτυχή τρόπο τόν έπαναστατικό άγώνα, έξαντλησε τίς μικρές δυνάμεις του πολιορκώντας τήν Κορώνη. 'Αλλά, και ζταν έφτασε μένεα πλοϊα και πολεμοφόδια δ 'Αλέξιος 'Ορλώφ, οι δυνάμεις τῶν Ρώσων δέν ήταν άρκετές για τήν έπιχειρηση. Γι' αύτό ή έπιθεστη έναντιον τής Τριπόλεως, τής πρωτεύουσας τής Πελοποννήσου, άπότυχε, ένω τό Διβάνι ένέργησε δραστήρια και έστειλε έναντιον τής Πελοποννήσου πολυάριθμες άλβανικές δρόδες. 'Η Πάτρα κυριεύτηκε μέπολύ και 3 χιλιάδες κάτοικοι σφάχτηκαν μαζί μέτον άρχιεπίσκοπό της. Κοντά στήν Κορώνη οι 'Αλβανοί συνενώθηκαν μέτον φρουρά τής Τριπόλεως και έσφαξαν 400 Μανιάτες. Συνέλαβαν αίχμαλωτο και τόν άρχηγό τους 'Ιωάννη Μαυρομιχάλη. 'Ο 'Αλέξιος 'Ορλώφ έφυγε νικημένος στό Ναβαρίνο, άπό δόπον έβλεπε τό αίμα τῶν συμμάχων του, που χυνόταν. Τελικά άπει πίστηκε, έγκατάλειψε τούς 'Ελληνες στήν τύχη τους και άπότελε στήν 1 'Ιουνίου. Στή θάλασσα δ 'Ορλώφ είχε μεγαλύτερη έπιτυχία, γιατί δ ρωσικός στόλος χρησιμοποίησε πυρπολικά και κατόρθωσε νά κάψει τόν τουρκικό στόλο στό λιμάνι τού Τσεσμέ (άπεναντι άπό τή Χίο) στίς 26 'Ιουνίου 1770.

Τό κίνημα τής Πελοποννήσου πνίγηκε στό αίμα και ή χώρα δέχτηκε φοβερές λεηλασίες άπό τούς 'Αλβανούς, που κατέβαιναν δύμαδες δύμαδες πρός τά νότια και έκαμαν φοβερές καταστροφές και σφαγές χριστιανῶν στήν 'Ηπειρο, τή Θεσσαλία και τή Στερεά 'Ελλάδα. 'Αλλά οι 'Αλβανοί είσβολες άντικατάστησαν τούς Τούρκους στή διοίκηση τής Πελοποννήσου και έγιναν ή μάστιγα δχι μόνον τῶν χριστιανῶν άλλα και τῶν δθωμανῶν κατοίκων, που κι αύτούς τούς τυραννοδόσαν και τούς λήστευαν. Τό κακό μεγάλωσε τόσο, ώστε ή 'Υψηλή Πύλη άποφάσισε νά άπαλλάξει τήν Πελοπόννησο άλλα και τίς άλλες έλληνικές έπαρχιες άπό τά ληστρικά πλήθη τῶν 'Αλβανῶν.

Τό ξεκαθάρισμα αύτό τό άναλαβε δ καπετάν πασάς Χασάν Μαντάλογλου. Αύτος, άφοδ άπότυχε νά πείσει τούς 'Αλβανούς νά φύγουν ειρηνικά, ζήτησε τή βοήθεια τῶν 'Ελλήνων κλεφτῶν. Τούς χορήγησε δπλα και πολεμοφόδια και τούς ήποσχέθηκε άμνηστία. 'Αλλά υπέτερα άπό τήν καταστροφή τῶν 'Αλβανῶν στήν Τρίπολη (1779) προσέβαλε σύμφωνα μέτον τουρκική συνήθεια και τούς συμμάχους του. Τότε θύμα τής άθετήσεως τής συμφωνίας έκ μέρους τῶν Τούρκων έπεσε και δ

ἀρματολός ἀπό τή Γορτυνία Κωνσταντίνος Κολοκοτρώνης (1780), ὁ πατέρας τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, πού ἦταν τότε παιδί καὶ σώθηκε μέ δυσκολίᾳ. Ἡ Μάνη ὑποχρεώθηκε νά γίνει ὑποτελής. Πλήρωνε 15 χιλιάδες γρόσια ἐτήσιο φόρο καὶ διοικοῦνταν ἀπό ἐγχώριο μπένη. Ἐτσι διαψεύστηκαν θλιβερά οἱ ὑποσχέσεις τῆς Αἰκατερίνης καὶ στήν καρδιά τῶν Ἑλλήνων ἔμεινε πικρία καὶ δυσπιστία πρός τοὺς βόρειους ἐλευθερωτές.

Τά γεγονότα τῶν χρόνων 1787-1792 - Ὁ Λάμπρος Κατσώνης

Ἡ Αἰκατερίνη βιαζόταν νά ρυθμίσει τό Ἀνατολικό Ζήτημα σύμφωνα μέ τό συμφέρον τῆς Ρωσίας. Γι' αὐτό κατάστρωσε στά 1780 τό Ἑλληνικό Σχέδιο, πού πρόβλεπε νά ξαναϊδρυθεῖ ἡ Βυζαντινή Αὐτοκρατορία μέ κληρονομικό ἡγεμόνα τό νεώτερο ἀπό τούς ἐγγονούς της, τόν Κωνσταντίνο, πού τοῦ ἔδωσε μόρφωση ἀνάλογη. Τό σχέδιο αὐτό ὑστερα ἀπό πολλές διαπραγματεύσεις τό δέχτηκε καὶ ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας Ἰωσήφ Β', ἀλλά ὑστερα ἀπό παραχώρηση ἐδαφικῶν ἀνταλλαγμάτων πρός τή χώρα του. Ἐτσι ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 1783 στήν οὐσίᾳ ὑπῆρχε συμμαχία ἀνάμεσα στούς δύο αὐτοκράτορες, πού ἀπόβλεπε στό διαμελισμό τῆς Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Μά ἡ ρωσοαυστριακή συμμαχία δέν κράτησε ὥς τό τέλος. Ὅταν πέθανε ὁ Ἰωσήφ Β', ὁ ἀδελφός του Λεοπόλδος Β' πού ἔγινε δύ νέος αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας, ἐπειδή ἀντιμετώπιζε πολεμικές καὶ πολιτικές δυσκολίες, ἐκλεισε μέ τούς Τούρκους τήν ειρήνη τοῦ Σιστόβου (Ιούλιος 1790), μέ τή συμφωνία νά διατηρηθεῖ τό καθεστώς πού ὑπῆρχε πρίν ἀπό τόν πόλεμο. Ἡ Αἰκατερίνη ὅμως συνέχισε τόν πόλεμο κατορθώνοντας νά νικᾶ ὥς τίς ἀρχές τοῦ 1792.

Στά 1788 ὁ Λάμπρος Κατσώνης, πού καταγόταν ἀπό τή Λιβαδειά καὶ ὑπηρετοῦσε ὥς λοχαγὸς στό ρωσικό στρατό, ἀπόπλευσε ἀπό τήν Τεργέστη μέ μικρό στόλο, πού είχε ἔξοπλιστεῖ μέ συνεισφορές τῶν Ἑλλήνων.

Μέ ρωσική σημαία ἔφτασε στό Αίγαιο καὶ ἄρχισε τίς ἐπιδρομές. Μέ τή σύλληψη τουρκικῶν πλοίων αὔξησε τό στόλο του σέ 16 πλοῖα καὶ ἔγινε τό φόβητρο τῶν Τούρκων στή Μεσόγειο. Ἐπανειλημένα νίκησε σέ ναυμαχίες τμήματα τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ ἐπιβίασε πάνω στά πλοῖα του τόν δνομαστό δύλαρχηγό Ἀνδρίτσο μέ 500 παλικάρια. Στίς 17 Μαΐου τοῦ 1790 δέχτηκε τήν ἐπίθεση ἰσχυρῆς τουρκικῆς δυνάμεως κοντά στήν Ἀνδρό. Ἡ σύγκρουση κράτησε δλόκληρη τήν ἡμέρα, χωρίς νά νικήσει κανένας. Τήν ἄλλη μέρα δταν βρέθηκε ἀνάμεσα στόν τουρκικό καὶ τόν ἀλγερινό στόλο, δέν μπόρεσε νά ἀντισταθεῖ στό μεγαλύτερο ἀριθμό καὶ τό ἀνώτερο πυροβολικό τοῦ ἀντιπάλου καὶ ὁ περιβόλτος ἐπιδρομέας ὑστερα ἀπό ἀπελπισμένο ἀγώνα κατόρθωσε νά ζεφύγει.

Στήν κρίσιμη ὅμως ἐκείνη στιγμή τοῦ ἀρνήθηκαν κάθε βοήθεια οι Ρῶσοι πράκτορες καὶ ἡ Τσαρίνα ἐκλεισε στά 1792, τήν ειρήνη τοῦ Ἰασίου καὶ τοῦ ἔδωσε διαταγή νά σταματήσει τίς ἐχθροπραξίες ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Ἄλλα ὁ Λάμπρος, πού είχε συγκροτήσει νέο μικρό στόλο, δέν ὑπάκουσε καὶ τό Μάρτιο τοῦ 1792 ἔβγαλε τήν περίφημη προκήρυξη, τή «φανέρωση τοῦ ἔξι χωτάτου χιλι-

Λάμπρος Κατσώνης

άρχου καὶ ἵππεως Λάμπρου Κατσώνη». Σ' αὐτήν καταγγέλλει τήν ἀχάριστη ἐγκατάλεψη τῶν Ἑλλήνων ἀπό τήν Αἰκατερίνη καὶ κηρύττει δὴ οἱ "Ἐλληνες θά ἀποκτήσουν τήν ἀνεξαρτησία τους μόνο μέτις δικές τους δυνάμεις. Κατόπιν ἀποβίβασε τὸν Ἀνδρίτσο στήν παραλία τοῦ Ταινάρου καὶ κάλεσε τοὺς Λάκωνες νά ἐπανασταθῆσουν. Ἀλλά ἐκεῖνοι δέν κινήθηκαν, ἐνῷ ὁ μπέης τῆς Μάνης Ζαννέτος Γρηγοράκης, ἐπειδὴ πιεζόταν ἀπό τοὺς Τούρκους, τόν ἀπειλήσε δὴ θά βαδίσει ἐναντίον του. Τέλος προσβλήθηκε ἀπό ἴσχυρή ναυτική δύναμη καὶ διάλυσε τή βάση του στό Πόρτο-Κάγιο καὶ κατάφυγε στήν Ιθάκη. Κατόπιν ἀπό ἐκεῖ, ὕστερα ἀπό πολλές περιπέτειες γύρισε στήν Κριμαία, ὅπου πέθανε στά 1804.

Ο Ἀνδρίτσος ὅμως, ἐνῷ τὸν κυνηγοῦσαν οἱ Τούρκοι, διάσχισε τήν Πελοπόννησο καὶ μὲ σκληρούς ἀγῶνες σώθηκε στήν Ιθάκη. Ἀλλά οἱ Ἐνετοί τὸν συνέλαβαν καὶ τὸν μεταφέρεαν στή δαλματική πόλη Ζάρα, ὅπου τὸν παράδωσαν στοὺς Τούρκους. Ἀπό ἐκεῖ μεταφέρθηκε στήν Κωνσταντινούπολη καὶ θανατώθηκε μὲ οἰκτρό θάνατο. Τά κατορθώματα ὅμως τοῦ κλέφτη μὲ τίς ξακουστές ἐπιδρομές του διατηρήθηκαν στή μνήμη τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ Αἰκατερίνη μὲ τήν εἰρήνη τοῦ Ιασίου ἐγκατάλεψε μὲ ἀδιαφορία τοὺς "Ἐλληνες συμμάχους τῆς καὶ ψύχρανε ἐντελῶς τίς συμπάθειες τῶν Ἑλλήνων, ὅποιες ὑπολείπονταν ἀπό τό 1770. Ἐπικράτησε τότε ἀντί γιὰ τή ρωσική ἡ γαλλική ἐπιρροή, γιατὶ ἥδη ἡ Εὐρώπη συγκλονιζόταν ἀπό τή γαλλική ἐπανάσταση καὶ ἡ προσοχή τῶν Ἑλλήνων στρεφόταν ἐλπιδοφόρα πρός τά θαυμάσια συνθήματα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ιστότατας.

Τό Σούλι καὶ ὁ Ἀλήπασας

Περίπου σ' αὐτά τά χρόνια οἱ θρυλικοί ἀγῶνες τοῦ Σουλίου ἐναντίον τοῦ Ἀλήπασα τῶν Ιωαννίνων ἀνύψωσαν τό φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ τούς ἐνίσχυσαν τήν πεποίθηση δὴ θά μποροῦσαν νά ἀνταγωνιστοῦν μὲ τούς μουσουλμάνους.

Ο Ἀλήπασας (1744-1822) ήταν ἔνας ἀπό τούς ισχυρούς φεουδάρχες, πού ἐκμεταλλεύονταν τήν ἀδύναμία τῆς Πύλης καὶ σχεδίαζαν νά ἰδρύσουν δική τους ἔχωριστή ἔξουσία. Ο Ἀλής, καθώς καὶ ἄλλα δημιουργήματα τῆς πολυτάραχης ἐκείνης ἐποχῆς, δύνατος π.χ. ὁ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου, ὁ Μεχμέτ-Ἀλής τῆς Αίγυπτου, ήταν μιά ἀνήσυχη φύση, γεμάτος ἀπό παράλογη δρμή καὶ ἄκαμπτη σκληρότητα. Γεννήθηκε στό μικρό χωριό τῆς Ἀλβανίας Τεπελένι. Ο Ἀλής πέρασε τά νιάτα του ἀγάμεμα σέ βίαια πάθη, σέ δολοπλοκίες καὶ αίματηρές προδοσίες ἡ ἐκδίκησις, γιά τά δόποια τότε ήταν εὑρύ πεδίο ἀνταγωνισμοῦ ἡ Τουρκία καὶ ίδιως ἡ

Αλβανία, πού ήταν χωρισμένη σέ διάφορες θρησκείες και φυλές. Πρόδωσε τόν εὐεργέτη του πασά του Δελβίνου και ἀπόκτησε τή συμπάθεια τῆς Πύλης και ἔτσι ἔγινε κύριος τοῦ πασαλικίου τῶν Τρικάλων (1786). Μέ πλαστογράφηση τοῦ σουλτανικοῦ φερμανιοῦ ἔγινε κύριος τῶν Ιωαννίνων (1787) και στερέωσε τή θέση του μέ τήν τόλμη του ἡ ἔξαγοράζοντας αὐτούς πού ήταν ίσχυροί στό Διβάνι. "Ετσι λοιπόν κατόρθωσε νά κάμει τό κράτος του σχεδόν ἀνεξάρτητο ἀπό τό Σουλτάνο. "Ερχεται σέ διαπραγματεύσεις μέ τό Ναπολέοντα και πάρνει στήν υπηρεσία του Γάλλους ἀξιωματικούς. Ὁργανώνει στρατό 10-12 χιλιάδες και ἐπεκτείνει τήν ἔξουσία του στή Μακεδονία ὡς τόν "Ολυμπο, καθώς και στήν "Ανατολική "Ελλάδα.

"Ο Ἀλής περιποιούνταν τούς χριστιανούς, γιατί είχε μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη σ' αὐτούς παρά στούς μουσουλμάνους μισθωτούς του. Μεταχειρίζόταν τήν ἑλληνική γλώσσα ώς δργανο γιά τίς διπλωματικές συνεννόήσεις του, ἄναβε τόν πόθο τῶν Ἀλβανῶν γιά ἀνεξαρτησία και τροφοδοτούσε τίς ἐλπίδες τῶν Ἐλλήνων γιά ἔθνική ἀποκατάσταση. "Ελληνες και Ἀλβανοί υπηρέτησαν τόν περιβόητο σατράπη και πολλοί ἀπό τούς πολεμιστές τοῦ 1821 και ἀπό τά δύο στρατόπεδα είχαν ἐκπαιδευτεῖ στήν υπηρεσία του, δπως λ.χ. δ γιός τοῦ Ἀνδρίτου δ Ὄδυσσέας, δ Καραϊσκάκης, δ Ὄμέρ Βρυώνης κ.ἄ. Κυρίως δμως δέν ἀνεχόταν τίς φιλελεύθερες ἐκδηλώσεις και σύντριψε μέ πεῖσμα κάθε ἀντίσταση. Ἀλβανοί μπέδες και κάτοικοι δλόκληρων πόλεων δοκίμασαν τή σκληρότητα τοῦ ξίφους του. Οι πιό τολμηροί ἀπό τούς "Ελληνες ἀρματολούς, δπως οἱ Κατσαντωναῖοι και δ Βλαχάβας, υπόκυψαν στή δύναμη ἡ στό δόλο του και τά ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια θρήνησαν τίς 16 ἀριστοκράτισσες γυναικες τῶν Ιωαννίνων μαζί μέ τήν **Κυρα-Φροσύνη**, πού δ Ἀλής τίς ἐπνιξε στή λίμνη.

Οι Σουλιώτες ήταν "Ελληνες ἀλβανόφωνοι, πού κατά τό IZ' αἰώνα προσπάθωντας νά ξεφύγουν ἀπό τούς Τούρκους είχαν ἀποσυρθεῖ στά ἄγρια Καστιοπαία βουνά τῆς νότιας Ἡπείρου, πού ἀπέχουν 12 ώρες ἀπόσταση ἀπό τά Γιάννενα. "Εκεὶ ἰδρυσαν μιά στρατιωτική κοινότητα, πού αὐτοδιοικούνταν και στίς ἀρχές ἀποτελούνταν ἀπό τέσσερα και ἀργότερα ἀπό ἐντεκα χωριά. Πλήρωναν φόρο στήν Τουρκία, ἀλλά κι αὐτοί φορολογούσαν τή γειτονική χώρα. Λένε πώς 60 χωριά, πού δονομάζονται χωριά τῶν Παρασουλιωτῶν, πλήρωναν φόρο στούς Σουλιώτες.

"Η πιό σπουδαία ἀσχολία τους ήταν ἡ κτηνοτροφία, ἀλλά ἡ φύση τοῦ τόπου τους και οἱ συχνές συμπλοκές μέ τούς γειτόνους τους τούς ἔκαμαν σκληρούς και

"Ο Ἀλήπασας.

έμπειροπόλεμους. Κι αύτές οι γυναῖκες τους ἀκόμη ἡξεραν νά χρησιμοποιούν τά σπλα.

Ο Ἀλής ἀποφάσισε νά ἔξαφανίσει τό μικρό δρεινό λαό, πού είχε τότε γύρω στούς 2.500 μαχητές. Ἀλλά ἡ πρώτη ἐπίθεση κατά τό 1789 ἀπότοχε ἐντελῶς, γιατί οι Ἀλβανοί του δέν μπόρεσαν νά διεισδύσουν στήν ἄγρια δρεινή χώρα καί σκόρπισαν, λεηλατώντας τήν πεδιάδα τῆς Παραμυθιᾶς. Τότε πολλοί Ἀλβανοί τοῦ Ἀλή σφάχτηκαν ἀπό τούς Σουλιώτες, πού ἔπεσαν ἐπάνω τους καί προχώρησαν ὅς τήν πεδιάδα τῶν Ἰωαννίνων.

Τρία χρόνια ἀργότερά (1792) ἐπιτέθηκε μέ μεγαλύτερη προετοιμασία. Ἀλλά καί ἡ ἐπιχείρηση αὐτή, πού ἐπιχειρήθηκε μέ δόλο, δέν πέτυχε. Οι Σουλιώτες, ἀφού συνήλθαν ἀπό τόν πρῶτο αἰφνιδιασμό, πρόβαλαν ἰσχυρή ἄμυνα μέ τούς ἀρχηγούς τους Μπότσαρη καί Λάμπρο Τζαβέλλα καί ἀνάγκασαν τόν Ἀλή νά γυρίσει πίσω στά Γιάννενα, τρίζοντας τά δόντια του ἀπό ἀγανάκτηση.

Ἐπί 8 χρόνια ἄφησε ἡσυχους τούς Σουλιώτες, γιατί στό μεταξύ ἔγιναν μεγάλες πολιτικές μεταβολές καί ὁ ἔδιος είχε ἄλλες ἀπασχολήσεις. Ἡ ειρήνη τοῦ Καμποφόρμιο (1797) παράδινε στούς Γάλλους τά Ἐπτάνησα καί ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας ὑψώσε τήν τρίχρωμη σημασία τῆς δημοκρατίας στό φρούριο τῆς Κέρκυρας. Ἔτσι ἀνοιγόταν εὐρύ πεδίο γιά δράση στίς δολοπλοκίες τοῦ Ἀλή. Σκεπτόταν νά καταλάβει τά λιμάνια τῆς Ἡπείρου, τήν Πρέβεζα καί τήν Πάργα, πού τά κατεῖχαν ὥς τή στιγμή ἐκείνη οἱ Ἐνετοί, καί ἀκόμη νά βάλει πόδι καί στήν Κέρκυρα. Στήν ἀρχή παρίστανε τό φίλο στούς νέους γείτονές του. Δέχτηκε φιλικές ἐκδηλώσεις ἀπό τό Ναπολέοντα καί ἔδειξε προθυμία νά κατηχθεῖ στά κηρύγματα τῶν Ἱακωβίνων. Ἔτσι μέ τήν ἀνοχή τοῦ Γάλλου διοικητή τῆς Κέρκυρας ἔτοίμασε στόλο στόν κόλπο τῆς Ἀρτας, κατέλαβε ξαφνικά τά Ἑλληνικά χωριά τῆς παραλίας καί ἔσφαξε τούς κατοίκους τους. Ὁ Ναπολέοντας κατά τήν ἐκστρατεία του στήν Αίγυπτο ἔστειλε ἀπό τό Μάλτα τούς χαιρετισμούς του στό φίλο τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας. Ὁ Ἀλής γιά κάμποσο καιρού ἀκόμη προσποιούνταν ὅτι γοητεύεται ἀπό τίς ὑποσχέσεις τοῦ Γάλλου στρατάρχη, ἀλλά ξαφνικά πέταξε τή μάσκα του. Συνέλαβε καί ἔστειλε στήν Κωνσταντινούπολη τόν ἀπεσταλμένο τοῦ Ναπολέοντα. Κατόπιν προσέβαλε τήν Πρέβεζα, πού τή φρουροῦσαν 300 Γάλλοι, τήν κατέλαβε καί τήν παράδωσε στή σφαγή καί στή λεηλασία (1798). Κατέλαβε ἀκόμη τό Βουθρωτό, τήν Ἡγουμενίτσα καί τήν Βόνιτσα. Μάλιστα, γιά νά ἀποδείξει τήν πίστη του πρός τό Σουλτάνο τοῦ ἔστειλε 4 σακκιά κομμένα κεφάλια Γάλλων.

Ύστερα κινήθηκε πάλι ἐναντίον τῶν Σουλιώτων. Ἐτοίμασε ἓνα εἶδος ἱεροῦ πολέμου ἐναντίον τους καί προσπάθησε νά ἀνάψει στούς Τουρκαλβανούς τό θρησκευτικό φανατισμό τους. Οι δερβίσηδες (= μουσουλμάνοι καλόγεροι) καί οι σειχήδες (= ἡγούμενοι τῶν μουσουλμανικῶν μοναστηριῶν, τῶν τεκέδων) ἄναψαν τό κοινό μίσος τῶν μωαμεθανῶν ἐναντίον τῶν γκιασούρηδων. Ἔτσι μέ σπουδαία προετοιμασία καί μέ μεγάλες δυνάμεις προσέβαλε τούς Σουλιώτες. Ἐπειδή ὅμως δέν μπόρεσε νά τούς νικήσει μέ ἔφοδο, στίς διεξόδους τῶν στενῶν περασμάτων ἔχτισε

δύχωρωμένους πύργους και έτσι μετάτρεψε τήν πολιορκία σέ υποκλεισμό. Ό ανισος άγώνας κράτησε 3 χρόνια (1800-1803), στά δυτικά οι Σουλιώτες έδειξαν άσυναγώνιστη άντρεια. Ό Φατος Τζαβέλλας, δ ήρωικός γιός του Λάμπρου, δ καλόγερος Σαμουήλ και μερικοί άλλοι είναι οι ήρωες τῶν ἐπικῶν ἔκεινων περιπτειῶν. Οι τελευταῖς ἐπιθέσεις τοῦ Ἀλῆ ἔγιναν ἐναντίον τῶν Μποτσαραίων στό Ραδοβίζι στά 1804. Τελικά οι Σουλιώτες ἀναγκάστηκαν νά φύγουν ἀπό τά χωριά τους, ἀφοῦ πρώτα ἔκαμαν συνθήκη. Ἀλλά δ Ἀλῆς καταπάτησε τή συμφωνία του και προσέβαλε τούς Σουλιώτες κατά τήν ἀποχώρησή τους. Μερικές ὅμως Σουλιώτισσες, ἐπειδή βρέθηκαν σέ ἀπελπιστική θέση, ἀποφάσισαν νά θυσιαστοῦν, γιά νά ἀποφύγουν τήν ταπείνωση (Χορός τοῦ Ζαλλόγγου). Μόνο ἔνα μέρος τῶν κατοίκων σώθηκε στήν Πάργα και πέρασε ἀπό ἐκεῖ στά Ἐπτάνησα.

ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

**'Η τουρκική αύτοκρατορία στίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰώνα –
Τό τουρκικό πρόβλημα**

Στίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰώνα δὲ Σουλτάνος εἶναι ἀκόμη κύριος ἀπέραντων κτήσεων στίς τρεῖς ἡπείρους. Στήν Εὐρώπῃ ἔξουσιάς ει τῇ Θράκῃ, τῇ Μακεδονίᾳ, τήν ὑπόλοιπην Ἑλλάδα μέ τήν Ἀλβανία καὶ τά ἐλληνικά νησιά ἐκτός ἀπό τά Ἐπτάνησα, πού δέ γνωρίσαν τήν τουρκική κυριαρχία. Ἐπί πλέον δὲ Τουρκία κατέχει δῆλη τή Βουλγαρία, τή Σερβία, τή Βοσνία καὶ τήν Ἐρζεγοβίνη. Πέρα ἀπό τό Δούναβην δὲ Μολδαβία καὶ δὲ Βλαχία μαζί μέ τή Βεσσαραβίαν ἀποτελοῦν δύο ἡγεμονίες φόρου ὑποτελεῖς, πού τίς διοικοῦν χριστιανοί ἡγεμόνες διορισμένοι ἀπό τό Σουλτάνο. Τούς ἡγεμόνες τῶν παραδονάβιων ἐπαρχιῶν τούς παίρνει δὲ Σουλτάνος ἀπό τούς Φαναριώτες τής Κωνσταντινούπολεως. Στήν Ἀσίᾳ οἱ Τούρκοι ἔξουσιάζουν τή Μ. Ἀσίᾳ μαζί μέ τόν Πόντο ὥς τή Γεωργία καὶ ἀκόμη τή Συρία, τή Μεσοποταμία καὶ τήν Ἀραβία. Στήν Ἀφρική ἐκτός ἀπό τήν Αἴγυπτο ἔχει τήν ἐπικυριαρχία στήν Κυρηναϊκή, τήν Τρίπολην καὶ τό 'Αλγέρι.

Τό ΙΗ' αἰώνα ἔγινε δόλοφάνερο διτί δέ την τουρκική αύτοκρατορία δέν είχε τή δύναμη νά συγκρατήσει τά μέλη της. Ο Σουλτάνος δέν είχε χρήματα οὔτε ἡταν σέ θέση νά κινητοποιήσει τό στρατό του. Τό παλιό στρατιωτικό σύστημα τῶν Τούρκων είχε παρακμάσει, τό περίφημο σῶμα τῶν Γενιτσάρων ἡταν περισσότερο πληγή

γιά τήν ἔξουσία και τά δτζάκια τους (= στρατώνες) μιά συνεχής ἐστία στασιαστικού ἀναβρασμοῦ. Εξάλλου ή διαφορά τῶν κυβερνητικῶν ὁργάνων προχωροῦσε συνεχῶς βαθύτερα. Τή σύγχυση, πού ἐπικρατοῦσε στό κράτος, τήν ἐνίσχυε ή μεταρρυθμιστική προσπάθεια μερικῶν ἡγεμόνων και πολιτικῶν τῆς Τουρκίας. Δηλαδή κατά τό τέλος τοῦ ΙΗ' αἰώνα κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως μεταδόθηκε και στήν τουρκική κυβέρνηση ή ἀναμορφωτική τάση.

Ο Σελίμ δ Γ' (1789-1807) ἐπιχείρησε νά ἔξευρωπαΐσει τήν Τουρκία, εισάγοντας τολμηρές οἰκονομικές και στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις. Και προσπάθησε νά τό πετύχει, συντρίβοντας τούς δυσκολοπειθάρχητους Γενίτσαρους και ἐγκαινιάζοντας τή φωτισμένη δεσποτεία. Άλλα αὐτό ἔξεσήκωσε ἐναντίον του τούς Παλαιότουρκους, τούς οὐλεμάδες (= νομομαθεῖς, θεολόγοι) και τούς Γενίτσαρους και ἔπνησε στούς σκλαβωμένους τίς ἀποκοιμισμένες δυνάμεις τους. Σέ πολλά μέρη ίσχυροι σατράπες ἐπιχείρησαν νά ἐκμεταλλευτοῦν τήν ἀδυναμία τῆς Πύλης και νά ἀποσπαστοῦν ἀπό τήν κεντρική ἔξουσία, δπως ἔκαμαν δ 'Αλής τῶν Ιωαννίνων, δ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου και δ Μεχμέτ-Άλής τῆς Αίγυπτου.

Κάτω ἀπ' αὐτές τίς περιστάσεις φάνηκε δτί τό κράτος τοῦ Σουλτάνου δὲν μποροῦσε νά ζήσει και οί διπλωμάτες τῆς Εὐρώπης σκέφτηκαν πᾶς θά ήταν δυνατό νά ώφεληθοῦν καλύτερα ἀπό τήν κληρονομιά τοῦ «Μεγάλου Αρρώστου». Τότε λοιπόν ἄρχισε δ ἀνταγωνισμός τῶν Εὐρωπαίων γύρω ἀπό τήν Τουρκία. Κάθε μεγάλη δύναμη ἐπιδίωκε τό δικό της συμφέρον, ἀλλά ἀπό τόν ἀνταγωνισμό αὐτό προήλθαν δύο μεγάλα γεγονότα ἀντίθετα ἀπό τίς προσδοκίες τῶν διπλωματῶν. Ἀπό τή μιά παρατάθηκε ή κυριαρχία τῶν Τούρκων στή Βαλκανική, ἐνδιάποτη οι χριστιανικοί λαοί ἀπόκτησαν πάλι τήν ἀνεξαρτησία τους μόνοι τους. Ή μεγάλη ἐπανάσταση τῶν Ελλήνων στά 1821 τοποθέτησε τό τουρκικό πρόβλημα κάτω ἀπό τήν πραγματική του μορφή.

Η ἐπίδραση τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως

Η γαλλική ἐπανάσταση σύμφωνα μέ τά παραπάνω είχε διαλυτική ἐπίδραση στήν Τουρκία. Βαθύτερα ἀπό τά ἄλλα έθνη τῆς Βαλκανικῆς συγκίνησε τούς "Ελλήνες. "Ηδη πρίν ἀπό τήν ἐπανάσταση οί Γάλλοι φιλόσοφοι είχαν δυσφημίσει τήν ἀπολυταρχική ἔξουσία τοῦ Σουλτάνου. Πρίν ἀπό τόν πόλεμο τοῦ 1788 δ Βολταϊρος ἔγραψε στήν αὐτοκράτειρα Αίκατερίνην: «Χτυπήστε τούς Τούρκους στό δνομα τοῦ Θεοῦ και γιά πεῖσμα τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Πάπα στήν Πολωνία, πού διάκειται ἀπέναντι τους τόσο φιλικά. Νά θριαμβεύσετε συγχρόνως και ἐναντίον τοῦ ἄγιου πατέρα και ἐναντίον τοῦ μουφτῆ. Θά είναι ώραιο θέαμα νά βλέπει κανείς δύο αὐτοκράτειρες νά τραβοῦν ἀπό τά αὐτιά στήν 'Ασιά τό χοντρό Μουσταφᾶ».

Η διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου βρήκε μεγάλη ἀπήχηση στήν ψυχή τῶν σκλαβωμένων 'Ελλήνων. Οι "Ελλήνες φοιτητές τοῦ Παρισιοῦ και τῶν ιταλικῶν πόλεων κυριεύτηκαν ἀπό θερμό ζῆλο πρός τίς ίδεις τῆς ίστοτητας. Ἐπίσης δλες οι κοινωνικές τάξεις τοῦ έθνους, δ παπάς και δ ἅμπορος, οι ἄρχοντες και δ λαός, δ βοσκός τῶν βουνῶν και δ Φαναριώτης ἀριστοκράτης, ἐπιθυμοῦσαν νά

έφαρμοστον οί ἀρχές αὐτές στήν Ἀνατολή. Ἀργότερα δὲ Κολοκοτρώνης διολόγησε διτὶ ή γαλλική ἐπανάσταση ἄνοιξε τὰ μάτια του σαλπίζοντας σάν σάλπιγγα τῆς «Δευτέρας Παρουσίας» διτὶ πλησιάζει ή ἡμέρα τῆς ἐλευθερίας. Γι' αὐτό κατά τὸν καιρό τῆς ναπολεόντειας ἐκστρατείας στήν Αἴγυπτο δὲ Ἑλληνικός πληθυσμός ἤταν βαθιά συγκινημένος. Ἀπό τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰώνα κιόλας οἱ σχέσεις τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴ Γαλλία είχαν γίνει πιο ςωηρές καὶ οἱ Ἑλληνες ἔμποροι καὶ ναυτικοί μετακομίζοντας τὸ ρωσικό σιτάρι στὰ λιμάνια τῆς Γαλλίας ἔπαιρναν ἀπό ἑκεῖ μαζί μὲ τὸ χρυσάφι καὶ τίς καινούριες ίδεες γιά τὴν ἐλευθερία.

‘Ο Ρήγας Φεραίος (1759-1798)

Τὴν τάση αὐτή τὴν ἀντιπροσωπεύει ίδιως δὲ ἔνθερμος κήρυκας τῆς ἐλευθερίας Ρήγας Φεραίος.

‘Ο Ρήγας γεννήθηκε στὸ Βελεστίνο τῆς Θεσσαλίας καὶ γι' αὐτό δονομαζόταν Βελεστινλής. Ἀλλά οἱ Ἑλληνες διανοούμενοι, ἐπειδὴ νόμιζαν πώς στὴ θέση τοῦ Βελεστίνου βρισκόταν ἡ ἀρχαία πόλη Φεραί, τὸν δονόμαζαν Φεραίο. Ἡταν μιὰ ὑπέροχη φυσιογνωμία, πού δημοιά τῆς ἡ Βαλκανική σπάνια εἰδεῖς ἀπό πολλούς αἰδονες. Χαρακτηριστικά του ἥταν ἀκοίμητη φιλομάθεια, θερμή ἀφοσίωση στὸ ίδανικό καὶ συνάμα νεανική πίστη, πού δέν ὑπολογίζει τίς δυσκολίες. Τά πρῶτα γράμματα τά ἔμαθε στὸ Βελεστίνο καὶ κατόπιν συνέχισε στὴ Ζαγορά καὶ στὰ Ἀμπελάκια. Γιά ἔνα μικρό διάστημα χρημάτισε δάσκαλος στὰ χωριά τοῦ Πηλίου.

Ἐπειδὴ δημοσίευσε ἐλευθερία, πήγε στίς παραδονύντιες ἡγεμονίες, ὅπου προσλήφτηκε ὡς γραμματέας τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας. Ἔκεῖ, δηποτε διηγεῖται ὁ σύντροφος καὶ βιογάρφος του Χριστόφορος Περραιβός, προξένησε στήν ψυχή του βαθιά ἐντύπωση ἡ γαλλική ἐπανάσταση, πού εἶχε ξεσπάσει τότε, καὶ γέννησε στήν ψυχή του τόν πόθο νά μάθει γαλλικά, γιά νά καταλάβει τό μεγάλο γεγονός. Πραγματικά ἔμαθε τὰ γαλλικά καὶ, ἀφοῦ ἐμβάθυνε στὰ διδάγματα τῆς ἐλευθερίας, ἀνάλαβε νά μυήσει σ' αὐτές τίς ίδεες δοσους μποροῦσε. Κατόρθωσε νά κατηχήσει δοχὶ μόνο πολλούς προκρίτους καὶ ἀρματολούς, ἀλλά, δηποτε λένε, κατόρθωσε νά προσελκύσει ἀκόμη καὶ αὐτόν τὸν περίφημο Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου. Συγχρόνως τὰ ποιήματά του μετάδιναν τή συγκίνηση σ' δλη τὴν Ἑλλάδα.

‘Ο Ρήγας σύνθεσε τὸ «Θούριό» του ὡς Μασσαλιώτιδα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Τὴν ἐπανάσταση τή φανταζόταν ὡς ἔνα γενικό ξεσήκωμα τῶν λαῶν τῆς Τουρκίας ἐναντίον τοῦ ἀπολυταρχικοῦ Σουλτάνου.

«Βούλγαροι κι Ἀρβανίτες καὶ Σέρβοι καὶ Ρωμιοί,
νησιώτες κι Ἡπειρώτες μέ μιά κοινή δρμή,
γιά τήν ἐλευθερία νά ζώσουμε σπαθί.

.....
ν' ἀνάψουμε μία φλόγα εἰς δλη τήν Τουρκιά,
νά τρέξει ἀπό τήν Μπόσνα ἕως τήν Ἀραπιά.»

Στά 1796 ὁ Ρήγας πήγε στή Βιέννη, δηποτε ἄκμαζε τὸ ἐμπόριο μὲ τή Ρούμελη καὶ

ύπηρχαν πολλοί εύποροι όμογενεῖς, πού προσπάθησε νά τους μυήσει στίς ίδέες του. Έκει συνεννοήθηκε διότι προσωπικά μέ τόν πρεσβευτή τῆς Γαλλίας, τό στρατηγό Μπερναντότ, ένω οι "Έλληνες συζητοῦσαν μέ μεγάλο θόρυβο στά καφενεῖα τῆς Βιέννης γιά τή διάλυση τῆς Τουρκίας, πού ἔλπζαν διτὶ πλησίαζε.

Ο Ρήγας ήταν ιδεολόγος, χωρίς νά είναι συνάμα και πρακτικός ἀνθρωπος. Γι' αὐτό φαντάστηκε πώς θά μποροῦσε νά πραγματοποιήσει τούς έθνικούς πόθους του μέ τή βοήθεια τοῦ Ναπολέοντα, πού τόν θεωροῦσε ύπερασπιστή τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν. Στή Βιέννη τυπώνει μέ τήν ενίσχυση πλούσιων Ἐλλήνων τά ἐπαναστατικά του φυλάδια, τήν προκήρυξή του και τή Χάρτα τῆς Μεγάλης Ἐλλάδος. Από τή Βιέννη διό Ρήγας πήγε στήν Τεργέστη, μέ σκοπό νά περάσει στήν Ιταλία, γιά νά συναντήσει τό Ναπολέοντα. Άλλα τή νύχτα ή αὐστριακή ἀστυνομία περικύλωσε τό ξενοδοχεῖο του καί, ἐπειδή βρήκε κιβώτια γεμάτα ἐπαναστατικά ἔντυπα, τόν συνέλαβε.

"Από έκει μεταφέρθηκε στή Βιέννη, διπού υποβλήθηκε σέ αὐστηρή ἀνάκριση. Ή σπουδιάτερη κατηγορία ἐναντίον τοῦ Ρήγα και τῶν διπάδων του ήταν διτὶ ἐποίημαζε ἐπανάσταση ἐναντίον χώρας φιλικῆς πρός τήν Αὐστρία. "Υστερα ἀπό πολλές συνεννοήσεις μέ τήν Πύλη ή αὐστριακή κυβέρνηση παράδωσε τό Ρήγα μαζί μέ ἐπτά ἀπό τούς συντρόφους του, πού ἔπιασε, στόν πασά τοῦ Βελιγραδίου. Στίς 13 Ιουνίου τοῦ 1798 στραγγαλίστηκαν καί τά πτώματά τους ρίχτηκαν στό Δούναβη. Οι ἄλλοι πατριῶτες, πού μαρτύρησαν μαζί μέ τό Ρήγα, ήταν οι ἔξης: 1) δι Εὐστράτιος Ἀργέντης ἔμπορος ἀπό τή Χίο, 2) δι Δημήτριος Νικολίδης, γιατρός ἀπό τά Γιάννενα, 3) δι Ἀντώνιος Κορωνίδης, ἔμπορος και λόγιος ἀπό τή Χίο, 4) δι Ιωάννης Καρατζᾶς, λόγιος ἀπό τή Λευκωσία τῆς Κύπρου, 5) δι Θεοχάρης Γεωργίου Τουρούντζιας, ἔμπορος ἀπό τή Σιάτιστα, 6) δι Ιωάννης Ἐμμανουὴλ, φοιτητής Ιατρικῆς ἀπό τήν Καστοριά και 7) δι ἀδελφός του Παναγιώτης Ἐμμανουὴλ, ὑπάλληλος τοῦ Ἀργέντη.

Η Φιλική Έταιρεία

"Υστερα ἀπό τό Συνέδριο τῆς Βιέννης, στό διπόδιο δέν πάρθηκε καμία ἀπόφαση γιά τούς "Έλληνες και τούς υπόλοιπους χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς, τό ἐλληνικό ἔθνος κυριεύτηκε ἀπό το θλίψη και ἀπογοήτευση. «Τότε είδα, λέει δι Κολοκοτρώνης στά Ἀπομνημονεύματά του, πώς διτὶ κάμομεν θά τό κάμομεν μονάχοι και δέν ἔχουμε ἐλπίδα καμία ἀπό τούς ἔνοντας». Οι "Έλληνες τότε, ἐπειδή κουράστηκαν νά περιμένουν τήν ἐλευθερία τους ἀπό τά χριστιανικά ἔθνη τῆς Εὐρώπης, ἀποφάσισαν νά στηριχτοῦν στήν παλικαριά τους και στά ὅπλα τους. Λίγο πρίν ἀπό τό Συνέδριο, τῆς Βιέννης ἰδρύθηκε η Φιλική Έταιρεία. Οι πληροφορίες μας γιά τήν ἀρχή τῆς δέν είναι ἀρκετές. Γεννήθηκε σέ ρωσικό ἔδαφος, στήν Οδησσό, διπού ἀνέκαθεν ἄκμαζε τό ἐλληνικό ἔμπόριο.

Τήν ἰδρυσαν ἄντρες, πού δέ διακρίνονταν οὕτε γιά τήν ἀριστοκρατική καταγωγή τους οὕτε γιά τή μόρφωσή τους, ἄλλα ήταν δραστήριοι και ἀποφασιστικοί

(1814). Αύτοί ήταν διάσημοι στην Επανάσταση της Αρτας, όπου ο Άγιος Γεώργιος από την Καλαμάτα και ο Άγιος Νικόλαος από την Κοζάνη μαζί με την Μάνη και την Ηλεία πήραν μέρος στην επανάσταση. Οι πρώτοι ήταν οι πρωτοπόροι της Επανάστασης στην Ελλάδα.

Μέσα σε λίγο διάστημα διαδόθηκε η Επανάσταση στην Ελλάδα, με την Μάνη να αποτελεί την πρώτη περιοχή που απελευθερώθηκε από την Οθωνική Αυτοκρατορία. Οι πρώτοι που απελευθερώθηκαν ήταν οι Έλληνες που διαδόθηκαν στην Επανάσταση, μεταξύ των οποίων ήταν ο Άλεξανδρος Καποδίστριος, ο οποίος έγινε πρωτοπόρος της Επανάστασης στην Ελλάδα.

Ο Άλεξανδρος Υψηλάντης άρχηγός της Επανάστασης

Ο Άλεξανδρος Υψηλάντης (1792-1826) ήταν Έλληνας αγωνιστής της Επανάστασης της Ελλάδας. Ήταν γεννημένος στην Καρδίτσα της Επανάστασης της Ελλάδας. Ήταν ο πρώτος που απέβη στην Επανάσταση της Ελλάδας, μεταξύ των οποίων ήταν ο Άλεξανδρος Καποδίστριος, ο οποίος έγινε πρωτοπόρος της Επανάστασης στην Ελλάδα.

Ο Άλεξανδρος Υψηλάντης ήταν Έλληνας αγωνιστής της Επανάστασης της Ελλάδας. Ήταν γεννημένος στην Καρδίτσα της Επανάστασης της Ελλάδας. Ήταν ο πρώτος που απέβη στην Επανάσταση της Ελλάδας, μεταξύ των οποίων ήταν ο Άλεξανδρος Καποδίστριος, ο οποίος έγινε πρωτοπόρος της Επανάστασης στην Ελλάδα.

Ο Άλεξανδρος Υψηλάντης ήταν Έλληνας αγωνιστής της Επανάστασης της Ελλάδας. Ήταν γεννημένος στην Καρδίτσα της Επανάστασης της Ελλάδας. Ήταν ο πρώτος που απέβη στην Επανάσταση της Ελλάδας, μεταξύ των οποίων ήταν ο Άλεξανδρος Καποδίστριος, ο οποίος έγινε πρωτοπόρος της Επανάστασης στην Ελλάδα.

Ο Άλεξανδρος Υψηλάντης (1792-1826) ήταν Έλληνας αγωνιστής της Επανάστασης της Ελλάδας. Ήταν γεννημένος στην Καρδίτσα της Επανάστασης της Ελλάδας. Ήταν ο πρώτος που απέβη στην Επανάσταση της Ελλάδας, μεταξύ των οποίων ήταν ο Άλεξανδρος Καποδίστριος, ο οποίος έγινε πρωτοπόρος της Επανάστασης στην Ελλάδα.

γύταν άπό παλιά φαναριώτικη οίκογένεια. Είχε γίνει ξακουστός στούς πολέμους τής Ρωσίας έναντιον τοῦ Ναπολέοντα καὶ στή μάχη τῆς Λιψίας ἔχασε τὸ δεξὶ του χέρι. Είχε τόν τίτλο τοῦ πρίγκιπα, τό βαθμό τοῦ στρατηγοῦ καὶ ἦταν ὑπασπιστὴς τοῦ Τσάρου.

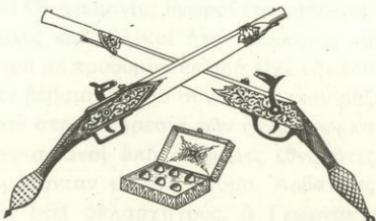
Ο 'Υψηλάντης ἀφοῦ ἀνάλαβε τήν ἀρχηγία, ἄρχισε νά δουλεύει μέ ζῆλο καὶ δραστηριότητα. Δέν κατάλαβε ὅμως τήν πραγματική κατάσταση, δτι δηλαδή ἀπό πρίν δέν είχε γίνει καμιά σοβαρή προετοιμασία γιά τόν 'Αγώνα. Τό μόνο πού ὑπῆρχε ἦταν ἔνας ἀσυγκράτητος ἐνθουσιασμός καὶ μιά μεγάλη κίνηση ἀνάμεσα σ' δόλους τούς 'Ελλήνες, πού περίμεναν νά συμβεῖ ἔνα μεγάλο γεγονός.

'Η δύναμη τῶν ἐμπολέμων

Ἐναντίον, τῆς 'Ελλάδος, πού ζεστηκωνόταν τώρα, ή Τουρκία δέν ἦταν σέ θέση νά στείλει μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις, γιατί, δπως εἴπαμε σέ προηγούμενα κεφάλαια, τό παλιό στρατιωτικό της σύστημα ἦταν παραλυμένο καὶ οι Γενίτσαροι δέν ἦταν πιά οι φοβεροί πολεμιστές τοῦ IE' καὶ τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα. ᘾναντίον τῶν ἐπαναστατῶν ἡ Πύλη ἔστελνε σύνεχῶς δυνάμεις, πού ἦταν λίγες καὶ ὅχι καλά ἐφοδιασμένες. ᘾπι πλέον καὶ τό πυροβολικό της ἦταν κακό. Γ' αὐτό συνήθως ἡ ὑπεροχή τῶν Τούρκων ἀπέναντι στούς 'Ελλήνες δέν ἦταν σπουδαία. ᘾντιθέτα ὅμως οι 'Ελλήνες ὡς τό τέλος τοῦ 'Αγώνα δέν είχαν πυροβολικό. ᘾπίσης καὶ τό Τουρκικό ἴππικό δέν μποροῦσε νά δράσει στήν δρεινή χώρα καὶ πολλές φορές ἀπό ἔλλειψη χόρτου γινόταν αὐτό μεγάλο ἐμπόδιο. ᘆναντίον αὐτῶν τῶν δυνάμεων λοιπόν, πού ἦταν ἀσχημα ἐφοδιασμένες καὶ τίς ὁδηγοῦσαν μέ τρόπο· κακό οι ἀρχηγοί τους, οι "Έλληνες πολεμοῦσαν μέ ἐπιτυχία κάνοντας κλεφτοπόλεμο.

Μεγάλη σημασία γιά τόν ἀγώνα είχαν τά πολλά φρούρια, πού είχαν οι Τούρκοι στήν 'Ελλάδα. ᘆλλα δλα χωρίς ἔξαίρεστη ἦταν παραμελημένα καὶ δέν είχαν οὔτε πολέμοφόδια οὔτε ἀρκετές τροφές. ᘆπό τήν ἄλλη μεριά δ τουρκικός στόλος, ἄν καὶ ἦταν ἀνώτερος ἀπό τόν ἔλληνικό, δέν κατόρθωσε νά τροφοδοτήσει τά φρούρια, γιατί καὶ αὐτός ἦταν, δπως πάντοτε, παραμελημένος. Στό ναύσταθμο τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρχαν ὀρκετά πολεμικά πλοῖα, ὀπλισμένα μέ πολλά τηλεβόλα. 'Εκτός ἀτ' αὐτά δ Σουλτάνος μποροῦσε ἀκόμη νά διαθέσει τό ναυτικό τοῦ 'Αλγερίου καὶ τοῦ 'Αλῆ τῆς Αίγυπτου, πού βρισκόταν σέ καλύτερη κατάσταση. Μά οι Τούρκοι δέν ἦταν ποτέ τους καλοί ναυτικοί. Οι ναύτες ἦταν ξένοι τυχοδιώκτες, πού δέν ἦταν καλά ἐκπαιδευμένοι καὶ δέ χειρίζονταν καλά τά ὅπλα.

Τόν πυρήνα τῶν ἔλληνικῶν δυνάμεων τῆς ξηρᾶς τόν ἀποτέλεσαν οι ἀρματολοί καὶ οι κλέφτες. Τά ὅπλα καὶ τά ροῦχα τῶν πολεμιστῶν τῆς ἐπαναστάσεως ἦταν διάφορα. Τό συνηθισμένο πυροβόλο ἦταν ἐφοδιασμένο μέ πυριτόλιθο (= τσακμάκι) καὶ κοντή κάννη. Στή διάρκεια τοῦ 'Αγώνα

Πιστόλες καὶ σφαῖρες ἀπό τά χρόνια τῆς 'Ἐπαναστάσεως.

άγοράστηκαν δπλα νεώτερου τύπου. Μά ή πολεμική τακτική των κλεφτών ήταν πολύ διαφορετική άπό τήν τακτική τῶν εύρωπαϊκῶν στρατευμάτων. Τό μεγαλύτερο έλάττωμα τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ήταν ή ἔλλειψη πειθαρχίας.

"Οταν πλησίαζε δ ἐχθρός, οἱ κλέφτες σκορποῦσαν καὶ δ καθένας τους ἔψαχνε ἔνα πρόχωμα ή θάμνο ή ἄλλον τόπο κατάλληλο γιά ἐνέδρα, ἀπό δπου πυροβολοῦσε τούς Τούρκους. "Οπου ἔμεναν πολλοί μαζί, κατασκεύαζαν ὁχυρώματα, πού διοικάζαν μέ μισοφέγγαρο. Είναι τά λεγόμενα **ταμπούρια**, πίσω ἀπό τά δποῖα παραμόνευαν, γιά νά χτυπήσουν ξαφνικά τόν ἐχθρό, δπαν πλησίαζε. "Αλλά δ στρατός τους είχε δύο μεγάλα προτερήματα, τήν ἀντοχή καὶ τήν δλιγάρκεια. Γι' αὐτό καὶ δ Κολοκοτρώνης δέν ἀνησυχεῖ πολύ γιά τόν ἀνεφοδιασμό. Τά ἵδια προσόντα είχαν καὶ οἱ πολεμιστές τῆς θάλασσας, πού προέρχονταν ἀπό τούς ναυτες τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ τῶν Ἑλλήνων.

"Ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ στόλου οἱ "Ἑλληνες διαθέτουν τούς **πάρωνες**¹ τῆς "Υδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν, δηλαδή τά ἐμπορικά πλοῖα τά ἔξοπλισμένα μέ τηλεβόλα. "Αλλά οἱ "Ἑλληνες ναυτικοί ήταν ἀσύγκριτα ἀνώτεροι ἀπό τούς Τούρκους καὶ τά κατορθώματά τους μποροῦν νά συγκριθοῦν μόνο μέ τά κατορθώματα τῶν "Αγγλων στά χρόνια τῆς δημιουργίας τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου. "Ο δπλισμός τῶν πλοίων δέν ήταν σπουδαῖος, ἀλλά καὶ τό πυροβολικό τοῦ τουρκικοῦ στόλου δέν ήταν πολύ ἀνώτερο. "Ετσι σπάνια βυθίζεται πλοῖο μέ δβίδα. Πολλές φορές ἔπειτα ἀπό πολύωρη ναυμαχία οἱ στόλοι χωρίζονται χωρίς σοβαρές βλάβες. "Αντίθετα δμως οἱ "Ἑλληνες μέ τά πυρπολικά τους, πού τά χρησιμοποιοῦσαν ἀρκετά καλά, προξένησαν μεγάλες καταστροφές στά ἐχθρικά πλοῖα καὶ τρομοκρατοῦσαν τόν τουρκικό στόλο.

1. Δίστηλο ίστιοφόρο πλοῖο, ἀλλιώς μπρίκι.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

I. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

‘Η έπανάσταση στίς Παραδουνάβιες ‘Ηγεμονίες

Κατά τή στιγμή τῆς ζωηρῆς πολιτικῆς κινήσεως καί προετοιμασίας ἔνα γεγονός μέ μεγάλη σημασία ἐπιτάχυνε τό ξέσπασμα τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Ἀλήπασας τῶν Ἰωαννίνων ἤρθε φανερά σέ σύγκρουση μέ τό Σουλτάνο (1820) καί κάλεσε τούς ‘Ἐλληνες νά τόν βοηθήσουν. Ἄλλα ἐκεῖνοι σκέφτηκαν πῶς νά ὀφεληθοῦν ἀπό τόν ἐμφύλιο πόλεμο τῶν μωαμεθανῶν. Τότε δὲ ‘Υψηλάντης πῆρε ἀπεριόριστη ἄδεια ἀπό τόν Τσάρο, κατέβηκε στήν ‘Οδησσό καί στή σύσκεψη, πού ἔγινε στό ‘Ισμαήλιο τῆς Βεσσαραβίας ἀπό τούς Φιλικούς, ἀποφασίστηκε νά ἀρχίσει ὁ ἀγώνας ἀπό τή Μολδαβία καί τή Βλαχία.

Οἱ λόγοι τῆς προτιμήσεως είναι οἱ ἔξης: α) Οἱ ἡγεμονίες θεωροῦνταν ἀπό τούς ‘Ἐλληνες σάν μιά ἄλλη ‘Ἐλλάδα, γιατί ἡγεμόνες καί αὐλικοί ἦταν ‘Ἐλληνες καί γιατί νόμιζαν δτὶ δὲ λαός θά ὑποστήριζε τό κίνημα μέ προθυμία, ἐπειδή ἔιχε τήν ἴδια θρησκεία μέ τούς ‘Ἐλληνες. β) Οἱ Φιλικοί ἦταν βέβαιοι δτὶ θά συνεργάζονταν μαζί τούς οἱ μισθοφόροι στρατιώτες, πού βρίσκονταν στήν ὑπηρεσία τῶν ἡγεμόνων καί τῶν ἄλλων ντόπιων ἀρχόντων. Αὐτοὶ ἦταν χριστιανοί ἀπό διάφορες ἀθνότητες, δπως Σέρβοι, ‘Ἐλληνες, Βούλγαροι, καί δνομάζονταν μέ ἔνα δνομα ‘Αρβανίτες. Πραγματικά, οἱ δύο σπουδαιότατοι ἀπό τούς ἔκει δπλαρχηγούς, δ Γεωργάκης ‘Ολύμπιος καί δ Πάτμιος Σάββας Φωκιανός, μέλη τῆς ἐταιρείας, είχαν ὑποσχεθεῖ πώς θά συνεργαστοῦν. γ) Δέν ὑπῆρχε τουρκικός στρατός στίς ἡγεμονίες καί σύμ-

φωνα μέ τίς συνθήκες ή Τουρκία, γιά νά μεταφέρει ἐκεῖ στρατό, ἔπειτε νά ζητήσει τή συγκατάθεση τῆς Ρωσίας. Ἐπομένως ὑπῆρχε μεγάλη πιθανότητα, ἂν ξεσπούσε ἐπανάσταση στίς ἡγεμονίες, ή Ρωσία καί ή Τουρκία νά φιλονικήσουν. δ) Θεωροῦνταν κέρδος νά συγκεντρωθεῖ ὁ τουρκικός στόλος στό Δούναβη στίς παραμονές τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Στίς 22 Φεβρουαρίου τοῦ 1821 ὁ Ἀλέξαντρος Ὑψηλάντης πέρασε τόν Προῦθο, τόν παραπόταμο τοῦ Δούναβη. Τόν συνόδευναν τά ἀδέρφια τού Γεώργιος καί Νικόλαος καί μερικοὶ ἄλλοι, καθώς καί 200 ἄντρες, ἀπό τούς δοποίους οἱ πιο πολλοὶ εἶχαν ὑπηρετήσει στό ρωσικό στρατό. Κατά τό ἀπόγευμα λοιπόν μπῆκε στό Ἰάσιο, τήν πρωτεύουσα τῆς Μολδαβίας. Ὁ ἡγεμόνας Μιχαήλ Σούντσος καί οἱ κάτοικοι τόν δέχτηκαν μέ τή βεβαιότητα ὅτι πίσω του βαδίζουν ρωσικά στρατεύματα. Οἱ δόπλοφόροι Ἀρβανίτες τῆς πόλεως καί ἡ φρουρά τοῦ ἡγεμόνα μπῆκαν κάτω ἀπό τίς διαταγές τοῦ Ὑψηλάντη. Παρουσιάστηκαν καί πολλοὶ μαθητές μέ μεγάλο ἐνθουσιασμό. Ἀπό ἐκεῖ κυκλοφόρησε πρός τούς Ἐλληνες μιά προκήρυξη γεμάτη ἀπό ἐνθουσιασμό, στήν δοποίᾳ ἔλεγε: **Κινηθεῖτε καί θά ιδεῖτε πώς μιά Ισχυρή δύναμη θά ὑπερασπιστεῖ τά δίκαια μας.**

Μά δέν ἄρρηστες νά ἀποδειχτεῖ ὅτι η Μολδοβλαχία δέν ήταν δ κατάλληλος τόπος γιά τόν ἑλληνικό ἀγώνα. Οἱ κάτοικοι φάνηκαν ἀδιάφοροι πρός τό ἑλληνικό κίνημα, ἐνδ δ στρατός τῶν Ἀρβανιτῶν, στούς δοποίους στηριζόταν η Ἐταιρεία, ήταν δ περισσότερος ἀνοργάνωτος.

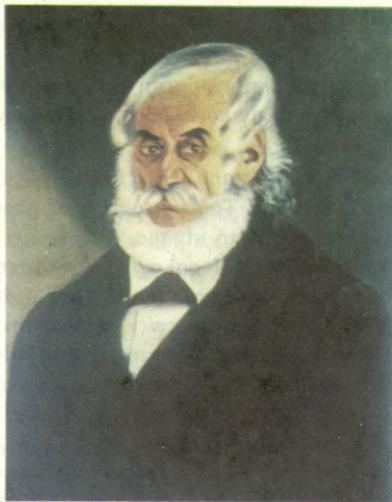
Ο Ὑψηλάντης προχώρησε ἀργά πρός τή Βλαχία. Στή Φωξάνη, μιά συνοριακή πόλη ἀνάμεσα στή Βλαχία καί τή Μολδαβία, παρουσιάστηκαν νέοι διλαρχηγοί καί ἔτσι η δύναμη του ἐνισχύθηκε ἀρκετά. Ἐκεῖ συγκροτήθηκε καί δ Ἱερός Λόχος. Πεντακόσιοι νέοι ἀπό τίς πιο ἀριστοκρατικές οἰκογένειες, ἀπό τούς δοποίους πολλοὶ ήταν φοιτητές εὐρωπαϊκῶν Πανεπιστημίων, ἀποτέλεσαν ίδιαίτερο πολεμικό σῶμα. Τό σῶμα αὐτό ἔχειώριζε γιά τήν πειθαρχία του καί ἀποτέλεσε τόν πυρήνα τοῦ στρατοῦ τοῦ Ὑψηλάντη. Ἄλλα δ ἀρχιστράτηγος ήταν ἀναποφάσιστος. Προχώρησε ἀργά καί χωρίς σχέδιο καί μέ δυσκολία նστερα ἀπό τέσσερις ἐβδομάδες μπῆκε στό **Βουκουρέστι** (28 Μαρτίου).

‘Η ἀποτυχία τοῦ κινήματος

‘Η φήμη, πού είχε στήν ἀρχή τό κίνημα τοῦ πρίγκιπα, γρήγορα ἀρχισε νά διαλύεται. Εἶχαν περάσει πέντε ἐβδομάδες, ἀπό τότε πού δ Ὑψηλάντης πέρασε τόν Προῦθο, καί ρωσική συνεργασία δέ φαινόταν. Ἀντίθετα, ἔπειτε σάν κεραυνός πάνω στό κεφάλι του η ἀποκήρυξη τοῦ κινήματος ἀπό τή Ρωσία καί δ ἀφορισμός ἀπό τόν Πατριάρχη Γρηγόριο τόν Ε’. ‘Ο τσάρος Ἀλέξανδρος, γιά νά δεῖξει ὅτι είναι πιστός στίς ἀρχές τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας καί γιά νά διαλύσει τήν ὑποψία, πού ἐπικρατοῦσε ὅτι η Ρωσία ὑποστήριζε τό κίνημα τοῦ Ὑψηλάντη, τό ἀποκήρυξε ἐπίσημα. “Ἐδωσε ἀκόμη διαταγή νά ἔγραψουν τό δόνομα τοῦ Ὑψηλάντη ἀπό τόν κατάλογο τῶν Ρώσων ἀξιωματικῶν καί δήλωσε στό Διβάνι μέ τόν πρεσβευτή του στήν Κωνσταντινούπολη ὅτι η ρωσική πολιτική δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τό κίνημα τοῦ Ὑψηλά-

Ιόννης Δασκαλάκης.
Εθνικό Ιστορικό Μουσεῖο.

Παν. Σέκερης, κορυφαίο μέλος (και γενναίος χρηματοδότης) της Φιλικής Έταιρείας.

Ο Βύρων μέ 'Ελληνική στολή.
Εθνική πινακοθήκη. Λονδίνο.

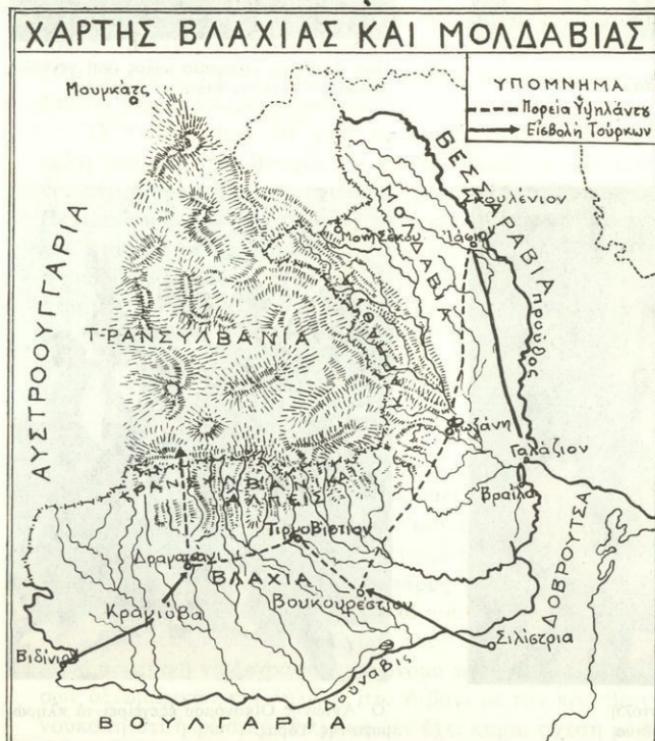

Ο 'Αντώνης Οίκονόμου έξεγείρει τα πληρώματα της "Υδρας".

την. Από την άλλη μεριά δ Πατριάρχης, έπειδή πιεζόταν από το Σουλτάνο, άφόρισε τόν 'Υψηλάντη και τόν ὁσποδάρο (= ἡγεμόνα) τῆς Μολδαβίας Μιχαήλ Σούτσο. Μέ την ἀποκήρυξη αὐτή ἔλπιζε πώς θά ἔσωζε από τά σκληρά ἀντίποινα τῶν Τούρκων τὸν Ἑλληνικό πληθυσμό τῆς Κωνσταντινουπόλεως και τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων.

'Η Ρωσία παράλληλα ἐπέτρεψε νά μποῦν τουρκικά στρατεύματα στίς ἡγεμονίες και μπήκαν οι Τούρκοι ἀπό τρεῖς μεριές. Μέσα σέ λίγον καιρό δ τουρκικός στρατός καταπίνεις τό κίνημα. Τόν ἀγώνα τελικά τόν ἔκρινε ἡ μάχη κοντά στό χωριό Δραγατσάνι. Οι Ἱερολοχίτες ἀγωνίστηκαν μέ νήρωσμό και θύμισαν στούς 'Ἐλληνες τά κατορθώματα τοῦ Ἱεροῦ Λόχου τῶν Θηβαίων. Μά οἱ νεαροὶ Ἱερολοχίτες ἦταν ἀπειροί ἀπό πόλεμο και κατασφάχτηκαν ἀπό τούς Τούρκους σπαχῆδες (= ἴπεις). Πάνω ἀπό 200 ἔπεσαν στή μάχη, 37 αἰχμαλωτίστηκαν και σώθηκαν συνολικά 136 (7 Ιουνίου). Αλλά ή νεώτερη 'Ἐλλάδα τίμησε αὐτούς τούς ἥρωες τῆς ἐλευθερίας,

Χάρτης τῆς ἐπανυστάσεως στίς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες.

Ο Γεωργάκης 'Ολύμπιος.

στήνοντας πρός τιμή τους ἔνα μνημεῖο στό πεδίο τοῦ "Αρη στήν 'Αθήνα. 'Υπάρχει κι ἄλλο μνημεῖο γιά τούς Ιερολοχίτες στό Δραγατσάνι, πού στήθηκε στά 1885 μέ συνδρομές τῶν ἑλληνικῶν παροικιῶν τῆς Ρουμανίας¹. Μά τό πιό δημοφιλο μνημεῖο γιά τούς Ιερολοχίτες τό ἔστησε μέ τήν ἀθάνατη ὁδή του «εἰς Τερόν Λόχον» ὁ Ζακυνθηνός ποιητής 'Ανδρέας Κάλβος.

Ο 'Υψηλάντης ὑποχώρησε πρός τά αὐστριακά σύνορα, τά πέρασε και παραδόθηκε στίς αὐστριακές ἀρχές. Αὐτές τόν φυλάκισαν στό φρούριο Μπουγκάτς, ὅπου ἔμεινε ἕξι χρόνια, και τόν ἀποφυλάκισαν μόνο μέ τή μεσολάβηση τοῦ τσάρου Νικολάου τοῦ Α'. Στά 1828 πέθανε στή Βιέννη ἀπό ἀρρώστια τῆς καρδιᾶς σέ ἡλικία 36 χρονῶν. 'Υστερα ἀπό τή φυγή τοῦ

'Υψηλάντη οἱ Τούρκοι ἔξαφάνισαν

γρήγορα τά ὑπολείμματα τοῦ στρατοῦ του μέ τή βοήθεια τῶν ντόπιων. Μά οἱ γενναῖοι διπλαρχηγοί 'Αθανάσιος Καρπενησώτης, Γεωργάκης 'Ολύμπιος και Γιάννης Φαρμάκης ἔδωσαν ἡρωικό τέλος στά δράμα τῶν ἡγεμονιῶν. Ο πρῶτος ἔπεισε ἡρωικά στή μάχη τοῦ Σκουλενίου, ἐνῶ οἱ δύο ἄλλοι, προσπαθώντας νά ἀνοίξουν δρόμο πρός τά ρωσικά σύνορα, περιπλανήθηκαν στά Τρανσυλβανικά ὅρη, προδόθηκαν ἀπό τούς κατοίκους και κλείστηκαν στό Μοναστήρι τοῦ Σέκκου μέ 350 ἄντρες. Τελικά, ὑστερα ἀπό πεισματική ἄμυνα δὲ 'Ολύμπιος ἀνατίναξε τό καμπαναριό, ὅπου είχε καταφύγει μέ λίγους διπαδούς του και βρήκε δοξασμένο θάνατο. Ο Φαρμάκης δῆμος παραδόθηκε και τόν ἔστειλαν στή Κωνσταντινούπολη, ὅπου τόν ἀποκεφάλισαν. 'Ετσι ἀπότυχε ή ἐπανάσταση στίς ἡγεμονίες και ἀπό τότε δέ Σουλτάνος δέ διόρισε πιά σ' αὐτές 'Ελληνες ἡγεμόνες. Ο 'Ελληνισμός ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη δέχτηκε τό κίνημα τῶν ἡγεμονιῶν μέ μεγάλη συγκίνηση, ἐνῶ ή φήμη γιά μεγάλα κατορθώματα τοῦ 'Υψηλάντη και τοῦ στρατοῦ του ἐπιτάχυνε τήν ἔκρηξη τῆς 'Επαναστάσεως στήν κυρίως 'Ελλάδα.

Η Πελοπόννησος στίς παραμονές τῆς 'Επαναστάσεως

Τό Διβάνι και οἱ διπλωμάτες τῆς Εύρωπης ἔδωσαν μεγάλη σημασία στίς ταρ-

1. Γ. Σακκά, 'Ο Ιερός Λόχος, 'Αθήνα 1973, σ. 238.

χές της Μολδοβλαχίας, γιατί φοβόνταν ρωσική έπεμβαση. Άλλα δέν μποροῦσαν νά φανταστούν ότι άλλο κίνημα πιό σοβαρό θά συγκλόνιζε τή νότια ακρη τής χερσονήσου τού Αίμου.

Ύστερα άπό ένα μήνα, άπό τότε πού δ' Υψηλάντης πέρασε τόν Προύθο, ξεσηκώθηκε ή Πελοπόννησος, πού ήταν ή φυσική άφετηρία τού έθνικου κινήματος στήν Έλλαδα. Χωρισμένη καθώς είναι άπό τή Στερεά, είχε ως προπύργιο άπό τή μιά τό δυσκολοδιάβατο δύγκο τής κεντρικής Έλλαδας, ένδι από τήν άλλη τά ναυτικά νησιά "Υδρα, Σπέτσες κ.τ.λ. και τήν Κρήτη. Τά βουνά της και ή άνωμαλη διαμόρφωση τού έδαφους της τήν έκαναν άκροπολη δυσκολοκυρίευτη, κατάλληλη γιά άμυνα. Στίς παραμονές τής έπαναστάσεως ήταν ένα άπό τά πιό άναπτυγμένα διαμερίσματα τής χώρας μέ χριστιανικό πληθυσμό πιό πολυάριθμο, πιό πλούσιο και πιό έμπορικό σέ σύγκριση μέ έκεινον τής Στερεάς Έλλαδας.

Ο διοικητής τής Πελοποννήσου, πού δονομαζόταν **Μόρα-βαλεσί** (= νομάρχης τού Μοριά), είχε έδρα τήν Τριπολιτσά, δπου οί άρχιερεις και οί προύχοντες συγκεντρώνονταν δύο φορές τό χρόνο, γιά νά συσκεφτούν μαζί μέ τό διοικητή γιά τά κοινά θέματα. Οι Πελοποννήσιοι είχαν άντιπροσώπους στήν Κωνσταντινούπολη, πού έπειθεπαν τίς πράξεις τού διοικητή και έκαναν καταγγελία γιά τυχόν παραβάσεις του στό Διβάνι. Γενικά ή τουρκική έξουσία στήν Πελοπόννησο ήταν περισσότερο χαλαρή παρά καταπιεστική.

Στή νότια ακρη τής χερσονήσου δι μικρός λαός τής **Μάνης** είχε διατηρήσει τήν άνεξαρτησία του και τό φιλοπόλεμο πνεῦμα του, ένδι ή Πάτρα ήταν πάρα πολύ άναπτυγμένη. Ξεπερνούσε αύτή κάθε άλλη πόλη τής χερσονήσου έξαιτίας τού έμπορίου τής σταφίδας και τής προσόδου, πού χάρισε στούς κατοίκους τής ή έπικοινωνία μέ τούς Εύρωπαίους. Γι' αυτό, ένδι οί "Ελλήνες έστρεφαν τά βλέμματά τους πρός τή Μάνη, γιατί άπό έκει περίμεναν νά άρχισει ά γάρωνας, συνάμα δώμας κοίταζαν και τούς προύχοντες τής "Αχαΐας, πού ήταν περισσότερο πολιτικοί. Στίς παραμονές τής έπαναστάσεως είχαν μεγάλο κύρος τρεῖς σπουδαῖοι προύχοντες τής "Αχαΐας. Αύτοι ήταν δι άρχιεπίσκοπος **Παλαιών Πατρών Γερμανός**, δι προεστός τῶν Καλαβρύτων **Αντρέας Ζαΐμης** και δι προεστός τού Αίγιου **Αντρέας Λόντος**, πού ήταν μέλη τής Φιλικής Έταιρείας και πολύ φίλοι μεταξύ τους.

Ο άγώνας τού Αλήπασα και ή Πύλη - Οί Σουλιώτες

Στήν "Ηπειρο συνεχιζόταν ή πάλη άνάμεσα στόν Αλή και τά στρατεύματα τού Σουλιάνου. Η κυβέρνηση στήν Κωνσταντινούπολη σκέφτηκε τότε τούς παλιούς έχθρούς τού βεζίρη τῶν Ιωαννίνων και έδωσε διαταγή στόν άρχηγό τού σουλτανικού στρατού νά τούς καλέσει έναντίον τού Αλή. Οι έξόριστοι, πού έπι δεκαεπτά χρόνια έτρωγαν τό ψωμί τής έξορίας στά Επτάνησα, κοιτάζοντας άπό μακριά μέ ματωμένη καρδιά τά βουνά τής πατρίδας τους, πέρασαν τό στενό άνάμεσα άπό τήν Κέρκυρα και σήν "Ηπειρο και παρουσιάστηκαν στό στρατόπεδο τῶν Τούρκων μπροστά στά Γιάννενα. Μά τό ένστικτό τούς τούς δόδηγησε νά καταλάβουν πώς δέν τούς συνέφερε νά έξοντωθεῖ έντελως δ ένας άπό τούς άντιπάλους. Γι' αυτό συνε-

νοήθηκαν μέ τόν Ἀλή καὶ δὲ ἀρχηγός τους Μάρκος Μπότσαρης πέρασε νύχτα τῇ λίμνῃ καὶ συναντήθηκε μέ τόν Ἀλή. Ἐκεῖνος τόν ἀγκάλιασε μέ δάκρυα καὶ τοῦ ὑποσχέθηκε πώς θά ἐπιτρέψει τούς Σουλιώτες νά γυρίσουν στούς δοξασμένους βράχους τους. "Ἐτσι στίς 6 Δεκεμβρίου τοῦ 1820 οἱ Σουλιώτες, τριακόσιοι πολεμιστές, ἄφησαν τό τουρκικό στρατόπεδο καὶ, ἀφοῦ ἀπόκρουσαν τίς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, ἀπόκτησαν πάλι τήν παλιά τους πατρίδα.

‘Ο Χουρσίτ καὶ δὲ Παπαφλέσσας

‘Η Πύλη υποψιάστηκε αὐτά πού συνέβαιναν στήν Πελοπόννησο καὶ διόρισε ώς Μόρα-βαλεσί τόν πρώην μεγάλο βεζίρη Χουρσίτ. Αὐτός, πού ἦταν ἔνας ἄντρας ἐπιβλητικός καὶ μεγαλοπρεπής, ἔφτασε στήν Πελοπόννησο κατά τό Νοέμβριο τοῦ 1820 μέ πολυτελή ἀκολουθία καὶ πολυάριθμο χαρέμι. Ὁ ἐρχομός του αὐτός φόβισε καὶ ἀνησύχησε τούς "Ελληνες. Μά δ Χουρσίτ δέν ἔδωσε σημασία στίς φῆμες, πού κυκλοφοροῦσαν, καὶ ὑστερα ἀπό λίγες ἔβδομάδες ἔκεινης γιά τήν "Ηπειρο, γιά νά ἀναλάβει τήν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ, πού πολεμοῦσε ἐναντίον τοῦ Ἀλή. "Ἐτσι ἡ ἔξουσία στήν Τρίπολη ἔμεινε στά χέρια τοῦ Καίμακάμη (= ὑποδιοικητή) καὶ οἱ "Ελληνες ἔνιωσαν μεγάλη ἀνακούφιση. Οἱ Τούρκοι δέν κατάλαβαν πόσο μεγάλη ἦταν ἡ ἐπαναστατική κίνηση τῶν ραγιάδων καὶ γι' αὐτό δέν ἔδωσαν μεγάλη σημασία στήν ἐπαναστατική ἀναταραχή, πού ἄρχιζε νά διαφαίνεται. "Ἐτσι οἱ δύο Μόρα-βαλῆδες, πού μέσα σέ σύντομο χρονικό διάστημα διαδέχτηκαν δένας τόν ἄλλο καὶ ἔφυγαν, ἄφησαν στήν Τρίπολη, σάν νά ἦταν ἀσφαλής τόπος, τούς θησαυρούς καὶ τά χαρέμια τους. Τό μόνο πού ἔκαμαν ἦταν νά ἔνισχύσουν τήν φρουρά τῆς πόλεως μέ χίλιους ἄντρες, γιά νά φυλάξουν αὐτά τά ἀγαθά.

Στά τέλη τοῦ 1820 ἔφτασε στήν Πελοπόννησο ώς ἀντιπρόσωπος τοῦ "Υψηλάντη δὲ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαῖος, δὲ γνωστός μέ τό δνομα Παπαφλέσσας. Ἡταν ἔνας δραστήριος καὶ δρμητικός ἀπόστολος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, πού ἔφερνε λίγη μπαρούτη καὶ λίγα πολεμοφόδια, ἀλλά πολλές ὑποσχέσεις. Οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρόκριτοι, πού ἤξεραν καλύτερα τά πράγματα, δέν πίστευαν στίς ὑποσχέσεις τοῦ Παπαφλέσσα. Μάλιστα ἔκαμαν μιά μυστική συνεδρίαση στό μοναστήρι τοῦ "Αγίου Γεωργίου κοντά στό Αἴγιο καὶ ἔκει, ἀφοῦ ἄκουσαν τό Δικαῖο, τόν συμβούλευσαν νά μή διαδίνει πράγματα ἀβάσιμα. 'Αλλά ἔκεινος διακήρυξε δτί ἡ τελευταία προθε-

‘Ο Χουρσίτ-πασάς.

σμία, γιά νά ξεσπάσει ή έπανάσταση, ήταν ή 25η Μαρτίου. Τότε οι πρόκριτοι τόν άπειλησαν, άλλά οι προτάσεις τού Δικαίου εξερισκαν πρόθυμη υποδοχή στό λαό και έτσι ήμέρα μέ τήν ήμέρα ωρίμαζε ή ίδεα τού κινήματος.

Τό ξέσπασμα τῆς Ἐπαναστάσεως

Οι ντόπιοι Τούρκοι τῆς Πελοποννήσου ἄρχισαν νά ἀνησυχοῦν βλέποντας μιά ἀσυνήθιστη κίνηση. Προπάντων τούς τάραξε η εἰδηση ὅτι ἔφτασε στή Μάνη ὁ περιβότος Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, πού ήταν ἔξοριστος και ή τουρκική ἔξουσία τόν κυνηγοῦσε, γιά νά τόν σκοτώσει. Ὁ Καϊμακάμης κάλεσε τούς προκρίτους τῆς Ἀχαΐας στήν Τριπολιτσά γιά σύσκεψη, ἀλλά ἀντοί δέν πήγαν, γιατί φοβήθηκαν μήπως τούς στήσει παγίδα. Ἔτσι ἔμειναν ἀκάλυπτοι και σκέφτηκαν νά βιαστοῦν νά κάμουν τό κίνημα. Γι' αὐτό ὁ τολμηρός κλέφτης Νικόλαος Σολιώτης μέ τήν παρακίνηση τού Παπαφλέσσα σκότωσε σέ ἐνέδρα (14 Μαρτίου) στίς Πόρτες τοῦ Ἀγριδιού τούς ταχυδρόμους, πού μετέφεραν ἐπιστολές τοῦ Καϊμακάμη Σελίχ στόν Χουρσίτ στά Γιάννενα. Κατόπιν μέ τήν εὐχή τού γέρου προκρίτου τῶν Καλαβρύτων, τοῦ Ἀσημάκη Ζαΐμη, οι κλέφτες Χονδρογιάννης και Πετσιώτης, πού βρίσκονταν στήν ὑπηρεσία του, ἔκαμαν ἐπιθεση ἐναντίον τοῦ σπαχῆ Σελίδη Λαιλιώτη (ἀπό τό περίφημο τουρκοαρβανίτικο χωριό Λάλα τῆς Πελοποννήσου), πού μαζί μέ τόν τραπεζίτη Ταμπακόπουλο μετέφερε χρήματα τοῦ δημοσίου ἀπό τά Καλάβρυτα στήν Τρίπολη (16 ή 18 Μαρτίου).

‘Ο ἐπίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανο...
(1771-1826).

Μερικές τέτοιες ἀπόπειρες ἀπέτυχαν, ἀλλά πάντως κατατάραξαν τούς Τούρκους και ἔδωσαν θάρρος στούς Ἑλλήνες. Ξαφνικά ξέσπασε ή ὡς τή στιγμή ἐκείνη συγκρατημένη δρμή και στίς 21 Μαρτίου ὅλος ὁ χριστιανικός πληθυσμός τῆς χερσονήσου ξεσηκώθηκε, ὀπλισμένος και ἔπεσε μέ πάθος, πού ἀπό αἰώνες συγκρατιόταν, πάνω στούς μωαμεθανούς, σάν νά θελε μέσα σέ μία μέρα νά ἐκδικηθεῖ βάσανα αἰώνων. Τό σύνθημα ήταν: Τούρκος μή μείνει στό Μοριά μήτε στόν κόσμον ὅλον.

Τότε τά γεγονότα ἐξελίχτηκαν μέ ταχύτητα. Ἡ πρώτη σοβαρή πολεμική ἐπιχείρηση ἔγινε στά Καλάβρυτα (21 Μαρτίου) και ὑστερα ἀπό πέντε μέρες ἀντίσταση ἀναγκάστηκαν οι Τούρκοι τῶν Καλαβρύτων νά παραδοθοῦν. Πάντως τό Αἴγιο διεκδικεῖ τήν τιμή ὅτι είναι ή πρώτη πόλη τῆς Πελοποννήσου, πού ἀπόκτησε τήν ἐλευθερία τῆς και θά ἀπελευθερώθηκε τό ἀργότερο ὡς τίς 23 Μαρ-

τίου. Στις 23 Μαρτίου ό μπέης τῆς Μάνης Πετρόμπετης Μαυρομιχάλης καί ό Κολοκοτρώνης μέ τούς Μανιάτες μπήκαν θριαμβευτικά στήν Καλαμάτα. Ἐπίσης στις 25 Μαρτίου μπήκαν στήν Πάτρα οι πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας Ἀντρέας Λόντος, Ἀντρέας Ζαΐμης, ό Μπενιζέλος Ρούφος, ό Παλαιών Πατρῶν Γερμανός καί ό Κερνίκης Προκόπιος. Ο Γερμανός στήν Πλατεία τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἐστησε ἔνα μεγάλο ξύλινο σταυρό, πάνω στὸν δόπον δρκίστηκαν δλοι οἱ ἀγωνιστές, φωνάζοντας Ἐλευθερία ἡ θάνατος. Ἡδη δόμως ἀπό τά χαράματα τῆς 24ης ἄρχισαν νά μπαίνουν στήν πόλη πολλοί Ἑλληνες μέ ἐπικεφαλῆς τούς πρόκριτους τῆς πόλης Ἰωάννη Παπαδιαμαντόπουλο καί Νικόλαο Λόντο.

Τότε ἄρχισαν δλοι οἱ Τούρκοι νά φεύγουν στά πιό ἀσφαλισμένα μέρη καί δσοι κατοικοῦσαν στήν ὑπαίθρο καί σέ ἀνοχύρωτες πόλεις ζήτησαν καταφύγιο στά φρούρια. Τούς κυρίεψε πανικός, δταν διαδόθηκε ἡ φήμη ὅτι ἔρχεται εὐρωπαϊκός στρατός, γιά νά βοηθήσει τούς ραγιάδες. Οι πυροβολισμοί τῶν Ἑλλήνων καί οι φωνές **Μοσκοβία** καί **Φραγκιά** τούς ἔτρεπαν σέ φυγή. Μεγάλες συνοδείες ἀπό Μωαμεθανούς προχωροῦσαν κυρίως στήν **Τρίπολη**, στό κεντρικό φρούριο τῆς Πελοποννήσου, ἐνώ στό δρόμο τούς χτυποῦσαν καί τούς ρήμαζαν οἱ Ἑλληνες.

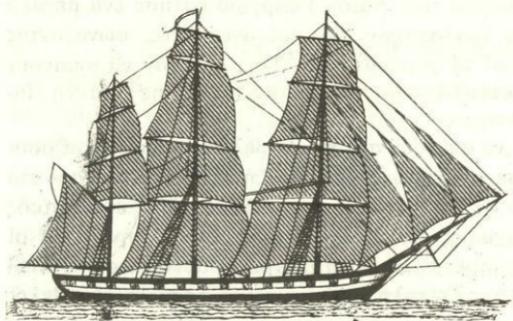
Ἡ ἐπανάσταση τῶν νησιῶν

Οἱ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων στή στεριά δέ θά μποροῦσαν νά πετύχουν χωρίς τή συνεγασία τοῦ ναυτικοῦ, πού θά ἐμπόδιζε τούς Τούρκους νά μεταφέρουν μέ πλοῖα στρατό ἀπό τή Μ. Ἀσία. Γι' αὐτό ἡ συμμετοχή τῶν νησιῶν στήν ἐπανάσταση ἦταν πολὺ σπουδαία βοήθεια γι' αὐτήν.

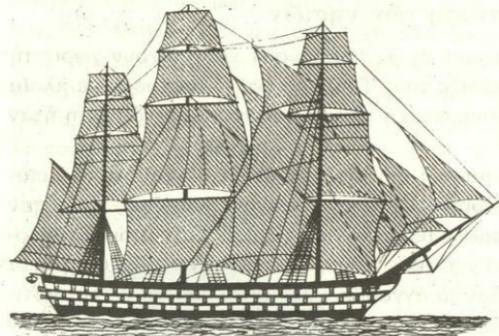
Οἱ νησιῶτες ἦταν ἄνθρωποι φιλήσυχοι καί μέ ζῆλο ἀσχολοῦνταν μέ τό ἐμπόριο, ἀλλά οἱ περιστάσεις ἐπρόκειτο τούς φιλήσυχους ἐκείνους νησιῶτες, πού ἦταν στραμμένοι στό ἐμπόριο, νά τούς κάμουν θαλασσινούς ἥρωες. Στόν ἀγώνα πρωτοστάτησαν τά τρία νησιά, τά λεγόμενα ναυτικά, **Υδρα**, **Σπέτσες**, **Ψαρά**. Τά ἀσήμαντα ἐκείνα νησάκια, πού οἱ ἀρχαῖοι σχεδόν τά ἀγνοοῦν, κατά τό ΙΖ' αἰώνα μέ τή ναυτιλία καί τό ἐμπόριο είχαν γίνει σπουδαῖα. Ἡ τουρκική ἔξουσία πάνω σ' αὐτά ἦταν μιά ἐλαφριά ἐπικυριαρχία. Ὑπάγονταν ἀπευθείας στόν Καπετάν Πασά (= ναύαρχο τοῦ τουρκικοῦ ναυτικοῦ), πλήρωναν ἐτήσιο φόρο καί κάθε χρόνο ἐστελναν κάμποσους ναῦτες στήν ὑπηρεσία τοῦ σουλτανικοῦ ναυτικοῦ. Ὡς πρός τά ἄλλα ἦταν αὐτόνομα καί αὐτοδιοίκητα, γιατί δὲν είχαν οὔτε Τούρκους κατοίκους οὔτε Τούρκο διοικητή. Κυβερνιόνταν μέ δλιγαρχικό σύστημα ἀπό τήν τάξη τῶν πλούσιων ναυτικῶν, πού τούς δύναμαζαν **νοικοκυραίους**.

Ἐπειδή οἱ συνθῆκες, πού ἐπικρατοῦσαν τότε στά θαλασσινά ταξίδια καί κυρίως δ' ἀγγλικός καί δ' ναπολέοντειος ἀποκλειστός, τά ἔκαναν κουραστικά καί ἐπικίνδυνα, γι' αὐτό οἱ νοικοκυραῖοι μεταβίβασαν στούς ναυτικούς τῶν πλοίων τους μερικά δικαιώματα καί ἔτσι δλοι τους ἀπό τόν πλοιαρχο ὡς τό ναυτόπουλο είχαν μερίδιο στό κέρδος. Ἐκτός δόμως ἀπό τά τρία αὐτά νησιά ναυτικό είχαν καί ἡ **Κάσος**, ἡ **Μύκονος** καί τό **Γαλαξίδι**, στόν Κορινθιακό κόλπο. Ὑπολογίζουν ὅτι ἡ Ἑλλάδα είχε γύρω στά 500 πλοῖα μέ χωρητικότητα 130 χιλιάδες τόνους, 15.000 ναῦτες καί 5.000 κανόνια.

ΤΥΠΟΙ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΠΛΟΙΩΝ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Φρεγάτα (= τρικάταρτο πολεμικό καράβι).

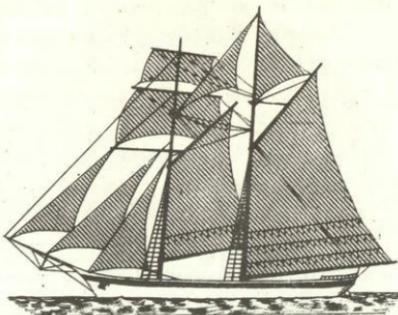
Τρίκροτο (= καράβι με τρεις σειρές κουπιά).

Από την άρχη τής έπαναστάσεως οι Πελοποννήσιοι μέ γράμματα και μέ άγγελιδόφορους διηγοῦνταν έπιδεικτικά στούς νησιώτες τά κατορθώματά τους και προσταθούσαν νά τούς πείσουν κι αυτούς νά βοηθήσουν στόν άγώνα. "Ενα γράμμα πρός τούς Σπετσιώτες έλεγε: «... ἂν δέν ταχύνετε τόν ἐρχομό σας καί πηγαίνει τό πράγμα εἰς μάκρος, ήμπορεῖ νά μᾶς λείψει καί ήμᾶς τό θάρρος καί πλέον νεκρώνει τό πράγμα καί φαίνεται δτι είσθε οι αἴτιοι τής καταστροφῆς δλου τοῦ γένους καί δψεσθε».

Πρότα πρότα άπό τά νησιά ξεσηκώθηκαν οι Σπέτσες έπισημα στίς 3 Απριλίου, τήν Κυριακή τῶν Βαΐων. Στόλισαν τά πλοϊα τους μέ τή σημαία τής ἐλευθερίας, πού είχε χρόμα γαλάζιο μέ κόκκινο ἀπό γύρω γύρω καί ἔνα μισοφέγγαρο νά κοιτάζει πρός τά κάτω κι ἀπό πάνω του τό σταυρό. Δεξιά καί ἀριστερά ἀπό τό σταυρό ήταν χαραγμένες οι λέξεις ἐλευθερία ή θάνατος. "Υστερα ἀμέσως οι Σπετσιώτες δπλισαν 53 πλοϊα. 'Ανάμεσα στούς πρώτους ή χήρα Σπετσιώτισσα Μπουμπουλίνα

Μπρίκι (= δικάταρτο καράβι μέ τετραγωνικά πανιά).

Γολέτα (= έλαφρό δικάταρτο καράβι μέ μικρή χωρητικότητα).

εξόπλισε μέ δικά τους ἔξοδα ἔνα μικρό στόλο, ἐπιβιβάστηκε καὶ ἡ ἴδια σ' αὐτὸν καὶ ἀπόκλεισε τὸν κόλπο τοῦ Ναυπλίου. Τότε οἱ Πελοποννήσιοι ἔγραψαν μέ ἀνακούφιση: «Δόξα εἰς ὑμᾶς ἀδελφοί, δτὶ ἡγέρθητε πρῶτοι. Πρῶτοι κατὰ τὴν προσβολὴν τοῦ ἐχθροῦ, πρῶτοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ, πρῶτοι ἐν τῇ ἀθανασίᾳ».

Ἐξάλλου τὰ Ψαρά ἀπό καιρό πιά ποθοῦσαν πολὺ νά πάρουν μέρος στὸν ἄγωνα, μολονότι ἦταν σὲ περισσότερο ἐπικίνδυνη θέση, γιατὶ βρίσκονταν πιὸ κοντά στὴν μικρασιατική παραλία. «Οταν λοιπόν στὶς 10 Ἀπριλίου, τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, φάνηκε μπροστά στὸ νησὶ ἔνα σπετσιώτικο καράβι, πού ἔφερνε τὴν εἰδηση τῆς ἐπαναστάσεως, δ λαός ἔσκισε τὴν τουρκικὴ σημαία καὶ στὸ χαιρετισμό τοῦ Πάσχα Χριστός ἀνέστη οἱ Ψαριανοί ἀπαντοῦσαν: Καὶ ἡ Ἑλλάς ἀνέστη. Καὶ ἀμέσως στὴν ἀρχὴ τοῦ ἄγωνα πρόσφεραν σπουδαία βόήθεια. Συνέλαβαν τέσσερα μεταγωγικά, πού θά μετακόμιζαν ἐνισχύσεις καὶ τρόφιμα στὸ Ναύπλιο, καὶ σέ λιγό ἔγιναν τό φόβητρο τῶν Τούρκων στά παράλια τῆς Μ. Ἀσίας.

Ἡ Υδρα πάλι, τὸ πιὸ μεγάλο ἀπό τὰ τρία νησιά, ἔστηκώθηκε τελευταίᾳ, γιατὶ οἱ πλούσιοι νοικοκυραῖοι ἦταν διστακτικοί. Ἄλλα δ τολμηρός πλοιαρχος Ἀντώνιος Οἰκονόμου ἔστηκε τὸ λαό καὶ παρακίνησε τοὺς ναῦτες νά δπλίσουν τὰ πλοῖα, πού βρίσκονταν στὸ λιμάνι. Τότε οἱ πρόκριτοι ἀναγκάστηκαν νά προσχωρήσουν.

Οἱ ὑπόλοιπες Κυκλάδες μιμήθηκαν τὸ παράδειγμα τῶν τριῶν νησιῶν καὶ τὴν Κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ ἐπαναστάτησε ἡ Σάμος. Βρισκόταν σὲ ἀναστάτωση ἡ Ρόδος, καθὼς καὶ ἡ Κύπρος, μολονότι εἶχαν πολλούς μωαμεθανούς κατόίκους. Δέν ἄργησε νά ἔστηκει καὶ ἡ Κρήτη (1821), ἀν καὶ εἶχε ἐλάχιστα πολεμικά μέσα καὶ οἱ ντόπιοι μωαμεθανοί διακρίνονταν γιά τὴν ἀγριότητά τους.

Ἐτσι λοιπόν τὰ περισσότερα νησιά τοῦ Αἰγαίου προσχώρησαν στὴν ἐπανάσταση. Οἱ νησιῶτες καθιέρωσαν σύστημα καταδρομῶν καὶ κανόνισαν τὴ διανομή. «Ορισαν δηλαδή ἔνα μέρος ἀπό τὰ λάφυρά τους νά τὰ καταθέτουν στὸ κοινό ταμεῖο. Στὰ πλοῖα τῶν οὐδετέρων ἔπρεπε νά δείχνουν σεβασμό, «ὅταν δέν ἦταν ναυλωμένα

άπό τήν τουρκική κυβέρνηση καί δέν ἔφερναν πολεμοφόδια καί στρατεύματα».

‘Αμέσως άπό τήν ἀρχή φάνηκε δτι οἱ “Ἐλληνες εἰχαν ἀξιόλογη μαχητική δύναμη στή θάλασσα, γιατί τά πλοῖα τῶν νησιωτῶν μεταβλήθηκαν σέ καταδρομικά (= καταδιωκτικά).” Ετσι κυριαρχοῦσαν στό Αιγαῖο, μετάδιναν τήν ἐπανάσταση παντοῦ καί ἐνθάρρυναν τούς διστακτικούς. Τό ἐλληνικό ναυτικό καταδίκασε σέ ἀδράνεια τήν ὑπεροχή τῶν Τούρκων στόν ἔξοπλισμό.

‘Η ἐπανάσταση στή Στερεά Ἐλλάδα

Οι Στερεοελλαδίτες ὁπλαρχηγοί εἰχαν στραμμένα τά βλέμματά τους στήν πάλη γύρω ἀπό τά Γιάννενα ἀνάμεσα στόν Ἀλή καί τό σουλτανικό στρατό. Ο Ἀλής εἶχε καλέσει τούς “Ἐλληνες νά τόν βοηθήσουν ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου. Ἀλλά οἱ “Ἐλληνες ὁπλαρχηγοί ἤξεραν δτι αὐτός συγχρόνως είχε κάμει γνωστά τά σχέδια τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας στό Σουλτάνο καί τοῦ εἶχε ὑποσχεθεῖ πώς, ἄν τοῦ ἔδινε ἀμνηστία, θά κατάπνιγε μέσα σέ λίγες μέρες τήν ἐλληνική ἐπανάσταση. Ἔν τούτοις ἡ Στερεά Ἐλλάδα δέ θά μποροῦσε νά μείνει ἀπλός θεατής στά μεγάλα γεγονότα τῆς Πελοποννήσου καί νά μή συμμετέχει σ’ αὐτά.

‘Η ἐπανάσταση μεταδόθηκε ἀπό τήν Κόρινθο στήν ἀπέναντι παραλία τοῦ Κορινθιακού κόλπου. Ο ἀρματολός τῶν Σαλώνων Πανουργιᾶς ξεσήκωσε σέ ἐπανάσταση τά Σάλωνα (= “Αμφισσα”), ἐνῶ δέξαδερφός του Γιάννης Γκούρας, πού ἀπό πολύν καιροῦ ἀνυπομονοῦσαν νά ἐπαναστατήσουν. Ο Πανουργιᾶς πολιόρκησε τούς Τούρκους, πού εἶχαν ζητήσει προστασία στήν Ἀκρόπολη τῶν Σαλώνων. Τότε οι Γαλαξιδιώτες μέ προθυμία τράβηξαν στή στεριά τά τηλεβόλα τῶν πλοίων τους καί ἔτρεξαν νά τόν βοηθήσουν κι ἔτσι ἀνάγκασε τούς Τούρκους νά παραδοθοῦν τήν ήμέρα τοῦ Πάσχα (18 Ἀπριλίου). Οι Τούρκοι προσκύνησαν τόν Πανουργιᾶ ώς ἀφέντη.

‘Η ἐπανάσταση ὑστερα ἀπό αὐτά ἀπλώθηκε σ’ δλη τή Φωκίδα καί σέ λίγο ἐπαναστάτησε καί ἡ Βοιωτία. Ἀπό ἐκεῖ δ ‘Αθανάσιος Διάκος κατέλαβε τή Λιβαδειά καί ἀνάγκασε τούς Τούρκους καί τούς Ἀλβανούς, πού εἶχαν καταφύγει στό φρούριο, νά παραδοθοῦν. Αμέσως ἀπό τήν ἀρχή φάνηκε θερμός ίδεαλιστής καί πάνω ἀπό τά ὅλικά συμφέροντα. Συμφιλίωσε τούς προκρίτους τῆς πόλεως, πού φιλονικοῦσαν μεταξύ τους, καί κατάθεσε στά χέρια τοῦ προεστοῦ τά λάφυρα, γιά νά ἀγοράσουν μέ αὐτά τροφές καί πολεμοφόδια. Φρόντισε ἀκόμη νά διαδοθεῖ καί νά ἐνισχυθεῖ περισσότερο ἡ ἐπανάσταση. Ἀλλά, ἐνῶ οἱ ὀπαδοί του ὑψωναν τή σημαία τῆς ἐπαναστάσεως, δέιος κατευθύνθηκε μέ 600 ἄντρες στίς Θερμοπύλες, γιατί ψιθυριζόταν πώς στό Ζητούνι (= Λαμία) συγκεντρωνόταν τουρκικός στρατός.

‘Ο Ἀθανάσιος Διάκος (1788-1821) ἦταν ἔνας γεροδεμένος καί ὅμορφος γιός χωρικοῦ καί καταγόταν ἀπό τή Μουσουνίτσα τῆς Παρνασσίδας. Ή οἰκογένειά του τόν προόριζε γιά ιερωμένο καί παιδί ἀκόμη τόν εἶχε βάλει σέ μοναστήρι.

«Ἀλλά δέρας τῶν βουνῶν πάντοτε τόν μάγευε περισσότερο ἀπό τό εὐχολόγιο καί τίς λιτανεῖες». Κατόρθωσε νά ξεφύγει ἀπό τά νύχια κάποιου Τούρκου βεβόδα, δέ όποιος τόν κυνήγησε. Τότε αὐτός μπήκε στήν ὑπηρεσία τοῦ Ἀλήπασα.

Κατά τόν πόλεμο ἐκείνου ἐναντίον τῆς Πύλης ἔγινε ὑπασπιστής τοῦ ἔακουστοῦ κλέφτη Ὀδυσσέα Ἀνδρούτσου καὶ πήρε διαταγὴν νά φυλάξει τοὺς δρόμους ἀνάμεσα στοὺς Δελφούς καὶ τὴν Ἀμφισσα. Ἀλλά δὲ Ὀδυσσέας, ὅταν πλησίασαν τὰ σουλτανικά στρατεύματα, ἔφυγε στά τὴν Ἐπτάνησα καὶ δὲ Διάκος ἐμεινε ώς ἀπλὸς ιδιώτης στή Λιβαδειά.

Λίγο ἀργότερα ἐπαναστάτησε ἡ Ἀττική, ἐνδο οἱ ἀγρότες τῆς Πάρνηθας κυρίευσαν τὴν Ἀθήνα, πού τότε ἦταν μιά μικρή πόλη μέ 10.000 κατοίκους σέ 1235 σπίτια (28 Ἀπριλίου). Οἱ Τούρκοι μέ δυσκολία κατόρθωσαν νά κλειστοῦν μέσα στήν Ἀκρόπολη, δπου πολιορκήθηκαν ἀπό τοὺς χριστιανούς, πού ἔτρεξαν ἀπό τή γύρω περιοχή καὶ πού τούς ἐνίσχυσαν ἀρκετοί Αἰγινῆτες, Κεῖοι καὶ Υδραιοί. Ἡρθαν καὶ λίγοι Κεφαλλονίτες μέ κανόνια καὶ ἔτσι δὲ ἀριθμός τῶν πολιορκητῶν ἔφτασε στίς 3 χιλιάδες. Ἀλλά οἱ κλεισμένοι, ἄν καὶ πολιορκοῦνταν στενά καὶ βασανίζονταν ἀπό τήν ἔλλειψη νεροῦ καὶ ἀπό τήν πείνα, ἀντιστάθηκαν ώς τόν Ιούλιο, ὅποτε δὲ Ὁμέρ Βρυώνης ξεκινώντας ἀπό τή Χαλκίδα κατόρθωσε νά διαλύσει τήν πολιορκία.

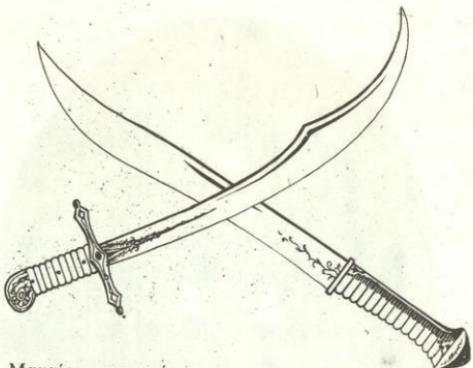
Ἡ ἐξάπλωση τῆς ἐπαναστάσεως σέ ἄλλες περιοχές

Στό μεταξύ ή ἐπανάσταση μεταδόθηκε στή Μαγνησία, δηλαδή στά πλούσια χωριά τοῦ Πηλίου, πού καλοπερνοῦσαν. Ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς, ὁ γνωστός λεξικογράφος καὶ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ «Λόγιος Ἐρμῆς», ἔνας ἄντρας, πού μέ πολλούς καὶ διάφορους τρόπους ὑπηρέτησε τήν ἑθνική ὑπόθεση, ξεσήκωσε τούς κατοίκους τοῦ Πηλίου (7 Μαΐου). Οἱ ἐπαναστάτες πολιορκησαν τό Βόλο καὶ τοὺς πύργους τοῦ Βελεστίνου καὶ συγκρότησαν καὶ τοπική διοίκηση, πού ὁ Γαζῆς τήν ὀνόμασε μέ φράση πομπώδη Βουλή τῆς Θετταλομαγηγσίας. Ἀλλά δὲ πασάς τῆς Λάρισας Μαχμούτ Δράμαλης ἐμφανίστηκε μέ πολυάριθμο στρατό καὶ ἔπινξε ἐντελῶς τήν ἐπανάσταση.

Σχεδόν ταυτόχρονα τά ὑδραίικα πλοῖα μετάδωσαν τήν ἐπανάσταση στήν Εύβοια. Ἡ ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Χαλκίδας ἀπότυχε, ἀλλά ή ἐπανάσταση διατηρήθηκε στήν ὑπαιθροῦ, ἐνδο ή Χαλκίδα καὶ ή Κάρυστος ἐμειναν τά κέντρα τῆς τουρκικῆς ἀντιστάσεως. Ἐτσι ὑστερα ἀπό τήν προσχώρηση τῆς Εύβοιας στήν ἐπανάσταση ὀλόκληρη ή Ἀνατολική Ἐλλάδα είχε ἐπαναστατήσει ἐντελῶς.

Ο Αθανάσιος Διάκος.

Μαχαίρι - γιαταγάνι.

χές Μαρτίου προσέβαλε αύτούς πού μετέφεραν τόν έτήσιο φόρο, καθώς πήγαιναν άπό τό Μεσολόγγι στή Ναύπακτο. Τέλος, όταν κατά τά μέστα τοῦ Μάη ἐμφανίστηκαν στόν κόλπο τῆς Πάτρας ὑδραίκα πλοῖα, τό Μεσολόγγι και τό Αιτωλικό σήκωσαν τή σημαία τῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ Τούρκοι κάτοικοι τότε ἀποσύρθηκαν βορειότερα στό **Βραχώρι** (Άγρινο). Σέ λίγο διλόκληρη ή **Αιτωλοακαρνανία**, ή **Ναύπακτος**, ή **Εδρυτανία** και τά "Αγραφα" ἐπαναστάτησαν. Ή θέση τῶν ἐπαναστατῶν ἐνισχύθηκε, γιατί ὅστερα ἀπό λίγο κατέλαβαν τό Βραχώρι και κυριάρχησαν στό **Μακρυνόρος**, δηλαδή στήν δροσειρά ἀνάμεσα στόν κόλπο τῆς "Αρτας και τόν Αχελώο, πού ἀποτελοῦσε τό κλειδί τής Δυτικῆς Ἐλλάδας γιά τά τουρκικά στρατέματα τῆς Ἡπείρου.

II. Η ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ

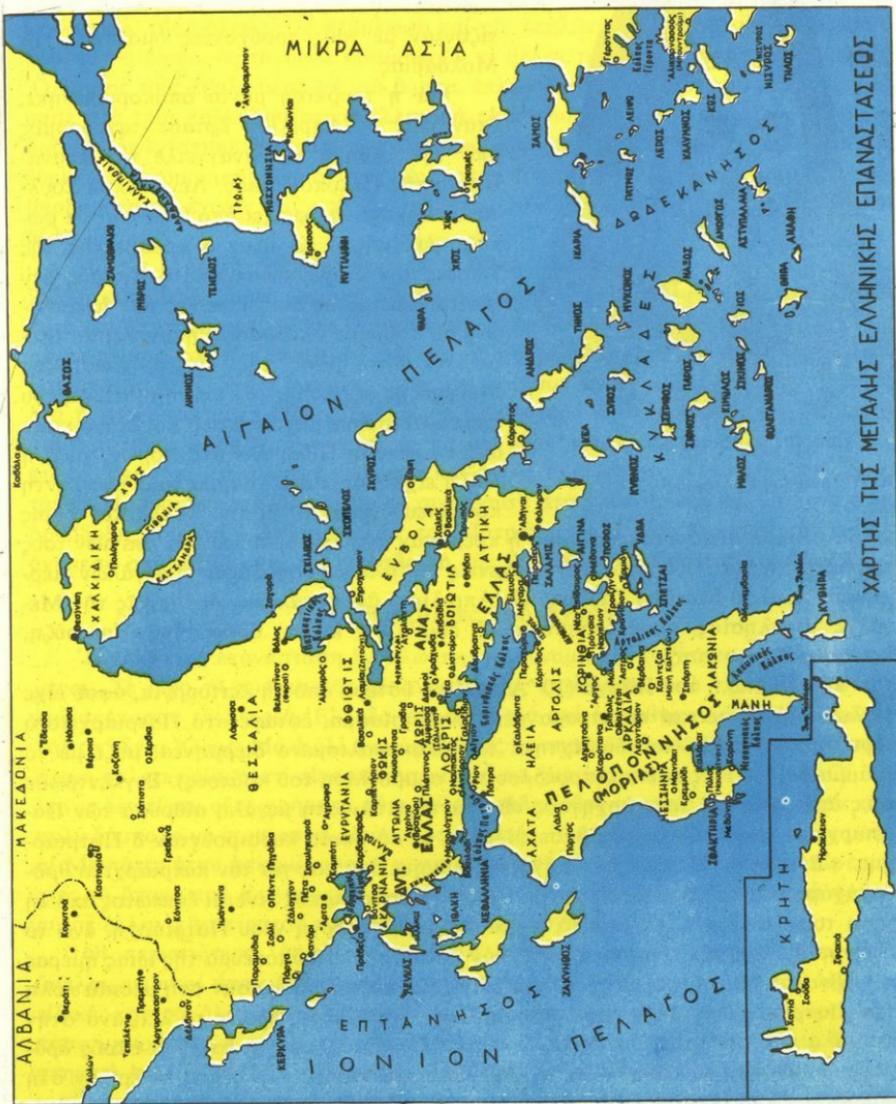
Βίαιες πράξεις τῶν Τούρκων

"Ο σουλτάνος **Μαχμούτ δ Β'** (1808 – 1839) ἀπάντησε στήν ἐπανάσταση τῶν Ἐλλήνων μέ τή συνηθισμένη τουρκική μέθοδο, δηλαδή μέ μαζικές σφαγές, γιά νά τρομοκρατήσει τούς "Ελληνες και ἔτσι νά προλάβει τήν παραπέρα ἐξάπλωση τοῦ κινήματος. Ή Πύλη κάτι είλε ύποψιαστεί ἀπό τίς ἐνέργειες τῆς Φιλικῆς Έταιρείας και ἔκαμε μερικές συλλήψεις, ἔρευνες σέ σπίτια και κάποιες σποραδικές θανατώσεις. Κι δταν ἔφτασε ή εἰδόηση δτι ἐπαναστάτησε δ 'Υψηλάντης, προσπάθησε μέ κάθε τρόπο νά ξυπνήσει τό μωαμεθανικό λαό και νά τοῦ δείξει τόν κίνδυνο, πού δημιουργοῦσε στή **Μεγάλη Αὐτοκρατορία** ή ἐπανάσταση τῶν ἀπίστων.

Στίς 9 Μαρτίου δ Σουλτάνος ζήτησε μέ φιρμάνι ἀπό τόν Πατριάρχη 8 ἀρχιερεῖς, πού τούς κράτησε ώς ὄμηρους. Συνάμα ἔφερε πολλούς **Ἄσιάτες** στρατιώτες, πού μαζί μέ τόν δόπλισμένο ὁχλο τῆς πρωτεύουσας ἄρχισαν νά σφάζουν και νά λεηλατοῦν τούς "Ελληνες. Και στίς 22 Μαρτίου δ Σουλτάνος θανάτωσε πολλά

Στή Μακεδονία ή Φιλική Έταιρεία είλε ἐργαστεί δραστήρια. "Οταν διαδόθηκε ή φήμη δτι δ 'Υψηλάντης είλε προχωρήσει θριαμβευτής ώς τήν ἄκρη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ξεσηκώθηκαν δο Πολύγυρος, ή χερσόνησος τῆς Κασσάνδρας και οι καλόγεροι ἀπό τό "Αγιο" Ορος.

Ἀργότερα ξεσηκώθηκαν ή **Αιτωλοακαρνανία** και ή **Δυτική Ελλάδα**. Τό πρῶτο σύνθημα τό ἐδωσε δ ἀρματολός τοῦ Ζυγοῦ Δημήτριος Μακρής, πού στίς ἀρ-

‘Ο Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε’.

σπουδαῖα πρόσωπα ἀπό τοὺς Ἔλληνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πού συγγένευαν ἡ σχετίζονταν μὲ τοὺς προύχοντες δόμογενεῖς τῆς Μολδαβίας.

Μά ή τουρκική μανία ἀποκορυφώθηκε, ὅταν στὶς 3 Ἀπριλίου ἔφτασε ταχυδρόμος ἀπό τὴν Ἀθήνα καὶ ἀνάγγειλε τὴν ἐπανάσταση τῆς Πελοποννήσου. Λένε πώς ὁ Σουλάτανος ἄρχισε νά ἀφρίζει ἀπό θυμό καὶ νά φωνάζει ἐκδίκηση. Κι ὅταν ὁ πρεσβευτής τῆς Ρωσίας τὸν διαβεβαίωσε πώς ὁ Τσάρος δὲν εἶναι ἀναμιγμένος στὶς ταραχές τῶν ἡγεμονιῶν, οἱ Τούρκοι ἀποθρασύνθηκαν περισσότερο. Ο διερμηνέας τῆς Πύλης **Κωστάκης Μουρούνζης** φορώντας τὴν ἐπίσημη στολή του ἀποκεφαλίστηκε μπροστά στὸ Σουλάτανο κάτω ἀπό τὴ μεγάλη Πύλη τῶν ἀνακτόρων, γιατὶ ἡ Πύλη είχε πιάσει ἔνα γράμμα τοῦ ‘Υψηλάντη πού ἀπευθυνόταν σ’ αὐτόν. Ἀλλά καὶ χωρίς

καμία φανερή αἰτία ἀποκεφάλισαν ἡ κρέμασταν ἀπό τὰ παράθυρα τῶν σπιτιῶν τοὺς τραπεζίτες ἡ γιατρούς, πού ἦταν συγγενεῖς τῶν ἄλλοτε ὀσποδάρων ἡ μεγάλων διερμηνέων. Καὶ τὸ Μεγάλο Σάββατο (9 Ἀπριλίου) ἀποκεφάλισαν δύο ἵερεῖς τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, γιατὶ δραπέτευσε ἡ δόμνα (= κυρία) **Εδφροσύνη Μουρούνζη**, πού τῇ φύλαγαν αὐτοῖς.

Τήν Κυριακή τοῦ Πάσχα (10 Ἀπριλίου) ὑστερα ἀπό τή λειτουργία, ἀφοῦ είχε διαλυθεῖ τὸ ἀραιό καὶ κατατρομαγμένο ἐκκλησίασμα, ἔφτασε στὸ Πατριαρχεῖο ὁ **Ἀριστάρχης**, αὐτός πού διαδέχτηκε τὸν ἀποκεφαλισμένο διερμηνέα, μαζί μὲ τὸ γραμματέα τοῦ Ρεῖς ἐφέντη (προέδρου τοῦ συμβουλίου τοῦ κράτους). Συγκέντρωσε τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἀρχιγούν τῶν συντεχιτῶν στὴ μεγάλη αἴθουσα τῶν Πατριαρχείων καὶ ἐκεῖ τοὺς διάβασε φιρμάνι, μὲ τὸ δόπιο καθαιροῦνταν ὁ Πατριάρχης. «Ἐπειδὴ ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος φάνηκε ἀνάξιος γιά τὸν πατριαρχικό θρόνο, ἀχάριστος καὶ ἄπιστος πρός τὴν Πύλη καὶ δολοπλόκος γίνεται ἔκπτωτος ἀπό τή θέση του». Κατόπιν διάβασε τὸ φιρμάνι γιά τὴν ἐκλογή νέου Πατριάρχη, ἐνδὲ τὸ Γρηγόριο, ἀφοῦ τὸν ἔβρισαν ἀρκετά, τὸν φυλάκισαν. Τὸ ἀπόγευμα τῆς Ἡδιας ἡμέρας τὸν ἔβγαλαν ἀπό τή φυλακή, τὸν κακοποίησαν καὶ τὸν κρέμασαν στὴ μεσαία πύλη τῶν Πατριαρχείων, ὅπου ζεψύχησε ἀμέσως. Τρεῖς μέρες ἐμεινε τὸ λείψανο στὴν κρεμάλα καὶ τὴν τρίτη παραδόθηκε στοὺς Ἐβραίους, πού τὸ ἔσερναν στοὺς δρόμους τοῦ Φαναριοῦ κοροϊδεύοντας καὶ βλαστημάντας το καὶ τέλος τὸ ἔριξαν στὴ θάλασσα. Ἀπό ἐκεῖ ὑστερα ἀπό τρεῖς ἡμέρες τὸ περιμάζεψε ὁ Κεφαλλονίτης πλοιο-αρχος Ἰωάννης Σκλάβος, πού τὸ μετέφερε στὴν Ὁδησσό, ὅπου θάφτηκε μέ μεγάλες τιμές.

Τήν ίδια μέρα κρέμασε δ Σουλτάνος καί τρεῖς ἀπό τούς φυλακισμένους ἀρχιερεῖς, ἐνῶ δ ὄχλος ἐπιδόθηκε σέ κάθε εἰδος ἀνηθικότητας. Ἐπιτέθηκε ἐναντίον τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως, τίς βεβήλωσε καί τίς λεηλάτησε. Στό τέλος Ἀπριλίου δ Σουλτάνος ἔδωσε διαταγή νά κρεμαστοῦν κι ἄλλοι τρεῖς φυλακισμένοι ἀρχιερεῖς. Ὁ δῆμιος τούς ἔβαλε μέσα σέ μιά βάρκα, ἐπλευσε πρός τό Βόσπορο καί τούς κρέμασε στά τρία πολυτηρίστερα ἐλληνικά προάστια τοῦ Βοσπόρου. Στίς ἐπόμενες ἡμέρες συνεχίστηκε ἡ μανία τῶν Τούρκων καί σε 10 χιλιάδες ὑπολογίζονται τά θύματα τῆς τουρκικῆς ἀγριότητας μόνο στήν Κωνσταντινούπολη. Ὄμοιες σκηνές βαρβαρότητας ἔγιναν καί στή Σμύρνη, τήν Ἀνδριανούπολη, στήν Αίγα καί σε ἄλλα μέρη.

Μέ τίς ἀγριότητες αὐτές θέλησε ἡ Πύλη νά τρομοκρατήσει τούς ραγιάδες. Ἀλλά κατά βάθος αὐτό ἔδειχνε τήν ἀνικανότητά της νά ἐνεργήσει μέ δραστηρίοτητα καί ἀποτελεσματικότητα ἐναντίον τῶν εἰρηνικῶν καί ἀκίνδυνων Ἑλλήνων τῆς πρωτεύουσας καί τῶν ἐπαρχιῶν. Μέ τίς αίματρές βιαιότητες ἀρχοντες καί λαός ἰκανοποίησαν τά ἄγρια ἔνστικτά τους καί νόμισαν πώς ἔκαμαν τό καθήκον τους. Μά ἡ τρομοκρατική μέθοδος ἔστηκε μεγαλύτερη ἀγανάκτηση στούς Ἑλληνες καί διό πόλεμος πήρε θρησκευτική, ἄγρια καί ἔξοντωτική μορφή ἀνάμεσα στίς δύο φυλές. Τήν ίδια ἐντύπωση προξένησε καί στούς Εὐρωπαίους ἡ διαγωγή τοῦ Σουλτάνου. Προπάντων προκάλεσε βαθιά συγκίνηση στή χριστιανική καί μάλιστα στήν ὀρθόδοξη Εὐρώπη δ ἀπαγχονισμός τοῦ Πατριάρχη καί τότε ἀρχισαν προστριβές ανάμεσα στήν Πύλη καί τόν πρεσβευτή τῆς Ρωσίας στήν Κωνσταντινούπολη.

Οἱ δυσκολίες τοῦ ἀγώνα

Ἡ Ἑλληνική ἐπανάσταση ἐκδηλώθηκε μέ δύναμη καί ταχύτητα φυσικοῦ φαινομένου. Σέ λίγο τά κύματα τῆς Ἐπαναστάσεως ἔχειλισαν ἀπό τήν Πελοπόννησο καί σκέπασαν τή Στερεά Ἐλλάδα καί τά νησιά καί ἀπλώθηκαν ὡς τή Μακεδονία καί τό "Αγιο" ὄρος. Μά δ ἐλληνικός ἀγώνας θά περνοῦσε μακροχρόνια καί κουραστική τάλαιπωρία, γιατί είχε νά ἀντιμετωπίσει μιά ἴσχυρή αὐτοκρατορία. Οἱ Ἑλληνες δέν είχαν οὔτε χρήματα οὔτε πολεμοφόδια οὔτε στρατό. Γι' αὐτό ἦταν πάρα πολύ δύσκολο νά ἐτοιμαστεῖ ἀξιόμαχος στρατός. Ἀπό τούς Πελοποννησίους μόνον οἱ Μανιάτες ἦταν ἀσκημένοι στή χρησιμοποίηση τῶν ὅπλων. Μέ τίς πρᾶτες ἐπιτυχίες τό δόνομα τοῦ Κολοκοτρώνη τράβηξε πολλούς ἔθελοντές. Ὡστόσο δ πρῶτος αὐτός ἐλληνικός στρατός παρουσίαζε μιά περίεργη εἰκόνα.

Οἱ περισσότεροι ἀπό τούς πρώτους αὐτούς ἀγωνιστές τῆς πατρίδας ἦταν ἄστοι, μερικοί ἦταν δηλιγνισμένοι μέ μαχαίρια, ἄλλοι μέ σφεντόνες καί ἄλλοι μέ ειδικά χοντρά ἀλωνιστικά ραβδιά. Ὁ Κολοκοτρώνης διδάχτηκε γρήγορα κατά πόσο μποροῦσε νά στηριχτεῖ στό ἀσύντακτο ἐκεῖνο πλήθος, γιατί, μόλις ἐμφανίστηκε δ ἔχθρός, οἱ "Ἑλληνες ποὺ πολιορκοῦσαν τό φρούριο τῆς Καρύταινας σκόρπισαν τρέχοντας στά βουνά καί στίς σπηλιές, ὥστε δ Κολοκοτρώνης παρά λίγο νά πιαστεῖ αίχμαλωτος. Τότε μιά γενική θλίψη κατέλαβε τούς ὀπλαρχηγούς, πού είχαν μείνει σχεδόν χωρίς μαχητές. Μά δ Κολοκοτρώνης ἔκαμε ὑπομονή καί ἔμεινε στα-

Θερός καί ἔτσι ὅστερα ἀπό λίγο κατόρθωσε νά συγκεντρώσει 300 ἄντρες. Δήλωσε δτὶ θά σχημάτιζε ἔναν ἵερο λόχο, τούς ἔβαλε σ' ἔνα στρατόπεδο καί προσπαθοῦσε νά τούς δραγανώσει. Μά οἱ νεοχειροτονημένοι ἵερολοχίτες, μόλις ξαναφάνηκε ὁ ἔχθρός, ἐγκατάλειψαν πάλι τὸν ἀρχηγό τους.

Τὸ πολεμικὸ σχέδιο τοῦ Κολοκοτρώνη – Ἡ μάχη στὸ Βαλτέτσι (12 - 13 Μαΐου 1821)

Ἀνάμεσα σ' αὐτές τίς ἀπογοητεύσεις δ Κολοκοτρώνης ἔμεινε ἀκλόνητος. Μάλιστα μάλωσε μέ τοὺς ἄλλους ὀπλαρχηγούς, πού πρότειναν νά ὑποχωρήσουν στὴ Μεσσηνία, καί τελικά κατόρθωσε νά ἐπιβάλει τή γνώμη του. Οἱ ὀπλαρχηγοί τότε συνεδρίασαν καί ἔβγαλαν ἀρχιστράτηγο τὸν Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Ἀνάθεσαν σ' αὐτὸν τή στρατολογία καί τήν τροφοδοσία καί δέχτηκαν τό παρακάτω σχέδιο τοῦ Κολοκοτρώνη. Ὁ ἐμπειρος πολεμιστῆς εἶχε τή γνώμη δτὶ ἡ ἐπανάσταση δέν ἦταν ἀσφαλισμένη, ἐφόσον στήν καρδιά τῆς Πελοποννήσου ἔμενε τουρκικός στρατός. Ἐπρεπε λοιπόν μέ κάθε θυσία νά κυριευτεῖ ἡ Τρίπολη. Ἄλλα, ἐπειδή οἱ Ἑλληνες δέν ἦταν σέ θέση νά τή χυπῆσον μετωπικά καί νά τήν πολιορκήσουν, δ Κολοκοτρώνης σκέφτηκε νά δημιουργήσει ὀλόγυρα ἀπό τήν πόλη μιά πολιορκητική ζώνη. Αὐτή θά ἔκοβε τίς συγκοινωνίες καί θά ἀνάγκαζε μέ τή βία τούς πολιορκημένους νά παραδώσουν τό φρούριο.

Γι' αὐτό τά Ἑλληνικά στρατεύματα ἔπιασαν τά δυτικά, βόρεια καί νότια περάσματα καί δ Κολοκοτρώνης ἔπιασε θέση νοτιοδυτικά κοντά στό Βαλτέτσι, πάνω στήν κορφή τοῦ Μαινάλου. Ἐτσι ἀπό τή μία θά παρακολουθοῦσε τό δροπέδιο, πού πάνω του βρίσκεται ἡ Τρίπολη, ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη τίς κοιλάδες τῆς Μάνης καί τῆς Μεσσηνίας. Πραγματικά ἡ θέση τῶν πολιορκημένων ἔγινε δύσκολη. Ἄλλα τό θάρρος τῶν ἐπαναστατῶν τό παρέλυσε μία σημαντική ἐνίσχυση, πού ἔφτασε στήν Τρίπολη ἀπό τά βόρεια. Δηλαδή δ Χουρσίτ-πασάς, ἐπειδή ἀνησυχοῦσε γιά τίς γυναῖκες τοῦ χαρεμιοῦ του καί τούς θησαυρούς του, ἀπόσπασε 3500 Ἀλβανούς ἀπό τό στρατόπεδο μπροστά στά Γιάννενα καί τούς ἔστειλε μέ ἀρχηγό τόν ἐμπειροπόλεμο καί ἱκανό Μουσταφάμπεη. Αὐτός κατέβηκε στόν Κορινθιακό κόλπο, πέρασε στήν Πάτρα καί στράφηκε πρός τήν Κόρινθο. Ἐκεῖ ἔδιωξε τό πολιορκητικό σῶμα, πού τό διεύθυνε δ Παπαφλέσσας καί ἔλυσε τήν πολιορκία της. Κατόπιν προχώρησε ἀπό τά Δερβενάκια ώς τό "Αργος καί ἔλυσε τήν πολιορκία τοῦ Ναυπλίου καί στίς 30 Απριλίου μπήκε στήν Τρίπολη.

Ο Μουσταφάμπεης προσέβαλε τό στρατόπεδο τῶν Ἑλλήνων στό Βαλτέτσι, γιατὶ ἥθελε νά ἐκμεταλλευτεῖ τόν τρόμο, πού ἐνέπνευσε δτὶ ἐμφάνισή του. Ἄλλα οἱ χίλιοι περίπου Μανιάτες, πού μέ ἀρχηγούς τούς Μαυρομιχαλαίους Ἡλία καί Κυριακούλη εἶχαν τό χωριό, κράτησαν τίς θέσεις τους πίσω ἀπό λιθόχιστα ἡμικυκλικά ταμπούρια. Καί τή νύχτα ἐνισχύθηκαν ἀπό τό σῶμα τοῦ Πλαπούτα, τοῦ Κολοκοτρώνη καί ἀπό ἄλλες ἐνισχύσεις καί ἔτρεψαν σέ φυγή τούς Ἀλβανούς, πού ἐγκατάλειψαν τίς ἀποσκευές τους καί τά δυό τους κανόνια. Σκοτώθηκαν 600 Τούρ-

κοι καὶ 150 "Ελληνες καὶ τὴν ἄλλη μέρα οἱ "Ελληνες ἔστησαν τρόπαιο ἀπό τὰ ἐχθρικά κεφάλια (12 - 13 Μαΐου 1823).

"**Η μάχη στό Βαλτέτσι** ἔκρινε τὴν τύχη τῆς Τριπόλεως, γιατί, ἀφοῦ ἀπότυχε καὶ ἡ ἀπόπειρα τοῦ Μουσταφάπετη ἐναντίον τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου στά **Βέρβαινα**, δὲ κλοιός δλόγυρα ἀπό τὴν πόλη γινόταν δλοένα στενότερος. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτό εἶχε μεγάλη ἐπιτυχία στὴν πορεία τοῦ ἀγώνα, γιατί ἡ νίκη ἐνέπνευσε στοὺς "Ελληνες θάρρος καὶ αὐτοπεοίθηση. Γι' αὐτό καὶ ἀπό τώρα καὶ πέρα ἀντιμετώπιζαν τοὺς Τούρκους μὲ θάρρος.

"Η πρώτη ἐκστρατεία τῶν Τούρκων ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου – Οἱ μάχες τῆς Ἀλαμάνας, τῆς Γραβιᾶς καὶ τῶν Βασιλικῶν

"Ἐνῷ ἡ ἐπανάσταση στὴν Πελοπόννησο δέν εἰχε σταθεροποιηθεῖ ἀκόμη, τῇ χερσόνησο τὴν ἔσωσαν οἱ ὀπλαρχηγοί τῆς Στερεᾶς, γιατὶ ἐμπόδισαν νά περάσουν νέες τουρκικές ἐνισχύσεις, γιά νά λύσουν τὴν πολιορκία τῆς Τριπόλεως.

Δύο Τούρκοι πασάδες, δὲ **Κιοσέ Μεχμέτ**, βαλής τῆς Πελοποννήσου, καὶ δὲ **Ομέρ Βριώνης** ἐτοίμασαν μὲ διαταγὴ τοῦ Χουρσίτ σημαντικές δυνάμεις στή Λαμία, γιά νά καταπνίξουν τίς ταραχές στή νότια Ἑλλάδα. Οἱ ὀπλαρχηγοί τῆς Στερεᾶς Δυοβουνιώτης, Πανουργιᾶς καὶ Διάκος θέλησαν νά τούς συγκρατήσουν. Ἀλλά, καθώς περνοῦσαν οἱ Τούρκοι τά βουνά, πού τά δόξασε ἡ ἀντρεία τῶν Σπαρτιατῶν τοῦ Λεωνίδα, θυσιάστηκε ὁ νεαρός ἥρως τοῦ ἀγώνα Ἀθανάσιος Διάκος, γιατὶ μπροστά στίς περισσότερες καὶ καλύτερα δπλισμένες ἐχθρικές δυνάμεις (9.000 πεζοί καὶ ἵππεῖς) οἱ ἄλλοι ὀπλαρχηγοί ὑποχώρησαν. Ὁ Διάκος μέ λίγους συντρόφους του ἔπιασε θέσεις, γιά νά προστατέψει τό πιό ἐπίκαιρο σημεῖο τῆς διαβάσεως τῶν Τούρκων, τή γέφυρα τῆς Ἀλαμάνας στό Σπερχειό, καὶ ἐκεὶ ἀνάστησε τίς παλιές δοξασμένες ἡμέρες τῶν 300 τοῦ Λεωνίδα. Πολέμησε μέ μεγάλη ἀντρεία καὶ τέλος, ὅταν πιά σκοτώθηκαν ὅλοι οἱ σύντροφοί του, πιάστηκε πληγωμένος. Στίς 24 Ἀπριλίου τοῦ 1821 θανατώθηκε στή Λαμία μέ μαρτυρικό θάνατο.

"Ἀλλά δ καλύτερα ἀσκημένος στὸν κλεφτοπόλεμο γιός τοῦ Ἀνδρίτου δὲ **Οδυσσέας** παραφύλαξε μέ λίγα παλικάρια στὸ Χάνι τῆς Γραβιᾶς, στὴν εἴσοδο τοῦ διάσελου πάνω στὸ σημερινό αὐτο-

"Ο Ομέρ Βριώνης.

Ο Όδυσσεας Ανδρούτσος.

κινητόδρομο Μπράλου - "Αμφισσας" - Ιτέας, άπό όπου θά περνούσε τουρκικός στρατός. "Όταν προσπάθησε ό Βρυώνης νά περάσει, οι "Ελληνες σκότωσαν ύρκετούς στρατιώτες του. Οι Τούρκοι παράγγειλαν κανόνια άπό τη Λαμία, γιά νά γκρεμίσουν τό μικρό χάνι. Ο Άνδρούτσος δώμας, πού υποψιάστηκε κάτι τέτοιο, έδωσε διαταγή γιά άποχώρηση καιί έτσι οι "Ελληνες λίγο υπέρερα άπό τά μεσάνυχτα έγκατάλειψαν τό χάνι καιί έφυγαν στά βουνά. Μόνο έξι συντρόφους τους έχασαν, ένδη οι Τούρκοι πάνω άπό 300 νεκρούς καιί διπλάσιους τραυματίες (8 Μαΐου) Ή παράτολμη αυτή άντισταση λίγων άντρων, πού δόλοκληρη μέρα σταμάτησαν τόν τουρκικό στρατό, άναπτέρωσε τό θάρρος τῶν Έλλήνων, πού υπέρερα άπό τη μάχη τῆς Αλαμάνας είλη δεχτεί πλήγμα. Έπι πλέον δόξασε τό σύνομα τού Όδυσσέα, πού έγινε δό Κολοκοτρώνης τῆς Στερεάς.

Τό κατόρθωμα τού Όδυσσέα έμποδισε τό Βρυώνη νά περάσει στήν Πελοπόννησο, γιά νά λύσει τήν πολιορκία τῆς Τριπόλεως, γιατί δέ θεώρησε σωστό νά προχωρήσει, προτού νά καταπνίξει τήν έπανάσταση τῆς Ανατολικής Ελλάδας. Γι' αυτό, άφού έμεινε άκομή δχτώ μέρες στό Χάνι, μπήκε στή Βοιωτία καιί κατέλαβε τή Λιβαδειά, πού τή λεηλάτησαν οι Άλβανοι του. Ο Όδυσσέας καιί οι άλλοι οπλαρχιγοί τῆς Ανατολικής Ελλάδας τόν παρακολούθησαν ένοχλώντας τον. Μά δ Βρυώνης φάνηκε άνωτερος στίς συμπλοκές, κατέλαβε τή Θήβα καιί προχώρησε γρήγορα πρός τήν Εῦβοια, προσπαθώντας νά προσελκύσει τούς "Ελληνες μέ φιλάνθρωπο τρόπο. Γι' αυτό υποσχόταν άμνηστία καιί δέν πείραξε δύσους προσκύνησαν. Στήν Εῦβοια συνάντησε γενναία άντισταση στή θέση Βρυσάκια (15 Ιουλίου), δύπου οι "Ελληνες στήν κορυφή τού λόφου είχαν στήσει στρατόπεδο, πού τό διοικούσε δ Αγγελής Γοβγίνας. Από έκει δ Βρυώνης προχώρησε στήν Αττική καιί έσωσε τούς Τούρκους τῆς Ακροπόλεως, πού πιέζονταν πολύ (Α' πολιορκία τῆς Ακροπόλεως 25 Απριλίου-20 Ιουλίου). Άλλα δέν τόλμησε νά προχωρήσει στήν Πελοπόννησο, γιατί οι Πελοποννήσιοι άρχηγοι Πάνος Κολοκοτρώνης, δ Παπαφλέσσας, δ Σολιώτης καιί δ Αντώνιος Μαυρομιχάλης άνησύχησαν καιί συγκεντρώθηκαν στόν Ισθμό, ένδη οι οπλαρχηγοί τῆς Στερεάς τόν άπειλούσαν νά τού διακόψουν τίς συγκινωνίες του.

Στό μεταξύ νέα τουρκική δύναμη άπό 8 χιλιάδες περίπου άντρες, πού προερχό-

ταν ἀπό τή Μακεδονία, είχε φάσει ός τή Λαμία καί προχωρούσε γρήγορα, γιά νά ἐνισχύσει τό Βρυώνη. Ἀλλά οἱ δόπλαρχηγοὶ Δυοβουνιώτης, Πανουργιᾶς καί Γκούρας τή χτύπησαν κοντά στά **Βασιλικά**, στό δρόμο πού δόηγεῖ ἀπό τή Λαμία πρός τή Λιβαδειά, καί τή νίκη-σαν σέ μία κρίσιμη μάχη (25-26 Αύγουστου). Οἱ δύο πασάδες, ἐπειδὴ ἀπειλοῦνταν ἀπό παντοῦ καί φοβόνταν τό χειμώνα, πού πλησίαζε, κατά τόν Ὁ-κτώβριο ἐγκατάλειψαν τή Στερεά Ἑλλάδα καί γύρισαν στήν "Ηπειρο. Ἔτσι ἀπότυχε ἡ πρώτη ἐκστρατεία τῶν Τούρκων στήν Πελοπόννησο.

Ἡ ἄλωση τῆς Τριπόλεως

Στό μεταξύ κρινόταν ἡ τύχη τῆς Τριπόλεως, ἀφοῦ πρωτύτερα ἔπεσαν στά χέρια τῶν Ἑλλήνων μερικές ἄλλες θέσεις, πού τίς είχαν οἱ Τούρκοι. Στίς 25 Ἰουνίου παραδόθηκε ἡ **Μονεμβασία** καί ὅστερα ἀπό λίγες ἡμέρες τό **Ναβαρίνο**. Δυστυχῶς ὁμως οἱ Ἑλληνες ἔκαμαν ἀσυγχώρητες βιαιότητες, ἵδιως κατά τήν παράδοση τοῦ Ναβαρίνου, γιατί στό στρατόπεδο τῶν Ἑλλήνων δέν ὑπῆρχε οὔτε τόξη οὔτε πειθαρχία οὔτε σεβασμός πρός τοὺς ἀρχηγούς. Στίς ἀρχές Ἰουνίου είχε φάσει στήν Πελοπόννησο ὁ **Δημήτριος Ὑψηλάντης**, δ ἀδελφός τοῦ Ἀλεξάνδρου, πού γιά λογαριασμό τῆς Ἀρχῆς ἀνάλαβε τή γενική ἀρχηγία τοῦ ἀγώνα καί προσπάθησε πολύ, γιά νά ἐπιβάλει τάξη καί πειθαρχία.

Ἐν τούτοις πλησίαζαν πιά οἱ τελευταῖς ἡμέρες τῆς Τριπόλεως. Μέσα στό στενό καί βραχώδη τόπο, δπου είχαν στοιβαχτεῖ πάνω ἀπό 30 χιλιάδες ἄνθρωποι, γινόταν μία ἀνατριχιαστική τραγωδία. Ἡ πείνα, ἡ δίψα καί οἱ ἀρρώστιες θέριζαν τούς πολιορκημένους. Ἐξάλλου οἱ Τούρκοι είχαν κλείσει μέσα στήν υγρή φυλακή τῶν κακούργων 38 ἀρχιερεῖς καί προκρίτους, πού μισοπεθαμένοι ἀπό τήν πείνα καί τήν ταλαιπωρία σάπιζαν μέσα στά κουρέλια καί τήν ψείρα. Πολλοί πέθαναν καί ἄλλους τούς ἀποκεφάλισαν μέδιαφορες προφάσεις. Οἱ Τούρκοι ἐξαιτίας ἐλλειψεως τροφῶν ἀρχισαν τίς διαπραγματεύσεις μέδια τούς πολιορκητές, πού δμως νανάγησαν. Τελικά στίς 23 Σεπτεμβρίου τοῦ 1821 οἱ Ἑλληνες ἐπαναστάτες μέτέχνασμα ἀνέβηκαν πάνω στά τείχη καί κυρίεψαν τήν πόλη.

Ο τουρκικός πληθυσμός τῆς Τριπολίτους είχε ἐλεεινή τύχη. Οἱ Ἑλληνες προχώρησαν σέ σφαγές καί βιαιότητες. Ἐπρόκειτο γιά μιά ἐκδίκηση καί αίματηρή.

·Ο Θ. Κολοκοτρώνης.

έξοφληση τῶν λογαριασμῶν τῆς μακροχρόνιας τυραννίας. Οἱ δύλαρχηγοὶ δὲν κατόρθωσαν νά συγκρατήσουν τούς μανιασμένους ἐπαναστάτες.

Μέ τὴν ἄλλωση τῆς Τριπολίτεσσας, πού ἦταν κυρίως ἔργο τοῦ Κολοκοτρώνη, σταθεροποιήθηκε ἡ ἐπανάσταση στὴν Πελοπόννησο. Τώρα στὰ χέρια τῶν Τούρκων βρίσκονταν μόνο τὰ φρούρια τῆς Πάτρας, τῆς Μεθώνης, τῆς Κορώνης καὶ τοῦ Ναυπλίου, πού κι αὐτά πολιορκοῦνταν. Οἱ δύλαρχηγοὶ μέ τὰ πλούσια λάφυρα ὅπλισαν καλά τούς ἄγτρες τους καὶ τὸ ἥθικό τῶν ἐπαναστατῶν ἔξυψώθηκε ἀκόμη περισσότερο.

‘Ο ἀγώνας στή θάλασσα

Ἐνδιό δ στρατός τῆς στεριᾶς δημιουργοῦνταν ἄργα, ἡ Ἐπανάσταση ἀμέσως ἀπό τὴν ἀρχή ἀπόκτησε σπουδαῖο πολεμικό δῆργαν στή θάλασσα, μετατρέποντας τὰ ἐμπορικά πλοῖα τῶν νησιωτῶν σέ πολεμικά. Ἔτσι, ἐνδιό οἱ δύλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς, ἰδίως μέ τὴ νίκη τῶν Βασιλικῶν, ἐμπόδιζαν τὸν τουρκικό στρατό νά προχωρήσει γρήγορα στὴν Πελοπόννησο, δ ἐλληνικός στόλος δὲν ἄφηνε τὸν τουρκικό νά ἔρθει ἀπό τὴν Ἀσία στὴν Εὐρώπη.

Οἱ Ἑλληνες πληροφορήθηκαν ὅτι ἡ ἀρμάδα ἑτοιμαζόταν νά ξεκινήσει ἀπό τὸν Ἑλλήσποντο. Πραγματικά γύρω στά μέσα τοῦ Μαίου φάνηκε στό Αίγαλο δ τουρκικός στόλος, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό ἔνα πλοῖο τῆς γραμμῆς, τρεῖς φρεγάτες καὶ τρεῖς κορβέτες. Τότε οἱ τολμηροί ναυτικοί τῶν Ψαρῶν κατόρθωσαν νά συγκεντρώσουν τὸ στόλο τῶν ἀδελφικῶν νησιῶν καὶ στίς 23 Μαΐου δ ἐνωμένος ἐλληνικός στόλος, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό 57 πλοῖα, ἐπλευσε πρός τὰ βόρεια. Τήν ἄλλη μέρα είδε στή βορειοδυτική ἄκρη τῆς Μυτιλήνης μιά φρεγάτα τῶν 48 τηλεβόλων, πού ἀποτελοῦσε τὴν ἐμπροσθοφυλακή τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Μερικά ἐλληνικά πλοῖα τήν πλήσιασαν καὶ τήν κανονιοβόλησαν, ἀλλὰ δὲν κατόρθωσαν τίποτε μέ τὰ ἀδύνατα τηλεβόλα τους καὶ ἡ φρεγάτα κατάφυγε στό λιμάνι τῆς Ἐρεσοῦ. Ο πλοίαρχος, ἐπειδή φοβόταν νυκτερινή ἐπίθεσή, ἀνέβασε στό σκάφος ἀρκετούς στρατιώτες ἀπό τή στεριά.

Οἱ Ἑλληνες πλοίαρχοι, ἐπειδή συναντοῦσαν δυσκολίες, γιά νά τό βλάψουν, σκέφτηκαν νά τό πυρπολήσουν. Τότε δ πρακτικός δάσκαλος τῆς ναυτικῆς τέχνης, ὁ Ἰωάννης Δημούλίτσας, πού είχε τό παρατσούκλι **Παπατοῦκος**, μετάτρεψε πρόχειρα δύο ἀπό τά μικρότερα πλοῖα σέ πυρπολικά καὶ παράγγειλε κι ἄλλα στά Ψαρά. Ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἀπότυχε, γιατί οἱ Τούρκοι ἀγρυπνοῦσαν καὶ τό πυρπολικό κάηκε ἄδικα. Ἄλλα ὕστερα ἀπό δύο ἡμέρες δ τολμηρός Ψαριανός τιμονιέρης **Παπανικολής**, πού ἦταν πιό ἔξασκημένος ἀπό τίς συγκρούσεις του πρός τούς Ἀλγερίνους πειρατές, κατόρθωσε, ἐνδιό τὸν πυροβολοῦσαν μέ λύσσα, νά κολλήσει τό πυρπολικό του στό μπροστινό μέρος τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου. Ἡ φρεγάτα ἀνατινάχτηκε στόν ἀέρα καὶ οἱ περισσότεροι ἄντρες τοῦ πληρώματος σκοτώθηκαν.

Τό κατόρθωμα στίγμα τῆς Ἐρεσοῦ ἀναπτέρωσε τίς ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων. Στά Ψαρά ἔγινε πανηγυρική διοξολογία καὶ δ τουρκικός στόλος τόσο πολύ φοβήθηκε ἀπό τό ξαφνικό πάθημά του, ὡστε ἔφυγε στά Δαρδανέλια καὶ ζήτησε ἀσφάλεια κάτω ἀπό

τήν προστασία τῶν τηλεβόλων. Ἀλλά τό πάθημα τοῦ τουρκικοῦ στόλου τό πλήρωσαν οἱ ἀθῶι ραγιάδες. Οἱ κάτοικοι τῆς Μυτιλήνης σφάχτηκαν ἀλύπητα καὶ ἔπαθε φοβερή καταστροφή ἡ πόλη τῶν Κυδωνιῶν (=Αἰβαλί), πού τότε βρισκόταν σέ ἄκμήν. Οἱ κάτοικοι τῶν Μοσχονησιῶν ἐκπατρίστηκαν καὶ δὲ ἐλληνικός στόλος, πού ἔσπευσε για βοήθεια, ἀπόπλευσε μεταφέροντας χιλιάδες πρόσφυγες, πού σκορπίστηκαν στά διάφορα νησιά, δους ζούσαν ἄθλια ζωή. Πολλοί ἀπό τοὺς Ἑλληνες, πού κατοικοῦσαν πρός τό ἐσωτερικό τῆς Μ. Ἀσίας, κατέβηκαν τότε στά παράλια καὶ πέρασαν ἀπέναντι στήν Ἐλλάδα.

Ἡ Ἐπανάσταση στή Μακεδονία – Χαλκιδική

Στή Μακεδονία είχαν δημιουργηθεῖ ἐλληνικότατα κέντρα, δους ἄκμαζαν τό ἐμπόριο καὶ τά Γράμματα, δημοσίη Θεσσαλονίκη, τό Μοναστήρι, ή Καστοριά, ή Κοζάνη, ή Σιάτιστα, οἱ Σέρρες κ.ἄ.

Ἡ Φιλική Ἐταιρεία είχε ἀπλώσει τά πλοκάμια της σ' ὅλα τά μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ οἱ ἄριστοι ἀπό τοὺς Μακεδόνες πολεμιστές, ἐμπόρους, δασκάλους, Ἱερεῖς καὶ προκρίτους είχαν μνηθεῖ στά μυστικά της. Ἐπειδὴ δημοσίη Μακεδονία είχε κεντρική θέση στή Βαλκανική καὶ οἱ Τούρκοι τή θεωροῦσαν ὡς γέφυρα, πού ἔνων τήν Κωνσταντινούπολη μέ τή νοτιότερη Ἐλλάδα, είχαν δημιουργήσει σ' αὐτήν δύο ἴσχυρά στρατιωτικά κέντρα, τή Θεσσαλονίκη καὶ τό Μοναστήρι, καὶ πολλά ἄλλα μικρότερα, στά δημοσία διατηροῦσαν ἴσχυρές φρουρές καὶ στρατιωτικά ἐφόδια. Γι' αὐτό, ἐνδη ἡ ἐπανάσταση στή Μακεδονία ψυχικά είχε ώριμάσει, ἀπό στρατιωτική ἀποψή φαινόταν δητή ήταν ἔνα ἔργο πάρα πολύ δύσκολο.

Ο Δημήτριος Ὑψηλάντης μαζί μέ ἄλλους ὀπλαρχηγούς, ἀπό τούς δημοσίους περιφήμοις ήταν ὁ Νικόλαος Κασομούλης ἀπό τή Σιάτιστα, πού ἀφήσε πολύ ἐνδιαφέροντα ἀπομνημονεύματα τά «Στρατιωτικά Ἐνθυμήματα», κατάρτισε τό ἀκόλουθο ἐπαναστατικό σχέδιο δράσεως στή Μακεδονία.

Κέντρο τοῦ ἀγώνα θά ήταν ὁ Ὄλυμπος. Θά ἐπαναστατοῦσαν ή Χαλκιδική, τό Ἀγιο "Ορος καὶ ή Νάουσα. Ταυτόχρονα θά καταλαμβανόταν τό πέρασμα τοῦ Ἀξιοῦ, τά Τέμπη, τά στενά τῆς Καστοριᾶς καὶ ἄλλες ἐπίκαιρες τοποθεσίες. Ἐτοι τό πιό ἴσχυρό στρατιωτικό κέντρο τῆς Μακεδονίας, ή Θεσσαλονίκη, Θά ἀπειλοῦνταν ἀπό πολλά σημεῖα καὶ θά ὑπόκυπτε. Μά τό σχέδιο αὐτό δέν ἐκτελέστηκε μέ ἄκριβεια.

Ἡ ἐπανάσταση ἀρχισε ἀπό τή Χαλκιδική μέ πρωτεργάτη τόν Ἐμμανουήλ Παπᾶ. Αὐτός καταγόταν ἀπό τή Δοβίστα τῶν Σερρῶν καὶ ήταν ἔνας πλούσιος ἐμπόρος, φλογερός πατριώτης καὶ μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Στίς 23 Μαρτίου τοῦ 1821 ὁ Παπᾶς φόρτωσε μέ ὅπλα καὶ πολεμοφόδια ἔνα πλοῖο, πού ἀνήκε στό Φιλικό ναυτικό Χατζηβισβίζη ἀπό τή Λήμνο καὶ, ἀφοῦ πήρε μαζί του ὅλη τήν κινητή περιουσία του, ἀπόπλευσε γιά τόν "Αθωνα. Σέ γενική συνέλευση οἱ ἡγούμενοι τῶν μοναστηριῶν ἀποφάσισαν μυστικά νά κηρύξουν τήν ἐπανάσταση στήν κατάλληλη στιγμή καὶ ἀρχισαν νά ἐτοιμάζονται. Ο διοικητής τῆς Θεσσαλονίκης, δταν πληροφορήθηκε τήν ἐπαναστατική κίνηση, ἐστειλε στή Χαλκιδική σημαντική στρατιωτική

δύναμη. Άλλά ή προκλητικότητα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, πού ἀπειλοῦσε τούς "Ελλήνες μέ γενική σφαγή, ἐπιτάχυνε τὴν ἐπανάσταση.

Τό Μάιο τοῦ 1821 οἱ κάτοικοι τοῦ **Πολύγυρου**, δηλίστηκαν, δρκίστηκαν στὸ Σταυρό καὶ κήρυξαν τὴν ἐπανάσταση. Ἀφοῦ ἔξοντωσαν τὴν δλιγάριθμη φρουρά τῆς πόλεως τους, ἔκαμαν ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ τὸν ἀνάγκασαν νά ὑποχωρήσει. "Υστερα ἀπό αὐτὰ τά γεγονότα, ἐνῶ ὁ Τοῦρκος διοικητής ἀποκεφάλιζε στὴ Θεσσαλονίκη πολλοὺς σπουδαίους προκρίτους καὶ τὸν Ἐπίσκοπο Κίτρους, ὁ Πασάς σὲ μιά γενική συνέλευση στὶς Καρυές κήρυξε τὴν ἐπανάσταση στὸ "Αγιο ὄρος. Ταυτόχρονα ἐπαναστάτησαν ἡ Κασσάνδρα, τὰ Μαντεμοχώρια καὶ ἔγινε γενικό ἔστηκωμα σ' ὅλη τῇ Χαλκιδικῇ.

Οἱ Τούρκοι τότε κινητοποίησαν ἴσχυρή στρατιωτική δύναμη. Οἱ ἀνθηρές κωμοπόλεις **Πολύγυρος**, **Βασιλικά**, **Γαλάτιστα** παραδόθηκαν στή φωτιά, ἐνῶ οἱ ἐπαναστάτες ἀναγκάστηκαν νά ἀποσυρθοῦν, ἄλλοι στὴν Κασσάνδρα καὶ ἄλλοι στὸ "Αγιο ὄρος. "Οταν ὁ Σουλτάνος πληροφορήθηκε τὴν ἐπανάσταση στή Μακεδονία, τόσο ταράχητης ὅστε ἔστειλε ως διοἰκητή τῆς Θεσσαλονίκης ἐναν πολύ ἵκανό ἄντρα, τό Μεχμέτ Ἐμίν-πασά, πού γιά τή σκληρότητά του πῆρε τό παρατσούκλι Ἐμπού Λουμπούντ (=ροπαλοφόρος), μέ τή διαταγή νά ἔχοντάσει τοὺς ἐπαναστάτες. "Ο Ἐμπού Λουμπούντ μέ 14 χιλιάδες στρατοῦ βάδισε κατά τά τέλη Ὁκτωβρίου ἐναντίον τῆς Χαλκιδικῆς καὶ κατάπνιξε στό αἷμα τά τελευταῖα ἵχνη τῆς ἐπαναστάσεως.

"Ο Παπάς κατόρθωσε νά ἐπιβιβαστεῖ στό πλοϊο, πού τὸν εἶχε μεταφέρει, καὶ ἀναχώρησε γιά τὴν "Υδρα. Μά πέθανε ξαφνικά στό ταξίδι καὶ τό σῶμα του τό ἔθαψαν μέ τιμές ἀρχιστρατήγου στὴν "Υδρα.

Ἡ ἐπανάσταση καὶ ἡ καταστροφή τῆς Νάουσας (Ἀπρίλιος 1822)

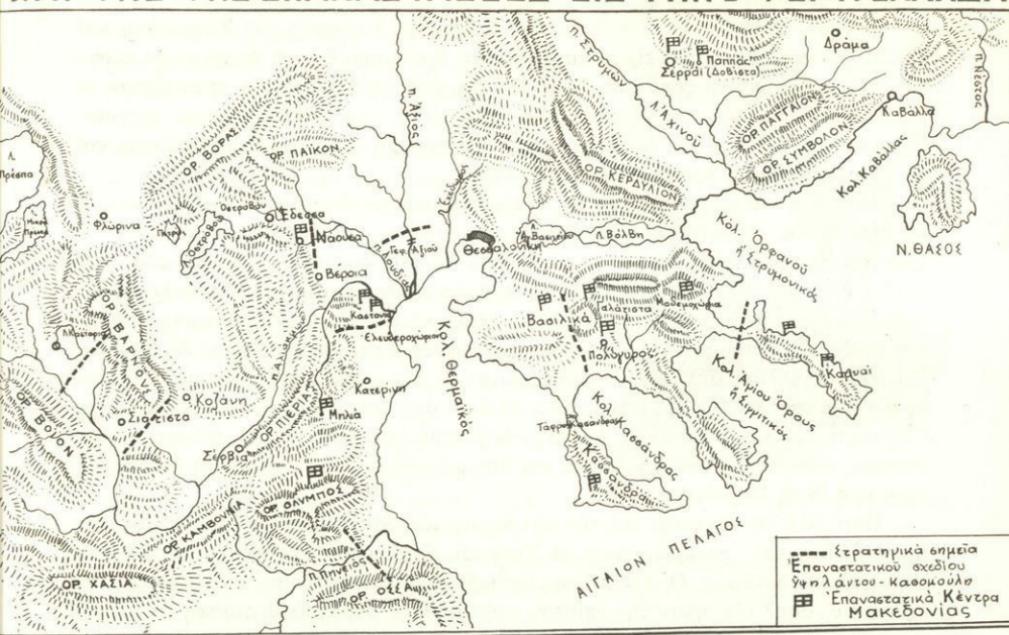
"Η Δυτική Μακεδονία ἔστηκάθηκε κατά τό δεύτερο χρόνο τῆς ἐπαναστάσεως μέ κέντρο τή Νάουσα στούς βορειούς πρόποδες τοῦ Βερμίου.

"Ο Ἐμπού Λουμπούντ, ἀφοῦ κατάπνιξε τὴν ἐπανάσταση τῆς Χαλκιδικῆς, πῆρε αὐστηρά μέτρα, γιά νά προλάβει δομοιες ἑκδηλώσεις στή Δ. Μακεδονία. Κάλεσε τοὺς πιό ἔπακουστοὺς προκρίτους καὶ δπλαρχηγούς τῆς Δ. Μακεδονίας νά παρουσιαστοῦν στή Θεσσαλονίκη ἢ στὶς τοπικές τουρκικές ἀρχές. Πολλοὶ ἀπ' αὐτούς, πού παρουσιάστηκαν κλείστηκαν στὶς φυλακές, ἄλλα ἄλλοι ἀρνήθηκαν νά ὑπακούσουν. "Ανάμεσα σ' αὐτούς ἦταν ὁ **Ζαφειράκης Θεοδοσίου** ἀπό τή Νάουσα, ὁ **Καρατάσος** ἀπό τή Βέροια καὶ ὁ **Γάτσος** ἀπό τήν Ἔδεσσα.

Τόν "Ιανουάριο τοῦ 1822 οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἀρχηγοί μαζί μέ μερικούς δπλαρχηγούς τοῦ "Ολύμπου καὶ προκρίτους ἀπό διάφορες πόλεις συγκεντρώθηκαν γιά σύσκεψη στό μοναστήρι τῆς Παναγίας στό χωριό Δοβρά ἀνάμεσα στή Βέροια καὶ τή Νάουσα. "Εκεὶ λοιπόν ἀποφασίστηκε νά ἀρχίσει ἀμέτως ἡ ἐπανάσταση, χωρίς νά περιμένουν βοήθεια ἀπό τή νότια Ἑλλάδα, καὶ νά χτυπήσουν τή **Βέροια** καὶ τή **Νάουσα**.

Στίς 19 Φεβρουαρίου τοῦ 1822 ἔξουδετερώθηκε ἡ μικρή φρουρά τῆς Νάουσας

ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΟΡΕΙΟΝ ΕΛΛΑΔΑ

και όψιμη ή σημαία της έπαναστάσεως. Τήν αλλη μέρα ο Καρατάσος και ο Γάτος μέ 1800 πολεμιστές έκαμαν τή νύχτα ξαφνική έπιθεση έναντιον της Βέροιας, άλλα απότυχαν νά καταλάβουν τήν πόλη. Μά υστερά από λίγες ημέρες ένισχυθηκαν από τό Ζαφειράκη και, άφού όχυρώθηκαν στό ιστορικό μοναστήρι τής Παναγίας τής Δοθράς, άπόκρουσαν τήν έπιθεση 4 χιλιάδων Τούρκων, πού ήρθαν από τή Βέροια μέ άρχηγό τών Κεχαγιά-μπέη, και σκότωσαν περίπου 1500 έχθρους.

Ο Τούρκος πασάς τής Θεσσαλονίκης έγινε έξω φρενῶν γιά τό κατόρθωμα τῶν Έλλήνων στή Δοθρά και στίς 14 Μαρτίου έμφανίστηκε μπροστά στή Νάουσα μέ μεγάλες δυνάμεις: 16 χιλιάδες μαχητές, ίππικό και 10 κανόνια. Στά τείχη και στούς προμαχῶνες τής Νάουσας έγιναν συγκρούσεις και διαδραματίστηκαν ήρωικά κατορθώματα, πού θυμίζουν τό Σούλι και τούς άγνες του. Ή πόλη άναστατώθηκε γιά ένα μήνα.

Στίς 13 Απριλίου, ήμέρα Πέμπτη τής Διακαινησίμου, οι Τούρκοι παραβίασαν τίς πύλες τούς τείχους και μπήκαν στήν πόλη, πού παραδόθηκε στή φωτιά. Στή Νάουσα, μέ τήν ίδεα δτί είναι τόπος άσφαλισμένος, είχαν συγκεντρωθεί πολλές χιλιάδες άμαχος πληθυσμός. "Οσοι δέ σφάχτηκαν ή δέν κατόρθωσαν νά ξεφύγουν

αίχμαλωτίστηκαν καί πουλήθηκαν ώς δοῦλοι στά σκλαβοπάζαρα τῆς Θεσσαλονίκης καί τοῦ Μοναστηρίου.

Τήν ἄλλη μέρα στίς 17 Ἀπριλίου ἐπεσε καί ὁ πύργος τοῦ Ζαφειράκη καί πολλά γυναικόπαιδα, πού είχαν καταφύγει σ' ἕνα μικρό δύχυρό κοντά στὸν πύργο του, δέν πρόλαβαν νά ξεφύγουν. Τότε 13 νέες, ἀντί νά ἀτιμαστοῦν, προτίμησαν νά γκρεμιστοῦν ἀπό τὴ γέφυρα τῆς Ἀραπίτσας στὸν καταράχτη καί νά πνιγοῦν. "Ετοι ἀπό τὴ θλιβερή καί δλοκληρωτική καταστροφή τῆς Νάουσας δέν ἔλειψε καί τὸ ἡρωικό γεγονός, πού θυμίζει τὸ Ζάλογγο.

"Η πτώση καί ἡ καταστροφή τῆς Νάουσας σήμαινε καί τὸ τέλος τοῦ ἀγώνα στὴ Δ. Μακεδονία. Οἱ ὀρχηγοὶ Ζαφειράκης, Καρατάσος καί Γάτσος κατόρθωσαν νά ξεφύγουν καί μὲ λίγους ἀντρες προσπάθησαν νά φτάσουν στὴ νότια Ἑλλάδα. Ἀπ' αὐτοὺς ὁ Καρατάσος καί ὁ Γάτσος μὲ 300 Μακεδόνες ἔφτασαν στὸ Μεσολόγγι καί μπῆκαν κάτω ἀπό τὶς διαταγές τοῦ Ἀλέξ. Μαυροκορδάτου. Ο Ζαφειράκης μὲ ἡρωικὴ ἔξοδο ἀπό τὸν πύργο του κατόρθωσε νά διασωθεῖ στὸ Βέρμιο, στὸν Ἀι-Νικόλα, καί μαζὶ μὲ ἄλλους ὅπλαρχηγῶν ἀποφάσισε νά συνεχίσει τὸν ἀγώνα στὸν "Ολυμπο. Ἀλλά κατόπιν ὁ Ζαφειράκης μαζὶ μὲ ἔναν ἀπό τοὺς γιούς τοῦ Καρατάσου, τὸ Γιαννάκη, καί 12 συντρόφους του λίγο ἀργότερα κυκλώθηκαν ἀπό τουρκικό ἀπόσπασμα, πιθανότατα ἀπό προδοσία, καί ὑστερα ἀπό ἡρωικὴ ἀντίσταση ἐπεσαν νεκροὶ στὴ θέση Σοφολιά.

Παρ' ὅλη τὴν ἀντρεία καί τὴν αὐτοθυσία τῶν Μακεδόνων ἡ ἐπανάσταση δέν ἦταν δυνατό νά πετύχει, γιατὶ οἱ Τοῦρκοι είχαν στὴν περιοχὴν αὐτὴ μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις. Οἱ Μακεδόνες ἔφθειραν καί ἀπασχόλησαν για 15 μῆνες τὸν ἔχθρο καί, ἀφοῦ δέχτηκαν τὴν ἐπίθεση πολυάριθμου στρατοῦ, θυσιάστηκαν γιὰ τὸ κατοπινό κέρδος τοῦ ἀγώνα στὴ νότια Ἑλλάδα.

Η πολιτική ὁργάνωση

"Οταν ἄρχιζε ἡ ἐπανάσταση, δέν ὑπῆρχε κεντρικὴ διοίκηση. Τό παλιό κοινοτικό σύστημα συνέχιζε νά λειτουργεῖ, ὅπως καί κατά τὴν τουρκική ἀπολυταρχία. Εἰσπράττονταν οἱ φόροι καί οἱ δημογέροντες διαχειρίζονταν τὶς κοινοτικές ὑποθέσεις. Τό πρῶτο πολιτικό σῶμα, ἐντελῶς τοπικό, συγκροτήθηκε στὴν Καλαμάτα ἀμέσως ὑστερα ἀπό τὴν ἄλωσή της καί δονομάστηκε **Μεσσηνιακὴ Γερουσία**.

'Αλλά ἦταν αἰσθητή ἡ ἀνάγκη γιὰ μιὰ κεντρικὴ ἔξουσία, πού πρῶτα ἀπ' ὅλα θά φρόντιζε γιὰ τὴν προμήθεια τῶν ἀναγκαίων γιά τὴ συνέχιση τοῦ πολέμου. Γι' αὐτό οἱ πρόκριτοι καί οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Πελοποννήσου συγκεντρώθηκαν γιά σύσκεψη μαζὶ μὲ τοὺς στρατιωτικούς ἀρχηγούς στὸ **μοναστήρι τῶν Καλτεζῶν** (Μαντίνεια Ἀρκαδίας) καί διόρισαν μιὰ ἐπιτροπή, πού δονομάστηκε **Γερουσία** τῆς Πελοποννήσου. Αὐτὴ ἔπερπε νά συνεργάζεται μὲ τὸν ἀρχιστράτηγο Πετρόμπεη, γιὰ νά πάρει τὰ ἀπαραίτητα μέτρα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας (26 Μαΐου 1826).

Λίγες ήμέρες ὑστερα ἀπό τὴν πολιτικὴ πράξη τῶν Καλτεζῶν ἔφτασε στὴν Πελοποννήσο δὲ Δημήτριος Ὅψηλάντης, δὲ νεώτερος ἀδελφός τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ο

Δημήτριος έρχόταν στήν 'Ελλάδα ώς έπιτροπος τοῦ ἀδελφοῦ του, γιά νά ἀναλάβει στό δῆμο μυστικῆς Ἀρχῆς τήν ἀνώτατη διοίκηση. 'Ο 'Υψηλάντης δέν ἀναγνώρισε τήν πράξη τῶν Καλτεζῶν καί διόρισε νέο συμβούλιο. Ἀλλά αὐτό ξεσήκωσε ἐναντίον του τοὺς προκρίτους, πού τοῦ εἴπαν ὅρθι κοφτά πώς μποροῦσε νά φύγει ἀπό τήν Πελοπόννησο. 'Ο Δημήτριος τότε ἀποσύρθηκε στήν Καλαμάτα (27 Ιουνίου), δου ἄρχισε νά δργανώνει ἔναν πυρήνα ἀπό τακτικό στρατό. Οι στρατιωτικοί καί δι λαός πήγαν μέ τό μέρος του. Τότε 22 ὁπλαρχηγοί κάλεσαν τόν 'Υψηλάντη καί τοῦ ἀνάθεσαν τήν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ, πού πολιορκοῦσε τήν Τρίπολη, καί οἱ πρόκριτοι ὑποτάχτηκαν στήν ἀνάγκη τῆς στιγμῆς. Ἀλλά δέν ἦταν δυνατό νά γίνει συνεννόηση ἀνάμεσα σ' αὐτούς καί τόν 'Υψηλάντη. Παρ' διλα αὐτά ἡ ἐμφάνιση τοῦ 'Υψηλάντη ἐνέπνευσε θάρρος στούς 'Ελλήνες καί φόβο στούς Τούρκους, πού ἔβλεπαν δι οἱ ραγιάδες ἀπόκτησαν ἀρχηγό μέ πριγκιπικό δῆμο.

Οι συγκρούσεις αὐτές ἀνάμεσα στούς προκρίτους καί τόν 'Υψηλάντη ἦταν ἡ ἀρχή καταστρεπτικῶν φιλονικιῶν. Τά μίση κάθε μέρα δέχονταν περισσότερο καί ἔτσι δημιουργήθηκαν στήν ἐπάναστατημένη χώρα μας τά πρῶτα πολιτικά κόμματα, τό κόμμα τῶν πολιτικῶν καί τό κόμμα τῶν στρατιωτικῶν.

'Ο Δημήτριος 'Υψηλάντης.

Πολιτική δργάνωση τῆς Στερεᾶς 'Ελλάδος

"Οπως εἰδαμε, ἡ μερίδα τῶν στρατιωτικῶν ἀγκάλιασε τόν 'Υψηλάντη καί τόν ἐπέβαλε στούς προκρίτους. Ἀλλά καί ἐκεῖνοι ἀντιπαράθεσαν ἐναντίον του ἄλλους ἀντρες, πού είχαν κι αὐτοί ἡχηρά ὀνόματα, τούς δύο Φαναριώτες, τόν 'Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο καί τό Θεόδωρο Νέγρη.

'Ο 'Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1791-1865) καταγόταν ἀπό φαναριώτικη οἰκογένεια. "Οταν ζέσπασε ἡ ἐπανάσταση, βρισκόταν στήν Πίζα τῆς Ἰταλίας. "Οταν ἀποφάσισε νά κατεβεῖ στήν 'Ελλάδα, φόρτωσε σ' ἔνα πλοῖο δπλα καί πολεμοφόδια, πού ἀγοράστηκαν μέ δικά του χρήματα καί μέ συνεισφορές ἄλλων πατριωτῶν, καί καταπλευσε στό Μεσολόγγι (20 Ιουλίου). 'Από ἐκεῖ ἔστειλε ἐπιστολές στόν 'Υψηλάντη καί τόν διαβεβαίωνε γιά τή μεγάλη ἐκτίμησή του πρός αὐτόν καί τόν παρακαλοῦσε νά τόν δεχτεῖ ώς συμπολεμιστή στόν ἑθνικό ἀγώνα. Οι φιλοδοξίες του δμως πήγαιναν πολύ μακριά.

Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος.

Ο Θεόδωρος Νέγρης (1790-1824) πάλι ήταν άπό τους κορυφαίους φιλικούς και είχε διακριθεί στό Βουκουρέστι γιά τήν έθνική του δράση. Είχε διοριστεί άπό τήν Πύλη ώς γραμματέας τής τουρκικής πρεσβείας στό Παρίσι, άλλα, όταν έμαθε ότι ξέσπασε ή έπανασταση, έριξε τά έγγραφά του στή θάλασσα. Και οι δυό τους ήταν πρόθυμοι νά προσφέρουν τίς υπηρεσίες τους στόν άγώνα.

Ο Υψηλάντης δέχτηκε τό Μαυροκορδάτο μέ θερμή ειλικρίνεια ώς συνεργάτη και τού άναθεσε τήν πολιτική δργάνωση τής Στερεάς, πού άπό πρωτύτερα είχε δειξει διάθεση νά τήν άναλαβει μαζί μέ τή στρατιωτική έξουσία της. Ο Μαυροκορδάτος πήρε μαζί του τό Νέγρη και ο ίδιος άναλαβε νά δργανώσει τή Δυτική Ελλάδα μέ πρω-

τεύουσα τό Μεσολόγγι, ένω δ Νέγρης τήν Ανατολική μέ έδρα τήν Αμφισσα. Έτσι καταρτίστηκαν δύο νέες τοπικές έξουσίες έκτός τής Πελοποννήσου.

Οι πληρεξόντιοι τής Αίτωλοακαρνανίας συγκεντρώθηκαν στό Μεσολόγγι και έκαμαν συνέλευση, πού δονομάστηκε Συνέλευση τής Δυτικής Χέρσου Έλλάδος. Μέ πρόεδρο τό Μαυροκορδάτο και σύμφωνα μέ τίς δδηγίες του συγκρότησαν δεκαμελές συμβούλιο, πού έκλεγόταν κάθε χρόνο άπό τους προκρίτους και τους όπλαρχηγούς και λογοδοτούσε στήν έθνοσυνέλευση (4 - 7 Σεπτεμβρίου). Τό συμβούλιο αύτό δονομάστηκε Γερουσία και είχε καθήκον νά φροντίζει γιά τή διατήρηση τής ήσυ-

Σφραγίδα τής Πελοποννησιακής Γερουσίας.

Σφραγίδα τής Γερουσίας τής Δυτικής Χέρσου Έλλαδος.

χίας και τῆς ἀσφάλειας, γιά τήν ἐνίσχυση τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων και γιά τή χρησιμοποίηση τῶν **δημόσιων** εἰσοδημάτων γιά κοινή ὁφέλεια.

Ἡ συνέλευση τῶν πληρεξουσίων τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος συγκεντρώθηκαν σέ σύσκεψη στήν "Αμφισσα μέ πρόεδρο τό Νέγρη και ψήφισαν τό Σύνταγμα, πού κατάρτισε δ ἴδιος και πού ὀνομάστηκε **Νομική διάταξη**. Ἡ ἀνώτατη ἔξουσία, πολιτική και στρατιωτική, δινόταν σέ μια ἐπιτροπή, πού πήρε τόν τίτλο **"Ἀρειος Πάγος**.

Οἱ δύο αὐτές δργανώσεις, δόσο κι ἄν ἡταν διαφορετικές στή μορφή τους, στήν οὐσίᾳ είχαν κάτι τό κοινό. Παράδιναν δηλαδή τή διεύθυνση τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων στούς πολιτικούς, στρέφονταν και οἱ δύο ἐναντίον τῆς αὐθεντίας τοῦ "Ψηφλάντη και καλλιεργώντας τόν **τοπικό πατριωτισμό** προσπαθοῦσαν νά διαιωνίσουν τό χωρισμό τοῦ ἔθνους.

‘Η Α’ Ἐθνική Συνέλευση στήν Ἐπίδαυρο

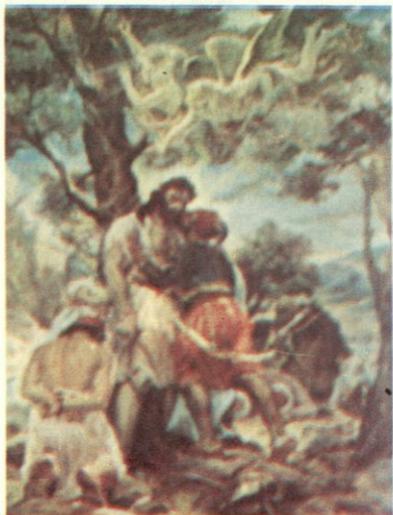
Τώρα δμως γινόταν πιά αισθητή ἡ ἀνάγκη γιά μιά γενική ἔθνοσυνέλευση, πού θά δημιουργοῦσε μία κεντρική ἔξουσία γιά ὅλη τήν Ἑλλάδα. Γι’ αὐτό ἀμέσως, μόδις ἔπειτε ή Τρίπολη (23 Σεπτεμβρίου 1821), δ Ὑψηλάντης ἔβγαλε μιά προκήρυξη πρός τό λαό, μέ τήν δοπία τόν καλοῦσε νά στείλει ἀντιπροσώπους γιά τή μελλοντική ἔθνοσυνέλευση.

Ως ἔδρα τῆς Ἐθνοσυνέλευσεως δρίστηκε τό "Ἀργος. Τήν 1 Δεκεμβρίου τοῦ 1821 ἔγιναν τά ἐγκαίνια τῆς Ἐθνοσυνέλευσεως και οἱ πληρεξούσιοι, πού ἡταν παρόντες, ὁρκίστηκαν πίστη πρός τήν πατρίδα. Ἄλλα ἀμέσως ὑστερα ἀπ’ αὐτό παρουσιάστηκαν και οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας μαζί μέ τό Μαυροκορδάτο και τό Νέγρη, πού καθυστέρησαν σκόπιμα. Οἱ δύο ἀντίπαλες φατρίες ἤρθαν ἀντιμέτωπες και ἡ σύγκρουση φαινόταν ἀναπόφευκτη. Ἐπειδή δμως και οἱ πληρεξούσιοι τῆς "Υδρας ὑποστήριζαν τούς προκρίτους, στή Συνέλευση ἐπικράτησαν οἱ πολιτικοί. Τότε δ Ὑψηλάντης ἀρδίασε ἀπό τούς τρόπους και τά μέσα τῶν ἀντιπάλων του και ἐγκατάλειψε τό "Ἀργος. Τόν ἀκολούθησε και δ Κολοκοτρώνης και ἔτσι ἡ μερίδα τῶν προκρίτων ἔγινε κυρίαρχη στή Συνέλευση.

Οἱ πληρεξούσιοι τῆς Πελοποννήσου τότε σύμφωνα μέ τίς δύο τοπικές κυβερνήσεις τῆς Στερεᾶς ἰδρυσαν κι αὐτοί τοπική κυβέρνηση τῆς Πελοποννήσου. Δέχτηκαν τό λογικό ὄργανισμό τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας και συγκρότησαν **Πελοποννησιακή Γερουσία**. Ἐπειδή δμως τό "Ἀργος ἔξατιας τῶν πολλῶν δπλωφόρων δέν ἦταν τόπος πολύ ἀσφαλισμένος, οἱ πρόκριτοι μετάθεσαν τήν ἔδρα τῆς Συνέλευσεως στήν Πιάδα, πού βρίσκεται κοντά στό Σαρωνικό κόλπο δχι μακριά ἀπό τήν ἀρχαία **Ἐπίδαυρο**. Ἐκεῖ ἀρχισε τίς τακτικές ἐργασίες τῆς ἡ πρώτη **Ἐθνοσυνέλευση τῶν Ἑλλήνων**, πού ὀνομάστηκε **Συνέλευση τῆς Ἐπιδαύρου** (20 Δεκεμβρίου 1821).

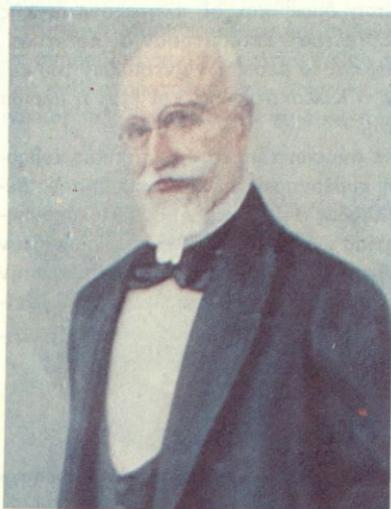
Τό Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου

Τίς συζητήσεις τίς διεύθυνε δ Μαυροκορδάτος και μέ πρόεδρο τόν ἴδιο συγ-

Α. Γεωργιάδη, «Τό φίλημα» τοῦ Ἰμπραήμ στὸ νεκρὸ Παπαφλέσσα.

Ε. Βενιζέλος.

224

I. Μακρυγιάννης, ἀγωνιστής γιά τὴν ἀνεξαρτησία (1821) καὶ τὴν συνταγματικὴ δργάνωση τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας (1843).

Δ. Σολωμός. Ἐθνικό Ιστορικό Μουσεῖο.

κροτήθηκε μία έπιτροπή, γιά νά συντάξει ένα σχέδιο συντάγματος. Τήν 1η Ιανουαρίου τού 1822 ή 'Εθνοσυνέλευση έκαψε μιά πανηγυρική διακήρυξη τής άνεξαρτησίας τού 'Ελληνικοῦ λαοῦ. Σ' αύτό μέ συντομία και έμφαση λέγονταν τά έξῆς:

«'Εν δόνματι τής Ἀγίας και ἀδιαιρέτου Τριάδος τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη δόθωμανικὴν δυναστείαν μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτατον και ἀπαραδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας και ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων παραστατῶν του εἰς ἔθνικὴν συνηγμένων συνέλευσιν ἐνώπιον Θεοῦ και ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν και ἀνεξαρτησίαν».

"Επειτα δέχτηκε δόμφωνα τό συνταγμένο ἀπό τὴν ἐπιτροπή σχέδιο τοῦ συντάγματος και ἔτσι ἦρθε στή ζωή τό πρῶτο Ἑλληνικό σύνταγμα, πού δονομάστηκε **'Οργανικός νόμος** (Σύνταγμα 'Επιδαύρου 1 Ιανουαρίου 1822).

Τό σύνταγμα τῆς 'Επιδαύρου θέσπιζε ως ἐπικρατέστερη θρησκεία τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους τήν 'Ορθόδοξην Ἀνατολικήν, ἀλλά συνάμα κήρυττε ως ἀνεκτή και κάθε ἄλλη θρησκεία. Δέν ἀναγνώριζε κοινωνικές τάξεις οὔτε διακρίσεις πολιτῶν. "Ολοι οἱ πολίτες εἰναι ἵσοι μπροστά στὸ νόμο και γίνονται δεκτοὶ σ' δλες τίς ὑπηρεσίες τοῦ κράτους. Μωαμεθανοί και Ἐβραῖοι ἀποκλείονται ἀπό τά δημόσια δικαιώματα. Καταργοῦνταν ἡ δουλεία, τά βασανιστήρια και ἡ κατάσχεση τῆς περιουσίας. Κανένας δὲν ἐπιτέπειταν νά φυλακιστεῖ, χωρίς νά τοῦ ἀνακοινωθεῖ μέσα σέ 24 ὥρες ἢ αλιτία τῆς φυλακίσεώς του και χωρίς νά είσαχθει σέ δίκη μέσα σέ τρεῖς μῆνες.

'Ο δραγανικός νόμος δημιούργησε κυρίως δύο έξουσίες, τήν **ἐκτελεστική** και τήν **νομοθετική**, πού δονομάστηκαν Νομοτελεστικό και Βουλευτικό. 'Η ἐκτελεστική έξουσία, τό Νομοτελεστικό, ἀποτελεῖται ἀπό πέντε μέλη, πού ἐκλέγονται ἀπό τή βουλή. Τό **Νομοτελεστικό** διευθύνει τή γενική διοίκηση, διορίζει τούς ὑπουργούς, φροντίζει γιά τήν δργάνωση τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς ξηρᾶς και τῆς θάλασσας και ἔχει τό δικαίωμα νά τίς κινητοποιεῖ. Φροντίζει ἀκόμη γιά τή δημόσια ἀσφάλεια και εἰσάγει τά σχέδια τῶν νόμων στό Βουλευτικό. Τό **Βουλευτικό**, πού ἀποτελεῖ τή βουλή (ἀσκεῖ δηλαδή τή νομοθετική έξουσία), συγκροτήθηκε ἀπό 33 ἀντιπροσώπους τῶν ἐπαρχιῶν. Αύτό ἐπεξεργάζεται τόν προϋπολογισμό, ἔχει τό δικαίωμα νά ἐπιβάλλει φόρους και νά ψηφίζει ἡ νά ἀπορρίπτει τούς νόμους, πού ὑποβάλλονται σ' αύτό ἀπό τό Νομοτελεστικό. 'Η θητεία και τῶν δύο σωμάτων διαρκεῖ ἔνα χρόνο. 'Η τρίτη έξουσία, ἡ **δικαστική**, κηρυσσόταν χωριστή ἀπό τίς ἄλλες, ἀλλά ἄργησε νά δραγανωθεῖ.

'Η Συνέλευση καθιέρωσε ως ἔθνοσήμο τήν κουκουβάγια και ως σημαία τή γαλανόλευκη. 'Έξέλεξε τό Μαυροκορδάτο ως πρόεδρο τοῦ Νομοτελεστικοῦ και τόν 'Υψηλάντη ως πρόεδρο τοῦ Βουλευτικοῦ. 'Η τύχη φαινόταν νά χαμογελᾶ πρός τή Συνέλευση, γιατί ὁ Ἀκροκόρινθος, πού πολιορκοῦνταν στενά ἀπό τόν 'Υψηλάντη και τόν Κολοκοτρώνη, παραδόθηκε και ἡ νεαρή γαλανόλευκη σημαία ὑψώθηκε πάνω στά τείχη του (12 Ιανουαρίου 1822). 'Η Κόρινθος ἔγινε ἡ πρώτη πρωτεύουσα τοῦ 'Ελληνικοῦ Κράτους.

'Η συνέλευση τελείωσε τίς ἐργασίες της στίς 16 Ιανουαρίου τοῦ 1822, ἀλλά

τήν προηγούμενη άπό τη διάλυσή της ήμέρα, έχοντας ως παράδειγμα τίς Ἐνωμένες Πολιτείες της Ἀμερικῆς καὶ τή γαλλική ἐπανάσταση, ἔκαμε ἔνα εἶδος διακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων, τοῦ ἀνθρώπου, πού δικαιολογοῦσε τήν ἐπανάσταση. Αὐτή ἀπευθυνόταν περισσότερο πρός τούς Εὐρωπαίους καὶ προσπαθοῦσε νά δείξει τή διαφορά της Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀπό τά στατιστικά κινήματα της Εὐρώπης.

Ἡ διακήρυξη ἀνάμεσα στά ἄλλα ἔλεγε καὶ τά ἔξης: «'Ο κατά τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν μακράν τοῦ νά στηρίζεται εἰς ἀρχάς τίνας δημαγωγικάς καὶ στασιώδεις ἡ ἰδιωφελεῖς μέρους τίνος τοῦ σύμπαντος Ἐλληνικοῦ Ἐθνους σκοπούς εἰναι πόλεμος ἐθνικός...τοῦ δοπίου μόνη αἰτία είναι ἡ ἀνάκλησις τῶν δικαιών της προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, της ἰδιοκτησίας καὶ της τιμῆς...»

Ἡ ἐπίθεση ἐναντίον της Ἐλλάδας – Δεύτερος χρόνος της Ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως (1822)

Ὁ δεύτερος χρόνος της ἐπαναστάσεως ἦταν κρίσιμος γιά τὸν Ἑλληνικό ἀγώνα, γιατί δ Σουλτάνος καὶ οἱ πασάδες του προσπάθησαν πάρα πολύ, γιά νά χτυπήσουν ἀποτελεσματικά τήν ἐπανάσταση.

Παρά τίς σπουδαῖες ἐπιτυχίες τῶν Ἑλλήνων ἡ ἐπανάσταση στίς ἀρχές τοῦ 1822 φαινόταν μᾶλλον περιορισμένη. Κι αὐτό, γιατί, ἀφοῦ ἄρχισε ἀπό τίς ὅχθες τοῦ Προύθου καὶ ἀπλώθηκε ως τά κρητικά βουνά, φαινόταν πώς περιορίστηκε στήν Πελοπόννησο, τή Στερεά, τή νότια Ἡπειρο, τήν Εῦβοια καὶ τά νησιά τοῦ Αἰγαίου. Ἐκτός ἀπό αὐτό ἐπικρατοῦσε διχόνοια ἀνάμεσα στούς ἐπαναστάτες καὶ ἡ ἀργοπορία τῶν Ἑλλήνων νά δργανωθοῦν καὶ νά πειθαρχήσουν φαινόταν νά καταδικάζει τόν ἀγώνα σέ ἀποτυχία. Γι' αὐτό καὶ τοῦ Διβάνι, ἐπειδή παρακινοῦνταν ἀπό τήν αὐστριακή διπλωματία καὶ τόν "Ἀγγλο πρεσβευτή, δέν θητελε νά ἀκούσει γιά συμβιβασμό μέ τούς ἐπαναστάτες, γιατί ἔλπιζε δτι μέ σύντομη ἐνέργεια θά σύντριβε τήν ἐπανάσταση.

Τά πράγματα φαίνονταν νά δικαιολογοῦν τίς προβλέψεις τῶν Τούρκων. Κατά τά τέλη Ἱανουαρίου τοῦ 1822 τελικά κατατνήγηκε ἡ ἀνταρσία τοῦ Ἀλῆ. Καὶ δ νικητής Χουρσίτ, ἀφοῦ μέ ψεύτικες ὑποσχέσεις καὶ περιποιήσεις πέτυχε καθετί, πού ἐπιθυμοῦσε ἀπό τό γέρο σατράπη, τόν ἀποκεφάλισε καὶ ἔστειλε στήν Κωνσταντινούπολη τό κεφάλι του μαζί μέ τά κεφάλια τῶν τριῶν γιῶν του καὶ τῶν ἐγγονῶν του. Ἐπομένως τό πολιορκητικό σῶμα ἔμενε τώρα ἐλεύθερο καὶ ἀνάθεσαν στό νικητή νά ειρηνέψει τήν Ἐλλάδα.

Οι Τούρκοι πασάδες κατάστρωσαν τό ἀκόλουθο σχέδιο δράσεως ἐναντίον της Ἐλλάδας. Ὁ Χουρσίτ μέ τό στρατό της Ἡπείρου θά βάδιζε ἐναντίον της Αιτωλίας καὶ της Ἀκαρνανίας. Ἀκολουθώντας τήν παραλία καὶ περνώντας ἀπό τό πέρασμα τοῦ Μακρυνόρουν, θά ὑπότισσε τή χώρα ως τόν κόλπο της Ναυπάκτου, γιά νά περάσει ἀπό τό Río στήν Πελοπόννησο. Δεύτερος στρατός βαδίζοντας ἀνάμεσα ἀπό τήν Ἀνατολική Ἐλλάδα ἐπρόκειτο νά εισβάλει σ' αὐτήν ἀπό τόν Ἰσθμό. Οι δύο στρατοί θά ἐνώνονταν καὶ θά κατάπνιγαν τήν ἐπανάσταση στήν κοιτίδα της. Τή δράση

τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς θά την ὑποστήριζε ὁ τουρκικός στόλος συντρίβοντας τή θαλασσινή δύναμη τῶν Ἑλλήνων καὶ μεταφέροντας τό στρατό τῆς Δυτικῆς Ἐλλάδας στήν Πελοπόννησο. Τήν πεποιθηση τῶν Τούρκων στρατηγῶν τή συμμερίζονταν καὶ οἱ φίλοι τῆς Τουρκίας διπλωμάτες τῆς Εὐρώπης καὶ θριαμβολογοῦσαν ὅτι ἡ καταστροφή τῶν Ἑλλήνων πλησιάζει.

‘Η καταστροφή τῆς Χίου

‘Από τίς τρεῖς ἐπιχειρήσεις, πού είχε τό τουρκικό σχέδιο, προηγήθηκε τό σχέδιο γιά τή δράση στή θάλασσα. ‘Η Χίος, τό πιό πλούσιο καὶ τό πιό εἰρηνικό ἀπό τά νησιά τοῦ Αἰγαίου, μέ τήν ὑποκίνηση παράτολμων ἀντρῶν, πού ἤρθαν ἀπό ἔξω, προσχώρησε στό κίνημα. ‘Ο ριψοκίνδυνος ἀρχηγός τῶν Σαμιωτῶν ἐπανάστατῶν **Λυκούργος Λογοθέτης** συνεννοήθηκε μέ τό Χιώτη **Άντωνη Μπουρνιά** καὶ στίς 10 Μαρτίου ἀποβιβάστηκε στό νησί μέ 2500 ἄντρες. ‘Η τουρκική φρουρά στήν ἀρχή τά χασε καὶ ἀποσύρθηκε στό φρούριο. Τό νησί παραδόθηκε στούς Σαμιώτες ἐλευθερωτές, πού μπήκαν στήν πρωτεύουσα καὶ ἄρχισαν νά λεγατοῦν καὶ νά σφάζουν τούς Τούρκους. Τό φρούριο ὅμως δέν κατόρθωσαν νά τό κυριέψουν.

‘Η τολμηρή πράξη τῆς Χίου προκάλεσε κατάπληξη στήν Κωνσταντινούπολη.

‘Ο Σουλτάνος τό θεώρησε αὐτό ὡς προσωπική προσβολή. Οἱ γυναικεῖς τοῦ χαρεμιοῦ του τόν ἔξωθοῦσαν μέ τίς φωνές τους, γιατί τή Χίο τήν είχε παραχωρήσει στήν ἀδελφή του, γιά νά ἐκμεταλλευτεῖ τό φόρο ἀπό τά μαστιχόδεντρα. ‘Η Πύλη φυλάκισε ἀμέσως τούς Χιώτες τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀποκεφάλισε 60 ἀπό αὐτούς.

Στό τέλος Μαρτίου ὁ Καπετάν Πασάς Καρά-Ἀλῆς ἐμφανίστηκε μέ 46 πλοῖα στό βόρειο στενό τοῦ νησιοῦ μέ 46 πλοῖα καὶ μέ ἴσχυρό βομβαρδισμό ἀποβίβασε στή νότια παραλία τοῦ νησιοῦ (30 Μαρτίου) 7 χιλιάδες στρατιώτες. Ταυτόχρονα ἔκανε ἐπίθεση ἐναντίον τῆς πόλεως καὶ ἡ φρουρά. ‘Η πόλη καὶ τά περίχωρα παραδόθηκαν στή φωτιά. Οἱ Σαμιώτες ὕστερα ἀπό σύντομη ἀλλά ἴσχυρή ἀντίσταση ἐγκατάλειψαν τό νησί στήν τύχη του καὶ

Ντελακρουά – Οἱ σφαγές τῆς Χίου
(Παρίσι – Μουσεῖο Λούβρου)

σώθηκαν μέ τή βοήθεια μερικῶν ψαριανῶν πλοίων. Καί ἀμέσως πέρασαν στὸ νησὶ οἱ ἀσιατικὲς πυκνές μάζες, πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὴν ἀπέναντι παραλίᾳ, καὶ κεντρισμένες ἀπό τή δίψα γιά λάφυρα καὶ ἀπό τὴν παρακίνηση τῶν δερβίσηδων ἄρχισαν νά σφάζουν ἄγρια τούς χριστιανούς. "Υστερα ἀπό λίγες ἡμέρες τὰ θύματα τῆς τουρκικῆς μανίας ἦταν 40 καμένα χωριά μαζί μὲ τὴν πόλη καὶ σωρός ἀπό πτώματα. "Ετοι τὸ Πάσχα τοῦ 1822 βάφτηκε στὸ αἷμα τῶν Χιωτῶν, δπως τὸ Πάσχα τοῦ 1821 εἶχε βαφτεῖ στὸ αἷμα τοῦ Πατριάρχη καὶ τῶν θυμάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Χιλιάδες Χιωτες πουλήθηκαν ώς δοῦλοι στά σκλαβοπάζαρα τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ τῆς Τύνιδας καὶ ἄλλες χιλιάδες σκορπίστηκαν ώς πρόσφυγες στοὺς τέσσερις ἀνέμους. Σέ ἐλάχιστους, ἀπό αὐτοὺς πού σώθηκαν, χάρισαν τή ζωή, γιά νά περιποιοῦνται τοὺς περιφημούς κήπους μὲ τά μαστιχόδεντρα. "Υπολογίζουν δτὶ ἀπό τοὺς κατοίκους τοῦ νησιοῦ, πού ξεπερνοῦσαν τίς 100.000, ἔμειναν στὸ νησὶ μόνο δύο χιλιάδες. 23 χιλιάδες σφάζηκαν καὶ 47 αἰχμαλωτίστηκαν.

"Η αἵματηρή τραγωδία τῆς Χίου ἔδωσε νέα ἀπόδειξη δτὶ ἡ τουρκική φυλή εἶναι ἀσυμβίβαστη μέ τὸν ἀνθρωπισμό τῆς Εὐρώπης. "Επιβεβαιώστε ἀκόμη τὸν ἰσχυρισμό τῶν Ρώσων δτὶ οἱ Τούρκοι ἦταν ἀδύνατο νά συνυπάρχουν στὴν Εὐρώπη μαζί μὲ τοὺς χριστιανικούς λαούς, ἐνῶ ἀντίθετα αὖξησε τή συμπάθεια τῶν Εὐρωπαίων πρός τοὺς Ἐλληνες. Οἱ δημοσιογράφοι ἔδωσαν φρικιαστικές περιγραφές τῶν σφαγῶν τῆς Χίου Ζωγράφοι, δπως δ Γάλλος Ντελακρουά, τίς ἀπεικόνισαν καὶ ποιητές μεγάλης ἀξίας σάν τὸν Ούγκο τραγούδησαν μὲ τά ποιηματά τους τή θλιβερή καταστροφή (Τό Ἐλληνόπουλο, Β. Ούγκο).

Κωνσταντίνος Κανάρης.

ΤΗ ἀπόκρουση τοῦ τουρκικοῦ στόλου

"Υστερα ἀπό τή συμφορά δ ἐλληνικός στόλος, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό 56 πλοῖα, ἔμφανίστηκε στά νερά τῆς Χίου. Οἱ "Ἐλληνες πλοίαρχοι σέ σύσκεψη, πού ἔκαμαν, ἀποφάσισαν νά προσβάλουν τὸν τουρκικό στόλο μέ πυρπολικά καὶ τήν τολμηρή ἐπιχείρηση τήν ἀνάλαβαν δ Ὑδραῖος Πιπίνος καὶ δ Ψαριανός Κωνστ. Κανάρης. Οἱ δύο ναυτικοὶ ἔξαιτιας τῆς νηεμίας, πού ἐπικρατοῦσε, ἔφτασαν στὸ στενό τῆς Χίου καὶ τή νύχτα τῆς 6^{ης} πρός τήν 7ην Ιουνίου γλίστρησαν σάν ἥσκιοι στὸ λιμάνι. δπου ἦταν ἀγκυροβολημένος δ τουρκικός στόλος.

"Ήταν δ τελευταία νύχτα τοῦ Ραμαζανιοῦ, τά πλοῖα ἦταν φωταγωγημένα καὶ οἱ Τούρκοι ἦταν παραδομένοι στή διασκέδαση. "Ο Καρά-Άλής εἶχε καλέσει γιά δεῖπνο τοὺς ἀξιωματικούς τῆς ἤρας στή ναυαρχίδα του,

πού λαμποκοπούσε άπό πολύχρωμα φῶτα καιί ἀντηχοῦσε άπό τίς φωνές καιί τό κέφι, ἐνδιά μέρη τήν πρύμη κρέμονταν τό αίματοστάλαχτο κεφάλι καιί τά κομμένα χέρια ἐνός "Ελληνα ὅξιωματικού". Ο Κανάρης κόλλησε τό πυρπολικό του στό πλευρό τῆς ναυαρχίδας καιί, προτού τό ἀντιληφτοῦν οί Τούρκοι, τό ἄναψε. Οί φλόγες μεταδόθηκαν στή ναυαρχίδα, πού πήρε φωτιά καιί, δταν σέ λίγο οί φλόγες ἔφτασαν στήν μπαρουταποθήκη, ἀνατινάχτηκε στόν ἀέρα. Πάνω ἀπό 2 χιλιάδες Τούρκοι βρῆκαν τό θάνατο καιί ὁ ἔδιος ὁ αίμοχαρής Καρά-Άλης, καθώς ἐπιβιβαζόταν σέ μια βάρκα, τραυματίστηκε θανάσιμα ἀπό ἀναμμένη κεραία, πού ἔπεσε στό κεφάλι του. Καθώς μετακομιζόταν στήν παραλία, ἔψυχησε ἐκεῖ ὅπου πρίν ἀπό λίγο είλε κρεμάστηκε τούς δμήρους τῶν Χιωτῶν. Ο Πιπίνος δόμως δέν πέτυχε στήν ἐπιχείρησή του, γιατί οι Τούρκοι κατόρθωσαν νά ἀπομακρύνουν τό πυρπολικό του.

Τό κατόρθωμα τοῦ Κανάρη προκάλεσε κατάπληξη στούς Τούρκους, πού ξαναγύρισαν στόν "Ελλήσποντο", γιατί δέν ἔνιωθαν σιγουριά στά νερά τῆς Χίου. Μά τό ἀποτυχο νησί δοκίμασε καιί πάλι τή μανία τους, γιατί ἀπό ἐκδίκηση γύρα τήν ἀπώλεια τῆς ναυαρχίδας τους κατάστρεψαν τά μαστιχοχώρια. "Ομως οι "Ελληνες καιί πάλι ἔξασφάλισαν τήν κυριαρχία στή θάλασσα καιί ὑστερά ἀπ' αὐτά, κάθε φορά πού ὁ τουρκικός στόλος ἀπό τήν πίεση τῆς ἀνάγκης ἔβγαινε ἔξω ἀπό τόν "Ελλήσποντο", τόν παρακολουθούσε παντοῦ ὁ φόβος τῶν πυρπολικῶν.

Ο Κανάρης

"Ο Κωνσταντίνος Κανάρης (1790 - 1877), ὁ πιό ξακουστός ἀπό τούς "Ελληνες πυρπολητές, γεννήθηκε στά Ψαρά. Πρίν ἀπό τήν ἐπανάσταση ἦταν κυβερνήτης ἐνός μικροῦ ἐμπορικοῦ πλοίου καιί ἔτρεξε ἀπό τούς πρώτους νά πάρει μέρος στήν ἐπανάσταση. Ἀπό ἐμποροπλοίαρχος ἔγινε καταδρομέας καιί πυρπολητής. Οί μεγάλες περιστάσεις τόν ἔκαμαν τολμηρό καιί ἐπιτήδειο ναυτικό καιί συνάμα ἀκόνισαν τό μυαλό του. "Ἐτσι ἀργότερα ἀναμίχτηκε καιί στήν πολιτική καιί ἔγινε υπουργός καιί τέσσερις φορές πρωθυπουργός.

Η καταστροφή στό Πέτα

Στή στεριά τά πράγματα δέν ἦταν πολύ ευχάριστα γιά τούς "Ελληνες, γιατί ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στούς στρατιωτικούς καιί στούς πολιτικούς είλε χειροτερέψει, ἀπειλώντας μεγάλους κινδύνους, καιί ἐπί πλέον ὁ διχόνοια καιί ὁ φατριασμός χαλάρωσε τή δραστηριότητα τῶν "Ελλήνων. "Η πολιορκία τῶν φρουρίων τοῦ Ναυπλίου, τῆς Μεθώνης καιί τῆς Κορώνης στήν Πελοπόννησο προχωρούσε ἀργά, ἐνδιά μέρη δέξτητη, ἐνδιά μέρη δέξτητη δεχόταν σειρά ἀπό δυνατά χυτπήματα. Οί Τούρκοι ἔπνιξαν

"Ἐπίσης οἱ διχόνοιες στήν "Ανατολική "Ελλάδα χαλάρωσαν τήν ἐπανάσταση. "Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στόν "Οδυσσέα καιί τόν "Αρειο Πάγο ἔφτασε σέ μεγάλη δέξτητη, ἐνδιά μέρη δέξτητη δεχόταν σειρά ἀπό δυνατά χυτπήματα. Οἱ Τούρκοι ἔπνιξαν

στό αίμα τήν ἐπανάσταση τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Ὀλύμπου. Ἐπίσης ξεψύχησε ἡ ἐπανάσταση τῆς Εὐβοιας, ἀφοῦ σκοτώθηκαν δι γίος τοῦ μπέη τῆς Μάνης Ἡλίας Μαυρομιχάλης καὶ δι γενναῖος Ἀγγελής Γοβγίνας, πού εἶχε ὑπερασπιστεῖ τά Βρυσάκια. Οἱ Ὑψηλάντης ἔκαμε ἐκστρατεία στήν Ἀνατολική Ἑλλάδα, διπού εἶχε μόνο μιά ἐπιτυχία, νά κυριέψει τήν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας (9 Ιουνίου).

Ἄλλα ὑστερα ἀπό λίγο τό περισσότερο ἐνδιαφέρον τῶν Τούρκων στρεφόταν στή Δ. Ἑλλάδα. Οἱ Τούρκοι κυριάρχησαν στά δυό προπύργια τῆς Ἀν. Ἑλλάδας, στόν Ὀλυμπο καὶ στήν Εὐβοια καὶ προσέβαλαν τόν προμαχώνα τῆς Δυτικῆς, τό Σούλι. Συμφέρον γιά δηλ τήν ἐλληνική ὑπόθεση ἦταν νά μή συντριψτεῖ δι μικρός δρεινός λαός, πού ἀποτελοῦσε τήν προφυλακή τῆς Ἡπείρου. Γι' αὐτό δι πρόεδρος τοῦ Νομοτελεστικοῦ, δι Μαυροκορδάτος, κατάλαβε δι την μεγάλη ἀνάγκη νά δημιουργήσουν ἀντιπερισπασμό στούς Τούρκους, γιά νά ἀνακουφιστεῖ τό Σούλι, καὶ ἔτσι ἐτίμασε ἐκστρατεία, γιά νά πάει νά τό βοηθήσει. Τό ἐκστρατευτικό σῶμα τό ἀποτέλεσαν κυρίως στρατιῶτες ἀσκημένοι κατά τό εὐρωπαϊκό σύστημα. Ἀποτελέστηκε δηλαδή ἀπό ἓνα μικρό σῶμα τακτικοῦ στρατοῦ δργανωμένο ἀπό τόν Ὑψηλάντη, τό μέ εὐρωπαϊκό σύστημα δργανωμένο σῶμα τῶν Ἐπτανήσιων μέ διοικητή τόν Πανᾶ καὶ τό τάγμα τῶν Φιλελλήνων. Αὐτό τό ἀποτελοῦσαν Εύρωπαιοι ἀξιωματικοί, Γάλλοι, Γερμανοί, Ἰταλοί, Πολωνοί, πού ἔτρεξαν ἀπό ἐνθουσιασμό, γιά νά πολεμήσουν στό πλευρό τῶν Ἑλλήνων. Τή δύναμη αὐτή τήν ἐνίσχυσαν χιλίοι περίπου Μανιάτες μέ ἀρχηγό τόν **Κυριακούλη Μαυρομιχάλη**. Μά δι Μαυροκορδάτος εἶχε τήν παράδοξη ἔμπνευση νά δόηγήσει δι διοις τήν ἐκστρατεία καὶ ἀλλάζοντας τήν πένα μέ τό ξίφος πέρασε τό στρατό του ἀπό τήν Πάτρα στό Μεσολόγγι, διπού μέ νέες προσχωρήσεις διπλιῶν τό ἐκστρατευτικό σῶμα ἔφτασε σέ 4 χιλιάδες.

Ο Μάρκος Μπότσαρης ἤρθε στό Μεσολόγγι ως ἀντιπρόσωπος τῶν Σουλιωτῶν καὶ παρουσίασε τή μεγάλη δυσκολία τῆς πατρίδας του. Ἐτσι κατόρθωσε νά πείσει τό Μαυροκορδάτο νά ἀποστάσει 500 Μανιάτες, πού μέ ἀρχηγό τόν Κυριακούλη, τόν ἀντρεῖο ὑπερασπιστή τοῦ Βαλτετσιοῦ, τούς ἔστειλε στό λιμάνι τῆς Ἡπείρου, τό **Φανάρι**, πού ἀπέχει ἐπτά δρες ἀπό τήν Κιάφα. Μά τό σπουδαιότερο σῶμα προχωροῦσε ἀπό τήν κοιλάδα τοῦ Ἀχελώου ἀργά καὶ μέ κόπο. Στό **Κομπότι** οἱ Γερμανοί μέ ἀρχηγό τό Γερμανό στρατηγό κόμη **Κάρολο Νόρμαν** ἀπό τή Βυτεμβέργη είχαν σπουδαία ἐπιτυχία ἐναντίον ἐνός συντάγματος τουρκικοῦ ἴππικοῦ. Ἄλλα αὐτό ἔδωσε ὑπερβολικό θάρρος στό Μαυροκορδάτο, πού διάσπασε γιά δεύτερη φορά τίς δυνάμεις του, γιατί ἓνα μέρος ἀπ' αὐτές μέ ἀρχηγό τόν Μπότσαρη τό ἔστειλε στήν Κιάφα ἀπό τά Πέντε Πηγάδια. Τό δεύτερο σῶμα, πού εἶχε τούς Φιλέλληνες, προχώρησε καὶ κατέλαβε τό **Πέτα**, πού βρίσκεται βορειανατολικά ἀπό τήν **Αρτα**. Μά τήν **Αρτα** τήν κρατοῦσε ίσχυρή ἐχθρική δύναμη μέ ἐπικεφαλής τό Μεχμέτ Ρεσίτπασά. Αὐτός ἦταν γιός ιερέα ἀπό τή Γεωργία καὶ εἶχε ἀλλαξιοπιστήσει. Τώρα ἦταν ἓνας ἀπό τούς πιό δραστήριους ἀρχηγούς ἐναντίον τῆς ἐπαναστάσεως, τόν διοιοί οί Ελληνες τόν δύνομαζαν **Κιουταχή**.

Μά οι κινήσεις καὶ δι ἀριθμός τῶν Ἑλλήνων προδόθηκαν. Γι' αὐτό δι Μ. Μπότσαρης βρήκε τά Πέντε Πηγάδια νά ἔχουν ίσχυρή φουρά καὶ, διταν ἀποκρούστη-

κε, γύρισε στό Πέτα. "Υστερα ἀπό λίγο διάστημα μένει στην περιοχή της Κιουταχής προσέβαλε μένει στην περιοχή της Φιλελλήνων, ἀφού πρώτα τὴν νύχτα είχε πιάσει τὰ περάσματα. Κατά τὴν μάχην, πού ἐπακολούθησε, οἱ Φιλέλληνες ἀνάστησαν τὶς ἀναμνήσεις τῶν ναυπολεόντεων πολέμων, ἀλλά συντρίψτηκαν. Γάλλοι καὶ Γερμανοί, Ἰταλοί καὶ Πολωνοί ἔχουσαν τὸ αἷμα τους γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ μένει δυσκολία 25 ἀπὸ αὐτοὺς ἄνοιξαν δρόμο ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς τουρκικές τάξεις πρός τὸ Μεσολόγγι. Ἐκτός ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλοι 400 ἀπὸ τοὺς πιὸ καλοὺς πολεμιστές τῆς Ἑλλάδας ἔπεισαν στὴν μάχη. Ἀποσκευές καὶ πολεμικὸν ὑλικὸν ἔπεισαν στὰ χέρια τοῦ ἔχθροῦ. Οἱ Τούρκοι ἔσφαξαν τοὺς λίγους αἰχμαλώτους καὶ πανηγύρισαν τὴν νίκην στὴν "Αρτα μὲ κανονιοβολισμούς (4 Ιουλίου 1822). "Ομοια καταστροφὴ ἔπαθαν καὶ οἱ Μανιάτες, πού προσβλήθηκαν ἀπὸ ἴσχυρότερες δυνάμεις στὸ Φανάρι, δπου σκοτώθηκε ὁ ἀρχηγὸς τους Κυριακούλης Μαυρομιχάλης.

"Η καταστροφὴ στὸ Πέτα είχε σοβαρές συνέπειες. Ὁ σπουδαιότατος σκοπός τῆς ἐκστρατείας, νά σωθεῖ τὸ Σούλι ματαιώθηκε. Οἱ Σουλιώτες ἀντιστάθηκαν ὡς τὸ Σεπτέμβρη, ἀλλά τελικά συνθηκολόγησαν μέντον "Ομέρ Βρυώνη καὶ ἔφυγαν μαζί μὲ τὶς γυναικεῖς τους καὶ τὰ παιδιά τους στὰ Ἐπτάνησα. Τόρα δόλοκληρη ἡ Δ. Ἑλλάδα φαινόταν πώς ἀπὸ στρατιωτικὴ ἄποψη είχε χαθεῖ. Ἐκτός ἀπὸ αὐτό μέντον τὴν ἀποτυχίαν αὐτῆς τὸ εὑρωπαϊκὸ πολεμικὸ σύστημα δυσφημίστηκε καὶ διὰ Μαυροκορδάτος καὶ οἱ ἄλλοι, πού ἦταν ἐκπαιδευμένοι κατά τὸ εὑρωπαϊκὸ σύστημα, δέχτηκαν ἀποτελεσματικὸ χτύπημα. Ἀντίθετα, διὰ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ἔξυψωθηκαν καὶ σὲ λίγο τὴν πολεμικὴ τέχνη τῶν κλεφτῶν θά τὴν περιβάλουν μένει καινούρια ἐκτίμηση.

Η ἐκστρατεία καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ Δράμαλη

Οἱ σπουδαιότερες τουρκικές δυνάμεις, πού ὑστερα ἀπὸ τὴν πάλη στὰ Γιάννενα ἥταν διαθέσιμες, συγκεντρώθηκαν γύρω ἀπὸ τὴν Λάρισα καὶ ἀπὸ τὴν ἄνοιξη τοῦ 1822 είχε γίνει μία ἀξιόλογη προετοιμασία γιὰ τὴν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλά ἡ ἀρχηγία τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως δέ δόθηκε στὸ δαμαστὴ τοῦ Ἀλήπασα, τὸ Χουρσίτ, ἀλλά στὸ Μεχμέτ-πασά Δράμαλη, πού τὸν είχε κάνει ἔκανον στὸ ἡ γρήγορη κατάπνιξη τῆς ἐπαναστάσεως στὴ Μαγνησία. Ὁ Σουλτάνος τὸν προβίβασε σὲ σερασκέρη (=ἀρχιστράτηγο) καὶ τοῦ δέδειξε μεγάλη ἐμπιστοσύνη, πράγμα πού τὸ είδε διὰ Χουρσίτ μένει δυσπαρέσκεια. Κατά τὰ μέστα Ιουνίου διὰ στρατός τοῦ Δράμαλη, πού ἀποτελούνταν ἀπὸ 24 χιλιάδες πεζικοῦ καὶ 6 χιλιάδες ἵππικοῦ μένει σημαντικό πυροβολικό καὶ 500 καμῆλες, ἔκεινης ἀπὸ τὴν Λαμία. Οἱ Ἑλλήνες ἀπὸ πολὺν καιρὸν δέν είχαν ἰδεῖ νά παρελάσουν τόσο σπουδαῖες δυνάμεις. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Ἀν. Ἑλλάδας μηχανορραφοῦσαν καὶ φιλονικοῦσαν μένει πάθος καὶ μεταξὺ τους καὶ ἐναντίον τοῦ "Αρειου Πάγου καὶ δέ σκέψτηκαν νά ἀντισταθοῦν. "Ἐτσι διὰ στρατός τοῦ Δράμαλη, ἀφοῦ λεηλάτησε τὴν πεδιάδα γύρω ἀπὸ τὴν Κωπαΐδα, δέ θέλησε νά λοξοδρομήσει πρός τὴν Ἀθήνα, γιὰ νά μή χάσει οὕτε λίγο καιρό καὶ νά

κρατήσει ἄθικτες τίς δυνάμεις του. Στράφηκε πρός τή Μεγαρίδα, γιατί βιαζόταν νά φτάσει στήν Κόρινθο. Ὁ Δράμαλης πέρασε ἀνεμπόδιστα τόν Ἰσθμό, πού τόν είχαν ἐγκαταλείψει οἱ Ἐλληνες, καὶ στίς 5 Ἰουλίου ἔστησε τό στρατόπεδο του στήν Κόρινθο. Ὁ δραστήριος πασάς τῆς Πάτρας Γιουσούφ καὶ αὐτοί πού ἤξεραν καλύτερα τήν Πελοπόννησο τόν συμβούλεψαν νά κάμει τήν Κόρινθο μόνιμο στρατηγεῖο του καὶ νά συγκεντρώσει ἑκεῖ τροφές καὶ πολεμοφόδια, γιά νά ἔξαναγκάσει μέ συντονισμένη πολεμική ἐνέργεια τά ἐπαναστατικά κέντρα τῆς Πελοποννήσου νά κλείσουν εἰρήνη. Μά ὁ Δράμαλης, πού περιφανεύσταν πολὺ γιά τήν προωγωγή του σέ στρατάρχη καὶ γιά τίς ώς τότε ἐπιτυχίες του, ἀπόρριψε τή βραδυκίνητη ἑκείνη πολεμική τακτική. Ἐχοντας πεποίθηση στήν τάχα πολεμική ἀνικανότητα τῶν ραγιάδων, ἔδωσε διαταγή στό στρατό του νά προχωρήσει γρήγορα στό Ναύπλιο, γιά νά λύσει τήν πολιορκία του καὶ νά ἐνωθεῖ μέ τόν τουρκικό στόλο, πού ἐπρόκειτο νά καταπλεύσει ἑκεῖ. Οἱ Ἐλληνες δέ σκέφτηκαν νά ὑπερασπιστούν τά στενά περάσματα ἀνάμεσα στήν Κόρινθο καὶ τό "Αργος. Γι' αὐτό ὁ σερασκέρης προχώρησε γρήγορα χωρίς μάχη καὶ ἔφτασε στό "Αργος στίς 12 Ἰουλίου. Ἡ προφυλακή του ἔφτασε νωρίς στό Ναύπλιο καὶ ἀκύρωσε τή συνθήκη γιά παράδοση, πού συμφωνήθηκε ἀνάμεσα στή φρουρά καὶ στούς Ἐλληνες καὶ ἐνίσχυσε τούς ὑπερασπιστές τῶν φρουρίων. Μόνο ὁ λεγόμενος Θαλασσόπυργος, πού παραδόθηκε ώς ἐνέχυρο στούς Ἐλληνες, ἔμενε στά χέρια τους.

*Ο Δράμαλης.

*Η μεγάλη στρατιά τοῦ Δράμαλη καὶ ἡ φήμη της, πού είχε προηγηθεῖ, ἔσπειρε τό φόβο στήν Πελοπόννησο καὶ ἐπικρατοῦσε μεγάλη ταραχή στό "Αργος, ὅπου είχε μετατεθεῖ ἡ ἔδρα τῆς κυβερνήσεως ἀπό τήν Κόρινθο. Οἱ Ὑπουργοί, οἱ Γερουσιαστές καὶ οἱ κυβερνητικοί ὑπάλληλοι ἐγκατάλειψαν τά ἄρχεῖα καὶ τά ἀσημένια σκεύη, πού είχαν συγκεντρώσει ἀπό τίς ἐκκλησίες, καὶ τράπηκαν σέ φυγή. Στό δρόμο, πού ὁδηγεῖ ἀπό τή Λέρνη στήν Τρίπολη, στριμώχνονταν πολλοί, πού ἔφευγαν, ἀνάμεσα στούς δρόποις βρίσκονταν καὶ πολλοί πρόσφυγες ἀπό τή Σμύρνη καὶ γενικά ἀπό τή Μ. Ἀσία. Ἡ κυβέρνηση καὶ οἱ βουλευτές κατατρομαγμένοι ζήτησαν καταφύγιο σέ δύο πλοῖα μέσα στόν Ἀργολικό κόλπο.

Μέσα στή γενική λιποψυχία καὶ τή σύγχυση ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης κράτησαν τό θάρρος τους καὶ τήν ἡρεμία τους. Ὁ Ὑψηλάντης μέ 700 ἄντρες, πού κατόρθωσε νά τούς συγκεντρώσει

στήν κρίσιμη ἐκείνη στιγμή, μπῆκε στό δχυρό φρούριο τοῦ Ἀργους, τή Λάρισα, πού τό είχε ὑπερασπιστεῖ μέ δήρωική τόλμη μαζί μέ λίγους συντρόφους του δ Μανιάτης Καραγιάννης. Ὁ Δράμαλης κατάλαβε τή σημασία τοῦ ἀπελπισμένου ἀντιπερισπασμοῦ καί συγκέντρωσε τίς δυνάμεις του ἐναντίον του. Ἀλλά στό μεταξύ δ Κολοκοτρώνης πρόλαβε νά συγκεντρώσει στρατό καί νά ἐμπνεύσει σ' αὐτόν θάρρος. «Ἐριξε, δπως ἔλεγε, τό μίσος στή θάλασσα» καί πήγε στήν Τρίπολη. Ἐκεῖ συμφιλιώθηκε μέ τούς προκρίτους καί ἔβγαλε μαζί τους κοινή προκήρυξη, πού ἐλεγε δτί κάθε Πελοποννήσιος ἐπρεπε νά πάρει τά δπλα, ἀλλιδς θά τιμωροῦνταν μέ τουφεκισμό.

Προχώρησε ἀπό τήν Τρίπολη μέ τό συγκεντρωμένο στρατό, πού πλήθαινε στό δρόμο, καί ἐστησε τό στρατόπεδο του στούς Μύλους τῆς Λέρνης, ἔνα παραθαλάσσιο χωριό νότια ἀπό τό "Ἀργος, ἀπ'" δπου μπορούσε νά ἀνακουφίσει τή Λάρισα, πού πιεζόταν φοβερά. Πραγματικά ἡ φρουρά της ξεγλίστρησε σιγά σιγά στό στρατόπεδο τοῦ Κολοκοτρώνη. Είχε ἐκτελέσει πιά τό σκοπό της, ἀφοῦ είχε ἀναχαιτίσει γιά πολλές ἡμέρες τίς δυνάμεις τοῦ Δράμαλη.

Τώρα πιά ἅρχισε νά ἀλλάζει ἡ τύχη τῶν τουρκικῶν δπλων. Τό Διβάνι είχε ἀποφασίσει τήν ἀμρμονική συνεργασία τοῦ στρατοῦ καί τοῦ στόλου. Ἀλλά ἡ ἀρμάδα στήν κρίσιμη αὐτή περίσταση ἔδωσε ἔνα ἀξιομνημόνευτο δείγμα τουρκικῆς ἀπειθαρχίας καί ἀδιαφορίας. Ἐμφανίστηκε ζαφνικά, ἀλλά ἔπλευσε κοντά κοντά στήν παραλία, μπροστά στό Ναύπλιο μέ ἀδιαφορία καί κατόπιν ἔπλευσε δόλγυρα ἀπό τήν Πελοπόννησο καί στράφηκε πρός τήν Πάτρα. Ἡ θέση τοῦ Δράμαλη ἦταν πολύ δύσκολη, γιατί σέ λιγο δέν είχε τροφές. Μέ συμβουλή τοῦ Κολοκοτρώνη τά σιτηρά τῆς περιοχῆς είχαν καεῖ καί τά ἄλογα καί γενικά τά ὑποζύγια πέθαιναν ἀπό ἔλλειψη χόρτου, γιατί τό θέρος ἦταν ξερό. Γι' αὐτό τίποτε ἄλλο δέν μπορούσε νά κάμει δ Δράμαλης, παρά νά γυρίσει πίσω στήν Κόρινθο. Ὁ Κολοκοτρώνης κατάλαβε τό σχέδιο τοῦ Τούρκου στρατάρχη καί παρά τή γνώμη τῶν προκρίτων καί ἐπειτα ἀπό σφοδρή λογομαχία μέ τόν Πετρόμπετε κατόρθωσε νά ἀποσπάσει ἔνα μικρό μέρος στρατοῦ, γύρω στίς διόμισι χιλιάδες. Μέ αὐτό ἔπιασε τά στενά τῶν Δερβενακιῶν, ἀπό δπου σήμερα περνᾶ ἡ σιδηροδρομική γραμμή ὀνάμεσα στήν Κόρινθο καί τό "Ἀργος".

Στίς 26 Ιουλίου ἄρχισε νά ὑποχωρεῖ δ στρατός τοῦ Δράμαλη, ἀλλά ἡ ἐμπροσθοφυλακή του χτυπήθηκε ἀπό τούς ἐμπειροπόλεμους ἄντρες τοῦ Κολοκοτρώνη καί ἐτσι τό πέρασμα ἀπό τό κυριότερο στενό ἔγινε ἀδύνατο. Τήν ἄλλη μέρα (26 Ιουλίου 1822) οἱ Τούρκοι προσπάθησαν νά περάσουν ἀπό τό στενό τοῦ "Ἄγιον Σώστη", ἀλλά μπροστά στήν ἔξοδο ἀντοῦ τοῦ στενοῦ είχαν πιάσει θέσεις δ Νικηταρᾶς, δ Υψηλάντης, δ Παπαφλέσσας, δ Τσόκρης κ.α. Ὁ τουρκικός στρατός προσπαθώντας νά περάσει πανικόβλητος τό στενό ἔπαθε τρομερή καταστροφή. Τέλος στίς 28 Ιουλίου δ Δράμαλης μέ τό ὑπόλοιπο τμῆμα τῆς στρατιᾶς του κατόρθωσε νά περάσει ἀπό τό πλατύτερο στενό, τό "Άγιονόρι". Τά ἔλληνικά στρατεύματα ἐκείνη τήν ἡμέρα δέ βρισκονταν στίς θέσεις τους, γιατί είχαν στρέψει τήν προσοχή τους στή λαφυραγωγία. "Αν οἱ Ἐλληνες είχαν συντονίσει τίς κινήσεις τους, ἡ κατα-

στροφή της τουρκικής στρατιᾶς θά ήταν δλοκληρωτική. "Ετσι δι Δράμαλης κατόρθωσε νά φτάσει στήν Κόρινθο σέρνοντας πίσω τά λειψανα τού στρατού του. Είχε χάσει μεγάλο μέρος άπό τους ἄντρες του, άπό τό ίππικό, άπό τό πυροβολικό και άπό τίς άποσκευές του. Προπάντων δώμας είχε χάσει τό ήθικό του.

"Ετσι λοιπόν θριάμβευε τό σχέδιο και ή πολεμική τακτική τού Κολοκοτρώνη. 'Η Γερουσία μέ άπαίτηση τῶν δόπλαρχηγῶν τόν διόρισε ἀρχιστράτηγο τῆς Πελοποννήσου, ἐνῷ ἐκεῖνος πῆρε τά ἀναγκαῖα μέτρα γιά τήν δλοκληρωτική ἔξοντωση τού στρατού τού Δράμαλη. Μέ υπόδειξη πάλι δική του δ 'Οδυσσέας ἔπιασε τά στενά τῆς Μεγαρίδας, γιά νά ἐμποδίσει τό Δράμαλη νά υποχωρήσει στήν 'Ανατολική 'Ελλάδα, ἐνῷ δ ἴδιος ἔπιασε κατάλληλη θέση, γιά νά ἐμποδίσει τή συγκοινωνία ἀνάμεσα στήν Πάτρα και τήν Κόρινθο. Σέ λίγο στερήσεις και ἀρρώστιες ἀρχισαν νά ρημάζουν τόν τουρκικό στρατό και δ ἴδιος δ Δράμαλης πέθανε άπό τους κόπους και τήν ἀπογοήτευση στά τέλη 'Οκτωβρίου. Οι 'Ελληνες ἐπανάλαβαν τήν πολιορκία τού Ναυπλίου. Σέ λίγο ή θέση τῶν πολιορκημένων άπό τήν ἔλλειψη τῶν τροφῶν ἔγινε φοβερή. Οι πολιορκητές μέ σκάλες ἀνέβηκαν και κυρίεψαν τό Παλαμήδι και ἀνάγκασαν τή φρουρά τῆς πόλεως νά συνθηκολογήσει (30 Νοεμβρίου 1822).

"Οχι μόνο δ τουρκικός στόλος, ἀλλά και οι Τούρκοι ἀρχηγοί στή Βόρεια 'Ελλάδα, ἰδίως δ σεραστέρης Χουρσίτ, φάνηκαν ἀδιάφοροι γιά τήν τύχη τού Δράμαλη, δ τελευταῖος μάλιστα άπό προσωπική ἀντιζηλία. 'Ο Χουρσίτ ἀρκέστηκε μόνο νά στείλει τό Μεχμέτ-πασά μέ 8 χιλιάδες ἄντρες. Αὐτός γρηγορα προχώρησε ὡς τήν 'Αμφισσα και κοντά στή Γραβιά νίκησε τόν 'Οδυσσέα, πού δ λαός τῆς 'Ανατολικής 'Ελλάδας τόν είχε ἀνακτηρύξει ἀρχιστράτηγο (1 Νοεμβρίου). 'Ο 'Οδυσσέας μέ δυσκολία κατόρθωσε νά σωθεῖ μέ τή γρηγοράδα τῶν ποδιῶν του στήν 'Αράχωβα. Παριστάνοντας τόν 'Αλβανό κατόρθωσε νά ξεγλιστρήσει ἀνάμεσα άπό τά τουρκικά τάγματα και άπό τήν 'Αράχοβα ἀρχισε μυστικές διαπραγματεύσεις μέ τούς Τούρκους. 'Υποσχέθηκε στόν Τζελαλεντίνμπεη και στό Μουσταφάμπεη Κιαφαζέζη νά προσκυνήσει, μέ τή συμφωνία δώμας νά ἀναγνωριστεῖ ὡς ἀρχιαρματολός τῆς 'Ανατολικής 'Ελλάδας. Οι ἀπατηλές¹ αὐτές συνεννοήσεις τού 'Ανδρούτσου ήταν πάρα πολύ εύνοικές γιά τόν 'Ελληνικό ἀγώνα, γιατί καθυστέρησαν τήν πορεία τού Κιοσέ Μεχμέτ.

Στό τέλος αὐτοῦ κρίθηκε ή τύχη τῶν λειψάνων τῆς στρατιᾶς τού Δράμαλη. 'Ενῷ δηλαδή οι 2 χιλιάδες ἄντρες, πού σώθηκαν, προσπαθοῦσαν νά φτάσουν στήν Πάτρα, χτυπήθηκαν άπό τούς προκρίτους τῆς 'Αχαΐας και ἔπαθαν μεγάλη καταστροφή. Τότε φάνηκε και δ Γιουσούφ-πασάς τῆς Πάτρας, πού ἐπιβίβασε λίγους στά πλοϊα και τούς ἔσωσε. 'Ο Χουρσίτ θεωρήθηκε υπεύθυνος γιά τήν καταστροφή τού Δράμαλη και, γιά νά προλάβει τή συντανική δργή, αὐτοκτόνησε.

¹Ιστορία τού έλληνικού διδύμου, τ. ΙΒ', σ. 226.

‘Η τουρκική έπιθεση του 1822 είχε άποτύχει. Οι σπουδαιότεροι άρχηγοι της, δ Δράμαλης, δ Χουρσίτ και δ Καρά-Αλής ήταν νεκροί και οι έλπιδες του Διβανιού και του Μέττερνιχ διαψεύστηκαν.

‘Η πρώτη πολιορκία του Μεσολογγιού

Οι δύο Τούρκοι πασάδες, δ Βρυώνης και δ Κιουταχής, μέ τό στρατό τους άποκλεισαν τό Μεσολόγγι από τή στεριά, ένω ταυτόχρονα τουρκικός στόλος τό ξένωνε άπό τή θάλασσα. Αυτή είναι ή πρώτη πολιορκία του Μεσολογγιού (Νοέμβριος 1822).

Ο Μαυροκορδάτος και δ Μάρκος Μπότσαρης μέ τά άπομεινάρια τής καταστροφής του Πέτα, 60 περίπου δπλίτες, είχαν καταφύγει στό Μεσολόγγι. Προβλέποντας τήν τουρκική πολιορκία έστειλαν τόν περισσότερο άμαχο πληθυσμό στά ‘Επτάνησα, στρατολόγησαν έκείνους πού μπορούσαν νά κρατήσουν δπλα, και αύξησαν τούς μαχητές σέ 360. Μέ τούς λίγους αύτούς άντρες κατόρθωσαν νά άποκρούσουν τίς πρότες έπιθέσεις του έχθρού. Οι Τούρκοι άρχηγοι δέν ήταν σύμφωνοι γιά τόν τρόπο δράσεως. Ο Κιουταχής και δ άρχηγός του στόλου Γιουσούφ είχαν τή γνώμη νά δρμήσουν στό σαθρό τείχος και μέ ίσχυρή έφοδο νά γίνουν κύριοι τής πόλεως. Αντίθετα, δ Βρυώνης υποστήριζε πώς μέσα στή γενική έρήμωση τής Αιτωλοακαρνανίας ήταν συμφέρον τους νά διατηρηθεί έκείνη ή πόλη γιά τίς άνάγκες τού στρατοπέδου και ήταν τής γνώμης νά καταλάβουν τό Μεσολόγγι μέ συμβιβασμό.

Οι πολιορκημένοι έκμεταλλεύτηκαν μέ έπιτηδειότητα τήν άσυμφωνία τῶν Τούρκων πασάδων και άρχισαν άτέλειωτες διαπραγματεύσεις, μέ τίς δποῖες κέρδισαν χρόνο. Στό μεταξύ φάνηκαν ξαφνικά έπτα άδραίκα πλοϊα και τέσσερα σπετσιώτικα, πού σκόρπισαν τόν τουρκικό στόλο, έφεραν τροφές και πολεμοφόδια και διαβίβασαν ένισχυσεις άπό τήν Πελοπόννησο. ‘Ετσι ή δύναμη του Μεσολογγιού αυξήθηκε σέ 3000 άντρες. Τότε οι διαπραγματεύσεις διακόπηκαν και οι ‘Ελληνες δπλαρχηγοί παράγγειλαν στούς Τούρκους: ‘Αν θέλετε τόν τόπο μας, έλατε νά τόν πάρετε.

Οι Τούρκοι, άφού έχασαν πολύτιμο καιρό, άποφάσισαν νά κάμουν έπιθεση τή νύχτα τῶν Χριστουγέννων (25-26 Δεκεμβρίου 1822). Τό ήθικό του στρατού τους είχε πέσει πολύ, γιατί είχε μαθευτεί ή καταστροφή τής στρατιᾶς του Δράμαλη. Ταυτόχρονα προχωρούσε δ χειμώνας και τούς στενοχωρούσε, οι τροφές λιγόστευαν, έπεφταν συνεχείς και ραγδαίες βροχές και τό στρατόπεδο τό θέριζαν άρρωστιες. Τό σχέδιο τῶν Τούρκων τό πρόδωσε στό γραμματικό του Μακρή δ ‘Ηπειρώτης Γιάννης Γούναρης, πού άπό άνάγκη βρισκόταν στό στρατόπεδο του ‘Ομέρ Βρυώνη και έτσι ή έπιθεση τῶν Τούρκων κατάληξε σέ πανωλεθρία. Οι ‘Ελληνες τούς άποκρουσαν και τούς άναγκασαν νά λύσουν τήν πολιορκία και νά φύγουν, άφού άφησαν τά 10 κανόνια τους, τίς σημαίες τους και δλα δι, τι είχαν στό στρατόπεδο. Μεγαλύτερη καταστροφή έπαθαν, δταν περνούσαν τόν ‘Αχελώο, ένω υποχωρούσαν πρός τήν Πρέβεζα. Πολλοί πνίγηκαν στό πλημμυρισμένο ποτάμι, ένω οι υπόλοιποι

αοπλοι και σε κακή κατάσταση έφτασαν στόν Καρβασαρά (=Αμφιλοχία) και πέρασαν άπο τη θάλασσα στήν Πρέβεζα (21 Φεβρουαρίου 1823). Από τίς 11 χιλιάδες, πού είχαν είσβαλει στή Δυτική Ελλάδα, λίγοι μόνο σώθηκαν.

Οι έπιχειρήσεις τοῦ 1823

Οι έπιχειρήσεις κατά τόν τρίτο χρόνο τῆς έπαναστάσεως, δέν ήταν τόσο σπουδαῖες. Οι Τούρκοι και κατά τό χρόνο αυτό άκολουθησαν τό σχέδιο τῆς εισβολῆς στήν Πελοπόννησο. Αυτή τή φορά, βαδίζοντας μέσο τῆς Δυτικῆς και τῆς Ανατ. Ελλάδος, έπροκειτο νά συναντηθοῦν στή Ναύπακτο και μέ πλοϊα θά περνοῦσαν στήν Πελοπόννησο. Η έκστρατεία στήν Ανατολική Ελλάδα ήταν σύντομη, γιατί δ στρατός, πού προχώρησε γρήγορα ώς τήν Αττική άναγκάστηκε άπο λοιμό και στερήσεις νά άποσυρθεῖ στή Λαμία.

Πιό σπουδαία ήταν η έκστρατεία, πού έπιχειρησαν οι Τουρκαλβανοί Γκέκηδες και οι Μιρδίτες μέ άρχηγούς τόν Όμέρ Βρυώνη και τό Μουσταφάμπεη ή Μουσταή. Οι δύο άντρες μέ 16 χιλιάδες περίπου στρατιῶτες βάδιζαν δ πρῶτος άπο τόν Καρβασαρά (Αμφιλοχία) και δ δεύτερος άπο τά Αγραφα, μέ σκοπό νά ένωθούν μπροστά στό Μεσολόγγι, πού τό είχε άποκλείσει δ τουρκικός στόλος.

*Ενδι πλησίαζε αυτός δ κίνδυνος, έπικρατοῦσε μεγάλη άκαταστασία στή Δ. Ελλάδα. Ο στρατός βρισκόταν σέ παράλυση, οι διπλαρχηγοί φιλονικούσαν γιά τά πρωτεία και ίππηρχε μεγάλη άντιδραση έναντιον τοῦ Μαυροκορδάτου και τῶν δια-

δῶν του. Ανάμεσα σ' έκεινες τίς μικρότητες ίψωθήκε ή μορφή τοῦ Σουλιώτη διπλαρχηγού **Μάρκου Μπότσαρη**. Εσκισε τό δίπλωμα τῆς άρχιστρατηγίας, πού τοῦ είχε στείλει ή κυβέρνηση, και είπε τό περίφημο: « Όποιος είναι οξιος, παίρνει δίπλωμα μεθαύριο μπροστά στόν έχθρο». Ο Μπότσαρης προσέβαλε μέ λίγους άντρείους, τό στρατόπεδο τῆς έμπροσθοφυλακής τοῦ Μουσταή κοντά στό **Καρπενήσι**, πού είχε τήν άρχηγία της δ Τζελαλεδίνμπεης. Αυτό έγινε στίς 9 Αυγούστου τοῦ 1823 και προξένησε μεγάλη σύγχυση. Χτυπήθηκε διμος μέ σφαιρά στό μέτωπο δ Μάρκος και ίεψύχησε. Τό σώμα του μεταφέρθηκε άπο τούς διαδούς του στό Μεσολόγγι, διοπού θάφτηκε μέσα σέ γενικό πένθος.

Ο Μάρκος Μπότσαρης (1790 - 1823).

‘Η ἀντίθεση ἀνάμεσα στούς πολιτικούς καὶ τούς στρατιωτικούς –

‘Η Β’ Ἐθνική Συνέλευση στό “Αστρος

Οἱ σπουδαῖες πολεμικές ἐπιτυχίες τῶν Ἑλλήνων κατά τὸ 1822-1823 ἀνάγκασαν τοὺς Εὐρωπαίους διπλωμάτες νά τροποποίησουν τίς ἀντιλήψεις τους γιά τά ἑλληνικά πράγματα. “Ἐτσι ἄρχισε ἡ πολιτική πολλῶν κρατῶν νά μεταστρέφεται ἀργά ἀλλά εύνοϊκά γιά τούς Ἑλληνες. “Ωστόσο οἱ θλιβερές ἐσωτερικές διχόνοιες δέν ἄργησαν νά διαλύσουν τήν εύνοική ἐκείνη ἐντύπωση. Σέ λίγο φάνηκε πώς ἡ ἐπανάσταση διαλύσταν μόνη της ἀπό τίς ἐσωτερικές φιλονικίες καὶ οἱ διπλωμάτες τῆς Εὐρώπης σχημάτισαν τή γνώμη δτι ὁ ἑλληνικός ἀγώνας θά ξεψυχοδεσ σύντομα.

Πραγματικά ἡ νίκη είχε μεθύσει τούς Ἑλληνες, πού, σάν νά είχε ἔξοντωθεῖ ἐντελῶς ὁ ἔχθρός, φιλονικοδεσ γιά τό ποιός θά κυβερνήσει στό νέο κράτος. Οἱ νίκες ἐναντίον τοῦ Δράμαλη καὶ τοῦ Βρυώντη ἐξύψωσαν κυρίως τό γόητρο τῶν στρατιωτικῶν. Συνεχίζονταν λοιπόν οἱ ἐσωτερικές διχόνοιες καὶ τά πράγματα ἤταν πολύ ἀνώμαλα.

Γι’ αὐτό τό Μάρτιο τοῦ 1823 συγκλήθηκε ἡ Δεύτερη Ἐθνοσυνέλευση στό “Αστρος τῆς Κυνουρίας. Ἀλλά ἡ Συνέλευση, ἀντί νά διορθώσει τήν κακή κατάσταση, συνέβαλε στόν ἐρεθισμό τῶν παθῶν. Καὶ πάλι ἐπικράτησαν οἱ πολιτικοί, γιατί οἱ στρατιωτικοί ἤταν διασπασμένοι καὶ δέν ἤξεραν νά χειριστούν τά νομικά ζητήματα. Ἡ Ἐθνοσυνέλευση μέν Πρόεδρο τόν Πετρόμπεη κατάργησε τίς τοπικές κυβερνήσεις τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεάς. Κατάργησε καὶ τόν τίτλο τοῦ ἀρχιστρατήγου, (πού είχε ὁ Κολοκοτρώνης), καὶ ἀνάθεσε τή στρατιωτική διοίκηση σέ μιά τριμελή διοίκηση ἀπό ἔναν Πελοποννήσιο, ἔνα Στερεοελλαδίτη καὶ ἔνα Νησιώτη. Τέλος, ψήφισε πάλι τό Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου μέ μικρές μόνο τροποποίησεις.

‘Ο ἐμφύλιος πόλεμος

Ἡ Συνέλευση δέν κατόρθωσε νά προλάβει τή διαίρεση καὶ τή σύγκρουση αὐτῶν, πού ἀνταγωνίζονταν μεταξύ τους. Ἀκολούθησαν θλιβερά γεγονότα, πού ἐνίσχυσαν στούς Εὐρωπαίους τή γνώμη δτι οἱ Ἑλληνες είναι ἀνίκανοι νά διοικηθοῦν μόνοι τους. Καὶ ἤταν αὐτό πάρα πολύ λυπηρό, γιατί τελευταῖα μέ τά λαμπρά κατορθώματα τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατού καὶ τοῦ στόλου ἡ εὐρωπαϊκή διπλωματία κάτω ἀπό τήν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης ἄρχισε νά βλέπει μέ καλή διάθεση τήν ἑλληνική ὑπόθεση.

Ἡ Συνέλευση ἐξέλεξε πρόεδρο τοῦ Νομοτελεστικοῦ τόν Πετρόμπεη καὶ τίς ἄλλες θέσεις τίς ἔδωσε στούς πολιτικούς. Τότε ἐκδηλώθηκε μέ σφοδρότητα ἡ ἀντιπολίτευση τῶν στρατιωτικῶν. Μέ ἀρχηγό λοιπόν τόν Κολοκοτρώνη διάλυσαν μέ τή βία τή Βουλή στό “Ἀργος, προκήρυξαν νέες ἐκλογές καὶ μετάθεσαν τήν ἔδρα τῆς κυβερνήσεως στήν Τρίπολη. Ἀπό τήν ἄλλη οἱ πολιτικοί κήρυξαν ἐκπτωτο τό Νομοτελεστικό, πού συνεργάζοταν μέ τόν Κολοκοτρώνη, σχημάτισαν νέο Νομοτελ-

στικό μέ πρόεδρο τὸν Ὅδραῖο Γεώργιο Κουντουριώτη καὶ μετάθεσαν τὴν ἔδρα τῆς κυβερνήσεως στὸ Κρανίδι ἀπέναντι ἀπό τὴν Ὅδρα. Σχημάτισαν ἐπίσης καὶ νέο Βουλευτικό.

Ἐτσι τώρα ὑπῆρχαν δυό βουλευτικά καὶ δυό κυβερνήσεις, ἡ μιά στὸ Κρανίδι καὶ ἡ ἄλλη στὴν Τρίπολη, πού ἡταν ἔτοιμες γιά ἐμφύλιο πόλεμο. Ἡ νέα κυβέρνηση εἶχε μὲ τὸ μέρος τῆς τούς Νησιῶτες καὶ τούς Στερεοελλαδίτες, καθὼς καὶ τοὺς σπουδαιότερους προκρίτους τῆς Πελοποννήσου, πού συνεργάζονταν στὴν κυβέρνηση τοῦ Κουντουριώτη ἀπό παλιά ἔχθρα πρός τὸν Κολοκοτρώνη. Γι' αὐτὸ δ Κολοκοτρώνης ἀπό τὴν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης ὑποχώρησε καὶ πείστηκε ὅτι ἡταν ἀδύνατο νά ἐπικρατήσει. Ἀρκέστηκε μόνο νά παραχωρηθεῖ ἀμνηστία σ' αὐτὸν καὶ στοὺς διαδούς του. Ἡ νέα κυβέρνηση ἐγκαταστάθηκε στὸ Ναύπλιο καὶ ἀναγνωρίστηκε ἀπό διοίς (Μάιος 1824).

Ἄλλα σέ λίγο τὰ πράγματα πήραν πάλι δυσάρεστη τροπή. Οἱ Πελοποννήσιοι είδαν ὅτι παραγκωνίζονται ἀπό τοὺς συνασπισμένους Στερεοελλαδίτες καὶ Νησιῶτες. Ἐτσι, ὅταν τὸν Ὁκτώβριο τὸν 1824 ἔγινε ἐκλογή νέου Νομοτελεστικοῦ, δλες τίς θέσεις τίς πήραν Νησιῶτες καὶ Στερεοελλαδίτες. Τότε οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου ἔσπήκωσαν σέ ἀνταρσία τίς ἐπαρχίες καὶ ἀρχισε δεύτερος ἐμφύλιος πόλεμος, στὸν διοῖο εἶχαν τώρα ως σύμμαχο καὶ τὸν παλιό τους ἀντίπαλο τὸν Κολοκοτρώνη. Ἄλλα ἡ κυβέρνηση ὀνάπτυξε ἔξαιρετική δραστηριότητα. Ὁ Κωλέτης, πού ἀσκοῦσε μεγάλη ἐπιρροή στὴ Στερεά καὶ ἡταν πολὺ ἐπιτήδειος καὶ πολὺ δραστήριος, κάλεσε τοὺς διπλαρχηγούς τῆς Στερεᾶς Γκούρα, Καραϊσκάκη καὶ ἄλλους. Οἱ Ρουμελιώτες μπήκαν στὴν Πελοπόννησο καὶ σύντριψαν τοὺς στασιαστές. Ὁ γιός τοῦ Κολοκοτρώνη Πάνος καὶ γαμπρός τῆς Μπουμπούλινας σκοτώθηκε ἔξω ἀπό τὴν Τρίπολη. Οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς προκρίτους τῆς Πελοποννήσου ἀναγκάστηκαν νά δραπετεύσουν, ἐνῶ δ Κολοκοτρώνης, καταλυπημένος γιά τὸ φόνο τοῦ γιοῦ του, στά χαμένα ζήτησε ἀμνηστία. Τέλος, παραδόθηκε στοὺς ἀντιπάλους του, πού τὸν μετάφεραν στὴν Ὅδρα καὶ τὸν φυλάκισαν μαζί μὲ 24 προκρίτους καὶ διπλαρχηγούς στὸ μοναστήρι τοῦ Προφήτη Ἡλία (Ιανουάριος 1824).

Ἐτσι δ ἥρωας τῆς Τριπολιτεῖας καὶ τῶν Δερβενακιῶν μαζί μὲ τοὺς συνεργάτες του βρισκόταν φυλακισμένος, ἐνῶ τὸ ξθνος, πού ἀγωνίζόταν, εἶχε ἀνάγκη ἀπό τὴ βοήθεια δλων τῶν παιδιῶν του, γιά νά τερματίσει μὲ ἐπιτυχία τὸν ιερό ἀγώνα, πού εἶχε ἀρχίσει. Τά πάθη ἔφεραν τά ἀποτέλεσματά τους, πού ἀμέσως ὑστερα ἀπό λίγο ἐκδηλώθηκαν πιό καταστρεπτικά ἀπό πρίν.

‘Ο θάνατος τοῦ Ὁδυσσέα

Στὴν Ἀνατολική Ἑλλάδα οἱ φατριαστικές φιλονικίες κατάληξαν σέ πιό τραγική καταστροφή. Ἐδῶ δ ἵσχυρός σύμμαχος τοῦ Κολοκοτρώνη δ Ἀνδροῦτσος εἶχε κηρυχτεῖ ἐναντίον τῶν πολιτικῶν. Ἡ στάση του ἀπέναντι στοὺς Τούρκους ἀπό τὸ φθινόπωρο τοῦ 1822 εἶχε θεωρηθεῖ ὑποπτη. Ἄλλα μέ τὸ πετυχημένο ἀποτέλεσμα

τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἐκείνου τοῦ χρόνου ἔγινε κατανοητό διτοί οἱ συνεννόησεις του μέ τὸν Τούρκο πασά, τὰ λεγόμενα «κατάκια», ἡταν ἔνα πατριωτικό στρατηγικό τέχνασμα, μέ τὸ δόποιο ἔσωσε δλόκληρη τὴν Ἀνατολική Ἐλλάδα. Ἡ φήμη τοῦ ἀρματολοῦ τῆς Ἀνατ. Ἐλλάδας στὸ ἔξωτερικό ἡταν ἐφάμιλλη μέ τοῦ Κολοκοτρώνη. Ὡστόσο οἱ πολιτικοὶ τὸν μισοῦσαν καὶ ἔτσι τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1824 ἀπάγγειλαν ἐναντίον του φοβερή κατηγορία. "Ἐπεισαν τὴν κυβέρνηση διτοί ὁ Ὁδυσσέας σκεπτόταν νά ἰδρύσει μιά ἴδιαιτερη ἡγεμονία στὴν Ἀνατ. Ἐλλάδα καὶ τὴν Εὐβοια, διτοί συνεννόηθηκε μέ τὸν Ὄμέρη Βρώνην καὶ τοῦ πρότεινε διτοί θά σταματοῦσε τὸν πόλεμο, ἄν τοῦ δινόταν τὸ ἀρματολίκι τῆς Ἀνατ. Ἐλλάδας. Καὶ, δταν τὰ ρουμελιώτικα στρατεύματα πέρασαν στὴν Πελοπόννησο, γιά νά καταπνίξουν τὴ στάση, κάλεσε τάχα τοὺς Τούρκους, γιά νά καταλάβουν τὴν Ἀττική καὶ τὴν Εὐβοια. Πάντως ἡ εἰδῆση αὐτή τοῦ προσκυνήματος, ὅσο ἀπίθανη κι ἄν φαινόταν, ἀναστάτωσε τὴν κυβέρνηση καὶ τὴν Ἐλλάδα.

Τὴν ἀνοιξη τοῦ 1825 λοιπόν ἡ κυβέρνηση ἔστειλε ἐναντίον του τὸ ἄλλοτε πρωτοπαλίκαρό του Γιάννη Γκούρα, πού ἔξαπάτησε τὸν πρώην ἀρχηγό του, πού τοῦ ἔιχε ἐμπιστοσύνη, καὶ τὸν ἔστειλε μέ συνοδεία στὴν Ἀθήνα. Ἐκεῖ μέ τὴν κατηγορία τῆς ἔσχατης προδοσίας τὸν φυλάκισαν σέ κατασκότεινη φυλακή στὸ κάτω μέρος τοῦ ψηλοῦ Γουλᾶ (=πύργου), πού ὑψωνόταν δεξιά στὴν εῖσοδο τῶν Προπυλαίων τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐκεῖ ἀφημένο στὴν τύχη του καὶ σέ τέλεια ἀπομόνωση τὸν βασάνισαν, γιά νά ἀποκαλύψει τοὺς θησαυρούς του. Τέλος, στίς 5 Ἰουνίου 1825 ὕστερα ἀπό τὰ μεσάνυχτα μέ διαταγὴ τοῦ Γκούρα δ ὀπλαρχηγός Μαμούρης καὶ δύο σύντροφοί του μπῆκαν στὸ κελί τοῦ Ἀνδρούτσου καὶ τὸν θανάτωσαν μέ τὰ ἴδια τους τά χέρια. "Ὕστερα τὸν γκρέμισαν κάτω στὸ λιθόστρωτο τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτερῆς Νίκης καὶ διάδωσαν διτοί τάχα γκρεμίστηκε προσπαθώντας νά δραπετεύσει.

Οἱ συνέπειες τοῦ ἐμφύλιου πολέμου

Παρά τή μεγάλη κομματική νίκη, πού γιόρτασε ἡ κυβέρνηση, ἐπικρατοῦσε σ' δῆλη τήν Ἐλλάδα ἀνώμαλη κατάσταση. Οἱ Στερεοελλαδίτες, πού δὲ Κωλέτης ἔστειλε στὴν Πελοπόννησο, συμπεριφέρονταν σάν νά ἡταν ἐχθρική χώρα. Πίεζαν τούς κατοίκους, ἄρπαζαν τά ζδα τους καὶ ἐρήμωναν τά χωράφια τους, μέ ἀποτέλεσμα νά γῆ νά μείνει ἀκαλλιέργητη καὶ ὁ λαός νά κινδυνεύει ἀπό λιμό. Οἱ ὀπλαρχηγοί ἔπαιρναν μισθό καὶ χρήματα γιά ἡμερήσια τροφή ἀνύπαρκτων στρατιωτῶν. Ὁ Γκούρας π.χ. ἔπαιρνε χρήματα γιά τροφή 12 χιλιάδων στρατιωτῶν ἐνῶ εἶχε μόνο 3 χιλιάδες. Ἐξάλλου οἱ συμπολίτες τοῦ προέδρου Κουντουριώτη ἔπαιρναν ἀπόζημωσεις γιά ἀνύπαρκτα πυρπολικά. Ἐτσι οἱ 200 χιλιάδες λίρες στερλίνες, ἡ πρώτη δόση τοῦ δανείου τῶν 800 χιλιάδων, πού πέτυχε ἡ Κυβέρνηση ἀπό τὴν Ἀγγλία, σπαταλήθηκε σέ κομματικές ἀνάγκες, ἐνῶ ἡ Ἐλλάδα παρουσιαζόταν στὸ ἔξωτερικό ώς χώρα, δῆτον ἐπικρατοῦσε ἀναρχία καὶ ἡταν ἀνίκανη νά δργανωθεῖ καὶ νά κυβερνηθεῖ καλά μέ τὴν πιστή ἐφαρμογή τῶν νόμων. Πραγματικά, τὰ ἐλληνικά πράγματα παρουσιαζαν κατά τὰ τέλη τοῦ 1824 καὶ τίς ἀρχές τοῦ 1825 μεγάλη ἀκαταστασία καὶ σύγχυση. Τά ἐλατήρια τῆς διχόνοιας ἡταν ἐμπάθεια καὶ προσωπικό συμφέρον.

‘Η Εύρωπη ἀπέναντι στήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση

“Οταν ξέσπασε ή ἐπανάσταση, ή πολιτική κατάσταση στήν Εύρωπη ἡταν πάρα πολύ ἔχθρική γι’ αὐτήν. Οἱ διπλωμάτες τῶν Μεγάλων Δυνάμεων συμπεριφέρθηκαν ἄσχημα ἀπέναντι στήν Ἑλληνική ὑπόθεση καὶ ὅχι μόνο εἶδαν μέ ἀπάθεια τίς συμφορές τῶν Ἑλλήνων, ἀλλά ἀντίθετα ἐργάστηκαν μέ κάθε τρόπο, γιά νά καταπνίξουν τήν ἐπανάσταση. Αὐτή ξέσπασε 6 χρόνια ἀργότερα ἀπό τήν πτώση τοῦ Ναπολέοντα (1815), τότε πού ἐπικρατοῦσε στήν Εύρωπη ἡ ἀντίδραση καὶ οἱ δυνάμεις τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας ἀσκοῦσαν πραγματική ἀπολυταρχία. Ψυχή της ἡταν ὁ περιβόητος Μέττερνιχ, πού ἡταν ἐπιτήδειος, πονηρός καὶ ἀπό τή φύση του αὐταρχικός καὶ πολύ συντηρητικός. Γ’ αὐτό καὶ τά ἀνακτοβούλια τῆς Εύρωπης θεώρησαν τήν Ἑλληνική ἐπανάσταση δτι τάχα ἐμπνέεται πέρα γιά πέρα ἀπό τό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς καὶ ἔχει ως προορισμό νά ἀνάψει τή φλόγα τῆς ἐπαναστάσεως στήν Εύρωπη. Κατά βάθος διως φοβοῦνταν μήπως αὐξηθεῖ ἡ ρωσική ἐπιρροή στήν Ἀνατολή, γιατί νόμιζαν πώς οἱ Ἑλληνες θά γίνονταν ὅργανο τῶν Ρώσων.

Τό συνέδριο στό Λάιμπαχ

“Οταν ὁ Ὑψηλάντης περνοῦσε τόν Προῦθο, οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάτες τῶν Μ. Δυνάμεων ἡταν συγκεντρωμένοι στό Λάιμπαχ (Laibach), σημερινή Λουμπλιάνα τῆς Γιουγκοσλαβίας, καὶ συσκέπτονταν γιά τήν ἐπανάσταση τῆς Νεαπόλεως. Τόν Τσάρο τόν συνόδευαν οἱ δυό ὑπουργοί του, ὁ Νέσσελροδ καὶ ὁ Καποδίστριας, πού ἀντιπροσώπευαν τίς δυό τάσεις τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσίας. Καὶ οἱ δυό ὑποστήριζαν τή διάλυση τῆς Τουρκίας. Ὁ Καποδίστριας ἥθελε τή γρήγορη διάλυση μέ πόλεμο, ἐνῷ ὁ Νέσσελροδ ζητοῦσε νά διαλυθεῖ ἀργά καὶ μέ φυσική ἀγωνία. Ἀλλά ὁ Τσάρος ἡταν πιστός στίς ἀρχές τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας καὶ τήν ἐποχή αὐτή βρισκόταν κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή τοῦ Μέττερνιχ. Ἐν τούτοις οἱ συντηρητικοί ταράχητκαν, δταν ἔμαθαν δτι είχε ἐπαναστατήσει τό Πεδεμόντιο καὶ ταυτόχρονα ἔφτασαν γράμματα τοῦ ἡγεμόνα Μιχαήλ Σούτσου καὶ τοῦ Ὑψηλάντη στόν Τσάρο. Ο Ὑψηλάντης ἔγραφε στόν Τσάρο:

«Ολες οἱ εὐγενικές δρμές τῶν ἔθνων πηγάζουν ἀπό τό Θεό καὶ χωρίς ἀμφιβολία σήμερα οἱ Ἑλληνες ξεσκώνονται δλοι μαζί ἀπό θεϊκή ἐμπνευση, γιά νά ἀποτινάξουν ἀπό πάνω τους τήν ἀνύπδφορη σκλαβιά, πού βαραίνει πάνω τους ἐδῶ καὶ τέσσερις αἰδίνες. Περισσότερες ἀπό 200 ἀναφορές μέ 600 χιλιάδες ὄνόματα προυχόντων ἀπό κάθε τάξη καὶ ἐπαρχία τῆς Ἑλλάδας μέ καλοῦν στήν ἀρχηγία, γιά νά νικήσω η νά πεθάνω μαζί τους κ.τ.λ.». (Γράμμα 24 Φεβρουαρίου 1821).

Τότε κινητοποιήθηκαν ὄλες οἱ ἀντιδραστικές δυνάμεις, γιά νά ξεριζώσουν τίς κρυφές συμπάθειες τοῦ Τσάρου πρός τούς Ἑλληνες καὶ νά ἔξουδετερώσουν τήν ἐπιρροή τοῦ Καποδίστρια. Σέ μυστική συνάντηση μέ τόν αὐτοκράτορα Φραγκίσκο ὁ Ἀλέξανδρος δήλωσε δτι μένει πιστός στίς ἀρχές τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας (2 Μαρτίου 1821). Μάλιστα, γιά νά λείψει κάθε ὑποψία γιά συνενοχή του, ἀποκήρυξε τήν ἐπανάσταση τοῦ Ὑψηλάντη, ἔσβησε τό ὄνομά του ἀπό τόν κατάλογο τῶν Ρώσων

άξιωματικῶν καὶ μέ τὸν Ρῶσο πρεσβευτή στήν Κωνσταντινούπολη δήλωσε στήν Πύλη ὅτι ἡ Ρωσία δέν ἔχει καμιά σχέση μὲ τίς ταραχές τῆς Μολδοβλαχίας. Ἀνάθεσε ἀκόμη στόν Καποδίστρια τὸ σκληρό ἔργο νά συντάξει τὸ γράμμα τῆς ἀποκηρύξεως. Ἐγραφε σ' αὐτό:

«...Ἡ αὐτοκρατορικὴ μεγαλειότης ἡτο μακρὰν τοῦ φόβου ὅτι ἡδύνασθε ποτε νὰ παρασυρθῆτε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τῆς σκοτοδινιάσεως, διπερ φέρει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ αἰῶνός μας νὰ ζητήσουν εἰς τὴν λήθην τῶν πρώτων χρεῶν των ἐν ἀγαθόν, τὸ δόποιον οὐδέποτε δύναται τις νὰ τὸ ἐλπίσει εἰ μὴ μόνον ἀπὸ μιᾶς ἀκριβοῦς διατηρήσεως τῶν κανόνων τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἡθικῆς... Βεβαίως παλαιαὶ περιστάσεις ἐμπνέουν εἰς τοὺς Γραικοὺς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μὴν μείνουν ἀλλότριοι εἰς τὴν ίδιαν αὐτῶν τύχην. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀνταρσίας τάχα καὶ διὸ ἐμφυλίου πολέμου δύνανται νὰ ἐλπίσουν τὴν ἄφιξιν τοῦ μετεώρου σκοποῦ των; Μήπως διὰ σκοτεινῶν καὶ ζοφωδῶν σκευωριῶν δύναται ἔθνος τι νὰ ἐλπίσῃ ἀναβίωσιν καὶ ὑψωσιν εἰς τὸν βαθμὸν τῶν ἀνέξαρτήτων ἐθνῶν; Σταθμίσατε, πρίγκιψι μου, τὰς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος προτιθεμένας παρατηρήσεις... ὀφελήθητε ἀπὸ μιᾶς σωτηρίου ὑποθήκης, διορθώσατε τὸ κακόν, διπερ ἥδη ἐπράξατε, προλάβατε τὴν καταστροφήν, τὴν ὁποίαν μέλλετε νὰ ἐπισύρητε ἐπὶ τὴν καλὴν καὶ δυστυχῇ πατρίδα σας...».

Λίγο πρίν ἀπό τῇ διάλυση τοῦ συνεδρίου στὸ Λάιμπαχ ὁ Μέττερνιχ ἀνακεφαλαίωσε τίς σκέψεις καὶ τοὺς λόγους τῶν αὐτοκρατόρων σ' ἔνα **Υπόμνημα γιὰ τὰ Ἑλληνικά πράγματα**. Σ' αὐτό δηλωνόταν καθαρά ὅτι ἡ Ἑλληνική ἐπανάσταση δέν ἦταν ἀποτέλεσμα ἐθνικοῦ κινήματος ἢ συνέπεια τῆς τουρκικῆς καταπίεσεως, ἀλλὰ καρπός ἐνός σχεδίου, πού προετοιμάστηκε ἀπὸ πολὺν καιρό. Σκοπός του ἦταν τάχα νά διαταράξει τὶς ἀγαθές σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς μονάρχες τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Αὐστρίας, πού δ σύνδεσμός τους εἶναι τόσο φοβερός στοὺς ἀνατρεπτικούς τῆς Εὐρώπης.

Γιά τοὺς Ἕλληνες ἔγραφε ὁ Μέττερνιχ: «Πῶς γενικά εἶναι δυνατό νά κινήθηκε ἡ Ἑλληνική ἐπανάσταση γιά τό συμφέρον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐθνους, ἐφόσον τό ἔθνος αὐτό κατά τοὺς τελευταίους αἰῶνες κατρακύλησε στά τελευταῖα σκαλοπάτια τῆς ἐθνικῆς παραφθορᾶς». (Υπόμνημα τῆς 25 Απριλίου 1821).

Φιλονικίες ἀνάμεσα στήν Ρωσία καὶ στήν Τουρκία

Οἱ διπλωμάτες τῆς Εὐρώπης νόμισαν πῶς μποροῦσαν νά ἀγνοήσουν τὴν Ἑλληνική ἐπανάσταση. Ἀλλὰ οἱ βίαιες πράξεις τῶν Τούρκων προκάλεσαν τὴν ἀγανάκτηση τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης. Ὁ Ἰδιος ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας καθὼς καὶ ὁ Μέττερνιχ, ἀνησύχησαν, δταν ἔφτασε ἡ εἰδῆση γιά τὸν ἀπαγχονισμό τοῦ Πατριάρχη, γιατί φοβόνταν τὴν ἐπέμβαση τῆς Ρωσίας. Πραγματικά ἡ κακούργα ἐκείνη πράξη δημιούργησε ζωηρό ἐρεθισμό στή Ρωσία. Τότε ἡ φιλοπόλεμη ρωσική μερίδα καὶ ὁ Καποδίστριας ἐκμεταλλεύτηκαν τὴν περίσταση, γιά νά πείσουν τὸν Τσάρο νά στείλει τελεσίγραφο στήν Τουρκία.

Ἡ ρωσική διακοίνωση γράφτηκε ἀπό τὸν Καποδίστρια καὶ παρίστανε τὶς ρωσικές ἀπαιτήσεις ὡς γενικότερο καὶ πανευρωπαϊκό συμφέρον. Διαμαρτυρόταν γιά

τή θανάτωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοσμικῶν ἀρχηγῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ γιά τίς προσβολές πρός τή χριστιανική θρησκεία καὶ ἔθετε τό περίφημο δόγμα τῆς συνυπάρξεως τῆς Τουρκίας δίπλα στά χριστιανικά ἔθνη τῆς Εὐρώπης. Ὡς δρο τῆς συνυπάρξεως ζήτοῦσε ἀπό τήν Τουρκία νά ἐγγυηθεῖ δτι δέ θά παραβιάζει τή χριστιανική θρησκεία καὶ δτι θά κάνει διάκριση ἀνάμεσα σέ ἀθώους καὶ ἐνόχους. Ἀλλά τό Διβάνι φάνηκε ἀνυποχώρητο καὶ δτο Ρᾶσος πρεσβευτής ἐγκατάλειψε τήν Κωνσταντινούπολη τό θέρος τοῦ 1821. Η ἀναχώρησή του θεωρήθηκε ως προμήνυμα τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεών τους. Τότε δτο τουρκικός φανατισμός ἐκτράπηκε σέ νέες βίαιες πράξεις στό Ἀδραμύττιο, τή Σμύρνη καὶ τίς Κυδωνίες καὶ δτο ρωσοτουρκικός πόλεμος φαινόταν ἀναπόφευκτος.

Ο Μέττερνιχ τότε ἔβαλε μπροστά δλη τήν τέχνη του, γιά νά ἀποτρέψει τήν καταιγίδα, πού πλησίαζε. Σέ συνεργασία μέ τόν τουρκόφιλο Ἀγγλο ὑπουργό τῶν Ἐξωτερικῶν Λονδόνερρυ, προσπάθησε νά πείσει τόν Τσάρο πώς ή ἀνάμεική του στά ἐλληνικά πράγματα καὶ δτο ρωσοτουρκικός πόλεμος θά ἔδιναν τό σύνθημα σέ ἀτέλειωτες δημαργωγικές ἀνατροπές στήν Εὐρώπη. Ο αὐτοκράτορας Φραγκίσκος ἔγραψε ἔνα γράμμα φιλικό στόν Ἀλέξανδρο καὶ τόν συμβούλευ «νά φυλάγεται ἀπό ἐκείνους τούς ἄντρες, πού μέ ἀσυνήθιστο ζῆλο ὑπερασπίζονται τά δῆθεν χριστιανικά συμφέροντα, ἀλλά αὐτοί οὕτε στό Θεό πιστεύουν κι οὕτε σέβονται τίς ἐντολές του καὶ τούς ἀνθρώπινους νόμους», ἐννοώντας τόν Καποδίστρια. Ο Τσάρος ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει, χωρίς νά τολμήσει νά ἀναλάβει πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας, γιατί θά είχε τήν ἔχθρότητα δύο μεγάλων Δυνάμεων καὶ συνάμα γιατί φοβόταν ἐπανάσταση στήν Πολωνία. Γι' αὐτό ἀρκέστηκε νά ἀπαιτήσει μόνο τήν ἐκκένωση τῶν ἡγεμονιῶν. Ἔτσι ἔσβησε δύναμη τῶν φιλοπολέμων στήν Πετρούπολη. Ο Καποδίστριας ζήτησε τότε ἀπεριόριστη ἄδεια καὶ ἀποσύρθηκε ἀπό τή ρωσική ὑπηρεσία.

ΤΗ ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΣ

Ἔτσι τό θέρος τοῦ 1822 δτο Μέττερνιχ καὶ οί Ἀγγλοι συντηρητικοί παρουσίαζαν ἀκόμη ἐνωμένο μέτωπο ἐναντίον τῆς ἐλληνικής ἐπαναστάσεως. Ἀλλά τώρα πιά είχε γίνει σπουδαία μεταβολή, στήν Εὐρώπη. Ο ἐλληνικός ἀγώνας γινόταν πιό συμπαθητικός. Ἰδίως ὑστερα ἀπό τήν καταστροφή τοῦ Δράμαλη δλη ή Εὐρώπη ἀντηχοῦσε ἀπό τίς διηγήσεις τῶν ἐλληνικῶν κατορθωμάτων στή στεριά καὶ τήν πυρπόληση τῆς ναυαρχίδας στή Θάλασσα. Ἐξάλλου οί σφαγές τῆς Χίου ζύπνησαν τά φιλάνθρωπα αἰσθήματα τῶν λαῶν, πού θά ἀποδεικνύονταν πιό ἰσχυρά ἀπό τούς ὑπολογισμούς τῶν διπλωματῶν. Γι' αὐτό τό νόημα τῆς συνυπάρξεως τῆς Ἑλλάδας μέ τήν Τουρκία κέρδιζε συνεχῶς ἔδαφος. Οι σοφοί τῆς Γερμανίας, δπως δτο θερμός φιλέλληνας καθηγητής Θήρες (Thiersch), χαιρέτιζαν μέ ἐνθουσιασμό τήν «ἐλληνική ἀναγέννηση» καὶ δτο ἐνθουσιασμός τους ἔφτανε ως τίς Αὐλές τῶν ἡγεμόνων. Ο ίδιος δτο Μέττερνιχ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1822, ὑστερα ἀπό τίς ἐλληνικές ἐπιτυχίες, ἔγραψε στόν Ἀγγλο πρεσβευτή στήν Κωνσταντινούπολη δτι τό ἐλληνικό ζήτημα ἐπρεπε νά λυθεῖ μπροστά σέ εὐρωπαϊκό δικαστήριο. Ἐξάλλου ή ἀγγλική διπλωματία, ἐπειδή πιεζόταν ἀπό τήν ἐρεθισμένη κοινή γνώμη, ἀναγκαζόταν νά συνηθίσει στήν ίδεα

τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπεμβάσεως. Μά οἱ Τοῦρκοι πρόβαλαν πεισματική ἀντίσταση ἐναντίον τῆς ἰδέας αὐτῆς καὶ ἡ τουρκικὴ διακοίνωση τοῦ Αὐγούστου ἔλεγε: «Θέλετε νά σταματήσει ἡ ἐπανάσταση; Πολύ καλά, ἀλλά μήν ἀνακατεύεστε σ' αὐτήν οὔτε φανερά οὔτε κρυφά».

Στὸ μεταξὺ ἔγινε σπουδαία μεταβολὴ στήν ἀγγλική διπλωματία. Ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τῆς συντηρητικῆς μερίδας, δὲ Λονδόνδερρο (Londonderry), πού ἦταν πιό γνωστός μὲ τὸ δόνομα Κάστλεριγ (Castlereagh), αὐτοκτόνησε, ἐνδεῶς ἐτοιμάζόταν νά πάει στή συνδιάσκεψη τῆς Βερόνας (22 Αὐγούστου 1822). Τή θέση του τήν κατέλαβε δὲ πολιτικός Γεώργιος Κάνιγκ (Canning) καὶ ἔτσι ἔγινε τώρα αὐτός ὑπουργός τῶν Ἑξωτερικῶν. Αὐτός ἐπρόκειτο νά ἀκολουθήσει πιό φιλελεύθερη πολιτική στά ἑσωτερικά καὶ ἔξωτερικά ζητήματα τῆς Ἀγγλίας καὶ θά ἀπομακρυνόταν ἀποφασιστικά ἀπό τήν Ἱερή Συμμαχία. Ο Κάνιγκ ἀναγνώρισε τόν ἐλληνικό ἀποκλεισμό (Μάρτιος 1823). Ἐπίσης ὁ διοικητής τῶν Ἐπτανήσων διατάχτηκε νά συμπεριφέρεται στούς Ἐλληνες σάν σὲ ἐμπόλεμο κράτος καὶ νά παραχωρήσει τό νησί Κάλαμος ώς ἄσυλο στούς Ἐλληνες, πού τούς κυνηγοῦσαν οἱ Τοῦρκοι.

Οι Ἐλληνες ὅστερα ἀπ' αὐτὸ πῆραν θάρρος καὶ ζήτησαν ἐπίσημα τήν ὑποστήριξη τῆς Ἀγγλίας (Ιούλιος 1823). Τόν Αὐγούστο τοῦ 1825 δὲ Ἀλέξ. Μαυροκορδάτος μέ ἔνα πετυχημένο ὑπόμνημά του ὑπόδειξε στόν Κάνιγκ δτι τό ἀνεξάρτητο ἐλληνικό κράτος θά ἦταν τό στήριγμα τῆς Ἀγγλίας ἐναντίον τῶν ρωσικῶν σχεδίων στήν Ἀνατολή.

Ο Γεώργιος Κάνιγκ (1770 - 1827).

Τό ρωσικό σχέδιο τοῦ 1823

Ἡ Ρωσία βλέποντας πώς ἀπό μέρα σέ μέρα μεγάλωνε ἡ ἐπιρροή τῆς Ἀγγλίας στήν Ἐλλάδα, δταν μάλιστα μερικοὶ στήν Ἐλλάδα είχαν ρίξει τήν ἰδέα νά τή βάλουν κάτω ἀπό τήν ἀγγλική προστασία, πῆρε τήν πρωτοβουλία νά λύσει τό ἐλληνικό ζήτημα. Γι' αὐτό κατά τά τέλη τοῦ 1823 μ' ἔνα ὑπόμνημά της πρός τίς Μ. Δυνάμεις πρότεινε οἱ ἐλληνικές χῶρες νά ἀποτελέσουν τρεῖς χωριστές ἡγεμονίες κάτω ἀπό τήν ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου. Τά νησιά τοῦ Αιγαίου θά σχημάτιζαν ἴδιαίτερο κράτος καὶ θά ἀποκτοῦσαν ἔνα είδος κοινοτικῆς αὐτονομίας μὲ ἀναβίωση τῶν τοπικῶν διοικητικῶν θεσμῶν. Μά τό ρωσικό σχέδιο δέν ἄρεσε οὔτε στούς Ἐλληνες οὔτε στούς Τούρκους. Ἐξάλλον τά ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης μὲ εὐκολία διάκριναν τίς βαθύτερες ἐπιθυμίες τῆς Ρωσίας, πού ηθελε μιά ἀδύνατη Ἐλλάδα καὶ

μία συνεχῶς ἀπασχολημένη Τουρκία. Ὁ Μέττερνιχ τότε ὑποστήριξε τὴν τέλεια ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας καὶ ἔτσι βρῆκε εὔκολο τρόπο, ὥστε νά συντελέσει στό νά ναυαγήσει τὸ ρωσικό σχέδιο.

Οἱ Φιλέλληνες

Ἐνῶ ἔτσι συμπεριφέρονταν οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάτες πρός τούς Ἑλληνες, οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἔβλεπαν μέ συμπάθεια τὸν ἐλληνικὸν ἄγώνα. Πρῶτα πρῶτα ὁ ἄγώνας αὐτὸς ἦταν μία πάλη ἐνός χριστιανικοῦ λαοῦ ἐναντίον ἐνός βάρβαρου μω-αμεθανοῦ. Ἐκτός ἀπ' αὐτό ἡ Ἀναγέννηση καὶ ἡ μελέτη τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητας εἶχαν δημιουργήσει ἔνα πλούσιο κεφάλαιο συμπάθειας πρός τὴν Ἑλλάδα καὶ πρός καθετὶ τὸ ἐλληνικό. Γι' αὐτὸ τὰ ἐλληνικὰ ὄντοματα καὶ τὰ γνωστά καὶ προ-σφιλή τοπωνύμια ἀπό τὴν ἀρχαιότητα ἔμπνοισαν γοητευτικές παραστάσεις στὴ φαντασία τῶν λαῶν καὶ κέρδιζαν τίς ψυχές τους γιά τὴν Ἑλλάδα. Φιλελεύθεροι καὶ συντηρητικοί ἔσμιγαν στὴν ἀγάπη πρός τούς Ἑλληνες. Οἱ φιλελεύθεροι τούς συμ-παθοῦσαν, γιατὶ ἀντιπαθοῦσαν τίς μεθόδους τῶν ἀπολυταρχικῶν κυβερνήσεων, ἐνῶ οἱ συντηρητικοί, γιατὶ ἀγαποῦσαν τὸ δοξασμένο ἐλληνικό παρελθόν.

Γι' αὐτὸ σχηματίστηκε στὴν Εὐρώπη ἔνα ἰσχυρό ρεῦμα συμπάθειας πρός τούς Ἑλληνες, πού τώρα μάχονταν γιά τὴν ἐλευθερία τους. Ὁ τύπος δημοσίευε φλογερά ὕρθρα γιά τούς Ἑλληνες οἱ ποιητές καὶ οἱ καλλιτέχνες ἐμπνεύστηκαν ἀπό τὰ θρυ-λικά κατορθώματά τους καὶ ἔτσι προῆλθε μία μεγάλη φιλελληνικὴ λογοτεχνία. Ὁ νεαρός τότε **Βίκτωρ Οὐγκό** (Victor Hugo), δι κατοπινός ξακουστός ποιητής, ἔγραψε ἀριστουργηματικά ποίηματα, πού συμπεριλήφτηκαν στὴ συλλογή του Orientales. (=Ἀνατολίτικα). Ἐπίσης στὴ Γερμανία ὑπῆρχε ἐμπνευσμένος ψάλτης τοῦ ἄγώνα ὁ

Φίλελληνισμός

Ἡ κίνηση αὐτή ὁνομάστηκε **Φιλέλληνισμός** καὶ χρησίμεψε ὡς ἰσχυρό ἡθικό καὶ ὄντικό στήριγμα τοῦ ἄγώνα. Σέ πολλά μέρη τῆς Εὐρώπης ἴδρυθηκαν φιλελληνι-κοί σύλλογοι, συγκεντρώνονταν συνδρομές καὶ ἀγοράζονταν πολεμοφόδια. Ἐπίσης πολλοί Εὐρωπαῖοι ἤρθαν νά ὑπηρετήσουν τὸν ἄγώνα καὶ θυσίασαν τὴν ζωή τους γιά τὴν Ἑλλάδα. Στὴν Ἀγγλία κατορθώθηκε νά συναφθεῖ τὸ πρῶτο ἐλληνικό καὶ ἀμέ-σως ὑστερα τὸ δεύτερο δάνειο. Τέλος, δι λόρδος **Βύρων** ἤρθε νά ἔξυψώσει μέ τὴ θυσία του τὸν ἐλληνικὸν ἄγώνα στὰ μάτια τῶν Εὐρωπαίων.

‘Ο Βύρων στήν ‘Ελλάδα

Στά τέλη του 1823 κατέβηκε στήν ‘Ελλάδα δύ λόρδος Βύρωνας (Byron - Μπάιρον 1788-1824), πού άπό πολύν καιρό πιά είχε τή φήμη μεγάλου ποιητή.

‘Ο Βύρων προσπάθησε νά άποκαταστήσει τήν ειρήνη καί τήν ιδμόνοια άναμεσα στούς άρχηγούς τής έπαναστάσεως. Από τήν Κεφαλλονιά έγραψε στήν έλληνική κυβέρνηση:

«Δέν μπορδύ νά φανταστῶ ἄλλη δυστυχία πιό φοβερή γιά τήν ‘Ελλάδα παρά αυτήν. ‘Αν δέ στεριώσει μιά καλή τάξη καί ἔνωση, δλες οί ἐλπίδες γιά δάνειο θά ματαιωθοῦν. Ἐπίσης δλες οί βοήθειες, πού θά μποροῦσε νά ἐλπίσει ἡ ‘Ελλάδα ἀπό τούς ξένους καί πού πραγματικά δέ θά ἡταν λίγες ούτε ἀσήμαντες, θά ἀναβληθοῦν καί ίσως νά ἐμποδιστοῦν ἐντελῶς. Μά τό χειρότερο είναι πώς οι Μεγάλες Δυνάμεις τής Εὐρώπης, ἀπό τίς ὁποῖες καμιά τους δέν είναι ἐχθρική πρός τήν ‘Ελλάδα... θά πληροφορηθοῦν πώς οί ‘Ελληνες δέν είναι ίκανοι νά διοικηθοῦν μόνοι τους».

‘Ο Βύρων ἔφτασε στό Μεσολόγγι στίς 24 Δεκεμβρίου του 1823 καί ἔγινε δεκτός μέ μεγάλη συγκίνηση. «Σέ περιμένομε, ὅπως τά χελιδόνια περιμένουν τή μητέρα τους», φώναζαν δυνατά οι ‘Ελληνες. ‘Εθεσε στή διάθεση τοῦ Μαυροκορδάτου μέ μορφή δανείου δσα χρήματα ἔφερε μαζί του. Πήρε ἀκόμη στήν υπηρεσία του 500 Σουλιώτες ἀπό τό σῶμα τοῦ Μπότσαρη, πού ὑστερα ἀπό τό θάνατο τοῦ ἀρχηγοῦ τους τριγυροῦσαν στό Μεσολόγγι, καί προσπάθησε νά τούς συνηθίσει στήν εύρωπαική πειθαρχία. Ἐνδιό δμως ἐργαζόταν μέ ζῆλο, γιά νά καταρτίσει τακτικό στρατό, δέχτηκε τό πρώτο χτύπημα τής ἀρρώστιας (3 Φεβρουαρίου 1824) καί τό νοσηρό κλίμα τοῦ Μεσολογγιού καί οι νέες συνθήκες τής ζωῆς του χειροτέρεψαν τήν κατάστασή του καί πέθανε στίς 7 Ἀπριλίου τοῦ 1824.

‘Ο θάνατός του θεωρήθηκε ἐθνικό πένθος. Οι ‘Ελληνες ποτέ δέν ξέχασαν τό μεγάλο ἄντρα, πού θυσίασε γιά αὐτούς τόν πολύτιμο χρόνο του, τά εἰσοδήματά του καί τέλος τή ζωή του. ‘Ο Σπυρίδων Τρικούπης, διστορικός τής έπαναστάσεως, έγραψε τόν ἐπικήδειο του, ἐνδιό δ Σολωμός ἀφιέρωσε στό θάνατό του δλόκληρη ὀδή:

«Λευτεριά γιά λίγο πάψε
νά χτυπᾶς μέ τό σπαθί.
Τώρα σίμωσε καί κλάψε
είς τοῦ Μπάιρον τό κορμί.»

III. Η ΕΠΕΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΜΕΧΜΕΤ-ΑΛΗ

‘Η συμφωνία τής Πύλης καί τοῦ Μεχμέτ-Αλῆ

‘Η ‘Ελλάδα στό διάστημα τής τετράχρονης πάλης της δέν ἔμεινε ἐνωμένη. Οι λαμπρές ἐπιτυχίες της στή στεριά καί στή θάλασσα δέν ἔβαλαν κάτω τούς Τούρκους, ἀλλά ἀντίθετα τόν τέταρτο χρόνο τοῦ ἀγώνα ἐπρόκειτο νά ξεσπάσουν πάνω της νέες θύελλες.

‘Η Πύλη βλέποντας πώς οι ἐπιθέσεις της ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος ἀπό τή στεριά ἀποτύχαιναν συστηματικά, ἐφόσον δὲ ἔλληνικός στόλος κυριαρχοῦσε στή θάλασσα, σκέφτηκε νά ἀλλάξει τό σχέδιο, νά συντρίψει δηλαδή πρῶτα τόν ἔλληνικό στόλο. ‘Ετσι ή ἐπανάσταση στή στεριά θά στεροῦνταν τήν ἔξωτερική βοήθεια καὶ θά ἔψυχοῦσε μόνη της. Γι’ αὐτό λοιπόν ἔπρεπε νά κυριευτοῦν τά ναυτικά νησιά “Υδρα, Σπέτσες, Ψαρά, καθώς καὶ ή Σάμος καὶ ή Κάσος.

‘Αλλά ή Πύλη καταλάβαινε δτι δέν ἔφταναν γιά τό σκοπό αὐτό οι δικές της δυνάμεις καὶ δτι μόνον μέ τή βοήθεια τοῦ ίσχυροῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου θά μποροῦσε νά συντρίψει τή θαλασσινή δύναμη τῶν Ἑλλήνων. ‘Ο περήφανος Μαχμούτ ὑποχρεώθηκε νά ταπεινωθεῖ μπροστά στόν ὑποτελή του. ‘Ετσι τό Μάρτιο τοῦ 1824 ἀντιπρόσωπος τῆς Πύλης ὑπόγραψε συμφωνία μέ τόν Ἀλή, σύμφωνα μέ τήν δοτία ή Κρήτη καὶ ή Κύπρος παραχωροῦνταν στόν Αἰγύπτιο πασά, ἐνῷ δ θετός γιός του Ἰμπραήμ, πού θά ἀναλάβαινε τήν ἀρχηγία τῆς αἰγυπτιακῆς ἐκστρατείας, διορίστηκε διοικητής τῆς Πελοποννήσου.

Τό σχέδιο τῶν Τουρκοαιγυπτίων ήταν οι Αἰγύπτιοι νά ἐκστρατεύσουν ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου, ἐνῷ οι Τούρκοι πασάδες νά προσβάλουν τή Στερεά Ἑλλάδα. Πρωτύτερα δμως οι ἐνωμένοι στόλοι ἔπρόκειτο νά καταλάβουν τά ναυτικά νησιά.

‘Η καταστροφή τῆς Κάσου καὶ τῶν Ψαρῶν

‘Η κατάσταση στήν Ἑλλάδα ήταν εύνοϊκή γιά τούς Τούρκους, γιατί ή κυβέρνηση τοῦ Κουντουριώτη είχε σπαταλήσει τά χρήματα τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου σέ φατριαστικές ἀνάγκες καὶ είχε παραμελήσει δλα τά πολεμικά ἔργα. Γι’ αὐτό καὶ δ ἔλληνικός στόλος δέν μπόρεσε νά κάμει τίποτε, γιά νά ἀποτρέψει τά χτυπήματα τῶν ἐχθρῶν ἐναντίον τῆς Κρήτης, τῆς Κάσου καὶ τῶν Ψαρῶν, πού τήν ἄνοιξη τοῦ 1824 σχεδόν μέσα σέ δύο μῆνες ἐπνίξαν τήν ἐπανάσταση στήν Κρήτη καὶ κατάστρεψαν τήν Κάσο καὶ τά Ψαρά.

Πρῶτοι κινήθηκαν οι Αἰγύπτιοι. ‘Ο ἄγριος Ἀλβανός Χουσεΐν-πασάς θανάτωσε προκαλώντας ἀπονίξια μέ καπνό 370 γυναικόπαιδα μέσα σέ μία σπηλιά κοντά στό Μελιδόνι καὶ ἐπνίξε στό αἷμα τήν ἐπανάσταση στήν Κρήτη. ‘Υστερα ἀπό τήν ἐπιτυχία τους αὐτή οι Αἰγύπτιοι ἀποβίβασαν στρατό στήν Κάσο καὶ τήν κατάστρεψαν (τά μεσάνυχτα τῆς 29 Μαΐου 1824).

Οι Ἑλληνες φάνηκαν σάν νά παράλυσαν καὶ δ στόλος τους δέν κινήθηκε. Ο ναύαρχος τοῦ τουρκικοῦ στόλου Χοσρέφ-πασάς πραγματοποίησε τήν παραγγελία τοῦ ἀφέντη του, πού είχε ἀπαίτησε νά καταστρέψει τά Ψαρά. ‘Η ἀμυνα τοῦ νησιοῦ είχε δραγανωθεῖ μέ τρόπο ἀπρόσφορο καὶ ή ἀπόφαση τῶν Ψαριανῶν νά καταδικάσουν σέ ἀδράνεια τό στόλο τους καὶ νά ἀμυνθοῦν στή στεριά ήταν ἔνα δλέθριο σφάλμα. Μάλιστα μέ ἀπαίτηση τῶν 1200 Θεσσαλῶν καὶ Μακεδόνων πολεμιστῶν, πού βρίσκονταν τότε στό νησί, ἀφαίρεσαν τά πηδάλια ἀπό τά περισσότερα πλοῖα. Μιά ίσχυρή τουρκική δύναμη ἀπό 176 πολεμικά καὶ φορτηγά πλοῖα ἐμφανίστηκε μπροστά στό νησί μέ 12 χιλιάδες ἄντρες γιά ἀποβίβαση.

‘Η απόβαση τῶν Τούρκων μέ φιβερό κανονιοβολισμό πέτυχε τελικά. Οἱ ὑπερα-
σπιστές τοῦ νησιοῦ, ἃν καὶ αἰφνιδιάστηκαν, πολέμησαν μέ ἐξαιρετική ἀντρείᾳ, μά
ἀναγκάστηκαν νά ἀγωνιστοῦν χωρισμένοι καὶ γι’ αὐτὸ ἔπαθαν μεγάλη καταστροφή.
Πολλοὶ σφάχτηκαν καὶ ἄλλοι ρίχτηκαν στή θάλασσα. Πολλοί πάλι μπῆκαν στό
κάστρο, πού βρισκόταν πάνω ἀπό τήν πόλη, καὶ ἀποφάσισαν νά ἀμυνθοῦν ἐκεῖ. Οἱ
Τούρκοι, ἀφοῦ πῆραν τήν πόλη, προσέβαλαν τό κάστρο. Δυό ἡμερόνυχτα ἀντιστά-
θηκαν μέ γενναιότητα οἱ ὑπερασπιστές, ἄλλα, δταν καταστράφηκε ἡ δεξαμενή τοῦ
νεροῦ ἀπό τό σφοδρό κανονιοβολισμό, οἱ πολιορκημένοι ἀποφάσισαν νά πεθάνουν
ἡρωικά. Μέσα στό τεῖχος ὑπῆρχε μά σπηλιά, πού χρησίμευε γιά μπαρούταποθήκη
καὶ καταφύγιο οἰκογενειῶν. Τήν τρίτη λοιπόν ἡμέρα, δταν ἀρχισαν νά ἀνεβαίνουν
στό τεῖχος οἱ Τούρκοι, οἱ Ἑλληνες ὑψώσαν πάνω σ’ αὐτό μά λευκή σημαία, πού
πάνω τῆς ἔγραψαν: «Ἐλευθερία ή Θάνατος», καὶ ἔβαλαν φωτιά στή μπαρούταπο-
θήκη «Ολόκληρο τό νησί σείστηκε, τά τείχη γκρεμίστηκαν καὶ κάτω ἀπό τά ἐρεί-
πιά τους θάφτηκαν δλοι δσοι βρίσκονταν μέσα στή σπηλιά καὶ μαζί τους πάνω ἀπό
2000 ἔχθροι, πού δρμησαν ἐκεῖ.

‘Ο ἀπολογισμός τῆς καταστροφῆς τοῦ ἡρωικοῦ νησιοῦ ἦταν πολύ θλιβερός.
Σχεδόν δλοι οἱ ἄντρες καὶ τό μεγαλύτερο μέρος ἀπό τά γυναικόπαιδα μαζί μέ τούς
Χιδες πρόσφυγες κατασφάχτηκαν. Ἐκατοντάδες κεφάλια καὶ αὐτιά μέ ἐπιδεικτι-
κές ἐπιγραφές ἐκτέθηκαν στή Κωνσταντινούπολη. Ὑπολογίζουν δτι ἀπό τούς 7
χιλιάδες Ψαριανούς οἱ μισοί μέ δυσκολία σώθηκαν, ἐνδ ἀπό τούς 20 χιλιάδες
πρόσφυγες περισσότεροι ἀπό 15 χιλιάδες σφάχτηκαν ἡ πουλήθηκαν ώς δοῦλοι.
Σχεδόν δλόκληρος δ στόλος τοῦ νησιοῦ ἔπεσε στά χέρια τῶν Τούρκων, ἐκτός ἀπό
16 μπρίκια καὶ 6 πυρπολικά. “Οσοι Ψαριανοί σώθηκαν σκόρπισαν σέ διάφορα μέ-
ρη.

‘Ο ἔθνικός μας ποιητής Σολωμός στό γνωστό ἐπίγραμμά του «Ἡ καταστροφή τῶν
Ψαρῶν» δίνει μιά εἰκόνα γιά τή φρικτή καταστροφή τοῦ ἡρωικοῦ νησιοῦ:

«Στῶν Ψαρῶν τήν δλόμαυρη ράχη
περπατώντας ἡ Δόξα μονάχη
μελετᾶ τά λαμπρά παλικάρια
καὶ στήν κόμη στεφάνι φορεῖ,
γινωμένο ἀπό λίγα χορτάρια,
πού είχαν μείνει στήν ἔρημη γῆ».

Ἡ Ἑλληνική ἀμυνα

Οἱ καταστροφές αὐτές ἦταν ἀσυγχώρητες, γιατί ὑστερα ἀπό λίγο φάνηκε πώς,
ἄν οἱ Ἑλληνες κινοῦνταν νωρίς καὶ ἐνεργοῦσαν δραστήρια, θά μποροῦσαν νά τίς

Ο Αντρέας Μιαούλης

εγίναν πολλές συμπλοκές, κατά τίς δύοις φάνηκε πάλι ή πολεμική υπεροχή τῶν Ἑλληνικῶν πληρωμάτων. "Εγίναν τέσσερις ναυμαχίες, κατά τίς δύοις οἱ Τοῦρκοι ἀποκρούστηκαν μὲ σοβαρές ἀπώλειες. 'Ο Κανάρης ἔκαψε μιά φρεγάτα καὶ ὁ 'Υδραιός Βατικιώτης καὶ ὁ Σπετσιώτης Ματρόζος δυό μικρότερα πλοῖα. 'Ο Χοσρέφ ἀναγκάστηκε νά ύποχωρήσει στήν Κῶ καὶ νά περιμένει τοὺς Αἰγαίπτίους.

Στίς 20 Αὐγούστου κατέπλευσε μὲ ἀρχηγὸν τὸν Ἰμπραήμ ὁ αἰγαίπτιακός στόλος καὶ ἐνώθηκε μὲ τὸν τουρκικὸν στά βόρεια τῆς Ἀλικαρνασσοῦ (Bodrum). 'Ο ἐνωμένος ἔχθρικός στόλος ἀποτέλεσε μιὰ τεράστια δύναμη ἀπό 300 φορτηγίδες, 40 μπρίκια καὶ γολετόμπρικα, 25 κορβέτες, 20 φρεγάτες καὶ ἔνα πλοϊο τῆς γραμμῆς, πού είλε τῇ σημαίᾳ τοῦ Χοσρέφ, μὲ 2.000 τηλεβόλα καὶ 30 χιλιάδες στρατό. 'Αλλά καὶ ὁ Ἑλληνικός στόλος ἐνισχύθηκε μὲ τὸν ἐρχομό τοῦ Μιαούλη καὶ συγκεντρώθηκε ἀνάμεσα στή Λέσβο, στή Λειψώ καὶ στήν Πάτμο. 'Αποτελούνταν ἀπό 70 πλοῖα μὲ 850 τηλεβόλα καὶ 5 χιλιάδες ναυτες. "Αρχισε τότε ἀνάμεσα στούς δυό ἀντιπάλους μιά σειρά ἀπό κρίσιμες συγκρούσεις.

Στίς 24 Αὐγούστου πρῶτοι οἱ Ἑλληνες ἀνοίχτηκαν στή θάλασσα, γιά νά ἀναζητήσουν τὸν ἔχθρο, καὶ ἥρθαν σέ ἐπαρή μαζί του μπροστά στήν Ἀλικαρνασσό 24 Ἑλληνικά πολεμικά, πού συνόδευαν 6 πυρπολικά. "Ἐκπληκτοι καὶ περίεργοι οἱ Εὐρωπαῖοι ἀξιωματικοί τοῦ Ἰμπραήμ ἔβλεπαν τά Ἑλληνικά πυρπολικά, πού προπρεύονταν, καὶ ὁ Χοσρέφ, πού ἥδη είλε πείρα ἀπ' αὐτά, προφασίστηκε δτί τάχα

προλάβουν. "Η κυβέρνηση ἔδωσε στούς νησιώτες ἔνα μέρος ἀπό τὸ ἀγγλικό δάνειο καὶ ἔτσι κατόρθωσε ὁ στόλος νά ἐξοπλιστεῖ καὶ νά πλεύσει ἐναντίον τοῦ ἔχθροῦ. Τότε ἀρχισε μιά σκληρή πάλη ἀνάμεσα στούς δυό στόλους καὶ ἀπό τὸν Ἰούλιο ὡς τά τέλη Νοεμβρίου ἔγιναν ἀπό στρατιωτική ἄποψη οἱ σπουδαιότερες ἐπιχειρήσεις τῆς ἐπαναστάσεως στή θάλασσα.

"Ο Ἑλληνικός καὶ ὁ τουρκοαιγυπτιακός στόλος πάλεψαν γύρω στή Σάμο, πού σύμφωνα μέ τό σχέδιο τῆς Πύλης ἦθελαν νά τήν καταστρέψουν οἱ Τουρκοαιγύπτιοι. 'Ο ἀγώνας ἔγινε σέ τρεις φάσεις. Στήν ἀρχή ὁ Ἑλληνικός στόλος παρεμβλήθηκε στόν πορθμό ἀνάμεσα στή Σάμο καὶ τή Μ. Ἀσία καὶ ἐμπόδισε τό Χοσρέφ νά περάσει στή Σάμο τὸν τουρκικό στρατό, πού συγκεντρώθηκε στή μικρασιατική παραλία. Ναύαρχος τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἦταν ὁ Σαχτούρης. 'Εκεῖ λοιπόν ἀπό τίς 31 Ἰουλίου ὡς τίς 5 Αὐγούστου

επαθε βλάβη ή κεραία του και ζήτησε ἀσυλο κάτω ἀπό τά τηλεβόλα τῆς Ἀλικαρνασσοῦ. Μά οι Αἰγύπτιοι δέν ταράχτηκαν και δέχτηκαν τούς Ἑλληνες μέ σφοδρό κανονιοβολισμό. Οι δύο στόλοι χωρίστηκαν χωρίς σοβαρές βλάβες.

Στις 29 Αύγουστου τοῦ 1824 οι δύο στόλοι συναντήθηκαν κοντά στά Τσάταλα, βόρεια ἀπό τήν Ἀλικαρνασσό. Ἐκεῖ ἔγινε μιά ἀπό τίς πιό σπουδαῖες ναυμαχίες τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγώνα, ή λεγόμενη ναυμαχία τοῦ Γέροντα. Ὄνομάστηκε ἔτσι ἀπό τὸν ὄρμο, πού βρίσκεται βόρεια ἀπό τήν Ἀλικαρνασσό. Τέσσερα πυρπολικά περικύκλωσαν ἓνα αἰγυπτιακό μπρίκι και τὸ ἔζωσαν μέ τίς φλόγες τους. Ἀλλά τὸ πλήρωμα τοῦ μπρικιοῦ κατόρθωσε νά ἀπομακρύνει τὸν κίνδυνο και ἔτσι τὰ πυρπολικά κάηκαν ἄδικα. Τότε οι Αἰγύπτιοι μέ δυνατές κραυγές ρίχτηκαν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Μά, δταν δύο ὄνδραίκα πυρπολικά περικύκλωσαν και πυρπόλησαν μιά τυνησιακή φρεγάτα, οἱ ἐπιδρομεῖς πανικοβλημένοι ζήτησαν βιαστικά ἀσφάλεια στήν Ἀλικαρνάσσο και τήν Κώ. Ἀλλά ἡ ἀντίζηλια, πού δημιουργήθηκε ἀνάμεσα στό Χοσρέφ και τόν Ἰμπραήμ, παράλυσε τή δραστηριότητά τους.

Τέλος δ Χοσρέφ γύρισε πίσω στόν Ἐλλήσποντο, ἐνώ δ Ἰμπραήμ τράβηξε στήν Κρήτη. Ἀλλά δ Μιαούλης τόν παρακολούθησε και τόν προσέβαλε κοντά στό Ἡράκλειο. Ὁ αἰγυπτιακός στόλος σκόρπισε και ή θύελλα, πού ἀκολούθησε, προξένησε μεγαλύτερη σύγχυση. Πολλά πλοῖα ναυάγησαν και λίγα ἔπεσαν στά χέρια τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλά δ Ἰμπραήμ μέ τόν κύριο δγκο τοῦ στόλου του κατόρθωσε νά φτάσει στή Σούδα. Μά και δ ἐλληνικός στόλος ταλαιπωρήθηκε πολύ και δ Μιαούλης πείστηκε δτι οι Αἰγύπτιοι θά σταματούσαν τίς ἐπιχειρήσεις τους τό χειμώνα, θεώρησε πώς ή ἐκστρατεία ἔληξε και ἔτσι δ στόλος ξαναγύρισε στίς βάσεις του.

‘Ο Ἰμπραήμ ἀποβιβάζεται στήν Πελοπόννησο

‘Ο Ἰμπραήμ πήρε νέες ἐνισχύσεις ἀπό τήν Αἴγυπτο, ἀνοίχτηκε ξαφνικά ἀπό τή Σούδα και στίς 12 Φεβρουαρίου τοῦ 1825 ἀποβιβάσε χωρίς ἀντίσταση στή Μεθώνη 4 χιλιάδες πεζούς και 500 ἵππεῖς μέ ἰσχυρό πυροβολικό. Ὁ Ἰμπραήμ ἐνέργησε μέ δραστηριότητα. Ὁ στρατός του ἀπλώθηκε στή Μεσσηνιακή χερσόνησο, κατέλαβε τήν Κορώνη και στράφηκε ἐναντίον τῶν φρουρίων τοῦ Ναβαρίνου, τοῦ Νεοκάστρου και τής Πύλου, πού είχαν ἀνεπαρκεῖς φρουρές.

‘Η κυβέρνηση τοῦ Κουντουριώτη ἔξαιτίας τοῦ ἐμφύλιου πολέμου τά είχε παραμελήσει δλα. Οὔτε στρατός ὑπῆρχε οὔτε σπουδαία προετοιμασία. Ὁ Γ. Κουντουριώτης ἐπιχείρησε δ ἴδιος νά δηγήσει 3 χιλιάδες ἄντρες, ἀλλά καταπονήθηκε ἀπό τήν ἴπασια και γύρισε πίσω, ἀφοῦ διόρισε δώς στρατηγό τόν πλοίαρχο Σκούρτη, πού ἤταν ἄπειρος ἀπό πόλεμο σέ στεριά. ‘Ετσι δ στρατός τοῦ πλοιάρχου στρατηγοῦ σκόρπισε, μόλις ἤρθε σέ ἐπαφή μέ τόν ἐχθρό στό χωριό Κρεμμύδι (7’ Απριλίου 1825).

‘Ο Ἰμπραήμ ἐπιτέθηκε ἐναντίον τῶν δύο φρουρίων τοῦ Ναβαρίνου. Οι Ἑλληνες είχαν τήν ἀτυχη ἔμπνευση νά ἀποβιβάσουν 800 ἄντρες μέ μερικά τηλεβόλα στό νησί Σφακτηρία, πού καλύπτει τήν εϊσόδο τοῦ δρμου. Ἀνάμεσα στούς διπερασπι-

Ο Ιμπραήμ

ρίς δημοσιεύει νά κατορθώσει νά άλλάξει τήν κατάσταση. Αξιομνημόνευτη είναι ή επιχειρηση του Κανάρη έναντιον της Αλεξάνδρειας, που έκαμε την άπόειρα νά πυρπολήσει τόν αιγυπτιακό στόλο μέσα στό λιμάνι της Αλεξάνδρειας (11 Ιουλίου-10 Αύγουστου).

Η προέλαση του Ιμπραήμ στό έσωτερικό της Πελοποννήσου

Στό μεταξύ ό Ιμπραήμ έτοιμαζόταν νά βαδίσει έναντιον της Τριπόλεως. Οι Έλληνες πολεμιστές ήταν κατάπληκτοι από τήν αιγυπτιακή πολεμική τακτική και δ Πετρόμπεης σέ γράμμα του πρός τόν Παπαφλέσσα δονόμαζε τόν Ιμπραήμ **Ναπολέοντα** και **Πόρρο**. Παρά τή γενική έντονη διαμαρτυρία ή κυβέρνηση κρατούσε φυλακισμένους στήν **Υδρα** τούς Πελοποννήσιους δπλαρχηγούς, από τούς δποίους περίμενε δ λαός τή σωτηρία. Μόνο δ Παπαφλέσσας, πού ήταν **Υπουργός** τῶν Εσωτερικῶν, συμβούλεψε τήν άποφαλάκιση τῶν φυλακισμένων και δναχώρησε έναντιον του έπιδρομέα. Άλλα μέ τούς 300 γενναίους του, πού έμειναν πιστοί κοντά του, συντρίφτηκε και σκοτώθηκε πίσω από τά ταμπούρια του στό **Mavriάκι** τής Μεσσηνίας (20 Μαΐου 1825).

Δύο μέρες πρίν απ' αυτή τήν καταστροφή ή κυβέρνηση είχε δώσει γενική άμνηστία. Στό Ναύπλιο δ λαός ύποδέχτηκε μέ ζητωκραυγές τόν Κολοκοτρώνη, πού διορίστηκε άρχιστράτηγος μέ πολύ μεγάλη δικαιοδοσία. Άλλα οι Πελοποννήσιοι δπλαρχηγοί δέν κατορθώσαν νά παρεμποδίσουν τόν Ιμπραήμ από τό νά προελάσει

στές τούς νησιού βρίσκονταν μερικοί από τούς πιό σπουδαίους αντρες. Ο αιγυπτιακός στόλος επειτα από ίσχυρό βομβαρδισμό αποβίβασε μερικές χιλιάδες "Αραβες και τότε ξανάγινε στή Σφακτηρία μία πάλη, πού δμοια μ' αυτή μᾶς έχει περιγράψει ο Θουκυδίδης κατά τόν Πελοποννησιακό πόλεμο. Οι "Έλληνες σκοτώθηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν. Ο Τσαμαδός, δ Αναγνωσταρᾶς και δ Ιταλός φιλέλληνας Σανταρόζας σκοτώθηκαν. Ο Μαυροκορδάτος και δ Σαχτούρης μέ δυσκολία σώθηκαν πάνω στό μπρικί **"Αρης** τού Τσαμαδού, πού πέρασε άναμεσα από τόν αιγυπτιακό στόλο και κατόρθωσε νά ξεφύγει διάτρητο από τίς σφαῖρες, χωρίς κατάρτια και μέ λίγες άπωλειες. Τά δυό φρούρια συνθηκολόγησαν επειτα από ίσχυρό βομβαρδισμό.

Τά άτυχήματα αυτά κινητοποίησαν τόν έλληνικό στόλο, πού πραγματοποίησε μιά σειρά από άξιόλογα κατορθώματα, χωρίς δημοσιεύει νά άλλάξει τήν κατάσταση. Αξιομνημόνευτη είναι ή επιχειρηση του Κανάρη έναντιον της Αλεξάνδρειας, πού έκαμε τήν άπόειρα νά πυρπολήσει τόν αιγυπτιακό στόλο μέσα στό λιμάνι της Αλεξάνδρειας (11 Ιουλίου-10 Αύγουστου).

Τά άτυχήματα αυτά κινητοποίησαν τόν έλληνικό στόλο, πού πραγματοποίησε μιά σειρά από άξιόλογα κατορθώματα, χωρίς δημοσιεύει νά άλλάξει τήν κατάσταση. Αξιομνημόνευτη είναι ή επιχειρηση του Κανάρη έναντιον της Αλεξάνδρειας, πού έκαμε τήν άπόειρα νά πυρπολήσει τόν αιγυπτιακό στόλο μέσα στό λιμάνι της Αλεξάνδρειας (11 Ιουλίου-10 Αύγουστου).

γρήγορα στήν 'Αρκαδία, γιατί παντού στίς συμπλοκές κέρδιζαν τά τακτικά στρατεύματα τούς έχθρους. 'Ο Ιμπραήμ μπήκε στήν Τρίπολη και ένεργώντας μέ ταχύτητα, πού θύμιζε πραγματικά τό Ναπολέοντα, προχώρησε γρήγορα έναντιον τού Ναυπλίου. Καθώς κατέβαινε άπό τά δρεινά ύψωματα τής 'Αρκαδίας πρός τήν πεδιάδα τού 'Αργους, είδε τόν 'Αργολικό κόλπο και τήν "Υδρα καί φώναξε: «'Αχ, μικρή 'Αγγλία, πόσον καιρό θά μου ξεφεύγεις!».

Στήν κρίσιμη έκείνη στιγμή έμφανιστηκε πάλι ό 'Υψηλάντης, πού μαζί μέ τό Μακρυγιάννη και άλλους διπλαρχηγούς κατέλαβαν τούς Μύλους τής Λέρνης και συγκράτησαν τήν δρμή τού 'Αφρικανού. 'Ο Ιμπραήμ έκαψε τό 'Αργος και ύποχωρησε στήν Τρίπολη και έχοντάς την ώς δρμητήριο κατάστρεφε τήν Πελοπόννησο. Οι Έλληνες δέν μπορούσαν νά πολεμήσουν έναντιον του σέ ανοιχτή μάχη. Πάντως δύνασαν νά Πελοπόννησος δέν ύποτάχτηκε, γιατί οι διπλαρχηγοί έκαναν έναντιον τῶν Αιγυπτίων έναν έπικινδυνο κλεφτοπόλεμο.

Οι νίκες τού 'Ιμπραήμ προξένησαν στούς κλέφτες βαθιά αϊσθηση, γιατί στήν πιό κρίσιμη στιγμή άποδεικνύόταν ή άνωτερότητα τής εύρωπαικῆς πολεμικῆς τακτικῆς, πού γιά πολύν καιρό δέν ηθελαν νά τήν άναγνωρίσουν. Τότε ή έλληνική κυβέρνηση διόρισε ώς δργανωτή τακτικού στρατού τό Γάλλο συνταγματάρχη **Κάρολο Φαβιέρο**. Αύτός ήταν ένας σοβαρός ἄντρας, πού ύπηρε στό στρατό τού Ναπολέοντα. Άπο άρκετό καιρό βρισκόταν στήν 'Ελλάδα και παρακολούθουσε τίς έπιχειρήσεις.

Η δεύτερη πολιορκία τού Μεσολογγιού (15 Απριλίου 1825 – 11 Απριλίου 1826)

Σύμφωνα μέ τό τουρκοαιγυπτιακό σχέδιο τίς ένέργειες τού 'Ιμπραήμ θά τίς συνόδευε παράλληλη δράση τῶν Τούρκων πασάδων στή Στερεά. Στά 1825 δ Σουλτάνος άναθεσε στό γνωστό νικητή τού Πέτα Ρεσίτ Μεχμέτ-πασά, τό λεγόμενο Κιουταχή, τήν έκστρατεία έναντιον τής 'Ελλάδας. Δύο σπουδαῖα γεγονότα συνδέθηκαν μέ τό δνομά του, ή **Β' πολιορκία τού Μεσολογγιού** και ή πάλι γύρω άπό τήν 'Ακρόπολη τής 'Αθηνας.

Ο Κιουταχής ξεκίνησε τήν ἀνοιξη τού 1825 άπό τή Λάρισα και μέ 20 χιλιάδες στρατό, πού άποτελούνταν κυρίως άπό 'Αλβανούς, πέρασε άνεμποδίστα άπό τήν 'Ακαρνανία και τήν Αίτωλα και στίς 15 Απριλίου περικύλωσε τό Μεσολόγγι. 'Ετσι άρχισε ή δεύτερη πολιορκία τού Μεσολογγιού, πού είναι ένα άπό τά πιό σπου-

Ο Παπαφλέσσας (1788-1825).

δαία στρατιωτικά γεγονότα τής έπαναστάσεως. Τό Μεσολόγγι υστέρα ἀπό τήν πρώτη πολιορκία μέ τίς προσπάθειες τοῦ Βύρωνα καὶ τοῦ μηχανικοῦ Κοκκίνη είλε δχυρωθεῖ. Ἀπό τή στεριά ἡ πόλη προστατεύοταν μέ ἑνα μαντρότοιχο καὶ τέσσερις προμαχῶνες. Ἐπίσης δχυρωμένα ἦταν καὶ τά νησάκια τῆς λιμνοθάλασσας, πού σχηματίζεται μπροστά στήν πόλη.

Συνολικά τό φρούριο είλε 48 τηλεβόλα, 2 δλμους καὶ 2 βομβοβόλα καὶ 4 χιλιάδες πολεμιστές, πού τούς βοήθουσαν οἱ πολίτες. Ὑπῆρχαν δμως καὶ 7 χιλιάδες γυναικόπαιδα. Πολλοί ἀπό τούς πιό ἰκανούς δπλαρχηγούς καὶ στρατιωτικούς τῆς Δ. Ἐλλάδας βρίσκονταν ἐδῶ. Ὁ παλιός πολεμιστής Νότης Μπότσαρης μαζὶ μέ τούς πιό σπουδαίους δπλαρχηγούς ἀποτέλεσαν ἑνα ἀμυντικό συμβούλιο, ἐνῶ τήν πολιτική διοίκηση τήν είλε μιά τριμελής ἐπιτροπή μέ πρόεδρο τόν πρόκριτο τῆς Πάτρας Ἰωάννη Παπαδιαμαντόπουλο.

Ἡ πολιορκία κράτησε ἀκριβῶς ἔνα χρόνο καὶ παρουσίασε δύο κυρίως φάσεις. Στούς πρώτους ἐννιά μῆνες γύρω ἀπό τήν περιμάχητη κωμόπολη συντρίφηκαν οἱ προσπάθειες τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Κιουταχῆ. Γι' αὐτό ἔρχεται γιά βοήθειά του ὁ Ἰμπραήμ καὶ ἀπό τό Δεκέμβριο τοῦ 1825 τό φρούριο πολιορκεῖται ἀπό τίς ἐνωμένες δυνάμεις τῶν δύο μωαμεθανῶν στρατηγῶν. Ἐπειδή δμως δέν ἦταν δυνατό νά κυριευτεῖ, ἐφόσον ἔπαιρνε βοήθεια ἀπό τή θάλασσα, ὁ τουρκοαιγυπτιακός στόλος καταβάλλει προσπάθειες, γιά νά τοῦ κόψει τήν ἐπικοινωνία τοῦ φρουρίου μέ τόν Ἑλληνικό στόλο, πού προσπαθεῖ νά τό ἐφοδιάσει. Γι' αὐτό ταυτόχρονα γίνεται πάλη καὶ στή θάλασσα.

Οἱ πολιορκημένοι μέ πίστη καὶ καρτερία ἀποκρούουν τίς ἐπιθέσεις τοῦ Κιουταχῆ ἀπό τή στεριά καὶ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἀπό τή θάλασσα. Οἱ Τούρκοι προμηθεύτηκαν 36 ἀβαθή σκάφη, μέ τά δποια διάσχιζαν τά ρηχά νερά τῆς λιμνοθάλασσας μπροστά στήν πόλη καὶ τή βομβάρδιζαν. Ὁ ἐλληνικός στόλος μέ ἐπικεφαλῆς τό Μιαούλη, ἐφόσον είλε τά μέσα νά κινηθεῖ, πολλές φορές διάσπασε τόν ἀποκλεισμό καὶ τροφοδότησε τό φρούριο. Ἔτσι τό Μεσολόγγι φαινόταν ἀκυρίευτο. Καὶ οἱ ἕδοι οἱ ἐχθροί τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγώνα παραδέχονταν τήν ὑπέροχη ψυχική δύναμη τῶν πολιορκημένων. Ὁ ἔμπιστος τοῦ Μέττερνιχ, ὁ γνωστός μισέλληνας Γέντζ, ἔγραφε στίς 9 Σεπτεμβρίου:

«Οποια γνώμη κι ἄν ἔχει κανέις γιά τούς Ἐλληνες, κανένας δέν μπορεῖ νά διαβάσει χωρίς ἐνδιαφέρον, προπάντων χωρίς συμπάθεια, τά ἀποσπάσματα τοῦ ἡμερολογίου τῆς πολιορκίας, γιατί οὔτε φίλοι οὔτε ἐχθροί μποροῦν νά ἀρνηθοῦν ὅτι ἡ ὑπεράσπιση τοῦ Μεσολογγιοῦ, δποιοδήποτε κι ἄν είλαι τό ἀποτέλεσμά της, είλαι ἀληθινό ἔργο ἥρωών».

Ἡ ἐπιχείρηση τοῦ Κιουταχῆ είλε ἀποτύχει. Στίς 25 Ιουλίου τό βράδυ οἱ πολιορκημένοι, ἀφοῦ πρᾶτα συνεννοήθηκαν μέ τούς δπλαρχηγούς τῆς Ἀν. Ἐλλάδος, πού ἀνάμεσά τους ξεχώριζε δ Καραϊσκάκης, βγῆκαν καὶ προσέβαλαν τό τουρκικό στρατόπεδο, ἐνῶ οἱ Στερεοελλαδίτες τό χτύπησαν ἀπ' ἔξω. Ὁ Κιουταχῆς τότε ἀποσύρει τόν τρομερά ἀποδεκατισμένο στρατό του στά περάσματα τοῦ Ζυγοῦ καὶ περιορίζεται

σέ ἄμυνα. Στό μεταξύ και ὁ στόλος, πού διοικοῦνταν ἀπό τό Χοσρέφ, ὑποχώρησε μπροστά στά ἐλληνικά πυρπολικά και ἔφυγε στήν Ἀλεξάνδρεια.

‘Η δεύτερη φάση τῆς πολιορκίας

Ο Ἰμπραήμ πῆρε νέες ἐνισχύσεις και νέες ὑποσχέσεις ἀπό τό Σουλτάνο και ὁ στρατός του πέρασε ἀπό τό Río στή Στερεά, ἔφτασε στό Κρυονέρι και ἀπό τίς 12 Δεκεμβρίου οἱ δύο ἐνωμένοι στρατοί τῶν μωαμεθανῶν ἀρχηγῶν ἀρχίζουν τή δεύτερη φάση τῆς πολιορκίας τοῦ φρουρίου. Στίς 6 Νοεμβρίου εἶχε κάμει τήν ἐμφάνισή του στά παράλια τῆς Δυτικῆς Στερεάς και ὁ ἐνωμένος τουρκοαιγυπτιακός στόλος. Οἱ ἔχθροι ἐπισκευάζουν τώρα τά χαμηλά πλοῖα, πού είχαν καταστρέψει οἱ Ἐλληνες, και μέ φοβερό ἀγώνα κυριεύνουν πολλά νησάκια τῆς ἀβαθῆς θάλασσας και τό περίφημο Βασιλάδι. Στίς 26 Δεκεμβρίου φτάνει στό Μεσολόγγι και ὁ δύοις ὁ Ἰμπραήμ. Ἀπό τίς 12 Φεβρουαρίου οἱ Αἰγύπτιοι, πού οἱ δυνάμεις τους ἔφταναν τίς 15.250 ἄντρες (ἐκτός ἀπό τίς 10 χιλιάδες τοῦ Κιουταχῆ), ἀρχίζουν συστηματικό βομβαρδισμό, χωρίς νά ἀφήνουν τούς Ἐλληνες νά πάρουν ἀνάσα.

Τό Μάρτη πιά ἡ θέση τῶν πολιορκημένων ἦταν πολὺ δύσκολη. Οἱ τροφές τελείωσαν και ἔτρωγαν φύκια, σκουλήκια, σκυλιά, γάτες και δέρματα και σκελετωμένοι ἀπό τήν πείνα τριγυρνοῦσαν σάν φαντάσματα. Ο Μιαούλης ἤρθε μέ 30 πλοῖα, ἐφοδιασμένα μέ τρόπο κακό, και δέν μπόρεσε νά διασπάσει τόν ἀποκλεισμό. Κάτω ἀπό τίς περιστάσεις αὐτές οἱ πολιορκημένοι ἀποφασίζουν νά διασχίσουν τίς τάξεις τοῦ ἔχθρου, γιά νά φτάσουν στόν Πλάτανο, στό στρατόπεδο τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐλλάδας, πού τούς είχαν προειδοποιήσει σχετικά.

Η περίφημη ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου ἔγινε τή νύχτα τῆς 10 πρός τήν 11 Ἀπριλίου τοῦ 1826. Ξημέρωνε Κυριακή τῶν Βαΐων. Αὐτοί πού βγῆκαν ἦταν περίπου 9 χιλιάδες ἄνθρωποι, ἀπό τούς δποίους οἱ 3 χιλιάδες ἦταν μάχιμοι. Αὐτοί προχωροῦσαν χωρισμένοι σέ τρία σώματα μέ ἀρχηγούς τό Νότη Μπότσαρη, Δημήτριο Μακρή και πιθανόν και τό Ραζηκότσικα και τό Μήτρο Ντεληγιώργη. Πίσω ἀκολουθοῦσαν οἱ γέροι, οἱ γυναῖκες ντυμένες ἄντρες και τά παιδιά. Ἀπό τούς μάχιμους ἄντρες γλίτωσαν μόνο 1300. Γλίτωσαν και 13 Σουλιώτισσες και 3 ή 4 παιδιά. Αὐτοί πέρασαν ἀνάμεσα ἀπό τίς ἔχθρικές γραμμές και ἔφτασαν στήν κορυφή τοῦ Ζυγοῦ και ἀπό ἕκεῖ στόν Πλάτανο, δπου εἶχε τό στρατόπεδο του δ Καραϊσκάκης. Οἱ ὑπόλοιποι δῦοι ἡ σκοτώθηκαν κατά τή συμπλοκή ἀπό τούς Ἀλβανούς, πού τούς είχαν στήσει ἐνέδρα, ἡ ἀναγκάστηκαν νά γυρίσουν πίσω στήν πόλη ἀπό θλιβερή παρεξήγηση, δπου κατασφάχτηκαν ἀπό τόν ἔχθρο, πού δρμησε μέσα.

Κατά τήν πιό κρίσιμη στιγμή δηλαδή τῆς ἔξοδου ἀκούστηκαν φωνές «πίσω, πίσω». Εἴτε αὐτοί πού φώναζαν ἦταν Ἐλληνες, πού παρεξήγησαν κάποια διαταγή, εἴτε, πού είναι και τό πιό πιθανό, ἦταν Ἀλβανοί, πού ἔξεραν τά ἐλληνικά, πάντως οἱ περισσότεροι ἀπό τούς πολεμιστές και τόν ἄμαχο πληθυσμό γύρισαν πίσω στήν πόλη. Μά δέν κατόρθωσαν νά κρατήσουν τούς προμαχῶνες και οἱ Τούρκοι δρμησαν πίσω τους. Στούς δρόμους τῆς πόλεως, και στούς προμαχῶνες ἔγινε τρομερή

πάλη, πού τελείωνε συνήθως μέ την ἀνατίναξη τῶν μπαρουταποθηκῶν ἀπό τούς "Ελληνες. Πολλούς ἀμάχους τούς ἀνατίναξε ὁ γέρος πρόκριτος Χρίστος Καφάλης στόν προμαχώνα τοῦ Ἀνεμόμυλου.

Στίς 11 Ἀπριλίου, Κυριακή τῶν Βαΐων, τό Μεσολόγγι ήταν ἔνας σωρός ἀπό ἑρείπια, πού κάπνιζαν. Χιλιάδες ήταν οἱ νεκροί καὶ περίπου 6.000 γυναικόπαιδα δόδηγήθηκαν στή σκλαβιά. Οἱ ἀπώλειες τῶν Τουρκοαιγυπτίων ὑπολογίζονται σὲ 5.000. Ἀλλά τό πέσιμο τοῦ ἔακουστοῦ φρουρίου ἴστοδυναμοῦσε μὲ μεγάλη νίκη, γιατὶ ὁ ἡρωισμός τῶν ὑπερασπιστῶν σταμάτησε ἐπὶ 12 δλόκληρους μῆνες δύο στρατιές, στίς δοποῖς προξένησε μεγάλη φθορά. Ἀλλά πιὸ σπουδαία ήταν ἡ ἐντύπωση, πού δημιουργήθηκε στὸ ἔξωτερικό, δπου ἡ ἡρωικὴ ἄμυνα θεωρήθηκε τό πιό σπουδαῖο γεγονός τοῦ Ἀγάωνα, σκόρπισε τή θλιβερή ἀνάμνηση τοῦ ἐμφύλιου πολέμου καὶ πρόσθεσε νέα δόξα στόν Ἑλληνικό Ἀγάωνα.

Κρίσιμη ἡ θέση τῆς ἐπαναστάσεως

"Υστερα ἀπό τήν πτώση τοῦ Μεσολογγίου ἡ ἐπανάσταση φάνηκε διτὶ ζεψυχᾶ. Οἱ δύο πολιορκητικοὶ στρατοί ήταν πιὰ ἐλεύθεροι νά δράσουν ἀλλοῦ. Ὁ Ἰμπραήμ γύρισε στήν Πελοπόννησο καὶ ἅρχισε νά τήν καταστρέψει. Ὁ Κιουταχῆς πάλι κινήθηκε ἐναντίον τῆς Ἀν. Ἐλλάδος, ἐνῶ ἡ κατάσταση τῶν Ἐλλήνων ήταν θλιβερή. Ἡ κυβέρνηση οὔτε χρήματα είλε όύτε μπροῦσε νά ἐπιβληθεῖ καὶ ἐπικρατοῦσε ἀναρχία καὶ διχόνοια ἀνάμεσα στούς ἀρχηγούς.

"Ἡ κυβέρνηση κάτω ἀπό τήν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης συγκάλεσε τήν Γ' Ἐθνοσυνέλευση στήν Πιάδα τῆς Ἐπιδαύρου τόν Ἰανουάριο τοῦ 1826, πού ἥρχισε τίς ἐργασίες τῆς στίς 6 Ἀπριλίου καὶ τίς διέκοψε στίς 12. Καί, ὅταν ἔφθασε ἡ εἰδῆση διτὶ ἔπεσε τό Μεσολόγγι, παραίτηκε καὶ τή διαδέχτηκε ἐνδεκαμελής κυβέρνηση μέ πρόεδρο τόν Ἀντρέα Ζαΐμη.

Στή δύσκολη ἀντί περίσταση ἔσωσε τήν Ἐλλάδα ἡ ἀντοχή τοῦ λαθοῦ τῆς καὶ ἡ βοήθεια ἀπ' ἔξω. Οἱ φιλελληνικοὶ σύλλογοι καὶ οἱ φιλάνθρωποι τῆς Εὐρώπης στήν κρίσιμη ἐκείνη στιγμή ἀνάπτυξαν μεγάλη δραστηριότητα. Ἰδίως ἡ χρηματική βοήθεια ἔστρωντάνεψε δσο ηταν δυνατό τήν ἐπανάσταση. Ὁ Μιαούλης κινήθηκε μὲ ἐκεῖνα τά χρήματα καὶ πολλές φορές σκόρπισε τό στόλο τοῦ Καπετάν πασᾶ, πού κλείστηκε πάλι στόν Ἐλλήσποντο. Ἀπό τήν ἄλλη ὁ Κολοκοτρώνης κάνοντας πεισματικό κλεφτοπόλεμο ἐναντίον τῶν Αιγυπτίων τούς ἔφθειρε καὶ τούς ἀνάγκαζε νά περιορίσουν τίς ἐπιδρομές τους. Ἐξάλλου στή Στερεά ἀναδείχτηκε ἔνας ἀντάξιος ἀντίπαλος τοῦ Κιουταχῆ, ὁ Καραϊσκάκης.

Ἡ πάλη γύρω ἀπό τήν Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας

"Ο Κιουταχῆς προχώρησε γρήγορα στήν Ἀττική καὶ μέ 24ωρο βομβαρδισμό κατέλαβε στίς 3 Αύγουστου τήν Ἀθήνα. Οἱ κάτοικοι μαζί μέ τό Γιάννη Γκούρα κλείστηκαν μέσα στήν Ἀκρόπολη. Ἡ Ἑλληνική κυβέρνηση ἥθελε μέ κάθε θυσία νά κρατήσει τήν Ἀκρόπολη, γιατὶ είλε ὑποδείξεις ἀπό τήν Ἀγγλία πώς, ἄν ἐπεφτε, θά ηταν ἀδύνατο νά συμπεριληφτεῖ ἡ Στερεά στό μελλοντικό Ἑλληνικό κράτος. Γι"

αύτό και προσπάθησε έπανειλημμένα νά
ἀπαλλάξει τήν Ἀκρόπολη ἀπό τήν τουρ-
κική πολιορκία.

Μέ τήν τελευταία αὐτή φάση τοῦ
ἄγωνα συνδέεται και τό ὄνομα τοῦ Κα-
ραϊσκάκη.

Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης (1782-1827) γεννήθηκε στό Μαυρομάτι κοντά στήν Καρδίτσα. Ή μάνα του ήταν ἀνεψιά τοῦ ξακουστοῦ ὀπλαρχηγοῦ τῆς "Αρτας τοῦ Γάγου Μπακόλα. Πέρασε τά νιάτα του μέσα σὲ περιπέτειες και ἀναμίχτηκε στούς πολέμους τοῦ Ἀλήπαστα εἰτε ὡς μισθοφόρος εἰτε ὡς ἀντίπαλός του. Ἀπό τοὺς πρώτους ἄπραξε τά δόπλια και πήρε μέρος στίς ἐπιχειρήσεις στή Στερεά Ελλάδα. Ή κυβέρνηση τοῦ Ζαΐμη τὸν οιόρισε ἀρχιστράτηγο τῆς Ἀνατολικῆς Ελλάδος.

Οι Ἑλληνες, γιά νά φέρουν ἀντιπερισπασμό στόν Κιουταχή, δργάνωσαν στήν Ἐλευσίνα στρατόπεδο. Ἐκεὶ ἔφτασαν ὁ Καραϊσκάκης και ὁ Φαβιέρος ἀπό τά Μέθανα μέ τόν τακτικό στρατό του, πού τόν ἐνίσχυσαν 70 Φιλέλληνες. Ο Κριεζώτης κατόρθωσε μέ 300 διαλεχτούς ἄντρες νά κινηθεῖ ἀπαρατήρητος, ἀπό τήν κοίτη τοῦ Ἰλισοῦ και νά ἀνεβεῖ στήν Ἀκρόπολη (11 Ὀκτωβρίου 1826). Στό μεταξύ ὁ Φαβιέρος διαφώνησε μέ τόν Καραϊσκάκη και ἔφυγε στά Μέθανα και ὁ Καραϊσκάκης τότε πήρε τήν πρωτοβουλία γιά τή διεξαγωγή τοῦ πολέμου.

Θέλησε νά ἐφαρμόσει καινούριο σχέδιο μέ τό ὅποῖο ἔλπιζε πολύ πώς θά ἔφερνε τόν Κιουταχή σέ ἀμηχανία και θά τόν ἀνάγκαζε νά λύσει τήν πολιορκία. Σκέφτηκε νά κόψει τή συγκοινωνία τοῦ ἔχθρου μέ τή Θεσσαλία, τοποθετώντας μιά σειρά ἀπό φυλάκια στά νῶτα του ἀπό τόν Κορινθιακό κόλπο ὡς τό στενό τῆς Εύβοιας. Γιά τό σκοπό αὐτό ὁ Κωλέτης ἀποβιβάστηκε στήν παραλία τοῦ Εύβοικού κόλπου κοντά στήν Ἀταλάντη, γιά νά καταστρέψει τίς σιταποθήκες τοῦ Κιουταχῆ. Ο ἴδιος ὁ Καραϊσκάκης προσέβαλε τή Δόμφραινα στόν Ἐλικώνα, πού τήν είχε δχυρώσει ὁ Τούρκος στρατηλάτης, γιά νά ἀσφαλίσει τήν ἐπικοινωνία του μέ τή Θεσσαλία.

Ἄλλα ὁ Κιουταχῆς ἔστειλε ἔγκαιρα 2 χιλιάδες Ἀλβανούς μέ τό Μουσταφά-μπεη και ματαίωσε τήν προσπάθεια τοῦ Κωλέτη. Ἐπίσης και ὁ ἀρχιστράτηγος δέν ήταν πιό τυχερός στήν ἐπιχείρησή του. Ωστόσο δέν ἔχασε τό θάρρος του και στράφηκε ἐναντίον τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Μουσταφά-μπεη, γιά νά τούς ἔξοντώσει ξαφ-

Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης

νικά στό γυρισμό τους. Ο ύπαρχηγός του Γρίβας τούς πρόφτασε στήν 'Αράχοβα. Κατόπιν ήρθε καί ο Καραϊσκάκης καί τούς ἀπόκλεισε μέσα στήν πόλη. Στό μεταξύ ή κακοκαιρία, πού πλάκωσε, καί ή χιονοθύελλα συμπλήρωσαν τόν ἀποκλεισμό. Κατά τή φονική νύχτα τῆς 24 Νοεμβρίου τοῦ 1826 οἱ πανικοβλημένοι 'Αλβανοί περιπλανήθηκαν στά ἀπόκρημνα χιονοσκέπαστα μονοπάτια καί ἔζοντώθηκαν ἀπό τούς "Ελλήνες. 'Από τούς 2.000 μέδυσκολία σώθηκαν μόνο 300. Κυριεύτηκαν καί οἱ σημαῖες τους καί οἱ Καραϊσκάκης ἐστήσε μία πυραμίδα ἀπό τά κεφάλια τῶν σκοτωμένων καί ἔβαλε πάνω τῆς τήν ἐπιγραφή: «Τρόπαιο τῶν 'Ελλήνων ἐναντίον τῶν βαρβάρων».

"Υστερα ἀπό 3 περίπου μῆνες, τό Φεβρουάριο τοῦ 1827, οἱ Τούρκοι προσέβαλαν μέδυσκολία σώθηκαν στά ἀπόκρημνα χιονοσκέπαστα μονοπάτια καί ἔζοντώθηκαν ἀπό τούς "Ελλήνες. 'Από τούς 2.000 μέδυσκολία σώθηκαν μόνο 300. Κυριεύτηκαν καί οἱ σημαῖες τους καί οἱ Καραϊσκάκης ἐστήσε μία πυραμίδα ἀπό τά κεφάλια τῶν σκοτωμένων καί ἔβαλε πάνω τῆς τήν ἐπιγραφή: «Τρόπαιο τῶν 'Ελλήνων ἐναντίον τῶν βαρβάρων».

Οἱ ἐπιτυχίες αὐτές, πού ἔγιναν ὑστερα ἀπό μιά σειρά ἀτυχήματα, χαιρετίστηκαν ως μεγάλα ἔθνικά κατορθώματα. Ο Ζαΐμης ὑστερα ἀπό τήν νίκη τῆς 'Αράχοβας ἔδωσε διαταγή νά γίνει δοξολογία στίς ἐκκλησίες καί οι τολμηροί στρατηγός τῆς 'Ανατολικῆς 'Ελλάδος ἔγινε τό ἔθνικό εἰδωλο. Καί ή ἔθνική ἀντίσταση, πού φαινόταν πώς είχε καταπνιγεῖ στή Στερεά, ξαναζωντάνεψε πάλι.

'Η κυβέρνηση δέ σταματοῦσε τίς προστάθειες νά λύσει τήν πολιορκία τῆς 'Ακροπόλεως. Ο Φαβιέρος μέ δηνα τολμηρό στρατηγικό τέχνασμα κατόρθωσε νά ἐνισχύσει τή φρουρά τῆς 'Ακροπόλεως. 'Αποβιβάστηκε στό λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ Μουνιχία (= Τουρκολίμανο) καί ἀνέβηκε πάνω στήν 'Ακρόπολη, ἐνδι οἱ σφαῖρες ἐπεφταν βροχή γύρω του. Στίς 24 Ιανουαρίου δὲ "Αγγλος στρατηγός Γόρδων ἀποβιβάστηκε μέ 2.300 ἄντρες καί 12 τηλεβόλα στήν παραλία τοῦ Πειραιᾶ καί ἀπόκρουσε τήν ἐπίθεση τοῦ Κιουταχῆ. 'Από τή θάλασσα ὑποστηρίζοταν ἀπό τήν ἀτμοκίνητη κορβέτα Καρτερία, πού τήν κυβερνοῦσε δε γενναιός φιλέλληνας "Αστιγξ (30 Ιανουαρίου). Τέλος, οἱ Καραϊσκάκης μέ διαταγή τῆς κυβερνήσεως ἐστήσει τό στρατόπεδό του στό Κερατσίνι δυτικά ἀπό τόν Πειραιά. 'Αλλά ή ἀνάμειξη τῶν πολιτικῶν καί ή ἐπέμβαση τῶν ζένων στρατιωτικῶν χάλασαν τό σχέδιό του καί ὁδήγησαν τήν ἐλληνική ἐπιχείρηση στήν καταστροφή.

‘Η Ἐθνοσυνέλευση στήν Τροιζήνα

Στό μεταξύ είχε συντελεστεῖ καινούρια πολιτική κίνηση, πού προετοίμαζε ἀλλαγές. Η παλιά ἀντίθεση ἀνάμεσα στούς πολιτικούς καί τούς στρατιωτικούς χαλαρώθηκε βέβαια, ἀλλά τώρα ἐκδηλώθηκαν πιό ζωηρά οἱ τοπικές ἀντιθέσεις. 'Από πολιτική ἀποψη ή 'Ελλάδα χωρίστηκε σέ τρεῖς φατρίες, τούς Νησιώτες, τούς Στερεοελλαδίτες καί τούς Πελοποννήσιους, πού καθεμιά στηρίζοταν σέ μια ἀπό τίς τρεῖς Μεγάλες Δυνάμεις, στήν 'Αγγλία, τή Γαλλία καί τή Ρωσία. 'Ετσι προήλθαν τά τρία κόμματα, τό ἀγγλικό μέ ἀρχηγούς τό Μαυροκαρδάτο καί τό Μιαούλη, τό γαλλικό μέ τόν Κωλέτη καί τό ρωσικό, πρός τό ὅποιο ἔκλινε δ Κολοκοτρώνης ἀπό ἀντίζηλια πρός τό Μαυροκαρδάτο καί τούς Νησιώτες.

‘Η κυβέρνηση μετάθεσε τήν έδρα της στήν Αἴγινα και συγκάλεσε έκει τήν ‘Εθνοσυνέλευση. ’Αλλά μέ τόν Κολοκοτρώνη ή ἀντιπολίτευση συγκάλεσε ἄλλη στήν ‘Ερμιόνη. ’Ετσι ή ‘Ελλάδα φαινόταν πάλι χωρισμένη στά δύο και ἀπειλοῦνταν νέος ἐμφύλιος πόλεμος. ’Αλλά ἐσωσε τήν κατάσταση η ἐπέμβαση τῶν Φιλελλήνων και κυρίως δ ἔρχομός τοῦ στρατηγοῦ Τσώρτς και τοῦ λόρδου Κόχραν. Οι δύο μερίδες κατόρθωσαν νά συνεννοηθοῦν και στίς 19 Μαρτίου τοῦ 1827 ἅρχισε τίς συνεδριάσεις της ή ‘Εθνοσυνέλευση τῆς Τροιζήνας, πού ήταν ή συνέχεια τῆς Γ’ τῆς Ἐπιδαύρου. ’Η κυβέρνηση τοῦ Ζαΐμη παρέδωσε τήν ἔξουσία και ή Συνέλευση πήρε σπουδαῖες ἀποφάσεις. Διόρισε τό στρατηγό Τσώρτς ἀρχιστράτηγο και τόν Κόχραν ναύαρχο. ’Ο Τσώρτς (Th. Richard Church) ήταν “Αγγλος ἀξιωματικός ἀπό τήν Ιρλανδία, πού κάτω ἀπό τίς διαταγές του είχαν ὑπηρετήσει στή Ζάκυνθο δ Κολοκοτρώνης, δ Ἀναγνωσταρᾶς και ἄλλοι ἔκαουστοι ὀπλαρχηγοί. Και δ Κόχραν στήν ἀρχή ήταν ἀξιωματικός τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ και είχε ἀποκτήσει μεγάλη φήμη. Κατά τὸν πόλεμο τῆς Βραζιλίας ἐναντίον τῆς Πορτογαλίας δ αὐτοκράτορας τῆς Βραζιλίας τόν διόρισε ναύαρχο τοῦ στόλου του. Τέλος, ή ‘Εθνοσυνέλευση ἔπειτα ἀπό ἡσηρή συζήτηση ἔξελέξει τόν Καποδίστρια Κυβερνήτη τῆς ‘Ελλάδος γιά 7 χρόνια (3 Ἀπριλίου 1827). ’Επίσης ψήφισε νέο σύνταγμα. ’Η νομοθετική ἔξουσία δόθηκε σέ σῶμα ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, πού τότε γιά πρώτη φορά δονομάστηκε Βουλή. ’Η ‘Εθνοσυνέλευση αὐτή ήταν ή μακροβιότερη τοῦ ἀγώνα. ’Αρχισε τίς ἐργασίες τῆς στίς 6 Ἀπριλίου τοῦ 1826 στήν Πλάδα και τελείωσε τίς ἐργασίες τῆς στίς 5 Μαΐου τοῦ 1827 στήν Τροιζήνα. ’Αρχισε και τελείωσε μέ διχόνοιες, δυσπιστίες και ταραχές.

‘Η καταστροφή στό Φάληρο

‘Η κυβέρνηση ἐγκατάλειψε τό σχέδιο τοῦ Καραϊσκάκη και παρακινημένη ἀπό τόν Τσώρτς και τόν Κόχραν ἀποφάσισε νά ἐτοιμάσει μεγάλη ἐκστρατεία, γιά νά λύσει τήν πολιορκία τῆς ‘Ακροπόλεως μέ ἄμεση ἐπίθεση. Οι δύο ξένοι ἀρχηγοί συναντήθηκαν στό Κερατσίνι μέ τόν Καραϊσκάκη, πού ἐπέμεινε στό παλιό σχέδιό του. ’Αλλά δ Κόχραν δέν τόν ἄκουσε και, ἀφοῦ ἀποβίβασε τό στρατό του στό Φάληρο, προσέβαλε τούς Τούρκους, πού κρατοῦσαν τόν Πειραιά. Στήν ἀρχή μέ τολμηρή κίνηση προώθησε τά στρατεύματά του, γιά νά καταλάβει τό μοναστήρι τοῦ ‘Αγίου Σπυρίδωνα, ἀλλά οι Γκέκηδες ἀντιστάθηκαν μέ πεῖσμα.

Τελικά ἀναγκάστηκαν νά συνθηκολογήσουν. Οι ξένοι ὑποστήριξαν νά δράσουν ἀμέσως, μά δ Καραϊσκάκης ἔφερε πάλι ἀντίρρηση, χωρίς δμως νά εἰσακουστεῖ. ’Ως ήμέρα ἐπιθέσεως δρίστηκε ή 23η Ἀπριλίου τοῦ 1827. ’Αλλά τήν παραμονή ἀκριβῶς τραυματίστηκε δ Καραϊσκάκης σέ συμπλοκή. Μεταφέρθηκε στό πλοιο τοῦ Τσώρτς και τήν ἄλλη μέρα ἔψυχήσε. ’Η εἰδηση τοῦ ξαφνικοῦ θανάτου τοῦ Καραϊσκάκη συγκίνησε πολύ τούς ‘Ελληνες και τάραξε τήν κυβέρνηση. ’Ο νεκρός μεταφέρθηκε στή Σαλαμίνα, δπου και θάφτηκε, και διατάχτηκε σ’ ὅλη τήν ‘Ελλάδα έθνικό πένθος. ’Αργότερα τά κόκαλά του θάφτηκαν στό μνημεῖο του στό N. Φάληρο.

‘Υστερα ἀπό δύο μέρες (24 Ἀπριλίου) οι φιλέλληνες ἀρχηγοί διδήγησαν τούς

Έλληνες σέ πρωτάκουστη σφαγή. Ή έπιχείρηση σχεδιάστηκε ασχημα και έκτελέστηκε άκομη χειρότερα. Είχαν σχεδιάσει νά έπιτεθούν τή νύχτα, άλλα ξόδεψαν δηλη τή νύχτα στήν άπόβαση τῶν στρατευμάτων και στή μετακίνησή τους. Τό πρωι οι διπλαρχηγοί βάδισαν χωρίς τάξη και συνοχή και σέ λίγο τούς πετσόκωψε δραστήριος και στρατηγικός άντιπαλος. Ο Κιουταχής προσέβαλε τοι : "Ελληνες μ' δηλες τίς δυνάμεις του. Τό μικρό τμῆμα τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ τῶν Ελλήνων συντρίψτηκε και τό δρμητικό τουρκικό ίππικό καταπάτησε τόν άνοργάνωτο (χωρίς τάξη και πειθαρχία) έλληνικό στρατό, πού δέν είχε τά μέσα νά κατασκευάσει τάμπούρια." Υστερα άπο λίγο οι "Ελληνες" έφυγαν πρός τή θάλασσα χωρίς καμιά τάξη, ένω τούς κυνηγούσε τό τουρκικό ίππικό. Πολλοί τότε ρίχτηκαν στή θάλασσα και πνίγηκαν.

"Η καταστροφή στό Φάληρο ήταν ή πιό αίματηρή άπ' δηλες έπαθαν οι "Ελληνες" κατά τή διάρκεια τοῦ μεγάλου άγώνα. Σκοτώθηκαν κατά τούς υπολογισμούς τῶν περισσοτέρων περίπου 2.000. Οι διπλαρχηγοί Νοταρᾶς, Βέικος, Γ. Τζαβέλλας, Φωτομάρας και πολλοί άλλοι, καθώς και δ συνταγματάρχης Ιγγλέστης κείτονταν νεκροί. Τήν άλλη μέρα οι Τούρκοι παράταξαν στή σειρά τούς 250 αίχμαλώτους και τούς άποκεφάλισαν. "Υστερα άπ' αυτή τήν τρομερή καταστροφή ή 'Ακρόπολη δέν ήταν δυνατό νά κρατηθεῖ. Γι' αυτό και ή φρουρά συνθηκολόγησε, μέ τή συμφωνία νά άποχωρήσει μέ τά δύλα και τίς άποσκευές της.

IV. ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η Εύρωπαϊκή έπέμβαση

"Υστερα άπο τήν πτώση τής 'Ακροπόλεως ή έπανάσταση φάνηκε πώς έσβηνε στήν ήπειρωτική 'Ελλάδα και διατηρούνταν μόνο στήν άνατολική άκρη τής Πελοποννήσου. Ο Ιμπραήμ σκεφτόταν νά έκστρατεύσει έναντίον τής "Υδρας και τοῦ Ναυπλίου. Έρήμωση και φρίκη πλανιόταν πάνω στή χώρα, ένω οι έχθροι τῶν 'Ελλήνων έλεγαν μέ χαιρεκακία: «Η 'Ελλάδα, γιά τήν δροία θέλουν νά έπέμβουν, δέν υπάρχει». Άλλα στήν κρίσιμη έκεινή στιγμή άρχισε ή εύρωπαϊκή έπέμβαση, γιατί στό μεταξύ ή εύρωπαϊκή διπλωματία είχε πάρει ενδοϊκότερη τροπή γιά τήν 'Ελλάδα. Ο Γ. Κάνιγκ άκολουθούσε φιλελληνική πολιτική, ένω στή Ρωσία πέθανε δ Τσάρος 'Αλέξανδρος (1825) και δ Νικόλαος, πού τόν διαδέχτηκε, ήταν άντρας μέ ισχυρή θέληση και δέν έπηρεαζόταν άπο τό Μέττερνιχ. Έξαλλον και ή γαλλική κυβέρνηση είχε άπαλλαγει τώρα άπο τήν αυστριακή έπιρροή.

Οι τρεῖς Δυνάμεις υπόγραψαν στό Λονδίνο στίς 6 'Ιουλίου τοῦ 1827 τή λεγόμενη 'Ιουλιανή Σύνθαση, μέ τήν δροία ή 'Ελλάδα άναγνωρίζοταν αυτόνομη κάτω άπο τήν έπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου και μέ σύνορα τόν Παγασητικό και 'Αμβρακικό κόλπο. Μά τό σπουδαιότερο ήταν δτι οι Δυνάμεις υποστήριξαν τήν άποφαστική πράξη τους μέ στρατιωτική έπιδειξη στίς έλληνικές θάλασσες, γιά νά έξαναγκαστούν τά δύο μέρη νά συμμορφωθούν πρός τούς δρους της. Γι' αυτό δ άγ-

γλικός στόλος μέ επικεφαλής τό ναύαρχο **Κόδριγκτον**, ό γαλλικός μέ τό **Δεριγνύ** ένισχυθηκαν καί ἔπλευσαν στό Αίγαζο, όπου ἔφτασε τελευταῖος καί ὁ ρωσικός μέ ἀρχηγό τόν **Χένδεν**. "Αν οἱ Τούρκοι δέ δέχονταν τήν ἀνακωχήν, οἱ ναύαρχοι εἰχαν τό δικαίωμα νά ἐμποδίσουν τόν τουρκοαιγυπτιακό στόλο νά μεταφέρει στρατό καί πολεμοφόδια. Στήν ἀνάγκη μποροῦσαν νά ἀσκήσουν ἀκόμη καί βία. Οἱ δικές μας δόηγίες, ἔλεγαν στούς ναυάρχους, δέν μποροῦν βέβαια νά προβλέψουν κάθε δυνατή περίπτωση καί ἔχετε ἀνάγκη ἀπό κάποια ἐλευθερία. Γι' αὐτό δ βασιλιάς σᾶς παραχωρεῖ ἀπόλυτη ἐλευθερία.

Τήν πρόταση τῶν Μ. Δυνάμεων ἡ Ἑλληνική κυβέρνηση τή δέχτηκε μέ προθυμία, ἐνδό δ Σουλτάνος ἀπόκρουσε τήν ἐπέμβαση. Ἡ τελευταία λέξη τοῦ Ρεΐς ἐφέντη πρός τούς διερμηνεῖς τῶν πρεσβειῶν ἦταν: "Ἄς γίνει τό θέλημα τοῦ Θεοῦ! Ἡ Ὑψηλή Πύλη είναι γιά ὅλα ἔτοιμη.

‘Η ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου (8 Οκτωβρίου 1827)

Ο τουρκοαιγυπτιακός στόλος ένισχυθηκε μέ νέες μονάδες καί ἐφεδρικές δυνάμεις καί ἀγκυροβόλησε στό λιμάνι τῆς Πύλου. Ὅστερα ἀπό λίγο κατέπλευσε ὁ Κόδριγκτον, πού δέν κατόρθωσε νά ἐμποδίσει τήν ἀπόβαση τῶν ἐνισχύσεων πρός τόν Ἰμπραήμ. Ἀλλά ἀνακοίνωσε πρώτα στούς Ἑλληνες καί ὄστερα σ' αὐτόν τήν ἀπόφαση τῶν Μ. Δυνάμεων γιά τήν κατάπαυση τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ὅστερα ἀπό λίγες ήμέρες ἔφτασε καί ὁ γαλλικός στόλος καί οἱ δύο ναύαρχοι ἀπαίτησαν ἀπό τόν Ἰμπραήμ νά σταματήσει κάθε ἐπιχείρηση, ὥσπου νά πάρει δόηγίες ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη.

Οι Ἑλληνες πήραν θάρρος ἀπό τίς εἰδήσεις γιά μεσολάβηση καί ἐπιχείρησαν νά ξυναζωντανέψουν τήν ἐπανάσταση, δπου μποροῦσαν, γιατί εἰχαν ὑποδείξεις πώς μόνον οἱ ἐπαναστατημένες περιοχές θά συμπεριλαμβάνονταν στό μελλοντικό Ἑλληνικό κράτος. Ἐτοι δ Ἀστιγξ μέ τήν «Καρτερία» καί ἄλλα πλοῖα κατάστρεψε ἔνα μικρό τουρκικό στόλο, πού βρισκόταν στό λιμάνι τῆς Ἰτέας, τό ἐπίνειο τῶν Δελφῶν καί τῆς Ἀμφισσας.

Ο Ἰμπραήμ τότε ἀναχώρησε ἀπό τό Ναβαρίνο μέ μιά μοίρα τοῦ στόλου του, γιά νά πάρει ἐκδίκηση, ἀλλά δ ὁ Κόδριγκτον ἀνοίχτηκε ἀπό τή Ζάκυνθο καί τόν ἀνάγκασε νά γυρίσει πίσω στήν Πύλο. Κατόπιν δ Ἰμπραήμ ἄρχισε νά λεγλατεῖ ἀγρια τή Μεσσηνία καί τήν Ἀρκαδία. Στό μεταξύ δ Σουλτάνος ἀπόκρουσε τήν πρόταση τῶν Μ. Δυνάμεων καί διαβίβασε διαταγή στόν Ἰμπραήμ, γιά νά διεξάγει πιο ἔντονα τόν ἀγώνα.

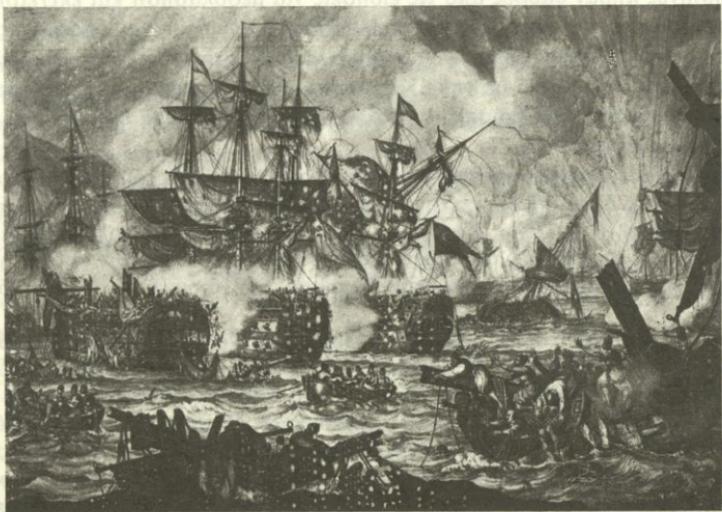
Τότε δ συμμαχικός στόλος μπήκε στό λιμάνι τοῦ Ναβαρίνου, γιά νά ἐπιβάλει στόν Ἰμπραήμ τή θέληση τῶν Μ. Δυνάμεων. Ἡ σύγκρουση γινόταν ἀναπόφευκτη, γιατί οἱ ναῦτες εἰχαν βέβαια διαταγή νά μήν πυροβολήσουν, μά ἀπό μέσα τους καί-γονταν ἀπό τόν πόθο νά χτυπήσουν τούς μωαμεθανούς. Ἡ μοιραία σύγκρουση ἔγινε στίς 8 Οκτωβρίου τοῦ 1827. Οἱ μωαμεθανοί πυροβόλησαν τήν ἀγγλική βάρκα, πού ἔστειλε δ Κόδριγκτον γιά διαπραγματεύσεις. Τότε ή βάρκα καί ή ἀγγλική ναυαρχίδα ἀπάντησαν στούς πυροβολισμούς. Κι δταν ἔνα ἀπό τά αιγυπτιακά πλοῖα ἄρχισε νά κανονιοβολεῖ, ή σύγκρουση γενικεύτηκε. Τά 27 πολεμικά τῶν Εύρωπαίων (12 ἀγγλ-

κά, 8 ρωσικά, 7 γαλλικά) μέ 1324 πυροβόλα ἔκαψαν τήν τουρκοαιγυπτιακή ἀρμάδα, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό 89 σκάφη μέ 2.240 πυροβόλα. Ὑπολογίζουν δτὶ σκοτώθηκαν 6.000 Τουρκοαιγυπτιοί, ἐνῶ ἀπό τούς συμμάχους οἱ σκοτωμένοι καὶ οἱ τραυματίες ἀνέρχονταν γύρω στούς 650 ἄντρες. Μέσα σέ 4 ὥρες στίς 6 μ.μ. ὅλα εἶχαν τελειώσει. Ἀπό τά 89 πλοῖα τῶν μωαμεθανῶν τά 60 εἶχαν καταστραφεῖ ἐντελῶς. Τήν ἄλλη μέρα, ὅταν ἀνάτειλε ὁ ἥλιος, βρῆκε τὸ λιμάνι τῆς Πύλου γεμάτο συντρίμμια. Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου ἦταν γιά τὸν τουρκικό στόλο ἡ πιό μεγάλη καταστροφή στὴ θάλασσα ὑστερα ἀπό τὴν ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (1571).

Τό τέλος τοῦ ἀγώνα

Ἡ ναυμαχία στὸ Ναβαρίνο σήμανε τήν ἐλευθερία τῆς Ἐλλάδος. Οἱ Τοῦρκοι δέχτηκαν τήν καταστροφή μέ καρτερική ἡρεμία καὶ ὁ Σουλτάνος ἐτοίμαζε νέα ἐκστρατεία. Οἱ πρεσβευτές τῶν Μ. Δυνάμεων τότε ἐγκατάλειψαν τήν Κωνσταντινούπολη καὶ στίς 20 Ἀπριλίου τοῦ 1828 ἔσπασε ὁ ρωσοτουρκικός πόλεμος, πού ἀπό καιρό τὸν περίμεναν.

Στό μεταξύ εἶχε κατεβεῖ στήν Ἐλλάδα (6 Ἰανουαρίου 1828) ὁ Καποδίστριας μέ ἀγγλικό πολεμικό καὶ καταπιάστηκε μέ τήν δργάνωση καὶ ἀνόρθωση τῆς χώρας. Ὁ ρωσοτουρκικός πόλεμος κράτησε περίπου δύο χρόνια (1828-1829), καὶ οἱ Ρῶσοι προχώρησαν γρήγορα ὡς τήν Ἀδριανούπολη. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ἡ Γαλλία ἔστειλε στήν Πελοπόννησο 14 χιλιάδες στρατό καὶ 300 ἵππεῖς μέ ἀρχηγὸ τὸ Μαζέζον (18 Αὐγούστου), γιά νά διώξει τοὺς Αἰγυπτίους. Ἀλλά στό μεταξύ ὁ Ἰμπραήμ μέ ἐνέργειες τῆς Ἀγγλίας ὑπόγραψε τήν συνθήκη τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ σέ λίγο ἀδειασε τήν Πελοπόννησο.

Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου.

"Υστερα ἀπ' αὐτά τά γεγονότα ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος ἦταν εὔκολο πράγμα. Τά φρούρια τῆς Πελοποννήσου παραδόθηκαν. Ὁ στρατηγός Τσώρτς πέρασε μέστρατο στή Δ. Ἑλλάδα καὶ τήν ἀπάλλαξ ἀπό τὸν ἐχθρό. Στήν Ἀ'. Ἑλλάδα ἔξαλλον δ. Δ. 'Υψηλάντης μέ εὐκολία νίκησε τούς Τούρκους, πού είχαν ἔξασθενήσει, ἀφότου δ Σουλτάνος είχε ἀποσύρει δυνάμεις γιά τὸ ρωσοτουρκικό πόλεμο. Στά στενά τῆς Πέτρας στή Βοιωτία δόθηκε ἡ τελευταία μάχη τοῦ Ἀγάωνα (12 Σεπτεμβρίου 1829). 'Ετσι δ. Δ. 'Υψηλάντης τερμάτισε τὸν πόλεμο, πού πρίν ἀπό δοχτώ χρόνια είχε ἀρχίσει δ ἀδελφός του Ἀλέξανδρος στίς ὅχθες τοῦ Προύθου.

'Η ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος

"Υστερα ἀπ' αὐτά τά γεγονότα ἡ τακτοποίηση τῆς ἑλληνικῆς ὑποθέσεως ἦταν πιά ἔργο τῆς διπλωματίας. 'Ωστόσο οἱ τρεῖς Προστάτιδες Δυνάμεις, ὅπως ὀνομάστηκαν ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρωσία, μέ πολλές καθυστερήσεις κατόρθωσαν μέ δυσκολία νά καθορίσουν τή σχέση τοῦ νέου κράτους πρός τήν Τουρκία καὶ τά σύνορά του μέ αὐτήν.

Στίς 10 Μαρτίου τοῦ 1829 οἱ τρεῖς Μ. Δυνάμεις ὑπόγραψαν στό Λονδίνο πρωτόκολλο, μέ τό δόποιο ίδρυόταν ἑλληνικό κράτος κάτω ἀπό τήν κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου. Θά περιλάμβανε τίς χῶρες νότια ἀπό τόν Παγασητικό καὶ Ἀμβρακικό κόλπο, τήν Εύβοια, τίς Κυκλαδές καὶ τά νησιά κοντά στήν Πελοπόννησο.

'Αλλά ἡ νέα κατάσταση, πού δημιουργήθηκε στή Βαλκανική ἀπό τήν νίκη τῆς Ρωσίας, ἄλλαζε τίς διαθέσεις τῶν "Αγγλων διπλωματῶν, πού ἔκλιναν περισσότερο πρός τή δημιουργία ἐνός μικροῦ ἀνεξάρτητου ἑλληνικοῦ κράτους. 'Ετσι μέ τό νέο Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου (22 Ιανουαρίου 1830) ίδρυθηκε ἀνεξάρτητο ἑλληνικό βασίλειο, πού θά κυβερνιόταν ἀπό κληρονομικό βασιλιά. Αὐτός δμως δέν θά προερχόταν ἀπό τίς βασιλικές οἰκογένειες, πού βασίλευαν στίς Προστάτιδες Δυνάμεις.

'Αλλά τό ἀνεξάρτητο αὐτό κράτος είχε πολὺ στενά σύνορα, τά βόρεια σύνορά του ἦταν δ. Ἀχελώος. "Υστερα ἀπό λίγο δολοφονήθηκε δ Καποδίστριας καὶ ἀκολούθησε στήν Ἑλλάδα ἀναρχία.

Οἱ Μ. Δυνάμεις, γιά νά τερματίσουν τίς ταραχές, ὑπόγραψαν τή νέα Συνθήκη τοῦ Λονδίνου (25 Απριλίου 1832), πού ἐπικυρώθηκε μέ τή Συνθήκη τῆς Κωνσταντινούπολεως ἡ τοῦ Καλεντέρ-Κιόσκ (Ιούλιος 1832), μέ τήν δόπια λυνόταν τό ἑλληνικό ζήτημα. "Υστερα ἀπό τήν παραίτηση τοῦ Λεοπόλδου, τοῦ πρίγκιπα τοῦ Σάξ-Κόμπουργκ (Βελγίου), πού είχε προταθεῖ βασιλιάς μέ τό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου (1830), τό στέμμα τῆς Ἑλλάδας δινόταν τώρα στόν Οθωνα, τό δευτερότοκο γιό τοῦ βασιλιᾶ τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου.

Μέ τή σύμβαση τῆς Κωνσταντινούπολεως τά ἡπειρωτικά σύνορα τῆς Ἑλλάδας πρός τά βόρεια διευρύνονταν καὶ ἔφταναν ώς τόν Ἀμβρακικό κόλπο καὶ τόν Παγασητικό. Πάντως γιά τή βόρεια ἀπό τό Σπερχειό περιοχή θά ἀποφάσιζε τό κατοπινό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου (18 Αὐγούστου 1832). Τά θαλασσινά σύνορα ἔμειγαν, ὅπως καθορίστηκαν μέ τό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τοῦ 1830. 'Από τά νησιά δό-

θηκαν στήν 'Ελλάδα ή Εύβοια, οί Β. Σποράδες, οί Κυκλαδες και τά νησιά κοντά στήν Πελοπόννησο.

'Η άνεξαρτησία τής 'Ελλαδάς δριστικοποιήθηκε πιά μέ το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (18 Αύγουστου 1832), που έξέτασε και τή Σύμβαση τής Κωνσταντινουπόλεως και άπόρριψε δλες τίς άπαιτήσεις τής Τουρκίας. 'Η περιοχή τής Λαμίας βόρεια άπό τό Σπερχειό παραχωροῦνταν στήν 'Ελλάδα και έτσι τά βόρεια σύνορά της έφταναν τώρα ώς τόν 'Αμβρακικό και τόν Παγασητικό. Μέ τό ίδιο πρωτόκολλο ή Σάμος έγινε αυτόνομη μέ ήγεμόνα χριστιανό, πού διοριζόταν άπό τό Σουλτάνο. 'Η Κρήτη μέ τό πρωτόκολλο του Λονδίνου τού 1830 έμενε κάτω άπό τήν κυριαρχία του Σουλτάνου, πού τήν παραχωροῦσε στό Μεχμέτ 'Αλή τής Αύγυπτου γιά τίς υπηρεσίες του πρός τό Σουλτάνο κατά τή διάρκεια τής 'Ελληνικής έπαναστάσεως. Στίς 14 Δεκεμβρίου τού 1832 ή Τουρκία μέ διακοίνωσή της δέχτηκε τήν έκλογή τού 'Οθωνα ώς βασιλιά τῶν 'Ελλήνων και τήν τελική ρύθμιση τῶν έλληνοτουρκικῶν συνόρων, δπως καθορίστηκαν άπό τό πρωτόκολλο του Λονδίνου (Αύγουστος 1832).

'Η σημασία τής έλληνικής έπαναστάσεως

'Η 'Ελληνική έπανάσταση είναι ένα γεγονός πάρα πολύ σπουδαῖο. 'Από γενι-

Χάρτης της Ελληνικής άνεξαρτησίας.

κότερη μάλιστα ἄποψη είναι τό σπουδαιότερο ἀπό ὅσα ἔγιναν στή Βαλκανική ὑστερα ἀπό τή Ρωμαϊκή κατάκτηση και μεγάλος σταθμός τῆς Εύρωπαϊκῆς ιστορίας.

‘Η Ἑλληνική Ἐπανάσταση δέν είναι οὕτε κοινωνικό κίνημα, ὅπως ἡ μεγάλη γαλλική ἐπανάσταση, οὕτε κίνημα ἀνεξαρτησίας, ὅπως τῶν ἀμερικανικῶν κρατῶν, ἀλλά κυρίως ἔνα ἑθνικό κίνημα. Σύνθημα τῶν Ἐλλήνων ἦταν: «Ο Τούρκος ἔξω ἀπό τό Μοριά κι ἀπό τόν κόσμο δόλο». Στήν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα δέν ὑπῆρχε θέση, γιά νά ζήσουν μαζί οἱ δύο λαοί. Τό ξεσήκωμα τῶν Ἐλλήνων ἔβαζε τέρμα στή θλιβερή κατάσταση, πού είλε χειριζόμενοι γιά αἰώνες στίς Ἑλληνικές χώρες.

‘Η χώρα, πού ἄκμασε δὲ λαμπρός ἐλληνικός πόλιτισμός, μέ την παράδοσή της στή σκληρή τυραννία καὶ τήν αὐθαιρεσία τῶν ἰσχυρῶν τῆς κάθε περιοχῆς εἶχε γίνει χερσότοπος σέ μεγάλες ἐκτάσεις, εἶχε σκεπαστεῖ ἀπό Ἑλη καὶ μαστιζόταν ἀπό ἀρρώστιες. Δέν εἶχε δρόμους οὕτε συγκοινωνία οὕτε ἀσφάλεια. Δέν μποροῦσε νά ἐκμεταλλευτεῖ τίς πηγές τοῦ πλούτου της, ἔχασε τὸν πληθυσμό της καὶ εἶχε καταντῆσει μιά ἀπό τίς πιο φτωχές καὶ πιο ἀραιά κατοικημένες γωνιές τῆς Εὐρώπης.

‘Ο έθνικοαπελευθερωτικός άγώνας τοῦ 1821 δέν είναι μόνο έλληνική όπόθεση, ἀλλά μια κίνηση μέ πλατύτερη σημασία. Ήταν ή ἀρχή τοῦ έθνικοῦ ξυπνήματος καὶ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς, πού ζοδσαν κάτω ἀπό τὸ μεσαιωνικό λήθαργο ὡς τὸ 19^ο αἰώνα. Ούτι οὐδὲ τοῦ ισχυρή αὐτοκρατορία τοῦ παλιοῦ καιροῦ (15ου - 17ου αἰώνα). Η στρατιωτική δύναμή της ἀποδείχθηκε ἀσήμαντη καὶ ὁ κρατικός μηχανισμός της σάπιος.

‘Ο οὐ πέροχος Ἑλληνικός λαός μὲ τὴν ὑπομονή, τὴν ἐπιμονή καὶ τὴν αὐτοθυσία του ἀπόκτησε τὴν ἐλευθερία του καὶ δίδαξε στοὺς λαούς πῶς οἱ δοῦλοι γίνονται ἐλευθέροι καὶ μέσα στὸ ἐλεύθερο Ἑλληνικό βασίλειο, πού ἴδρυθηκε στὴν αἰματοβαμμένη γῆ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Ρούμελης, ἔδειξε μεγάλη δραστηριότητα. Ἐφτασε ἐλευθερη̄ ψωὴ ἐνος̄ μόνο πιῶνα, γιὰ νά γίνουν δλοφάνερα τὰ ἀγαθά τῆς ἐλευθερίας.

την πραγματική μετανάστεια από στέλεχους της ανοίξιας γραμμής υπεράσπιστων Αρχοντών αποτελούμενή από χωριστούς ράδινους των περισσότερων πατριωτών που άφησαν την πατρίδα τους για να εγγυηθεί την ανεξαρτησία της Ελλάδας. Τον Ιούνιο του 1821 οι Έλληνες από την Κρήτη και την Καρπαθοβόρα που έπεισαν την Ελληνική Στρατιωτική να αποστέλλει στην Κρήτη την πρώτη μερική δοσολογία της Ελληνικής Αποστολής, η οποία από την ίδια περίοδο ήταν στην Καρπαθοβόρα να προστατεύεται από την Ελληνική Στρατιωτική που έπεισε την Ελληνική Αποστολή να αποστέλλει την πρώτη μερική δοσολογία της Ελληνικής Αποστολής στην Κρήτη. Η πρώτη μερική δοσολογία της Ελληνικής Αποστολής που προστατεύεται από την Ελληνική Στρατιωτική που έπεισε την Ελληνική Αποστολή να αποστέλλει την πρώτη μερική δοσολογία της Ελληνικής Αποστολής στην Κρήτη.

ΚΒ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

από την πρώτη μερική δοσολογία της Ελληνικής Αποστολής που έπεισε την Ελληνική Αποστολή να αποστέλλει την πρώτη μερική δοσολογία της Ελληνικής Αποστολής στην Κρήτη. Η πρώτη μερική δοσολογία της Ελληνικής Αποστολής στην Κρήτη που προστατεύεται από την Ελληνική Στρατιωτική που έπεισε την Ελληνική Αποστολή να αποστέλλει την πρώτη μερική δοσολογία της Ελληνικής Αποστολής στην Κρήτη.

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

I. Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

‘Ο Καποδίστριας.

‘Ο Κυβερνήτης έκλεχτηκε από την ‘Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας στις 3 Απριλίου του 1827 και έφτασε στην ‘Ελλάδα τον Ιανουάριο του 1828. Στο μεταξύ είχε έπισκεψει τις αύλεις της Εύρωπης, για νά βολιδοσκοπήσει τις διαθέσεις τῶν ἀνυκτόβουλίων. Κυβέρνησε την ‘Ελλάδα ἐπί τριάμισι χρόνια. Στήν ἀρχή ἔκαμε πρωτεύουσα τον κράτους την Αίγινα καὶ ἀργότερα τή μετάφερε στό Ναύπλιο.

‘Ο Ιωάννης Καποδίστριας (1776 – 1831) γεννήθηκε στήν Κέρκυρα ἀπό πολύ ἔξαιρετική οἰκογένεια τοῦ νησιοῦ, πού καταγόταν ἀπό τή δαλματική πόλη Capo d'Istria (ἀρχαία Ιουστινούπολη). Οι πρόγονοι του είχαν πάρει τόν τίτλο τοῦ κόμη ἀπό τό δούκα τῆς Σαβοΐας. ‘Η οἰκογένεια τοῦ Καποδίστρια είχε ἐγκατασταθεῖ στήν Κέρκυρα τό ΙΔ’ αἰώνα. ‘Ο μελλοντικός κυβερνήτης τῆς ‘Ελλάδος ἦταν ἔνας ἄντρας μέ μακροχρόνια πείρα. Σπούδασε ιατρική στήν Ιταλία καὶ διορίστηκε γραμματέας τῆς ‘Επικράτειας τῆς ‘Πολιτείας τῶν ἐπτά ‘Ἐνωμένων νησιῶν’ κατά τή διάρκεια τῆς ρωσοτουρκικῆς κατοχῆς καὶ ἔτσι τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά γνωρίσει ἀπό κοντά τά ἔλληνικά πράγματα. ‘Σ’ δλη τή σταδιοδρομία του ἔμεινε πιστός στή Ρωσία καὶ θαυμαστής τῆς ρωσόφιλης πολιτικῆς. ‘Οταν ὁ Ναπολέοντας μέ τή συνθήκη τοῦ Τίλσιτ (1807) ἔγινε ξανά κύριος τῶν ‘Ἐπτανήσων, ἀναχώρησε γιά τή Ρωσία καὶ μπήκε στή διπλωματική ὑπηρεσία τῆς, δόπου ἐπρόκειτο νά διακριθεῖ. ‘Ο Τσάρος τόν χρησιμοποίησε σέ διάφορες διπλωματικές ἀποστολές. Τόν ἔστειλε ώς μέλος τῆς

ρωσικής ἀντιπροσωπείας στά συνέδρια του Παρισιού καί τῆς Βιέννης καί τέλος τὸν προσέλαβε ώς βοηθό ὑπουργό τῶν Ἐξωτερικῶν.

Ο Καποδίστριας εἶχε μεγάλο κύρος, δταν κατέβαινε στὴν Ἑλλάδα. Πίστευαν πώς μέ τὴν παρουσία του θά ἔξασφάλιζε τώρα τὴν δόμονοια ἀνάμεσα στὰ κόμματα. Ἀλλά δυστυχῶς δέν μπόρεσε νά ἀποκαταστήσει τὴν εἰρήνη στὴ χώρα, πού συνταραχόταν φοβερά. Ἡ δουλειά του ἦταν δύσκολη μέσα στὴν ἐρήμωση καί τὴν ἀναρχία, πού ἔδερνε τὴ χώρα. Ἡ Ἑλλάδα ἔργαινε ἀπό ἔναν πολὺ τρομερὸ ἀγώνα ὅκτω περίπου χρόνων. Οἱ ἄνθρωποι εἶχαν λιγοστέψει, τὰ ζῶα εἶχαν ἔξοντωθεῖ, ἡ γῆ ἔμενε ἀκαλλιέργητη. Κυριαρχοῦσε σέ πολύ μεγάλο βαθμό στὴ στεριά ἡ ληστεία καί στὴ θάλασσα ἡ πειρατεία καί τὰ ἥθη ἦταν ἔξαγριωμένα σ' ὅλη τὴ χώρα. Ἐπί πλέον εἶχε νά παλέψει μέ διπλωματικὲς δυσκολίες, γιατὶ ἡ Ἀγγλία καί ἡ Γαλλία τὸν ἔβλεπαν μέ ὑποψία, γιατὶ τὸν θεωροῦσαν πράκτορα τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς.

Ἀλλά καί δ αὐταρχικός χαρακτήρας τοῦ ἵδιου τοῦ κυβερνήτη καί οἱ ἀντιλήψεις του γιά τὸ κράτος ἐπρόκειτο νά προκαλέσουν ἀντίδραση καί νά δυσκολέψουν τό ἔργο του. Ο Καποδίστριας ἦταν ὀπαδός τῆς φωτισμένης δεσποτείας. Εἶχε τὴ γνώμη δτι τὰ συντάγματα καί τὰ κοινοβουλευτικά σώματα (Βουλή, Γερουσία) ἦταν πρόωρα γιά μιά χώρα, πού πρίν ἀπό λίγο εἶχε ἀπαλλαγεῖ ἀπό τὴν ἀσιατική τυραννία καί περνοῦσε μιά περίοδο κλονισμοῦ. Γ' αὐτό ἐπιχείρησε νά κάμει τὴν Ἑλλάδα ἔνα κράτος μέ αὐτηρά συγκεντρωτικό χαρακτήρα, ἐνισχύοντας τὴν κεντρική ἔξουσία καί καταπολεμώντας τίς διασπαστικές τάσεις.

Ἡ πρώτη πράξη του ἦταν νά διαλύσει τὴ Συνέλευση, πού τὸν ἔξελεξε ώς Κυβερνήτη. Ἀντί γι' αὐτήν συγκρότησε δ ἵδιος ἔνα συμβουλευτικό σῶμα μέ 27 μέλη πού τὰ διόριζε δ ἵδιος καί τὸ δόνόμασε Πανελλήνιο. Αὐτό πήρε τὴ θέση τῆς διαλυμένης Βουλῆς. Κυρίως δμως τὴν ἔξουσία τὴν εἶχε ἡ Γραμματεία τοῦ Κυβερνήτη, ἡ λεγόμενη Γενική Γραμματεία, πού ἀποτελοῦσε τὸ Ὅπουργικό Συμβούλιο. Πρῶτο πρόεδρό της διόρισε τὸ Σπυρίδωνα Τρικούπη, τὸ γνωστό πολιτικό τῆς ἐπαναστάσεως, πού ἦταν ἔνας ἀπό τοὺς πρώτους καί καλύτερους ἱστορικοὺς της. Δηλαδή τὸ κυβερνητικό αὐτό σύστημα ἦταν ἔνας είδος Προεδρικῆς Δημοκρατίας, μέ προσωρινά ἐνισχυμένη τὴν ἔξουσία τοῦ Προέδρου ἔξαιτίας τῶν ἔκτακτων περιστάσεων.

Τὰ μέτρα αὐτά στενοχώρησαν ὅχι μόνο τοὺς πλούσιους μεγαλοκτηματίες,

ἀλλά καὶ πολλούς ἐφοπλιστές καὶ τοὺς διποδούς τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. "Ετι ἄρχισε νά διαλύεται ή φήμη, πού είχε τό πρόσωπο τοῦ Κυβερνήτη καὶ σχηματίστηκε ἐναντίον του μιά ίσχυρή ἀντιπολίτευση. Γι' αὐτό ἀναγκάστηκε νά συγκαλέσει τόν Ἰούλιο τοῦ 1829 τήν Δ' Ἐθνοσυνέλευση τοῦ "Αργούς, πού τήν είχε ἀποφασίσει ή Βουλή, πού διαλύθηκε, γιά τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1828, ἀλλά καὶ διότις τό είχε ὑποσχεθεῖ μέτόν ἐρχομό του. 'Ωστόσο δέν είχε παραλείψει κανένα μέσο, γιά νά πετύχει νά ἐκλεγούν πρόσωπα ἀφοσιωμένα στόν ἑαυτό του. Γι' αὐτό ἔγιναν πολλές διαμαρτυρίες ἀπό τήν ἀντιπολίτευση, στήν δροσία ἀνήκαν ἄντρες σάν τόν Μαυροκορδάτο, τό Μιαούλη, τό Μαυρομιχάλη τόν Κουντουριώτη κ.α.

"Αλλά δι Κυβερνήτης διούλεψε δσο λίγοι Ἐλληνες. Κατόρθωσε νά ἀποφύγει τή γραφειοκρατία, φρόντισε ίδιως γιά τά οἰκονομικά καὶ προσπάθησε μέ κάθε τρόπο νά ἀναπτύξει τίς πηγές τοῦ πλούτου. "Ιδρυσε Ἐθνική Τράπεζα, ἔκοψε νόμισμα καὶ αὔξησε τά οἰκονομικά τοῦ κράτους. Φρόντισε γιά τήν δργάνωση τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως. 'Ακόμη φρόντισε νά δημιουργήσει τακτικό στρατό καὶ σχολή Στελεχῶν του (Σχολή Ενελπίδων). Ιδιαίτερα φρόντισε γιά τήν ἐκπαίδευση καὶ κυρίως γιά τή λαϊκή. "Ιδρυσε πολλά δημοτικά σχολεία καὶ Διδασκαλεῖο στήν Αἴγινα. 'Ο Καποδιστριας ὑποστήριξε ἐπίσημα τήν πρακτική ἐκπαίδευση καὶ μέ ἔξαιρετη εὐθικρισία είδε ξεκάθαρα δτι δι έκπαίδευση ἔπειρε νά ἀρχίσει ἀπό τό λαό. 'Αντιπαθούσε τήν ξερή γραμματική μόρφωση τῶν γραμματισμένων τῆς ἐποχῆς του καὶ διακήρυττε δτι, δσο ἔξαιριόταν ἀπ' αὐτόν, δέ θά αὔξανε τόν ἀριθμό τῶν «σοφολογιωτάτων». 'Επίσης προσπάθησε πολύ γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας καὶ τῆς κοινωνικῆς πρόνοιας. "Ιδρυσε γεωργική σχολή στήν Τίρυνθα καὶ δρφανοτροφεῖο στήν Αἴγινα.

"Αλλά δι ἀντιπολίτευση ἐναντίον του ἔφατε στό ἀποκορύφωμά της. 'Η Μάνη στασίασε καὶ, δταν θέλησε δι Κυβερνήτης νά ἐπιβάλει τό κράτος τοῦ νόμου, συνέλαβε τούς Μαυρομιχαλαίους καὶ ἐκλεισε τόν Πετρόπετη στό "Ιτς - Καλέ τοῦ Ναυπλίου. Τότε δμως ξύπνησε τό στασιαστικό πνεῦμα. 'Η "Υδρα στασίασε δλοφάνερα τάχα γιά τή συνταγματική ἐλευθερία. Οι δυσαρεστημένοι συγκρότησαν ίδιαίτερη ξεχωριστή κυβέρνηση, πού τήν ὀνόμασαν Συνταγματική Ἐπιτροπεία. 'Ο Μιαούλης καὶ δι Μαυροκορδάτος μέ διαταγή τῆς Συνταγματικῆς Ἐπιτροπείας κατέλαβαν τό στόλο στό ναύσταθμο τοῦ Πόρου. Τότε δι Καποδιστριας παρακάλεσε τό Ρῶσο ναύαρχο Ρίκορντ νά χτυπήσει τούς ἐπαναστάτες. Κι δταν ἐκεῖνος πήρε θέση, γιά νά ἀποκλείσει τά ἐλληνικά πλοῖα, δ Μιαούλης ἄρχισε τήν ἀνατίναξή τους καὶ ἔβαλε φωτιά στό ναύσταθμο. 'Η ναυαρχίδα τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου, δι ἀτμοκίνητη φρεγάτα Έλλάδα, καὶ δι κορβέτα Υδρα καταστράφηκαν. Μέ δυσκολία σώθηκαν τά ὑπόλοιπα πλοῖα καὶ δι ναύσταθμος μέ τήν ἐπέμβαση τοῦ Κανάρη.

"Υστερεά ἀπό λίγο ἔγινε τό μοιραίο. Τά ξημερώματα τῆς Κυριακῆς στίς 6.35 τῆς 27 Σεπτεμβρίου τοῦ 1831 δι Γεωργίος καὶ δι Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης, δ πρῶτος γιός καὶ δ δεύτερος ἀδελφός τοῦ Πετρόπετη, οι δποῖοι βρίσκονταν κάτω ἀπό ἀστυνομική ἐπιτήρηση στό Ναύπλιο, παραφύλαξαν τόν Κυβερνήτη στήν είσοδο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνα, δπου πήγαινε γιά τήν πρωϊνή θεία Λειτουργία.

καὶ τὸν δολοφόνησαν στά σκαλοπάτια της. Ὁ Κωνσταντίνος σκοτώθηκε ἐπὶ τόπου ἀπὸ τοὺς ἀκολούθους τοῦ Κυβερνήτη καὶ ἀπὸ τοὺς πολίτες. Ὁ Γεώργιος ὅμως ζήτησε καταφύγιο στὸ Γαλλικό Προξενεῖο, ἀλλὰ παραδόθηκε καὶ ὑστέρα ἀπὸ μερικές ἡμέρες καταδικάστηκε σὲ θάνατο ἀπὸ στρατοδικεῖο καὶ τουφεκίστηκε μπροστά στὰ μάτια τοῦ πατέρα του. Αὐτὴ εἶναι ἡ τραγωδία τοῦ Ναυπλίου.

Τά γεγονότα ὡς τὸν ἔρχομό τοῦ "Οθωνα

"Υστερα ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Καποδιστρια ἀκολούθησε φοβερή ἀναρχία καὶ ἐμφύλιος σπαραγμός. Στήν ἀρχή οἱ Καποδιστριακοὶ ἔξελέξαν μιά προσωρινὴ ἐπιτροπή μὲ πρόεδρο τὸν ἀδελφό τοῦ Κυβερνήτη Ἀνδρουστίνο Καποδιστρια καὶ μέλη τὸν Κολοκοτρώνη καὶ τὸν Κωλέτη. Ἀλλὰ ὁ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς, ὁ Αὐγουστίνος, φάνηκε ἀσυμβίβαστος καὶ ἀπόκλεισε τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Μάνης καὶ τῆς "Υδρας ἀπὸ τὴν Ε' Ἐθνοσυνέλευση, πού θά ἔρχιζε συνεδριάσεις στὸ "Αργος. Τότε ὁ Κωλέτης ἀποσχίστηκε καὶ σχημάτισε μιά ἰσχυρὴ ἀντιπολίτευση, πού τὴν ὀνόμασε **Συνταγματική**. Ἀποσύρθηκε στήν Περαχώρα τῆς Μεγαρίδας καὶ σχημάτισε δική του ξεχωριστή κυβέρνηση, στήν δόποια πῆραν μέρος ὁ Κουντουριώτης, ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Ζαΐμης. Ἡ Ἑλλάδα χωρίστηκε πάλι σέ δύο παρατάξεις καὶ ἄρχισε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος.

Τά ρουμελιώτικα στρατεύματα κινήθηκαν ἐναντίον τοῦ Ναυπλίου μέ ἐπικεφαλῆς τὸ μηχανορράφο Κωλέτη, πού ἐπικράτησε καὶ μπῆκε θριαμβευτής στὸ Ναύπλιο, ἐνδὸν ὁ Αὐγουστίνος ἀναχωροῦσε γιά τὴν Κέρκυρα παίρνοντας μαζὶ του καὶ τὸ ταριχευμένο λείψαντο τοῦ Κυβερνήτη. Τότε ὅμως οἱ Ρουμελιώτες μισθοφόροι τῶν συνταγματικῶν, ἐπειδή μάλιστα δέν πληρώνονταν ἀπὸ ἔλλειψη χρημάτων, λεηλατοῦσαν τὴν Πελοπόννησο, σάν νά ἦταν ἐχθρική χώρα. Γιά πολύν καιρό οἱ Πελοποννήσιες μάνες φοβέριζαν τά παιδιά τους λέγοντάς τους «ἔρχεται τὸ σύνταγμα». Γι' αὐτὸ δ Κολοκοτρώνης ἀναγκάστηκε νά πάρει ἐναντίον τους τά δπλα. "Εγιναν τότε θλιβερές συγκρούσεις ἀνάμεσα στοὺς Πελοποννήσιους καὶ στὸ γαλλικό στρατό, πού ὑποστήριξε τοὺς συνταγματικούς. Τέλος, συγκεντρώθηκε γιά σύσκεψη στήν **Πρόνοια** (προάστιο τοῦ Ναυπλίου) στίς 11 (π. ἡμερ.) Ιούλιον τοῦ 1832 Ἐθνική Συνέλευση, πού κήρυξε ἄκυρη τὴν προηγούμενη Ε' Ἐθνική Συνέλευση, ἡ δόποια είλησε συγκληθεῖ στίς 5 Δεκεμβρίου στὸ "Αργος καὶ συνέχισε τίς ἐργασίες τῆς στὸ Ναύπλιο ἀπό τίς 15 Δεκεμβρίου ὡς τίς 15 Μαρτίου τοῦ 1832. Ἡ Ἐθνική Συνέλευση τῆς Πρόνοιας ἐπικύρωσε τὴν ἐκλογή τοῦ "Οθωνα, ὁ δόποις είλησε προταθεῖ μέ τὸ πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου (Φεβρουάριος 1832) καὶ τοῦ δόποιον είλησε δριστικοποιηθεῖ ἡ ἐκλογή μέ τῇ Συνθήκῃ τοῦ Λονδίνου (25 Ἀπριλίου 1832). Στήν κατάσταση αὐτῆς ἔβαλε τέρμα ὁ ἔρχομός τοῦ νεαροῦ βασιλιά "Οθωνα στήν Ἑλλάδα.

ΤΗ ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑ

"Οταν στίς 25 Ιανουαρίου τοῦ 1833 ὁ "Οθων ἔφτασε στὸ Ναύπλιο, δημιουργήθηκε ἔνα γενικό αἴσθημα ἀνακουφίσεως. "Ολοι ἔλπιζαν πώς θά τερματιζόταν ἡ

άναρχία και έπιτέλους ή φοβερά ταλαιπωρημένη χώρα θά ξεπαινε στό δρόμο της τάξεως και της εύημερίας. "Ενα καλό σημάδι ήταν ότι δι νεαρός ήγεμόνας δέ συνδέοταν μέ τις φατρίες και τούς πολιτικούς και στρατιωτικούς ἀρχηγούς. Αυτός και οι Βαναροί του κατέβαιναν στήν 'Ελλάδα μέ άγαθούς σκοπούς.

"Αλλά ήταν δύσκολο νά συγκροτηθεί ή 'Ελλάδα σ' ένα κράτος καλά δργανωμένο, πού νά κυβερνιέται καλά μέ πιστή έφαρμογή τῶν νόμων, δπως ήταν τά κράτη της Εύρωπης, πού τά είχαν ως πρότυπο οι Βαναροί. Μακροχρόνια ζωή κάτω ἀπό τήν ἀσιατική τυραννία είχαν ἀφήσει βαθιές ρίζες στή χώρα μας, ἐνῶ πόλεμοι πολλῶν χρόνων και ἀναρχία είχαν δημιουργήσει ἀντιπειθαρχικές τάσεις. Ο περισσότερος λαός ήταν φτωχός και ἀγράμματος και είχε πάνω ἀπό 90% ἀναλφάβητους. Δέν ήξερε νά δουλεύει μέ σύστημα, δπως οι Εύρωπαιοι τεχνίτες, δέν είχε ἐπιστήμη και δέν ήξερε νά ἐκμεταλλεύεται τίς πηγές του πλούτου. Χρήματα δέν υπήρχαν, γιά νά δργανωθοῦν μεγάλες συνεταιρικές ἐπιχειρήσεις. Δέν υπήρχαν δρόμοι ούτε μέσα συγκοινωνίας ούτε πόλεις και ἀξιόλογη ἀνθρώπινη ἐργασία κληρονομημένη ἀπό προηγούμενες γενιές. "Ολα ἔπρεπε νά γεννηθοῦν ἀπό τή στάχτη.

"Ἐν τούτοις οι Βαναροί ἀρχισαν τό ἔργο μέ προθυμία και αἰσιοδοξία. Συνάντησαν δμως πολλά ἐμπόδια και ή βασιλεία τοῦ "Οθωνα ήταν γεμάτη περιπέτειες. Οι τρεῖς ἀντιβασιλεῖς, πού διορίστηκαν ἀπό τόν πατέρα τοῦ "Οθωνα Λουδοβίκο, δ κόμης "Αρμανσμπεργκ (Armansberg) ως πρόεδρος, πού ήταν πρώην Βαναρός ὑπουργός, δ Μάουρερ (Maurer), καθηγητής τῆς νομικῆς, και δ στρατηγός "Ευντεκ (Eydek), ἔβαλαν τίς βάσεις τοῦ κρατικοῦ οἰκοδομήματος τῆς 'Ελλάδας. Ωστόσο δέν κατόρθωσαν νά ἀποφύγουν τίς συγκρούσεις μέ τό δυσκολοπειθαρχητο λαό, πού ήρθαν νά κυβερνήσουν. Ἐγκαθίδρυσαν ἀπεριόριστη μοναρχία και μέ τήν αὐταρχική κυβέρνησή τους και τήν ἄγνοια, πού είχαν γιά τό λαό, ἔγιναν γρήγορα ἀντιπαθητικοί πρός αὐτόν. Σέ λίγο καιρό ἀρχισαν οι ἀντιζηλίες και οι μηχανορραφίες μεταξύ τους πού ἔκαμαν πιό δύσκολο τό ἔργο τους. Είσηγαγαν και ἐπέβαλαν στή χώρα μας τή γραφειοκρατία (πού δέρνει ως σήμερα τή χώρα μας).

"Ἡ ἀντιβασιλεία σκόνταψε κυρίως στό σκόπελο τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἀτάκτων στρατιωτῶν, πού ἐπειδή δέν ἴκανοποιοῦνταν, τράπηκαν στή ληστεία. Ἐπίσης μεγάλες δυσκολίες γέννησε τό ἐκκλησιαστικό ζήτημα, γιατί ή ἀντιβασιλεία δημιούργησε αὐτοκέφαλη 'Ελληνική 'Εκκλησία (1833), πού τό Οίκουμενικό Πατριαρχεῖο δέν τήν ἀναγνώριζε ώς τά 1850. Οι Βαναροί χτύπησαν μέ δραστηριότητα τήν ἀντίδραση, πού ἐκδηλώθηκε μέ μιά σειρά ἀπό στάσεις σέ διάφορα μέρη τῆς χώρας (Μάνη, Μεσσηνία, Ἀρκαδία). Ἐφτασαν μάλιστα στό ἀνοσιούργημα νά καταδικάσουν στά 1834 σέ θάνατο τόν Κολοκοτρώνη και τόν Πλαπούτα, γιατί τάχα συνωμοτοῦσαν ἐναντίον τους. Πρότυπο δικαστικής εύσυνειδησίας και ἀκεραιότητας θά μείνουν στούς αἰδνες δ πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου 'Α. Πολυζωίδης και δ δικαστής Γ. Τερτσέτης, πού ἀρνήθηκαν νά υπογράψουν τήν καταδικαστική ἀπόφαση. Πάντως οι ξένοι δέν τόλμησαν νά ἐκτελέσουν τήν καταδίκη τοῦ γέρου πολεμιστή τῆς ἀλευθερίας. Τήν ἀνώμαλη ἐκείνη κατάσταση φάνηκε γιά μιά στιγμή πώς θά τερμάτιζε ή ἐνηλικίωση τοῦ "Οθωνα.

‘Ο “Οθωνας καὶ ἡ αὐταρχική κυβέρνηση ὡς τά 1843

Οι ‘Αντιβασιλεῖς κυβέρνησαν τήν Έλλάδα ἀπολυταρχικά χωρίς Βουλή και
Σύνταγμα, ἀκολουθώντας τά χνάρια τοῦ Καποδίστρια. ‘Ο “Οθων συμπλήρωσε τά
εἰκοσι χρόνια του και ἐνηλικιώθηκε τό Μάιο τοῦ 1835, ἀλλά δυστυχῶς ἔξακολού-
θησε κι ἐκεῖνος τήν ἴδια αὐταρχική διακυβέρνηση. Δέ συγκάλεσε καμιά ἑθνική
συνέλευση ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ οὔτε Βουλή. Διόρισε “Ελληνες ὑπουργούς,
ἀλλά διατήρησε και τόν ἀντιδημοτικό “Αρμανσμπεργκ ὡς ἀρχιγραμματέα (Πρωθυ-
πουργό), πού ἀργότερα τόν ἀντικατάστησε μέ τόν Ρούτχαρτ. Προήδρευε ὁ Ἰδιος ὁ
“Οθων στό ὑπουργικό συμβούλιο, δηλαδή ἡ διοίκησή του ἦταν προσωπική κατά τό
ὑπόδειγμα τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων. Οι Βαναροί συνέχισαν νά κρατοῦν τίς ἀνώτε-
ρες θέσεις, ἀλλά πάντως ἔξαιτιας τῆς ἀνώτερης μορφώσεώς τους δούλευαν πιο ἀπο-
δοτικά γιά τόν τόπο ἀπό δόσο θά μποροῦσαν οἱ “Ελληνες κατά τήν ἐποχή ἐκείνη.
‘Αλλά αὐτό δέν ἀναγνωρίζοταν και ἡ ἐναντίον τους δυσαρέσκεια στρεφόταν ἐναν-
τίον τοῦ “Οθωνα, ὅστε και πάλι τάραξαν τήν Έλλάδα ἐπανειλημμένα στασιαστικά
κινήματα. Τελικά ὁ βασιλιάς κάτω ἀπό τήν πίεστη τῆς κοινῆς δυσαρέσκειας και
ὑποχωρώντας στίς ὑποδείξεις μερικῶν Προστατριῶν Δυνάμεων, διόρισε ἀνεπίσημα
στά 1838 Πρωθυπουργό “Ελληνα, τόν Κωνσταντίνο Ζωγράφο, πού ἐπίσημα ἦταν
‘Υπουργός τῶν ‘Εξωτερικῶν. Στά τέλη τοῦ 1839 τόν ἀπόλυτες και στή θέση του
διόρισε τόν ‘Ανδρόνικο Πάικο. Τέλος, μέ ἐνέργειες τοῦ “Αγγλου και Γάλλου ἀντι-
προσώπου διόρισε στίς ἀρχές τοῦ 1841 ἐπίσημα πιά ὡς Πρωθυπουργό τόν ἀγγλό-
φιλο ‘Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο.

Μεγάλες δυσκολίες δημιούργησε
στόν “Οθωνα ἡ μεγαλοϊδεατική ἔξωτερι-
κή πολιτική του, γιατί ὁ “Οθωνας, ὅπως
ἀργότερα και ἡ γυναίκα του ‘Αμαλία, κα-
τέβηκαν στήν Έλλάδα ἔχοντας δυσκολο-
πραγματοποίητα ἰδανικά. Ἡταν δηλαδή
δπαδοί τῆς «Μεγάλης Ἰδέας» (ὅ δρος
χρησιμοποιήθηκε γιά πρώτη φορά ἀπό
τόν Κωλέτη τόν ‘Ιανουάριο τοῦ 1844), για-
τί πίστευαν δτι μποροῦσαν νά διαλύ-
σουν γρήγορα τήν τουρκική αὐτοκρα-
τορία και νά φορέσουν τό στέμμα τῶν Βυ-
ζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Αὐτό ὅμως εἶχε
σοβαρές συνέπειες στή βασιλεία τοῦ
“Οθωνα, γιατί ἀπό τή μία τόν ἔφερε σέ
σύγκρουση μέ τήν Τουρκία, ἐνώ ἀπό τήν
ἄλλη ἔστρεψε ἐναντίον του ἐκεῖνες τίς
Δυτικές Δυνάμεις, πού είχαν ὑποστηρίξει
ἐπίσημα τήν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας.
Τέλος, δημιούργησε σοβαρές παρεξηγή-

‘Ο βασιλιάς “Οθωνας (1815-1866).

σεις άνάμεσα στό βασιλιά καί σ' αὐτούς πού πολιτεύονταν. Βλέποντας δηλαδή τούς πολιτικούς νά δσχολοῦνται ἐπιδεικτικά μέ ἀσήμαντα πράγματα, ήμέρα μέ τήν ήμέρα γινόταν ἀκόμη περισσότερο ἔγωιστής καί περισσότερο αὐταρχικός, πιστεύοντας πώς μόνον αὐτός καί ή Ἀμαλία δούλευναν γιά τό μεγαλεῖο τῆς Ἑλλάδας. Τέλος δμως μπροστά στή γενική δυσαρέσκεια καί μέ τήν παρακίνηση τῶν Μ. Δυνάμεων ἀπομάκρυνε βέβαια τούς Βαυαρούς, ἀλλά δέν ḥθελε νά συγκαλέσει τή Βουλή.

Στό μεταξύ γινόταν ἀργά βέβαια ἀλλά αἰσθητά μιά πρόοδος. Προτού νά ἐνηλικιώθει ἀκόμη δ "Οθων, τήν 1 Δεκεμβρίου τοῦ 1834 ή ἕδρα τῆς Κυβερνήσεως μεταφέρθηκε στήν Ἀθήνα· τό δοξασμένο παρελθόν της ήταν δ μοναδικός λόγος, πού προτιμήθηκε ἀπό ἄλλες πιό κατάλληλες πόλεις. Κατά τό τέλος τοῦ 1835 ἐπισκέφθηκε τήν Ἀθήνα δ πατέρας τοῦ "Οθωνα Λουδοβίκος καί βρήκε τή χώρα νά μπαίνει στό δρόμο τῆς τάξεως καί τῆς ἀνορθώσεως. Ἡταν παρών στήν κατάθεση τοῦ θεμέλιου λίθου τῶν ἀνακτόρων τοῦ γιοῦ του, πού σήμερα δονομάζονται **Παλιά Ἀνάκτορα**.

Ταυτόχρονα δμως ἀρχισαν οι ξένες δυνάμεις νά ἐπιδιώκουν νά ἀσκοῦν πολιτική ἐπιρροή καί ἔτσι ή Ἀθήνα είχε καταντήσει θέατρο μηχανορραφιῶν τῶν ξένων πρακτόρων. Καθεμιά δύναμη ζητοῦσε νά πάρει μέ τό μέρος της ἔνα ἀπό τά πιό ἰσχυρά κόμματα. "Υστερα ἀπό λίγο δ "Οθωνας πήγε στή Γερμανία καί κατά τά τέλη τοῦ 1836 παντρεύτηκε τή θυγατέρα τοῦ δούκα τοῦ "Ολδεμβούργου (ἐνός κρατιδίου τῆς Γερμανίας), πού ἐπρόκειτο νά γίνει ή δραστήρια Ἀμαλία.

‘Η ἐπανάσταση τῆς 3ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1843

Ἐκεῖνοι πού ἀντιδροῦσαν στήν αὐταρχική κυβέρνηση τοῦ "Οθωνα ζητοῦσαν συνταγματικές ἐλευθερίες καί γι' αὐτό τόν ἀντιπολιτεύονταν καί προετοίμαζαν ἐπανάσταση. Τήν δργάνωσαν κυρίως οἱ ἀρχηγοί τῶν δύο φατριῶν, τῆς ἀγγλικῆς καί τῆς γαλλικῆς, ἀλλά τήν ἐκτέλεσαν δ συνταγματάρχης τοῦ ἵππικου Δημήτριος Καλλέργης καί δ συνταγματάρχης **Γιάννης Μακρυγιάννης**, πού ἀργότερα προβιβάστηκε σέ στρατηγό. Πολιτικοί ἀρχηγοί της ήταν δ Ἀγδρέας Λόντος καί δ Ἀνδρέας Μεταξᾶς, πού ήταν καί οι δύο τους ἀγωνιστές τοῦ 1821. Πήραν μέ τό μέρος τους τό στρατό τῆς πρωτεύουσας καί κατόρθωσαν σχεδόν χωρίς νά χυθεῖ αἷμα νά συγκεντρωθοῦν τή νύχτα τῆς 2-3 Σεπτεμβρίου στήν πλατεία, πού βρίσκεται μπροστά στά ἀνάκτορα, καί νά ἔξαναγκάσουν τόν "Οθωνα νά ὑπογράψει διάταγμα, μέ τό δόπιο συγκαλοῦσε ἔθνική συνέλευση, γιά νά ψηφίσει Σύνταγμα. Γιά ἀσφάλεια τό ἵππικο είχε ζώσει δλόγυρα τά ἀνάκτορα καί δ συγκεντρωμένος ἔκει λαός φώναζε «Σύνταγμα!». Ἀπό τότε ή πλατεία μπροστά ἀπό τά ἀνάκτορα δονομάζεται **Πλατεία Συντάγματος** καί ἔνας ἀπό τούς δρόμους τῆς Ἀθήνας δόδος 3ης Σεπτεμβρίου, πού θεωρεῖται ή μέρα κατά τήν δροία γεννήθηκε τό ἐλληνικό Σύνταγμα. Ο "Οθων τελικά ἀναγκάστηκε νά ὑποκύψει καί δέχτηκε νά συγκληθεῖ ἔθνοσυνέλευση. Αὐτή κατάρτισε Σύνταγμα, πού ἐπικυρώθηκε καί ἐκδόθηκε ἀπό τόν "Οθωνα, δ ὅποιος τήν ἕδια μέρα μπροστά στήν ἔθνοσυνέλευση δρκίστηκε πώς θά τηρήσει τό Σύνταγμα.

Μέ τό Σύνταγμα αὐτό ἐγκαθιδρυόταν στήν Ἐλλάδα συνταγματική μοναρχία. Ἐπίσης ἀναγνώρισε ως νόμιμη τήν ἐπαναστατική κυβέρνηση, πού σχηματίστηκε στό μεταξύ μέ πρόεδρο τόν Ἀ. Μεταξᾶ. Στίς 7 Σεπτεμβρίου προκηρύχτηκαν καὶ ἐκλογές γιά Ἐθνοσυνέλευση.

Τό Σύνταγμα τοῦ 1844 δημιούργησε δυό κοινοβουλευτικά σώματα, τή Γερουσία, ἀπό 27 μέλη, πού είχαν ἡλικία πάνω ἀπό 40 χρόνια καὶ διορίζονταν ἰσόβια ἀπό τόν βασιλιά, καὶ τή Βουλή, πού ἀποτελούνταν ἀπό 80 μέλη μέ ἡλικία τουλάχιστο 30 χρονῶν. Τά δύο σώματα είχαν τή νομοθετική ἔξουσία, ἐνῶ δι βασιλιάς μέ τήν κυβέρνηση, πού τή διορίζε δ Ἰδιος, ἀσκοῦσε τήν ἐκτελεστική καὶ ἐπομένως συνέχιζε νά κυβερνᾶ, ὅπως καὶ πρωτύτερα.

Ἄπο τό 1844 δ "Οθων κυβέρνησε ως συνταγματικός μονάρχης, ἀλλά ἔξαιτιας τής ἴδιοσυγκρασίας καὶ ἀνατροφῆς του δέ συμπαθοῦσε τίς κοινοβουλευτικές συνήθειες. Μέ δική του Γερουσία προσπαθοῦσε μέ κάθε λογῆς μέσα νά ἐκλεγεῖ Βουλή φιλική πρός αὐτόν καὶ ἔτσι ἐπικρατοῦσε ἡ φιλοβασιλική πολιτική. Δύο πολιτικοί ὑπερεῖχαν ἀπό τούς ἄλλους ἐκείνη τήν ἐποχή, δ ὀρχηγός τής ἀγγλικῆς φατρίας Μαυροκορδάτος καὶ τής γαλλικῆς δ Κωλέτης. Τά κόμματα ἡταν προσωπικά, ἀλλά ὑπῆρχαν δυό ἀντίθετα πολιτικά προγράμματα καὶ δύο ἀντίθετες τάσεις. Ὁ Μαυροκορδάτος είχε τή γνώμη δτι οί "Ελληνες πρέπει νά κάμουν τό βασίλειό τους πρότυπο καλῆς διοικήσεως. Καί, ἀν τό κατόρθωναν αὐτό, σιγά σιγά θά ἔξασφαλίζαν τά μέσα γιά τήν προσάρτηση τής Κρήτης, τής Ἡπείρου καὶ τής Μακεδονίας. Ἀντίθετα δ Κωλέτης, πού είχε διατελέσει πρωθυπουργός ἀπό τό 1844 - 1847, είχε τή γνώμη δτι δ "Ελλάδα μέ κάθε θυσία θά ἔπρεπε πρῶτα νά ἐπιδιώξει τήν ἐπέκταση τοῦ βασιλείου καὶ δτι δτην ἐπέκταση θά ἀποκτοῦσε τά μέσα γιά τήν ἐσωτερική ἀνάπτυξη.

“Η ἐκθρόνιση καὶ ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ "Οθωνα

Ο "Οθων κυβέρνησε ἀνάμεσα σέ δυσκολίες. Στίς ἀρχές τοῦ 1854 (Ιανουάριος-Απρίλιος) κατά τόν Κριμαϊκό πόλεμο προκάλεσε ἐπαναστατικά κινήματα μέ ἐπικεφαλῆς τό Θεόδ. Γρίβα στήν "Ηπειρο, τό στρατηγό Χαζηπέτρο στή Θεσσαλία καὶ τό συνταγματάρχη Τσάμη Καρατάσο στό "Αγιο "Ορος. "Υστερα ἀπ' αὐτά τό Μάιο ἀγγλογαλλικός στόλος κατέπλευσε στόν Πειραιά, δπου ἀποβίβασε στρατό καὶ κατέλαβε τόν Πειραιᾶ. Οι "Αγγλογάλλοι ἀπόκλεισαν τήν Ελλάδα ἐπί μιά τριετία (1854-1857), πού δνομάζεται Κατοχή καὶ κατάστρεψε τό ἐμπόριο καὶ τή

"Η βασίλισσα Ἄμαλια (1818-1876).

ναυτιλία της. Τότε μεταδόθηκε άπό τά ξένα στρατεύματα στήν 'Ελλάδα φοβερή χολέρα και ή Κατοχή τραυμάτισε τό γόητρο τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Στά ἀνάκτορα ἐπικράτησε μεγάλη ταραχή, γιατί ὁ πρωτοστάτης τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1843 Δ. Καλλέργης, πού διορίστηκε ὑπουργός τῶν Στρατιωτικῶν στήν κυβέρνηση Μαυροκορδάτου, συνεργαζόταν μὲ τοὺς ξένους γιά τὴν ἐκθρόνιση τοῦ "Οθωνα. 'Η κυβέρνηση ἐκείνη μὲ χλευασμό δονομάστηκε ὑπουργεῖο (= κυβέρνηση) τῆς Κατοχῆς, ἀφοῦ τὴν εἰχαν ἐπιβάλει οἱ λεγόμενες προστάτιδες δυνάμεις. 'Η Κατοχή ἔκαμε τὸν "Οθωνον δημοφιλή, γιατί ἐδειξε τότε ἀξιοπέτεια καὶ περηφάνια ἀπέναντι στὶς ξένες Δυνάμεις.

Προτοῦ ἀναχωρήσουν οἱ ξένες Δυνάμεις ἀπό τὴν 'Ελλάδα (Φεβρ. 1857), ἡ κυβέρνηση τοῦ Μαυροκορδάτου ἀνατράπηκε καὶ σχημάτισε κυβέρνηση δ Δημ. Βούλγαρης. Στά χρόνια αὐτά ἀναπτύχθηκε καινούρια γενιά πολιτικῶν, πού ἡταν πιό θαρραλέοι καὶ ἀσκοῦσαν ισχυρή ἀντιπολίτευση, γιατί παραγκωνίζονταν ἀπό τοὺς βασιλόφιλους πολιτικούς." Ενας ἀπό τοὺς νεώτερους αὐτούς πολιτικούς ἡταν δ 'Επαμεινώνδας Δεληγιώργης, πού ἡταν ὁ ἐκφραστής τῶν φιλελεύθερων ἰδεῶν καὶ ἔγινε τό εῖδωλο τῆς ἐλληνικῆς νεολαίας.

Τίς ἐκλογές στά 1861 τίς κέρδισαν σὶ φίλοι τοῦ στέμματος, ἀλλά ἡ κοινή γνώμη ἄρχισε νά στρέφεται ἐναντίον τοῦ "Οθωνα γιά τίς ἐπεμβάσεις του. Αὐτός ἀντιμετώπισε τὴν ἔντονη διαμαρτυρία ἀλλάζοντας τὸν αὐλόφιλο πρωθυπουργό 'Αθ. Μιαούλη, τό γιό τοῦ ναυάρχου, μέ τό γιό τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, τό Γενναῖο Κολοκοτρώνη. Τότε ἡ ἀντιπολίτευση ξεσήκωσε στάσεις σὲ διάφορα μέρη, ἀλλά ἡ πιό σοβαρή ἡταν ἡ στάση τῆς φρουρᾶς τοῦ Ναυπλίου, πού καταπνίγηκε μέ αίματοχυσία. 'Ο "Οθων τότε ἀποφάσισε νά κάμει περιοδεία στήν 'Ελλάδα, γιά νά ξανακερδίσει τὴν ἀγάπη τοῦ λαοῦ, γιατί θυμόταν τίς ζωηρές ἐκδηλώσεις συμπάθειας κατά τίς προηγούμενες περιοδείες του. Τήν 1 'Οκτωβρίου τοῦ 1862 ἀναχώρησε ἀπό τὸν Πειραιά πάνω στή θαλαμηγό του μαζί μέ τή βασίλισσα καὶ ἐπισκέφτηκε πρῶτα τή Μεσσηνία καὶ τή Λακωνία.

'Αλλά ὅστερα ἀπό μερικές ἡμέρες μέ τὴν ὑποκίνηση τοῦ Δημ. Βούλγαρη δ Θεόδωρος Γρίβας ξεσήκωσε σέ ἐπανάσταση τό φρούριο τῆς Βόνιτσας καὶ ἀκολούθησαν τό παράδειγμά του τό Μεσολόγγι καὶ ἡ Πάτρα. "Οταν δ 'Οθων ἀποφάσισε νά γυρίσει βιαστικά στήν 'Αθήνα, είχε ἐπαναστατήσει πιά καὶ αὐτή. 'Ο Δεληγιώργης ὡς ἐκπρόσωπος τῶν ἐπαναστατῶν δημοσίευσε προκήρυξη, μέ τήν δόπια ἀνάγγειλε τήν κατάλυση τῆς βασιλείας τοῦ "Οθωνα καὶ τή σύγκληση 'Εθνοσυνελεύσεως. Σχηματίστηκε τότε προσωρινή κυβέρνηση ἀπό τό Βούλγαρη, τόν Κανάρη καὶ τό Ρούφο (10 'Οκτωβρίου 1862). 'Ο λαός τῆς πρωτεύουσας γιόρτασε τή νίκη μέ φωνές, μέ διαδηλώσεις καὶ πυροβολισμούς. Κι ὅταν τά χαράματα τῆς 11 'Οκτωβρίου ἔφτασε στόν Πειραιά ἡ βασιλική θαλαμηγός, τήν ὑποδέχτηκε ἔνα μανιασμένο πλῆθος μέ φωνές καὶ ἀπειλές.

"Ολη τή νύχτα δ 'Οθωνας σκέφτηκε πάνω στή θαλαμηγό του καὶ τήν ἀλλη μέρα (12 'Οκτωβρίου) ἀναχώρησε μέ ἀγγλικό καράβι στή Βενετία γιά τή Βαυαρία. 'Εξάλλου καὶ οἱ πρεσβευτές τῶν ξένων Δυνάμεων τόν είδοποίησαν δτὶ ἡ ἐπανάσταση

έπικράτησε πιά και τόν συμβούλεψαν νά άναχωρήσει άπό τήν Έλλαδα. Ωστόσο ή άλληλογραφία τοῦ "Οθωνα, δταν διαβάστηκε. έδειξε τή μεγάλη άγάπη πού ἔτρεφε γιά τήν Έλλαδα. "Εζησε πέντε χρόνια στήν έξορία φορώντας τήν έλληνική στολή και φέρνοντας συχνά στό νοῦ του τήν Έλλαδα. Ό τάφος του βρίσκεται σέ κάποια έκκλησία τοῦ Μονάχου μέ ταριχευμένο τό σῶμα του.

"Υστερα άπό τήν έκθρονιση και τήν άπομάκρυνση τοῦ "Οθωνα, άκολούθησε τέλεια άναρχια, γιατί οι δυό άντιπαλες φατρίες άπό μίμηση τής γαλλικῆς έπαναστάσεως δύναμαζαν τούς έαυτούς τους 'Ορεινούς και Πεδινούς και ώς τόν έρχομό τοῦ νέου βασιλιά πάλεψαν στήν πρωτεύουσα γιά τό ποιά θά έπικρατήσει. Γι' αυτό χύθηκε άρκετό αίμα και έγιναν πολλές άσχημιες.

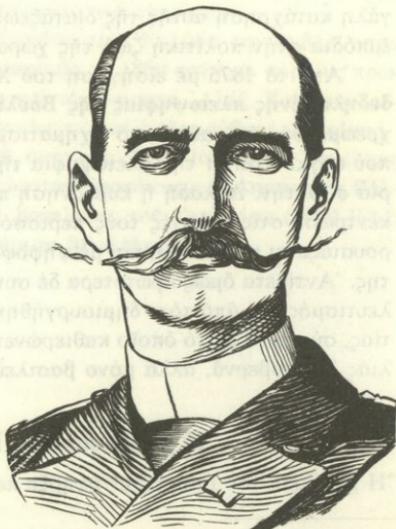
II. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑ

'Ο Γεώργιος ὁ Α'

Στίς 10 Δεκεμβρίου τοῦ 1862 συνεδρίασε στήν Αθήνα ή δεύτερη Εθνοσυνέλευση, γιά νά άναθεωρήσει τό Σύνταγμα και νά άποφασίσει γιά τήν έκλογή τοῦ νέου βασιλιά. "Υστερα άπό τρεῖς μῆνες οι Μ. δυνάμεις πρότειναν στήν Έλλαδα ώς βασιλιά τό Γεώργιο, δευτερότοκο γιό τοῦ τότε Διαδόχου και κατόπιν βασιλιά τής Δανίας Χριστιανού, πού ή Εθνοσυνέλευση τόν έξέλεξε διμόφωνα και ήρθε στήν Έλλαδα τόν Οκτώβριο τοῦ 1863.

Ο νέος βασιλιάς ήταν ένας νεαρός 17 χρονών. Άλλα αυτή τή φορά τό πείραμα τής έκλογῆς ένός νεαροῦ βασιλιά θά πετύχαινε περισσότερο. Ό βόρειος πρίγκιπας ήταν πιό τυχερός κατά τή βασιλεία του στήν Έλλαδα. Ό Γεώργιος ήταν φιλειρηνικός βασιλιάς και ώς τό τέλος έμεινε νηφάλιος και ψύχραιμος βόρειος άναμεσα στόν πολυτάραχο και ευερέθιστο λαό του. Μέ άξιοσημείωτη έξυπνάδα κατάλαβε τό χαρακτήρα τῶν υπηκόων του και τούς κυβέρνησε μέ έπιδεξιότητα.

Μέ τήν εύκαιρια τής άνοδου του στό θρόνο και έπειτα άπό σκληρό άγώνα τῶν 'Επτανησίων πατριωτῶν ή 'Αγγλια, πού κατείχε τά 'Επτάνησα ἐπί 50 χρόνια, πείστηκε δτι ήταν συμφερότερο γι' αυτήν νά άποχωριστεῖ άπό τίς κτήσεις της και έτσι τίς παραχώρησε έπίσημα στήν Έλλαδα

Ο βασιλιάς Γεώργιος ὁ Α' (1845-1913).

στις 21 Μαΐου τοῦ 1864. Τήν ήμέρα αὐτή ύψωθηκε στήν άκρόπολη τῆς Κέρκυρας ἡ ἐλληνική σημαία καὶ γι' αὐτό ἡ 21η Μαΐου θεωρεῖται ήμέρα τῆς ἑνώσεως καὶ γιορτάζεται ἡ ἐπέτειός της. (Ἡ τελική συνθήκη ἀνάμεσα στήν 'Αγγλία καὶ τήν 'Ελλάδα είχε ὑπογραφεῖ στις 17 Μαρτίου τοῦ 1864.) Τότε δὲ βασιλιάς Γεώργιος ἐπισκέφθηκε τά 'Επτάνησα καὶ σέ λίγο 84 'Επτανήσιοι βουλευτές μπήκαν στήν 'Εθνική Συνέλευση τῆς 'Αθήνας. Ἀνάμεσά τους ἦταν καὶ ὁ φλογερός ποιητής 'Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, πού ἦταν ἔνας ἀπό τοὺς πρωταγωνιστές γιὰ τήν "Ἐνωση τῶν 'Επτανήσων μὲ τὴν 'Ελλάδα.

Τό Σύνταγμα τοῦ 1864

Στὸ μεταξύ είχε ἀποκορυφωθεῖ τὸ φατριαστικὸ πνεῦμα στή συνέλευση, τρεῖς κυβερνήσεις ἔπεσαν μέσα σέ ἐννιά μῆνες καὶ ἡ ψήφιση τοῦ Συντάγματος προχωροῦσε πάρα πολὺ ἀργά. Ὁ βασιλιάς ἀπαίτησε τότε μέ διάγγελμα τήν ψήφιση τῶν ὑπόλοιπων ἄρθρων μέσα σέ 10 μέρες, ἀπειλώντας πώς θά ἐγκαταλείψει τή χώρα. "Ἐτσι στις 17 Ὁκτωβρίου τῷ 1864 ψηφίστηκε τό δεύτερο Σύνταγμα τῆς ἀνεξάρτητης 'Ελλάδος, πού ἐπρόκειτο νά κρατήσει περισσότερο, γιατί ἰσχυσε ὡς τά 1911.

Τό Σύνταγμα τοῦ 1864 καθιέρωσε τή Συνταγματική Βασιλεία καὶ εἰσήγαγε τό σύστημα τῆς μιᾶς Βουλῆς, πού ἐκλεγόταν μέ καθολική ψηφοφορία, ἀλλά κατάργησε τή Γερουσία. Μά ἦταν ἀστοχη ἡ διάταξη πού δριζε πώς ἡ ἀπαρτία τῆς Βουλῆς ὑπολογίζεται μέ βάση τούς μισούς βουλευτές καὶ ἔναν περισσότερο, γιατί ἔδωσε τήν εὐκαιρία νά παρεμποδίζονται οἱ ἐργασίες τῆς Βουλῆς. "Ἐτσι ἔγινε μεγάλη κατάχρηση αὐτῆς τῆς διατάξεως, μέ ἀποτέλεσμα νά παρεμβάλλονται σοβαρά ἐμπόδια στήν πολιτική ζωή τῆς χώρας.

"Ἀπό τό 1875 μέ εἰσήγηση τοῦ Χαρίλαου Τρικούπη καθιερώθηκε ἡ ἀρχή τῆς δεδηλωμένης πλειοψηφίας τῆς Βουλῆς. Σύμφωνα μ' αὐτήν δὲ βασιλιάς είναι ὑποχρεωμένος νά ἀναθέτει τό σχηματισμό κυβερνήσεως στόν ἀρχηγό τοῦ κόμματος, πού συγκεντρώνει τήν πλειοψηφία τῆς Βουλῆς καὶ πού ἀποδεικνύεται μέ ψηφοφορία σ' αὐτήν. Δηλαδή ἡ κυβέρνηση πρέπει νά προέρχεται ἀπό τό κόμμα, πού συγκέντρωσε στίς ἐκλογές τούς περισσότερους βουλευτές καὶ κατόπιν πρέπει νά παρουσιάζεται στή Βουλή καὶ μέ ψηφοφορία νά ἀποδεικνύει διτί ἔχει τήν ἐμπιστοσύνη της. "Αντίθετα δμως πρωτύτερα δέ συνέβαινε αὐτό. "Ἐτσι καθιερώθηκε δὲ Κοινοβουλευτισμός καὶ ἀπό τότε δημιουργήθηκε τό καθεστώς τῆς Βασιλευόμενης Δημοκρατίας, σύμφωνα μέ τό δόπονο καθιερώνεται ἡ ἀρχή τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας καὶ δὲ βασιλιάς δέν κυβερνᾷ, ἀλλά μόνο βασιλεύει.

Ἡ βασιλεία τοῦ Γεωργίου τοῦ Α'

"Ἡ βασιλεία τοῦ Γεωργίου* ύπηρξε πολύ μακροχρόνια, κράτησε πενήντα περί-

* Τά γεγονότα, πού συνέβηκαν σ' αὐτήν, ἔξιστορούνται στό κεφάλαιο «Ἀνατολικό Ζήτημα», πού ἀκολουθεῖ.

που χρόνια, κατά τά δποῖα ή πολιτική ζωή της χώρας ήταν ταραγμένη και οι κομματικοί άγῶνες διεξάγονταν μέ πάθος.

Κατά τήν περίοδο αυτή στήν πολιτική ζωή της χώρας κυριαρχούν δύο σπουδαία προβλήματα, τό 'Εθνικό και τό Οικονομικό. "Οσον άφορά τό πρώτο πρόβλημα παρατηρούμε ότι ένα μεγάλο μέρος του 'Ελληνισμού έξακολουθούσε νά βρίσκεται κάτω άπό τόν τουρκικό ζυγό. "Εμπαινε έτσι τό ζήτημα της άπελευθερώσεως τών άλυτρων 'Ελλήνων και της πραγματοποίησεως της έθνικης ένωσεως. Στήν έποχή τού 'Οθωνα έπιδιωκόταν ή ρομαντική και άπραγματοποίητη ίδέα της άνασυστάσεως της Βυζαντινής αύτοκρατορίας. Τώρα δύμως ή «Μεγάλη Ιδέα» τού 'Ελληνισμού έντοπιζόταν στή δίκαιη διεκδίκηση δρισμένων έπαρχιών της τουρκικής αύτοκρατορίας, σπως της Κρήτης, της Θεσσαλίας, της Ήπείρου και της Μακεδονίας, στίς δύοις τό έλληνικό στοιχείο διατηρούσε καθαρή πλειοψηφία. 'Επομένως ή «Μεγάλη Ιδέα» τώρα πιά και άπολυτα δίκαιη ήταν και πραγματοποίηση.

'Εξάλλου τό οικονομικό πρόβλημα παρουσίαζε πάντοτε μεγάλη δύντητα, γιατί ή 'Ελλάδα άπό βιομηχανική άποψη βρισκόταν σέ πρωτόγονη κατάσταση. 'Έτσι ήταν ύποχρεωμένη νά εισάγει ξένα προϊόντα, ένων ή χώρα έξαρτιόταν άπό τό ξένο κεφάλαιο μέ δύλα τά δυσάρεστα άποτελέσματα, πού προκύπτουν άπό αυτή τήν κατάσταση. Τά έξοδα τού Δημοσίου άντιμετωπίζονταν άπό τίς έλληνικές κυβερνήσεις μέ δάνεια άπό τό έξωτερικό, ένων ή δανειακή πολιτική τού Κράτους, περιπλέκοντας τά πράγματα, άποτελούσε ένα άπό τά πιό σοβαρά ζητήματα γιά τή χώρα.

Κατά τή μακροχρόνια βασιλεία τού Γεωργίου τήν 'Ελλάδα τήν κυβέρνησαν τρεῖς γενιές πολιτικῶν. 'Η πρώτη φτάνει περίπου ώς τά 1880 και έχει κύριους πρωταγωνιστές τόν 'Υδραιο Δημήτριο Βούλγαρη και τό Μανιάτη 'Αλέξ. Κουμουνδούρο. Κατόπιν έρχονται ό 'Επαμεινώνδας Δεληγιώργης και ό Θρασύβουλος Ζαΐμης.

Στή δεύτερη γενιά, πού φτάνει ώς τά 1909, άνήκουν οι δύο αντίπαλοι Χαρίλαος Τρικούπης και Θεόδ. Δηλιγιάννης και οι Γεώργιος Θεοτόκης και Δημήτριος Ράλλης. Στήν τρίτη και τελευταία περίοδο της βασιλείας τού Γεωργίου (1909-1913) κυριαρχεῖ ή μορφή και ή δράση τού 'Ελευθέριου Βενιζέλου.

Ο Καβάλας ήταν ο πρώτος λόφος στην Ελλάδα που περιήλθε στην ιδέα του πραγματοποίησης του εθνικού στρατού της ρωμαϊκής αρχαιότητας. Ο πρώτος λόφος που προστέθη στην Ελλάδα ήταν ο Καβάλας.

ΠΕΜΠΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΤΑ ΝΕΩΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΚΓ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ ΩΣ ΤΟ ΓΑΛΑΓΟΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ (1815-1870)

‘Η συντηρητική άντιδραση’

“Οπως ήταν έπόμενο, υστέρα άπό τίς μακροχρόνιες άναστασεις οι λαοί της Εύρωπης πόθησαν τήν ήσυχια. Ή πάρα πολύ μεγάλη προσπάθεια τής προηγούμενης γενιάς γιά τή ρύθμιση τῶν προβλημάτων τοῦ κράτους σύμφωνα μέ τὸν δρόδο λόγο φάνηκε πώς άπότυχε υστέρα άπό τήν πτώση τοῦ Ναπολέοντα και τήν ἐπικράτηση τῶν συμμάχων. Οι ἄνθρωποι ξαναγύρισαν μέ νοσταλγία στή χριστιανική θρησκεία και γιά κάμποσον καιρό φάνηκε διτί ἐπικράτησαν δ κλῆρος και η παλιά βασιλεία. Άπο ρομαντική διάθεση δ τσάρος Ἀλέξανδρος συνέλαβε τό σχέδιο τής Ιερῆς Συμμαχίας, πού τή μεταχειρίστηκε δ Μέττερνιχ, γιά νά καταπνίξει κάθε φιλελεύθερο κίνημα και κάθε καινούρια ίδεα. Τήν περίοδο άπό τό Συνέδριο τής Βιέννης ώς τά 1848 τή χαρακτηρίζει ή κυριαρχία τοῦ Μέττερνιχ στήν Εύρωπη.

‘Ο Κλεριάν Μέττερνιχ (Metternich, 1773-1859) ήταν Γερμανός άπό τό Ρήνο. Μπήκε στήν υπηρεσία τής αὐτοκρατορίας τῶν Ἀψβούργων, ζεχώρισε άπό τούς ἄλλους και ἀνέβηκε στά ἀνώτατα ἀξιώματα. Ήταν ἀλαζόνας σέ υπερβολικό βαθμό, περιφρονούσε τούς σύγχρονούς του διπλωμάτες και τούς δνόμαζε μωρούς, φτωχούς, δνειροπόλους και ἀκροβάτες. Μισούσε τήν Ἐπανάσταση, πού γ' αὐτόν ήταν «μιά θύρα, πού είχε ἀνοιχτό τό φάρυγγα, γιά νά καταπιεῖ τήν κοινωνική τάξη».

‘Ο Μέττερνιχ ήταν δ στυλοβάτης τής άντιδράσεως και κατόρθωσε νά καταπνίξει τό φιλελεύθερο ρεῦμα άπό τό 1815 ώς τό 1848. Καθιέρωσε τό ἀστυνομικό σύ-

στημα, μέ τό δόποιο κυνήγησε στό έσωτερικό τούς διπάδους τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν, καὶ στήν ἔξωτερική πολιτική ἀκολουθοῦσε τήν ἀρχή τῆς ἐπεμβάσεως στά ξένα κράτη, γιά νά καταπνίγει τίς ἐπαναστάσεις. Αὐτό δονομάστηκε «Σύντημα Μέττερνιχ». "Ετσι καταπνίγηκαν ή ἐπανάσταση τῆς Νεαπόλεως (1821) ἀπό τὸν αὐστριακὸν στρατό καὶ ή ἐπανάσταση τῆς Ἰσπανίας ἀπό τὸ γαλλικό (1823). Και, δταν ἔσπασε ή Ἑλληνική ἐπανάσταση, ὁ Μέττερνιχ καὶ οἱ διπλωμάτες τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας τήν καταπολέμησαν πολύ σκληρά.

Οι Βουρβόνοι στή Γαλλία – Η ἐπανάσταση τοῦ Ιουλίου

‘Η ἀντίδραση ἐπικράτησε καὶ στή Γαλλία. Οι Βουρβόνοι καὶ οἱ εὐγενεῖς «μετανάστες», πού τούς ξανάφεραν οἱ σύμμαχοι πίσω στή Γαλλία, τίποτε δέν είχαν διδαχτεῖ καὶ τίποτε δέν είχαν ξεχάσει στήν ἔξορια. Νόμιζαν δτι ήταν δυνατό νά ἀναστήσουν τήν πρίν ἀπό τό 1789 Γαλλία. ‘Ἐν τούτοις δούλοδοικοί ΙΗ’ ἀναγκάστηκε νά παραχωρήσει Σύνταγμα, πού δονομάστηκε «Χάρτης» γιατί οἱ εὐγενεῖς ήθελαν νά ἀποφύγουν ἐκφράσεις τῶν ἐπαναστατικῶν χρόνων. ‘Ἐνδο δμως δο βασιλιάς ήθελε νά σεβαστεῖ τό Σύνταγμα καὶ νά κρατήσει μόνο τούς τύπους τῆς παλιᾶς ἀπολυταρχικῆς βασιλείας, μιά μερίδα ἀσυμβίβαστων, πού δονομάζονταν ultras, μὲ ἐπικεφαλῆς τόν ἀδελφό τού βασιλιᾶ, τόν πρίγκιπα Κάρολο, τό γνωστό φανατικό ἔχθρό τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ήθελε νά ξαναφέρει στή ζωή τά χρόνια τῆς ἀπειρότητης μοναρχίας. Γι’ αὐτούς ἐλεγαν πώς είναι: βασιλικότεροι κι ἀπό τό βασιλιά (plus royalistes que le roi).

‘Η ἀντίδραση ἐναντίον τῶν Βουρβόνων καὶ τῶν εὐγενῶν ἔφθασε σέ μεγάλη ἔνταση, δταν ἀνέβηκε στό θρόνο δο ἀδελφός τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ’ ως Κάρολος Ι’ (1824). ‘Ἡ κυβέρνηση νομίζοντας πώς μέ τίς πολεμικές ἐπιτυχίες θά κέρδιζε τή συμπάθεια τῆς κοινῆς γνώμης, ἀνάλαβε νά κατακτήσει τό ‘Αλγέρι. Γι’ αὐτό ἀποβιβάστηκε γαλλικός στρατός καὶ κατέλαβε στά 1830 τή χώρα. Οἱ ἐκλογές δμως είχαν δυσμενή ἀποτελέσματα γιά τήν κυβέρνηση. Τότε δο βασιλιάς μέ τρεῖς διατάξεις κατάργησε τήν ἐλευθερία τού τύπου, διάλυσε τή νέα Βουλή καὶ περιόρισε τήν ἐλευθερία τῶν ἐκλογῶν.

Οι αὐθαιρεσίες αὐτές προκάλεσαν ἐπανάσταση στήν πρωτεύουσα. ‘Ὁ βασιλικός στρατός նστερα ἀπό τρεῖς ημέρες μάχη νικήθηκε καὶ ἐπικεφαλῆς τῆς έθνο-

φρουρᾶς ἐμφανίστηκε πάλι ὁ Λαφαγιέτ. Ὁ Κάρολος δραπέτευσε στό Λονδίνο και οἱ δύο Βουλές ἔδωσαν τό στέμμα στό Λουδοβίκο Φίλιππο, τό γιό τοῦ ἔακουστοῦ ἀπό τή μεγάλη Ἐπανάσταση δούκα Φιλίππου τῆς Ὀρλεάνης (Philippe l'Egalité).

Αὐτή εἶναι ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Ιουλίου τοῦ 1830 πού ἔδωσε τό σύνθημα γιά μιά σειρά ἀπό ἐπαναστάσεις στήν Εὐρώπη. Τό Βέλγιο ἐπαναστάτησε, ἀποσπάστηκε ἀπό τήν Ὀλλανδία και ἔγινε ἀνεξάρτητο βασίλειο μέ βασιλιά τό Λεοπόλδο τοῦ Σάξ-Κόμπουργκ, πού μέ τό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τοῦ 1830 εἶχε προταθεῖ γιά τόν ἑλληνικό θρόνο. Ἐπίσης ἡ Πολωνία ἐπαναστάτησε ἐναντίον τοῦ Τσάρου. Ἀλλά ὅστερα ἀπό τίς πρῶτες ἐπιτυχίες ὑπόκυψαν οἱ Πολωνοί και ἀπό τότε ἡ χώρα ἔγινε ρωσική ἐπαρχία. Τήν ἐπανάσταση τῆς Πολωνίας τήν κατάπνιξε εύκολα ὁ αὐστριακός στρατός.

Ἡ γαλλική ἐπανάσταση τοῦ Φεβρουαρίου (1848)

Ὁ Λουδοβίκος Φίλιππος βασίλεψε εἰρηνικά, ἔχοντας ὡς στήριγμα τή μεσαία ἀστική τάξη. Γι' αὐτό τόν ὄνόμασαν «Ἀστό Βασιλιά». Αὐτός παραχώρησε πιό φιλελεύθερο Σύνταγμα και ἐπέκτεινε τό δικαίωμα τῆς ψήφου. Εἶχε ὅμως ἰσχυρή ἀντίδραση ἀπό τή μιά τούς Νομιμόφρονες (Legitimistes), δηλαδή τούς δπαδούς τῶν Βουρβόνων, κι ἀπό τήν ἄλλη τούς Βοναπαρτιστές και τούς Δημοκρατικούς. Ὄταν ὅμως ὁ βασιλιάς ἐκμεταλλεύτηκε μερικές ἀπόπειρες, πού ἔγιναν ἐναντίον τῆς ζωῆς του, και ἐπιχείρησε νά περιορίσει τίς ἐλευθερίες, ἀποξενώθηκε ἀπό τή μεσαία ἀστική τάξη, πού ἥθελε «τό βασιλιά νά βασιλεύει και νά μήν κυβερνᾶ». Τήν κατάσταση τή χειροτέρεψε μιά φοβερή οἰκονομική κρίση. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1848 μέ αίματηρη σύγκρουση στούς δρόμους τοῦ Παρισιοῦ ἀνάγκασε τό βασιλιά νά φύγει στήν Ἀγγλία. Ἡ προσωρινή κυβέρνηση, πού σχηματίστηκε, συγκάλεσε Ἐθνοσυνέλευση και ἀνακήρυξε τή δημοκρατία, γιατί ἡ Ἐπανάσταση εἶχε χαρακτήρα ἀντιβασιλικό και σκόπευε νά γενικεύσει τά πολιτικά δικαιώματα και τίς ἐλευθερίες. Γι' αὐτό ἄλλωστε ἡ Φεβρουριανή Ἐπανάσταση τοῦ 1848 εἶχε σοβαρότατο ἀντίκτυπο σέ πολλά σημεῖα τῆς Εὐρώπης και τερμάτισε τήν πολιτική ζωή τοῦ Μέτερνιχ.

Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ναπολέοντα Γ'

Ἡ δεύτερη γαλλική δημοκρατία εἶχε πολύ σύντομη ζωή. Πρόεδρός της ἐκλέχτηκε τό Δεκέμβριο τοῦ 1848 ὁ Λουδοβίκος Ναπολέοντας, γιός τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντα. Αὐτός ὅστερα ἀπό τρία χρόνια μέ πραξικόπημα ἔγινε κύριος τῆς καταστάσεως, ἔανάφερε στή ζωή τό Σύνταγμα τοῦ 1799 και τό Δεκέμβριο τοῦ 1852 μέ ἀπόφαση τῆς Γερουσίας ἀνακτόρυχτηκε κληρονόμικός αὐτοκράτορας τῶν Γάλλων. Ὁ λαός μέ ἐφτάμισι ἑκατομμύρια ψήφους ἐπικύρωσε τήν ἐκλογή και ἔτσι γιά δεύτερη φορά προηλθε ἀπό τή δημοκρατία ἡ αὐτοκρατορική ἔξουσία.

Ο γαλλικός λαός έλπιζε πώς μέ τό νέο Σύνταγμα θά ζούσε μέρες παλιας δόξας και ήρθαν στιγμές, κατά τις οποίες η νέα αυτοκρατορία φάνηκε έξωτερικά δι τι κυριαρχεῖ στήν Εύρωπη. Ο Ναπολέων Γ' θέλησε νά στηρίξει τήν κυριαρχία του στό στρατό και γι' αυτό δούλεψε, γιά νά δημιουργήσει νέο αυτοκρατορικό στρατό, άλλα ήταν μέτριος στρατηγός.

Ανεβαίνοντας στό θρόνο είχε διακηρύξει δι τι αυτοκρατορία σημαίνει ειρήνη (L'empire c'est la paix). Άλλα μπλέχτηκε σέ πολλούς πολέμους και τότε διασκευάζοντας τή φράση του πρός τό γελοίο είπαν: «L'empire c'est l'épée = ή αυτοκρατορία σημαίνει ξίφος». Φάνηκε πώς τούς ήγεμόνες, πού είχαν νικήσει τό Ναπολέοντα, τούς ταπείνωσε μέ τή σειρά τόν έναν υστερα άπό τόν άλλο. Στή Σεβαστούπολη τής Κριμαίας νίκησε τόν τσάρο Νικόλαο και στό Σολφερίνο τής Ιταλίας τόν αυτοκράτορα τής Αύστριας (1859). Συντρίφτηκε δημος, ήταν προσέβαλε τό βασιλιά τής Πρωσίας (1870).

Ο Ναπολέοντας δ Γ' μερικά Η
Θι παν δημι μεταποέ
μετριανότητα μεταποέ Η' μερικού Η'

Η πολιτική άναπτυξη τής Αγγλίας

Μπροστά στίς νέες άπαιτήσεις και τίς νέες άνάγκες, πού γέννησαν δ ΙΙΙ' αίώνας και ή γαλλική έπανάσταση, τό πολίτευμα τής Αγγλίας φαινόταν τώρα πιά ξεπερασμένο. Η Αγγλία μέ πεῖσμα καταπολέμησε τή Γαλλία, γιατί ή έπανάστασή της κατατρόμαξε τούς προνομιούχους εύγενεις. Όταν δημος έλειψε πιά δ φόβος νά κυριαρχήσει ή Γαλλία στήν Εύρωπη, οι "Αγγλοι προχώρησαν μέ άποφασιστικότητα σέ μεταρρυθμίσεις και κατόρθωσαν χωρίς βίαιες κρίσεις άλλα σιγά σιγά νά μεταρρυθμίσουν πρός τό τελειότερο τήν κρατική μηχανή, πού άπό τότε δούλεψε άψογα.

Η πρώτη μεταρρύθμιση ήταν ή λεγόμενη «Χειραφέτηση τῶν καθολικῶν». Οι καθολικοί μέ άρχηγό τόν περίφημο Ιρλανδό Ο'Κόννελ (O'Connell) πέτυχαν (1829) νά καταργηθούν δλα τά μέτρα πού ίπτηραν έναντιον τους και άπόκτησαν τό δικαίωμα νά έκλεγουν και νά έκλεγονται και νά διορίζονται σέ δημόσιες θέσεις. "Υστερα άπ' αυτό οι "Αγγλοι φιλελένθεροι πέτυχαν τήν έκλογική μεταρρύθμιση. "Ως τά 1832 τό έκλογικό σύστημα τής Αγγλίας ήταν πολύ άριστοκρατικό και μεγάλο μέρος τού λαού άποκλειόταν άπό τό δικαίωμα τής ψήφου. Η έκλογική μεταρρύθμιση κατορθώθηκε μέ σκληρό άγώνα μέ άρχηγό τό λόρδο Γκρέι (Grey). Τό δικαίωμα τής ψήφου έπεκτάθηκε σέ τρεις φάσεις, στά 1832, στά 1885 και στά 1885 και έτσι αύξη-

Οηκε δ ἀριθμός τῶν ἐκλογέων. Δέ γενικεύτηκε ὅμως γιά δλους καὶ μέ δυσκολία, ὑστερα ἀπό τὸν πρᾶτο παγκόσμιο πόλεμο, οἱ Ἀγγλοι ἐκτίμησαν τὴν νέαν κατάσταση, δέχτηκαν τήν καθολικήν ψηφοφορίαν καὶ ἔδωσαν τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου καὶ στίς γυναικες.

Τρίτη μεταρρύθμιστη εἶναι ἡ οἰκονομική. Οἱ Ἀγγλοι βιομήχανοι μὲ σκληρῷ ἐπίσης ἀγώνα πέτυχαν τήν «Ἐλεύθερη Συναλλαγῆ» (Free trade). Στά 1846 καταργήθηκε ὁ νόμος γιά τὰ σιτηρά, ποὺ ἀπαγόρευε τήν εἰσαγωγήν σιταριοῦ ἀπό τὸ ἔξωτερικό καὶ συντελοῦσε στή μεγάλῃ ἀκρίβεια τοῦ ψωμιοῦ. Ἀπό αὐτὸ πιεζόταν φοβερά, ἡ ἐργατική τάξη. Ἀντίθετα, οἱ διπάδοι τῆς ἐλεύθερης συναλλαγῆς, ποὺ δονομάστηκαν «Σχολή τοῦ Μάντσεστερ», είχαν τή γνώμη δτι μέ τήν εἰσαγωγήν σιταριοῦ ἀπό τὸ ἔξωτερικό θά καλυτέρευε ἡ θέση τοῦ ἐργάτη καὶ θά ἀναπτυσσόταν ἡ βιομηχανία. Σέ λίγο ἡ ἀρχή τῆς ἐλεύθερης συναλλαγῆς στήν Ἀγγλία θριάμβευε ἐντελῶς καὶ τό παράδειγμά της τό μιμήθηκαν ἡ Γαλλία καὶ οἱ ἄλλες Δυνάμεις. Ἐτσι τό σύστημα τοῦ μερκαντιλισμοῦ κατέρρευσε κατά τά μέσα τοῦ ΙΘ' αἰώνα. Στίς ἐπόμενες δεκαετίες ἡ βιομηχανία ἀναπτύχθηκε στήν Ἀγγλία σέ κολοσσαῖο βαθμό. Ἐπίσης οἱ ἐξαγωγές πολλαπλασιάστηκαν, δ ἐμπορικός στόλος ἀπό χρόνο σέ χρόνο μεγάλωνε καὶ οἱ ἀποικιακές κτήσεις ἐπεκτάθηκαν στίς τρεῖς ἡπείρους. Αὐτά δλα ἔγιναν στή μακροχρόνια βασιλεία τῆς βασίλισσας Βικτορίας.

Ἡ Βικτορία βασίλεψε ἀπό τό 1837 ως τό 1902. Ἡ βασιλεία της, ποὺ γέμισε τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΘ' αἰώνα, εἶναι μιά ἀπό τίς πιό λαμπρές περιόδους τῆς βρετανικῆς Ἰστορίας. Ἡ Βικτορία ἦταν ἀπλή, σοβαρή, εὐσυνείδητη καὶ τακτική καὶ είχε βαθιά συναίσθηση τῆς ἀποστολῆς της. Ἐμεινε πάντα πιστή στό συνταγματικό πολίτευμα καὶ γ' αὐτό ἦταν κατά κύριο λόγο βασίλισσα τῶν Οὐΐξ.

•Η ἔνωση τῆς Ἰταλίας

Αφότου ἐπικράτησε ἡ Αὐστρία, ἡ Ἰταλική ἀνεξαρτησία ἔπερπε νά ἐξαγοραστεῖ μέ ἀγῶνες καὶ αἴματα. Οἱ Ἰταλοί ἀγωνίστηκαν γιά τήν ἔνωσή τους μέ τοπικές ἐπαναστάσεις, μέ ἕρωση μυστικῶν ἐπαναστατικῶν σωματείων, ποὺ τό πιό ξακουστό ἦταν τό λεγόμενο «Carbonari», καὶ ἀκόμη μέ πλατιά πατριωτική προπαγάνδα.

Κατά τά μέσα τοῦ ΙΘ' αἰώνα ἡ προσοχή τῶν Ἰταλῶν πατριωτῶν στρεφόταν πρός τό Βασίλειο τοῦ Πεδεμοντίου καὶ τῆς Σαρδηνίας, πού πρωτεύουσα είχε τό Τουρίνο, τό μοναδικό βασίλειο πού είχε ἐθνική δυναστεία καὶ είχε εἰσαγάγει συνταγματικό πολίτευμα. Ὁ βασιλιάς του Βίκτορ Εμμανουήλ δ Β' (1810-1861) προσέλαβε ως πρωθυπουργό του τόν ξακουστό Καβούρ, πού ἦταν θερμός διπάδος τῆς ἔνωσεως. Ὁ Καβούρ ἐπιζήτησε τήν ἔνωση τῆς Ἰταλίας μέ τή βοήθεια τῆς Γαλλίας καὶ, γιά νά ἀποκτήσει τήν συμπάθεια τοῦ Ναπολέοντα, πήρε μέρος στόν Κριμαϊκό πόλεμο. Ἐκαμε ἐπίσης μαζί του μιά μυστική συμφωνία, σύμφωνα μέ τήν δποία τό Πεδεμόντιο θά ἐπαιρε ἀπό τήν Αὐστρία τή Λομβαρδία καὶ τή Βενετία καὶ θά παραχωροῦσε στή Γαλλία ως ἀντάλλαγμα τή Σαβοΐα καὶ τή Σαρδηνία. Ἡ Αὐστρία, γιά νά προλάβει, κήρυξε τόν πόλεμο ἐναντίον τοῦ Πεδεμοντίου καὶ δ ἀυστριακός

στρατός πέρασε τό ποτάμι Τίκινο (1859). Τότε έμφανίστηκε δι Ναπολέων ἐπικεφαλῆς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ δι Γάλλος στρατηγός **Μάκ Μαόν** (Mac Mahon) κέρδισε τή μάχη τῆς Μαγέντα (Magenta) καὶ ἀμέσως ὑστερα συντρίφτηκε δι αὐστριακός στρατός στήν ξακουστή μάχη τοῦ **Σολφερίνο** (Solférino).

Ἡ μάχη τοῦ Σολφερίνο εἶχε σπουδαῖα ἀποτελέσματα (24 Ἰουνίου 1859). Πρῶτα πρῶτα ἔβαλε τέρμα στήν καταπίεση, πού ἀσκοῦσε ἡ τυραννική διπλωματία τῆς Αὐστρίας στήν Εὐρώπη ὑστερα ἀπό τή συντριβή τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντα. Ταυτόχρονα ὅμως οἱ Πρῶτοι ἀξιωματικοί, πού παρακολούθησαν τίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις, ἀντιλήφτηκαν τήν ἀνεπαρκή δργάνωση καὶ τῶν δύο στατευμάτων. Κατά τή συνάντηση τῆς **Βιλαφράγκα** (κοντά στή Βερόνα, Ἰούλιος 1859) ἡ Αὐστρία παραχώρησε τή Λομβαρδία στό Ναπολέοντα, πού τή μεταβίβασε στήν Ιταλία καὶ πήρε τή Σαβοΐα καὶ τή Νίκαια.

Ο Καβούρ

Ἀμέσως ὑστερα ἀπό τόν πόλεμο ἄρχισε στήν Ιταλία ἡ ἐνωτική κίνηση. Στά κράτη τῆς κεντρικῆς Ιταλίας διώχτηκαν οἱ ἡγεμόνες καὶ διαλόγος μέ δημοψήφισμα κήρυξε τήν ἔνωση μέ τή Σαρδηνία. Ὁ τολμηρός ἄρχηγός τῶν ἐθελοντῶν **Ιωσήφ Γαριβάλδης** (Garibaldi, 1807-1882) ἀποβιβάστηκε μέ 10.000 ἐθελοντές στή Σικελία καὶ κατέλαβε τό Παλέρμο, δπού ἔγινε δεκτός ἀπό τό λαό μέ ἐνθουσιασμό. Ἀπό ἐκεῖ πέρασε στήν κάτω Ιταλία, τήν ξεσήκωσε κι αὐτήν σέ ἐπανάσταση καὶ ἀνάγκασε τό Βουρβόνο βασιλιά τῆς Νεαπόλεως νά καταφύγει στή Ρώμη, τήν πρωτεύουσα τοῦ παπικοῦ κράτους. Αὐτή τήν ὑπερασπίζόταν γαλλική φρουρά, γιατί δι Ναπολέων παρουσιάζόταν ώς προστάτης τοῦ Πάπα, γιά νά χρησιμοποιήσει τή δύναμη τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀν παρουσιάζόταν ἀνάγκη. Ἐτσι διόλοκληρη ἡ Ιταλία, ἐκτός ἀπό τή Ρώμη καὶ τή Βενετική χώρα, ἐνώθηκε κάτω ἀπό τήν ἔξουσία τοῦ Βίκτορα Ἐμμανουήλ τοῦ Β' πού πήρε τόν τίτλο τοῦ βασιλιά τῆς Ιταλίας καὶ ἔκαμε πρωτεύουσά του τή Φλωρεντία (1861). Στά 1866 οἱ Ιταλοί συμμάχησαν μέ τήν Πρωσία ἐναντίον τῶν Αὐστριακῶν καὶ, δπος συνήθως, νικήθηκαν. Ἄλλα δ ὁριστική νίκη τῆς Πρωσίας ἔδωσε στούς Ιταλούς τή Βενετία (1866). Κι δταν στά 1870 συντρίφτηκε δι Ναπολέων ἀπό τοὺς Γερμανούς, οἱ Ιταλοί μπήκαν στή Ρώμη. Τότε δ βασιλιάς τῆς Ιταλίας μετάφερε τήν πρωτεύουσά του στήν αιώνια πόλη, ἀλλά δ Πάπας διαμαρτυρήθηκε καὶ καταδίκασε τόν ἔαυτό του σέ θεληματικό περιορισμό στό Βατικανό.

"Εμειναν δυνάμεις άκομα μερικές Ιταλικές χώρες κάτω από ξενική κατοχή, ίδιως ή Τεργεστή μέ την ένδοχώρα της, ή Σαβοΐα και ή Νίκαια. Αύτη είναι η «Italia Irredenta», που κατά τα έπομενα χρόνια έγινε άντικείμενο θορυβώδους πατριωτισμού τῶν Ιταλῶν.

Η Γερμανία από τό 1815-1848

Κατά τή διάρκεια τῶν ναπολεόντειων πολέμων είχε γεννηθεῖ στή Γερμανία ένα ισχυρό ρεῦμα, γιά νά ένωθεί ή χώρα σ' ένα κράτος. "Υστερα δυνάμεις από τή νίκη συνεχίστηκε ή διαιρεση, γιατί οι ήγειμόνες έπέμεναν μέ ζηλοτυπία νά διατηρήσουν τήν αυτοτέλειά τους. Έξακολούθησε ή λεγόμενη γερμανική δυαρχία, δηλαδή ή έπικράτηση δύο ισχυρῶν κρατῶν, τῆς Αύστριας και τῆς Πρωσίας. Στή θέση τῆς παλιᾶς Γερμανικῆς Αύτοκρατορίας (962 μΧ-1806) πού είχε καταρρεύσει, δημιουργήθηκε ή χαλαρή και άδυναμη «Ομοσπονδία τῶν Γερμανικῶν κρατῶν», πού κατευθυνόταν άπό τό Μέττερνιχ. Ό περισσότερος λαός ήταν άδιαφορος και, καθώς δ γερμανικός λαός είναι συντηρητικός, θεωρούσε τήν ένιαία Γερμανική Αύτοκρατορία περισσότερο ως φαντασιοπληξία. Μόνο ένα μικρό μέρος τῆς άναπτυγμένης τάξεως, οι φοιτητές τῶν πανεπιστημίων και ή νεολαία τῶν γυμναστηρίων, πού ίδρυνταν σέ πολλά μέρη τῆς Γερμανίας κάτω από τήν προτροπή και έπιδραση τοῦ δονομαστοῦ Γιάν (Jahn), τοῦ πατέρα τῆς γερμανικῆς γυμναστικῆς, είχαν ζωηρό τό έθνικό αίσθημα.

Αλλά οι κυβερνήσεις τῆς Αύστριας και τῆς Πρωσίας χτύπησαν κάθε έκδηλωση. Ό Μέττερνιχ πήρε άφορμή από μερικά έπεισόδια και έπέβαλε τήν ίδια κυβερνητική μέθοδο σ' δλα τά κράτη τῆς δυοσπονδίας. Απαγορεύτηκαν οι ένωσεις τῶν φοιτητῶν, τά γυμναστήρια κλείστηκαν και συγκροτήθηκε μιά μεγάλη έπιτροπή, γιά νά κυνηγήσει τούς δημαρχογόνους, δπως δονομάστηκαν οι άγωνιστές τῆς γερμανικῆς έθνικῆς ένότητας. "Ετοι ή Αύστρια έμεινε απολυταρχική και ή Γερμανία δέν κράτησε τήν υπόσχεση, πού έδωσε κατά τόν άπελευθερωτικό πόλεμο έναντίον τοῦ Ναπολέοντα. Άλλα στήν ψυχή πολλῶν διατηρήθηκε ή πίκρα και έτσι έβρισκαν γόνιμο έδαφος οι άνατρεπτικές ίδεες, πού έσπερναν οι συγγραφεῖς, οι δποίοι άποτελούσαν τήν δύμαδα τῆς «Νέας Γερμανίας» (Junges Deutschland) μέ ήγέτη τό διάσημο ποιητή Έρρικο Χάινε (Heine).

Έν τούτοις στά χρόνια αύτά συντελέστηκε ένα γεγονός μέ μεγάλη πολιτική σημασία ή Τελωνειακή Ένωση τῶν γερμανικῶν κρατῶν, πού ήταν ένα σπουδαῖο βῆμα γιά τήν πολιτική ένωση. Άπο τό 1828 πολλά κράτη τοῦ γερμανικοῦ βορρᾶ και τοῦ νότου ἄρχισαν νά συνδέονται τελωνειακά μέ τήν Πρωσία. Τήν 1 Ιανουαρίου τοῦ 1834 καταργήθηκαν τά τελωνειακά σύνορα τῶν πιό πολλῶν γερμανικῶν κρατῶν και ή Γερμανία ένωθηκε σέ μιά άγορά από τίς "Άλπεις ως τή Βαλτική. Ή Αύστρια άπόκρουσε τήν οίκονομική αύτή ένωση και έτσι άπόκλεισε τόν έαυτό τῆς από τή γερμανική οίκογένεια.

‘Η γερμανική έπανάσταση – Κοινοβούλιο της Φραγκφούρτης

‘Η Φεβρουαριανή έπανάσταση του Παρισιού είχε πολύ βαθιά έπιδραση στη Γερμανία και την Αύστρια και άμεσως κιόλας οι δύο χώρες ταράχτηκαν από σοβαρές έπαναστάσεις. Στό Βερολίνο δ' λαός έστησε όδοιφράγματα και υποχρέωσε τό βασιλιά της Πρωσίας νά ύποσχεθεί πώς θά χορηγήσει Σύνταγμα και θά μπει έπικεφαλής στην έθνική κίνηση. Αυτή είναι ή **έπανάσταση του Μαρτίου**.

Στις 31 Μαΐου του 1848 οι άντιπρόσωποι του γερμανικού λαού συγκεντρώθηκαν γιά σύσκεψη στήν έκκλησία του ‘Αγίου Παύλου στή Φραγκφούρτη και άποτέλεσαν **Συντακτική Συνέλευση**. Οι σπουδαιότεροι από τους σύγχρονους Γερμανούς, καθηγητές Πανεπιστημίων, δημοσιογράφοι, ήταν μέλη της Συνέλευσεως, πού είχε σκοπό νά δώσει Σύνταγμα στή Γερμανία, χωρίς νά λάβει υπόψη της τους ήγεμόνες. Τελικά, μέ πολύωρες συζητήσεις, γιά τά «Θεμελιώδη δικαιώματα του γερμανικού λαού» έπικράτησε ή «μικρογερμανική» μερίδα, πού ήθελε γερμανική διμοσπονδία χωρίς τήν Αύστρια. Μέ μικρή πλειοψηφία έκλεχτηκε ως κληρονομικός αύτοκρατορας τής Γερμανίας δ' βασιλιάς της Πρωσίας Φρειδερίκος Γουλιέλμος Δ', άλλα αύτός άρνήθηκε τό στέμμα, πού τού πρόσφεραν οι λαϊκοί άντιπρόσωποι (1849). ‘Η Αύστρια και ή Πρωσία και άλλα γερμανικά κράτη άνακάλεσαν τους άντιπροσώπους τους από τό κοινοβούλιο. ‘Υστερα από τήν άποχώρηση τῶν συντηρητικῶν στοιχείων ἀπ' αὐτό τό υπόλοιπο κολοβωμένο κοινοβούλιο μετάθεσε τήν ἔδρα του στή Στούτγαρδη, δημοσιογράφος στρατός του κράτους τής Βυρτεμβέργης. Τότε πολλοί από τους δημοκρατικούς άντιπροσώπους πιάστηκαν και τουφεκίστηκαν από τίς κυβερνήσεις.

‘Η Πρωσική ένωση - “Ολμούτζ (1850)

‘Ο Βασιλιάς τής Πρωσίας απόκρουσε τό αυτοκρατορικό στέμμα και μέ τους βασιλιάδες του ‘Αννοβέρου και τής Σαξονίας σχημάτισε τή λεγόμενη **Πρωσική Ένωση**. Άλλα ή Αύστρια προσπαθώντας νά πάρει τήν ήγεσία του γερμανικού έθνους και έχοντας τήν ύποστηριξη του τσάρου τής Ρωσίας Νικολάου, πού φοβόταν τή γερμανική ένότητα, πήρε άπειλητική στάση έναντιον τής Πρωσίας. Γι' αύτό κατά τή **Συνάντηση του ‘Ολμούτζ (Olmütz)** στή Μοραβία ή Πρωσία ταπεινώθηκε και ο Πρώσος πρωθυπουργός δέχτηκε τή διάλυση τής Ένώσεως και τήν άνασύσταση τής Ομοσπονδίας. ‘Ετσι ή προσπάθεια γιά έθνική ένωση άποτυχε και πάλι (1850).

‘Η ένωση τής Γερμανίας

‘Υστερα από τό 1850 ή ίδεα γιά τήν ένωση τής Γερμανίας φαινόταν τώρα περισσότερο από κάθε άλλη φορά άπραγματοποίητη, γιατί παντού είχε υπερισχύσει ή άντιδραση και οι περισσότεροι από τό γερμανικό λαό, πού από τή φύση του είναι συντηρητικός, δέν αισθάνονταν τήν άνάγκη γιά ένα πιό φιλελεύθερο πολίτευμα. ‘Εκτός ἀπ' αὐτό ξένες μεγάλες δυνάμεις, ίδιως ή Γαλλία, δούλευαν έναντιον τής

ένώσεως της Γερμανίας. Άλλα τή Γερμανία τήν ένωσε τό πρωσικό σπαθί και ή διπλωματία τού Βίσμαρκ.

‘Ο Γουλιέλμος δ’ Α’ καὶ δ’ Βίσμαρκ

‘Η πείρα τῶν ναπολεόντειων πολέμων εἶχε διδάξει τούς Γερμανούς δτι ἔπρεπε μέ κάθε θυσία νά ἀποφεύγουν τόν ἐμφύλιο πόλεμο. Γι’ αὐτό ή Πρωσία φάνηκε συνεχῶς ὑποχωρητική ἀπέναντι στήν Αὐστρία. ‘Άλλα ύστερα ἀπό τό ‘Ολμούτς ἐπικράτησε ή γνώμη δτι ή Πρωσία ήταν ἀνάγκη νά συναγωνιστεῖ μέ τά δπλα ἀκόμη μιά φορά μέ τήν Αὐστρία. ‘Ο βασιλιάς τής Πρωσίας Γουλιέλμος δ’ Α’ (1861-1888) φρόντισε νά ἐνισχύσει τή στρατιωτική δύναμη τῆς Πρωσίας. Πήρε ώς ύπουργό τῶν Στρατιωτικῶν τό Φόν Ρόον (Von-Roon) και ὑπόβαλε στή Βουλή ἔνα νομοσχέδιο, μέ τό δποιο εἰσαγόταν ή γενική στρατιωτική ὑπηρεσία. ‘Άλλα ή πρότασή του συνάντησε, ἵσχυρή ἀντίδραση στή Βουλή. Γι’ αὐτό δ βασιλιάς σκέφτηκε νά παραιτηθεῖ, ἀλλά πάροντας θάρρος ἀπό τόν Von-Roon κάλεσε στήν ἔξουσία τόν περίφημο πολιτικό ‘Οθωνα Βίσμαρκ, πού ἔγινε δημιουργός τῆς Νέας Γερμανίας.

‘Ο Βίσμαρκ (Otto Bismarck, 1815-1898) εἶχε τήν ἰδεολογία τῶν Πρώσων μεγαλοκτηματιῶν. Λαϊκά δικαιώματα και συνταγματικές ἐλευθερίες γι’ αὐτόν ήταν ἐπιπολαιότητες τῶν πιό κοινῶν ἀνθρώπων και ήταν ἐντελῶς ἀντίθετος στήν ένωση τῆς Γερμανίας μέ ἀντιπροσώπους τού λαού σύμφωνα μέ τό πρότυπο τοῦ κοινοβουλίου τῆς Φραγκφούρτης. Χρημάτισε ἀντιπρόσωπος τῆς Πρωσίας στήν ‘Ομοσπονδιακή Βουλή και σχημάτισε τήν πεποίθηση δτι οι ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στήν Πρωσία και τήν Αὐστρία ἔπρεπε μέ τήν πρώτη εὐκαιρία νά κριθοῦν μέ φωτιά και σίδερο.

‘Ο ‘Οθωνας Βίσμαρκ.

‘Ο Βίσμαρκ εἶχε σπάνια δξύτητα ἀντιλήψεως και ἀντοχή στή δουλειά ἐφάμιλλη μέ τον Ναπολέοντα. Εἶχε πολύ δυνατή θέληση αἰσιοδοξία, αὐτοπεποίθηση και ἐπιβάλλον σέ τέτοιο βαθμό, ώστε μπροστά του νά ἐκμηδενίζονται οι κοινές προσωπικότητες. Οι φιλελεύθεροι είδαν μέ φόβο αὐτό τόν ἀριστοκράτη, πού εἶχε ἀντιπάθειες ἀκόμη και μέσα στή βασιλική οἰκογένεια. ‘Άλλα σιγά σιγά φάνηκαν τά σπάνια προσόντα του και δημιουργήθηκε ἀνάμεσα στό βασιλιά και τόν πρωθυπουργό μία πολύ στενή συνεννόηση. Δίκαια δνομάστηκε αὐτός «Σιδερένιος Καγκελάριος» (=πρωθυπουργός).

‘Ο Δανικός καί ὁ Αὐστριακός πόλεμος

Μέ αφορμή τίς φιλονικίες μέ τό βασιλιά τῆς Δανίας Χριστιανό τὸν Θ', πρωσικές δυνάμεις κατέλαβαν στά 1864 μέ τή συνεργασία τῆς Αὐστρίας τά δουκάτα τοῦ Σλέσβιχ καί Χολστάιν (Schleswig-Holstein), τά δύοια διεκδικοῦσε καί ή Δανία. Ἀλλά μέ αφορμή ἀκριβῶς τή διανομή τῶν δουκάτων ξέσπασε ἀνάμεσα στίς ἀντίζηλες χῶρες τῆς Αὐστρίας καί τῆς Πρωσίας ἀναπόφευκτος πόλεμος. Πιρ' ὅλο πού ή Αὐστρία είλη ως συμμάχους τά περισσότερα δευτερότερα γερμανικά κράτη διάγωνας κρίθηκε μέσα σέ ἐπτά μέρες ὑπέρ τῶν Πρώσων, γιατί δι πρωσικός στρατός ήταν ἐκπαιδευμένος ἀσύγκριτα τελειότερα ἀπό τὸν αὐστριακό. Είλη πολὺ ἀνώτερο δύπλισμό ἀπό τῶν Αὐστριακῶν καί διευθυνόταν ἀπό ἔξαιρετικό στρατιωτικό ἄντρα, τό διάσημο Μόλτκε (Helmut Moltke). Ἡ ἀποφασιστική μάχη δόθηκε στίς 3 Ἰουλίου τοῦ 1866 κοντά στό Cönigsgrätz τῆς Βοημίας. Αὐτή ήταν η πιό μεγάλη μάχη τοῦ αἰώνα, γιατί μέσα σέ μερικές ώρες συγκρούστηκαν ἀπό τίς δύο πλευρές 430 χιλιάδες ἄντρες. Ὁ αὐστριακός στρατός νικήθηκε ὀλοκληρωτικά.

‘Η μάχη τοῦ Cönigsgrätz (=Κένιξγκρετς) ἡ Σάδοβας, διποσ συνήθως τήν δονομάζουν, ἔκρινε τήν τύχη τοῦ πολέμου. Τό βράδυ ἐκείνης τῆς ημέρας είπε δί Βίσμαρκ: «Ἡ φιλονικία κρίθηκε. Τώρα πρέπει νά ἀποκτήσουμε ξανά τήν παλιά φιλία πρός τήν Αὐστρία». Ἡ γρήγορη αὐτή νίκη τῶν Πρώσων είλη προκαλέσει ἐκπληξη στήν Εὐρώπη καί δί Βίσμαρκ φοβόταν μπλεξίματα στήν Εὐρώπη. Ἐξάλλου, ἐπειδή ἀπόβλεπε σέ πιό μακρινούς σκοπούς, δέν ήθελε νά ταπεινώσει τήν Αδστρία περισσότερο ἀπό δι, τι χρειαζόταν. Ὁ αὐτοκράτοράς της Φραγκίσκος Ἰωσήφ ζήτησε τή μεσολάβηση τοῦ Ναπολέοντα. Ἐπειδή δύμως ή Γαλλία δέν ήταν ἔτοιμη γιά πόλεμο, δί Ναπολέων ἀναγκάστηκε νά περιοριστεῖ στό ρόλο τοῦ εἰρηνοποιοῦ. Μέ τήν εἰρήνην τῆς Πράγας (23 Αύγουστου 1866) ή Αὐστρία δέχτηκε τή διάλυση τῆς Γερμανικῆς Ὀμοσπονδίας καί ή γερμανική δυαρχία τερματίστηκε μέ τήν ἐπικράτηση τῆς Πρωσίας μέσα στό Γερμανικό κόσμο.

Οι Ἰταλοί είλην κηρύξει τόν πόλεμο μαζί μέ τούς Πρώσους ἐναντίον τῆς Αὐστρίας. Ἀλλά, μολονότι ὁ ἰταλικός στρατός καί στόλος είλην δύναμη μεγαλύτερη ἀπό τὸν αὐστριακό, γιατί οἱ Αὐστριακοί χρησιμοποίησαν ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν μόνο ἓνα μικρό μέρος τοῦ στρατοῦ τους, ἐν τούτοις οἱ Ἰταλοί νικήθηκαν καί στή στεριά καί στή θάλασσα. Ἰδίως ή νίκη τοῦ ναυάρχου Τέγκετχοφ (Tegetthof) κοντά στό νησί Λίσσα τῆς Δαλματίας θεωρήθηκε πολύ σπουδαῖο κατόρθωμα. Ἀλλά μέ τήν παραπάνω συνθήκη είρηνης ή Ἰταλία ἀπόκτησε τή Βενετία.

‘Ο Γαλλογερμανικός πόλεμος

‘Η ἐπικίνδυνα αὐξημένη δύναμη τῆς Πρωσίας ήταν μά τρομερή ἀποτυχία τῆς ἔξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Ναπολέοντα. Στή Γαλλία αἰσθάνθηκαν τήν ήττα τῆς Σάδοβας σάν δική τους ήττα καί μίλησαν γιά ἐκδίκηση τῆς Σάδοβας. Ὁ Ναπολέων ζήτησε νά μετριάσει τήν ἐντύπωση τῶν πρωσικῶν ἐπιτυχιῶν μέ ἀνταλλάγματα πρός τούς ἄλλους Γερμανούς. Πολιτεύτηκε δύμως ἀδέξια καί δί Βίσμαρκ τό ἐκμεταλλεύ-

τηκε αυτό μέ επιτηδειότητα, διαδίνοντας δι τάχα δ Ναπολέων σκόπευε νά οίκει-
οποιηθεῖ γερμανικό έδαφος. Οι διαδόσεις αύτές ξεσήκωσαν ίσχυρό έρεθισμό στη
Γερμανία καί πλησίασαν πιό πολύ τά νότια γερμανικά κράτη πρός την Πρωσία. 'Ο
Βίσμαρκ θεωρούσε τό γαλλικό πόλεμο ώς τό άσφαλέστερο μέσο γιά την ένωση της
Γερμανίας.

'Αφορμή, γιά νά ξεπάσει δ πόλεμος, έδωσε ή διαδοχή γιά τόν Ισπανικό θρόνο.
Οι Ισπανοί δηλαδή κάλεσαν στό θρόνο τόν πρίγκιπα Λεοπόλδο άπό τόν καθολικό¹
κλάδο τών Χοεντζόλερν. 'Άλλα αύτό ξεσήκωσε θύελλα άγανακτήσεως στή Γαλ-
λία. 'Ο βασιλιάς της Πρωσίας άναγκαστηκε νά συστήσει στόν πρίγκιπα νά παραι-
τηθεῖ άπό τήν υποψηφιότητα. 'Ωστόσο ή Γαλλία δέν περιορίστηκε μόνο σ' αύτό,
άλλα άπαίτησε νά δηλώσει δ Γουλιέλμος δι τού πόλεμος γιά τόν Ισπανικό θρόνο. Μά ή Γερμανία άρνήθηκε
καί γι' αύτό ή Γαλλία κήρυξε τόν πόλεμο.

'Η Γαλλία δέν ήταν δύοιμη γιά πόλεμο καί δέν ήξερε τό μέγεθός του. 'Εξάλλου
οι στρατιωτικές δυνάμεις της ήταν ποιοτικά κατώτερες καί έπι πλέον είχε νά παλέ-
ψει έναντίον τής ένωμένης Γερμανίας, πού στά τελευταία χρόνια είχε αυξήθει σέ
πληθυσμό καί πλούτο καί είχε άναπτύξει πολύ τή βιομηχανία. 'Ο στρατός της Γερ-
μανίας ήταν μεγάλος καί συγχρονισμένος, ένδι δ γαλλικός ήταν δργανωμένος κατά²
τό παλιό σύστημα. Τή γενική δρχιστρατηγία τού γερμανικού στρατού τήν είχε δ
Μόλτκε, ένδι τού γαλλικού δ Ναπολέοντας.

Οι Γερμανοί κινήθηκαν μέ τή συνθησμένη ταχύτητα καί στίς 4 Αύγουστου
τού 1870 είσβαλαν στήν Άλσατια. 'Ο στρατηγός Μάκ Μαόν, πού τήν υπερασπι-
ζόταν, νικήθηκε καί άποσύρθηκε πέρα άπό τά Βόσγια (δροσειρά της ΒΑ Γαλλίας)
στό Chalons, δην προσπαθούσε νά άναδιοργανώσει τό στρατό του. 'Ο μεγάλος
δύκος τού γαλλικού στρατού, πού βρισκόταν στό Μέτς (Metz) της Λωρραΐνης μέ
άρχηγό τό στρατηγό Μπαζάιν (Bazain), κινδύνευε νά περικυκλωθεῖ. 'Άλλα δ Μπα-
ζαίν δέν κινήθηκε νωρίς καί πολιορκήθηκε μέσα σ' αύτό.

Τώρα πιά δύο γερμανικές στρατιές βάδιζαν έναντίον τού Παρισιού. 'Ο Μάκ
Μαόν άνασυγκρότησε τό στρατό του καί σχεδίαζε νά υποχωρήσει γιά τήν άμυνα
της πρωτεύουσας, άλλα ή γαλλική κυβέρνηση τού έδωσε διαταγή νά άπαλλάξει μέ
κάθε θυσία τόν πολιορκημένο στρατό τού Μπαζάιν. 'Ο Μάκ Μαόν έπιχείρησε νά
φτάσει μέ τόν αύτοκράτορα στό Μέτς, βαδίζοντας άπό τά βελγικά σύνορα. 'Άλλα δ
γερμανικός στρατός τόν παρακολούθησε καί τόν έριξε στό μικρό φρούριο Σεντάν
(Sedan), πού βρισκεται στόν ποταμό Meuse κοντά σ' αύτά τά σύνορα. 'Επειτα άπό³
πολύ αίματηρό άγώνα στό Σεντάν δ Ναπολέων Γ' παραδόθηκε στούς Γερμανούς μέ
83 χιλιάδες στρατό (2 Σεπτεμβρίου). 'Ετσι οι Γερμανοί μέσα σ' ένα μήνα κατά-
στρεψαν τόν αύτοκρατορικό στρατό της Γαλλίας.

'Υστερα άπό τήν παράδοση τού αύτοκράτορα κηρύχτηκε στό Παρίσι ή Γ' δη-
μοκρατία. 'Η κυβέρνηση της Έθνικης Αμυνας, πού μέλη της ήταν δ Γαμβέττας
(Gambetta) καί δ Ιούλιος Φάβρ (Favre), άποφάσισε νά συνεχίσει τόν πόλεμο.
'Υστερα άπό τήν πτώση τού Σεντάν οι δύο γερμανικοί στρατοί περικύκλωσαν τό

ΕΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ

Παρίσι. Ο Γαμβέττας δύναται να πάρει μέρος από το Παρίσι με αερόστατο και έγκαταστάθηκε στό Τούρ και άργότερα στό Μπορντό. Οργάνωσε τήν έθνική άμυνα και κατόρθωσε νά κινητοποιήσει μεγάλες μάζες άνθρωπων. Άλλα και πάλι άποδειχτήκε πώς τό στρατιώτη δέν τόν δημιουργούν ή στολή και τό δπλο. Οι γαλλικές στρατιές, πού δραγανώθηκαν βιαστικά, δέν ήταν σέ θέση νά συναγωνιστούν μέ τούς Γερμανούς. Έγιναν πολλές προσπάθειες γιά τή λύση τής πολιορκίας τού Παρισιού είτε μέ ένισχύσεις ή από την ίδια την πόλη είτε μέ έξοδο, άλλα άπότυχαν. Τό Μέτς έπεσε στίς 27 Οκτωβρίου και ή στρατιά τού Μπαζαΐν (180 χιλιάδες στρατιώτες μέ 5 χιλιάδες άξιωματικούς) παραδόθηκε στούς Γερμανούς. Ο Βαρύς χειμώνας ήταν πάρα πολύ καταστρεπτικός και ή γαλλική κυβέρνηση βλέποντας πώς ήταν άσκοπο νά αντισταθεί άναγκαστηκε νά συνθηκολογήσει στίς 28 Ιανουαρίου τού 1871.

* Η προκαταρκτική είρήνη όπογράφηκε στίς Βερσαλλίες στίς 26 Φεβρουαρίου.

‘Η Γαλλία υποχρεώθηκε νά παραχωρήσει τήν ‘Αλσατία και τή Λωρραίνη και νά πληρώσει 5 εκατομμύρια φράγκα γιά πολεμική ἀποζημίωση. ‘Η ‘Εθνοσυνέλευση συνεδρίασε στό Μπορτό και ἐπικύρωσε τούς δρους τῆς ειρήνης και ἀνάθεσε τήν ἐκτελεστική ἔξουσία στό Θιέρσο (Thiers). Τήν 1 Μαρτίου τοῦ 1871 μπήκαν στήν Πρωτεύουσα 30 χιλιάδες Γερμανοί και παρέλασαν στούς ἐρημωμένους δρόμους. ‘Η δριστική ειρήνη υπογράφτηκε στή Φραγκφούρτη στίς 10 Μαΐου τοῦ 1871.

Ἡ νέα Γερμανική αὐτοκρατορία

Τά καταπληκτικά γεγονότα προκάλεσαν βαθιά συγκίνηση στή Γερμανία και δύο γενικά άρχισαν νά αισθάνονται πώς ήρθε η ώρα νά ένωθει πολιτικά τό έθνος. Σ' δλα τά μέρη έπικράτησαν οι δπαδοί τής ένωσεως κέτω από τήν Πρωσία, πού πριν από λίγα άκομη χρόνια άποτελούσαν μιά μικρή μειοψηφία. 'Ενδη λοιπόν τά γερμανικά στρατεύματα περικύκλωναν τό Παρίσι, δ βασιλιάς τής Πρωσίας Γουλιέλμος δ Α' μέ τό Βίσμαρκ και τήν υπόλοιπη συνοδεία του έγκαταστάθηκαν στίς Βερσαλλίες. 'Εκει ξήιναν οι διαπραγματεύσεις γιά τήν ίδρυση τής **Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας**. Στίς 19 Ιανουαρίου τοῦ 1871 στήν Αίθουσα τῶν Κατόπτρων δ βασιλιάς τής Πρωσίας άναγορεύτηκε αὐτοκράτορας τής Γερμανίας.

ΚΔ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

I. ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ
ΩΣ ΤΟ ΡΩΣΟΤΟΥΡΚΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ 1877-78

Οι προσπάθειες γιά μεταρρυθμίσεις – Τό Δόγμα της άκεραιότητας της Τουρκίας

Κατά τή διάρκεια τοῦ ΙΘ' αἰώνα ἔγιναν πολλές προσπάθειες γιά μεταρρυθμίσεις στήν Τουρκία. Οι μεταρρυθμίσεις αὐτές ἐπιβλήθηκαν συνήθως ἀπό τίς Μεγ. Δυνάμεις τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, γιά νά προλάβουν ἐπέμβαση τῆς Ρωσίας, πού ζητοῦσε εὐκαιρία νά χτυπήσει τήν Τουρκία μέ πρόφαση τήν κακή κατάσταση τῶν χριστιανῶν ὑπκόων της. "Ἀλλοτε πάλι σκηνοθετήθηκαν ἀπό τὸν ἴδιο τὸ Σουλτάνο, γιά νά προλάβει ἀποφασιστική ἐνέργεια τῶν Μ. Δυνάμεων. Δέν ἔλειψαν δμως καί φωτεινοὶ ἄντρες, πού πόθησαν εἰλικρινά τή μεταρρύθμιση, γιά νά προλάβουν τήν ὀλοκληρωτική κατάρρευση τοῦ κράτους. Ἀλλά δ μουσουλμανικός φανατισμός στάθηκε δυνατότερος ἀπό τίς ἀδύνατες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες.

'Ο Σελίμ δ Γ' (1788-1807), πού ἦταν σύγχρονος μέ τή γαλλική ἐπανάσταση, σχεδίασε ριζική ἀλλαγή τοῦ κράτους του, ἀλλά ἔπεισε θύμα τῶν προσπαθειῶν του. Μέ δυσκολία κατόρθωσε δ διάδοχός του Μαχμούτ δ Β' (1808-1839) νά συντρίψει (1826) τό ἀντιδραστικό καί ἀπειθάρχητο σῶμα τῶν Γενιτσάρων καί προχώρησε στή

συγκρότηση νεώτερου στρατού. Αὐτό ήταν τό πρῶτο μεταρρυθμιστικό βῆμα τῆς Τουρκίας. Πρώτη μεγάλη κρίση δημιουργήθηκε στό ἀνατολικό ζήτημα ἀπό τὸν πόλεμο τοῦ Μεχμέτ-Άλη τῆς Αἰγύπτου ἐναντίον τοῦ Μαχμούτ (1832). 'Ο αἰγυπτιακός στρατός μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἰμπραήμ κατέλαβε τὴ Συρία καὶ τὴν Κιλικία, ἔφτασε ὅς τῇ Μ. Ἀσίᾳ καὶ ἀπείλησε καὶ ἀυτή τὴν Κωνσταντινούπολη. 'Ο Σουλτάνος τότε ζήτησε τὴν ὑποστήριξη τοῦ Τσάρου, ποὺ ὡς ἀμοιβή γιὰ τὴ βοήθεια, ποὺ πρόθυμα χορήγησε, πέτυχε τελικά τὴ Συνθήκη τοῦ Χουνκιάρ 'Ισκελεσί ('Ιούλιος 1833). Μ' αὐτήν ή Τουρκία γιὰ ἀντάλλαγμα ἀπέναντι στὴ ρωσική προστασία ἀναλάβαινε τὴν ὑποχρέωση νά κλείσει τὰ στενά στά πολεμικά τῶν ἄλλων Μ. Δυνάμεων.

'Επειδή δῆμος δὲ Μεχμέτ-Άλης ἐπιδίωκε τὴν τέλεια ἀνεξαρτησία τοῦ, δὲ Σουλτάνος σχεδίαζε νά τὸν ἐκδικηθεῖ καὶ γι' αὐτό στά 1839 ἐπιτέθηκε ἐναντίον τῶν Αἰγυπτίων στή Μεσοποταμία (Β' τουρκοαιγυπτιακός πόλεμος), ἀλλά νικήθηκε δόλοκληρωτικά. 'Η προηγούμενη συμφωνία τοῦ Σουλτάνου καὶ ή ήττα του ἀπό τὴν Αἴγυπτο ἔβαλαν σέ ἀνησυχία τίς ἄλλες Μ. Δυνάμεις. Γι' αὐτό καὶ ἐκεῖνες ὑποχρέωσαν τὸν Πασά τῆς Αἰγύπτου στά 1840 νά σταματήσει τὸν πόλεμο καὶ ὑπόγραψαν τὴ Σύμβαση τῶν Στενῶν, μέ τὴν δόπια δὲ Ἐλλήσποντος κλεινόταν στά πολεμικά πλοῖα δὲλων τῶν κρατῶν.

'Ο νέος Σουλτάνος Ἀβδούλ Μετζίτ (1839-1861) ὑποσχέθηκε μεγάλες μεταρρυθμίσεις καὶ οἱ Μ. Δυνάμεις καθιέρωσαν τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητας τῆς Τουρκίας, ή δόπια εἶχε ἀποκτήσει ξανά τὰ ἐδάφη τῆς στή Μέση Ἀνατολή (πού τὰ κατεῖχε πρίν ή Αἴγυπτος) καθώς καὶ τὴν Κρήτη.

‘Ο Κριμαϊκός πόλεμος (1853-1856)

'Ο τσάρος Νικόλαος Α' μέ τίς σπουδαῖες ἐπιτυχίες, πού εἶχε ή ρωσική πολιτική στήν Εὐρώπη, θεώρησε τὸν ἑαυτό του ἀρκετά δυνατό νά κληρονομήσει τὸν ἄρρωστο ἄνθρωπο, ὅπως δύναμες τὸ Σουλτάνο. 'Η περιβόητη ἀποστολή τοῦ πρίγκιπα Μέντσικοφ (Φεβρουάριος 1853) στήν Κωνσταντινούπολη προκάλεσε τὸν πόλεμο. 'Ο Τσάρος δηλαδή ἔστειλε τό Μέντσικοφ στό Σουλτάνο ὡς ἔκτακτο ἀποσταλμένο του γιὰ ζητήματα τῶν Ἀγίων Τόπων, συνάμα δῆμος τοῦ ζήτησε νά ἀναγνωριστεῖ στή Ρωσία τὸ δικαίωμα νά προστατεύει τοὺς χριστιανούς τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. 'Ο Σουλτάνος δῆμος μέ σύσταση τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἀρνήθηκε καὶ ἔτσι τὸν Ὁκτώβριο τοῦ 1853 ἥρχισε δὲ πόλεμος, ἐνῶ στό μεταξύ οἱ Ρᾶσοι εἶχαν καταλάβει τίς παραδουνάβιες ήγεμονίες.

'Η Ἀγγλία καὶ η Γαλλία εἶχαν κλείσει πιά συμμαχία μέ τὴν Τουρκία (Μάρτιος 1854), στήν δόπια προσχώρησε καὶ τὸ βασίλειο τοῦ Πεδεμοντίου. 'Ο πόλεμος αὐτὸς δύνομάστηκε Κριμαϊκός, γιατὶ οἱ σπουδαιότερες στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις διεξάγονταν στή Κριμαϊκή χερσόνησο. 'Η Σεβαστούπολη, πού τὴν ὑπερασπίστηκαν μέ πεῖσμα οἱ Ρᾶσοι, τελικά κυριεύτηκε ἀπό τοὺς Ἀγγλογάλλους μέ τή συνεργα-

σία της Τουρκίας όστερα από μακροχρόνια και αίματηρή πολιορκία ('Οκτώβριος 1854 – Σεπτέμβριος 1855) και ή Ρωσία άναγκαστηκε νά υποχωρήσει.

'Η μεγάλη συνδιάσκεψη, που πραγματοποιήθηκε στό Παρίσι για τό 'Ανατολικό Ζήτημα, κατάρτισε τήν **Ειρήνη τοῦ Παρισιοῦ** (Μάρτιος 1856). Σύμφωνα μ' αὐτήν δ Εύζεινος Πόντος κηρύχτηκε έλευθερος και τό πέρασμα ἀπ' αὐτόν και τό Δούναβη ήταν έλευθερο γιά τά έμπορικά πλοῖα δλων τῶν κρατῶν. 'Αλλά ή Ρωσία υποχρεώθηκε νά διατηρεῖ έλαχιστα πολεμικά στόν Εύζεινο πόντο, ἐνδι οι παραδουνάβιες ήγεμονίες έμπαιναν κάτω ἀπό τήν προστασία τῶν M. Δυνάμεων και στά 1861 ένώθηκαν σέ μια ήγεμονία μέ τό δνομα Ρουμανία. Μά δ πιό σπουδαίος δρος τής συνθήκης ήταν δτι οι M. Δυνάμεις ἔγγυήθηκαν ἐπίσημα τήν ἀκεραιότητα τής Τουρκίας, γιατί «κάθε πράξη, που θά τήν προσέβαλλε, θά θεωροῦνταν ώς ζήτημα, που ένδιαφέρει τήν Εύρωπη». Έξαλλου ή Ρωσία ἔχανε τό δικαίωμά της νά προστατεύει τούς όρθρδοξους χριστιανούς τής τουρκικής αὐτοκρατορίας.

'Ηδη δμως δ 'Αβδούλ Μετζίτ μέ πανγυρικό ἔγγραφο του, που δνομάστηκε **Hatti Humayun** (= Χάττι-Χουμαγιούν = Λαμπτή Γραφή, 18 Φεβρουαρίου 1856), ύποσχόταν ἐπίσημα πώς τά έκκλησιαστικά δίκαια και προνόμια τῶν χριστιανῶν ἀναγνωρίζονταν ἔγκυρα και οι ίνβριστικές ἐκφράσεις, που θίγουν τίς φυλές ή τίς θρησκείες, θά τιμωροῦνταν αὐτηρά. Γενικά παραχωροῦνταν ἵσα δικαιώματα στούς χριστιανούς και ή ἀστική καταδυνάστευση θά μεταμορφωνόταν σέ καλή διοίκηση. Οι M. Δυνάμεις πραγματικά πίστεψαν στό θαῦμα και διακήρυξαν δτι δέ δικαιοῦνταν πιά νά ἐπεμβαίνουν στά ἐσωτερικά τής Τουρκίας. 'Αλλά ή ίστορια τῶν ἐπόμενων χρόνων ἔδειξε τί ἀξία είχαν οι ύποσχέσεις ἑκεῖνες, που δίνονταν ἀπλῶς και μόνο στά χαρτιά.

Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

'Η Κρήτη, που μέ τό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου (1830) παραχωρήθηκε στό Μεχμέτ'-Άλη τής Αίγυπτου, στά 1840 ξανάπεφτε στήν κυριαρχία τῶν Τούρκων και δοκίμαζε πάλι τήν κακοδιοίκηση και τίς αδυταιρεσίες τῶν Τούρκων. 'Αλλά τότε τό χριστιανικό στοιχεῖο που ἀποτελοῦσε τή συντριπτική πλειοψηφία ήταν σέ μόνιμο ἀναβρασμό ἔξαιτίας αὐτῶν τῶν ἔξελιξεων.

'Η Πύλη παραβίαζε συστηματικά τό «Χάττι-Ι-Χουμαγιούν» και τό σουλτανικό φιρμάνι, που ἐκδόθηκε στά 1858, όστερα ἀπό τή νέα ἐπανάσταση τῶν Κρητικῶν. Ειδικότερα ή ἐπιβολή φόρων, που ήταν ἀντίθετοι πρός τίς διατάξεις τοῦ παραπάνω φιρμανιοῦ, προκάλεσε ἔντονη ἀντίδραση τῶν 'Ελλήνων τοῦ νησιοῦ. Τό Μάιο τοῦ 1866 συγκάλεσαν μεγάλη συνέλευση κοντά στά Χανιά, γιά νά πάρουν σχετικές ἀποφάσεις. Μέ τή συνταγμένη πρός τό Σουλτάνο ἀναφορά τους ζητοῦσαν νά σταματήσουν ἐντελῶς οι παρανομίες σέ βάρος τῶν χριστιανῶν. 'Η καθυστερημένη ἀπάντηση τής Πύλης, ή δποία στό μεταξύ ἐνίσχυσε τίς στρατιωτικές δυνάμεις της

στό νησί και ζήτησε βοήθεια ἀπό τόν υποτελή της πασά τῆς Αἰγύπτου Ἰσμαήλ, ήταν ἀπορριπτική. "Υστερα ἀπ'" αὐτό συγκροτήθηκε στοῦ Ἀσκύφου τῆς Κρήτης Γενική Συνέλευσή τῶν Κρητῶν, ἡ δοπία στίς 21 Ανδρούστου (πάλ. ἡμερολ.) τοῦ 1866 κήρυξε τήν ἔνωση τοῦ νησιοῦ μὲ τήν Ἑλλάδα. "Ἐτοι ἄρχισε ἡ ἐπανάσταση (1866-69), πού κράτησε τρία περίπου χρόνια καὶ εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἀπ'" δλες τίς προηγούμενες καὶ τίς κατοπινές ἀπ'" αὐτήν.

Οἱ περιστάσεις δέν ἦταν καθόλου εύνοϊκές γιά τούς χριστιανούς, πού ἐπαναστάτησαν. "Ἐτοι ἀπό τήν ἀποψή τοῦ διεθνοῦς πολιτικοῦ κλίματος ἡ Ἀγγλία ἀπό τήν ἀρχή καὶ σ' ὅλη τή διάρκεια τῆς ἐπαναστάσεως ἦταν ἔκειθαρα ἐχθρική πρός αὐτήν καὶ ὑποστήριζε τό δόγμα τῆς ἀκεραιότητας τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τό δόποι ἐξυπηρετοῦντος τά συμφέροντά της. Οἱ ὑπόλοιπες Εὐρωπαϊκές Δυνάμεις ἐκτός ἀπό τή Ρωσία κρατοῦσαν λίγο πολὺ ἐχθρική στάση ἀπέναντι στήν ἐπανάσταση ἡ ἦταν ἀδιάφορες, ἐνῶ ἡ Ρωσία, ἐπειδή τῆς στοίχισε πολὺ ἡ ἥττα τῆς στόν Κριμαϊκό πόλεμο καὶ τά δυσάρεστα ἀποτελέσματά της, ὑποστήριζε τούς χριστιανούς καὶ μέ τούς προξένους τῆς στήν Κρήτη τούς ἔσπρωχνε στήν ἐπανάσταση.

Ἡ Ἑλλάδα ἔξαλλον, ἐπειδή βρισκόταν σέ πολιτική ἀστάθεια καὶ είχε κακή οἰκονομική κατάσταση, πού ἔξαιτίας τῆς δέν είχε προετοιμαστεῖ καθόλου γιά πόλεμο, ἀδυνατοῦσε νά βοηθήσει τούς ἐπαναστάτες ἀρκετά καὶ φανερά. "Ἐτοι ἡ βοήθεια ἀπό τήν Ἑλλάδα πρός τούς ἐπαναστάτες προερχόταν ἀπό τήν ιδρυμένη στήν Ἀθήνα **Κεντρική Ἐπιτροπή γιά τούς Κρητικούς**, πού πραγματικά στή διάρκεια τοῦ ἀγώνα ἔκαμε δ, τι μποροῦσε γιά τήν ἐνίσχυσή του.

Οἱ ἐπαναστάτες μέ τό σύνθημα «"Ἐνωση ἡ Θάνατος» ἄρχισαν χωρίς δισταγμό ἀμέσως τόν ἀγώνα, παρά τήν τεράστια ὑπεροχή τοῦ ἀντιπάλου. Ἀπό τό Σεπτέμβριο τοῦ 1866 ἄρχισε νά φτάνει ἀπό τήν Ἑλλάδα βοήθεια σέ ἐθελοντές καὶ πολεμοφόδια, ἐνῶ ἡ σχηματισμένη ἀπό τόν Ιούνιο Ἑλληνική Κυβέρνηση τοῦ Δημ. Βούλγαρη κρατοῦσε ἐπιφυλακτική στάση. Στήν Κρήτη δέν ὑπῆρχε ἔνιαία ἡγεσία τοῦ ἀγώνα. Τήν ἀρχηγία τοῦ χανιώτικου τμήματος τήν ἀνάλαβε ὁ Κρητικός ταγματάρχης τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἀδερφός τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν, **Ιωάννης Ζυμβρακάκης**, πού ἀποβιβάστηκε στά Σφακιά. Τήν ἀρχηγία τοῦ τμήματος τοῦ Ρεθύμνου τήν ἀνάλαβε ὁ ἔξαιρετικός στρατιωτικός συνταγματάρχης **Πάνος Κορωναῖος** καὶ ὁ ἐμπειριος καὶ ἰκανός ντόπιος ὀπλαρχηγός **Μιχ. Κόρακας** είχε ἀναλάβει τήν ἀρχηγία τοῦ τμήματος τοῦ Ἡρακλείου. Οἱ δύο πρῶτοι είχαν πάει στήν Κρήτη ὡς ἐθελοντές. Κάτω ἀπό τήν ἀρχηγία αὐτῶν τῶν τριῶν ἀρχηγῶν βρίσκονται οἱ διάφοροι ντόπιοι ὀπλαρχηγοί.

"Αντίθετα οἱ τουρκοαιγυπτιακές δυνάμεις τῆς ξηρᾶς, πού ἔπερνοῦσαν τίς 40 χιλιάδες, ἦταν πάρα πολὺ ἴσχυρές, ἐνῶ τήν ἀρχηγία τοῦ τουρκικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ τήν είχε ὁ Ἀγγλος πλοιάρχος **Χόμπαρτ-πασάς**, πού ἦταν ἰκανότατος ἄντρας καὶ είχε κυβερνήσει γιά πολλά χρόνια τόν τουρκικό στόλο. Ἡ ἐπανάσταση, ἐπειδή κράτησε πολύν καιρό, ἀποτέλεσε μεγάλο οἰκονομικό καὶ στρατιωτικό πρόβλημα γιά τήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία. Γιά τόν ἄμαχο πληθυσμό τῆς Κρήτης ἦταν μιά τραγωδία, γιατί οἱ ἐπαναστάτες δέν μποροῦσαν νά καταλάβουν τίς πεδινές περιοχές

της ύπαιθρου, πού τίς κατάστρεφε δ' ἀντίπαλος, καὶ νά τίς βάλουν μόνιμα κάτω ἀπό τὸν ἔλεγχό τους. Γι' αὐτό καὶ ἡ ύπαιθρος σχεδόν ἐρημώθηκε, γιατί ἀπό τὴν μία ὁ χριστιανικός πληθυσμός, γιά νά σωθεῖ, ἀνέβηκε πάνω στά βουνά, ἐνδιάπο τήν ἄλλη δ μουσουλμανικός, μή ἔχοντας κι αὐτός ἀσφάλεια, μπῆκε στίς δχυρωμένες πόλεις.

II. Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ – Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΡΚΑΔΙΟΥ

Ἡ κατάπινξη τῆς ἐπαναστάσεως ἀνατέθηκε ἀπό τὸ Σουλτάνο στὸν ἀλβανικῆς καταγωγῆς Μουσταφᾶ-πασά, πού εἶχε διατελέσει στὴν ὑπηρεσία τῆς Αἰγύπτου. "Υστερα ἀπό τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 διοίκησε σχεδόν ἐπὶ μίᾳ εἰκοσαετίᾳ τὸ νησί καὶ καλυτέρεψε τῇ θέσῃ τῶν χριστιανῶν κατοίκων της. "Ἐτσι συνδέθηκε μ' αὐτό καὶ ὀνομάστηκε «Γκιριτλής» (= Κρητικός). Ὁ Μουσταφᾶ-πασάς στὴν ἀρχῇ χρησιμοποίησε τὴν μέθοδο τῶν ὑποσχέσεων, ἀλλά, ἐπειδὴ δὲν πέτυχε ἀποφάσισε νά καταφύγει στὴ βίᾳ.

Προσέβαλε λοιπόν μέ ἐπιτυχίᾳ μέ περισσότερες δυνάμεις τίς κυριότερες βάσεις τῶν ἐπαναστατῶν στὴν περιοχὴ τῶν Χανίων καὶ νίκησε στὸ Βαφέ τοῦ Ἀποκορώνου στὶς 12 Ὁκτωβρίου (παλ. ἡμερολ.) τοῦ 1866 τὰ ἐπαναστατικά τμῆματα πού διεύθυνε δ Ζυμβρακάκης. "Ἐπειτα στράφηκε ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ τμήματος τοῦ Ρεθύμνου καὶ μέ 15.000 περίπου ἄντρες καὶ ἀρκετά κανόνια ἔζωσε τὸ μοναστήρι τοῦ Ἀρκαδιοῦ, πού ἦταν ἐπαναστατικό κέντρο τῆς περιοχῆς. Τό μοναστήρι τό ὑπερασπίζονταν 300 ἔνοπλοι μέ ἀρχηγό τὸν ἀνθυπολοχαγό Ἰωάννη Δημακόπουλο, πού ἦταν ἐθελοντής ἀπό τὴ Βυτίνα τῆς Γορτυνίας. Μέσα σ' αὐτό ὑπῆρχαν 600 γυναικόπαιδα. Ψυχή τῶν πολιορκημένων ἦταν δ ἡρωικός ἥγονόμενος τοῦ μοναστηρίου Γαβριήλ (Μαρινάκης). Τό μοναστήρι πολιορκήθηκε στὶς 8 Νοεμβρίου (παλ. ἡμερολ.) καὶ δὲν μπόρεσε νά πάρει βοήθεια ἀπό τὸν Πάνο Κορωναῖο.

Παρ' ὅλα αὐτά δῦμας οἱ ὑπερασπιστές τῆς ἀπόκρουσαν δλες τίς ἐπιθέσεις τῶν Τουρκοαιγυπτίων κατά τὴν πρώτη μέρα τοῦ ἀγώνα. Ἄλλα στὶς 9 Νοεμβρίου μεταφέρθηκε ἀπό τὸ Ρέθυμνο βαρύ πυροβόλο, μέ τὸ δοποῖο δ ἔχθρος γκρέμισε τῇ δυτική πύλη του καὶ μπῆκε μέσα σ' αὐτό, δόποτε δ ἀγώνας ἀποκορυφώθηκε. Τότε σκοτώθηκε καὶ δ γενναῖος ἥγονόμενος Γαβριήλ. Τό τέλος ἡρθε κατά τὴ δύση τοῦ ἥλιου μέ τὴν ἀνατίναξη τῆς μπαρουταποθήκης ἀπό τὸν ἀγωνιστὴ Κωνσταντίνο Γιαμπούδακη (ἥ σύμφωνα μέ τὸ δημοτικό τραγούδι ἀπό τὸ δάσκαλο ἀπό τὰ Ἀνώγεια Ἐμμ. Σκουλᾶ). Ἐλληνες καὶ Τούρκοι, μάχιμοι καὶ γυναικόπαιδα, θάφτηκαν κάτω ἀπό τὰ ἐρείπια. Ἀπό τοὺς 900 πολιορκημένους γλίτωσαν μόνον 3-4 καὶ 114 αἰχμαλωτίστηκαν. Ἀνάμεσά τους ἦταν κι δ φρούραρχος Δημακόπουλος, πού ὑστερα ἀπ' αὐτά ἐκτελέστηκε. "Ολοὶ οἱ ἄλλοι βρῆκαν ἡρωικό θάνατο. Οἱ ἀπώλειες τῶν Τούρκων ἦταν 1500 περίπου νεκροί καὶ τραυματίες.

Τό δλοκαύτωμα στὸ Ἀρκάδι ἀνανέωσε τίς ἡρωικές θυσίες τοῦ Σουλιοῦ καὶ Μεσολογγίου καὶ ἔγινε σύμβολο ἀπό ἐκεῖνα, πού γονιμοποιοῦν τὴν ἴστορία στὴ μνήμη τῶν λαῶν. Συγκίνησε δλη τὴν Ἑλλάδα, ἀλλά καὶ κάθε εὐγενική καὶ φιλελεύθερη ψυχή σ' δλο τὸν κόσμο καὶ προκάλεσε ἐντονότατο φιλελληνικό ρεῦμα

στήν Εύρωπη και στήν 'Αμερική. 'Ο γάλλος ποιητής Βίκτορ Ούγκο και ίδιως δ 'Αμερικανός Σάμουνήλ Χάου γέροι πιά θυμήθηκαν τή φιλελληνική τους δράση κατά τήν έπανάσταση τοῦ 1821 και τήν έπανάλαβαν. 'Αλλά και ή έπισημη Γαλλία τήρησε τότε γιά ένα διάστημα φιλελληνική στάση, άλλα χωρίς άποτέλεσμα έξαιτίας τής σκληρής άγγλικής πολιτικής.

Τό Δεκέμβριο τοῦ 1866 ή κυβέρνηση Βούλγαρη, έπειδή χειρίστηκε χλιαρά τό Κρητικό ζήτημα, έπεσε και τή διαδέχτηκε κυβέρνηση Κουμουνδούρου με ίνπουργό 'Εξωτερικῶν τό Χαρ. Τρικούπη. 'Η καινούρια κυβέρνηση έδειξε άρκετό θάρρος και βοήθησε δόσο μπορόδες τούς Κρητικούς έπαναστάτες, πού συνέχιζαν ήρωικά τόν άγώνα, ἄν και ή κατάσταση γι' αὐτούς είχε χειροτερέψει. "Ετσι τό μετριοπαθή Μουσταφᾶ-πασά τήν ἀνοιξή τοῦ 1867 τόν διαδέχτηκε δ ἰκανότερος τότε στρατηγός τής Αύτοκρατορίας δ Κροάτης 'Ομέρ-πασάς, πού ἀπό χριστιανός έγινε μωαμεθανός. Αὐτός ήταν γνωστός γιά τή σκληρότητά του και ίνποσχέθηκε νά καταπνίξει τήν έπανάσταση μέ κάθε τρόπο. Πραγματικά αὐτός πέτυχε στήν άρχη νά μπει στήν άνατολική Κρήτη και μετά πέρασε μέ τίς δυνάμεις του δλο τό νησί, προξενώντας φοβερές άγριότητες σέ βάρος τῶν χριστιανῶν. Μά τήν έπανάσταση δέν μπόρεσε νά τήν καταπνίξει.

Στό μεταξύ τόν 'Απριλή τοῦ 1867 δ βασιλιάς Γεώργιος ἀναχώρησε ἀπό τήν 'Ελλάδα γιά τήν Εύρωπη. 'Επισκέφτηκε τή μιά μετά τήν ἄλλη ἀρκετές πρωτεύουσες και ἔφτασε στή Ρωσία, δπου τόν 'Οκτώβριο τῆς ίδιας χρονιάς παντρεύτηκε τή Μεγάλη Δούκισσα "Ολγα, τήν ἀνεψιά τοῦ Τσάρου 'Αλέξανδρου τοῦ Β'. 'Από ἐκεί γύρισε στήν 'Ελλάδα τό Νοέμβριο. Κατά τό διάστημα αὐτό βολιδοσκόπησε τίς εύρωπακές κυβερνήσεις και πληροφόρησε τόν Κουμουνδούρο δτι τό διπλωματικό ἔδαφος δέν ήταν εύνοϊκό γιά τήν πραγματοποίηση τῶν έθνικῶν πόθων και τού σύστησε νά ἐγκαταλείψει τήν προσπάθεια. Αὐτός δμως τότε προτίμησε νά παραιτηθεῖ. (Δεκέμβριος 1867).

Τίς ἐκλογές, πού ἔγιναν τόν 'Ιανουάριο τοῦ 1868, τίς κέρδισε δ Βούλγαρης πού σχημάτισε κυβέρνηση, και ἄλλαζοντας τώρα τακτική βοήθησε τήν κρητική έπανάσταση. Αὐτή είχε φέρει σέ πολύ δύσκολη θέση τήν Πύλη, ώστε δ Σουλτάνος νά προχωρήσει σέ παραχωρήσεις πρός τούς έπαναστάτες. Μ' αὐτές ίνποχωρούσε σέ δλες τίς ἀπαιτήσεις τους, ἐκτός ἀπό τό αίτημά τους γιά τήν ἔνωση («Οργανικός Νόμος» τοῦ 1867), ἀλλά οι Κρητικοί και πάλι δέν ίποκυψαν. 'Αλλά στά 1868 οι Τούρκοι ἐφάρμοσαν νέα στρατηγική, σύμφωνα μέ τήν δόπια μοίρασαν τίς δυνάμεις τους μέσα στά δχορά, πού τά ἔχιτσαν στά πιό ἐπίκαιρα σημεῖα τῶν παραλίων και τοῦ ἐσωτερικοῦ. "Ετσι έμποδίζαν τήν έπικοινωνία ἀνάμεσα στίς έπαναστατικές δμάδες και τόν ἐφοδιασμό τους, ίδιως ἀπό τήν 'Ελλάδα.

'Εξάλλου τό Δεκέμβριο τοῦ 1868 ή Πύλη, έπειδή δ Βούλγαρης δέ δέχτηκε τό τουρκικό τελεσίγραφο, σύμφωνα μέ τό δόπιο ή ἐλληνική κυβέρνηση ἔπρεπε νά σταματήσει κάθε βοήθεια πρός τούς έπαναστάτες, ἔκοψε τίς διπλωματικές σχέσεις της μέ τήν 'Ελλάδα. 'Η ἐλληνική βοήθεια ἔφτανε στήν Κρήτη στήν άρχη μέ ίστιοφόρα, ἔπειτα μέ ἀτμοκίνητα πλοῖα («Υδρα», «Πανελλήνιον») και τελικά μέ πλοῖα

καταδρομικού τύπου. Αυτά είχαν παραγγελθεί στό έξωτερικό («Κρήτη», «Αρκάδι», «Ενωσις») και άψηφώντας τά δθωμανικά πολεμικά τοῦ Χόμπαρτ πασᾶ διασπούδαν τόν άποκλεισμό τους και ἔφερναν στό νησί ἐθελοντές, πολεμοφόδια και τρόφιμα. Κατόπιν παραλάβαιναν ἀπό ἑκεῖ γυναικόπαιδα και ἀμάχους και τούς ἔφερναν στήν 'Ελλάδα. Τά πλοῖα αὐτά, κυρίως τό «Ενωσις» και τό «Αρκάδι», ἀνανέωσαν τά κατορθώματα τοῦ 1821 και ἔγιναν θρυλικά.

Ἡ διακοπή τῶν διπλωματικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στά δύο κράτη ἀνάγκασε τίς Μ. Δυνάμεις νά ἐπέμβουν και νά ὑποχρεώσουν τήν 'Ελλάδα μέ τή διάσκεψη τοῦ Παρισιοῦ (Ιανουάριος 1869) νά πάψει νά βοηθᾶ τήν ἐπανάσταση. ᩴ κυβέρνηση τοῦ Βούλγαρη ἀναγκάστηκε τότε νά παραιτηθεῖ και ἡ κυβέρνηση τοῦ Θρασύβουλου Ζαΐμη, πού τή διαδέχτηκε, δέχτηκε τίς ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων.

‘Υστερα ἀπ’ αὐτά ἡ ἐπανάσταση ἀτόνισε και τήν ἄνοιξη τοῦ 1869 ξεψύχησε. ᩴ ἀνωμαλία δμως δέν τερματίστηκε. Γ’ αὐτό κατά τή σοβαρή κρίση τοῦ ‘Ανατολικοῦ Ζητήματος, πού ἀκολούθησε, οἱ Κρητικοί και πάλι ἐπαναστάτησαν (1877-1878). Τέλος ἀντιπρόσωποι τῶν Μ. Δυνάμεων, τῶν Κρητικῶν και τῆς Πύλης κατάρτισαν τόν ‘Οκτώβριο τοῦ 1878 τήν «Σύμβαση τῆς Χαλέπας». Σύμφωνα μ’ αὐτήν καθιερώθηκε Βουλή, ἡ Ἑλληνική γλώσσα ἀναγνωρίστηκε ως ἐπίσημη μέσα σ’ αὐτήν και στά δικαστήρια, συγκροτήθηκε χωροφυλακή ἀπό ντόπιους ἄντρες και ἀξιωματικούς και ἀποφασίστηκε διορισμός χριστιανοῦ διοικητῆ, πού ἔπρεπε νά είναι Τούρκος ὑπήκοος.

Ἡ Βουλγαρική ἔξαρχία

‘Από δλους τούς χριστιανικούς λαούς τῆς Βαλκανικῆς οἱ Βούλγαροι ἀπόκτησαν ἀθνική συνείδηση τελευταῖοι. Γιά πολύν καιρό ἀγνοοῦνταν ἀκόμη και ἡ Ἱδια ἡ ὑπαρξη τῶν Βουλγάρων, γιατί οι Εὐρωπαῖοι δέν τούς ξεχώριζαν ἀπό τούς ἄλλους χριστιανούς τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Πρῶτοι τούς ἀνακάλυψαν οἱ Ρᾶσσοι, ὅταν κατά τήν ἐκστρατεία τοῦ 1828-1829 πέρασαν ἀπό τή χώρα τους. ᩴπό τότε ἄρχισαν νά κινοῦνται οἱ Βούλγαροι ἀπό τήν ἐπιρροή τῶν Ρώσων. ስπειδή δμως δέν είχαν ντόπιους ἀρχηγούς, γιατί ἀκόμη και οἱ Ἱδιοί οἱ ἐκκλησιαστικοί τους ἀρχηγοί ἦταν ‘Ελληνες, ἡ πρώτη ἐκδήλωση τοῦ ἀθνικοῦ τους ξυπνήματος παρουσιάστηκε σάν μιά προσπάθεια νά ἀπαλλαγοῦν ἀπό τόν Ἑλληνικό Κλῆρο. Γ’ αὐτό και ἥθαν σέ σύγκρουση μέ τό ‘Ορθόδοξο Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πού στή δικαιοδοσία του ὑπαγόταν ἐκκλησιαστικά ἡ Βουλγαρία.

Οἱ Βούλγαροι ἀπαίτησαν νά διορίζονται Βούλγαροι ἐπίσκοποι και πρώτη ἐπιτυχία τῆς προσπάθειάς τους ἦταν νά ἰδρύσουν Βουλγαρική ἐκκλησία στήν Κωνσταντινούπολη (1848). Ταυτόχρονα ἔπαιψαν νά μνημονεύουν τό δνομα τοῦ Πατριάρχη στίς ἐκκλησίες τους. ᩴ Πύλη ὑποστήριξε δλόψυχα τό χωρισμό τῶν Βουλγάρων ἀπό τό Πατριαρχεῖο, γιατί ἡ παλιά ἔχθρα Τούρκων και ‘Ελλήνων είχε ἐνταθεῖ ἔξαιτίας τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως. ስκολούθησε λοιπόν τή συμβουλή τοῦ ζακουστοῦ τότε βεζίρη **Φουάτ-πασᾶ**. Αὐτός είχε συστήσει τήν ἀπομόνωση τῶν ‘Ελ-

λήνων ἀπό τούς ἄλλους χριστιανούς καὶ τὸ χωρισμό τῶν Βουλγάρων ἀπό τὴν Ἑλληνικήν Ἐκκλησίαν. Ὁ τότε πρεσβευτής τῆς Ρωσίας στὴν Κωνσταντινούπολη Ἰγνάτιος, πού ἦταν ἀπό τοὺς ἀρχηγούς τῆς πανσλαβιστικῆς κινήσεως, ὑποστήριξε νά ίδρυθεῖ ἔχειριστή βουλγαρική Ἐκκλησία.

Στίς 27 Φεβρουαρίου τοῦ 1870 μέ φιρμάνι ίδρυθηκε ἡ βουλγαρική Ἐξαρχία, δῆπος δονομάστηκε, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό δύο τὸ βιλαέτι (= νομαρχία) τοῦ Δούναβη. Τὸ φιρμάνι δριζε διτὶ καὶ ἄλλες περιοχές δικαιοῦνταν νά μποῦν κάτω ἀπό τὴ δικαιοδοσία τῆς Ἐξαρχίας, ἃν τὸ ζητοῦσαν τὰ δύο τρίτα τῶν κατοίκων τους. Ὁ Πατριάρχης βλέποντας πώς ἦταν ἀδύνατο νά ἐμποδίσει τὴν ίδρυση τῆς Ἐξαρχίας ἀφόρισε τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1872 τοὺς Βουλγάρους καὶ τὸν Κλῆρο τους ὡς σχισματικούς. Ἀπό ἐκείνη τὴν ὥρα κηρύχτηκε σκληρός πόλεμος ἀνάμεσα στοὺς πατριαρχικούς καὶ τοὺς ἐξαρχικούς. Ὁ Ἐξαρχος εἶχε τὴν ἰδρυα του ἐπιδεικτικά στὴν Κωνσταντινούπολη, γιατὶ ἥθελε ἔτσι νά δείξει διτὶ ἔχει τὴν πνευματική ἐξουσία τῶν ἀλλήλων Βουλγάρων. Ὁστόσο οἱ Τούρκοι μετανόησαν, γιατὶ γρήγορα κατάλαβαν διτὶ ἡ ἐκκλησιαστική χειραφέτηση τῶν Βουλγάρων ἦταν ἡ ἀρχὴ τῆς πολιτικῆς τους ἀνεξαρτησίας.

Ἡ Ρουμανία καὶ ἡ Σερβία ἡγεμονίες

Ἡ συνθήκη τοῦ Παρισιοῦ (1856) ἔβαζε τίς δύο παραδουνάβιες ἡγεμονίες κάτω ἀπό τὴν προστασία τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ τίς ὑποχρέων νά ἐφαρμόσουν τὸ συνταγματικό πολίτευμα. Ἀλλά οἱ κάτοικοι τους ἥθελαν νά ἐνωθοῦν σὲ ἕνα κράτος, γιατὶ ἀνήκαν σὲ μιά φυλή καὶ μιλοῦσαν τὴν ἴδια γλώσσα. Σκόνταψαν δμως στὴν ἰσχυρή ἀντίδραση τῆς Αδστρίας, γιατὶ ὑπῆρχαν στὴν ἐπικράτειά της ρουμανικοί πληθυσμοί καὶ δέν ἥθελε νά σχηματιστεῖ ἐνιαίο ρουμανικό κράτος. Στά 1859 οἱ Μολδοβλάχοι ἔξέλεξαν κοινό δύποδάρο τὸν Κούζα καὶ ὑστερα ἀπό δύο χρόνια ἡ τουρκική Κυβέρνηση ἀναγκάστηκε νά δεχτεῖ τὴν ἐνωση τῶν δύο ἡγεμονιῶν. Ἀπό τότε μόνον ἔνας ἐλαφρός ἐτήσιος φόρος ἀπό 900 χιλιάδες φράγκα κέμενε ὡς σημεῖο ἐξαρτήσεως ἀπό τὸ Σουλτάνο. Στά 1866 ὁ Κούζας ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ καὶ μέ δημοψήφισμα ἐκλέχτηκε κληρονομικός ἡγεμόνας δ Γερμανός πρίγκηπας Κάρολος Χοεντζόλλερν.

Τὴν ἴδια περίοδο ἀναγνωρίστηκε ὡς ἡγεμονία καὶ ἡ Σερβία. Σ' αὐτήν πάλευαν πάντα οἱ δύο ντόπιες δυναστείες τῶν Ὀμπρένοβιτς καὶ τῶν Καραγεώργεβιτς, πού ἀπό τό 1839 είχαν ἀλλάξει τρεῖς φορές. Τὸν ἰδρυτή τῆς δυναστείας τῶν Ὀμπρένοβιτς τὸ Μίλος τὸν ἔναντικάλεσαν στὸ θρόνο (1856) καὶ ἀναδείχτηκε ἔνας ἀπό τοὺς πιό διπλωματικούς ἀντρες τῆς Βαλκανικῆς. Αὐτός λοιπόν πήρε τὸ στέμμα τοῦ ἡγεμόνα ἀπό τὴ Σερβική Ἐθνοσυνέλευση. "Υστερα ἀπό λίγα χρόνια ἀπ'" αὐτά δ τουρκικός στρατός τῶν φρουρίων ἀναγκάστηκε νά ἐκκενώσει τὴ Σερβία.

Τίς δύο καινούριες ἡγεμονίες τίς ὑποστήριξε δ Ναπολέοντας δ Γ', πού ἦταν πιστός στὴν ἀρχὴ τῶν ἀνθρωπῶν καὶ στά χρόνια αὐτά είχε μεγάλη ἐπιρροή στὴ Βαλκανική.

‘Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος τοῦ 1877-1878

Αφορμή γιά νέο ρωσοτουρκικό πόλεμο και γιά νέα μεγάλη κρίση τοῦ Ανατολικού Ζητήματος έδωσαν οἱ ταραχές στὶς εὐρωπαϊκὲς ἐπαρχίες τῆς Τουρκίας.

Τόν Ἰούνιο τοῦ 1875 οἱ δύο δυτικότατες ἐπαρχίες τοῦ Σουλτάνου, ἡ Ἐρζεγοβίνη καὶ ἡ Βοσνία, ἐπειδὴ ἀπό πολὺν καιρὸν πιέζονταν ἀπό τίς αὐθαιρεσίες τῶν Τούρκων μπέθων καὶ τοὺς δυσκολοβιαστάκτους φόρους, ἐπαναστάτησαν καὶ κήρυξαν τὴν ἔνωση μὲ τὴ Σερβία. “Οταν δῶμας ἡ ἐπανάσταση μεταδόθηκε στὴ Βουλγαρία (‘Απρίλιος 1876), δὲ Σουλτάνος προσπάθησε νά τὴν καταπνίξει μὲ ἄγριες σφαγές καὶ ἐρημώσεις. Ἐξαπόλυτες ἐναντίον τῶν Βουλγάρων χωρικῶν πυκνές μάζες ἀτάκτων, ποὺ δυνομάζονταν βασιθουζοῦκοι, καὶ μέσα σ’ ἓνα μῆνα κατάσφαξαν 12 χιλιάδες χριστιανούς. Αἰσθηση προκάλεσαν ἴδιας οἱ σφαγές τοῦ Βατάκ, ποὺ εἶναι ἔνα βουλγαρικό χωριό στοὺς βόρειους πρόποδες τῆς Ροδόπης. Οἱ «Βουλγαρικές ἀγριότητες», δπως δυνομάστηκαν οἱ πολὺ φρικτές ἐκεῖνες πράξεις ἀπό τὸν Ἀγγλο πολιτικό Γλάδστον, ξεσήκωσαν μεγάλη ἀγανάκτηση στὴν Εὐρώπη. Στό μεταξύ οἱ ταραχές παράσυραν σέ πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας τίς δύο χριστιανικές ἡγεμονίες, τὴ Σερβία καὶ τὸ Μαυροβούνιο (Ιούνιος 1876), ποὺ ὑστερα ἀπό μερικούς μῆνες τὸν σταμάτησαν οἱ Μ. Δυνάμεις μὲ τὴν ἐπιβολὴν ἀνακωχῆς.

Στήν Κωνσταντινούπολη ἐκθρονίστηκε ὁ σουλτάνος Ἀβδούλ Ἄζις (1861-1876) καὶ ἀνέβηκε στὸ θρόνο ὁ ἀνεψιός του Χαμίτ Β' (1876-1909). Στό μεταξύ τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1876 συνεδρίασε στήν Κωνσταντινούπολη ἡ «Συνδιάσκεψη τῶν Πρεσβευτῶν» καὶ ἀποφάσισε τὴν αὐτονομία τῆς Ἐρζεγοβίνης, τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Βουλγαρίας, ἡ δποία δῶμας ἐπαιρετεῖς, ποὺ διεκδικοῦσε καὶ ἡ Ἑλλάδα. Τότε οἱ Τούρκοι, γιά νά προλάβουν τὴν Εὐρωπαϊκή ἐπέμβαση σκηνοθέτησαν τὸ Σύνταγμα τοῦ 1876, πού ἔκανε περιττές τίς μεταρρυθμίσεις, γιατί χάριζε σ’ δλους γενικά τοὺς κατοίκους ἐλευθερία, ἀσφάλεια καὶ δλα τὰ ἀγαθά τῆς καλῆς διοικήσεως. ‘Ο Σουλτάνος γιά τὴν ἐκτέλεση αὐτοῦ τοῦ σχεδίου εἶχε χρησιμοποιήσει τὸν περίφημο Μιδά τ-πασά, ποὺ ἦταν ἔνας ἀπό τοὺς πιο ἔξαιρετικούς ἀντρες τῆς Τουρκίας. Αὐτός ἦταν δὲ γέτης τῶν λίγων φιλελευθέρων καὶ μεταρρυθμιστῶν Τούρκων καὶ οἱ Νεότουρκοι τὸν θεωροῦν ὥς πρῶτο ἀρχηγό τους. ‘Υστερα ὁ Σουλτάνος ἀμέσως διάλυσε τὴ βουλή, κυνήγησε τὸ Μιδάτ καὶ τὸν ἐξόρισε. ‘Ετσι κορόδεψε τοὺς Εὐρωπαίους.

Τότε ἡ Ρωσία, ἐπειδὴ δὲν ἀνέχητο τὴν τουρκική ἀπάτη, ἀποφάσισε νά κηρύξει τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας (‘Απρίλιος 1877). ‘Ο ρωσικός στρατός νίκησε τοὺς Τούρκους καὶ στὴν Ἀσία (μέτωπο Καυκάσου) καὶ στὴν Εὐρώπη, δπου πέρασε τὸ Δούναβη, διάσχισε τὴ Ρουμανία καὶ μπῆκε στὴ Βουλγαρία. Σοβαρό ἐμπόδιο γιά τοὺς Ρώσους δημιούργησε δὲ Τούρκος στρατηγός ‘Οσμάν-πασάς στήν Πλεύνα, ποὺ ἀντιστάθηκε ἀπό τὸν Ἰούνιο ὥς τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1877. Τελικά δὲ ρωσικός στρατός κατέλαβε τὴ Βουλγαρία, πέρασε τὸν Αἴμο καὶ κυρίεψε τὴν Ἀδριανούπολη (‘Ιανουάριος 1878). Τότε φάνηκε πώς ἡ Τουρκία ἐπεφτε ἀβοήθητη. Οἱ ρωσικές φάλαγγες βάδιζαν κιόλας ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ δὲ ἀρχιστράτηγός τους Μεγάλος δούκας Νικόλαος, δὲ ἀδερφός τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου τοῦ Β’, ἔ-

στησε τό στρατηγεῖο του στόν "Άγιο Στέφανο κοντά στήν Κωνσταντινούπολη. Άμεσως δμως δ ἀγγλικός στόλος, γιά νά ἐμποδίσει τήν κατάληψή της ἀπό τούς Ρώσους, μπῆκε στήν Προποντίδα, ἐνώ οι ὄγορεύσεις στήν ἀγγλική Βουλή τῶν Κοινοτήτων ἔδειχναν πώς πλησιάζει δ ἀγγλορωστικός πόλεμος.

"Η μεγάλη κρίση στά Βαλκάνια βρήκε τήν 'Ελλάδα ἀπροετίμαστη και νά κατατρίβεται σέ μικροκομματικά ζητήματα. Οι τρεῖς ἑλληνικές κυβερνήσεις ἀπό τήν ἀρχή της κρίσεως ως τό Μάιο τοῦ 1877, ὑπακούντας στίς ἀγγλικές συμβουλές, κρατοῦσαν τήν 'Ελλάδα οὐδέτερη. 'Αλλά ή ἑθνική φιλοτιμία τραυματίστηκε, γιατί οι Σλάβοι ἔλυναν δριστικά τό ἀνατολικό πρόβλημα, χωρίς νά λάβουν ὑπόψη τους τόν ἀλληλικό παράγοντα. Γιά μιά στιγμή φάνηκε πώς τά κομματικά πάθη σταμάτησαν και σχηματίστηκε Οἰκονομεική Κυβέρνηση μέ πρόδρο τό γέρο Κανάρη ως σύμβολο τής ἑθνικῆς ἐνότητας και τόν Τρικούπη ως ὑπουργό τῶν 'Εξωτερικῶν. Αὐτή δηλαδή είχε ως μέλη της δλους τούς πολιτικούς ἀρχηγούς και γι' αὐτό πήρε και αὐτήν τήν δόνομασία, πού παρουσιάστηκε τότε γιά πρώτη φορά.

"Αλλά ή Οἰκονομεική ἀπό ἐσωτερικές ἀντιθέσεις ἀπότυχε και ή κυβέρνηση Κουμουνδούρου, πού σχηματίστηκε τόν Ιανουάριο τοῦ 1878, προσπάθησε νά ξεσηκώσει ἐπαναστάσεις στήν Κρήτη, τή Θεσσαλία, τήν "Ηπειρο και στή νότια και δυτική Μακεδονία. 'Εξάλλου δ ὑπουργός τῶν 'Εξωτερικῶν Θεόδωρος Δηλιγιάννης δήλωσε δτι ή κυβέρνηση ἀποφάσισε νά καταλάβει μέ στρατό τίς ἀλληλικές ἐπαρχίες τής Τουρκίας, γιά νά προστατέψει τούς χριστιανούς κατοίκους τους ἀπό τίς βίαιες πράξεις τῶν Τούρκων. Τότε ἀλληλικός στρατός μέ ἐπικεφαλῆς τό στρατηγό Σκαρλάτο Σούτσο μπῆκε στό τουρκικό ἔδαφος και ἔφτασε ως τό Δομοκό, πού τόν κατέλαβε κιόλας. Κινήθηκε δμως πολύ ἀργά, γιατί στό μεταξύ ἔγινε ή ἀνακωχή Ρώσων και Τούρκων, πού ἔβαλε τέρμα στήν ἀλληλική εἰσβολή. 'Ετσι ή 'Ελλάδα οὐσιαστικά ἔμεινε οὐδέτερη ως τό τέλος και ή κυβέρνηση θεώρησε ως ἐπιτυχία τό δτι πήρε ἀπό τήν 'Αγγλία τήν ἀδριστή ὑπόσχεση πώς τελικά δέ θά παραγνωριστούν τά δίκαια τής. 'Ο ἀγώνας δμως συνεχίστηκε μέ ἐπαναστατικά κινήματα στίς περιοχές πού ἀναφέραμε πιό πάνω. Τά κινήματα αὐτά κράτησαν μερικούς ἀκόμη μῆνες, ἀλλά τελικά καταπνίγηκαν ἀπό τίς τουρκικές δυνάμεις.

Οί συνθῆκες τοῦ 'Αγίου Στεφάνου και τοῦ Βερολίνου

Οί νικητές Ρῶσοι ἐπέβαλαν τούς όρους τους. 'Η Συνθήκη τοῦ 'Αγίου Στεφάνου (3 Μαρτίου 1878), πού ὑπαγόρεψαν στό Σουλτάνο, ἔλυνε τό ἀνατολικό Ζήτημα γιά ὄφελος τῶν Σλάβων. Τό πιό σπουδαῖο ἦταν δτι μ' αὐτήν δημιουργοῦνταν μεγάλη Βουλγαρία μέ διέξοδο στόν Εὖξεινο και στό Αίγαιο και μέ δυτικά σύνορα τίς λίμνες 'Αχρίδα και Πρέσπα. 'Επαιρνε δηλαδή αὐτή δλόκληρη τή Μακεδονία, ἐκτός ἀπό τή Θεσσαλονίκη, στήν δποία είχε βλέψεις ή Αδστρία, τή Χαλκιδική και τήν περιοχή τής Κοζάνης, και ἀκόμη δλόκληρη τή Θράκη, ἐκτός ἀπό τήν περιοχή τής Κωνσταντινούπολεως. 'Η Σερβία γινόταν ἀνεξάρτητο βασίλειο, δπως και ή Ρουμανία, ἀλλά μεγάλωνε πρός τά νότια, παίρνοντας τήν ἐπαρχία τής Νίσας, και πρός τά δυτικά, ώστε νά συνορεύει μέ τό Μαυροβούνιο πού κι αὐτό μεγάλωνε, προσαρτών-

τας ἀλβανικά ἔδαφη. Σχετικά μέ τήν Ἐλλάδα ἡ συνθήκη ἀπλῶς πρόβλεπε τήν πιστή ἐφαρμογή τοῦ «Οργανικοῦ Νόμου» στήν Κρήτη.

Ἄλλα ἡ συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου θεωρήθηκε ἄπ' ὅλους ὡς ἔργο βίας. Ἰδίως ἡ Ἀγγλία δέν ἦταν δυνατό νά ἀνεχτεῖ τή ρωσική λύση τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος. Ἔπισης καὶ ἡ Αὐστρία τήν εἶδε μέ δυσαρέσκεια καὶ γι' αὐτό κινητοποίησε τίς δυνάμεις τῆς καὶ γιά μιά σπιγμή φάνηκε πώς θά ξεσπάσει πόλεμος ἀνάμεσα στή

Ρωσία και τήν Αγγλία, που θά τήν υποστήριζε ή Αύστρια. Μεσολάβησε δμως ή Γερμανία κι έτσι οι άντιπαλες Δυνάμεις δέχτηκαν νά λύσουν τή διαφορά τους είρηνικά. Αυτό ήταν ένα ευτύχημα γιά τήν Ελλάδα, γιατί μέ τή συνθήκη αυτή θάβονταν κυριολεκτικά τά έθνικά της δνειρά.

Στίς 17 Ιουνίου τοῦ 1878 συνεδρίασε ή σπουδαιότατη γιά τά άνατολικά ζητήματα Συνδιάσκεψη τοῦ Βερολίνου μέ πρόδρο τό Βίσμαρκ. Τό συνέδριο χάραξε τόν καινούριο χάρτη τής χερσονήσου τοῦ Αίμου, που τυπικά τουλάχιστον διατηρήθηκε γιά 34 χρόνια. Άντι γιά «Μεγάλη Βουλγαρία» ίδρυθηκε μιά «μικρή αυτόνομη και φόρου υποτελής ήγεμονία κάτω από τήν έπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου» μέ σύνορα τό Δούναβη, τόν Αίμο, τόν Εὔξεινο Πόντο και τή Σερβία. Νότια από τόν Αίμο ίδρυθηκε δεύτερο βουλγαρικό κράτος, ή αυτόνομη έπαρχια «Ανατολική Ρωμυλία», κάτω από τήν άμεση πολιτική και στρατιωτική έξουσία τοῦ Σουλτάνου, άλλα θά διοικούνταν από χριστιανό διοικητή.

Η Βοσνία και ή Έρζεγοβίνη παραχωρήθηκαν στήν Αύστρια μέ προσωρινή κατοχή και χωρίς νά άφαιρεθούν τά κυριαρχικά δικαιώματα τοῦ Σουλτάνου. Στή Ρωσία δόθηκαν στήν Ασία τό λιμάνι τοῦ Βατούμ, τό φρούριο τοῦ Κάρσ και μερικά έδαφη τής τουρκικής Αρμενίας. Η Ρουμανία άδικήθηκε, γιατί ή νότια Βεσταρβία, που έθνολογικά και ιστορικά ήταν ρουμανική, παραχωρήθηκαν στή Ρωσία. Γιά άνταλλαγμα τής δόθηκε ή Δοβρουτσά, που κατοικούνταν από Βουλγάρους, Τούρκους και Τατάρους. Γιά τή Σερβία και τό Μαυροβούνιο σχεδόν διατηρήθηκαν οι ίδιες άποφάσει, τής συνθήκης τοῦ Αγίου Στεφάνου. Η Ρουμανία, ή Σερβία και τό Μαυροβούνιο άναγνωρίστηκαν ως άνεξάρτητα βασίλεια.

Η Ελλάδα δέν πήρε μέρος στό συνέδριο. Παρακολούθησε μόνο τίς έργασίες του μέ άντιπροσωπεία μέ έπικεφαλής τό Θ. Δηλιγιάννη και άνάπτυξε τίς διεκδικήσεις της. Τό συνέδριο μέ θερμή υποστήριξη τής Γαλλίας έπιδικασε στήν Ελλάδα τή Θεσσαλία ώς τόν Πηνειό και τήν Ήπειρο ώς τόν Καλαμά. Δέν ήταν δμως ένας υποχρεωτικός δρος γιά τήν Τουρκία, άλλα περισσότερο έκφραση μιᾶς εύχῆς. Η πραγματοποίησή της άφηνόταν στίς άπευθείας μεταξύ τῶν δύο χωρῶν συνεννοήσεις, που σέ περίπτωση διαφωνίας μπορούσαν νά ζητήσουν τή μεσολάβηση τῶν Μ. Δυνάμεων.

Η συνθήκη τοῦ Βερολίνου υπογράφτηκε στίς 13 Ιουλίου τοῦ 1878. Κατά τή διάρκεια τοῦ συνεδρίου άνακοινώθηκε ή υπογραφή συμβάσεως άναμεσα στήν Αγγλία και τήν Τουρκία. Μέ αυτήν από τή μιά δ Σουλτάνος παράδινε στήν Αγγλία ώς «στρατιωτικό σταθμό και μέ πληρωμή έτησιου φόρου» τήν Κύπρο, ώς άμοιβή γιά τίς ύπηρεσίες της γιά τήν άναθεώρηση τής συνθήκης τοῦ Αγίου Στεφάνου, ένω από τήν άλλη ή Αγγλία άναλαβαινε νά προστατέψει τίς άσιατικές κτήσεις τής Τουρκίας άπέναντι στή Ρωσία. (Στίς 5 Νοεμβρίου τοῦ 1914 ή Αγγλία μέ τήν κήρυξη τοῦ πολέμου έκ μέρους τής Τουρκίας έναντιον τής μέ μιά «ύπουργική διαταγή» άκυρωσε τήν άγγλοτουρκική συνθήκη τοῦ 1878 και προσάρτησε τήν Κύπρο στίς άποικίες τής).

Αποτελέσματα της συνθήκης του Βερολίνου

Η συνθήκη του Βερολίνου θεωρήθηκε μεγάλη έπιτυχία της άγγλικης διπλωματίας και δι πρωθυπουργός Ντισραέλι γύρισε θριαμβευτής από το Βερολίνο. Η Βουλή τόν δέχτηκε μέζητακρανγές και ή βασίλισσα Βικτορία τού ἀπόνειμε τόν τίτλο τού κόμη Μπίκονσφιλντ (Beaconsfield). Οι Έλληνες εύλογησαν τό δονομα τού υπουργού τών Εξωτερικών της Αγγλίας Σόλσμπερε, γιατί είχε ακυρώσει τή συνθήκη τού Αγ. Στεφάνου. Η άνακούφιση στήν Ελλάδα ήταν μεγάλη, γιατί ή Μακεδονία ξέφυγε τή βουλγαρική κυριαρχία. Η αυστριακή διοίκηση στή Βοσνία και τήν Ερζεγοβίνη μετέβαλε τίς δύο αυτές άγριες έπαρχιες σέ περιοχή πολιτισμένη, μολονότι οί ύπηκοοι δέν άγάπησαν τούς έκπολιτιστές. Οι Σέρβοι μεγαλοϊδεάτες έξαλλοι τήν άπόσπαση τών σερβικῶν έκείνων έδαφων ἀπό τήν Αύστρια τή θεωρησαν ώς άνοσιούργημα. Έκτός από αυτά μεγάλο μέρος χριστιανῶν έμενε άκόμη κάτω ἀπό τόν τουρκικό ζυγό και κανένας ἀπό τούς χριστιανικούς λαούς δέν είχε πετύχει δλοκήρωτική δηνική ένότητα. Πολύ μεγάλο μειονέκτημα της συνθήκης αυτής ήταν ή παραχώρηση της Βοσνίας και της Ερζεγοβίνης στήν Αύστρια, πού γινόταν τώρα βαλκανική δύναμη και έστρεψε τό βλέμμα της στή Θεσσαλονίκη.

Γι' αυτό ή συνθήκη του Βερολίνου θεωρήθηκε ώς προσωρινό καθεστώς. Οι ίδιες οί Δυνάμεις πού τήν ύπόγραψαν, τήν παραβίασαν, κάθε φορά πού τούς δινόταν εύκαιρια. Πρώτη ή Τουρκία έκμεταλλευόταν τήν άδυναμία της Ελλάδας και συνεχώς έφερνε δυσκολίες στήν παραχώρηση τών έδαφων πού της έπιδικασαν ἀπό τή συνθήκη. Πάντως δμως σήμαινε σημαντική πρόοδο τού Ανατολικού Ζητήματος, γιατί καθιέρωνε τό δόγμα: Ή Βαλκανική γιά τούς Βαλκάνιους.

II. ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ ΩΣ ΤΟ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ

Προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας

Μέ πολλές φιλονικίες και τήν παρέμβαση τών Μ. Δυνάμεων τελικά παραχωρήθηκαν στήν Ελλάδα (20 Ιουνίου 1881, παλ. ήμερολ.) ή Θεσσαλία, ἔκτός ἀπό τό διαμέρισμα της Ελασσόνας, και ή "Ηπειρος μέ τήν "Αρτα ώς τό ποτάμι "Αραχθος. "Υστερα ἀπό τέσσερα χρόνια, μόλις δηλαδή είχαν περάσει ἐφτά χρόνια ἀπό τή Βερολίνεια συνθήκη, ή Βουλγαρία προσάρτησε πραξικοπηματικά τήν Ανατολική Ρωμυλία (Σεπτέμβριος 1885) και έβαλε κάτω ἀπό τήν έξουσία της τόν άξιόλογο έλληνικό πληθυσμό αυτής της περιοχῆς. Τό πραξικόπημα δονομάστηκε ἀπό τούς Βουλγάρους "Ένωση τών δύο Βουλγαριῶν". Κατά τό διάστημα αυτό ή Βουλγαρία έδειξε σημεῖα ζωῆς και προόδου. Συνάμα έγινε σημαντική μεταβολή στήν πολιτική της, γιατί σχηματίστηκε άντιρωτικό ρεῦμα.

Ο πρώτος ήγεμόνας της Βουλγαρίας "Αλέξανδρος Βάττενμπεργκ (Battenberg), πού ήταν γιός τού πρίγκιπα της Εσσης (Γερμανίας) και άνεψιός τού Τσάρου, ἀκο-

λούθησε αὐτό τό ρεῦμα καὶ μέ παρακίνηση τοῦ προέδρου τῆς Σοβράνιε (Βουλῆς) **Σταμπούνλοφ** μπήκε ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του στή Φιλιππούπολη. Ὁ Τσάρος ἀγανάκτησε τόσο πολὺ, ὅτε διέγραψε τὸν ἀνεψιό του ἀπό τὸν κατάλογο τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ καὶ ἔστειλε διαταγὴ στοὺς Ρώσους ἀξιωματικούς νά ἐπιστρέψουν ἀπό τή Βουλγαρία. Ἀλλά τό βουλγαρικό κίνημα τό ὑποστήριζε ἡ Αὐτορία καὶ ίδιως ἡ Ἀγγλία, γιατί στὸ μεταξύ εἶχε μεταβληθεῖ ἀρκετά ἡ ἀγγλική πολιτική. Δηλαδὴ οἱ ἄγγλοι διπλωμάτες παρατήρησαν πώς ἡ Βουλγαρία δέν εἶχε διάθεση νά γίνει ἐπαρχία ἡ δρμητήριο τῆς Ρωσίας καὶ πώς τό ἀσφαλέστερο μέσο νά ἀποκλείσουν τή Ρωσία ἀπό τό Βόσπορο ἢ ταν νά δημιουργήσουν μιά ἰσχυρή Βουλγαρία. Γι' αὐτό καὶ δ Σουλτάνος περιορίστηκε μόνο νά διαμαρτυρηθεῖ γιά τό πραξικόπημα, χωρίς νά καταφύγει στά δπλα.

Μέ περισσότερη βίᾳ ἔστηκάθηκαν οἱ δύο ἀντίπαλοι τῆς Βουλγαρίας, ἡ Σερβία καὶ ἡ Ἐλλάδα. Ὁ βασιλιάς τῆς Σερβίας Ταΐλανός Ὀμπρένοβιτς δήλωσε ὅτι θύ βάδιζε ἐνατίον τῆς Σοφίας, γιατί διασταύρωσαν ἡ ισορροπία στή χερσόνησο τοῦ Αἴμου, πού εἶχε ἀποκατασταθεῖ μέ τή συνθήκη τοῦ Βερολίνου, καὶ ἔτσι στίς 2 Νοεμβρίου τοῦ 1885 (παλ. ήμερολ.) ἄρχισαν οἱ συγκρούσεις. Στήν ἀρχῇ οἱ Σέρβοι μπήκαν στό βουλγαρικό ἔδαφος καὶ οἱ Βούλγαροι ταράχητηκαν, ἀλλά ὁ βουλγαρικός στρατός νίκησε τοὺς Σέρβους μέ τριήμερη μάχη κοντά στή Σλίβιτσα, δχι μακριά ἀπό τή Σόφια, καὶ κατόπιν μπήκε στό σερβικό ἔδαφος. Ὁ πόλεμος τελείωσε σέ 14' ήμέρες μέ τήν ἐπέμβαση τῆς Αὐτορίας καὶ ἔαναγύρισε τό προηγούμενο καθεστώς, ἀλλά ἡ νέας ἥγεμονία ἀπόκτησε δόξα.

Στήν Ἐλλάδα δ τότε πρωθυπουργός Θεόδωρος Δηλιγιάννης ἔξέδωσε **πατριωτικό δάνειο** ἀπό 300 ἑκατομμύρια δραχμές. Ἐπίσης κάλεσε στά δπλα δύο ἡλικίες καὶ παρακίνησε τό λαό σέ διαδηλώσεις, ζητάντας τήν ὑπόλοιπη Θεσσαλία, τή νότια Μακεδονία ὡς τόν Ἀλιάκμονα καὶ τήν ὑπόλοιπη Ἡπειρο (Γιάννενα, Πρέβεζα) γιά ἀποκατάσταση τῆς ισορροπίας ἀνάμεσα στίς διάφορες φυλές τῆς χερσόνησου τοῦ Αἴμου. Ἀλλά οἱ Μ. Δυνάμεις, ἐκτός ἀπό τή Γαλλία, ἔκαμαν ἀποκλεισμό τοῦ Πειραιᾶ καὶ τῶν παραλίων τῆς Ἐλλάδος (Ἀπρίλιος 1886), ἐνδ τό Μάιο ἔγιναν συγκρούσεις σ' δλο τό μῆκος τῶν συνόρων ἀνάμεσα στήν Ἐλλάδα καὶ στήν Τουρκία. Ὁ Δηλιγιάννης τελικά ἔαναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ. Στήν ἔουσσια ἤρθε δ Τρικούπης, πού ἔδωσε διαταγὴ γιά ἀποστράτευση. Ἡ σύντομη αὐτή κρίση ἐπιβάρυνε τήν Ἐλλάδα μέ 95 ἑκατομμύρια δραχμές.

Ἡ κυβέρνηση τοῦ Τρικούπη

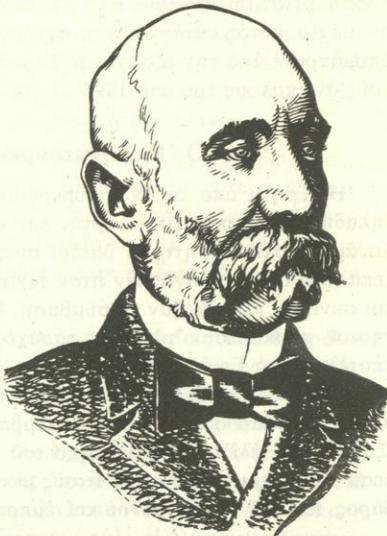
Ὑστερα ἀπό τήν ἀποτυχία τοῦ 1886 ἐπικράτησε στήν Ἐλλάδα μία σχετικά μακροχρόνια περίοδος ἡσυχίας. Κατά τά ἐπόμενα τέσσερα χρόνια κυβέρνησε δ Χαρίλαος Τρικούπης, πού ἔστρεψε τήν προσοχή του στήν ἐσωτερική δργάνωση καὶ στήν ἐκτέλεση εἰρηνικῶν ἔργων. Ἐπιβαλλόταν μέ τό ἥθος του καὶ τό λόγο καὶ ἀναδείχτηκε δ πρῶτος ἀξιόλογος πολιτικός τῆς νεώτερης Ελλάδας. Ἀποβλέποντας σέ μακροχρόνιους στόχους, ἐπιχείρησε νά διοργανώσει τήν Ἐλλάδα οἰκονομικά καὶ νά εισαγάγει τόν τεχνικό πολιτισμό τῆς Εδρώπης.

Ο Χαρ. Τρικούπης (1832-1896) γεννήθηκε στό Μεσολόγγι καί ήταν γιός του ιστοριογράφου καί πολιτικού της έπαναστάσεως Σπυρ. Τρικούπη καί είχε μάνα τήν άδερφή του Άλεξανδρου Μαυροκορδάτου. Είχε πάρει πολύ καλή άνατροφή καί μόρφωση καί σπουδασε νομικά στό Παρίσι. Αργότερα δούλεψε ώς άκολουθος καί γραμματέας της έλληνικής πρεσβείας στό Λονδίνο, πού τότε είχε τή διεύθυνσή της διπλατέας του. Ο Τρικούπης προσπάθησε νά μεταρρυθμίσει τήν κοινοβουλευτική ζωή τού τόπου μας καί νά ξενψώσει τήν Έλλαδα από τήν πρωτόγονη κατάσταση σέ χώρα ευρωπαϊκή. Αυτό θά γινόταν μέ τή δημιουργία καλής διοικήσεως, μέ τήν άναπτυξή της συγκοινωνίας καί τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν τού τόπου καί τήν ένίσχυση τῶν ένοπλων δυνάμεων.

Ο Χαρίλαος Τρικούπης.

Άλλα ποτέ δέν άπόκτησε δημοτικότητα, ένδι βό πολιτικός του άντιπαλος Θεόδωρος Δηλιγιάννης, πού ήταν άρχηγός τού συντηρητικού κόμματος, ήταν άγαπητός στό λαό, γιατί κολάκευε τίς άδυναμίες καί τά πάθη τού όχλου. Γι' αυτό δηλιγιάννης συνήθως είχε έπιτυχίες στίς έκλογές, ένδι βό Τρικούπης καλούνταν σχεδόν πάντοτε, γιά νά περισώσει τήν κατάσταση, δταν έκεινος έσπρωχνε τά πράγματα στό άπροχώρητο. Ο Τρικούπης, γιά νά άντιμετωπίσει τά ξέοδα, τού κράτους, άναγκαστηκε νά έπιβάλει βαριούς φόρους καί τελικά κήρυξε τή χώρα σέ πτώχευση (Δεκέμβριος 1893). Γι' αυτό λοιπόν στίς έκλογές τού 1895 δέχτηκε μεγάλη πολιτική ήττα καί δέ βγήκε ούτε βουλευτής. Έτσι άποσύρθηκε δριστικά από τήν πολιτική καί σέ λίγο πέθανε στίς Κάννες της Γαλλίας. Ο Τρικούπης είχε δυνατή θέληση, φωτεινό μυαλό, πλατιές γνώσεις καί είναι χωρίς άμφιβολία μία από

Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης.

τίς πιό έπιβλητικές προσωπικότητες τής νεώτερης Ελλάδας.

Ο Τρικούπης φρόντισε γιά την έπεκταση του σιδηροδρομικού δικτύου, κατασκεύασε δρόμους και λιμάνια, άποξήρανε έλη και προστάτεψε τήν άγροτική τάξη άπο τήν τοκογλυφία. Έπισης ένισχυσε τό στρατό και τό ναυτικό μέ τήν πρόσκληση γαλλικής στρατιωτικής έκπαιδευτικής άποστολής και τήν άγορά τριῶν θωρηκτῶν.

Οι νεώτερες γενιές διατήρησαν ζωηρή τήν άνάμνησή του ώς μεγάλου πολιτικού και πρώτου ήγέτη τῶν προοδευτικῶν τάσεων στήν Ελλάδα.

Ο Φερδινάνδος ήγεμόνας τῆς Βουλγαρίας

Ο Βάττενμπεργκ ἔπεσε θύμα τῆς ρωσικῆς δυσμένειας και ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ (Αύγουστος 1886). Ο νέος ήγεμόνας τῆς Βουλγαρίας Φερδινάνδος, πού ήταν γιός τοῦ ήγεμόνα τοῦ Σαξονικοῦ Κοβούργου, ἀνέβηκε στό θρόνο «τῶν δοξασμένων Βουλγάρων βασιλιάδων», ἔχοντας μεγαλοβουλγαρικά σχέδια. Στά πρῶτα ἐφτά χρόνια τῆς ήγεμονίας του κυβέρνησε τή Βουλγαρία ώς ἀπόλυτος κύριος δ Σταμπούλιοφ, δ ἀρχηγός τῆς ἀντιρωσικῆς μερίδας, πού προσπάθησε μέ κάθε μέσο νά ἀπαλλάξει τή Βουλγαρία ἀπό τή ρωσική κηδεμονία. Γιά πολλά χρόνια ήταν δ δυνατός ἀντρας πού χτύπησε τούς ἐσωτερικούς ἀντιπάλους και χάραξε τίς γενικές γραμμές τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Βουλγαρίας, πού βασική ἐπιδίωξη ήταν τό πλησίασμα πρός τήν Ἀγγλία και τήν Αὐστρία και σκληρός πόλεμος ἐναντίον τῆς Σερβίας και τῆς Ελλάδος. Περιποιήθηκε τό Σουλτάνο και ἔτσι πέτυχε πολλές παραχωρήσεις. Δημιούργησε σχολές και ἐπισκοπές στήν Τουρκία και ἄρχισε προστηλυτιστική ἐργασία στή Μακεδονία. Καί, δταν δ Τρικούπης τοῦ πρότεινε συμμαχία, αὐτός κατάγγειλε τά σχέδια στό Σουλτάνο. Ἄλλα τελικά δ Φερδινάνδος ἀπομάκρυνε ἀπό τήν ἐξουσία τό Σταμπούλιοφ, πού δολοφονήθηκε ἀπό τούς πολιτικούς ἀντιπάλους του στά 1895.

Ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος τοῦ 1897

Η Κρήτη ἀπό τό 1878 κυβερνιόταν σύμφωνα μέ τή σύμβαση τῆς Χαλέπας, δηλαδή τό συνταγματικό χάρτη, πού είχαν συντάξει οι Γενικοί πρόξενοι τῶν Μ. Δυνάμεων στήν Κρήτη, οι δόποι συνεδρίασαν στό προάστιο τῶν Χανίων τή Χαλέπα. Μά οί χριστιανοί δέν ήταν εύχαριστημένοι ἀπό τή διοίκηση, γιατί οι Τούρκοι συνεχῶς παραβίαζαν τή σύμβαση. Γι' αύτό ἀπό τό 1889, πού οί μωαμεθανοί τοῦ νησιοῦ προκάλεσαν τεχνητές ταραχές, συχνά δημιουργούνταν ἐκεῖ ταραχές, μέ ἀποτέλεσμα δ Σουλτάνος νά διορίσει δθωμανό διοικητή. Τέλος, ὑστερα ἀπό ἀνώμαλη κατάσταση ἔξι χρονῶν, τό Μάη τοῦ 1896 ἄρχισε ή τελευταία κρητική ἐπανάσταση. Γιά μιά στιγμή μέ τήν ἐπέμβαση τῆς έλληνικῆς κυβερνήσεως τό κίνημα ἔξασθένησε, ἀλλά τόν Ιανουαρίο τοῦ 1897 ἔγιναν συγκρούσεις στήν υπαίθρῳ ἀνάμεσα στούς χριστιανούς και στούς μωαμεθανούς, ἐνῶ στά Χανιά διαπράχτηκαν σέ βάρος τῶν Ελλήνων φόνοι και ἐμπρησμοί. Στίς 25 Ιανουαρίου οί ἐπαναστάτες

κήρυξαν στή Χαλέπα γιά μιά άκομη φορά τήν ένωση τής Κρήτης μέ τό βασίλειο τής Έλλαδας.

Η ειδηση τής σφαγής χριστιανῶν στά Χανιά προκάλεσε πολύ μεγάλο ἐρεθισμό στήν Ἀθήνα, δην οἱ ἑκεῖνοι πού εἶχαν καταφύγει ἑκεῖ γιά προστασία χρειάζονταν τεράστια ἔξοδα, ἐνδι οἱ ἐγκαταστημένοι στήν Ἀθήνα Κρητικοί κινοῦσαν τό καθετι γιά τήν ἐπέμβαση. Τότε δευτερότοκος γιός τοῦ βασιλιᾶ, δ πρίγκιπας Γεώργιος, ἀναχώρησε ἀπό τόν Πειραιά μ' ἔνα μικρό στόλο ἀπό τορπιλικά, γιά νά ἐμποδίσει νά ἀποβιβαστούν τουρκικές ἐνισχύσεις στήν Κρήτη. Ἀπό τήν ἄλλη τήν 1 Φεβρουαρίου τοῦ 1897 ἐλληνικός στρατός μέ ἐπικεφαλῆς τό συνταγματάρχη Τιμολέοντα Βάσσο ἀναχώρησε ώς «Σδόμα κατοχῆς ἀπό τήν Ἀθήνα ἀνάμεσα σέ ἀπεριγραπτο ἐνθουσιασμό. Ἀποβιβάστηκε δυτικά ἀπό τά Χανιά καί στό δημοτικό τοῦ βασιλιᾶ τής Έλλάδος κατέλαβε τό νησί. Τότε οι Μ. Δυνάμεις ἔστειλαν τά πολεμικά πλοιά τους στή Σούδα τής Κρήτης καί ζήτησαν ἀπό τήν Ἐλληνική Κυβέρνηση νά ἀποσύρει τό στρατό καί τό στόλο της μέ τήν ὑπόσχεση πώς πραγματικά θά κάμουν τήν Κρήτη αὐτόνομη Πολιτεία.

Ἄλλα δ φιλοπόλεμος ἐρεθισμός μεγάλωνε στήν Ἐλλάδα καί στούς δρόμους τής Ἀθήνας κυριαρχοῦσαν οι «Ζητωπόλεμοι». Ἐτσι κηρύχτηκε ἐπιστράτευση. Ἡ «Ἐθνική Ἐταιρεία» ὀργάνωσε εἰσβολή ἀτάκτων στό τουρκικό ἔδαφος καί δ βασιλιάς προσφωνώντας τό λαό εἶπε δτι θά ἔμπαινε ἐπικεφαλῆς σέ ἑκατό χιλιάδες στρατό, ἐλπίζοντας κατά βάθος πώς οι Μ. Δυνάμεις δέ θά ἐπέτρεπαν τή σύγκρουση. Σ' ὅλο τόν Ἐλληνισμό ἐπικρατοῦσε ἔνας γνήσιος ἐνθουσιασμός καί ἔνα ξεσήκωμα πατριωτικό καί ἄφθονες συνδρομές συγκεντρώνονταν στό δημόσιο ταμεῖο ἀπό τό ἔξωτερικό. Ἄλλα δην ἡταν ὀργανωμένη ἀπό στρατιωτική ἀποψη καί ἐπικρατοῦσε πολύ μεγάλη ἀταξία σ' ὅλες τίς ὑπηρεσίες, ἐνδι δ τουρκικός στρατός δέν εἶχε βέβαια τίς ἀρετές πού διαφήμιζαν οι Γερμανοί ὀργανωτές του, ἀλλά ἡταν ἀσύγκριτα πιό πολυάριθμος καί ἐφοδιασμένος μέ πλουσιότερο ὄλικο.

Γι' αὐτό δ Σουλτάνος μέ ἐνθάρρυνση τής Γερμανίας καί τής Αὐστρίας στίς 5 Απριλίου διέκοψε τίς σχέσεις του μέ τήν Ἐλλάδα, ἀλλά πρωτύτερα εἶχε ἔξασφαλίσει τήν οὐδετερότητα τής Βουλγαρίας καί τής Σερβίας μέ παραχώρηση ἐπισκοπῶν, ἐμπορικῶν πρακτορείων καί σχολῶν στή Μακεδονία. Ἡ εἰσβολή ἀτάκτων στό τουρκικό ἔδαφος προκάλεσε τήν κήρυξη τοῦ πολέμου ἀπό τήν Τουρκία ἐνατίον τής Έλλάδος.

Ο πόλεμος, πού κράτησε τριάντα μόνο μέρες (8 Απρ.-8 Μαΐου, παλ. ήμερολ.), ἡταν μιά ἀτέλειωτη σειρά ἀπό ἐλληνικές ἥττες στή στεριά, ἐνδι δ ἀνώτερος ἐλληνικός στόλος δέ σημειώσεις καμιά ἀξιόλογη δράση. Στήν ούσια δ ἐλληνικός στρατός ἀποτελοῦσταν ἀπό δύο μεραρχίες, ἀπό τίς δποίες ή μιά εἶχε ἔδρα τή Θεσσαλία καί ή ἄλλη τήν Ἡπειρο. Τή γενική ἀρχιστρατηγία τήν εἶχε διάδοχος Κωνσταντίνος. Στή Θεσσαλία δ Τούρκος στρατηγός Ἐτέμ-πασάς ὑστερα ἀπό τή σύγκρουση στά στενά τής Μελούνας καί τή μάχη στό Ρεβένι κατέλαβε τή Λάρισα (13 Απριλίου), πού τήν ἐκκένωσε δ ἐλληνικός στρατός. Στήν Ἡπειρο πάλι οι ἐλληνικές δυνάμεις

πού μπήκαν στό τουρκικό έδαφος δέν κατόρθωσαν μέ τή μάχη τῶν Πέντε Πηγαδιῶν νά ἀνοίξουν τό δρόμο γιά τά Γιάννενα και ξαναγύρισαν στά σύνορα.

Ο ἐλληνικός στρατός στή Θεσσαλία ξανασυντάχτηκε στή γραμμή τῶν Φαρσάλων, πού δμως τήν ἐγκατάλειψε, δταν οι Τούρκοι ἐπανάλαβαν τήν ἐπιθεσή τους. Γενναιότητα ἔδειξε μόνο ή ταξιαρχία τοῦ συνταγματάρχη Σμολένσκη, πού στό Βελεστίνο ἀπόκρουσε ἰσχυρή ἐπίθεση τῶν Τούρκων, ἀλλά τελικά ὑποχώρησε κι αὐτή γιά νά μήν πλευροκοπηθεῖ. "Υστερα ἀπ' αὐτά δ ἐλληνικός στρατός ὑποχώρησε στό Δομοκό, σάν νά ἡταν ἐκεῖ ή νέα ἀμυντική γραμμή, ἀλλά και αὐτήν τήν ἐγκατάλειψε (5 Μαΐου) και ἀνοίξε στούς Τούρκους τό δρόμο πρός τή Λαμία. "Ολόκληρη τή Θεσσαλία τήν κατέλαβαν κιολάς οι Τούρκοι και δ πόλεμος ἦταν πιά χαμένος γιά τήν Ἑλλάδα. "Η Ἀθήνα κυριεύτηκε ἀπό πανικό και δ βασιλιάς Γεώργιος ζήτησε ἀπό τόν Τσάρο νά μεσολαβήσει, ἐνώ δ Δηλιγιάννης παραιτήθηκε και τόν διαδέχτηκε στήν ἔχουσσία δ Δημ. Ράλλης.

Τότε δμως ἐπενέβηκαν οι Μ. Δυνάμεις και στή θέση «Ταράτσα» τής Λαμίας ὑπογράφηκε ή ἀνακωχή, ἀφοῦ δμως πρωτύτερα είχε ἀναχωρήσει ἀπό τήν Κρήτη δ στρατός τοῦ Βάστου. Μέ τήν ειρήνη, πού ὑπογράφηκε στήν Κωνσταντινούπολη στίς 22 Νοεμβρίου, δ Σουλτάνος ὑποχρέωθηκε νά ἀποσύρει τά στρατεύματά του ἀπό τή Θεσσαλία ἐκτός ἀπό δύο χωριά και μερικά στρατηγικά σημεῖα στά σύνορα. "Η Ἑλλάδα ὑποχρέωθηκε νά πληρώσει στήν Τουρκία πολεμική ἀπόζημιώση ἀπό 100 ἐκατομμύρια χρυσά φράγκα, πού τής τά δάνεισαν οι Μ. Δυνάμεις. Ταυτόχρονα δμως τήν ὑποχρέωσαν νά δεχτεῖ τό διεθνή οἰκονομικό ἔλεγχο (1898), γιά νά ἔξασφαλίσουν τά χρήματα, πού τής δάνεισαν τώρα, καθώς και τά παλιότερα δάνειά τους πρός αὐτήν, γιατί, ἀπό τότε πού ή Ἑλλάδα είχε κηρύξει πτώχευση, είχε σταματήσει νά πληρώνει τά χρέη της (χρεωστάσιο, 1893). "Ἐγκαταστάθηκε δηλαδή στή χώρα μας ή ἐπιτροπή τοῦ «Διεθνοῦς Οἰκονομικοῦ Ἐλέγχου» (Δ.Ο.Ε.), πού ἀποτελοῦνταν ἀπό ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων και ἀνάλαβε νά διαχειρίζεται τά λεγόμενα «ὑπέγυα ἔστοδω», δηλαδή τίς εἰσπράξεις ἀπό τό χαρτόσημο, τόν καπνό, τό τσιγαρόχαρτο, τό ἀλάτι, τά σπίρτα, τίς τράπουλες, τό φωτιστικό πετρέλαιο και τά είσαγωγικά τέλη ἀπό τό τελωνεῖο τοῦ Πειραιᾶ. Μέ τόν τρόπο αὐτό ή ἐλληνική δημοσία οἰκονομία μπήκε κάτω ἀπό τόν ἔλεγχο τῶν ξένων και ἀρχισε ή οἰκονομική ἐκμετάλλευση τής χώρας.

Σχετικά μέ τό κρητικό πρόβλημα τής χώρας αὐτό πήρε τό δρόμο γιά τή λύση του. "Ετσι τό Νοέμβριο τοῦ 1898 οι Μ. Δυνάμεις, ἐκτός ἀπό τή Γερμανία και τήν Αύστρια, διόρισαν μέ πρόταση τοῦ τσάρου Νικολάου τοῦ Β' τό δευτερότοκο γιό τοῦ βασιλιά τής Ἑλλάδος πρίγκιπα Γεώργιο ἀρμοστή τής Κρήτης, πού γινόταν πιά αὐτόνομη. Αὐτό ἀποτελοῦσε και τό μόνο κέρδος ἀπό τόν δλέθριο γιά τήν Ἑλλάδα πόλεμο, πού είχε πολύ δυσμενεῖς διλικές και κυρίως ήθικές συνέπειες γιά τόν Ἐλληνισμό.

·Ο Μακεδονικός ἀγώνας

Στά χρόνια αὐτά ή Μακεδονία ἦταν ἔνας τόπος ἀγριότατου ἀνταγωνισμοῦ, για-

τι "Ελληνες, Βουλγαροι και Σέρβοι την άντικριζαν σάν μιά περιοχή όπου μπορούσαν νά έπιδιωκουν έδαφικές έπεκτάσεις. Τό πιό άνθηρό και τό πιό σπουδαίο μέρος τῶν κατοίκων της ήταν γνήσιοι Έλληνες. 'Υπήρχαν δμως και βουλγαρόφωνοι χωρικοί στά βόρεια τῆς χώρας, λιγότεροι Σέρβοι στά δρεινά διαμερίσματα. "Ολοι αύτοι ήταν χριστιανοί δρθόδοξοι, άναγνωριζαν ως τὴν Ἰδρυση τῆς Ἐξαρχίας ως ἐκκλησιαστικό ἀρχηγό τὸν Οἰκουμενικό Πατριάρχη και δέν είχαν συνειδηση διεφεραν θνικά ἀπό τούς Έλληνες. 'Άλλα δ προσηλυτισμός δέν ἄργησε νά άναψει τό μίσος άναμέσα στίς φυλές τῆς Μακεδονίας και νά τις δδηγήσει σέ πόλεμο.

Οι Βουλγαροι μέτα την υποστήριξη τῆς ρωσικής πανσλαβιστικής κινήσεως μέ κάθε μέσο προσπαθούσαν νά ξεσηκώσουν τούς βουλγαρόφωνους χωρικούς τῆς Μακεδονίας έναντιον τοῦ Πατριαρχείου. Στήν ἀρχή έκαναν πιό ειρηνικό τὸν ἀγώνα τους, προσηλυτίζοντας τούς χωρικούς στήν Ἐξαρχία και ίδρυοντας σχολεῖα. Κυρίως δμως ἀποθρασύνθηκαν υστερα ἀπό τὸν ἀτυχο πόλεμο τοῦ 1897. Τά χρόνια ἐκεῖνα ή γερμανούσα στριακή διπλωματία, γιά νά ἀπομακρύνει τούς Βουλγάρους ἀπό τή Ρωσία και τίς Δυτικές Δυνάμεις, τούς κολάκευς, δμπνέοντάς τους τίς πιό παράλογες ιδέες. Τότε οι Βαύλγαροι ἀρχισαν νά κηρύζονται διείναι οι «Πρόσοι τῆς Ἀνατολῆς», ή νέα ισχυρή φυλή τῆς Βαλκανικής, πού είναι προορισμένη νά κυριαρχήσει στή Χερσόνησο και νά ξεφανίσει ή νά ἀπορροφήσει τίς υπόλοιπες φυλές. 'Ιδιως ἐκφράζονταν μέ περιφρόνηση γιά τούς "Έλληνες, πού τούς θεωρούσαν, δπως οι Γερμανοί τούς Γάλλους, ως γερασμένη και παρακμασμένη φυλή, πού ἐπρόκειτο και ἐπρεπε νά ξεφανίστει.

"Ετσι υστερα ἀπό τὴν ίδρυση στά 1893 και 1895 Μακεδονικῶν ἐπαναστατικῶν δργανώσεων, τῶν κομιτάτων, και ὀμέσως μετά τό 1900 εἰσέβαλαν στή Μακεδονία ἀγριοι κομιταζῆδες. Αύτοι μέ τήν πρόφαση διείναι έκαναν ἀπελευθερωτικό ἀγώνα έναντιον τῶν Τούρκων και βρίσκοντας εὐκαιρία ἀπό τήν παράλυση τῆς τουρκικής ἔουσίας, λήστευαν και δολοφονοῦσαν μέ δλα τά μέσα. Προπάντων δμως κυνηγούσαν τούς "Έλληνες δασκάλους, παπάδες και γιατρούς, κατάστρεφαν τά Ἑλληνικά σχολεῖα και τίς ἐκκλησίες και δολοφογοῦσαν τούς "Έλληνες προκρίτους. Οι Μακεδόνες τηρούσαν στήν ἀρχή παθητική στάση, γιατί τό γικημένο στόν πόλεμο τοῦ 1897 έλληνικό κράτος ἀδυνατούσε νά τούς βοηθήσει μέ ἐνόπλους. 'Εξαλλου οι Τούρκοι κατά-

· Ο Παύλος Μελάς (1870-1904)

λαβαν τόν ἑλληνοβουλγαρικό ἀνταγωνισμό καὶ λίγο ἐνδιαιφέρονταν γιά τήν εἰρήνευση τῆς Μακεδονίας. Ἐφάρμοζαν τήν πολιτική τοῦ «διαιρεῖ καὶ βασίλευε», γιά νά διατηροῦν εὐκολότερα τά ἀποκτημένα.

Αλλά οἱ Μεγάλες Δυνάμεις, ἐπειδή ἡ διαμορφωμένη στή Μακεδονία κατάσταση ἔγκυμονοῦσε κινδύνους γιά τή διεθνή εἰρήνη, ἄρχισαν νά δείχνουν ἐνδιαιφέρον. Μά οἱ μεταρρυθμιστικές τους προσπάθειες, πού ἄρχισαν στίς ἀρχές τοῦ 1903, ἐπειδή γίνονταν ἀργά καὶ δέν ἐφαρμόζονταν καλά ἔξαιτίας τῶν διαφωνιῶν πού είλχαν μεταξύ τους καὶ τῆς ἀνικανότητας τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ἔκαναν ἐντονότερη τήν κρίση.

Στίς 20 Ιουλίου (παλ. ήμερολ.) τοῦ 1903 ξέσπασε στή Μακεδονία ἡ βουλγαρική τεχνητή ἐπανάσταση τοῦ «Πλιντεν», κατά τήν δποία οἱ ἐπαναστάτες κατέλαβαν καὶ κράτησαν μερικές ἡμέρες τή βόρεια ἀπό τό Μοναστήρι ἐλληνικότατη κωμόπολη Κρούσοβο, πού τήν κατέλαβαν υστερα οἱ Τούρκοι καὶ τήν κατάστρεψαν. Κάτω ἀπό αὐτές τίς περιστάσεις κατάλαβαν στήν Ἀθήνα δτι χρειαζόταν βία ἐναντίον τῆς βίας, ἐνδ ως τώρα οἱ Μακεδόνες ἐπαιρναν βοήθεια ἀπό τήν Ἐλλάδα μόνο στόν ἐκπαιδευτικό τομέα ἢ στόν τομέα τῆς διαφωτίσεως ἢ στήν περίθαλψη τῶν θυμάτων («Μακεδονικός Σύλλογος», «Εταιρεία «Ἐλληνισμός», πού διευθυνόταν ἀπό τόν καθηγητή Καζάζη, «Ἐπίκουρος τῶν Μακεδόνων Ἐπιτροπή»). Στήν κίνηση αὐτή σπουδαῖο ρόλο ἐπαίξε ἡ μακεδονικής καταγωγῆς ἔακουστή οίκογένεια Δραγούμη ἀπό τό Βογατσικό τῆς Καστοριᾶς.

Ἐτσι τό θέρος τοῦ 1904 συγκροτήθηκε στήν Ἀθήνα μέ τή συμφωνία καὶ τού ἐπίσημου Κράτους τό «Μακεδονικό Κομιτάτο», στό δποίο συμμετεῖχαν δημοσιογράφοι, δπως ὁ Δημ. Καλαποθάκης, διανοούμενοι, καθηγητές, πολιτικοί, δπως ὁ Στέφ. Δραγούμης, στρατιωτικοί, δπως ὁ Παῦλος Μελᾶς, καὶ ἄλλοι. Αὐτό ἀνάλαβε νά δργανώσει τόν ἀγώνα ἐναντίον τῆς Βουλγαρικῆς τρομοκρατίας στό βιλαέτι (= νομός) τοῦ Μοναστηρίου (Δυτ. Μακεδονία), δπου ἀπό τά τέλη τοῦ 1902 δ γιός τοῦ Στέφ. Δραγούμη δ «Ιωνας» ὑπηρετοῦσε ώς ὑποπρόξενος. Αὐτός λοιπόν σέ συνεργασία μέ τό Μητροπολίτη τῆς Καστοριᾶς Γερμανό Καραβαγγέλη είχε βάλει κιόλας τίς βάσεις τῆς ἐλληνικῆς ἀμυνας στή Δυτ. Μακεδονία. Ἐξάλλου τήν δργάνωση τοῦ βιλαετιού τῆς Θεσσαλονίκης τήν ἀνάλαβε μυστικά δ ἐκεὶ «Ἐλληνας Λάμπρος Κορομηλᾶς», πού ἐπάνδρωσε τά Προξενεῖα, τά δποῖα ὑπάγονταν σ' αὐτόν, μέ ἀξιωματικούς. Αὐτοί υπηρετοῦσαν σ' αὐτά τάχα ώς ὑπάλληλοι, μά στήν πραγματικότητα συντόνιζαν τή δράση τῶν ἐλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων.

Τόν ἐλληνικό ἀγώνα στή Δυτ. Μακεδονία τόν ἄρχισαν μικρά σώματα μέ ντό πιούς δπλαρχηγούς, δπως οἱ ἡρωικοί Κάττας καὶ Βαγγέλης. Τό πρῶτο σῶμα, πού μπήκε ἀπό τήν ἐλεύθερη Ἐλλάδα στή Μακεδονία, ήταν τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Παύλου Μελᾶ, πού προερχόταν ἀπό ἔακουστή οίκογένεια καὶ ήταν γαμπρός τοῦ Στέφ. Δραγούμη. Αὐτός ἐπεσε στή Στάτιστα τῆς Καστοριᾶς στίς 13 Ὁκτωβρίου (παλ. ήμερολ.) τοῦ 1904 ἀφοῦ τόν πρόδωσαν οἱ κομιταζήδες στούς Τούρκους, μέ τούς δποίους συγκρούστηκε. Ο θάνατος τοῦ Μελᾶ, πού ἔγινε ἐθνικός ἥρωας, προκάλεσε τεράστια ἐντύπωση στήν Ἐλλάδα. Ἀπό τότε καὶ ώς τό τέλος τοῦ μακεδονικοῦ

ἀγώνα (1908), πού τώρα πιά είχε ἀρχίσει, πολλοί κατώτεροι ἀξιωματικοί και ὑπαξιωματικοί τῶν ἐλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμά του, παραπούνταν τυπικά ἀπό τις θέσεις τους, ἔμπαιναν ἐπικεφαλῆς σὲ ἐθελούτες, κυρίως Κρητικούς καὶ Μανιάτες, καὶ ἔμπαιναν στή Μακεδονίᾳ, δπού πλαισιωμένοι καὶ ἀπό ντόπιους ἀγωνιστές μάχονταν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Χαρακτηριστικά μνημονεύονται ἀπ' αὐτούς οἱ ἔξῆς: Τσόντος (Βάρδας), Κατεχάκης (Ρούβας), Κωνσταντίνος Μαζαράκης (Ἀκρίτας), Τέλος Ἀγαπηνός ("Ἀγρας) Γαρέφης, Παπαδᾶς, (Φούφας), Αναγνωστάκος (Ματαπᾶς), Σουλιώτης-Νικολαΐδης.

Ο ἀγώνας ὑπῆρξε πολὺ σκληρός, γιατί τὰ ἀνταρτικά σῶματα είχαν νά ἀντιμετωπίσουν δχι μόνο τούς Βουλγάρους κομιτατζῆδες, ἀλλά καὶ τὸν τουρκικὸ στρατό καὶ ἀκόμη τούς δολερούς ρουμανίζοντες Κουντσόβλαχονς. Ἀλλά ἀποδείχτηκε ἀκόμη μιά φορά τί μπορεῖ νά κατορθώσει ὁ πατριωτικός ἐνθουσιασμός. Οἱ "Ἐλληνες ἀντάρτες ἀγωνιστηκαν μέ αὐταπάρηση καὶ ἡρωισμό, πού δέν είναι καθόλου κατώτερος ἀπό τὸν ἡρωισμὸ ἄλλων ἴστορικῶν περιόδων τοῦ ἔθνους μας. Τὸ μακεδονικὸ χῆμα ποτισμένο ἀπό ποτάμια ἐλληνικά αἷμα κρύβει στά βάθη του κόκαλα ἀληθινῶν ἀλλά ἀφανῶν ἡρώων." Ἀλλά καὶ ὁ ἐλληνικός πληθυσμός τῆς Μακεδονίας σέ μεγάλο πόσοστό βοήθησε τὸν ἀγώνα, καὶ πρόσφερε πολλούς μάρτυρες καὶ ἡρωες τοῦ ἔθνους. "Ἔτσι οἱ Βούλγαροι διδάχτηκαν πώς δέν ἥταν δυνατό νά τριγυροῦν καὶ νά τρομοκρατοῦν τὴ Μακεδονίᾳ ἀτιμώρητα. Τελικά ἡ ἀτυχῇ χώρα ἀπαλλάχτηκε κατά μεγάλο μέρος ἀπό τὴν τρομοκρατική δράση τῶν ἀγριων κομιτατζῆδων καὶ μπόρεσε νά σώσει τὸν ἐλληνικό χαρακτήρα τῆς.

Ἡ σημασία τοῦ μακεδονικοῦ ἀγώνα γιά τὸν Ἐλληνισμό είναι ἔξαιρετική καὶ δέν είναι ὑπερβολή πώς αὐτός ὑπῆρξε ἡ ἀρχὴ τῶν κατοπινῶν δοξασμένων ἀπελευθερωτικῶν πολέμων τοῦ 1912-1913 καὶ ὁ δημιουργός τῆς σύγχρονης "Ἐλλάδας".

Ἡ Νεοτουρκική ἐπανάσταση

Ο σουλτάνος Ἀβδούλ Χαμίτ (1876-1909) ἔγινε σιγά σιγά τέλειος ἀπολυταρχικός μονάρχης. Ἀφοῦ κατάργησε τὸ Σύνταγμα, πού εἰσήγαγε δ Μιδάτ, συγκέντρωσε δλες τις ἔξουσίες στά χέρια του. "Ολες οἱ φυλές δοκίμασαν τις καταπιέσεις του, ἀλλά κυρίως κυνήγησε τοὺς δπαδούς τῶν φιλελεύθερων ἰδεῶν, ἀπό τοὺς δποίους ἄλλοι βρῆκαν τὸ θάνατο στά νερά τοῦ Βοσπόρου καὶ ἄλλοι ἔμειναν ἔξοριστοι γιά πολλά χρόνια στίς ἐπαρχίες. Οἱ παλιοὶ συνεργάτες τοῦ Μιδάτ, πού ἥταν δπωσδήποτε ὑποπτοὶ καὶ δέν ἀνέχονταν τὸ χαμιτικό ςυγό, ἔφευγαν στή Εὐρώπη. Αὐτοὶ δνομάστηκαν Νεότουρκοι καὶ δούλευαν γιά τήν κατάλυση τῆς χαμιτικῆς ἀπολυταρχίας.

Οἱ Νεότουρκοι γιά πολὺν καιρό θεωροῦνταν ἀπό τήν Εὐρωπαϊκή διπλωματία ὡς φανταστόληπτοι, γιατί, μένοντας στή Εὐρώπη, ζητοῦσαν νά ἀνατρέψουν τό Χαμίτ με δημοσιεύματα. Πρίν ἀπό κάμποσον καιρό δμως είχαν βρεῖ ὡς πρακτικότερο μέσο νά προσελκύσουν πρός τό μέρος τους τόν τουρκικό στρατό. Τότε συγκροτήθηκε ἀπό ἀξιωματικούς τό κομιτάτο «Ἐνωση καὶ Πρόδοος», πού προκάλεσε καταπληκτικά γεγονότα στή Βαλκανική.

Ο Αβδούλ Χαμίτ

Τήν κήρυξη τής νεοτουρκικής ἐπαναστάσεως τήν ἐπιτάχυνε δό φόβος γιά ἔξωτρική ἐπέμβαση, γιατί τὸν Ἰούνιο τοῦ 1908 συναντήθηκε στὴ Ρεβάλ κοντά στὴν Πετρούπολη δι βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος δ' Ζ' μὲ τὸν Τσάρο. Διαδόθηκε τότε πώς οἱ δύο ἡγεμόνες ἀποφάσισαν νά διαμελίσουν τὴν Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία, χορηγώντας αὐτονομία στὴ Μακεδονία. Τό κίνημα ἀρχισε στὴν περιοχή τοῦ Μοναστηριού μὲ τὴν ἀρχηγία τῶν ἀξιωματικῶν Νιαζί καὶ Ἐμβέρ καὶ μεταφέρθηκε στὴ Θεσσαλονίκη (10 Ἰουλίου 1908). Ο Σουλτάνος κατατρομαγμένος τὴν ἄλλη μέρα ἀνάγγειλε μὲ φιρμάνι πώς θά ξαναφέρει τὸ Σύνταγμα, πού είχε ἀνασταλεῖ στά 1877.

Ἡ εἰδῆση ξεσήκωσε πολὺ μεγάλη χαρά, πού σπάνια είχαν νιώσει οἱ λαοὶ τῆς Τουρκίας. Γιά πολλές ἡμέρες νόμιζαν πώς ἡ Τουρκία ἔγινε παράδεισος. Μίστη καὶ δυστυχίες αἰώνων ξεχάστηκαν, τὰ Ἑλληνικά καὶ βουλγαρικά ἐπαναστατικά σώματα συμφίλι-

ώθηκαν καὶ πανηγύρισαν μαζί μὲ τοὺς Τούρκους. Ἡ μαγική λέξη «Σύνταγμα» μάγεψε καὶ τοὺς Εὐρωπαίους. Ἀκόμη καὶ αὐτοὶ οἱ ψύχραιμοι καὶ διορατικοί Ἀγγλοι διπλωμάτες ξεγελάστηκαν. Μάλιστα δὲ πουργός τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Ἐντουαρντ Γκρέου δήλωσε δτὶ «τὸ μακεδονικό ζήτημα καὶ ἄλλα ἀνάλογα πρόκειται νά λείμουν ἐντελῶς», ἐφόσον δὲλοι μέσα στὴν δθωμανική αὐτοκρατορία θά ζούσαν στὸ ἔχης μέ καλή διοίκηση, μέ ἰστότητα καὶ δικαιοσύνη.

Πιό διστακτικοί ἀπ' δὲλους ἦταν οἱ Ἑλληνες καὶ δὲ τότε Πατριάρχης Ἰωακείμ πρόβλεψε πώς ἡ θέση τῶν χριστιανῶν τῆς Τουρκίας θά γινόταν χειρότερη κάτω ἀπό τὸ νέο καθεστώς. Οἱ Νεότουρκοι ἀπόδειξαν πώς είχαν δίκιο αὐτοὶ, γιατί κατόρθωσαν πάρα πολὺ σύντομα νά ἔχαντλήσουν τὴν ἐμπιστοσύνη πού είχαν ἀποκτήσει στὸ ἐσωτερικό καὶ στὴν Εὐρώπη, γιατί ἀποδείχτηκαν πολὺ πιὸ φανατικοί ἀπό τοὺς Παλαιότουρκους στὸν ἔθνικισμό τους. Ἀμέσως ἀπό τὶς πρώτες ἡμέρες διακήρυξαν πώς θά ἐκτουρκίσουν τὶς ἔθνότητες τῆς Τουρκίας, γιά νά πετύχουν τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους, πού δὲν είχαν κατορθώσει οἱ κατακτητές Σουλτάνοι ἀπό νωθρότητα ἡ Ἑλλειψη πολιτικῆς σκέψεως. Γι' αὐτό στράφηκαν ἐναντίον τοῦ Πατριαρχείου καὶ δέ λογάριασαν τὰ προνόμια.

Ο Χαμίτ νόμισε πώς μποροῦσε νά ἀνατρέψει τὸ κομιτάτο καὶ στὶς 31 Μαρτίου τοῦ 1909 ὑποκίνησε ἀντεπανάσταση στὴν πρωτεύουσα. Διάλυσε τὴ Βουλή, ἔδωσε διαταγή νά σκοτωθοῦν ὑπουργοί, ἄλλαξε τὸ Μεγάλο Βεζίρη καὶ ταυτόχρονα

έκαμε φοβερή σφαγή 'Αρμενίων στήν Κιλικία. 'Αλλά δ στρατός τῶν Νεοτούρκων ἦρθε ἀπό τή Θεσσαλονίκη ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀνάτρεψε τό Χαμίτ καὶ μέσα σέ ἐλάχιστες ἡμέρες κυριάρχησαν οἱ Νεότουρκοι. 'Η ἐθνοσυνέλευση, πού συγκροτήθηκε, κήρυξε ἔκπτωτο τό Χαμίτ, τὸν ἔβαλε σέ περιορισμό στή Θεσσαλονίκη καὶ ἀνέβασε στό θρόνο τὸν ἀδερφό του.

'Η ἄψογη στάση

'Ο αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας καὶ δ ἡγεμόνας τῆς Βουλγαρίας Φερδινάνδος ἐκμεταλλεύτηκαν τήν ἀναστάτωση στήν Τουρκία καὶ ταυτόχρονα δ πρῶτος κήρυξε τήν προσάρτηση τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἐρζεγοβίνης, ἐνδ δ δεύτερος τήν ἀνεξαρτησία τῆς Βουλγαρίας καὶ τή μετατροπή της σέ βασίλειο. 'Η Τουρκία ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει καὶ παίρνοντας ως ἀντάλλαγμα χρηματική ἀποζημίωση ἀναγνώρισε ως συντελεσμένο τό γεγονός.

'Αλλά καὶ ή Κρήτη ἀκολουθώντας τό παράδειγμά τους κήρυξε τήν ἔνωσή της μέ τήν Ἑλλάδα. Μιά πενταμελής ἐπιτροπή, πού μέλος της ἦταν καὶ δ Ἐλ. Βενιζέλος, κυβερνούσε τή χώρα στό δνομα τοῦ βασιλιᾶ Γεωργίου καὶ ἐφάρμοζε τό ἐλληνικό σύνταγμα. 'Αλλά ή ἐλληνική κυβέρνηση, πού πρόεδρος της ἦταν δ Γεώργιος Θεοτόκης, ἐπειδή φοβόταν μπλεξίματα, δήλωσε πώς δέν είχε καμιά σχέση μ' αὐτά πού συνέβαιναν στήν Κρήτη. 'Ἐπειδή δμας στό μεταξύ οἱ Νεότουρκοι ἀπαλλάχτηκαν ἀπό τίς ἄλλες ἑξωτερικές δυσκολίες καὶ κατάπνιξαν τήν ἀντεπανάσταση, ἐδώσαν στό κρητικό ζήτημα μεγαλύτερη προσοχή. 'Η στρατιωτική φατρία ἄναβε τό φανατισμό τῶν Τούρκων ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, γιατί ήξεραν πώς ή Ἑλλάδα δέν ἦταν προετοιμασμένη γιά πόλεμο καὶ πώς διπλωματικά ἦταν ἀπομονωμένη.

Κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθήκες οἱ Τούρκοι έγιναν πιό ἀπαιτητικοί ἐνδ ἀντίθετα ή Ἑλλάδα πιό ὑποχωρητική. 'Ο Μαχμούτ Σεφκέτ-πασάς, πού τότε ἦταν ὑπουργός τῶν Στρατιωτικῶν τῆς Τουρκίας, ὑπενθυμίζοντας τόν πόλεμο τοῦ 1897, ἀπειλούσε πώς θά ἐπιχειρήσει στρατιωτικό περίπατο στήν Ἀθήνα. 'Ἐπίσης δ ἀρχηγός τῶν ἀχθοφόρων τῆς Θεσσαλονίκης Κερίμ-ἄγας ἐμπόδιζε τό ἔφορτωμα τῶν ἐλληνικῶν καραβιών, δίνοντας ἔτσι τό σύνθημα γιά ἔνα «μποϊκοτά» ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. 'Αντιθετα ή ἐλληνική κυβέρνηση ἀπόφευγε τό καθετί, πού θά ἔξοργιζε τούς Τούρκους. Τήν πολιτική αὐτή τήν δνόμασαν κοροϊδευτικά «Ἄψογη Στάση». Στίς 4 Ἰουλίου τοῦ 1909 δ Θεοτόκης παραιτήθηκε, ἐνδ δ Δημ. Ράλλης, πού τόν διαδέχτηκε, βρήκε ως μόσο, γιά νά ἀποφύγει τόν τουρκικό πόλεμο, νά συνεχίσει κι αὐτός τή στάση τοῦ προηγουμένου.

'Υστερα ἀπό λίγες ἡμέρες οἱ M. Δυνάμεις ἀπόσυραν ἀπό τήν Κρήτη καὶ τά τελευταῖα πληρώματα τῶν πολεμικῶν πλοίων τους καὶ οἱ Κρητικοί σήκωσαν τήν ἐλληνική σημαία στό φρούριο Φιρκά στά Χανιά. Αὐτό κίνησε τήν ἀγανάκτηση τῶν Τούρκων, ἔγιναν διαδηλώσεις στήν Κωνσταντινούπολη καὶ δ τουρκικός στόλος ἐτοιμαζόταν νά βγει ἀπό τόν Ἑλλήσποντο. 'Η Πύλη μέ ἐπανειλημμένες διακοινώσεις ἀπειλήσεις τήν ἐλληνική κυβέρνηση, πού ἔκαμε ἔκκληση πρός τίς M. Δυνάμεις, γιά νά ἀποφευχτεῖ δ πόλεμος. Καὶ ἐπειδή δέ βρέθηκε Κρητικός νά κατεβάσει τήν

έλληνική σημαία άπό τό φρούριο τοῦ Φιρκᾶ, πού ή Τουρκία τήθεωρησε ώς άφορμή γιά πόλεμο, οἱ Μ. Δυνάμεις άποβιβάσαν άγήματα, καὶ ἔκοψαν τό κοντάρι τῆς σημαίας. "Ετσι ἀποτράπηκε ή σύγκρουση ἀνάμεσα στά δυό κράτη, ἀλλά αὐξῆθηκε ή πολιτική ἀναταραχή στήν Ἑλλάδα, δπου ή κοινή γνώμη καὶ τό σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν κατηγοροῦσαν μέ άγανάκτηση τίς τελευταῖς κυβερνήσεις, πού τίς θεωροῦσαν ὑπεύθυνες γιά τήν κατάσταση.

Η στρατιωτική ἐπανάσταση τοῦ 1909

Οἱ ταπεινώσεις πού είχε δεχτεῖ ή Ἑλλάδα ἀπό τό 1897 πραγματικά είχαν πληγώσει τό έθνικο φιλότιμο τῶν Ἑλλήνων. Σχηματίστηκε τότε ή γνώμη δτι αὐτία τῆς καταστάσεως ήταν ή ἐσωτερική πολιτική τῆς χώρας, πού ἔχανε ἀσκοπα τόν καιρό τῆς μέ μικροπράγματα. Γι' αὐτό ώς μόνη σωτηρία θεωροῦνταν νά ἐπικρατήσει μιά πιό ὑγιής πολιτική ζωή καὶ νά σταματήσει ή ρουσφετολογία καὶ ή κακοήθεια. Ιδιαίτερα ὑστερα ἀπό τή φαινομενική ἀναγέννηση τῆς Τουρκίας καὶ τήν πρόοδο τῆς Βουλγαρίας ἔξογκώθηκε τό ρεδμα γιά τήν ἀνόρθωση τῆς χώρας.

"Ετσι τό Μάιο τοῦ 1909 ἄρχισε νά γίνεται λόγος γιά «Στρατιωτικό Σύνδεσμο», πού ήταν ἔτοιμος νά ἀναλάβει τό ἔργο τῆς ἀνορθώσεως. Καὶ τή νύχτα τῆς 14ης Αύγουστου πρός τίς 15 τοῦ 1909 πάνω ἀπό 500 ἀξιωματικοί βγήκαν ἀπό τήν Ἀθήνα καὶ μέ ἀρχηγό τό συνταγματάρχη Νικόλαο Ζορμπᾶ στρατοπέδευσαν στό Γουδί, μιά τοποθεσία ὅπου γίνονταν οἱ στρατιωτικές ἀσκήσεις τῆς φρουρᾶς. "Ο Δημ. Ράλλης ὑστερα ἀπό μερικές φιλονικίες μέ τούς ἐπαναστάτες ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ καὶ τήν πρωθυπουργία τήν ἀνάλαβε δ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης ἀλλά κάτω ἀπό τόν ἔλεγχο τοῦ «Στρατιωτικού Συνδέσμου», πού μέλη του ἔγιναν υπουργοί τῶν δυό πολεμικῶν 'Υπουργείων.

Οἱ ἀξιωματικοί ξαναγύρισαν στήν Ἀθήνα καὶ ἔβγαλαν μία προκήρυξη μέ τήν δοπία ζητοῦσαν ριζικές μεταρρυθμίσεις καὶ συγκεκριμένα τήν ἀναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. "Ως βασικό δρό ἔβαζαν τήν ἀπομάκρυνση τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου ἀπό τή Γενική Διοίκηση τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ὑπόλοιπων πριγκίπων ἀπό τίς στρατιωτικές θέσεις. "Απαιτοῦσαν ἐπίσης νά ἔξυγιανθοῦν οἱ δημόσιες ὑπηρεσίες μέ τήν ἀπόλυτην ἀπ' αὐτές τῶν διεφθαρμένων στοιχείων καὶ ἀκόμη νά ξεκαθαριστοῦν τό Πανεπιστήμιο καὶ τό Διπλωματικό Σῶμα ἀπό τούς ἀνίκανους. "Ο λαός τῆς πρωτεύουσας καὶ τῶν ἐπαρχιῶν μέ πολυπληθή συλλαλητήρια υποστήριξε τό πρόγραμμα τοῦ «Στρατιωτικού Συνδέσμου». "Αλλά ή ἐπανάσταση σπαταλοῦσε τόν καιρό τῆς περισσότερο σέ λόγια, γινόταν μεγάλος θόρυβος καὶ συγκροτοῦνταν κολοσσιαῖς διαδηλώσεις γιά τήν ἀνόρθωση, ἀλλά γινόταν λίγη δουλειά γιά τήν δργάνωση τῆς χώρας, ἐπειδή ἀντιδροῦσε δ παλιός πολιτικός κόσμος.

Τέλος δ «Σύνδεσμος» κάλεσε ώς σύμβουλο τόν ἔξαιρετικό πολιτικό ἄντρα τῆς Κρήτης Ελευθέριο Βενιζέλο, πού ή ίκανότητά του ήταν πιά γνωστή ἀπό τή δράση του στό παρελθόν. "Ο Βενιζέλος (1864-1936), ἀπό τότε πού δημιουργήθηκε ή Κρητική Πολιτεία, είχε διακριθεῖ συμμετέχοντας ἔντονα στήν πολιτική ζωή τῆς. Αὐτός διαφώνησε μέ τόν ἀνώτατο ἀρμοστή τῶν Δυνάμεων, τόν πρίγκηπα Γεώργιο, καὶ

έκαμε έναντίον του τήν έπανάσταση τοῦ Θερίσου (Μάρτιος 1905). 'Εξαιτίας της τότε διεθνούς αναγκάστηκε τό Σεπτέμβριο τοῦ 1906 νά απομακρυνθεῖ καὶ ἀντικαταστάθηκε ἀπό τὸν 'Αλέξ. Ζαΐμη. 'Ο Βενιζέλος λοιπόν ἤρθε στήν 'Αθήνα (τέλη Δεκεμβρίου 1909) καὶ πρότεινε νά συγκληθεῖ ἀμέσως 'Εθνοσυνέλευση μέ ἀναθεωρητικό χαρακτήρα, γιά νά τερματιστεῖ ἡ ἀνώμαλη κατάσταση. 'Ο βασιλιάς τότε ἀνάθεσε τὸν 'Ιανουάριο τοῦ 1910 στὸν πολιτικό Στέφ. Δραγούμη, πού ἦταν ὑπερκομματική προσωπικότητα, νά σχηματίσει κυβέρνηση καὶ νά συγκαλέσει τήν 'Εθνοσυνέλευση, ἐνδιό τό ὑπουργεῖο τῶν Στρατιωτικῶν δόθηκε στό N. Ζορμπᾶ.

Τότε δ «Σύνδεσμος» μέ διάγγελμα δήλωσε διτεῖς ἔλληξε ἡ ἀνάμιξη τοῦ στρατοῦ στήν πολιτική καὶ ἀνάγγειλε τή διάλυσή του, ἐνδιό δ Βενιζέλος ἀναχώρησε ἀπό τήν 'Ελλάδα. 'Υστερα ἀπό αὐτά ἡ Βουλὴ διαλύθηκε καὶ τόν Αύγουστο τοῦ 1910 διενεργήθηκαν ἐκλογές, πού τίς κέρδισε τό νέο κόμμα τῶν Φιλελευθέρων. Αὐτό είχε προβάλει ὡς ὑποψήφιο καὶ τό Βενιζέλο, πού τώρα γύρισε στήν 'Ελλάδα καὶ τόν Οκτώβριο σχημάτισε τήν πρώτη κυβέρνησή του. Αὐτός ἀμέσως πρότεινε στό βασιλιά νά διαλυθεῖ ἡ νέα Βουλὴ καὶ προκήρυξε ἐκλογές, πού ἔγιναν κατά τά τέλη τοῦ Νοεμβρίου.

'Η Δεύτερη 'Αναθεωρητική Βουλή τοῦ 1911

'Η «Δεύτερη 'Αναθεωρητική Βουλή», πού προῆλθε ἀπό τίς ἐκλογές καὶ συνεδρίασε γιά σύσκεψη τόν 'Ιανουάριο τοῦ 1911, είχε συντριπτική βενιζελική πλειοψηφία. Αὐτή μέ πρόεδρο τής 'Επιτροπῆς γιά τήν ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος τό Στέφ. Δραγούμη ψήφισε τό ἀναθεωρημένο Σύνταγμα στίς 29 Μαΐου τοῦ 1911.

Μεγάλη ἀνακούφιση προξένησε τό ἄρθρο ἐκεῖνο μέ τό δόπονο ἐξασφαλιζόταν ἡ μονιμότητα τῶν δημόσιων ὑπαλλήλων, γιατί ἡ ἀναστάτωση τοῦ ὑπαλληλικοῦ κόσμου, κάθε φορά πού ἀνέβαινε στήν ἐξουσία ἓνα διαφορετικό κόμμα, ἦταν μιά ἀπό τίς μεγάλες πληγές τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Τό Σύνταγμα είχε καὶ ἄλλα σωτήρια ἄρθρα, διόποι πού περιόριζε τήν ἀπαρτία τής Βουλῆς στό ἓνα τρίτο τῶν βουλευτῶν, μέ σκοπό νά χτυπηθεῖ ἡ παρεμπόδιση τῶν ἐργασιῶν τής. "Αλλα τέτοια ἄρθρα ἦταν ἐπίσης ἐκεῖνα σύμφωνα μέ τά δόπονα δημιουργούνταν εἰδικό δικαστήριο, τό 'Εκλογοδικεῖο γιά νά ἐλέγχει τή γνησιότητα τῶν ἐκλογῶν, καθώς καὶ τά ἄλλα πού καθιέρωναν τό ἀσυμβίβαστο τοῦ βουλευτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ἀξιώματος, τήν ὑποχρεωτική φοίτηση στό δημοτικό σχολεῖο καὶ τήν ἀποκατάσταση τῶν ἀκτήμονων γεωργῶν.

Μέ εἰδικό νόμο καὶ μέ ἀπαίτηση τοῦ Ἰδιού τοῦ Βενιζέλου ἡ Βουλὴ ἐδρυσε στό στρατό θέση Γενικοῦ Διοικητῆ γιά τό διάδοχο τοῦ θρόνου. 'Η 'Αναθεωρητική Βουλή, δταν τελείωσε τό ἔργο τής, διαλύθηκε καὶ οἱ ἐκλογές τοῦ Μαρτίου τοῦ 1912 γιά ἀπλή πιά Βουλὴ ἔδωσαν πάλι μεγάλη βενιζελική πλειοψηφία.

Τώρα δ Βενιζέλος είχε στρέψει δῆλη τήν προσοχή του στήν ἀναδιοργάνωση τής κρατικῆς μηχανῆς καὶ τήν πολεμική προετοιμασία τής χώρας μέ τήν ἐνίσχυση τῶν ἐνόπλων δυνάμεων. Γ' αὐτό ἡ 'Ελλάδα κάλεσε ἔνες ἀποστολές, γαλλική γιά τό

στρατό και ἀγγλική γιά τό ναυτικό. Ἐπίσης ἀγόρασε δύλα και πλοῖα και παράλαβε και τό θωρηκτό «Ἀβέρωφ» πού τό είχαν παραγγείλει παλιότερα. Τέλος ή ἀριθμητική δύναμη τού στρατού διπλασιάστηκε. "Ετσι τό "Εθνος ἔζησε μιά καινούρια ἐποχή και ἀπόκτησε θάρρος και αὐτοπεποίθηση.

III. ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Παραμονές τοῦ Βαλκανικοῦ πολέμου

Κατά τό θέρος τοῦ 1912 ἀρχισε νά γίνεται λόγος γιά συνεννόηση τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ἡ ἀφορμή πού πλησίασε τά χριστιανικά ἔθνη μεταξύ τους ἡταν κυρίως ἡ ἔξωφρενική πολιτική τῆς τουρκοποιήσεως, πού ἀκολούθησε τό Νεοτουρκικό Κομιτάτο. Οι Νεότουρκοι δηλαδή κατάλαβαν ὅτι ή δύναμη τῶν μεγάλων κρατῶν τῆς Εὐρώπης προέρχεται ἀπό τό ὅτι δὲ πληθυσμός τους ἡταν ἐνιαῖος. Ἐπιχείρησαν λοιπόν κι αὐτοί νά δημιουργήσουν αὐτήν τήν ἐνότητα στήν αὐτοκρατορία τοῦ Σουλτάνου μέ βίαια μέσα.

Μά ή προσπάθεια τοῦ ἐκτουρκισμοῦ ἔχαπόλυσε μιά θύελλα, πού ἐπρόκειτο νά γκρεμίσει τό ἵδιο τό κράτος τῶν Ὀσμανλήδων στήν Εὐρώπη. Ἡ Βουλγαρία διαμαρτυρήθηκε, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο κήρυξε τήν ἑκκλησία σέ διωγμό και ἡ Ἀλβανία ἐταναστάτησε. Τή σύγχυση αὐτή τήν ἐκμεταλλεύτηκε ἡ Ἰταλία και ἔτσι τό φθινόπωρο τοῦ 1911 κατέλαβε τίς τελευταῖες κτήσεις τοῦ Σουλτάνου, πού ὑπάγονταν ἀπευθείας σ' αὐτόν, τήν **Τριπολίτιδα** και τήν **Κυρηναϊκή**. Μάλιστα, γιά νά ἀναγκάσει τήν Τουρκία γιά είρηνη, κατέλαβε και τά **Δωδεκάνησα**. Οι Τούρκοι πολέμησαν τούς Ἰταλούς, ἄλλα δ τουρκικός στρατός στήν **Αφρική** μέ ἀρχηγό τόν ἡγέτη τῆς νεοτουρκικῆς ἐπαναστάσεως, τόν **Ἐμβέρ**, νικήθηκε.

‘Ο πόλεμος ἐναντίον τῆς Τουρκίας

Κατά τό θέρος τοῦ 1912 ταράχητε ή Βαλκανική. Ἐπιτέλους τό δνειρο τοῦ Ρήγα πραγματοποιούνταν και ἔγινε δ,τι δέν ἡταν δυνατό νά πιστέψει δ Χαμίτ. Τά τέσσερα δηλαδή χριστιανικά κράτη, ἡ Ἑλλάδα, ἡ Βουλγαρία, ἡ Σερβία και τό Μαυροβούνιο συνασπίστηκαν, γιά νά χτυπήσουν τήν Τουρκία.

Εἶναι γεγονός πώς ἡ Ἑλλάδα μέ δυσκολία ἔγινε δεκτή στή συμμαχία, γιατί οι Βούλγαροι ἀπό τή μία, μή ξέροντας τή μεταβολή πού ἔγινε στήν **Ἑλλάδα**, δέν τήν θεωροῦσαν ὑπολογίσιμο παράγοντα, ἐνδι ἀπό τήν ἄλλη δέν ηθελαν νά τήν βλέπουν νά μεγαλώνει. **Ο Βενιζέλος** δμως τόλμησε νά δεχτεί νά μή γίνει κανένας λόγος γιά τή διανομή τῶν κερδῶν ἀπό τόν πόλεμο στή συνθήκη συμμαχίας μέ τή Βουλγαρία και ἔτσι τελικά τό κατόρθωσε. Τή συμμαχία τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Βαλκανικῆς τήν ενόντης και ἐργάστηκε γι' αὐτήν ή Ρωσία, γιά νά ἐμποδίσει τήν Αὐστρία νά κατεβεῖ πρός τά νότια.

·**Ο βασιλιάς τοῦ Μαυροβουνίου Νικήτας** πρῶτος κήρυξε τόν πόλεμο στίς 25

Σεπτεμβρίου τοῦ 1912 καὶ μπήκε στήν Ἀλβανία. Στίς 30 τοῦ ίδιου μῆνα τά ὑπόλοιπα τρία κράτη ἔστειλαν δμοιες διακοινώσεις πρός τήν Τουρκία καὶ ζήτησαν αὐτονόμηση τῶν εὐρωπαϊκῶν κτήσεων τοῦ Σουλτάνου. Τότε ἡ τουρκικὴ κυβέρνηση, ποὺ μιλούσε μὲ περιφρόνηση γιά τούς χριστιανικούς λαούς, κήρυξε τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Σερβίας (4 Ὁκτωβρίου), δχι δμως καὶ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, ἐλπίζοντας πώς θά χώριζε τούς συμμάχους. Τήν ἄλλη δμως μέρα κήρυξε τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας καὶ ἡ Ἑλλάδα, ἀφοῦ νωρίτερα εἶχαν γίνει δεκτοὶ στήν ἐλληνική Βουλή οἱ Κρητικοί βουλευτές, πού λίγο νωρίτερα τούς τό εἶχε ὀρνηθεῖ δ Βενιζέλος, γιά νά μή δημιουργήσει ζητήματα μέ τήν Τουρκία σέ ἀκατάλληλη στιγμή.

Οι Εὐρωπαῖοι διπλωμάτες καὶ στρατιωτικοί δέν ἤξεραν καλά τήν πρόοδο τῶν βαλκανικῶν κρατῶν, ιδίως τῆς Σερβίας καὶ τῆς Ἑλλάδας. Μά δέ χρειάστηκε πολύς καιρός γιά νά καταλάβουν τήν πραγματικότητα.

Οι Βούλγαροι μπήκαν στή Θράκη καὶ στίς 11 Ὁκτωβρίου κυρίεψαν μέ πολιορκία τίς **Σαράντα Έκκλησίες**.

Ο ἐλληνικός στρατός στή Θεσσαλία, πού ἀποτελούσταν ἀπό 7 μεραρχίες μέ ἀρχηγό τό διάδοχο **Κωνσταντίνο**, κατέλαβε στίς 5 Ὁκτωβρίου τήν Ἐλασσόνα. Καὶ ἀφοῦ νίκησε τούς Τούρκους στό **Σαραντάπορο** (8-9 Ὁκτωβρίου), μπήκε στά Σέρβια, στήν Κοζάνη καὶ στά Γρεβενά. Παράλληλα ἄλλες δυνάμεις του κατέλαβαν τήν Κατερίνη, πέρασαν τόν Ἀλιάκμονα καὶ ἀπελευθέρωσαν τή Βέροια, τή Νάουσα καὶ τήν "Εδεσσα.

Από τήν ἄλλη δ ἐλληνικός στόλος μέ ναύαρχο τόν **Υδραϊο Παῦλο Κουντουριώτη** κατέλαβε τά νησιά **Χίο**, **Λέσβο**, **Αἶγανο** κ.τ.λ., ἐνώ ἡ **Σάμος** εἶχε κηρύξει πιά τήν ἔνωσή της μέ τήν Ἑλλάδα. Ἐπίσης δ στόλος ἔστησε τή σημαία πάνω στή Χερσόνησο τοῦ **"Αθω**. Πολύ μεγάλη σημασία εἶχε ἡ ὑπηρεσία, πού πρόσφερε στούς συμμάχους τό ναυτικό, γιατί ἀπόκλεισε τά στενά τῶν Δαρδανελίων καὶ ἐμπόδιζε τή μεταφορά τουρκικού στρατού ἀπό τή Μ. **"Ασία**.

Οι Σέρβοι ἔξαλλοι μέ τριήμερη μάχη στό **Κουμάνοβο** ἄνοιξαν τό δρόμο πρός τήν παλιά Σερβία καὶ στίς 13 Ὁκτωβρίου δ Σέρβος διάδοχος **Άλεξανδρος** μπήκε στά **Σκόπια**, τήν πρωτεύουσα τοῦ μεσαιωνικού βασιλιᾶ τῆς μεγάλης Σερβίας, τοῦ Στέφανου **Ντουσάν**.

Στό μεταξύ οἱ Βούλγαροι ἀγωνίζονταν στό **Λουλέ Μπόυργκάς** τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ἐναντίον τῆς μεγάλης μάζας τοῦ τουρκικού στρατού, πού χωρίς καλό ἐφοδιασμό, ἀσύντακτος, σχεδόν πεθαίνοντας ἀπό τήν πείνα, τούς συγκράτησε περιστότερο μέ τόν δύκο του ἐπί πέντε μέρες (15-20 Ὁκτωβρίου). **"Υστερα** δμως προχώρησε στήν **Τσαταλτζα**, δπου ἡ τουρκική ἀντίσταση καὶ ἡ χολέρα ἐμπόδισαν τούς Βουλγάρους νά προχωρήσουν γρήγορα πρός τήν **Κωνσταντινούπολη**.

Ο ἐλληνικός στρατός κυνηγούσε πά τούς Τούρκους πρός δ Μοναστήρι, ἐνώ στό μεταξύ μία βουλγαρική στρατιά, πού προοριζόταν γιά τή Μακεδονία, κατέλαβε εὔκολα τίς **Σέρρες**, τή Δράμα καὶ τήν Καβάλα καὶ ἔνα τμῆμα τῆς βάσιζε πολύ γρήγορα πρός τή **Θεσσαλονίκη**. Αύτό ἔγινε ἔγκαιρα γνωστό στήν **Ἐλληνική Κυβέρ-**

νηση και δ Βενιζέλος με άγωνιώδεις προσπάθειες πέτυχε νά στρέψει τίς έλληνικές δυνάμεις από τα βόρεια πρός τα άνατολικά, γιά νά προλάβει τήν κατάληψη τής μακεδονικής πρωτεύουσας από τους Βουλγάρους.

"Ετσι δ έλληνικός στρατός με τή διήμερη μάχη (19-20 Όκτωβρίου) στά Γιανιτσά βάδιζε έναντιον τής Θεσσαλονίκης, πού οι Τούρκοι άναγκάστηκαν νά τήν παραδώσουν σ' αυτόν στις 26 Όκτωβρίου, τό άπογευμα, μέρα πού γιόρταζε δ προστάτης της "Αγιος Δημήτριος. Στις 28 δ βασιλιάς Γεώργιος και δ 'Αρχιστράτηγος μπήκαν θριαμβευτικά σ' αυτήν. "Ο βασιλιάς Γεώργιος έγκαταστάθηκε βιαστικά στήν πόλη, γιά νά δηλώσει ξμεσα σ' δλους δτι οι "Έλληνες δέ θά τήν αφηναν πιά. "Ας σημειωθεῖ μάλιστα δτι δ βουλγαρικός στρατός, μολονότι βρήκε τήν πόλη κατειλημμένη από τόν έλληνικό στρατό, δταν έφτασε κοντά της, ζήτησε τήν άδεια από τό έλληνικό Στρατηγείο και πέτυχε νά μπει μέσα στήν πόλη τάχα γιά ξεκούραση.

'Εξαλλου στήν "Ηπειρο δ έλληνικός στρατός, πού αποτελούνταν από μιά με-ραρχία με έπικεφαλής τό στρατηγό Σαπουντζάκη, κατέλαβε τό υπόλοιπο τμήμα της και πολιόρκησε τά Γιάννενα, πού τά προστάτευε τό Μπιζάνι. Αυτό είχε δχυρωθεῖ από τους Γερμανούς και θεωρούνταν άπαρτο.

"Ετσι ώς τό τέλος τού 19ου μήνα τίποτε σχεδόν δέν είχε απομείνει από τήν τουρκική αυτοκρατορία στήν Εύρωπη. Οι Τούρκοι διατηρούσαν μόνο τά δχυρά τῶν Ιωαννίνων, τής Σκόδρας στήν Άλβανία και τής Αδριανούπολεως, πού πολιορκούνταν από τους "Έλληνες, τους Μαυροβουνιώτες και τους Βουλγάρους, καθώς και τήν πέρα από τήν Τσατάλτζα περιοχή.

'Η νίκη τῶν ένωμένων βαλκανικῶν κρατῶν προξένησε μεγάλη έντυπωση στήν Εύρωπη. Στήν άρχη τῶν έχθροπραξιῶν ή Αύστρια και ή Ρωσία ώς έντολοδόχοι και τῶν άλλων Δυνάμεων, γιά νά προλάβουν τή σύγκρουση ή τουλάχιστον γιά νά έντοπίσουν τόν πόλεμο στή Βαλκανική είχαν δηλώσει δτι, δταν θά τελείωνε δ πόλεμος, δέ θά έπέτρεπαν νά τροποποιηθεῖ τό έδαφικό καθεστώς. Παρ' δλα αυτά τώρα οι διπλωμάτες διακήρυτταν πώς δέ θά διατηρούνταν πιά ή προηγούμενη κατάσταση (status quo < in statu quo ante), άφοσ ή Τουρκία είχε χάσει τό μόνο δικαίωμα πού είχε, τό δικαίωμα τής δυνάμεως, γιά νά έπιβάλλει σ' αντές τίς χάρες τήν κακή διοίκηση τής. 'Από τήν άλλη δ πρωθυπουργός τής Αγγλίας "Ασκουιθ δήλωσε πώς δ χάρτης τής Ανατολικής Εύρωπης πρόκειται νά άλλάξει και δτι «οι νικητές δέν πρέπει νά στερηθούν τους καρπούς, πού κέρδισαν μέ πολλές θυσίες».

Οι Σέρβοι συνεχίζοντας τήν πορεία τους πρός τά νότια μπήκαν στή Μακεδονία και στις 5 Νοεμβρίου κατέλαβαν τό Μοναστήρι, στό δποιο διοφάνερα οι "Έλληνες ήταν περισσότεροι. Κατέλαβαν έπισης τή στενή λουρίδα τού Νόβι-Παζάρ, πού τους χώριζε από τό Μαυροβούνιο, και άπόκτησαν κοινά σύνορα μέ τους συγγενεῖς συμμάχους τους, συνάμα δμως έκλειναν τό δρόμο τής Αδστρίας πρός τή Θεσσαλονίκη. 'Επίσης άλλο τμήμα τού σερβικού στρατού μέ δρμητική και έντυπωσιακή κίνηση άναμέσα από τά βουνά τής Αλβανίας κατέβηκε στήν Αδριατική και έτσι

φαινόταν πώς πραγματοποιούνταν τό δυνειρό της Σερβίας νά έχει διέξοδο στή θάλασσα.

‘Αλλά και ό ελληνικός στρατός άμεσως, μόλις κατέλαβε τή Θεσσαλονίκη, στράφηκε και πάλι πρός τή Δυτική Μακεδονία και στις 7 Νοεμβρίου μπήκε στή Φλώρινα. “Υστερα προχώρησε ώς τήν **Κορυτσά** και τήν κατέλαβε.

‘Αλλά ή αυστριακή διπλωματία αισθάνθηκε τά γεγονότα τής Βαλκανικής ώς δική της ήττα, γιατί έβλεπε νά τής κλείνεται τώρα δρόμος νά κατεβεῖ στή Θεσσαλονίκη. ‘Επισής δέν ήταν δυνατό νά άνεχτει τήν έγκατάσταση τῶν Σέρβων στήν ‘Αδριατική και σ’ αυτό είχε σύμφωνη και τήν ‘Ιταλία. ‘Η Αυστρία λοιπόν και ή ‘Ιταλία συνεργάστηκαν μέ ζήλο, γιά νά δημιουργήσουν άνεξάρτητο άλβανικό κράτος. ‘Αλλά και ή Ρωσία άνησυχησε μήπως οι Βούλγαροι καταλάβουν τήν Κωνσταντινούπολη, πού τήν είχε ή ίδια στό μάτι, ένω άντιθετα εύνοούσε τή Σερβία, πού ήταν πιστή σ’ αυτήν, νά έπεκταθεί ώς τήν ‘Αδριατική και γενικά νά δυναμώσει σέ βάρος τής Αυστρίας, πού ήταν άντιζηλή της.

Τό Συνέδριο τοῦ Λονδίνου

Στις 20 Νοεμβρίου υπογράφτηκε στήν Τσατάλτζα άνακωχή άνάμεσα στήν Τουρκία και στούς τρεῖς συμμάχους, ένω ή ‘Ελλάδα συνέχισε τόν πόλεμο, έφόσον τά Γιάννενα δέν είχαν κυριευτεῖ άκόμη.

Στις 3 Δεκεμβρίου συνεδρίασαν οί έμπολεμοι στό άνάκτορο τοῦ ‘Αγίου Ιακώβου στό Λονδίνο και ταυτόχρονα οι πρεσβευτές τῶν Μ. Δυνάμεων μέ πρόεδρο τό σέρ ‘Εντουαρντ Γκρέν. ‘Η συνδιάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν είχε σκοπό νά συζητήσουν ζητήματα μέ γενικό ένδιαιφέρον, πού είχαν προκύψει άπό τόν πόλεμο, δπως τό ζήτημα τής ίδρυσεως ‘Αλβανικού κράτους, τής έπεκτάσεως τής Σερβίας ώς τήν ‘Αδριατική, τής τύχης τής Θεσσαλονίκης, τοῦ ‘Αγίου ‘Ορους καθώς και άλλα θέματα.

‘Η συνδιάσκεψη τῶν έμπολέμων είχε σκοπό νά συζητήσουν τούς δρους τής είρηνης, άλλά οι Τούρκοι καθυστερούσαν τίς διαπραγματεύσεις.

Τελικά τό Μεγάλο Συμβούλιο στήν Κωνσταντινούπολη άποφάσισε νά υπογραφεῖ ειρήνη και φάνηκε πρόδημο νά δεχτεῖ τούς δρους τῶν συμμάχων. ‘Αλλά οι Νεότουρκοι μέ έπικεφαλῆς τόν ‘Εμβέρ, πού είχε γυρίσει άπό τόν πόλεμο έναντίον τῶν ‘Ιταλῶν, προετοίμασαν κίνημα. Στις 10 ‘Ιανουαρίου μέ στάση έπεσε ή κυβέρνηση τοῦ Κιαμίλ-πασᾶ και δύπουργός τῶν Στρατιωτικῶν Ναζίμ δολοφονήθηκε. Τότε οι διαπραγματεύσεις τοῦ Λονδίνου ματαιώθηκαν και δύ πόλεμος ξανάρχισε στις 5 ‘Ιανουαρίου τοῦ 1913.

‘Ο άγώνας στή θάλασσα – Πτώση τῶν Ιωαννίνων

Οί συγκρούσεις στή θάλασσα άνάμεσα στούς άντιπάλους έγιναν κατά τή διάρκεια τῶν διαπραγματεύσεων τοῦ Λονδίνου, δταν δ τουρκικός στόλος βγήκε γιά πρώτη φορά έξω άπό τά Στενά τῶν Δαρδανελίων, γιά νά χτυπήσει τόν έλληνικό

στόλο, πού ήταν άγκυροβολημένος στό λιμάνι του Μούδρου τής Λήμνου.

Έπιβάλλεται δμως νά μνημονευτεί καί ένα ήρωαικό έλληνικό κατόρθωμα, πού προηγεῖται. Τή νύχτα στις 18' Οκτωβρίου δ' υποκλοίαρχος Νικ. Βότσης κυβερνώντας ένα μικρό τορπίλοβόλο μπήκε στό ναρκοθετημένο λιμάνι τής Θεσσαλονίκης καί τορπίλισε τό άγκυροβολημένο έκει τουρκικό θωρηκτό «Φετίχ-Μπουλέν».

Στήν ούσια δ τουρκικός στόλος ήταν πιό ίσχυρός άπό τόν έλληνικό γιατί είχε περισσότερα κανόνια καί δ θώρακας πολλῶν μονάδων του ήταν πιό ίσχυρός άπό τό θώρακα τῶν έλληνικῶν πολεμικῶν. Άλλα τό νέο έλληνικό καταδρομικό «Αβέρωφ», πού είχε τό δόνομα τού έθνικου ενεργέτη Γεωργίου Αβέρωφ καί χρησίμευε ώς ναυαρχίδα, καθώς καί ή ίκανότητα τῶν Έλλήνων ναυτῶν, έδιναν στόν έλληνικό στόλο τήν υπεροχήν. Αύτό λοιπόν φάνηκε στή σύγκρουση τής 3ης Δεκεμβρίου (ναυμαχία τής Ελλης), κατά τήν δποία θαυμάστηκε ή υπερβολική τόλμη τού ναυάρχου Κουντουριώτη. Καί έτσι δ τουρκικός στόλος γύρισε πίσω στά Στενά ἄπρακτος.

Άργότερα οι Τούρκοι, ἀκολουθώντας δδήγιες Γερμανῶν ἀξιωματικῶν, ἔστειλαν άπό πρωτύτερα τό καταδρομικό «Χαμιδιέ» μέ κυβερνήτη τόν πλοίαρχο Ρεούφ, έλπιζοντας πώς δ 'Αβέρωφ θά ἔτρεχε ἀμέσως νά τό κυνηγήσει. Ο Ρεούφ κατόρθωσε τή νύχτα τής Πρωτοχρονίας τού 1913 νά διασπάσει τόν έλληνικό ἀποκλεισμό καί τήν ἄλλη μέρα τό «Χαμιδιέ» βομβάρδισε τό λιμάνι τής Σύρου καί βούλιαξε τό βοηθητικό τού στόλου «Μακεδονία». Τό γεγονός προκάλεσε μεγάλη αἰσθηση στήν Αθήνα. Πάντως δμως δ «Αβέρωφ» δέν ἔγκατάλειψε τό Μούδρο, δπως τό ἐπιθυμοῦνταν οι Τούρκοι. Καί έτσι, δταν τά πλοῖα τους βγῆκαν άπό τόν Έλλήσποντο, βρέθηκαν μπροστά στόν ένωμένο έλληνικό στόλο καί ဉστερα άπό σύντομη ναυμαχία, κατά τήν δποία έπαθαν σοβαρές ζημιές, γύρισαν πίσω στά Στενά (5' Ιανουαρίου 1913 - Ναυμαχία τής Λήμνου), δπου καί κλείστηκαν δριστικά.

Στής 21 Φεβρουαρίου τού 1913 μέ μακροχρόνια πολιορκία καί πολλές θυσίες τῶν Έλλήνων στό Μπιζάνι τά Γιάννενα τελικά παραδόθηκαν στόν έλληνικό στρατό, πού τήν ἀρχηγία του ἀπό τόν Ιανουάριο τήν είχε ἀναλάβει διάδοχος Κωνσταντίνος. Κατόπιν ή 8η μεραρχία γρήγορα καί στής 3 Μαρτίου κατέλαβε τό Αργυρόκαστρο, τήν πρωτεύουσα τής Βόρ. Ήπείρου. Οι τελευταῖς αὐτές ἐπιτυχίες ἀποτελοῦν τό ἐπισφράγισμα τῶν έλληνικῶν ἀγώνων.

‘Η δολοφονία τού Γεωργίου – ‘Ο Κωνσταντίνος βασιλιάς

Άλλα πάνω ἀκριβῶς στό θρίαμβο μία θλιβερή τραγωδία καταστεναχώρησε τούς Ελληνες. Ο βασιλιάς Γεώργιος ἔμενε ώς φρουρός στή Θεσσαλονίκη. Στής 5 Μαρτίου, δπως συνήθιζε, βγῆκε γιά περίπατο μέ έναν υπασπιστή του. Τότε δμως ένας Ελληνας, πού χαρακτηρίστηκε ώς τρελός, τόν πυροβόλησε άπό κοντά καί τόν σκότωσε. Τό πιό πιθανό είναι πώς αυτός ένεργοντας ώς δργανο ξένων συμφερόντων.

Τή μεγάλη έθνική συμφορά, τό θάνατο τού Γεωργίου τού ἀγαπητού στό λαό βασιλιᾶ, τή μετρίασε ή ἄνοδος στό θρόνο τού διαδόχου Κωνσταντίνου.

Τό δνομα τοῦ νέου βασιλιά ἦταν πολύ ἀγαπητό, γιατί θύμιζε τὸν ὀδιάσπαστο δεσμό τοῦ ἔθνους μὲ τὴν Βυζαντινή Αὐτοκρατορία καὶ τὸ τραγικό πέσιμο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τέρα λοιπὸν φαινόταν πῶς ἔδινε «σάρκα καὶ ὅστά» στὰ δνειρά τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ἀνάμεσα στοὺς θριάμβους τοῦ πρώτου βαλκανικοῦ πολέμου εἶχαν ἀρχίσει πιά νά γίνονται πραγματικότητα. Ο νέος βασιλιάς ἀνέβαινε στὸ θρόνο μέ τοὺς πιὸ «αἴσιους οἰώνοις» καὶ τίς εὐχές καὶ τίς ἐλπίδες τοῦ λαοῦ πού πολεμοῦσε.

*Η συνθήκη τοῦ Λονδίνου

Στίς 13 Μαρτίου τοῦ 1913 παραδόθηκε στοὺς Βουλγάρους ἡ Ἀδριανούπολη καὶ οἱ Τούρκοι βλέποντας πῶς ἦταν ἄσκοπο νά συνεχίσουν τὸν πόλεμο ὑπόγραψαν στίς 31 τοῦ ἔδου μήνα ἀνακωχή μαζί τους. Τελικά δμως ἡ συνθήκη τῶν βαλκανικῶν συμμάχων μέ τὴν Τουρκία ὑπογράφηκε στίς 17 Μαΐου στὸ ἀνάκτορο τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου στὸ Λονδίνο. Μέ αὐτήν δὲ Σουλτάνος παραχωροῦσε: «ὅλα γενικά τὰ ἐδάφη τῆς Αὐτοκρατορίας του στήν Εὐρώπη, ποὺ βρίσκονταν δυτικά ἀπό τὴν γραμμή, ἡ δούλια ἀρχιζε ἀπό τὸν Αἶγα τὸν Αίγαιο καὶ ἔφτανε ὡς τὴ Μήδεια στὸν Εὔξεινο Πόντο, ἐκτός ἀπό τὴν Ἀλβανία». Ἐπίσης παραχωροῦσε καὶ τὴν Κρήτη, ἐνῷ γιά τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ τὰ σύνορα τοῦ νέου ἀλβανικοῦ κράτους, πού θά σχηματιζόταν, θά ἀποφάσιζαν οἱ Δυνάμεις.

Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος (1864-1923)

*Ο Βουλγαρικός πόλεμος (17 Ιουνίου 1913) ἢ Β' Βαλκανικός πόλεμος

Ἡ φιλία τῶν βαλκανικῶν λαῶν δέν κράτησε πολλούς μῆνες, γιατί οἱ σύμμαχοι, δταν ἥρθε ἡ ὥρα νά μοιράσουν τὰ λάφυρα, φιλονίκησαν. Οἱ Βούλγαροι δέν εἶχαν ξεχάσει πῶς «εἶναι ἡ ἴσχυρή φυλή», πού, σύμφωνα μέ αὐτούς, ἦταν προορισμένη νά κυριαρχήσει στὴν Βακανική. Γι' αὐτό διάδιναν πῶς αὐτοὶ εἶχαν σηκώσει τὸ βάρος τοῦ πολέμου. Ἐξάλλου ἡ γερμανοαυστριακή διπλωματία, ἐπειδή δέν κατόρθωσε νά προλάβει τὴν καταστροφὴ τῆς Τουρκίας, προσπάθησε νά διασπάσει τοὺς συμμάχους ὑποθάλποντας τὴν μεγαλομανία τῶν Βουλγάρων.

Γι' αὐτό οἱ Βούλγαροι ἥταν ὑπερβολικοί στίς ἀπαιτήσεις καὶ θρασεῖς στοὺς τρόπους. Ἡδη κατά τὴ διάρκεια τῶν ἐπιχειρήσεων εἶχαν γίνει ἔξω φρενῶν, ἐπειδή

οι "Ελληνες είχαν καταλάβει τή Θεσσαλονίκη. Πρίν νά υπογραφεῖ δμως ή συνθήκη τοῦ Λονδίνου, έγιναν πολλές δχι μόνο μιά φορά ένοπλες συγκρούσεις άνάμεσα στούς "Ελληνες καὶ τούς Βουλγάρους στά σημεῖα ἐπαφῆς τους, καθώς καὶ ἐπεισόδια μέσα στή Θεσσαλονίκη. Διαφορές είχαν ἐπίσης καὶ μὲ τούς Σέρβους, πού δέν ήταν δυνατό νά ἔξομαλυνθοῦν. Γι' αὐτό τά πράγματα μοιραῖα δόηγονσαν σέ συμμαχικό πόλεμο. "Υστερα ἀπ'" αὐτά ή "Ελλάδα στίς 19 Μαΐου υπόγραψε μαζί μὲ τή Σερβία μιστική συμμαχία στή Θεσσαλονίκη, σύμφωνα μέ τήν δποία ἔδιναν μεταξύ τους ἐγγυήσεις γιά τά ἀδάφη πού κατεῖχαν αὐτές στρατιωτικά καὶ στίς 17 Ιουνίου ἀρχισαν οι ἔχθροπραξίες μέ τή Βουλγαρία. Οι Βούλγαροι χτύπησαν τούς Σέρβους στή Γεβγελή, πού ήταν τό σημεῖο ἐπαφῆς τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν σερβικῶν δυνάμεων, γιά νά τίς διασπάσουν, καὶ τούς "Ελληνες στή Νιγρίτα.

Ἡ διεξαγωγή τοῦ πολέμου

Στό μεταξύ δ ἑλληνικός στρατός σχεδόν είχε διπλασιαστεῖ μέ τήν παρουσίαση τῶν στρατευσίμων ἀπό τά νέα ἀδάφη καὶ τῶν ἔθελοντῶν, πού συγκεντρώνονταν ἀπό τούς "Ελληνες τοῦ ἔξωτερικοῦ. Τό ἐπιτελεῖο ἔδωσε ἀμέσως διαταγή νά ἔξουδετερωθεῖ δ βουλγαρικός στρατός, πού είχε ἐγκατασταθεῖ στή Θεσσαλονίκη τάχα γιά ἔκούραση, καὶ τόν ἀνάγκασε τό πυροβολικό νά παραδοθεῖ. Καὶ ἐνδ τό ἀριστερό τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ βάδιζε πρός τή Γεβγελή, τό κύριο σῶμα προχώρησε πρός τό Κιλκίς. Αὐτό ήταν μιά πολὺ δχυρή θέση στή σιδηροδρομική γραμμή πού δόηγονσε ἀπό τή Θεσσαλονίκη στίς Σέρρες καὶ τήν είχαν καταστρέψει οι Βούλγαροι. Τίς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ τίς κινοῦσε ἀσυγκράτητη πολεμική δρμή, πού τήν ἀναζωογονοῦσε τό μίσος ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, ὅστε ή ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ Κιλκίς πήρε τή μορφή ἔξαλλης παραφροσύνης. Οι "Ελληνες μέ τριήμερη δρμητικότατη ἐπίθεση ἔδιωξαν μέ τίς λόγχες τους τούς Βουλγάρους ἀπό τίς δχυρές θέσεις τους. Ἐπίσης μέ διήμερη μάχη στό Λαχανά διώχτηκαν οι Βούλγαροι, ἐνῷ ξαναποκτήθηκαν ή Γεβγελή καὶ ή Νιγρίτα (19-21 Ιουνίου).

"Αλλά καὶ οι Σέρβοι μέ πολυήμερο καὶ πολύνεκρο ἀγώνα νίκησαν τούς Βουλγάρους καὶ τούς ἀπομάκρυναν στά παλιά τους σύνορα, μά uestera ἀπ' αὐτά ἐπεσαν σέ ἀδράνεια καὶ μόνον οι "Ελληνες συνέχισαν νά μάχονται. Αὐτοί ἀπό τά τέλη Ιουνίου ως καὶ τά μέσα τοῦ Ιουλίου κατέλαβαν τήν 'Ανατ. Μακεδονία καὶ τή Δυτ. Θράκη. Οι Βούλγαροι ἐγκαταλείποντας τήν 'Ανατ. Μακεδονία προξενοῦσαν σοβαρές ἀγριότητες σέ βάρος τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ἰδίως στήν κωμόπολη τοῦ Δοξάτου κοντά στή Δράμα ἀπό τούς 3.000 κατοίκους του κατάσφαξαν τούς 2.500. Ἐξάλλου μέ τίς πολύνεκρες μάχες στά στενά τής Κρέσνας καὶ τής Τζουμαγιᾶς ἐναντίον ἰσχυρότερων βουλγαρικῶν δυνάμεων δ ἑλληνικός στρατός ἀνοιξε δρόμο πρός τό ἔδαφος τής παλιάς Βουλγαρίας.

"Από τίς 28 Ιουνίου ἀκόμη είχε μπεῖ στόν ἀγώνα ἐναντίον τής Βουλγαρίας καὶ ή Ρουμανία, ἀφοῦ δμως πρωτύτερα είχε δηλώσει πώς δέν ἔχει κατακτητικό σκοπό, ἀλλά ἀπλῶς, γιά νά ἐμποδίσει τή βουλγαρική ἡγεμονία στή Βαλκανική. Ό ρουμα-

νικός στρατός χωρίς μάχη προχώρησε γρήγορα σέ απόσταση είκοσι χιλιομέτρων έξω από τή Σόφια. Άλλα και οι Τούρκοι έκμεταλλεύτηκαν τή φιλονικία τῶν συμμάχων και μέ επικεφαλῆς τόν Εμβέρ ξαναπήραν τήν Αδριανούπολη και έφτασαν ώς τόν Έβρο. "Ηδη άπειλούνταν τά έδαφη τῆς παλιᾶς Βουλγαρίας. Γι' αυτό ό νέος φιλοπόλεμος πρωθυπουργός Ντάνεφ Ραντοσλάβωφ, δέχτηκε τήν ειρήνη και δ βασιλιάς Φερδινάνδος ζήτησε τή μεσολάβηση τοῦ βασιλιά τῆς Ρουμανίας τοῦ Καρόλου, γιατί ή χώρα του έξαιτίας τῆς λαίμαργης και άλαζονικῆς πολιτικῆς της πάθαινε πανωλεθρία.

Η ειρήνη τοῦ Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου 1913)

"Η έλληνική αντιπροσωπεία, πού πήγε (13 Ιουλίου) στό Βουκουρέστι γιά τή συζήτηση τῶν δρων τῆς ειρήνης μέ επικεφαλῆς τόν πρωθυπουργό Βενιζέλο, μέ πρόταση τοῦ βασιλιά Κωνσταντίνου δέ δέχτηκε τήν άνακωχή, μολονότι δ Βενιζέλος φοβόταν πώς ή 'Ελλάδα κινδύνευε νά θεωρηθεί άσυμβιβαστή και νά άπομονωθεῖ στή διπλωματική μάχη. Παρ' όλα αυτά δημως ύποχώρησε, γιά νά μπορέσει ή 'Ελλάδα νά άγωνιστε νά κρατήσει τήν Καβάλα, πού οι Βούλγαροι άρνιόνταν πεισματικά νά τήν παραχωρήσουν.

Πολύ σύντομα δημως ή έξελιξη τῶν έπιχειρήσεων άναγκασε τόν Κωνσταντίνο νά τηλεγραφήσει (15 Ιουλίου) στό Βενιζέλο πώς έπιθυμει άμεσως τήν άνακωχή. Τότε δ Βενιζέλος χειρίστηκε τό ζήτημα μέ πολύ μεγάλη έπιδεξιότητα, ώστε νά μή φανεῖ καθόλου δτι ή ύπαναχώρηση τῆς 'Ελλάδος διφειλόταν σέ στρατιωτική άδυναμία της. Αντίθετα δήλωσε δτι, ύποχωρώντας σέ παράκληση τῆς Ρουμανίας, δεχόταν τήν άνακωχή χωρίς τήν έγκριση τοῦ βασιλιά του και μέ δική του εύθυνη. Αύτό ήταν μά προσωπική έπιτυχία τοῦ Βενιζέλου, γιά τήν όποια κατόπιν δ Κωνσταντίνος τοῦ έξεφρασε τήν εύγνωμοσύνη του. Τελικά στίς 17 Ιουλίου τοῦ 1913 μέ παράκληση τοῦ Καρόλου τοῦ βασιλιά τῆς Ρουμανίας συνεδρίασε ή συνδιάσκεψη τοῦ Βουκουρεστίου.

"Επειδή δημως οι Βούλγαροι άντιπρόσωποι έφερναν δυσκολίες γιά τήν παραχώρηση τῆς Καβάλας στήν 'Ελλάδα, ή Ρουμανία άπειλησε δτι θά καταλάβει τή Σόφια και τότε αύτοί γεμάτοι πικρία δέχτηκαν νά ύπογράψουν τή συνθήκη. 'Ο ίδιος δ αύτοκράτορας τῆς Γερμανίας μεταβλήθηκε ξαφνικά σέ ένθουσιάδη θαυμαστή τοῦ έλληνικοῦ στρατοῦ και ύποστηριξε τήν έλληνική άποψη, ένω δ Αύστρια και ή Ρωσία είχαν ύποστηριξει τή Βουλγαρία. "Ετσι ή 'Ελλάδα μέ τή συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου 1913) κέρδισε τήν Άνατ. Μακεδονία και ώς σύνορο της μέ τή Βουλγαρία πρός τά άνατολικά δρίστηκε δ Νέστος ποταμός. 'Η Ρουμανία κέρδισε άπό τόν πόλεμο τή Νότια Δοθρουτσά.

"Από τόν πόλεμο άνάμεσα στούς συμμάχους τῆς Βαλκανικῆς ωφελήθηκε δχι λίγο και ή Τουρκία, γιατί μέ τουρκοβουλγαρική συνθήκη, πού ύπογράφτηκε στίς 16 Σεπτεμβρίου τοῦ 1913 στήν Κωνσταντινούπολη, κράτησε αύτή τίς Σαράντα Έκκλησίες και τήν Αδριανούπολη και τουρκοβουλγαρικό σύνορο πρός τά δυτικά δρίστηκε δ ποταμός Έβρος. "Ετσι ή Βουλγαρία πέτυχε νά σώσει γιά τόν έαυτό της

Η ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΣΥΝΘΗΚΗΝ ΤΟΥ
ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΥ (ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1913)

Χάρτης τής έπεκτάσεως τής Έλλαδος υστερα από τους βαλκανικούς πολέμους.

μόνο τή Δυτ. Θράκη. Τέλος τίν 1 Νοεμβρίου τού 1913 υπογράφηκε ή έλληνος τουρκική συνθήκη τής Αθήνας, σύμφωνα μέ τήν δποία τό ζήτημα τῶν νησιῶν τοῦ Αιγαίου καὶ τῶν ἀλβανικῶν συνόρων ἀφηνόταν στήν ἀπόφαση τῶν Μ. Δυνάμεων. Οι Μ. Δυνάμεις μέ διακοίνωσή τους (31 Ιανουαρίου 1914) ἀναγνώρισαν τήν έλλη-

νική κατοχή στά νησιά έκτός από τήν "Ιμβρο και τήν Τένεδο. Έξαλλου λίγο πρωτύτερα με τό πρωτόκολλο τῆς Φλωρεντίας στις 4 Δεκεμβρίου τοῦ 1913 ή ἐλευθερωμένη ἀπό τόν ἑλληνικό στρατό **Βόρειο Ήπειρος** (μέ τίς περιοχές τοῦ Ἀργυρόκαστρου, τῆς Κορυτσᾶς, τῆς Μοσχοπόλεως, τῆς Πρεμετῆς και τῆς Χειμάρρας) ἀντίθετα μέ τό δίκαιο παραχωρήθηκε στό νεοδημιούργητο ἀλβανικό κράτος.

Τά χρόνια 1913 και 1914

"Υστερα ἀπό τήν εἰρήνη τοῦ Βουκουρεστίου διαφνοστεφανωμένος ἑλληνικός στρατός μέ ἐπικεφαλῆς τό βασιλιά Κωνσταντίνο ξαναγύρισε θριαμβευτικά στήν Ἀθήνα, δπου ὁ λαός ἔκαμε ἀποθεωτική ὑποδοχή στούς νικητές. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος μέ διάγγελμά του ἐξέφρασε τόν ἐνθουσιασμό του γιά τίς ἀρετές τοῦ Ἑλληνα στρατιώτη και ἔλεγε ὅτι σ' αὐτόν ὀφείλεται ὁ διπλασιασμός τοῦ κράτους. «Η Ἑλλάδα, δπως τόνιζε, είχε γίνει σεβαστή στούς φίλους και φοβερή στούς ἐχθρούς».

Τά χρόνια 1913 και 1914 ἡταν χρόνια τῆς ἑλληνικῆς ἀνθήσεως, γιατί τό ἔθνος αισθανόταν αὐτοπεοίθηση και ἐμπνεόταν ἀπό μεγάλο πόθο γιά δράση και δημιουργία. Ο λαός πίστεψε ὅτι ἐκεῖνα τά κατορθώματα ἡταν ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς ἀνορθώσεως, πού είχε πραγματοποιήσει τό "Ἐθνος, και ἔτρεφε μεγάλη ἐμπιστοσύνη στούς ἀρχηγούς του.

Ἄλλα ἥδη ἀπό τήν ἄνοιξη τοῦ 1914 ἄρχισαν νά ὑψώνονται σύννεφα στόν ὁρίζοντα. Οι Τούρκοι, γιά νά ἐγκαταστήσουν τούς Τούρκους μετανάστες ἀπό τή Μακεδονία και συνάμα ἀκολουθώντας τό ἐκτουρκιστικό πρόγραμμα, ἄρχισαν νά διώχνουν ἀπό τά σπίτια τους τούς "Ἑλληνες τῆς Θράκης και τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας. Η Ἑλλάδα διαμαρτυρήθηκε, ἀλλά οἱ Νεότουρκοι ἡταν ἀνυποχώρητοι και παρά λίγο νά ξεσπάσει νέος πόλεμος ἀνάμεσα στήν "Ἑλλάδα και τήν Τουρκία, πού ἐπιπλέον είχε τήν ἀξίωση νά τής ἐπιστραφούν ἡ Λέσβος και ἡ Χίος. Ἐπίσης και οἱ Βούλγαροι ἡταν ὀργισμένοι ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων και τῶν Σέρβων. Ἄλλα ὕστερα ἀπό λίγο φάνηκαν και στόν εὐρωπαϊκό ὁρίζοντα ἀπειλητικά σημάδια, πού προμήνυαν τήν καταιγίδα πού πλησίαζε.

ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ 1870 ΩΣ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

I. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ
(1870-1895)

Η Γαλλία

Η τρίτη γαλλική δημοκρατία (1870) κράτησε περισσότερα χρόνια άπό τίς δύο πρώτες. Τό νέο γαλλικό Σύνταγμα δημιούργησε δύο νομοθετικά σώματα, τή Βουλή και τή Γερουσία. Ό Πρόεδρος τής Δημοκρατίας έκλεγόταν άπό τή Βουλή και τή Γερουσία για έφτα χρόνια. Πρώτος πρόεδρος έκλεχτηκε ο Θιέρσος (Thiers), πού στή συντηρητική κυβέρνησή του ή Γαλλία ξαναδυνάμωσε γρήγορα υπέρ της πληγές τής μεγάλης άποτυχίας. Μέσα σέ σύντομο χρονικό διάστημα μέ λαϊκές συνεισφορές πλήρωσε τήν πολεμική άποζημιώση, ένω κυβέρνηση και έθνοσυνέλευση έβαλαν τή βάση τής έκδικητικής πολιτικής (Revanche) μέ τήν δργάνωση νέου γαλλικού στρατού. Καθιερώθηκε η γενική στρατιωτική θητεία και μπήκαν οι βάσεις ένός μεγάλου νεώτερου στρατού. Άλλα ή δημοκρατία πέρασε κρίση έξαιτίας τής άντιδράσεως τῶν βασιλικῶν, μά τελικά σταθεροποιήθηκε μέ τήν έπικράτηση τοῦ Γαμβέττα.

Η Γερμανία

Η Γερμανική Αύτοκρατορία, πού προήλθε άπό τή νίκη τοῦ 1870, τυπικά ήταν Συνταγματική Όμοσπονδία άπό 25 κράτη. Πρόεδρος τής Όμοσπονδίας ήταν ο βασιλιάς τής Πρωσίας, πού είχε τόν τίτλο τοῦ Γερμανοῦ Αύτοκράτορα (Kaiser). Είχε

άκομη τό δικαίωμα γιά πόλεμο και ειρήνη ώς άνωταπος αρχηγός του δμοσπονδιακού στρατού και στόλου. Αυτός διόριζε τους υπαλλήλους, άνάμεσα στούς όποιους και τόν Ἀρχικαγκελάριο (= πρωθυπουργό) τής αὐτοκρατορίας. Η δμοσπονδία είχε δύο νομοθετικά σώματα, τό Ὁμοσπονδιακό Συμβούλιο, πού τό ἀποτελοῦσαν οι άντιπρόσωποι τῶν κρατῶν, και τή Βουλή τῆς αὐτοκρατορίας (Reichstag), πού τήν ἀποτελοῦσαν 397 άντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ (= βουλευτές), οι δποῖοι ἐκλέγονταν μέν καθολική ψηφοφορία.

Ἄλλα ή αὐτοκρατορία, πού δημιούργησε δί Βίσμαρκ, δέν ήταν δμοια μέν ἐκείνη πού είχε ἐπιχειρήσει νά ίδρυσει τό Γερμανικό Κοινοβούλιο τῆς Φραγκφούρτης στά 1848, γιατί δέν ήταν μιά ἐκδήλωση ἀπευθείας ἀπό τή λαϊκή θέληση, ἀλλά ἔργο τῶν ἡγεμόνων και ἀποτέλεσμα τῆς νίκης. Η γερμανική ἐνωση δέν ἐμοιαζε μέ τήν Ιταλική, γιατί δέν είχε μέσα τῆς τούς λαούς, πού ζήτησαν μόνοι τους τήν ἐνωση μέ δημοψήφισμα. Στίς άνατολικές ἐπαρχίες ζούσαν πολλοί Πολωνοί και στό Σλέσβικ και στό Χολστάιν Δανοί, πού δέν ήθελαν τήν ἐνωση, ἐνώ ή Ἀλσατία και ή Λωραΐνη είχαν προσαρτηθεῖ μέ κατακτητικό δικαίωμα. Γι' αὐτό και τό ένα δέκατο τοῦ πληθυσμοῦ τοὺς μετανάστευσε στή Γαλλία ἀμέσως ὕστερα ἀπό τή συνθήκη τῆς Φραγκφούρτης.

Ἐπί πλέον οι ξαφνικές νίκες τῶν Γερμανῶν και ή καταπληκτική αὔξηση τῆς δυνάμεως τοὺς ξάφνιασαν τόν κόσμο και ὁ πρωσικός τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου ἔξερεθισε τούς ἄλλους λαούς. Και τήν ἀνακήρυξη τῆς αὐτοκρατορίας μέσα στίς Βερσαλλίες τήν αἰσθάνθηκαν ώς πρόκληση τόσο μέσα δσο και ἔξω ἀπό τή Γαλλία. "Ετσι ή γαλλική ἐπιθυμία γιά ἐκδίκηση ἔβρισκε συμπάθειες στήν Εὐρώπη και στήν Ἀμερική. Ἐκτός ἀτ' αὐτό δ αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας θεωροῦσε τόν ἔαυτό του ἡγεμόνα σύμφωνα μέ Θεϊκό δικαίωμα και δέν ἀναγνώριζε τό νεώτερο δόγμα τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας. Η γερμανική Βουλή δέν ήταν κυρίαρχο σῶμα, γιατί ύπουργοι και ἀρχικαγκελάριος δέν προέρχονταν ἀπό τήν πλειοψηφία τῆς Βουλῆς, ἀλλά διορίζονταν ἀπό τόν αὐτοκράτορα.

Στήν ἀρχή δί Βίσμαρκ ήθε σέ σύγκρουση μέ τήν κυθολική ἐκκλησία, πού ήθελε νά τήν ὑποτάξει στό κράτος, και τό ζωηρό ἀγώνα πού ἔκαμε ἐναντίον τῆς τόν δνόμασε ἐκπολιτιστικό ἀγώνα (Kulturkampf). Ωστόσο, σταν ἀργότερα σηκώθηκε ἐναντίον του ἀπειλητικό τό ἐργατικό κόμμα, ζήτησε νά πάρει μέ τό μέρος του τούς καθολικούς βουλευτές, τό Κέντρο, δπως δνομάζονταν αὐτοί. Ἐν τούτοις δί Βίσμαρκ ήταν παντοδύναμος και είχε ἀκλόνητη ἐμπιστοσύνη στό ἐσωτερικό, ἐνώ στό ἐξωτερικό ἐνέπνευσε σεβασμό και φόβο. "Οταν δμωσάνεβηκε στό θρόνο δί Γουλιέλμος δ B', φάνηκε πώς δ νέος αὐτοκράτορας δέν ἀνεχόταν τή σιδερένια δικτυορία τοῦ Ἀρχικαγκελάριου. Στά 1890 δί Βίσμαρκ διαφώνησε μέ τούς σοσιαλιστές, και ἔφυγε ἀπό τήν ἔξουσία. Μά δ λαος ήζερε πώς δ λόγος τῆς ἀπομακρύνσεως, ηταν βι. ιτερος. Γι' αὐτό ζητοκραύγισε τον Ἀρχικαγκελάριο, δταν ἄφησε τό Βερολίνο, γιά νά ἐγκατασταθεῖ στήν ἔξοχη βίλα του, δπου ἔγραψε τίς περίφημες «Σκέψεις και ἀναμνήσεις» του.

Η Αύστρια

Τήν έπόμενη μέρα υστερα ἀπό τή μάχη τῆς Σάδοβας δό Φραγκίσκος Ἰωσήφ παραχώρησε αὐτοδιοίκηση στήν Ούγγαρια, πού ἀπόκτησε ίδιαιτερη Βουλή, ίδιαιτερους ὑπουργούς και ίδιαιτερη διοίκηση. Ἔτσι τό κράτος τῶν Ἀψβούργων χωρίστηκε σέ δύο κράτη, πού ἀποτέλεσαν τή «Δυαδική Μοναρχία». Αὐτά ήταν ἐνωμένα στό πρόσωπο τοῦ ἴδιου ἡγεμόνα πού ήταν αὐτοκράτορας στήν Αύστρια και βασιλιάς στήν Ούγγαρια. Ἡ ἐνωση φαινόταν ἀρκετά στερεή, γιατί οἱ Ούγγροι ήταν εὐχαριστημένοι, γιατί ἔπαιρναν σημαντικό μέρος στήν πολιτική τῆς Μεγάλης Δυνάμεως. Ἐπὶ πλέον κρατοῦσαν ὡς ὑποτελεῖς πολλούς λαούς, δηποτε τούς Ρουμάνους τῆς Τρανσυλβανίας, τούς Κροάτες, τούς Σλοβάκους και τούς Σλοβένους, συνολικά 10 ἑκατομμύρια, ἐνῶ οἱ ἴδιοι ήταν μόνο 7.

Στήν κυρίως Αύστρια οἱ Γερμανοί είναι περισσότεροι, ἀλλά βορειότερα ἡ Βοημία κατοικεῖται ἀπό 7 ἑκατομμύρια Τσέχους, ἐνῷ ἡ Γαλικία ήταν κυρίως πολωνική. Προπάντων οἱ Τσέχοι ήταν θορυβώδεις ἀπαιτητές τῆς αὐτοτέλειας, μά και οἱ μικρότεροι λαοί ἀπαιτοῦσαν αὐτοδιοίκηση, ἐνῷ οἱ συμπάθειες τῶν Βοσνίων και τῶν Κροατῶν στρέφονταν πρός τή Σερβία. Γ' αὐτό ὑπῆρχε μέσα στό κράτος τοῦ Φραγκίσκου Ἰωσήφ μιά ζωηρή κίνηση γιά πολιτικές μεταβολές, μά ἐπικράτησαν τελικά ἐπαναστατικά διασπαστικά ρεύματα, ὃστε κατά τό τέλος τοῦ 19ου αἰώνα φαινόταν πώς ἡ αὐτοκρατορία ὀδηγεῖται σέ διμοσπονδιακό σύστημα ἢ σέ διάλυση.

Ἡ κατάσταση αὐτή προκάλεσε τήν ἀδύναμια τῆς Αύστριας, πού ἀναγκάστηκε νά στηριχτεῖ στό Βερολίνο, γιά νά συγκρατήσει τούς λαούς της και νά φρουρήσει τά συμφέροντά της στή Βαλκανική ἐναντίον τῆς Ρωσίας.

Η Ιταλία

Τήν Ιταλία στήν ἀρχή τήν ἀπασχόλησε τό ρωμαϊκό ζήτημα, δηλαδή οἱ σχέσεις της μέ τόν Πάπα. Ὁ Καβούρ ἔδωσε πολύ πλατιά αὐτονομία στόν Πάπα και ἔνα ἐπίδομα ἀπό 3 ἑκατομμύρια και κήρυττε ὡς ἀρχή «Ἐλεύθερη ἐκκλησία σέ Ἐλεύθερο κράτος». Αὐτό σήμαινε σχεδόν χωρισμό ἐκκλησίας και κράτους. Ἀλλά δό Πάπας δέ δέχτηκε συμβιβασμό, γιατί ἔλπιζε σέ ἔξωτερική ὑποστήριξη, ίδιως τῆς Γαλλίας, δηποτε φαινόταν πώς θά ἐπικρατοῦσαν οἱ βασιλικοί και δέν ήταν ἀπίθανη μιά ἐκστρατεία γιά τήν ἀποκατάσταση τοῦ Πάπα. Στά 1877 μέ τή νίκη τοῦ Γαμβέττα και τῶν δημοκρατικῶν δίκινδυνος ἀπομακρύνθηκε, ἀλλά ἡ κατάληψη τῆς Τύνιδας ἀπό τούς Γάλλους ἔθιξε τήν ευαισθησία τῶν Ιταλῶν, γιατί ἡ Τύνιδα τούς θύμιζε τήν Καρχηδόνα. Μά ἡ Ιταλία δνειρευόταν μεγάλο Imperium και υστερα ἀπό τή συντριβή τῆς Γαλλίας στά 1870 φαντάστηκε πώς μποροῦσε νά τήν ἀντικαταστήσει στή Μεσόγειο.

Οἱ συμμαχίες

Ἡ πρώτη φροντίδα τοῦ Βίσμαρκ ήταν νά διατηρήσει τά ἀποκτημένα μέ τόν

πόλεμο, άλλά συνεχῶς ζοῦσε μέ τὸν ἐφιάλτη ἐνός συνασπισμοῦ ἐναντίον τῆς Γερμανίας. Στήν ἀρχή κατόρθωσε νά ἐνώσει τούς αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας, τῆς Αὐστρίας και τῆς Ρωσίας στή λεγόμενη Συμμαχία τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων. Άλλα ή ἐνωση τῆς Ρωσίας και τῆς Αὐστρίας ήταν προσωρινή και ὅστερα ἀπό τὸ ρωσοτουρκικό πόλεμο τοῦ 1877-1878 οἱ σχέσεις τους χειροτέρεψαν. Τότε δὲ Βίσμαρκ ἐγκατάλειψε πιά δριστικά τή Ρωσία και στά 1877 συγκρότησε συμμαχία μέ τήν Αὐστρία, στήν όποια προσχώρησε και ή Ιταλία στά 1883. "Ετσι δημιουργήθηκε η Τριπλή Συμμαχία.

Οἱ γάλλοι διπλωμάτες αἰσθάνθηκαν τότε τήν ἀνάγκη νά πλησιάσουν τή Ρωσία. Μά ύπηρχαν πολλά πού χώριζαν τή δημοκρατική Γαλλία ἀπό τήν τσαρική Ρωσία. Ἐπειδή δμως ή Γαλλία είχε ἀνάγκη ἀπό ἐκδίκηση, ἐνῷ ή Ρωσία ἀπό πιστώσεις, ή οἰκονομική συμφωνία προετοίμασε τή στρατιωτική συμμαχία. "Ετσι τό θέρος τοῦ 1891 γαλλικός στόλος ἔφτασε στήν Κροστάνδη και στή γιορτή πού δόθηκε γι' αὐτό δ Τσάρος ἄκουσε ὅρθιος τή Μασσαλιώτιδα.

II. ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

"Ο νέος ίμπεριαλισμός

Από τό 1898 περίπου τά μεγάλα ἔθνη ἀποκτοῦν σπουδαιότατα συμφέροντα ἔξω ἀπό τήν Εὐρώπη και ή ἀποικιακή πολιτική μέ τόν καιρό ἀποκτᾶ μεγάλη σπουδαιότητα. Ἐπειδή ἐκεῖνα τά χρόνια τά κράτη ξαναγύρισαν στό προστατευτικό ἐμπόριο και οἱ ἀγορές τῆς Εὐρώπης κλείστηκαν στήν ξένη βιομηχανία, τά βιομηχανικά κράτη ζήτησαν διέξοδο στίς λιγότερο ἀναπτυγμένες χῶρες. "Ετσι ή κατοχή μιᾶς χώρας ἔξω ἀπό τήν Εὐρώπη γιά ἐκμετάλλευση παρουσιάστηκε ως ζωτική ἀνάγκη γιά τούς λαούς. Γι' αὐτό οἱ M. Δυνάμεις προσπάθησαν νά ἀποκτήσουν ὅσο τό δυνατό μεγαλύτερα ἀποικιακά κράτη (Imperium) στήν Ασία, στήν Αφρική και στήν Ωκεανία, κι αὐτό ἔγινε πιό ἐπιτακτικό ἀφότου ή Αμερική κλείστηκε γιά τούς Εὐρωπαίους. Τήν προσπάθεια αὐτή τήν δύναμασυν ίμπεριαλισμό και τήν περίοδο ἀπό τό 1880 ως τόν Α' παγκόσμιο πόλεμο (1914), κατά τήν όποια ἐκδηλώνεται ή τάση αὐτή, ἐποχή τού νέου ίμπεριαλισμοῦ. Μέ τόν ίμπεριαλισμό ή τή νέα ἀποικιοκρατία οἱ M. Δυνάμεις, ἔξασφάλιζαν καινούριες πλουτοποραγωγικές πηγές, πράτες ὅλες και ἀγορές γιά τά βιομηχανικά τους προϊόντα, καινοὶ και ἔμψυχο ὄλικό γιά τούς πολέμους τους. Συνάμα δμως διοχέτευαν στά ἀπέραντα ἔδαφη τῶν ἀποικιῶν τους τόν πληθυσμό πού τούς περισσευε.

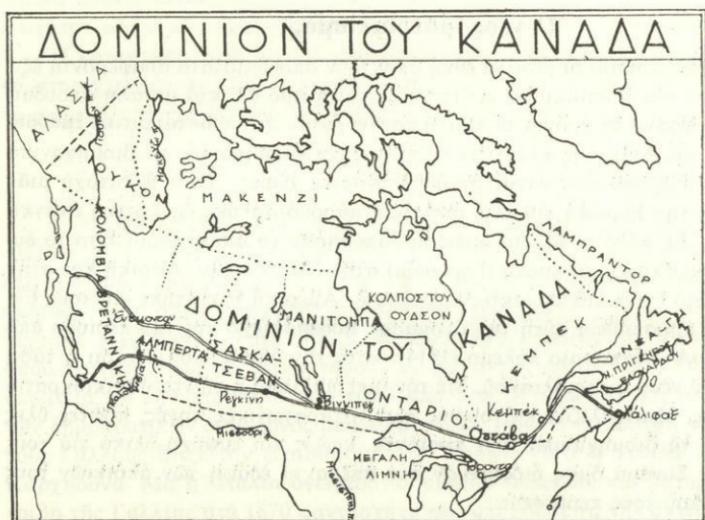
Τό ἀποικιακό κράτος τῆς Αγγλίας

Από τίς ἀρχές ἀκόμη τοῦ IΩ' αιώνα τό ἀποικιακό κράτος τῆς Αγγλίας ήταν μεγάλο και μέρα μέ τήν ήμέρα μεγάλωνε. Τό κράτος αὐτό δημιουργήθηκε ἀνάμεσα στά χρόνια 1815-1865.

Στόν **Καναδά** ή 'Αγγλία περιποιήθηκε τό γαλλικό στοιχεῖο και ή χώρα μέτις γύρω απ' αυτήν κτήσεις ἀποτέλεσε τό «**Νοτιμένιο τοῦ Καναδῶν**». Αὐτό είχε τέλεια αὐτοδιοικηση, ίδιαίτερο Σύνταγμα, ίδιαίτερη Βουλή και ίδιαίτερο στρατό.

Οι 'Ινδίες ήταν ή βάση τῆς ἀγγλικῆς ἀυτοκρατορίας. Οι "Αγγλοι ἀγωνίστηκαν ἀπό τά μέσα τοῦ ΙΗ' αἰώνα ὅς τό 1860, για νά ὑποτάξουν τίς 'Ινδίες. 'Αφοδ κατά-πνιξαν τήν ἐπικίνδυνη ἐπανάσταση τοῦ 1857, στερέωσαν τήν κατοχή τους μέ τήν ἐπέκτασή της πέρα ἀπό τήν κοιλάδα τοῦ 'Ινδοῦ και τοῦ Πεντζάπ και τήν προσάρ-τηση και τῆς Βιρμανίας. Στά 1877 ή βασίλισσα **Βικτορία** πήρε τόν τίτλο τῆς ἀυτο-κράτειρας τῶν 'Ινδιῶν, πού κυβερνιόνταν ἀπό ίδιαίτερο ὑπουργό, τόν ὑπουργό και ἀντιβασιλιά τῶν 'Ινδιῶν, δ ὁποῖος είχε τήν ἔδρα του στήν Καλκούτα.

Στήν 'Αφρική ή 'Αγγλία είχε ἔξασφαλίσει τήν κατοχή τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς **Καλῆς Ἐπείδας**, ἀτ' ὅπου περνούσε δ θαλασσινός δρόμος πρός τίς 'Ινδίες, προτοῦ νά ἀνοιχτεῖ ή διώρυγα τοῦ Σουέζ. Στά 1820 χτίστηκε τό **Πόρτ Ελίσαμπετ** ἀνατολικά ἀπό τό ἀκρωτήριο και ή 'Αγγλία ἐπιχείρησε νά ἰδρύσει τό κράτος τῆς Νότιας 'Αφρικῆς. 'Αλλά ή κατάλληψη τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς χώρας σκόνταψε στήν ἀντί-σταση τῶν φιλοπόλεμων ιθαγενῶν (Κάφρων, 'Οττεντότων) και ίδιως τῶν 'Ολλαν-δῶν ἀποίκων, πού ήταν πολύ προοδευμένοι γεωργοί και ὀνομάζονταν **Μπόέρς**.

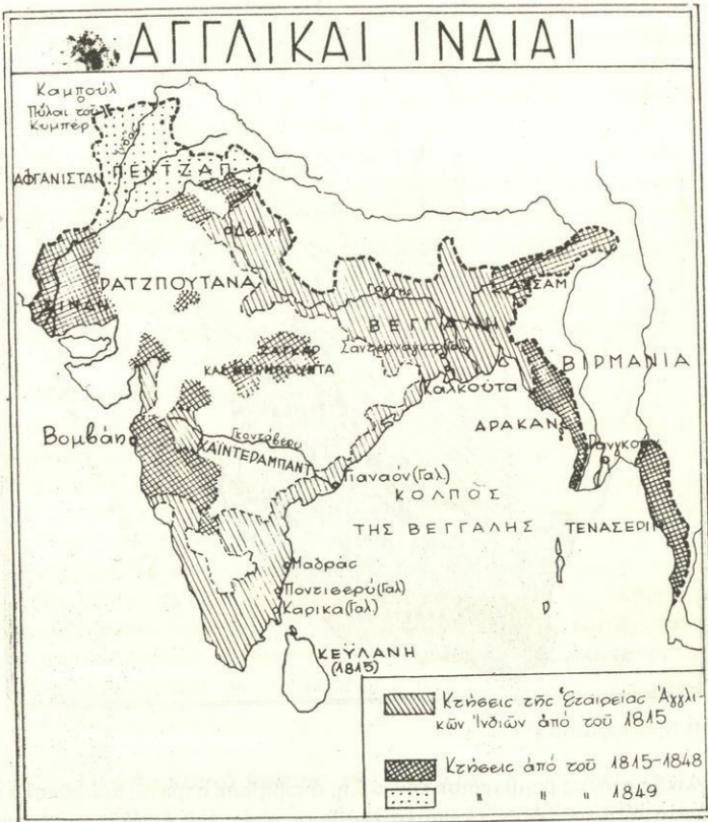

Τό Δομένιο τοῦ Καναδᾶ.

Ἡ ἀντίσταση τῶν Μπόέρς, πού ἔγινε περίφημη, καταπνίγηκε μέ τόν **Τράνσβα-αλικό πόλεμο** τοῦ 1899-1902 και τό Τράνσβααλ μαζί μὲ τή χώρα τοῦ ἀκρωτηρίου ἀποτέλεσε τή **Νοτιοαφρικανική "Ενωση**, πού ἐπεκτάθηκε μέ νέες κτήσεις (1910). 'Ο

πλούτος τῆς χώρας φαίνεται ἀπό τό διτ' ἀπ' αὐτήν προέρχεται τό περισσότερο ἀπό τό μισό χρυσάφι τῆς γῆς καὶ ἡ μεγαλύτερη ποσότητα τῶν διαμαντιῶν.

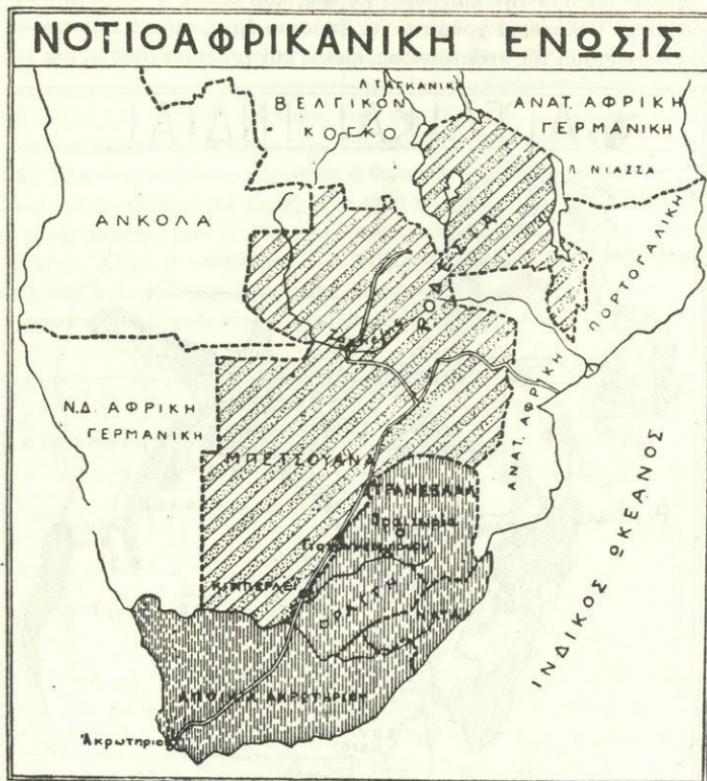
Στά 1882 οἱ Ἀγγλοι πήραν τὴν ἈΪγύπτῳ κάτω ἀπό τά ἔξης περιστατικά. Στά 1869 εἶχε συμπληρωθεῖ ἡ κατασκευὴ τῆς διώρυγας τοῦ Σουέζ, ποὺ αὖτανε τή σημασία τῆς Αἴγυπτου, γιατὶ κυριαρχοῦσε πιά στό δρόμο πρός τίς Ἰνδίες. Ὁ Χεδίβης Ἰσμαήλ-πασάς θαμπώθηκε ἀπό τὴν καινούρια λάμψη, ποὺ ἔδωσε ἡ διώρυγα στὴν Αἴγυπτο, καὶ ἤδειψε μέ ἀπλοχειρίᾳ χρήματα γιά δημόσια ἔργα, γιά κατασκευὴ σι-δηροδρόμων καὶ καλλωπισμὸ τῆς πρωτεύουσας, καθὼς καὶ γιά διασκεδάσεις καὶ γιά

Οἱ Ἀγγλικὲς Ἰνδίες.

γενναιοδωρίες. Γι' αὐτό καὶ ἐπεσε σέ οἰκονομικές δυσκολίες καὶ ἀναγκάστηκε νά πουλήσει τίς 176 χιλιάδες μετοχές τῆς διώρυγας, ποὺ εἶχε. Μέ τὸν ἔδιο τοόπο ἡ Ἀγγλία, ποὺ ὡς τή στιγμή ἐκείνη δὲν εἶχε δεῖξει ἐνδιαφέρον γιά τὴν Αἴγυπτο,

ἀπόκτησε πάνω στή διώρυγα και τήν Αἴγυπτο ήσα δικαιώματα μέ τή Γαλλία, πού είχε τίς υπόλοιπες 220 χιλιάδες μέτοχές. Στά 1882 ξέσπασαν ταραχές στήν Αἴγυπτο. Οι ίθαγενεῖς μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ἀραμπή-πασά, τόν ἀρχηγό τῶν Ἐθνικοφρόνων Αἰγυπτίων, ξεσηκώθηκαν ἐναντίον τῶν Εὐρωπαίων και πυκνές μάζες ἀπό ὄπατκους ξεχύθηκαν στούς δρόμους τῆς Ἀλεξάνδρειας ἀρπάζοντας και καίοντας. Τότε δ ἀγ-

Η Νοτιοαφρικανική Ένωση.

γλικός στόλος βομβάρδισε τήν πόλη, ἀποβίβασε στρατό, πού εῦκολα κατάπνιξε τήν ἀντίσταση τοῦ Ἀραμπή και κατέλαβε τή χώρα, ἐνώ δ γάλλος ναύαρχος, ἐπειδή δέν είχε διαταγή ἀπό τήν κυβέρνησή του, ἔμεινε ἄπρακτος. Οι Ἀγγλοι ἐπέκτειναν τήν κυριαρχία τους πρός τόν Ἀνω Νεῖλο, πού τίς πηγές του τίς είχαν ἀνακυλάψει ἡγ-γλοι εξερευνητές, και στή Νουβία, δην πρίν ἀπό μερικές δεκαετίες είχε ιδρυθεῖ ἡ πόλη Χαρτούμ. Ἀλλά ή κυριαρχία τους δέ στερεώθηκε ἀμέσως ἀπό τήν ἀρχή, γιατί

οι "Αραβες σωματέμποροι και τά φανατικά μωαμεθανικά θρησκευτικά τάγματα ξεσήκωσαν τους κατοίκους. Αύτοι μέ τις δόηγίες του περίφημου «Μάγκντη = προφήτη» **Μωχάμετ** "Αχμετ κατάστρεψαν τό αγγλικό έκστρατευτικό σῶμα, πού διοικοῦσε δ στρατηγός Γκόρντον, δ όποιος σφάχτηκε στό Χαρτούμ τόν Ιανουάριο τού 1885. Αργότερα δμως δ περίφημος λόρδος **Κίτσενερ** (kitchener, 1850-1916) κατόρθωσε νά καταστρέψει τό κράτος τού «**Μαχτί**» (1898).

Οι "Αγγλοι έχοντας ως βάσεις τήν Αϊγύπτο και τό άκρωτήριο τής Καλῆς Έλπιδας συνέλαβαν τό σχέδιο νά ένωσουν τίς δυό κτήσεις τους μέ τεράστια σιδηροδρομική γραμμή ἀπό τό βορρά ως τό νότο. Συνέπεια λοιπόν αύτού του γεγονότος γιά τήν άνατολική πολιτική ήτων πώς, ἀφότου ή "Αγγλία έγκαταστάθηκε στό Σουέζ, 'τά στενά τού Έλλησπόντου έπαψαν νά έχουν γι' αυτήν μεγάλη σημασία.

"Από τά τέλη τού ΙΗ' αιώνα (τό 1770 ἀποβιβάστηκε έκει δ πλοίαρχος **Κούκ**) οι "Αγγλοι είχαν ἀρχίσει νά ἀποικίζουν τήν Αὐστραλία. Τίδρυσαν έκει τήν πόλη **Σίδνευ** (Sidney), πού έξελίχτηκε σέ μεγαλούπολη, καθώς και ἄλλες σπουδαίες ἀποικίες. "Από τό 1797 έφεραν στή νέα αυτή ήπειρο ἀπό τό άκρωτήριο τής Καλῆς Έλπιδας ένα είδος προβάτων (Μερινός). Αύτά προδόδεψαν πολύ και τώρα πιά γίνεται πολύ μεγάλη έξαγωγή ἀπό βούτυρο, κρέας, μαλλιά και δέρματα. Οι ἀποικίες τής Αὐστραλίας ἀπό τό 1901 ένωθηκαν σέ μιά δμοσπονδία, πού αὐτοδιοικεῖται κάτω ἀπό τήν ἐπικυριαρχία τής Αγγλίας. Στά 1840 κατέλαβαν τήν **Νέα Ζηλανδία**, πού βρίσκεται στά νοτιοανατολικά τής Αὐστραλίας, πού κι αυτή ἀπόκτησε τέλεια αὐτονομία ἀπό τό 1907.

Κανένα έθνος δέν έπεκτάθηκε τόσο πολύ κατά τό ΙΘ' αιώνα δσο τό αγγλικό. "Η δύναμή του ήτων πάρα πολύ μεγάλη και δνειρευόταν τήν κοσμοκρατορία. "Η Αγγλία κατά τήν ἐποχή αυτή έξουσίαζε τό θαλασσινό δρόμο πρός τίς Ινδίες, έχοντας τό Γιβραλτάρ, τή Μάλτα, τήν Κύπρο, τό "Αντεν (στήν Αραβία), τή Βομβάη, τό Κολόμπο (στήν Κεϋλάνη) τή Σιγκαπούρη και τό Χόγκ-Κόγκ. "Εφόσον κρατοῦσε τό Κολόμπο (στήν Κεϋλάνη), τή Σιγκαπούρη και τό Χόγκ-Κόγκ, ή έξουσία της έφτανε ως τήν Κίνα και είχε ἀπομακρύνει τό ρωσικό κίνδυνο, πού είχε ἀπειλήσει τίς Ινδίες. "Από τήν ἄλλη διεκδικούσε τήν κατοχή ὅλης τής Αφρικής. Στίς ἀπέραντες αὐτές έκτασεις μιλιόταν ή αγγλική γλώσσα, μεταδινόταν δ αγγλικός πολιτισμός και οι ἀποικοι μαζί μέ τή γλώσσα μάθαιναν τίς πολιτικές ἐλευθερίες τής μητροπόλεως και ήτων περήφανοι γιά τήν καταγωγή τους.

Τό ἀποικιακό κράτος τής Γαλλίας

"Η Γαλλία նστερα ἀπό τούς ναπολεόντειους πολέμους ἐλάχιστα είχε διατηρήσει ἀπό τό παλιό ἀποικιακό κράτος της. "Αλλά κατά τή διάρκεια τού ΙΘ' αιώνα, ίδιως նστερα ἀπό τό γαλλογερμανικό πόλεμο, δημιούργησε ἀπέραντο ἀποικιακό κράτος. Στήν ἐποχή τής βασιλείας τού Καρόλου τού Ι' ή Γαλλία κατέλαβε τή Σενεγάλη στή Δυτική Αφρική και στήν ἐποχή τού Ναπολέοντα τού Γ' έγιναν οι πρώτες

έγκαταστάσεις τῶν Γάλλων στήν Ινδοκίνα (1858-1867), ἐνδικάλλοι ἔξερευνητές μπῆκαν στό ἐσωτερικό τῆς χώρας.

"Υστερα ἀπό τό 1870 ἀρχισε δραστήρια ἐπέκταση τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῆς Γαλλίας, ἀλλά τήν ὥθηση τήν ἔδωσε ιδίως ὁ ἤδιος ὁ Ἰούλιος Φερρύ (Jules Ferry, 1832-1893). Τότε λοιπόν ή Γαλλία, γιά νά συνέλθει ἀπό τά ἀτυχήματα τοῦ πολέμου και νά στηρίζει τή βιομηχανία της, είχε ἀνάγκη ἀπό πελάτες και ὁ ἤδιος ὁ Βίσμαρκ ὑποστήριξε τήν ἀποικιακή πολιτική της, γιά νά τήν ἀποτρέψει ἀπό τήν πολιτική τῆς ἐκδικήσεως στήν Εὐρώπη. "Η διετής πρωθυπουργία τοῦ Ἰουλίου Φερρύ διοκλήρωσε και στερέωσε τήν κατάκτηση τῆς Ινδοκίνας ἀπό τή Γαλλία παρά τήν ἐσωτερική ἀντίδραση, πού μέ ἀρχηγό τόν Κλεμανσό φώναζε δτι οἱ δυνάμεις τῆς Γαλλίας καταξοδεύονται ἄσκοπα, ἐνδι ὁ ἐχθρός βρίσκεται στήν Αλσατία και στή Λωρραίνη. Οἱ Γάλλοι κατέλαβαν ἐπίσης ἀπέραντες περιοχές τῆς βόρειας και τῆς κεντρικής Ἀφρικής (Σαχάρα-Σουδάν, ἀσχετο πρός τό Αίγυπτιακο Σουδάν, Κογκό) και στά 1895 τό μεγάλο νησί Μαδαγασκάρη ἀπέναντι ἀκριβῶς ἀπό τή νοτιοανατολική Ἀφρική (Ινδικός Ωκεανός).

"Ετσι ή Γαλλία δημιούργησε τό δεύτερο ဉστερα ἀπό τήν Αγγλία ἀποικιακού κράτος και ή ἐκπολιτιστική πολιτική της στίς ἀποικίες της, ἀν και ဉστεροῦσε ἀπό τῆς Αγγλίας, ἡταν ἀξιόλογη.

Ἐπέκταση τῆς Ρωσίας στήν Ασία

Πολύ σπουδαία ἀπό κάθε ἀποψη είναι ή ἐπέκταση τῆς Ρωσίας στήν Ασία. "Η Ρωσία ἀκολούθησε διπλή πολιτική κατά τό ΙΘ' αιώνα. Κυρίως ζητοῦσε νά ἐπεκταθεῖ παίρνοντας κτήσεις τῆς Τουρκίας στήν Εὐρώπη η στήν Ασία. "Οσες φορές δμως ἔβλεπε τόν ἑαυτό της ἀποκλεισμένο ἀπό τήν Εγγύς Ανατολή στρεφόταν μέ ἀποφασιστικότητα ἐναντίον τῶν ἀσιατικῶν λαῶν, πού κατοικοῦν στίς ἀπέραντες ἐκτάσεις τῆς βόρειας και τῆς κεντρικής Ασίας. Αὐτό ἔγινε ဉστερα ἀπό τόν Κριμαϊκό πόλεμο, καθώς και ဉστερα ἀπό τό Ρωσοτουρκικό πόλεμο τοῦ 1877-78.

Οἱ Ρώσοι ဉστερα ἀπό τόν Κριμαϊκό πόλεμο ἐπεκτάθηκαν ἀσυγκράτητα πρός τόν Καύκασο πρός τίς χώρες τῆς Κασπίας και τοῦ Τουρκεστάν. "Αλλά ή προσπάθειά τους νά κυριαρχήσουν στήν Περσία και στό Ἀφγανιστάν, πού συνορεύει μέ τίς Ινδίες, ἔβαλε τούς Αγγλους σέ ἀνησυχία και ἀπό τότε ἀρχισε η ἀντίθεση στήν Ασία ἀνάμεσα στήν Αγγλία και τή Ρωσία, πού κράτησε σχεδόν δλόκληρο τό ΙΘ' αιώνα.

Στήν Απω Ανατολή οἱ Ρώσοι κατέλαβαν τήν κοιλάδα τοῦ Αμούρ-Ντάρια, πού ἀποτέλεσε τή ρωσική Μαντζουρία. "Αλλά ἐνδι οἱ Δυνάμεις, πού είχαν ἀναπτύξει σπουδαία συμφέροντα γύρω ἀπό τήν Κίνα, ἔξασφάλιζαν στερεές βάσεις δράσεως στήν παραλία, οἱ Ρώσοι ἐκμεταλλεύονταν τά πλούτη τῆς περιοχῆς τοῦ Αμούρ (Ωξος). "Ετσι ἀρχισαν νά κατασκευάζουν τόν υπερσιβηρικό σιδηρόδρομο ἀπό τή Μόσχα ως τό Βλαδιβοστόκ. "Ο τσάρος Νικόλαος ὁ Β' (1894-1917) φρόντισε ἴδιαι-τερα γιά τήν κατασκευή τῆς γραμμῆς, πού ἐπρόκειτο νά γίνει ίσχυρό δργανο δρά-

σεως έναντιον της Κίνας, γιατί θά έπειτε περισσότεροι στούς Ρώσους νά μεταφέρουν μεγάλες μάζες άνθρωπων στή Μαντζουρία.

’Ανάπτυξη της Ιαπωνίας – ’Ανταγωνισμός γύρω από τήν Κίνα

Στά 1894 δ Σινοϊαπωνικός πόλεμος έδειξε τή μεγάλη σοβαρότητα τού κινεζικού ζητήματος, γιατί φανέρωσε τή φοβερή δύναμη της Ιαπωνίας και τήν πολύ μεγάλη δύναμη της Κίνας. Οι Ιάπωνες είναι οι μόνοι από τήν κίτρινη φυλή, που έδειξαν ικανότητα γιά άναπτυξη και κατόρθωσαν μέσα σέ τριάντα μόνο χρόνια νά αφομοιώσουν τά πολιτικά και πολεμικά συστήματα τῶν Εύρωπαίων. Στά 1868 δ μικάδος (= αυτοκράτορας) **Μούτσου-Χίτο**, πού συμπαθούσε τίς καινοτομίες, κατάλυσε μέ έπανάσταση τή δύναμη τῶν άντιδραστικῶν εύγενῶν και συγκέντρωσε τή δύναμη στά χέρια του. Έγκαταστάθηκε στό **Τόκιο** και ἤρχισε τήν άναγέννηση της Ιαπωνίας, τόν «αιώνα τοῦ φωτός», δημοσιεύοις, εἰσάγοντας σ' αὐτήν τόν εύρωπαϊκό πολιτισμό. Άμεσως στάλθηκαν στήν Εύρωπη πολλοί νέοι, γιά νά μάθουν τίς τέχνες και τίς έπιστημες της Δύσεως. Στρώθηκαν σιδηροδρομικές γραμμές, κατασκευάστηκαν τηλεγραφεῖα, ίδρυθηκαν σχολεῖα, δργανώθηκε στρατός σύμφωνα μέ τό εύρωπαϊκό σύστημα και μέσα σέ λίγα χρόνια δημιουργήθηκε σπουδαῖος στόλος. Από τό 1875 άκομη οι γιαπωνέζοι μηχανικοί κατασκεύαζαν στά έργοστάσια της πατρίδας τους πολεμικά πλοῖα.

Στά 1894 μέ άφορμή τίς ταραχές στήν **Κορέα** ή έπικυρίαρχη Κίνα έστειλε έκει στρατό, γιά νά έπιβάλουν τήν τάξη. Η Ιαπωνία τότε, πού δικούσε πιά έπεκτατική πολιτική, κήρυξε τόν πόλεμο έναντιον της Κίνας, πού έπαθε πανωλεθρία στή στεριά και στή θάλασσα. Ό ναύαρχος **”Ιτο** κατάστρεψε στίς έκβολές τοῦ ποταμοῦ Γιαλού τόν κινεζικό στόλο, ένω τά γιαπωνέζικα στρατεύματα άπειλησαν τό Πεκίνο. Μέ τή συνθήκη τοῦ **Σιμονοσέκι** (1895) ή Κίνα υποχρεώθηκε νά παραχωρήσει, έκτος από τή Φορμόζα και μερικά ἄλλα νησιά, και τή χερσόνησο της Μαντζουρίας Λιάο-Τούνγκ μαζί μέ τό Πόρτ-Αρθούρ.

Αλλά οι εύρωπαϊκές δυνάμεις δέ δέχτηκαν αύτούς τούς όρους, γιατί φοβόνταν μήπος οι Γιαπωνέζοι μέ τήν έκατάστασή τους στό Πόρτ-Αρθούρ διέπεναντι από τό Τιέν-Τσίν και τό Πεκίνο κυριαρχήσουν στήν Κίνα, πού θελαν νά τήν έκμεταλλεύονται αύτοί. Γι' αύτό λοιπόν μέ τήν έπέμβασή τους δ Μικάδος παραιτήθηκε από τή χερσόνησο τοῦ Λιάο-Τούνγκ και τοῦ Πόρτ-Αρθούρ. Τότε οι Μ. Δυνάμεις έκμεταλλεύτηκαν τήν εύκαιρια γιά τό δικό τους συμφέρον. Η Ρωσία άναγκασε τήν Κίνα νά τής παραχωρήσει «μέ νοίκι» τό Πόρτ-Αρθούρ. Αλλά και οι υπόλοιπες Δυνάμεις, ή Γαλλία, ή Γερμανία και ή **”Αγγλία**, πέτυχαν νά διεισδύσουν στήν Κίνα.

Υστερα από αύτά οι εύρωπαίοι μηχανικοί μπήκαν μέσα στήν Κίνα από δόλα τά σημεῖα. **”Αρχισαν νά στρώνονται σιδηροδρομικές γραμμές, και σχεδιάζονταν μεγάλες έπιχειρήσεις γιά τήν έκμεταλλευση τής χώρας.** Αλλά ή διείσδυση αυτή τῶν Εύρωπαίων, πού είχαν σκοπό νά μοιράσουν τήν άπεραντη αυτοκρατορία σέ ζωνες

έπιρροδν, έξερέθισε τους έθνικιστές Κινέζους. "Αρχισε λοιπόν ένας ύπόκωφος άναβρασμός, που ξέσπασε στα 1900 σε μιά τρομερή έπανασταση έναντιον των Εύρωπαιών και σφάχτηκαν ιεραπόστολοι και έμποροι. Τότε έγινε μία γενική έξοδος των Εύρωπαιών πρός τα παράλια και διακόπηκε η συγκοινωνία μέτο το Πεκίνο, όπου οι πρεσβείες πολιορκήθηκαν υπό τον έπαναστάτες και ό πρεσβευτής της Γερμανίας σκοτώθηκε. Συγχρόνως ή αυτοκρατορική κινέζικη κυβέρνηση δήλωνε ότι είναι άνικανη νά συγκρατήσει τους έπαναστάτες, άλλα τελικά παρασύρθηκε κι αυτή όπό το έθνικιστικό ρεύμα και είδοποίησε τους Εύρωπαιίους νά έγκαταλείψουν τό έδαφος της αυτοκρατορίας. Αυτή είναι ή **έπανασταση των Μπόξερ**.

Τότε διεθνής στρατός όπό 15 χιλιάδες άντρες άποβιβάστηκε στήν κινέζικη παραλία, κατέλαβε τό Τιέν-Τσίν, προχώρησε έναντιον τού Πεκίνου και έλευθερώστηκε τίς πρεσβείες, πού είχαν άντισταθεί ώς τή στιγμή έκεινη. Ή κυβέρνηση ύποχώρησε, άποζημώστηκε τους Εύρωπαιίους και άνανέωσε τίς παραχωρήσεις. "Ετσι άρχισε πάλι ή διείσδυση των Εύρωπαιών, πού βιάζονταν νά έξασφαλίσουν κέρδη, προτού ένισχυθεί ή Ιαπωνία, γιατί είχαν καταλάβει τή μεγάλη δύναμη τής. Προπάντων άναπτυξε μεγάλη δραστηριότητα ή Ρωσία και όχύρωσε τό Πόρτ-Αρθούρ, πού σχεδίαζε νά τό κάμει ένα είδος Γιβραλτάρ τής "Απω Ανατολής. Και, άφού συγκέντρωσε στρατό στή Μαντζουρία, άπειλούσε τήν ίδια τήν υπαρξή τής Ιαπωνίας, πού τήν άπομόνωνε όπό τήν Κίνα και τήν Κορέα.

Ο Ρωσοϊαπωνικός πόλεμος (1904-1905)

"Οταν οι Γιαπωνέζοι θεώρησαν τούς έαυτούς τους έτοιμους γιά τόν πόλεμο, ένέργησαν μέτοποφασιστικότητα και ψυχραιμία. Άφού πρώτα στά 1902 συμμάχησαν μέτο τήν Αγγλία, άπαίτησαν όπό τή ρωσική κυβέρνηση νά πάψει νά διεισδύνει στήν Κορέα και νά τούς δώσει πίσω τή Μαντζουρία. Έπειδή όμως δέν ίκανοποιήθηκαν όπό τήν άπαντηση τής Πετρουπόλεως, άνατιναξαν, χωρίς νά κηρύξουν πόλεμο, τά άριστα πολεμικά πλοία τῶν Ρώσων στό λιμάνι τού Πόρτ-Αρθούρ (9 Φεβρουαρίου 1904) και έτσι άρχισαν τόν πόλεμο.

Ο Ρωσοϊαπωνικός πόλεμος, πού άρχισε τότε, ήταν μιά σειρά όπό άποτυχίες τῶν Ρώσων. "Ο ρωσικός στόλος τού Είρηνικού έκμηδενίστηκε (Αύγουστος 1904), ένδι τό Πόρτ-Αρθούρ μέτο μακροχρόνια πολιορκία τελικά έπεσε (2 Ιανουαρίου 1905). Άλλα και στή Μαντζουρία νικήθηκαν οι Ρώσοι όπό τούς Γιαπωνέζους. Αυτοί έσπασαν τή ρωσική άμυντική γραμμή στό Μονκδεν και κυνηγώντας τούς άντιπάλους τους σκότωσαν και αίχμαλώτισαν πολλές χιλιάδες όπ' αύτούς ("Ανοιξη 1905). Στό μεταξύ δι ναύαρχος Τόγκο κατάστρεψε στά στενά τής Τσού-Σίμα (27 Μαΐου, 1905) άναμέσα στήν Κορέα και τήν Ιαπωνία τό ρωσικό στόλο τής Βαλτικής, πού όποτελούσε τήν τελευταία έλπιδα τῶν Ρώσων και τόν είχε δόηγήσει δι ναύαρχος Ροτζεσβένσκυ στόν Είρηνικό, πλέοντας γύρω όπό τήν Αφρική.

Μέ τήν είρηνη ή Ρωσία παραχώρησε στήν Ιαπωνία τήν προστασία τής Κορέας, τό Πόρτ-Αρθούρ και τό μισό νησί Σαχαλίνη, και ύποχρεώθηκε νά διδειάσει τή

Μαντζουρία. Οι Γιαπωνέζοι στά 1910 προσάρτησαν στό κράτος τους τήν Κορέα 'Η νίκη τῆς Ἰαπωνίας σήμαινε τό σταμάτημα τῆς ρωσικῆς και γενικότερα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἔξαπλώσεως στήν "Απω Ἀνατολή". Μερικοί μάλιστα τότε πρόβλεψαν κίνδυνο τῆς λευκῆς φυλῆς ἀπό τό ξύπνημα τῶν Κιτρίνων και ἀρχισε νά γίνεται λόγος γιά «κίτρινο κίνδυνο».

'Η ήττα είχε ἀντίκτυπο στή Ρωσία, γιατί ή ἀγανάκτηση τοῦ λαοῦ ἐναντίον τῆς ἀπολυταρχικῆς του κυβερνήσεως, πού χωρίς νά ρωτήσει τό λαό είχε στείλει στούς μακρινούς ἐκείνους τόπους χιλιάδες ἀνθρώπους, ζέσπασε σέ ἐπανάσταση, πού καταπνίγηκε μέ δυσκολία. 'Ο Τσάρος τότε ἀναγκάστηκε νά παραχωρήσει Σύνταγμα και Βουλή (Δούμα) και ἔτσι μετριάστηκε κάπως ή ἀπολυταρχία.

'Ανάπτυξη τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς

Οι δεκατρεῖς ἀγγλικές ἀποικίες, πού στά 1776 κύρυξαν τήν ἀνεξαρτησία τους, μέσα σέ μισό αἰώνα ἔγιναν μιά ἀπό τίς πιό μεγάλες δυνάμεις τῆς γῆς. Στά χρόνια τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως και τῶν ναπολεόντειων πολέμων, τότε πού οι M. Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης σπαταλούσαν ὑσκοπα τίς δυνάμεις τους σέ ἀτέλειωτους πολέμους, οι Ἐνωμένες Πολιτείες ἀναπτύσσονταν και ἐπεκτείνονταν. Στά 1803 ἀγόρασαν ἀπό τό Ναπολέοντα τή Λοινιάνα, μέ τήν δροία ἀπόκτησαν ἔξοδο στόν κόλπο τοῦ Μεξικοῦ. 'Άλλα στά 1912 πολέμησαν ἀκόμη μιά φορά ἐναντίον τῆς Ἀγγλίας γιά τήν ἀνεξαρτησία τους, ἐπειδή είχαν ἐμπορευτεῖ μέ τήν Εὐρώπη στόν ἡπειρωτικό ἀποκλεισμό. Τότε οι "Ἀγγλοί κατέλαβαν τήν Οὐάσιγκτον τήν πρωτεύουσα τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν, ἀλλά τελικά νίκησαν πάλι οι ἄποικοι.

"Οπως οι Ἐνωμένες Πολιτείες, ἔτσι και οι ισπανικές ἀποικίες τῆς Νότιας Ἀμερικῆς ή μία μετά τήν ἀλλη ἀποσπάστηκαν ἀπό τή μητρόπολη και ὅργανόθηκαν σέ δημοκρατίες στή δεύτερη δεκαετία τοῦ ΙΘ' αἰώνα.

Τήν Ἡδια ἐποχή οι Ἐνωμένες Πολιτείες κατέλαβαν και τή Φλωρίδα. Μέ τήν εὐκαρία αὐτῶν τῶν γεγονότων θέσπισαν τό περίφημο Δόγμα Μονρόε (1823), μέ τό δροῖο διακήρυξαν δτί ή Ἀμερική δέν ἡταν πιά δυνατό νά θεωρεῖται τόπος ἀποικισμοῦ και δτί οι Εὐρωπαῖοι δέν ἔχουν τό δικαίωμα νά ἀνακατεύονται στίς ὑποθέσεις τῆς, δπως και οι Ἀμερικανοί δέ θά ἀνακατεύονταν στίς πολιτικές περιπέτειες τῆς Εὐρώπης.

Στά 1845 η Μεξικάνικη ἐπαρχία Τέξας ἀποσπάστηκε ἀπό τή Μεξικάνικη Δημοκρατία, πού τότε ἀναστατωνόταν ἀπό ἀναρχία, και ἐνώθηκε μέ τίς Ἐνωμένες Πολιτείες. Τό Μεξικό δέν ἀναγνώρισε τήν ἐνωση, ἀλλά στόν πόλεμο, πού ἀκολούθησε κατόπιν (1846), νικήθηκε και παραχώρησε ἐπί πλέον και τό Νέο Μεξικό και τήν Καλλιφόρνια (1848). Στό παραχωρημένο ἔδαφος δημιουργήθηκε τό πιό μεγάλο λιμάνι στόν Ειρηνικό, τοῦ "Αγίου Φραγκίσκου".

Στά ἐπόμενα χρόνια οι Ἐνωμένες Πολιτείες πέρασαν μιά πάρα πολύ σοβαρή ἐσωτερική κρίση, γιατί ὑπῆρχαν μεγάλες ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στίς βόρειες και τίς νότιες ἀποικίες, πού δένθηκαν, ἴδιως μέ ἀφορμή τούς δούλους. Οι βόρειοι, πού

κυρίως ήταν Ἀγγλοσάξονες, διαμαρτυρόμενοι ώς πρός τή θρησκεία και φιλελεύθεροι, ήθελαν νά καταργηθεῖ ή δουλεία. Ἀντίθετα οι νότιοι, πού οι πιό πολλοί ήταν Λατίνοι, είχαν συμφέρον νά διατηρήσουν τούς Μαύρους στή δουλεία, γιατί άσχολούνταν κυρίως μέ τήν καλλιέργεια τῆς γῆς και τούς χρησιμοποιοῦσαν στή φυτείες τους. Στά 1860 λοιπόν ἔντεκα νότιες πολιτείες ἀποσχίστηκαν και δρυσαν δμοσπονδία. Ἀλλά ύστερα ἀπό καταστρεπτικό πόλεμο τεσσάρων χρόνων τελικά ἐπικράτησαν οι βόρειοι, πού τόν πόλεμό τούς είχε δργανώσει δ πρόδερος Ἀβραάμ Λίνκολν (Abraham Lincoln, 1809-1865). Η δουλεία καταργήθηκε και δ πόλεμος ἔνωσε πιό στενά τίς Πολιτείες, γιατί ἔδειξε πώς τά κοινά συμφέροντά τους ήταν ἀσύγκριτα μεγαλύτερα ἀπό τίς διαφορές τους.

Ὑστερα ἀπό τόν ἐμφύλιο πόλεμο δ πλούτος τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν αὐξήθηκε περισσότερο ἀπό τόν πλούτο κάθε ἀλλης Δυνάμεως, γιατί οι Ἀμερικανοί είχαν πρόχειρες και ἄφθονες τίς πρώτες ὅλες, ἐνδι οι Εὐρωπαῖοι τίς ἔφερναν ἀπό μακρινές ἀποστάσεις. Κάτω ἀπό τό ἔδαφος τους βρέθηκαν θησαυροί, γιατί ἀνακαλύφτηκαν μεταλλεία ἀπό χρυσάφι και ἀσήμι και πρῶτες ὅλες και σίδερο σέ ἄφθονία. Οι Ἀμερικανοί ἀναδείχτηκαν μεγάλοι μηχανικοί, οι πόλεις ἔγιναν γιγάντιες και οι ἀπέραντες ἀποστάσεις συντομεύτηκαν μέ σιδηροδρομικές γραμμές. Πρίν ἀπό τόν εὐρωπαϊκό πόλεμο οι Ἐνωμένες Πολιτείες είχαν πιά 100 ἑκατομμύρια κατοίκους χωρισμένους σέ 49 Πολιτείες. (Σήμερα ἔχει 50 πολιτείες μέ 320.787.000 κατοίκους, ἀπογραφή 1970). "Ολοι αντοί δέν είναι είναι μόνο Ἀμερικανοί, ἀλλά και μετανάστες, πού γρήγορα ἀπόκτησαν ἀμερικανική συνείδηση.

Ἀπό τότε δύο κόμματα διεκδικοῦν τήν ἔχουσα στίς Ἐνωμένες Πολιτείες, τό **Ρεπούμπλικανικό**, πού ἀποτελεῖται ἀπό τούς πλούσιους κεφαλαιούχους και ἐργοστασιάρχες, οι ὅποιοι θέλουν τή συγκεντρωτική ἔχουσα, και τό **Δημοκρατικό**, πού θέλει νά δώσει στίς Πολιτείες αὐτοδιοίκηση και πιστεύουν σέ πιό φιλελεύθερες ἀρχές.

Σήμερα κολοσσιαία δημιουργική ἐνέργεια ζωγονεύ τή μεγάλη Δημοκρατία. Πέρα ἀπό τόν Ἀτλαντικό ὄλα είναι κίνηση, ζωή και δημιουργία. Οι Ἀμερικανοί είναι τερήφανοι, γιατί ζοῦν σέ νέα γῆ, και ἔχουν ίδιαίτερο πυτρωτισμό, πού στηρίζεται στήν πίστη δι τί ἀποτελοῦν νέα φυλή. Γιά πολύν καιρό οι Ἐνωμένες Πολιτείες ήταν ἐχθρικές ἀπέναντι σέ κάθε ίδεα ἀποικιακής ἐπεκτάσεως και ἐφάρμοζαν πολιτική ἀπομονώσεως. Ἀλλά ή οίκονομική τους ἀνάπτυξη τίς δόδηγησε σέ ἐπεμβάσεις ἔξω ἀπό τά σύνορά τους. "Ετσι στά 1898 μέ ἀφορμή μία ἐπανάσταση στήν Κούβα, πού ἀνήκε ἀκόμη στήν Ἰσπανία, ἔσπασε ἀνάμεσα στά δύο κράτη πόλεμος, κατά τόν ὅποιο οι Ἰσπανοί νικήθηκαν και ἔχασαν τά τελευταῖα ἐδάφη τους στό δυτικό ήμισφαίριο. Οι Ἐνωμένες Πολιτείες κατέλαβαν τίς Φιλιππίνες και τό Πόρτο Ρίκο, ἐνδι η Κούβα δργανώθηκε σέ δημοκρατία κάτω ἀπό τήν ἐπίβλεψη τους (Συνθήκη τού Παρισιού στίς 10 Δεκεμβρίου 1898).

Ἀνάπτυξη τῆς Γερμανίας

Ἡ μεγάλη ἀνάπτυξη τῆς Γερμανίας ἀρχίζει ιδίως ἀπό τό 1900. Λίγο πρωτύτερα

ό πληθυσμός της αύξανόταν καταπληκτικά (περίπου 750 χιλιάδες κάθε χρόνο), ένω ή βιομηχανία της συνεχώς άναπτυσσόταν και έγινε σχεδόν άσυναγώνιστη. Φυσικές τεράστια ήταν και ή αύξηση τού εμπορικού ναυτικού της. Τό μεγαλύτερο μέρος του έξωτερικού εμπορίου της ήταν έξαγωγή βιομηχανικῶν προϊόντων, μέ την δποία μπῆκε άφθονο χρήμα στή Γερμανία. 'Η χώρα πλούτισε γρήγορα και χτίστηκε νέα άπό τά θεμέλια, ένδη παράλληλα σ' δλη τή χώρα κυριάρχησε ζηλος, έργασίας και δημιουργίας. Τό βιοτικό έπίπεδο άνεβηκε, τά ήθη έξευγενίστηκαν και ή θέση του έργατη καλυτέρεψε μέ ειδικούς νόμους.

Κατά τήν πρώτη δεκαετία τού είκοστού αιώνα ή άκμή τής Γερμανίας ήταν τέτοια, ώστε νά προκαλέσει τό φθόνο και τήν άνησυχία τῶν ολλων Δυνάμεων. 'Ο αύτοκράτορας Γουλιέλμος δ' Β' ἔστρεψε τότε τήν προσοχή τού ξένους σε ύπερπόντιες ἐπιχειρήσεις και ή Γερμανία άπόκτησε άποικιες στήν 'Αφρική (π.χ. τμήμα του Κογκό, Καμερούν κ.α.). Δημιουργησε άκομη συμφέροντα στήν Κίνα και μέ ζωηρότητα ἐπιχειρήσεις νά διεισδύσει στήν Τουρκία, δπου άρχισε νά κατασκευάζει τή σιδηροδρομική γραμμή **Χαϊνάρ-Πασᾶ-Άγκυρας**, 'Επειδή δμως συνάντησε διαμαρτυρίες άπό τή Ρωσία, τήν ἐπέκτεινε πρός τό 'Ικόνιο, τή Συρία και άπό έκει ώς τή Βαγδάτη. "Ετσι φάνηκε νά άπειλει τήν 'Αγγλία στής Ινδίες και τήν Αίγυπτο και ἐπιχειρήσεις νά ξεριζώσει τήν παλιά ἐπιρροή τής Γαλλίας στήν 'Εγγύς 'Ανατολή. 'Η πολιτική αύτή δνομάστηκε "Drang nach Osten = δρμή πρός τήν 'Ανατολή".

'Από τό 1900 άρχισε νά κατασκευάζεται και δ πολεμικός στόλος τής Γερμανίας, πού δημιουργοί του ήταν δ αύτοκράτορας Γουλιέλμος και δ ίπουργός τῶν Ναυτικῶν Τίρπιτς (Tirpitz). Σέ λίγο, λοιπόν, έγινε δ δεύτερος στόλος τού κόσμου μέ τάσεις νά συνεχιστεί ή αύξησή του.

Τέλος Έγκαρδια συνεννόηση

'Ο γερμανικός στόλος φαινόταν νά στρέφεται έναντιον τής 'Αγγλίας, πού τόσο άνησυχης άπό τή συνεχή αύξηση τής δυνάμεως τής Γερμανίας, ώστε γιά μία στιγμή παράβλεψε τίς άντιθέσεις της μέ τή Ρωσία. Στά 1901 διαδέχτηκε τή βασιλισσα Βικτορία δ γιός της 'Εδουάρδος δ Ζ'. Αύτός άκολουθησε άποφασιστική πολιτική έναντιον τής Γερμανίας και ἐπιχειρήσεις μέ συμμαχίες νά τήν περικυλώσει και νά τήν άπομονώσει. "Ετσι στά 1904 έγινε άνάμεσα στήν 'Αγγλία και τή Γαλλία μία συμμαχία, πού δνομάστηκε **Έγκαρδια Συνεννόηση** (Entente Cordiale). 'Η Γαλλία άναγνώρισε τήν κατοχή τής 'Αγγλίας πάνω στήν Αίγυπτο και ή 'Αγγλία ίποσχέθηκε νά τήν ίποστηρίξει στά ζητήματα τού Μαρόκου. 'Ο άγγλικός στόλος έπλευσε στήν Τουλόν, δπου έγιναν μεγαλοπρεπεῖς γιορτές. Στά 1907 ή 'Αγγλία πλησίασε πρός τή Ρωσία και έγινε συμφωνία, γιά νά καθοριστούν οι σφαῖρες έπιρροής τῶν δύο Δυνάμεων στήν Περσία. Κατόπιν δ 'Εδουάρδος και δ τσάρος Νικόλαος συναντήθηκαν άμεσως στή Ρεβάλ ('Ιούνιος 1908) και άποφάσισαν νά γίνει ή Μακεδονία αύτόνομη. "Ετσι δημιουργήθηκε ή **Τριπλή Συμμαχία** ή **Άντάντ** (Triple Entente).

Η ένοπλη ειρήνη

‘Από τό γαλλογερμανικό πόλεμο του 1870 ως τό μεγάλο εύρωπαικό πόλεμο του 1914 οι λαοί της Ευρώπης έζησαν ειρηνικά. Αυτή είναι ή πιο μακροχρόνια ειρηνική περίοδος πού γνώρισε ή Ευρώπη. Άλλα ή ειρήνη αυτή ήταν περίεργη και δέν έμοιαζε μέ τήν ειρήνην παλιότερων χρόνων, γιατί στό διάστημα αυτό τά κράτη διατηρούσαν συνεχῶς δύπλισμένες ἀρκετές στρατιωτικές δυνάμεις και γι' αυτό οι έξοπλισμοί και ή συντήρηση τῶν στρατιωτῶν ἀπαιτούσαν πιό βαριά έξοδα ἀπό δ, τι ἀπαιτούσε ἄλλοτε δύπλεμος. Τήν κατάσταση αυτή τήν δυνόμασαν ένοπλη ειρήνη (Paix Armée).

‘Αφότου ή Πρωσία καθιέρωσε τή γενική στρατιωτική ήπηρεσία και ἀπόκτησε φήμη γιά τίς στρατιωτικές της ἐπιτυχίες, δόλα τά κράτη δέχτηκαν αυτό τό σύστημα και ὑποχρέωσαν τούς νέους νά περάσουν ἀπό τό στρατό. ‘Εκτός ἀπ’ αυτό ή ένοπλη ειρήνη ήταν ἀποτέλεσμα και τῆς συνθήκης τῆς Φραγκφούρτης, γιατί ή Γερμανία μέ τήν προσάρτηση τῆς Ἀλσατίας και τῆς Λωρραΐνης φοβόταν τήν ἐκδίκηση και γι’ αυτό θεώρησε ἀναγκαῖο νά διατηρεῖ ἴσχυρό στρατό. ‘Από τήν ἄλλη ή Γαλλία προχώρησε σέ ἀνάλογη προετοιμασία, γιά νά είναι σέ θέση νά ἀντιμετωπίσει τή γερμανική ἐπίθεση. Τό παράδειγμά τους τό ἀκολούθησαν και τά ἄλλα κράτη, δηλαδή ή Ρωσία, ή Αὐστρία καί ή Ἰταλία, καθώς και τά Βαλκανικά κράτη γιά τούς έζης λόγους: ‘Η Ρωσία είχε κατακτητικούς σκοπούς στήν Τουρκία και στήν κεντρική Ἀσία, ή Αὐστρία θεωροῦσε τό στρατό ζήτημα διατηρήσεώς της στή ζωή, ἐπειδή τό κράτος της δέν είχε πλήθυσμακή δμοιγένεια, και ή Ιταλία είχε βλέψεις στήν «ἄλιτρωτη Ἰταλία». ‘Εξάλλου και τά Βαλκανικά κράτη, ἐπειδή είχαν νά ἐλευθερώσουν τά «ἄνδοδουλα ἀδέρφια τους» ἀπό τούς Τούρκους, ὑποβλήθηκαν σέ έξοδα, πού γιά τίς δυνάμεις τους ήταν μεγαλύτερα ἀπ’ αυτά πού συνήθως ἔκαναν ώς τώρα. ‘Ἐτσι δημιουργήθηκε αυτήν τήν ἐποχή μιά σκοτεινή κατάσταση, πού ἔκλεινε μέσα της συνεχεῖς κινδύνους και ή δραστηριότητα τῆς μυστικῆς διπλωματίας ἐπέτεινε τή νευρικότητα τού κόσμου.

Τά στρατιωτικά έξοδα αὐξάνονταν μέ μεγάλη ταχύτητα, γιατί ή γρήγορη πρόοδος τῆς ἐπιστήμης ἀνάγκαζε τά κράτη νά ἀνανεώνουν συνεχῶς τό πολεμικό ὄλικό τους. ‘Εξάλλου μέ τήν τελειοποίηση τῶν σιδηροδρόμων τά στρατεύματα κινητοποιούνταν τόσο γρήγορα, ώστε κάθε κράτος ἐπρεπε νά είναι ἔτοιμο γιά ἔμφυκή ἐπίθεση. Οι πέντε στεριανές Δυνάμεις (Γαλλία, Ἰταλία, Αὐστρία, Γερμανία, Ρωσία) διατηροῦσαν στόν καιρό τῆς ειρήνης γύρω στά 4 ἔκατομμύρια στρατό. Μόνο ή Ἀγγλία ἀνάμεσα στίς M. Δυνάμεις δέν καθιέρωσε τήν ὑποχρεωτική στρατιωτική θητεία, ἄλλα ἀρκούνταν στόν ἐθελοντικό στρατό. ‘Υπολόγιζαν πώς πρίν ἀπό τόν A’ παγκόσμιο πόλεμο οι έξι Δυνάμεις μαζί μποροῦσαν σέ περίπτωση ἀνάγκης νά κινητοποιήσουν πάνω ἀπό 15 ἔκατομμύρια στρατό.

‘Η κατάσταση αυτή είχε σοβαρές συνέπειες και πρώτα πρώτα ηθικές, γιατί καθιέρωνε τήν κυριαρχία τῆς σκληρῆς δυνάμεως. ‘Η ἀξία τῶν κρατῶν κρινόταν τώρα ἀπό τόν ἀριθμό τῶν μεραρχιῶν, πού μποροῦσαν αὐτά νά παρατάξουν γιά τόν πόλε-

μο. Άπο τήν ἄλλη ή συνεχής αὖξηση τῶν ἔξοπλισμῶν προξενοῦσε ἔνταση στίς σχέσεις τῶν λαῶν μεταξύ τους καὶ ή συνεχής παρουσία στρατιωτικῶν δυνάμεων, δημιουργοῦσε τέτοια ψυχική διάθεση, πού καὶ μόνον αὐτῇ μποροῦσε νά προκαλέσει τόν πόλεμο.

Τήν τάση αὐτή τῶν κρατῶν νά αὐξήσουν τίς στρατιωτικές τους δυνάμεις καὶ νά ἐπιβληθοῦν μέ τή δύναμη τῶν ὅπλων τήν δύναμασαν **Μιλιταρισμό** (= στρατοκρατία).

Συνασπισμοί – Φιλονικίες ἀνάμεσα στίς Μ. Δυνάμεις

Στίς ἀρχές τοῦ Κ' αἰώνα οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης στέκονταν πάνοπλοι ὁ Ἑνας ἀπέναντι στὸν ἄλλο καὶ κάθε κράτος νόμιζε ὅτι θά ἔξυπηρετοῦσε καλύτερα τά συμφέροντά του, ἢν συνεννοοῦνταν μέ ἄλλα κράτη. Ἐτσι δημιουργήθηκαν οἱ δύο συνασπισμοί, ή **Τριπλή Συμμαχία** (Triple Alliance) ἀπό τή Γερμανία, τήν Αὐστρία καὶ τήν Ἰταλία, καὶ ή **Τριπλή Συνεννόηση** (Triple Entent) ἀπό τήν Ἀγγλία, τή Γαλλία καὶ τή Ρωσία, ἐνῶ τά μικρότερα κράτη πῆγαν μέ τό μέρος τῆς μιᾶς ή τῆς ἄλλης συμμαχίας.

Οἱ συνασπισμοί αὗτοί φανινομενικά εἶχαν σκοπό νά διατηρήσουν τήν εἰρήνην καὶ τό καθεστώς (Status Quo), ἀλλά κατά βάθος εἶχαν ἐπιθετικές καὶ κατακτητικές διαθέσεις. Ἐτσι οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης γιά μιὰ δεκαετία ἔζησαν κάτω ἀπό τήν ἀπειλή φοβεροῦ πολέμου, πού ἐπρόκειτο νά είναι πάρα πολύ καταστρεπτικός ἔξαιτιας τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν προετοιμασιῶν καὶ τής τελειοποίησεως τῶν πολεμικῶν μέσων. Καὶ ὑπῆρχαν βαθύτατες διαφορές ἀνάμεσα στά κράτη, ἔθνικές καὶ οἰκονομικές, πού τά δόδηγησαν ἀναπόφευκτα στόν πόλεμο.

Ἡ φιλειρηνική κίνηση – Τό Συνέδριο τῆς Χάγης

Ωστόσο τά βάρη καὶ οἱ κίνδυνοι ἀπό τούς πολεμικούς ἔξοπλισμούς γέννησαν στούς φιλελεύθερους κύκλους μιὰ ἀντίδραση, πού ἐκδηλώθηκε ἡρεμότερα ὡς **Φιλειρηνική κίνηση** (Pacifismus) καὶ βιαστέρα ὡς ἔξέγερση ἐναντίον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ὡς **ἀντιμιλιταρισμός**.

Οἱ εἰρηνόφιλοι ζήτησαν νά ἀσφαλίσουν τήν εἰρήνη τοῦ κόσμου μέ σεβασμό τῶν λαῶν μεταξύ τους. Οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῶν τῶν ἰδεῶν, ὅπως ὁ **Λέον Μπουρζούα** (Leon Bourgeois) στή Γαλλία καὶ ὁ πρόεδρος **Οὐίλσον** (Wilson) στήν Ἀμερική, φαντάστηκαν ὅτι οἱ διαφορές τῶν κρατῶν μποροῦσαν νά κανονιστοῦν σάν διαφορές ἀνάμεσα στά ἄτομα μέ διαιτήσεις καὶ νόμους, πού θά ὅριζαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν κρατῶν σέ κοινή συνδιάσκεψη. Αὐτή είναι ή ἔννοια τῆς **Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν** (Société des Nations) καὶ τής **Διεθνοῦς Διαιτησίας** (Arbitrage). Πραγματικά κατά τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΘ' αἰώνα πολλές διαφορές μέ δευτερεύουσα σημασία ἀνάμεσα στά κράτη κανονίστηκαν μέ διαιτήσεις.

Κατά τά τέλη τοῦ ΙΘ' αἰώνα ή φιλειρηνική κίνηση πῆρε συγκεκριμένη μορφή. Στά 1898 ὁ Τσάρος Νικόλαος ὁ Β' κάλεσε τίς κυβερνήσεις σέ **μιὰ διεθνή συνδι-**

άσκεψη πού θά συζητούσε τά μέσα γιά τόν περιορισμό των έξοπλισμών. Οι άντιπροσωποι 27 κυβερνήσεων συνεδρίασαν στά 1899 στή Χάγη, τήν πρωτεύουσα τής Όλλανδιας, όπου ή συνδιάσκεψη σκόνταψε σέ αξεπέραστες δυσκολίες στό ζήτημα τού περιορισμού των έξοπλισμών. Κατάρτισε δημοσίως αυτή τό Διεθνές Συνέδριο Διαιτησίας και ψήφισε τήν έχης δήλωση: «Οι Δυνάμεις θεωροῦν ώς καθήκον τους, κάθε φορά πού υπάρχει άπειλή νά ξεσπάσει μιά έντονη φιλονικία άναμεσα σέ δύο ή αντές, νά τούς θυμίζουν πώς είναι στή διάθεσή τους».

Αλλά σέ δρισμένες περιστάσεις ή άγανάκτηση έναντιον της καταπίεσεως τού άτομου κάτω από τό καθεστώς της ένοπλης ειρήνης έκδηλωθηκε βιαιότερα και πήρε τή μορφή τού άντιμιλιταρισμού. Οι άντιμιλιταριστές κατάκριναν γενικά τό στρατιωτικό σύστημα. Πρίν από τόν Α' παγκόσμιο πόλεμο οι ίδεες αντές είχαν περιορισμένη διάδοση και μόνο στή Γαλλία διαδόθηκαν λίγο, ίδιως υπέρ τή σκανδαλώδη δίκη τού Ντρέφους (Dreyfus) και τήν προπαγάνδα τού Γουστάβου Έρβε (Gustave Hervé).⁸ Επίσης πολλούς δπαδούς άπόκτησαν και στή Ρωσία, όπου δ περίφημος συγγραφέας και φιλάνθρωπος Λέον Τολστόι διατύπωσε μέ δύναμη τό άντιστρατιωτικό και άντιπολεμικό δόγμα.

Κ ΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΤΕΧΝΕΣ – ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΘ' ΑΙΩΝΑ

Μεταβολή τῶν ὅρων τῆς Λογοτεχνίας

Κατά τό IZ' καὶ IH' αἰώνα, δπως καὶ στήν ἀρχαιότητα, τά λογοτεχνικά ἔργα δέ φέρνουν κέρδος. Οἱ λογοτέχνες εἰναι συνήθως ἀστοὶ μὲ καλή οἰκονομική κατάσταση, πού γράφουν γιά ἔνα μικρό ἀριθμό ἀναγνωστῶν, πού κι αὐτοὶ συνήθως ἔχουν κάποια οἰκονομική ἄνεση. Τό ΙΘ' αἰώνα δμως γίνεται μιά σπουδαία μεταβολή. Τό ἀναγνωστικό κοινό τώρα πολλαπλασιάστηκε καὶ ἡ καλύτερη δργάνωση τοῦ τύπου καὶ τοῦ βιβλιοεμπορίου βοήθησε νά διαδοθούν σε πλατύτερες μάζες τά προΐόντα τῆς λογοτεχνίας. Συνάμα αὐξήθηκε καὶ ὁ ἀριθμός αὐτῶν πού συχνάζουν στά θέατρα. Ἐπειδή δμως τό κοινό ζητοῦσε συνεχῶς κοινούρια ἔργα, ἀναπτύχτηκε μιά ιδιαίτερη τάξη θεατρικῶν συγγραφέων. Ἀκόμη θεσπίστηκαν καὶ ιδιαίτεροι νόμοι, πού κατοχύρων τά συγγραφικά δικαιώματα καὶ γενικά τήν πνευματική ίδιοκτησία. Ἐτσι τό συγγραφικό ἐπάγγελμα ἔγινε μέσο, γιά νά μπορεῖ νά ζήσει κανείς, καὶ πολλοὶ διακεκριμένοι συγγραφεῖς ἔξασφάλιζαν μεγάλα κέρδη. Τό ίδιο ἔγινε, μάλιστα σε μεγαλύτερο βαθμό, καὶ γιά τούς ἄλλους καλλιτέχνες, δπως ζωγράφους, γλύπτες, μουσικούς κτλ. Αὐτό ἔξασφάλισε στούς συγγραφεῖς καὶ στούς ἄλλους καλλιτέχνες καλύτερες συνθήκες ἐργασίας καὶ παραγωγῆς, ἔξύψωσε τήν κοινωνική θέση τους καὶ τούς ἐπέτρεπε νά σκέπτονται καὶ νά ἐκφράζονται πιό ἐλεύθερα.

Ἡ ρομαντική λογοτεχνία

Οἱ ἀναστατώσεις τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ναπολεόντειων πολέμων

ένίσχυσαν τή λυρική διάθεση τῶν ἀνθρώπων. Τό συναίσθημα και ἡ φαντασία κυριάρχησαν στό λογικό, ἀναπτύχθηκε ὁ ἀτομικισμός και ἐπικράτησε ἡ ἀγάπη πρός τό σκοτεινό και τό μυστηριώδες, ἀντίθετα πρός τήν ὅρθολογιστική τάση τοῦ ΙΗ' αἰώνα. Οἱ συγγραφεῖς αἰσθάνθηκαν τότε τήν ἀνάγκη γιά μεγαλύτερη ἐλευθερία και πρωτοτυπία, ἀπαλλάχτηκαν ἀπό τούς κανόνες τῆς λεγόμενης κλασικῆς λογοτεχνίας και ζήτησαν καινούριες μορφές τοῦ δράσου. Ταυτόχρονα τό ἀφυπνισμένο ἑθνικό συναίσθημα τῶν λαῶν ἔστρεψε τούς συγγραφεῖς στό παρελθόν τῶν δικῶν τους ἔθνῶν. Γι' αὐτό και ἔστηκάθηκε μιά ὥωρή ἀντίδραση ἐναντίον τῆς κλασικιστικῆς λογοτεχνίας τῆς Γαλλίας και οἱ ἀρχαῖοι ἔπαγαν νά θεωροῦνται ἀλάνθαστα πρότυπα. Τώρα ἡ προσοχή στράφηκε στά μεσαιωνικά χρόνια, δ γοτθικός ρυθμός ἀπόκτησε ἐκτίμηση και κυριάρχησε ὁ **Σαιξπηρ**, πού ἔγινε τό ίδανικό τῶν ποιητῶν γιά τή φυσική δρμητικότητα και τήν πρωτοτυπία τῆς ἐμπνεύσεώς του. Τήν τάση αὐτή τήν ὀνόμασαν **ρομαντισμό** και τήν πλούσια λογοτεχνία πού γεννήθηκε ἀπ' αὐτήν **ρομαντική λογοτεχνία**.

Ἡ ρομαντική διάθεση ἐκδηλώθηκε πρότα στήν Ἀγγλία. Κατά τά τέλη τοῦ ΙΗ' αἰώνα ἀπόκτησαν μεγάλη ἐκτίμηση σ' δλόκληρη τήν Εὐρώπη ποιήματα πού κυκλοφόρησαν στήν Ἀγγλία στά 1762 μέ τό ὄνομα τοῦ Σκότου **Βάρδου*** **"Οσιαν** (Ossian), τάχα ὡς δημοτικά τραγούδια ἀπό τά παλιά χρόνια. Στήν πραγματικότητα ὅμως ἦταν στιχουργήματα τοῦ ἐκδότη Μάκφερσον (Macfherson). Στήν ἀρχή τοῦ νέου αἰώνα φανερώθηκε ἡ ἀνήσυχη φύση τοῦ λόρδου **Βύρωνα** (Byron = Μπάιρον, 1788-1824), πού στά φλογερά και γεμάτα φαντασία ποιήματα του ἔχουσε τόν πόνο τῆς ἀνικανοποίητης ψυχῆς του. Τά πιό ὀνομαστά ἀπ' αὐτά είναι δ **«Τσάιλντ Χάρολντ»** (Child Harald), **«ο Γκιαούρη»** **«ο Μάνφρεντ»** και τό μεγάλο σατιρικό ποίημά του **«Δόν Ζουάν»** (Don Zouan). Ἐξαιρετική φύση ἦταν ἐπίσης και δ σύγχρονός του **Σέλλεϊ** (Shelley, 1792-1822). Μολονότι πέθανε στά τριάντα του χρόνια, ἔγραψε ὑπέροχα λυρικά κομμάτια (**Η ἐπανάσταση τοῦ Ἰσλάμ, Λυόμενος Προμηθέας**). Ο Σκότος **Οὐάλτερ Σκότ** (Walter Scott, 1771-1832) ζωγράφισε μέ ζωηρά χρώματα τή φύση τῆς πατρίδας του στά ὀνομαστά ιστορικά μυθιστορήματά του, μέ τά δόποια ζήτησε νά ἀναπαραστήσει τά μεσαιωνικά χρόνια. "Ετσι τό πρώτο μισό τοῦ ΙΘ' αἰώνα είναι μιά ἀπό τίς πιό γόνιμες και ξακουστές περιόδους τῆς ἀγγλικῆς λογοτεχνίας.

Ὁ ρομαντισμός ἀναγέννησε τή γαλλική λογοτεχνία. Εἰσηγητής τῆς καινούριας τεχνοτροπίας στή Γαλλία είναι δ **Σατομπριάν** (Chateaubriand, 1768-1848). Τό πιό περίφημο ἔργο του είναι τό **«Πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ»** (Génie du Christianisme, 1802) μέ τό δόποιο διακήρυξε δτὶ δέν πρέπει νά ζητήσουμε τήν ποίηση στήν εἰδωλολατρική ἀρχαιότητα, ἀλλά στό χριστιανικό μεσαίωνα, γιατί οἱ διηγήσεις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας προσφέρουν στόν καλλιτέχνη ὄντικό ἀνώτερο ἀπό τήν

* Οἱ Βάρδοι ήταν ποιητές τῶν κελτικῶν λαῶν, πού τραγουδοῦσαν στίς θρησκευτικές γιορτές τή δόξα τῶν θεῶν και τῶν ἥρωών.

άρχαια μυθολογία. Ο Σατομπριάν είναι ένας ύπεροχος ζωγράφος. Τό υφος του διακρίνεται για τόν πλούσιο χρωματισμό και τή μουσικότητά του.

Στά 1820 παρουσιάστηκε ή πρώτη ποιητική συλλογή τής νέας σχολής, οι «Ποιητικές μελέτες» (Meditations Poetiques) τοῦ Λαμαρτίν (Lamartine, 1790-1869), πού φανέρωσαν μιά καινούρια ποίηση στή Γαλλία και δημιούργησαν ένα καινούριο ποιητικό είδος, τήν προσωπική ποίηση. Έκείνη ή συλλογή γρήγορα έκαμε ξακουστό τό δόνομα τοῦ ποιητῆ, γιατί γιά πρώτη φορά παρουσιάζονταν στή Γαλλία τόσο άρμονικοί τόνοι και τόσο βαθιά και είλικρινής συγκίνηση. Μά σέ λίγο τά σκηνέτρα τής ρομαντικής ποίησεως τά πήρε δι περίφημος Βίκτορ Ονύκιο (Victor Hugo, 1802- 1885), πού άναμεσα στήν κολοσσιαία παραγωγή του έδωσε μερικά άπό τά άριστα ποιήματα τής γαλλικής λογοτεχνίας. Δέν είχε τήν εναισθήσια τοῦ Λαμαρτίν, άλλα ή φαντασία του είχε μεγαλοπρέπεια και δημιούργησε υφος προσωπικό, γέματο άπό θαυμάσια χρώματα και μεγαλοπρεπεῖς είκόνες. Τά νεανικά έργα του «Φύλλα τοῦ Φθινόπωρου» (Feuilles d'Automne), «Ακτίνες και Σκιές» (Rayons et Ombres) κτλ. περιέχουν μιά είλικρινή λυρική συγκίνηση. Αργότερα στήν ώριμότητά του πρόσφερε ιστορικές είκόνες και δυνατά λυρικά κομμάτια στήν περίφημη συλλογή του «Θρύλοι τῶν Αἰώνων» (Legendes des siècles), ένδια στό μυθιστόρημά του «Παναγία τοῦ Παρισιοῦ» (Notre Dame de Paris) ζητάει νά άναπαραστήσει τά μεσαιωνικά χρόνια και είναι ένας όμοιος πρός τό γοτθικό ρυθμό. Κολοσσιαία δημοτικότητα άπόκτησε τό μυθιστόρημά του «Οι Αθλιοί» (Les Misérables), πού τό έμπνευστηκε άπό τή χριστιανική συμπάθεια πρός τούς άδυντανους και τούς άπόκληρους άνθρώπους.

Ο ρομαντισμός έδωσε καινούρια ζωή στό θέατρο και κατά τήν τρίτη δεκαετία τοῦ αιώνα δόθηκαν θορυβώδεις μάχες άναμεσα στούς κλασικούς και τούς ρομαντικούς πάνω στή σκηνή (ιδίως κατά τήν παράσταση τοῦ Hernani τοῦ Hugo, 1830). Οι ρομαντικοί κατά προτίμηση καλλιέργησαν ένα καινούριο θεατρικό είδος, τό δράμα, στό δύοιο άνακάτευναν τό τραγικό στοιχεῖο μέ τό κωμικό, έχοντας ως παράδειγμα τό Σαιξπηρ και τό Σίλλερ.

Από τό 1830 παρουσιάζεται μιά νέα γενιά ρομαντικῶν, πού οι κυριότατοι άντιπρόσωποι τής είναι δι «Άλφρέντ ντέ Μυσσέ» (Alfred de Musset, 1810-1857) και δι «Θεόφιλος Γκοτιέ» (Theophile Gautier, 1811-1871). Ο Μυσσέ ήταν λεπτός χαρακτήρας και τά ποιήματά τής συλλογής του «Poesies Nouvelles» περιέχουν μερικά άπό τά πιό εύγενικά λυρικά ποιήματα τής Γαλλίας. Αντίθετα δι Γκοτιέ ήταν καλλιτέχνης τής μορφής, ένας ζωγράφος και μουσικός τοῦ στίχου.

Ταυτόχρονα άναπτυχθήκε και δι πεζός λόγος και δημιουργήθηκε τό γαλλικό μυθιστόρημα. Η Γεωργία Σάνδη (George Sand, 1804-1876) είναι ή πιό σπουδαία άντιπρόσωπος τοῦ ρομαντικοῦ μυθιστορήματος, ένδια τά περιβόητα μυθιστορήματα τοῦ «Άλεξανδρου Δουμᾶ» (Dumas) τοῦ πατέρα, διπος «Οι τρεῖς σφρατοφύλακες» και «Ο Κόμης Μοντεχρίστος» δέν έχουν βαθύτερη άξια. Αντίθετα δι Μπαλζάκ (Honore de Balzac, 1799-1850) μέ τήν κλίση του πρός τήν ψυχολογική άναλυση και τή σύλληψη τής άνθρωπης πινηγής κωμωδίας ανοιξε καινούριους δρόμους.

‘Ο ρομαντισμός μέ τήν ἀγάπη του πρός τό παρελθόν ώφέλησε τίς ιστορικές μελέτες. Οι ρομαντικοί ιστορικοί ήθελαν νά ἀναπαραστήσουν τά παλιότερα χρόνια, ίδιως τά γεγονότα τῆς ἑθνικῆς ιστορίας. ‘Ετσι ή ιστορία στά χέρια τους ἔγινε ἔργο τέχνης, μά συνάμα ἄρχισε ή προσεκτική μελέτη τῶν πηγῶν. ‘Ο Αὐγούστινος Τιερρύ (Augustin Thierry, 1797-1856) ἀναπαράστησε μέ τήν ἔρευνα και τή φαντασία του τά Μεροβίγγεια χρόνια. ‘Ανώτερος συγγραφέας καί πιό ποιητικός είναι διοίοντος Μισελέ (Michelet, 1798-1874), πού διηγήθηκε τή γαλλική ιστορία μέ φλογερή φαντασία και ἀνήσυχη ενδιασθησία. ‘Αντίθετα οι πολιτικοί ἀντρες και συνάμα ιστορικοί συγγραφεῖς δι Γκιζό (Guisot) και δι Τιέρ (Tiers) ἦταν πιό νηφάλιοι.

‘Η ρομαντική λογοτεχνία δέν παρουσίασε μεγάλες κορυφές στή Γερμανία. ‘Ο πιό ἐμπνευσμένος ἀνάμεσα στούς Γερμανούς ρομαντικούς δι Νοβάλις (Novalis, 1772-1801) πέθανε πολύ νέος, ἀλλά ή ἀγάπη γιά τό Σαιξπηρ γέννησε τίς δύνομαστές μεταφράσεις τῶν δραμάτων του ἀπό τά ἀδέρφια Σλέγκελ (Schlegel). Τή ρομαντική τάση τήν πολέμησε δι κύκλος τῶν ποιητῶν τῆς «Νέας Γερμανίας» μέ ἄρχηγό τόν Έρρικο Χάινε (Heinrich Heine, 1799-1856), πού ἀναδείχθηκε ἔνας ἔξαιρετικός λυρικός και σατιρικός ποιητής.

‘Η λογοτεχνία ἀπό τά μέσα τοῦ ΙΘ’ αἰώνα ὡς τίς ἀρχές τοῦ Κ’

Γύρω στά 1848 ἄρχισε ή ἀντίδραση ἐναντίον τοῦ ρομαντισμοῦ, γιατί ή Ἐύρωπη αὐτόν τό χρόνο συγκλονίζοταν ἀπό νέες ἐπαναστάσεις και ή περίοδος τῆς παλινορθώσεως τῆς βασιλείας είχε περάσει. Τότε οι ποιητές θέλησαν νά ἀπαλλαγούν ἀπό τή φλύαρη ὑπερβολική ενδιασθησία και ἄρχισαν νά φροντίζουν περισσότερο τή συμμετρία τοῦ ἔργου και τήν τελειότητα τῆς μορφῆς. ‘Ο ἀρχηγός τῆς νέας τάσεως ἦταν δι Λεκόντ ντέ Λίλ (Leconte de Lisle, 1818-1894), πού ἦταν ἔνας ἐραστής τῶν ἀρχαίων λογοτεχνιῶν, τῆς ἐλληνικῆς και τῆς ἴνδικῆς ἀκόμη, και ἐπιβλήθηκε μέ τήν πλαστική ἐπεξεργασία τοῦ στίχου και τοῦ ρυθμικοῦ μεγαλείου. Τήν τάση αὐτή τήν δύνομασαν Σχολή τῶν Παρνασσικῶν. ‘Από τά ἄριστα δημιουργήματα αὐτῆς τῆς σχολῆς είναι τά «ἀψεγάδιαστα» λεγόμενα σονέτα τοῦ Έρεντιά (José Maria de Heredia, 1842-1905) στή συλλογή «Τρόπαια» (Trophées), πού τά χαρακτηρίζει μιά ἀσυναγώνιστη τελειότητα τῆς μορφῆς και δυνατή ὑποβλητικότητα. ‘Ο λίγο μεγαλύτερος στήν ἥλικια και ἀπό τούς δύο δι Σάρλ Μποντλαίρ (Charles Baudelaire, 1811-1867) είναι ἰδιόρυθμος και παράξενος και κάποτε φτάνει σέ μεγάλη ἐκφραστικότητα (κυριότερη συλλογή του «Ἀνθη τοῦ κακοῦ = Fleurs du Mal»).

‘Από τό 1850 ίδιως ἀναπτύσσεται μιά νέα γενιά συγγραφέων, πού θέλει νά παρατηρήσει και νά περιγράψει μέ ἀκρίβεια τή σύγχρονη πραγματικότητα. ‘Αντίθετα ἀπό τούς ρομαντικούς αὐτοί ἀποφένυγον νά παρουσιάσουν τά δικά τους συναισθήματα και τίς δικές τους σκέψεις και διδάσκουν διτι «ἡ μεγάλη τέχνη είναι ἐπιστημονική και ἀπρόσωπη και δι καλλιτέχνης δέν πρέπει νά ἐμφανίζεται στά ἔργα του, ὅπως δι Θεός στή φύση». Τήν τάση αὐτή τήν δύνομασαν Ρεαλισμό (ἀπό τή λατινική λέξη res = πράγμα). ‘Ο σπουδαιότερος ἀντιπρόσωπός του είναι δι Φλο-

μπέρ, πού είναι ένας άπό τους μεγάλους πεζογράφους της Γαλλίας. Στό δύομαστό μυθιστόρημά του «**Κυρία Μποβαρύ**» (Madame Bovary) έδωσε μιά πετυχημένη περιγραφή και άναλυση των άνθρωπινων άδυναμιών.

Από τό ρεαλισμό του Φλομπέρ γεννήθηκε διάσημος το Έμιλ Ζολά (Emile Zola, 1840-1902), πού μέ ίδιαίτερη εύχαριστηση παρουσιάζει την άνθρωπινη άσχημια και άνηθικότητα. Γι' αυτό τά έργα του κατηγορήθηκαν, άλλα πολλά απ' αυτά είναι δυνατά δημιουργήματα, όπως τό περίφημο *Germinal*, πού περιγράφει την άθλια ζωή των άνθρωπων.

Γύρω στά 1848 διώχτηκε και άπό τό θέατρο και έπικράτησαν και σ' αυτό ρεαλιστικές και νατουραλιστικές τάσεις. "Ετσι δημιουργήθηκε τό γαλλικό **άστικό δράμα**. Δηλαδή άντι γιά τους άρχαιοις ήρωες και τους μεσαιωνικούς ιππότες άνέβασε στή σκηνή τό σύγχρονο άνθρωπο και τή σύγχρονη ένδυμασία. Δύο γόνιμοι συγγραφεῖς, δ' **Αλέξανδρος Λουμᾶς δι γιός**, δ συγγραφέας της «**Κυρίας με τίς Καμέλιες**», και δ' **Έμιλ Οζιέ** (Emil Augier), δ συγγραφέας τού **«Γαμπρού τού Κυρίου Πουαριέ»**, είναι οι δημιουργοί τού άστικού θεάτρου. Αργότερα έπικράτησαν οι ύπερβολές τού νατουραλισμού, γιατί προτιμούσαν νά άνεβάζουν έλαττωματικά ή διεφθαρμένα πρόσωπα. Ή τάση αυτή δύομάστηκε **ξερό θέατρο** (Théâtre Sec). Οι καινοτομίες τού γαλλικού θεάτρου έπέδρασαν σ' δηλ τήν Εύρωπη. Από τήν τάση αυτή γεννήθηκαν δύο σπουδαίοι δραματικοί στή Γερμανία, δ **Γκέραρντ Χάουπτμαν** (Gerhard Hauptmann, 1862-1946) και δ **Σούντερμαν** (Hermann Sudermann, 1857-1928). "Έργα τού πρώτου είναι τά: «**Πρίν άπό τήν άνατολή τού ήλιου**», -**Υφαντές**, «**Τό δέρμα τού Κάστορα**» κτλ., ένδι τά δράματα τού Σούντερμαν «**Η Τιμή**» και «**Χάιματα**» (Heimat, στήν έλληνική μετάφραση «Μάγδα») είδαν μέρες δόξας.

Άλλά η μεγάλη δημιουργική διάνοια τού νεώτερου θεάτρου είναι δ **Νορβηγός Έρρικος Ίψεν** (Ibsen, 1825-1906), πού τά δράματά του μέ τή λεπτότατη ψυχολογική άναλυση, όπως **«Βρυκόλακες»**, **«Αγριόπαπια»**, **«Κουκλόσπιτο»**, **«Πέερ Γκύντ** κτλ., άποκτησαν παγκόσμια φήμη.

Κατά τό δεύτερο μισό τού ΙΘ' αιώνα άναπτύχθηκε πολύ ή ρωσική λογοτεχνία και πολλοί Ρώσοι λογοτέχνες άποκτησαν πανευρωπαϊκή φήμη. **Ο Ούκρανός Γκόγκολ** έδωσε άξιόλογα έπικα μυθιστόρηματα ή έπικα έργα σέ πεζό λόγο, στά δηοία περιέγραψε μέ δύναμη τά ποτάμια και τίς στέπες τής πατρίδας του. Επίσης πολύ έκτιμήθηκε και δ **Τουργκένιεβ** γιά τή λεπτότητα, τήν εύαισθησία και τήν δνειροπόλα μελαγχολία. Άλλά στίς ήμέρες μας θαυμάζεται άκομη πολύ γιά τή βαθιά ψυχολογική άναλυση τών ήρώων δ **Ντοστογιέφσκι** (1821-1881), δ περίφημος συγγραφέας τών έργων **«Αδελφοί Καραμαζόφ»** και **«Έγκλημα και Τιμωρία»**. Έξαλου δ κόμης **Τολστόι** γιά πολύν καιρό ήταν τό εναγγέλιο γιά μερικούς, πού άκολουθούσαν ριζοσπαστικές κοινωνικές ίδεες, γιατί διδάξε τή φιλανθρωπία και τή χριστιανική άγάπη. Τό ιστορικό μυθιστόρημά του **«Πόλεμος και ειρήνη»** πραγματικά έχει ένα έπικο μεγαλείο.

Κατά τίς τελευταίες δεκαετίες τού ΙΘ' αιώνα έγινε νέα άλλαγή στή λογοτεχνία. Ή ποίηση άπομακρύνθηκε άπό τήν άκαμπτη τελειότητα τής μορφής, οι στίχοι έγι-

ναν πιό χαλαροί, ξαναγύρισε ή άγάπη για τό συναισθηματικό και έπικράτησε κάποια μυστικοπάθεια. Τή νέα αὐτή τάση τήν δόνόμασαν **Συμβολισμό**.¹ Η παρακίνηση ήρθε άπό τή Γαλλία, όπου μερικοί άπό τούς ποιητές αὐτής τῆς σχολής άναδείχτηκαν έξαιρετικοί λυρικοί. Ο καλύτερος άπ' όλους είναι δ Πόλ Βερλαίν (Paul Verlaine, 1844-1896). Τή μορφή τήν καλλιέργησε περισσότερο δ "Ελληνας **Ιωάννης Παπαδιαμαντόπουλος**, πού έγινε ξακουστός ως Γάλλος ποιητής μέ τό συνομα Zán Moreas (Jan Moreas, 1856-1910). Παράλληλα άναπτύχθηκε και τό **μυθιστόρημα**, πού σ' αὐτά τά χρόνια έγινε τό κυριάρχο λογοτεχνικό είδος. Ή Γαλλία κρατάει τά σκηνή πτρα τοῦ μυθιστορήματος και δ γαλλικός πεζός λόγος έφτασε σέ άσυναγώνιστη τελειότητα. Ο πιό σπουδαῖος άπό τούς Γάλλους μυθιστοριογράφους είναι δ **Ανατόλ Φράνς** (Anatole France), πού πήρε και τό βραβείο Νόμπελ. Έπισης και ή θεατρική παραγωγή αὐτής τῆς έποχής ίπηρξε πλούσια και πολύμορφη.

Η Νεοελληνική Λογοτεχνία

Τά σημαντικότερα προϊόντα τῆς νεοελληνικής ποίησεως ως τήν έπανάσταση ήταν τά **δημοτικά τραγούδια** τῆς ήπειρωτικής κυρίως Ελλάδος. Στά χρόνια τῆς Ενετοκρατίας άξιόλογη λογοτεχνία παρουσίασε ή Κρήτη. Έκει κάτω άπ' τήν έπιδραση τῆς Δύσεως καλλιεργήθηκε τόν IE', ΙΣΤ' και IZ' αι. ή ιπποτική ποίηση. Απ' τήν περίοδο έκείνη σώζονται δράματα και τό πιό γνωστό άπ' αὐτά είναι ή Έρωφίλη τοῦ Χορτάζη. Τό μεγάλο ιπποτικό έπος τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου, δ Έρωτόκριτος, έχει άληθινή ποιητική δομοφιά, μόλιο πού τά διαλογικά μέρη του παρουσιάζουν κουραστική άπεραντολογία. Μεγαλύτερη πνευματική άνάπτυξη βρίσκουμε στήν Επιάνησο, όπου ή Ενετοκρατία συνεχίστηκε (ώς τό 1797), ένω ή Κρήτη ίποτάχθηκε στούς Τούρκους κατά τό β' μισό τοῦ IZ' αιώνα. Έτσι, στή Ζάκυνθο και ίδιαίτερα στήν Κέρκυρα καλλιεργήθηκε τό έντεχνο τραγούδι και ή σάτιρα.

Άλλά και τά **Ιωάννινα τῆς Ήπείρου**, στήν δποία δημιουργήθηκαν μερικά άπό τά περιφημότερα έλληνικά δημοτικά τραγούδια, άποτέλεσαν άξιόλογο πνευματικό κέντρο κατά τόν ΙΘ' αιώνα. Έκει έζησε δ **Ιωάννης Βηλαρᾶς**, 1771-1823, γιατρός στήν αὐλή τοῦ Άλιμπασα. Σπουδάσε στήν Ιταλία και ίπηρξε ένας άπό τούς πιό προοδευτικούς Ελληνες τῆς έποχής του. Τολμηρός νεωτεριστής στό γλωσσικό ζήτημα ίποστήριξε άνεπιφύλαχτα τή Δημοτική και μετέφρασε στή δημοτική γλώσσα κλασικούς συγγραφεῖς, εισάγοντας μάλιστα και άπλοτοίση τῆς ιστορικής δρθογραφίας. Παράλληλα έπιδόθηκε στήν ποίηση τά πιό άξιόλογα άπό τά ποιηματά του είναι τά σατιρικά, μέ τά δποία καυτηριάζει πρόσωπα και πράγματα τῆς σύγχρονής του κοινωνίας τῶν Ιωαννίνων.

Η δημοτική ποίηση, ή κρητική και ή έπτανησιακή λογοτεχνία χρησιμοποίησαν ως γλωσσικό δργανο τή λαϊκή γλώσσα. Άλλα οι Ελληνες διατήρησαν και τή λόγια παράδοση, τήν δποία συντηρούσε ίδιαίτερα ή Εκκλησία. Οι λόγιοι τοῦ έθνους για πολλά χρόνια έγραφαν μιά γλώσσα πού διατηρούσε τό τυπικό και τό

λεκτικό πλούτο τής άρχαιας. Στά χρόνια τής σκλαβιᾶς δὲ Κλῆρος καὶ οἱ λόγιοι ἔγραφαν κυρίως δημιλίες, ιστορικά ἔργα καὶ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα στή λόγια γλώσσα, πού ἦταν καὶ ἡ ἐπίσημη γραπτή γλώσσα. Στούς κύκλους ἐπίσης τῶν λογίων καλλιεργήθηκε ποίηση μὲν λυρικό ἢ σατιρικό περιεχόμενο σέ γλώσσα ἀρχαῖουσα· ἡ ποίηση αὐτή δνομάστηκε Φαναριωτική, γιατὶ καλλιεργήθηκε κυρίως στὸ Φανάρι καὶ στίς αὐλές τῶν Φαναριωτῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας. Ἀλλά δὲ πιὸ ἀξιόλογος ἀπὸ τοὺς Φαναριώτες δὲ Ἀθανάσιος Χριστόπουλος (1772-1847) ἔγραψε τά γνωστά «Λυρικά» του στήν ἀπλή λαϊκή γλώσσα καὶ δὲ τελευταῖος σημαντικός ἐκπρόσωπος τῆς Φαναριωτικῆς σχολῆς δὲ Ἡλίας Τανταλίδης 1818-1876 χρησιμοποίησε μὲ τέχνη καὶ τίς δύο γλωσσικές μορφές. "Ετσι ἡ νεώτερη Ἐλλάδα εἰχε δύο λογοτεχνίες, τή λόγια καὶ τή λαϊκή.

Στά χρόνια τῆς ἐπαναστάσεως δὲ Ζακυνθινός ποιητής Διονύσιος Σολωμός (1798-1857) ἔδωσε γόντρο στήν ἐπτανησιακή ποίηση γράφοντας τά ποιήματά του στή λαϊκή γλώσσα. Σπουδα γέμενος στήν Ἰταλία μακριά ἀπό τίς ἐπιδράσεις τῆς λόγιας παραδόσεως ἔγραψε ἀρχικά τά ποιήματα σέ ἰταλική γλώσσα πού τράβηξαν τήν προσοχή τῶν συγχρόνων ἵταλῶν ποιητῶν. Τό Μάιο δημώς τοῦ 1823 ἔγραψε στή Ζάκυνθο, δημος τρισκόταν ἀπ' τό 1818, κάτω ἀπ' τόν κρότο τῶν πυροβόλων τόν περίφημο «Υμνο εἰς τήν Ἐλεύθεριαν», δὲ δοποῖς καὶ τόν καθιέρωσε. Οἱ σύντομοι καὶ ὄλο κίνηση στίχοι, οἱ θαυμάσιες εἰκόνες καὶ ἡ λεπτότητα τῶν συναισθημάτων ἔκαναν τόν «Υμνο ἀγαπημένο τραγούδι δὲ τῶν Ἑλλήνων.

Ο Σολωμός ἔγραψε λίγο καὶ δούλευε διαρκῶς τούς στίχους του. Γι' αὐτό τό ποιητικό του ἔργο εἶναι λίγο, ἀποσπάσματα περισσότερο παρά δόλκηρα ἔργα (Λάμπρος, Κρητικός, Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι). Ἀλλά ἡ λεπτή τέχνη του καὶ δὲ ἀπαράμιλλος ρυθμός τῆς φράσεώς του τόν ἔκαναν ὑπόδειγμα στούς νεώτερους.

Πιὸ δρμητική φύση ἦταν δὲ Λευκαδίτης Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824-1879), δημιουργικότερος, μὲ πλούσια φαντασία, ἀλλά χωρίς τή λεπτή καλαισθησία τοῦ Σολωμοῦ. Σπόδιασε νομικά στή Γαλλία, ἀγάπησε τή ρομαντική τῆς ποίηση καὶ ἦταν θαυμαστής τοῦ Οὐγκό. "Οπως οἱ εὐρωπαῖοι ρομαντικοί λάτρεψαν τό Μεσαίωνα καὶ τούς ἱππότες, ἔτσι καὶ δὲ Βαλαωρίτης λάτρεψε τόν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰ. τῆς Ἐλλάδος, τόν ἔλληνικό Μεσαίωνα, δῆν ἔλεγε, τούς ἀρματολούς καὶ κλέφτες, τούς ἀγῶνες τῶν Σουλιωτῶν κτλ. Καὶ ἔψαλε τά ἀνδραγαθήματα καὶ τά παθήματα τῶν θυρυλικῶν ἔκει-

Ο Σολωμός (1798-1857).

Αριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824-1879).

νων ήρώων στά ἀξιόλογα ποιήματά του, πού τούς ἔδωσε τόν ἐκφραστικό τίτλο «Μνημόσυνω» (1875). Πιό ώριμα δημιουργήματα είναι τά ἔργα του: ὁ Ἀθανάσιος Διάκος, ἡ Κυρά Φροσύνη καὶ ὁ Φωτεινός πού ἔμεινε ὑπέλειωτος.

Ἐνδιόν τούς διάσημους καὶ ὁ Βαλαωρίτης χρησιμοποίησαν ως γλωσσικό ὅργανο τῇ λαϊκῇ γλώσσᾳ, ὁ ζακυνθινός ποιητής Ἀνδρέας Κάλβος (1792-1869) ἔγραψε τά μεγαλόπονα λυρικά του ποιήματα σέ γλώσσα βασικά ἀρχαίας. Μέ τις 24 ὀδές του, τό μοναδικό λυρικό ἔργο του, θεωρεῖται ἔνας ἀπ' τούς ἀριστους ὑμνητές τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Γιά πολύν καιρό ὁ Κάλβος ἤταν σχεδόν ἄγνωστος καὶ τήν ἀποκάλυψη τῆς ἀξίας του τήν ὀφείλουμε στὸν Παλαμᾶ. Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπ' τό ἀνάμεικτο καὶ τίς ἀνωμαλίες τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τά ποιήματά του ἔχουν ἔννοιες ὑψηλές, μεγαλειώδεις εἰκόνες καὶ μεταφορές καὶ ρυθμό σοβαρό καὶ μεγαλοπρεπή.

Ἡ ἑπτανησιακή Σχολή ἔχει μεγάλη παράδοση καὶ ἀνάδειξε κι ἄλλους ἀξιόλογους ποιητές, ὅπως τό λυρικό Ἰούλιο Τυπάλδο (1814-1885), τόν ἐπικό Γεράσιμο Μαρκορᾶ (1826-1911) καὶ τόν ἡρωικό Λορέντζο Μαβίλη, πού πέθανε πολεμώντας γιά τήν πατρίδα στό Δρίσκο τῆς Ἡπείρου (1860-1912). Ὁ Μαβίλης ἤταν περίφημος γιά τά σονέτα του καὶ διακρίθηκε γιά τή σοφία καὶ τήν πολιτική του δράση. Ὄνομαστός, τέλος, σατιρικός ποιητής ἤταν ὁ Ἀνδρέας Λασκαράτος (1811-1901).

Τή λόγια φαναριώτικη παράδοση ἀκολούθησαν οἱ ἀδελφοί Σοῦτσοι, πού κατάγονταν ἀπό παλιά φαναριώτικη οἰκογένεια, καὶ ἤταν οἱ γνωστότεροι ποιητές τῆς ἐλευθερωμένης Ἑλλάδας. Ἡρθαν στήν Ἀθήνα νότερα ἀπό σπουδές στό Παρίσι. Ὁ Ἀλέξανδρος (1803-1863) σέ στιγμές ἔξαψεως τοῦ πάθους του ἐναντίον τῶν μελῶν τοῦ Νομοτελεστικοῦ, ὅσο ἀκόμα διαρκοῦσε ἡ ἐπανάσταση, καὶ, ἀργότερα, ἐναντίον τοῦ Καποδιστρία ἥ τοῦ Ὅθωνα ἔδωσε δείγματα σατιρικῆς εὐγλωττίας. Ἀλλά ὁ Περιπλανώμενός του, στόν ὅποιο χωρίς ἐπιτυχία μιμεῖται τό Βύρωνα, χαρακτηρίζεται ἀπό ρομαντικό στόμφο. Πιό λυρικός ἤταν ὁ Παναγιώτης (1806-1868). Ἀλλά τό ἔργο τῶν νεανικῶν του χρόνων, ὁ Ὀδοιπόρος, καὶ τά δράματά του ἔχουν ἄφθονη καὶ φθηνή αἰσθηματολογία καὶ πολύ λιγότερη ποίηση καὶ δράση. Ἐτσι οἱ ἀδελφοί Σοῦτσοι είναι οἱ εισηγητές τοῦ ρομαντισμοῦ στήν Ἑλλάδα, τήν ώρα ὅμως πού αὐτός ἔχει ἀρχίσει νά παρακμάζει στήν Εὐρώπη.

Στή λόγια γλώσσα ἔγραψε ἐπίσης τά πρωτότυπα καὶ τίς μεταφράσεις του ὁ

Αλέξανδρος Ραγκαβής (1809-1892), πού ήταν πολύ μορφωμένος, γλωσσομαθής, πολυμερής και πολυπράγμονας.

‘Απ’ τά πρώτα κιόλας χρόνια τῆς ἀνεξαρτησίας, ἡ λόγια γλώσσα φάνηκε νά επικρατεῖ και στήν ποίηση. Σ’ αὐτό βοήθησε ἡ ἤδρυση τοῦ Πανεπιστημίου και οἱ ποιητικοὶ διαγωνισμοὶ πού ἔβαζαν ώς δρο τά ποιήματα νά γράφονται στή λόγια γλώσσα. ‘Ο καθηγητής τῆς Βοτανικῆς Θεόδωρος Ορφανίδης (1817-1886) ἔγραψε ἐπικά και σατιρικά ποιήματα σέ γλώσσα ἀρχαῖουσα και μέ δακτυλικό ἑξάμετρο και ὁ Δημήτριος Βερναρδάκης (1839-1907) διαμόρφωσε προσωπικό γλωσσικό τύπο στά δονομαστά δράματά του (**Μαρία Δοξαπατρή, Κυψελίδαι, Μερόπη, Φανστα**).

Στὸν πεζό λόγο χρησιμοποιήθηκε πάντα ἡ λόγια γλώσσα. ‘Αλλά δέχτηκε σημαντική μεταβολὴ ἀκόμα πρὶν ἀπ’ τὴν Ἐπανάσταση, γιατί ἡ παλιότερη ἀρχαῖουσα ἐκκλησιαστική γλώσσα δέν ἔχυπητεοῦσε τίς νέες ἀνάγκες πού δημιουργοῦνταν στήν Ἑλλάδα μέ τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου και τήν ἐπικοινωνία μέ τούς ἄλλους λαούς τῆς Εὐρώπης. Οἱ πιό συνετοὶ λόγιοι και ίδιαίτερα ὁ Κοραής, αἰσθάνθηκαν τότε τήν ἀνάγκη νά ἀπλοποιήσουν τή γραφόμενη γλώσσα, γιά νά τήν κάνουν πιό προστιτ στό λαό και ίκανότερη νά ἐκφράζει τά νεώτερα νοήματα· και τό πέτυχαν παρά τήν ἀδιαλλαξία και τήν ἀντίδραση τῶν ἀρχαιϊστῶν. ‘Ετσι γεννήθηκε ἡ **«καθαρεύοντσα»**, δηποσ δονομάστηκε, δηλ. ἡ μορφή πού μέχρι τό 1976 ήταν ἡ ἐπίσημη γλώσσα τῆς πολιτείας. Σ’ αὐτήν τή γλωσσική μορφή γράφηκαν ἔργα δηποσ ἡ πολύτιμη ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τοῦ καθηγητῆ **Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου** (1815 - 1891).

Μετά τή μεταπολίτευση τοῦ 1862 ἔχουμε στήν Ἑλλάδα ἀναβίωση τῆς ρομαντικῆς ποιησεως. Τά χρόνια τοῦτα ἐμφανίστηκε ἡ ἔμμετρη μετάφραση τῶν **«Ποιητικῶν μελετῶν»** τοῦ Λαμαρτίνου ἀπό τόν **“Αγγελο Βλάχο**, ἐνῶ ἡ μετάφραση τῶν **«Αθλίων»**, τοῦ Οὐγκοῦ ἀπό τό **Σκυλίτση** ἔγινε δημοφιλέστερη.

Δυό ποιητές, πού πέθαναν νέοι, είναι οἱ κύριοι ἐκπρόσωποι τῆς νέας αὐτῆς φάσεως τοῦ ρομαντισμοῦ πού φτάνει στή νοσηρότητα: ὁ **Σπυρίδων Βασιλειάδης**, (1845-1874), δ συγγραφέας τῶν **«Ἀττικῶν νυκτῶν»** και τῆς **«Γαλάτειας»** και ὁ **Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος** (1843-1873), γιός τοῦ ιστορικοῦ. ‘Ο δψιμος, τέλος, ρομαντικός **Αχιλλέας Παράσχος** (1838-1895) πού ἔγραψε μέ περισσή αἰσθηματολογία, ἀναμείγνυε τούς γλωσσικούς τύπους και δέ φρόντιζε πολύ γιά τή μορφή.

‘Η Ἑλληνική κοινωνία δέν ήταν ἀκόμη ἀρκετά ἀναπτυγμένη κατά τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΘ’ αι., δ διανοητικός της κόσμος ήταν ρηχός και ἡ συναισθηματική της ζωή ἀκαθόριστη. Γι’ αὐτό ἡ ποίηση και ἡ λογοτεχνία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ήταν ποιηση και λογοτεχνία λέξεων χωρίς είλικρινή και γνήσια συγκίνηση. Τίς τελευταῖς δμως δεκαετίες τοῦ αιώνα ἀντίδρασαν στήν κατάσταση αὐτή και στήν ποίηση ἡ ἀντίδραση στρέφεται ἐναντίον τοῦ νοσηροῦ ρομαντισμοῦ. ‘Ο σημαντικότερος ἀπό τούς λογογράφους τῶν χρόνων αὐτῶν, ὁ **Ἐμμανουήλ Ροΐδης** (1835-1904), δημιούργησε σκάνδαλο μέ τό νεανικό του ἔργο **«Πάπισσα Ιωάννα»** (1860), πού κατά βάθος ήταν καυστική σάτιρα τῆς ρομαντικῆς σχολῆς. ‘Αργότερα σατίρισε τήν κενότητα και τήν ἀσυναρτησία τῆς ποιησεως μέ τίς μελέτες του **«Περί συγχρόνοι**

Κωστής Παλαμᾶς 1859-1943.

ζήτημα της λαϊκής γλώσσας. Τό 1888 έγραψε τό περίφημο «Ταξίδι», μέ τό όποιο μαχητικά διακήρυξε τίς άπόψεις του ύπερ της δημοτικής και άργότερα δημοσίευσε μιά σειρά άπό έργα γραμμένα στήν άπλη δημοτική, στήν δημοτική, στήν νεοελληνικής στή Σορβόννη έθεσε στή συνειδήση τού "Εθνους μέ σαφῆ καὶ ἔντονο τρόπο τό

"Η παράταξη τῶν δημοτικιστῶν ἐνισχύθηκε σημαντικά μέ τήν παρουσία στό λογοτεχνικό στίβο τοῦ **Κωστή Παλαμᾶ** (1859-1943), πού γρήγορα ἐπιβλήθηκε ώς δημοτικότερος ποιητής τής νεώτερης Ἑλλάδος. Στό έργο του ἀναχωνεύονται καὶ συμφιλιώνονται οἱ πιό διαφορετικές φιλοσοφικές δοξασίες. Ήταν γνήσιος λυρικός ποιητής ἀλλά καὶ προφητικός γιά τό ἔθνος του, παραγωγικότατος καὶ ἔξαιρετικά δημιουργικός.

Γιά τή νεοελληνική ποίηση ἀνοιξαν ἐντελῶς νέοι ὄριζοντες μέ τά μεγαλύτερα σέ ἔκταση καὶ συγχρόνως πιό βαθυστόχαστα καὶ ώριμότερα έργα τοῦ Παλαμᾶ, «τό Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου», «Τή Φλογέρα τοῦ βασιλιά». Γιά πέντε τουλάχιστο δεκαετίες δ Παλαμᾶς στάθηκε ἡ κεντρική μορφή τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Στό μεταξύ δ ρομαντισμός είλε παραγκωνιστεῖ καὶ οἱ ποιητές φρόντιζαν περισσότερο γιά τή μορφή. Ό ηπειρώτης **Κώστας Κρυστάλλης**, πού πέθανε σέ ήλικια 26 μόλις χρόνων, (1868-1894) μιμήθηκε στή γλώσσα καὶ τήν ἀπλότητα τής τέχνης τά δημοτικά τραγούδια. Δύο γόνιμοι ποιητές δ **Γεώργιος Βιζηνών** (1849 - 1896) καὶ δ **Γεώργιος Δροσίνης** (1859-1951), συμπατριώτης καὶ συνοδοιπόρος τοῦ

έλληνικής ποιήσεως. Ένδι έγραφε τά έργα του σέ ἀπταιστη καθαρεύουσα, θεωρητικά ἡταν ἔνας ἀπ' τούς θερμότερους ύποστηρικτές τής δημοτικής καὶ τίς ἀπόψεις του γιά τό γλωσσικό τίς ἀνέπτυξε στό περίφημο έργο του «Τά Ειδωλω». Ό **Βλάσιος Γαβριηλίδης** (1852-1920), συγγενής στήν ιδεολογία μέ τό Ροΐδη, ἐκδότης τής ἐφημερίδας «Ἀκρόπολις» ἐξύψωσε τή δημοσιογραφία μέ τήν προσπάθειά του νά στρέψει τό ένδιαφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρός τόν πολιτισμό τής Εὐρώπης.

Στά τέλη τοῦ αἰώνα δξύνθηκε ἡ διαμάχη γιά τή γλώσσα, γιατί ἔγινε προσπάθεια νά χρησιμοποιηθεῖ ἡ δημοτική καὶ στόν πεζό λόγο. Ό χιώτης **Ιωάννης Ψυχάρης** (1854-1929), γεννημένος στήν Οδησσό καὶ μεγαλωμένος στό Παρίσι, ὅπου καὶ πέθανε, καθηγητής τής νεοελληνικής στή Σορβόννη έθεσε στή συνειδήση τοῦ "Εθνους μέ σαφῆ καὶ ἔντονο τρόπο τό

"Η παράταξη τῶν δημοτικιστῶν ἐνισχύθηκε σημαντικά μέ τήν παρουσία στό λογοτεχνικό στίβο τοῦ **Κώστη Παλαμᾶ** (1859-1943), πού γρήγορα ἐπιβλήθηκε ώς δημοτικότερος ποιητής τής νεώτερης Ἑλλάδος. Στό έργο του ἀναχωνεύονται καὶ συμφιλιώνονται οἱ πιό διαφορετικές φιλοσοφικές δοξασίες. Ήταν γνήσιος λυρικός ποιητής ἀλλά καὶ προφητικός γιά τό ἔθνος του, παραγωγικότατος καὶ ἔξαιρετικά δημιουργικός.

Γιά τή νεοελληνική ποίηση ἀνοιξαν ἐντελῶς νέοι ὄριζοντες μέ τά μεγαλύτερα σέ ἔκταση καὶ συγχρόνως πιό βαθυστόχαστα καὶ ώριμότερα έργα τοῦ Παλαμᾶ, «τό Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου», «Τή Φλογέρα τοῦ βασιλιά». Γιά πέντε τουλάχιστο δεκαετίες δ Παλαμᾶς στάθηκε ἡ κεντρική μορφή τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Στό μεταξύ δ ρομαντισμός είλε παραγκωνιστεῖ καὶ οἱ ποιητές φρόντιζαν περισσότερο γιά τή μορφή. Ό ηπειρώτης **Κώστας Κρυστάλλης**, πού πέθανε σέ ήλικια 26 μόλις χρόνων, (1868-1894) μιμήθηκε στή γλώσσα καὶ τήν ἀπλότητα τής τέχνης τά δημοτικά τραγούδια. Δύο γόνιμοι ποιητές δ **Γεώργιος Βιζηνών** (1849 - 1896) καὶ δ **Γεώργιος Δροσίνης** (1859-1951), συμπατριώτης καὶ συνοδοιπόρος τοῦ

Κωστή Παλαμᾶ, ἐργάστηκαν ἀποδοτικότατα γιά τή διαμόρφωση τοῦ ἑλληνικοῦ στίχου καὶ τῆς ποιητικῆς γλώσσας. Ὁ Γ. Βιζυηνός διακρίθηκε καὶ ὡς πεζογράφος καὶ καλλιέργησε μὲν μεγάλη ἐπιτυχία τὸ ψυχολογικό διήγημα.

Ἄπο τὴν ἄποψη τῆς τελειότητας τοῦ στίχου καὶ τῆς γλώσσας ὑποδειγματική στάθηκε ἡ παραγωγή τοῦ **Ιωάννη Γρυπάρη**, (1870-1942) πού ἦταν προικισμένος φιλόλογος. Ἔγραψε περίφημα σονέτα πού τά χαρακτηρίζει ἡ συντομία καὶ ἡ αὐστηρότητα τῆς μορφῆς, δπως τά θέλει ἡ σοχολή τῶν γάλλων Παρνασσικῶν. Ὑπῆρξε ἀκόμη καὶ ἔξαιρετος μεταφραστής τῶν ἀρχαίων Ἐλλήνων Κλασικῶν. Ἄλλα καὶ πολλοί ἄλλοι ενδιαίσθητοι λυρικοί ποιητές, δπως ὁ **Χατζόπουλος**, ὁ **Πορφύρας**, ὁ **Μαλακάσης**, ἔδειξαν πόσο εύσυγκίνητη είναι ἡ ἑλληνική φυλή.

Κατά τίς τελευταῖς δεκαετίες τοῦ ΙΘ' αἱ. ἀναπτύχθηκε καὶ τό ἑλληνικό διήγημα. Κυριότεροι ἐκπρόσωποι του είναι ὁ σκιαθίτης **Ἀλέξ.** **Παπαδιαμάντης** (1851 - 1911) καὶ ὁ **Ἀνδρέας Καρκαβίτσας** (1860-1922). Ὁ πρῶτος ἦταν ἀνθρωπὸς θρησκευόμενος, φίλος τῆς ἀπλῆς, ἀπέριττης ζωῆς, χωρίς διάθεση ματαιοδοξίας. Ἀφησε πλούσιο ἔργο, πού ὡς κυριότερα γνωρίσματά του ἔχει τὴν ἀγάπη τῆς θρησκείας, τῆς φύσεως, τῶν ταπεινῶν ἀνθρώπων καὶ τό δυνατό λυρισμό. Ἡταν ἔξαιρετος ἥθιογράφος· ἔγραψε σέ καθαρεύουσα, ἀνάμικτη δμως μέ ἐκκλησιαστικές καὶ λαϊκές ιδιωματικές ἐκφράσεις. Ὁ δεύτερος, πού ἦταν γιατρός, καθώς ἐργάστηκε ἀρχικά σέ ἐμπορικά πλοῖα κι ἔπειτα στήν ὑγειονομική ὑπηρεσία τοῦ στρατοῦ, στάθηκε μοναδικός στήν ἀπεικόνιση τῆς ζωῆς τῶν Ἐλλήνων ναυτικῶν καὶ παρουσίασε μέ ἀκρίβεια καὶ εἰλικρίνεια τά ἥθη τῶν ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου. Αὐτός, ἀντίθετα ἀπ' τὸν Παπαδιαμάντη, ἦταν φανατικός ὀπαδός τοῦ Ψυχάρη καλλιέργησε μὲν μεγάλη ἐπιτυχία τή δημοτική καὶ τήν πλούτισε.

Μέ ἰδιαίτερη ἀγάπη καλλιεργήθηκε κι ἔγινε λογοτεχνικό εἶδος τό χρονογράφημα, στό δποιο διακρίθηκαν ἀπ' τοὺς παλιότερους ὁ **Ιωάνν. Κονδυλάκης**, ὁ **Παῦλος Νιρβάνας**, ὁ **Ζαχαρίας Παπαντωνίου** καὶ ὁ **Σπύρος Μελᾶς**. Ἀπ' αὐτοὺς δ πρῶτος ὑπῆρξε ἔξαιρετικός διηγηματογράφος (ὁ **Πατούχας**, "Οταν ἡμουν δάσκαλος κ.ἄ.) ἐνῶ δ τελευταῖος ἔγραψε καὶ δράματα πού προκάλεσαν μεγάλη ἐντύπωση. ("Ο γιός τοῦ ἥσκιου, Τό χαλασμένο σπίτι, Τό ἄσπρο καὶ τό μαύρο). Ὡς δραματικός συγγραφέας διακρίθηκε καὶ ὁ **Γρηγ. Ξενόπουλος** (Φωτεινή Σάντρη, Στέλλα Βιολάντη κ.ἄ.) Ὁ ἕδιος καλλιέργησε μέ ἐπιτυχία καὶ τό ἀστικό μυθιστόρημα.

Τελικά σ' δλα τά εἶδη τῆς λογοτεχνίας κυριάρχησε ἐντελῶς ἡ δημοτική.

Ἀλ. Παπαδιαμάντης 1851-1911.

Oι Τέχνες

Στίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰ. ἐπικράτησε δοριαντισμός στήν Τέχνη, δπώς καὶ στή λογοτεχνία. Στήν ἀρχιτεκτονική δοριαντισμός δέ δημιουργεῖ πρωτότυπα ἔργα, ἀλλά γεννάει τήν ἀγάπη γιά τά μεσαιωνικά μνημεῖα. Στή ζωγραφική δμως καὶ τή γλυπτική είναι γονιμότερη ἡ ἐπίδρασή του. Ὁ ἀρχηγός τῆς ρομαντικῆς σχολῆς στήν τέχνη είναι ὁ ζωγράφος Εὐγένιος Ντελακρούα (Eugène Delacroix, 1798-1863), ὁ φίλος τοῦ Βίκτορα Ούγκο, ὁ δόποιος είλε μελετήσει τούς μεγάλους ζωγράφους τοῦ βορρᾶ, τό Ρούμπενς καὶ τό Ρέμπραντ, καὶ θήθελε νά παραστήσει πιστά τή φύση, τό ωραιό καὶ τό ἄσχημο (ἔργα: ή βάρκα τοῦ Δάντη, Οι σφαγές τῆς Χιού κτλ.).

"Ομοια στή Γερμανία ή τέχνη ἔγινε ρομαντική, ἀφοῦ πέρασε τήν κλασική της περίοδο. Κέντρο ἐδῶ ήταν τό Μόναχο. Οι γερμανοί ζωγράφοι ζήτησαν νά ξαναγυρίσουν στήν ἀρχαία γερμανική τέχνη καὶ συγκέντρωσαν μιά πλούσια συλλογή ἔργων τῆς πρώιμης ἀναγεννήσεως, τῶν "Primitifs" δπως λένε, πού ἀποτέλεσαν πολύτιμο πυρήνα τῆς Ἀρχαίας Πινακοθήκης τοῦ Μονάχου. Ὁ βασιλιάς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος προγραμμάτιζε μεγάλες ἔργασίες, ἀλλά οι καλλιτέχνες-συνεργάτες τοῦ ζωγράφου Κορνέλιους (Cornelius, 1783-1867) καὶ τοῦ μαθητῆ του Κάουλμπαχ (Caulbach) δέν είλαν τήν ἐκτελεστική δύναμη πού ἀπαιτοῦν τά μεγάλα σχέδια.

Τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΘ' αἰ. ήταν πλούσια καὶ πολυμερέστατη η ἐκδήλωση τῆς τέχνης. Οι νέοι ζητοῦσαν διαρκῶς νά ἀναπτύξουν τήν πρωτοτυπία τους καὶ νά δημιουργήσουν ἔργο προσωπικό, ἀπαλλαγμένοι ἀπό ἐπιδράσεις παλιότερων καλλιτεχνῶν. Ἡ καλλιτεχνική ζωή τώρα ήταν ζωηρότερη, ἀσύγκριτα μεγαλύτερο κοινό ἐνδιαφερόταν γιά τήν Τέχνη. Ἡ μεγαλύτερη κίνηση παρουσιαζόταν στή ζωγραφική καὶ σ' αὐτήν ἐπιχειροῦνταν οἱ πιό τολμηρές καὶ περιέργες προσπάθειες. Τά ἔργα τῶν ζωγράφων γίνονται γνωστά μέ τίς Ἐκθέσεις (Salons) καὶ κριτές είναι οἱ

ἀκαδημαϊκοί δάσκαλοι ἡ καλλιτέχνες φημισμένοι. Ἄλλα αὐτό προκαλοῦσε ἔντονα παράπονα τῶν νέων, πού δέν είλαν ἀκόμα καθιερωθεῖ, καὶ ἀπό τό 1863 κιόλας ὁ Ναπολέων ὁ Γ' ἱκανοποιεῖ τούς διυπερεστημένους δημιουργώντας τήν Εκθεση τῶν ἀπορριφθέντων (Salon des Refusés). Στή Γερμανία οἱ νέοι ἀποχωρίζονται καὶ ἐκθέτουν τά ἔργα τους ιδιαίτερως.

Ἄλλα ιδιαίτερα πολύμορφη είναι ἡ ζωγραφική τῆς τελευταίας περιόδου, πού κοντά στήν

Κλωντ Μονέ: ή γέφυρα τοῦ Αονοίου.

κλασική σχολή γεννήθηκαν ή Ρεαλιστική, ή 'Εμπρεσιονιστική, ή 'Ιδεαλιστική και ή Συμβολική. Πρωτοπόροι στήν κίνηση ήταν πάλι οι Γάλλοι.

'Ιδιαίτερα δημιουργική είναι η Ρεαλιστική ζωγραφική, πού είκονίζει τήν σύγχρονή ζωή, τίς ίδεες, τά ήθη και τήν άμφιεση τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς τοῦ ζωγράφου. Οι δύο μεγάλοι δάσκαλοι τῆς ρεαλιστικής ζωγραφικῆς είναι ο **Κουρμπέ** (Courbet, 1819-1877), ἔργα: Οι λιθοθραύστες, Κηδεία κτλ.) και ο **Μιλλέ**, (Millet, 1814-1875, ἔργα: Οι Σταχομαζωχτρες, ο ἐσπερινός κτλ.).

Ο 'Έμπρεσιονισμός (ἀπό τό *impression* = ἐντύπωση) σημειώνει σημαντικό νεωτερισμό στήν Τέχνη.

Οι ἐμπρεσιονιστές ζητοῦν νά παραστήσουν τά πράγματα ὅπως αὐτά ἐμφανίζονται στά μάτια τοῦ καλλιτέχνη σέ δρισμένη στιγμή κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς ἀτμόσφαιρας καί τοῦ φωτός. Τονίζουν ὑπερβολικά δρισμένα χαρακτηριστικά, ίδιως τήν φυσική ζωηρότητα τοῦ φωτός καί τῶν χρωμάτων. Πολλές ἀπ' τίς εικόνες αὐτές δημιουργοῦν ἐντονή καί παράδοξη ἐντύπωση, ίδιαίτερα ὅταν τή βλέπουμε ἀπό ἀπόσταση. Σήμερα μέ τόν δρο ἐμπρεσιονισμό ἐννοοῦμε τήν τεχνοτροπία πού τονίζει μέ ίδιαίτερη ζωηρότητα δρισμένα σημεῖα τῆς πραγματικότητας κι ἀφήνει νά ἐννοηθοῦν περισσότερα ἀπό ὅσα παριστάνει. Μέ τήν ἐννοία αὐτή μιλοῦμε γιά ἐμπρεσιονισμό ὃχι μόνο στή ζωγραφική καί τή γλυπτική ἀλλά και στή λογοτεχνία.

Οι ἐμπρεσιονιστές, πού γιά πρώτη φορά ἐμφανίστηκαν στή Γαλλία στό τέλος τῆς δεύτερης αὐτοκρατορίας, ἀποδοκιμάστηκαν ἀπό τό κοινό καί μέχρι σήμερα ἀποτελοῦν μικρή διάδα μένουν πιστοί στίς ἀρχές τους κι ἔχουν φανατικούς θαυμαστές. 'Ο ἀναγνωρισμένος ἀρχηγός τους είναι ο μεγάλος **Μανέ** (Manet, 1832 - 1883) ἀκούραστος κι ἐνθουσιώδης τεχνίτης (ἔργα: 'Ολυμπία, ο Καλός Μπόκ, τό Πρόγευμα, ο Πίθηκος κτλ.) και ὕστερα ἀπ' αὐτούς ο **Κλώντ Μονέ** (Claude Monet, 1840-1926), πού σημείωσε μεγάλη ἐπιτυχία ἐφαρμόζοντας τήν ἀρχή τῆς νέας σχολῆς στήν τοπιογραφία (ἔργα: 'Αγροί τήν ἄνοιξη).

Μεγάλη ἐπίσης ποικιλία καί παραγωγή παρουσίασαν οι γερμανοί ζωγράφοι κατά τίς τελευταῖς δεκαετίες. Οι πιό ἀξιόλογοι ἀπ' αὐτούς ήταν ο **Λένμπαχ** (Lenbach), ἐπιδέξιος προσωπογράφος, πού ἔκανε τίς προσωπογραφίες πολλῶν συγχρόνων του (ἀξιολογότερη είναι η προσωπογραφία τοῦ Βίσμαρκ) καί ο **Μέντσελ** (Menzel), πού διακρίθηκε ὡς ζωγράφος ιστορικῶν σκηνῶν (ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου). 'Ο ἐλβετός ζωγράφος καί γλύπτης **"Αρνολντ Μπέκλιν** (Boecklin, 1827-1901), πού διακρινόταν γιά τήν πρωτότυπη καί δυνατή συχνά ἔμπνευση, ἀντέταξε στό ρεαλισμό ἔνα είδος συμβολισμοῦ. 'Εργάστηκε στή Γερμανία καί κατόρθωσε νά ζωογονεῖ τήν πραγματικότητα μέ τήν πλούσια φαντασία του καί περιέβαλε πρόσωπα καί πράγματα μέ ἔνα μυστήριο (ἔργα: τό φημισμένο **Νησί τῶν νεκρῶν Vita Sommum Breve**, "Ανοιξη, Σιγή στό δάσος).

Γιά τή γλυπτική τά χρόνια μετά τό 1850 είναι περίοδος μεγάλης ἀκμῆς. Κυρίως ή Γαλλία καί μερικῶς ή Γερμανία είδαν αὐτά τά χρόνια ὀρκετούς ἀξιόλογους καλλιτέχνες. 'Επικρατοῦν δύο τάσεις, ή 'Αρχαιούσα ἀκαδημαϊκή, πού ἀπομιμεῖται τά ἔργα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς καί τῆς Φλωρεντινῆς πλαστικῆς καί η **Νεωτεριστική**.

Μπέκλιν: Τοπίο τῶν Ἀπεννίνων (Πινακοθήκη Βρέμης).

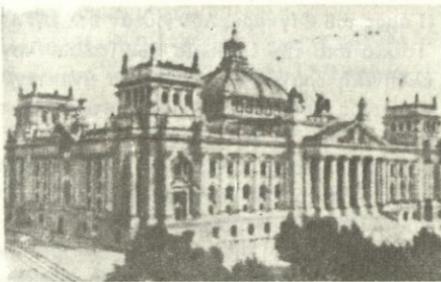
πού θέλει νά δώσει πλαστική μορφή στίς νέες τάσεις. Τήν πειθαρχημένη ἀκαδημαϊκή τάση ἀντιπροσωπεύει ὁ Σαπού (Chapu 1833-1891), πού τά ἔργα του ἔχουν κλασική ὅμαλότητα, ἀλλά δέν ἔχουν θέρμη καὶ κίνηση (ἔργα: Ἐπιτύμβιο μνημεῖο Νεότης, "Αγαλμα δούκισσας τῆς Ὁρλεάν"). Ἀλλά οἱ κυριότεροι ἀντιπρόσωποι τῆς νεώτερης γαλλικῆς πλαστικῆς εἰναι δύο ἀξιόλογοι δάσκαλοι, ὁ Καρπώ (Carpeaux, 1828-1875) καὶ ὁ Ροντέν (Rodin, 1840-1917). Ὁ πρῶτος εἶναι εῦκολος, παραγωγικός καὶ δεξιοτέχνης (ἔργα: Σύμπλεγμα χοροῦ στήν πρόσωψη τοῦ Νέου Μελοδράματος τοῦ Παρισιοῦ, Κρήνη τοῦ Ἀστεροσκοπείου, "Ἀμυνα τῆς Βαλανστέν") καὶ ὁ δεύτερος πρωτότυπος καὶ δυνατός μὲραιστικές τάσεις (ἔργα: Ὁ διανοούμενος, ἡ Ἀνάσταση). Πολλοί νεώτεροι συνεχίζουν τό ἔργο τῶν δασκάλων.

"Η οἰκοδομική παρουσίασε μεγάλη ἀνάπτυξη τό δεύτερο μισό τοῦ αἰώνα καὶ ἀκολούθησε νέο δρόμο μέ τήν πίεση δύο αἰτιῶν. Ἡ πρώτη ἦταν αἰτία αἰσθητική, συνέπεια τῆς γενικῆς ρεαλιστικῆς τάσεως, καὶ ἡ δεύτερη τεχνική, γιατί τώρα χρησιμοποιοῦν νέο ὄντικό, τό σίδερο, καὶ κατορθώνουν ἔτσι νά χτίζουν μέ πολλή εὐκολία πολὺ μεγάλες καὶ στέρεες οἰκοδομές. Ἔτσι διαμορφώθηκε ἔνας νέος οἰκοδομικός τρόπος πού μποροῦμε νά τόν δονομάσουμε λογικό, γιατί οἱ ἀρχιτέκτονες ζητοῦν νά ύποτάξουν τό ρυθμό στή σκοπιμότητα καὶ τήν ἄνεση. Ἐπίσης χαρακτηριστικό τῆς σύγχρονης ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι ἡ στενή σύνδεσή της μέ τή γλυπτική.

"Ἔτσι τίς τελευταῖες δεκαετίες ἔγιναν κολοσσιαῖα δημόσια ἔργα, σχολεῖα, θέατρα, σιδηροδρομικοί σταθμοί, γέφυρες, ἐργοστάσια, ἐμπορικά καταστήματα κτλ. ἴδιως στήν Ἀμερική καὶ τή Γερμανία, ἡ ὁποία χτίστηκε «νέα ἐκ βάθρων» μετά τόν πόλεμο τοῦ 1870. Μνημειακά νεώτερα ἔργα εἰναι δύο ἡ τρεῖς σιδηροδρομικοί σταθμοί στό Παρίσι (Σταθμός τοῦ Σαιν Λαζάρ, τοῦ Και ντ' Ὁρσαί, τῆς Λυόν) ἀξιόλογα

Ροντέν: 'Ο διανοούμενος (Μουσεῖο Ροντέν).

Τό Μέγαρο τοῦ Ράιχσταγ τοῦ Βερολίνου.

Σιδηροδρομικός σταθμός της Λειψίας 1907-1913.

επίσης είναι τά μέγαρα πού χτίστηκαν γιά τίς έκθέσεις τοῦ 1870 (Τροκαντερό) καί τοῦ 1900. Μέ τήν εὐκαιρία τῆς έκθέσεως τοῦ 1889 κατασκευάσθηκε μέ σίδερο ὁ Πύργος τοῦ "Αιφελ", 300 μέτρα ψηλός. Ἀξιόλογα ἀρχιτεκτονικά ἔργα τῆς Γερμανίας, είναι τό Μέγαρο τοῦ Ράιχσταγ (1884), ὁ Καθεδρικός ναός τοῦ Βερολίνου (Dom, 1905) καί ὁ ἀξιοθαύμαστος γιά τή στερεότητα καί τήν πρακτικότητά του Σταθμός τῆς Λιψίας.

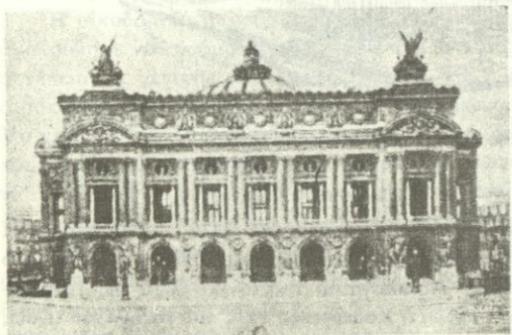
'Η μουσική

Σημαντικό γεγονός στήν ιστορία τῆς Τέχνης είναι ή ανάπτυξη τῆς γερμανικῆς μουσικῆς. Ἡ εύρωπαική μουσική ώς τὸν ΙΘ' αἰ. ἐξελίχθηκε δύμαλά. Τὸν ΙΖ' αἰ. γεννήθηκε τὸ Ὀρατόριο καὶ τὸ Μελόδραμα καὶ τὸν ΙΗ' αἰ. ἡ Συμφωνία. Τὸν αἱώνα αὐτὸ ἔζησαν οἱ δάσκαλοι τῆς γερμανικῆς κλασικῆς μουσικῆς, ὁ Μπάχ (Bach, 1685-1750) πού τελειοποίησε τὴν προτεσταντική ἑκκλησιαστική μουσική καὶ ἔγραψε περίφημα ἄσματα καὶ λειτουργίες, ὁ Χέντελ (Händel, 1685-1759) πού συνέθεσε δρατόρια κυρίως, ὁ Χάνντν (Haydn 1732-1809), συνθέτης δύνομαστῶν συμφωνιῶν καὶ ὁ Μόζαρτ (Mozart, 1759-1791), πού ἔγραψε συμφωνίες καὶ μελοδράματα (Γάμος τοῦ Φίγκαρο, Δόν Ζουάν κτλ.). Τὸ μελόδραμα, δπως εἶδαμε, γεννήθηκε στήν Ἰταλίᾳ ἀπό τὴν ἐπιθυμία τῶν ἵταλῶν λογίων νά ἔαναφέρουν στῇ ζωῇ τὴν ἀρχαία ἐλληνική τραγῳδία. Ἀργότερα ἀναπτύχθηκε στῇ Γαλλίᾳ καὶ πῆρε νέα μορφὴ ὁ γερμανός Γκλούκ (1714-1787) στὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰ. ἔδωσε νέα ὀθηση στὸ μελόδραμα (Ὀρφέας καὶ Εὐρυδίκη, Ἰφιγένεια στήν Αὐλίδα). Ἡ μουσική φαινόταν ὅτι είχε φτάσει στή τελεότητα. Ἀλλά ὁ Μπετόβεν (Beethoven, 1770-1827) ἀνοίξει νέες πηγές ἐμπνεύσεως στήν προσπάθειά του νά ἐρμηνεύσει μέ τούς ἥχους τά διανοήματά του. "Ἐφερε, δπως λέν, τὴν κίνηση τῶν ἰδεῶν στή μουσική, πού τώρα ἀρχισε νά ἐμπνέεται ὅχι μόνο ἀπό τὴν ποίηση ἀλλά καὶ ἀπό τὴ φιλοσοφία. Ὁ Μπετόβεν γεννήθηκε στή Βόνη, ἀλλα ἔμενε κι ἐργάστηκε στή Βιέννη. Τά ἀξιολογότερα ἔργα του δηλ. τίς περίφημες συμφωνίες, τίς Σονάτες καὶ τὸ ὑπέροχο μελόδραμα Φιντέλιο, τά ἔγραψε ἀπό τὸ 1813 καὶ ώς τὸ θάνατό του. Δύο θαυμάσιοι καλλιτέχνες τόσο διαφορετικοί στήν ἐμπνευσή τους ὁ Βέμπερ (Weber, 1786-1826) καὶ ὁ Σούμπερτ (Schubert, 1797-1828 κύριο ἔργο του «Ωδές») ἀκολούθησαν τά ἔχην του καὶ γενικότερα ἀπ' αὐτὸν προῆλθαν οἱ καλύτεροι ἀπ' τοὺς μουσικούς τοῦ ΙΘ' αἰ.

Μετά τό 1830 δοξάστηκε νέα γενιά μουσικῶν, ὁ Μέντελσον (Mendelsohn, 1809-1847), ἔβραιογερμανός πού ἔχει συνθέσει κυρίως Εἰσαγωγές (Ouvertures), καὶ

ὁ Σούμαν (Schumann, 1810-1856), πού ώς τά 27 του χρόνια - δπότε κι ἀρρώστησε - ἔγραψε πάρα πολλά ἔργα.

Γιά πολύν καιρό οἱ γερμανοί μουσικοί ἔμειναν ἀγνωστοι στὸ ἔξτερικό καὶ δέν τούς καταλάβαιναν. "Οταν τό 1830 ἐπιχείρησαν στό Παρίσι νά παιξουν συμφωνίες τοῦ Μπετόβεν, τό κοινό δέν μπόρεσε νά τίς καταλάβει. Παρά πολύ μεγάλῃ δημοτικότητα είχαν στήν Εὐρώπη τό πρᾶτο μισό τοῦ ΙΘ' αἰ. οἱ ἵταλοι μουσικοί πού

Η ὁπέρα τοῦ Παρισιοῦ

έγραφαν κυρίως μελοδράματα. 'Ο πιό διάσημος άπ' τούς Ιταλούς μουσικούς τής περιόδου αυτής ήταν ο **Ροσσίνι** (Rossini, 1792-1868), πού πέρασε τό μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στή Γαλλία και έγραψε πολλά μελοδράματα πάνω σε γαλλικά κείμενα (Libretto) 'Ο Κουρέας της Σεβίλλης και ο **Γουλιέλμος Τέλλος** είναι τά πιό δονομαστά άπ' τά έργα του. 'Υστερα άπ' αυτόν ή μεγαλύτερη μουσική δόξα της 'Ιταλίας είναι ο **Βέρντι** (Verdi 1813-1901), πού ένθουσιασε τόν ΙΘ' αιώνα μέ τα μελοδράματά του, άπ' τά δύοια ο **Ριγολέτος**, ο **Τροβατόρε** και ή **Τραβιάτα** είναι τά διασημότερα. 'Αργότερα έπηρεάστηκε άπό τή γερμανική μουσική και προϊόντα τής νέας αυτής φάσεως είναι η **'Αΐντα**, ο **'Οθέλλος** και ο **Φάλσταφ**. Οι νεώτεροι ιταλοί μουσικοί (**Λεονκαβάλλο** κ.ά.) είναι μαθητές κυρίως τοῦ Βέρντι.

Τήν ίδια περίοδο έζησαν και στή Γαλλία άξιόλογοι συνθέτες, δπως ο **Χαλεβύ** (Halevy) και ο **Μπερλιόζ** (Berlioz). Στό δεύτερο μισό τοῦ αιώνα άνηκουν ο **Γκουνώ** (Gounod, 1818-1893), ο συνθέτης τοῦ Φάουστ και ο **Μπιζέ** (Bizet, 1838-1875), συνθέτης τής περίφημης Κάρμεν.

'Άλλα σημαντικότερος άπ' τούς μουσουργούς τοῦ β' μισοῦ τοῦ ΙΘ' αι. είναι ο γερμανός **Ριχάρδος Βάγκνερ** (Richard Wagner, 1813-1883), ο δύοιος είχε πάρα πολύ πλατιά άντιληψη γιά τήν τέχνη κι έφερε άληθινή έπανάσταση στή μουσική. 'Η κυριαρχη ίδέα τοῦ Βάγκνερ είναι νά συγχωνέψει σε μιά μεγαλειώδη ένωση ποίηση και μουσική και νά δώσει στό μουσικό δράμα τή θέση και τή σημασία πού είχε στήν άρχαιότητα ή τραγωδία, πού ήταν κι αυτή συνδυασμός ποιήσεως και μουσικῆς.

Τίς ύποθέσεις τῶν έργων του τίς πήρε άπ' τήν παλιά γερμανική μυθολογία και έρμηνευσε μουσικά τούς μεσαιωνικούς μύθους τῶν Νιμπελούνγκεν. Πρίν άπ' τό 1850 είχε συνθέσει μερικά άπό τά καλύτερα έργα του. (**Ο Ιπτάμενος Όλλανδός, Τανχόνερ, ή Λοένγκριν**). 'Άλλα τό κοινό δέν κατάλαβε τήν άλλαγή πού είχε συντελεσθεῖ και ο Βάγκνερ γιά πολύν καιρό δοκίμασε άπογοήτευση και πικρίες. 'Αργότερα, μέ ώριμότερη πιά άντιληψη γιά τήν Τέχνη, έγραψε τό μελόδραμα **Τριστάνος και Ίζόλδη**» και τούς **«Αρχιτραγουδιστές τής Νυρεμβέργης»** καθώς και τά δύο δράματα τής μεγάλης τετραλογίας του **«Τό δαχτυλίδι τῶν Νιμπελούνγκεν»** (Der Ring der Nibelungen).

'Άλλα άκομα και τό 1861, όταν θέλησε νά παίξει τά έργα του θέλησε νά παίξει τά έργα του στό Παρίσι, δέχτηκε τά σφυρίγματα τοῦ κοινού. 'Από τήν άπογοήτευση και τίς οίκονομικές δυσκολίες τόν έσωσε ο βασιλιάς τής Βαυαρίας Λουδοβίκος Β', πού τοῦ έδωσε τά μέσα γιά τήν πραγματοποίηση τῶν σχεδίων του. Τότε έγραψε τά δύο τελευταῖα δράματα τής τετραλογίας του και τέλος έχτισε στό Μπαϊρόιτ (Bayreuth) τής Βαυαρίας τό περίφημο Θέατρο, πού υστερα άπό λίγο έγινε γιά τούς θαυμαστές του τόπος προσκυνήματος. Τό έργο τοῦ Βάγκνερ υστερα άπό μακρές συζητήσεις έπιβλήθηκε και σήμερα θεωρείται ως ένα άπό τά σημαντικότερα γεγονότα στήν τέχνη.

Οι φυσικές έπιστημες

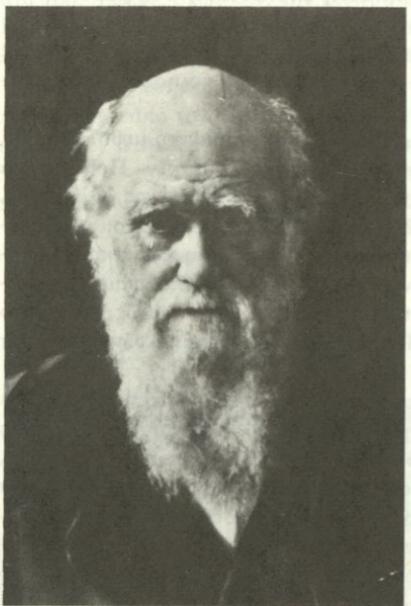
‘Ο ΙΘ’ αιώνας είναι κατά κύριο λόγο αιώνας της φυσικής έπιστημης. Μέ την άναπτυξή των γνώσεων του άνθρωπου γιά τη φύση και μέ την πρακτική έφαρμογή των πορισμάτων της φυσικής έπιστημης πραγματοποιήθηκε τεράστια πρόοδος στην βιομηχανία, τελειοποιήθηκαν τά μέσα συγκοινωνίας, δημιουργήθηκαν οι νεώτερες μεγαλουπόλεις και γενικά άναπτυχθήκε η ζωή των άνθρωπων.

Από τό 1830 άναπτυχθήκε ίδιατερα η **Βιολογία**. Μελετήθηκε διά πάντας των μικροσκοπικών ζώων από τή μιά και από τήν άλλη προόδεψε η **Ανατομία** και η **Φυσιολογία**, η τελευταία κυρίως μέ τό γάλλο **Παστέρ** (Pasteur, 1822-1895).

Σημαντικότατη ήταν η έπιδραση της **Έξελικτικής Θεωρίας**, μέ τήν όποια διάγγλος φυσιοδίφης **Κάρολος Ντάρβιν** (Darwin, 1809-1882). Θέλησε νά ξένηγησει τήν προέλευση των ζωικών γενών. Δίδαξε διά Ντάρβιν πώς τά σημερινά ζωικά γένη σχηματίστηκαν μέ άργη έξελιξη (Evolution), η όποια σιγά σιγά μεταμόρφωσε τά άρχασα γένη. Δηλαδή τά ζῶα, έξαιτίας διαφόρων έξωτερικών έπιδράσεων, παθαίνουν άλλοιώσεις πού μεταδίδονται και μονιμοποιούνται μέ τήν **κληρονομία**. Ή κυριότερη

έξωτερική άφορμή γιά τήν άλλοιωση είναι η προσαρμογή στό περιβάλλον, δηλ. διατηρούνται στή ζωή δοι άργανισμοί έχουν τήν ίκανότητα νά προσαρμόζονται στίς συνθήκες του περιβάλλοντος, ένωδ οι άλλοι έξαφανίζονται. Έτσι γίνεται ένα είδος μηχανικής έπιλογής, πού διά Ντάρβιν τήν δονομάζει **Φυσική έπιλογή**. Τή θεωρία αύτή τήν παρουσίασε μέ τό πολύκροτο σύγγραμμά του «Γιά τή γένεση των ειδών» (1859).

Στήν εννοια της έξελιξεως έδωσε πλατύτερα ορία και τήν έφαρμοσε στίς έκδηλώσεις της ήθικής και κοινωνικής ζωῆς, διώς π.χ. στήν άναπτυξή των ίδιων των λογοτεχνικών ειδών, διάγγλος φιλόσοφος **Σπένσερ** (Spenser, 1820-1904). Υποστήριξε πώς η έξελιξη είναι νόμος πού διέπει τό σύμπαν. Ή εννοια αύτή γίνεται μιά από τίς πιο θεμελιακές δοξασίες του ΙΘ’ αιώνα.

Charles Robert Darwin (1809-1882). Θεμελιωτής τής θεωρίας της έξελιξεως, διά Κοπέρνικος τής Βιολογίας.

Η φιλοσοφία

“Οπως η λογοτεχνία και η τέχνη έπιστημα και η φιλοσοφία είλη τή ρομαντική περί-

οδό της. Στή Γερμανία κυρίως οι διάδοχοι τού Κάντ άνάπτυξαν μιά θεωρητική φιλοσοφία που προκάλεσε έντυπωστή. Μεγάλη έπιδραση είχε στήν άρχη του αιώνα ίδιαίτερα ο **Φρειδερ. Χέγκελ**. (Hegel, 1770-1831), που ή φιλοσοφία του κυριάρχησε στά χρόνια τής παλινορθώσεως τῶν ήγεμόνων και τής Ιερῆς Συμμαχίας.

Κατά τόν Χέγκελ ή βαθύτερη ούσις τού κόσμου είναι πνευματική. Τό **Παγκόσμιο Πνεῦμα** άντικειμενοποιεῖται, δηλ. γίνεται φύση και σιγά σιγά άνεβαινει δηλη τήν κλίμακα τῶν θντων άπο τό πιό κατώτερο ύλικό θνς τόν άνθρωπο. στόν δποίο παίρνει συνείδηση τού θαυτού του. Μεγάλη φήμη άπεκτησε ο Χέγκελ κυρίως μέ τή θεωρία του γιά τό κράτος. Τελικός σκοπός τής ύπαρξεως τού άνθρωπου πάνω στή γη είναι, κατά τόν Χέγκελ, ή δημιουργία τού κράτους, γιά χάρη τού δποίου πρέπει νά θυσιαστεῖ. Ή άπεροχή κάθε έθνους και κράτους φανερώνεται μέ τήν δλική δύναμη και τού δίνει τό δικαίωμα νά ηπάρχει. Τά άνισχυρα, τά ήτημένα έθνη πρέπει νά χαθοῦν.

Η ρομαντική φιλοσοφία είναι γέννημα τῶν χρόνων τής συντηρητικής άντιδράσεως και είχε σκοπό νά στηρίζει τήν άπολυταρχία που ξανάφερε στήν πολιτική ζωή ή παλινόρθωση τῶν ήγεμόνων. Γ' αύτό μετά τήν κατάρρευση τής άπολυταρχίας, δηλαδή μετά τίς άστικές έπαναστάσεις τού 1830, δέν μπόρεσε κι αύτη νά έπιζησει. Ίδιαίτερα όπο τή λαμπρή πρόοδο τῶν φυσικῶν έπιστημῶν φάνηκε πώς δέν είχε στερεές βάσεις. Αντίθετα, καί πάλι στή Γερμανία, ἀλλά στίς πλατύτερες μάζες τού λαού της κατά τό πρώτο μισό τού ΙΘ' αιώνα έπικράτησαν ή άπογοήτευση και ή άπαισιοδξία, ίδιως δταν διαψεύστηκαν οι έλπιδες γιά μιά ένωμένη και έλευθερη Πατρίδα. Τή διάθεση αύτη έκφράζει και έρμηνει ο περίφημος **Σοπεγχάουερ** (Schopenhauer, 1788-1860) στό έργο του «**Ο Κόσμος θνς βούληση και ως παράσταση**». Ο Σοπεγχάουερ δίδαξε πώς κάθε προσπάθεια είναι πόνος και θλίψη. Επομένως και ή ζωή, που είναι διαρκής προσπάθεια, είναι πόνος και θλίψη. Ή μόνη λύτρωση είναι νά νεκρώσουμε τήν έπιθυμία τής ζωῆς και νά φτάσουμε στήν ίδανική κατάσταση τής άνυπαρξίας (Νιρβάνα), τήν δποία είχε δνειρευτεῖ ο Βούδας.

Στή Γαλλία τήν καταδίκη τής ρομαντικής φιλοσοφίας, τήν κήρυξε ο **Αλγου-**

Albert Einstein, ο διασημότερος μαθηματικός τού 20ου αι. Έργο (μπρούτζινο) του Jacob Epstein (1933) Tate Gallery London.

στος Κόντ (Auguste Comte, 1798-1857), δι πιό πρωτότυπος από τους γάλλους φιλοσόφους όστερα από τον Καρτέσιο. Ο Κόντ δίδαξε πώς ή ανθρώπινη διάνοια περνάει τρεις καταστάσεις, τή θρησκευτική, τή μεταφυσική και τήν επιστημονική ή θετική. "Υποστήριζε πώς ή ανθρωπότητα πέρασε πιά τίς δύο πρώτες καταστάσεις και βρίσκεται στή θετική. Τά προβλήματα γιά τήν άρχη και τήν ουσία τῶν δυνάμεων προέρχονται από τήν προεπιστημονική έποχη και δέν έχουν λόγο νά υπάρχουν στόν αιώνα τῆς επιστήμης, πού έργο της έχει νά μελετήσει τά φαινόμενα, γιά νά τά προβλέπει και νά κυριαρχήσει πάνω τους. Αυτή είναι ή έννοια τῆς **Θετικής Φιλοσοφίας**.

Κάτω από τήν επίδραση τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν και ίδιαίτερα μετά τίς ἀξιόλογες ἐπιτυχίες τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπικράτησε από τά μέσα τοῦ ΙΘ' αἰώνα και γιά μερικές δεκαετίες ή ἀκραία **Φυσικρατική** (Naturalismus) και **'Υλιστική** (Materialismus) τάση. Πρεσβεύει πώς δλα στόν κόσμο, ἄρα και τά πνευματικά φαινόμενα, έχουν φυσικές αιτίες, δτι είναι προϊόντα τῆς κινήσεως και τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ὑλικῶν στοιχείων.

Οι ἀντιλήψεις τῆς θετικής φιλοσοφίας ἐπικράτησαν και στήν ίστορία και στήν φιλοσοφία τῆς Τέχνης. "Οσοι δηλ. ἀσχολοῦνταν μέ τήν ἐρμηνεία τοῦ παρελθόντος στηριχτηκαν δχι στή φαντασία, δπως γινόταν ἀλλοτε, ἀλλά στήν ἀκριβή γνώση και τόν λογικό κριτικό ἔλεγχο τῶν πηγῶν. Τίς ἀπόψεις αὐτές ἀντιπροσώπευσαν μέ μεγάλη ἐπιτυχία δύο προκισμένοι γάλλοι διανοούμενοι και ἐπιστήμονες, δ μεγάλος θρησκειολόγος **Ἐρνέστος Ρενάν** (Renan, 1823-1892) και δ δονομαστός ίστορικός τῆς Τέχνης **Ίππολυτος Ταΐν** (Taine, 1828-1893). "Ο πρῶτος στό έργο του «Τό μέλλον τῆς ἐπιστήμης» (L'avenir de la science) διακήρυξε τήν πίστη του γιά τή δύναμή της και δ δεύτερος διατύπωσε τήν περίφημη θεωρία τοῦ Περιβάλλοντος και ἐπιχειρήσεις νά ἐφαρμόσει και στίς ήθικές λεγόμενες ἐπιστήμες τήν αὐστηρή μέθοδο τῶν φυσικῶν επιστημῶν.

Στή Γερμανία και στά χρόνια τῆς προσπάθειάς της γιά οίκονομική ἐπικράτηση **ξέσησε** δ **Φρειδερίκος Νίτσε** (Nietzsche 1844-1900), δ δόποιος σπουδασε κλασική φιλολογία. "Αρχικά παρουσιάστηκε περισσότερο ώς αἰσθητικός. Γοητευμένος από τήν ἀρχαία ἐλληνική τραγωδία δίδαξε μέ τό νεανικό έργο του «**Η γέννηση τῆς Τραγωδίας**» πώς ή ἐκφραση τῆς ὑπέρτατης ἀλήθειας βρίσκεται στή μουσική τραγωδία τῶν Ἐλλήνων. "Αργότερα ἐπηρεασμένος από τήν πρόοδο τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀσχολήθηκε μέ τήν ήθική και διανοία τήν **ἐξελικτική** θεωρία. "Ετσι, κατά τό Νίτσε, τό ἀνθρώπινο γένος θά τελειοποιηθεῖ, ἀν στόν κόσμο ἐπικρατήσει δ ισχυρός ἀνθρωπός, πού έχει δικαίωμα και καθήκον, πέρα από ήθικές δεσμεύσεις, νά υπηρετεῖ και νά ίκανοποιεί τίς δρέξεις του συντρίβοντας χωρίς τύψεις τούς ἀσθενεῖς, τούς ἀδύνατους και ἀνίκανους. Τή θεωρία του αὐτή γιά τόν **«ύπεράνθρωπο»**. Τήν ἀνέπτυξε στό πολύκροτο έργο του **«Τάδε ἔφη Ζαρατούστρας»** (Also sprach Zarathustra).

Στό τέλος διώρος τοῦ ΙΘ' αι. ἄρχισε ή ἀντίδραση κατά τῶν ἐπιστημονικῶν και φυσικρατικῶν ἀντιλήψεων και είναι ἀξιοπαρατήρητο πώς πρωτοστάτησαν θετικοί

έπιστημονες, δωρεά δὲ Γάλλος μαθηματικός **Πονανκαρέ** (Poincaré) μέτο τὸ ἔργο του «Ἄξια τῆς Ἐπιστήμης» (Valeur de la science). Αὗτοι παραδέχονται μέν την πρακτική ἀξία τῆς ἐπιστήμης, ξεχωρίζουν δύναμις την ἐπιστημονική γνώση ἀπό τή μετα-φυσική, πού τή σημασία της τίχη τονίζουν ίδιαί τερα.

‘ΟΑμερικανός φιλόσοφος Τζέιμς (James, 1842-1910) δίδαξε πώς η άληθεια δέν είναι κάτι τό απόλυτο πού βρίσκεται έχω όποια τά πράγματα, άλλα άληθεια είναι δι, τι ώφελει και προάγει τή ζωή και ή επιστήμη είναι δργανο κατάλληλο γιά δράση και παραγωγή. Τή θεωρία αυτή τήν δνόμασε **Πραγματισμό** (Pragmatismus).

Όλοκληρώνοντας τις άντιλήψεις αυτές ό γάλλος Μπερζόν (Bergson) δίδαξε πώς ή επιστήμη ώς δημιούργημα του πνεύματος δέν μπορεί νά μᾶς άποκαλύψει τήν άληθινή φύση των πραγμάτων, πιό βαθύτερη γνώση γι' αυτά άποκτούμε μόνο μέ τήν άμεση ψυχική έπικοινωνία, μέ τήν έννοραση (intuition).

Τίς ἀντιλήψεις αὐτές, τὸν ἀντιεπιστημονισμό (Antiscientism), ὅπως δόνουμάστηκε μεταγειρίστικαν πολλοὶ γιά νά κλονίσουν τό κύρος τῆς ἐπιστήμης.

ΓΕΝΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

ΙΕ' ΑΙΩΝΑΣ

- 1453 ·Άλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως
1486 ·Ανακάλυψη τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδας
1492 ·Ανακάλυψη τῆς Ἀμερικῆς
1498 ·Ανακάλυψη τοῦ θαλασσινοῦ δρόμου τῶν Ἰνδιῶν

ΙΣΤ' ΑΙΩΝΑΣ

- 1509-1547 ·Ἐρρίκος Η' Τυδόρ βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας
1512-1520 ·Σελίμ Α' – Κατάληψη τῆς Συρίας καὶ τῆς Αιγύπτου
1515-1547 ·Ο Σουλτάνος Χαλίφης
1517 ·Ἀρχὴ τῆς μεταρρυθμίσεως στή Γερμανία
1519-1556 ·Ο Κάρολος Α' αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας καὶ 1516-1556
 ώς Κάρολος Α' βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας
1519 ·Ο Ζβιγγέλιος μεταρρυθμιστής στή Ζυρίχη
1520-1566 ·Σουλεϊμάν Β' ὁ Μεγαλοπρεπής
1522 ·Κατάληψη τῆς Ρόδου ἀπό τοὺς Τούρκους
1529 ·Ο Σουλεϊμάν πολιορκεῖ τή Βιέννη
1540 ·Ἐγκρίση τοῦ ἰδρυτικοῦ καταστατικοῦ τῶν Τάγματος τῶν Ἰησουΐτῶν
 ἀπό τὸν Πάπα
1545-1563 ·Σύνοδος στὸ Τρίδεντο (Tridentum, σημ. Trento)
1555 ·Θρησκευτική εἰρήνη τῆς Αὐγούστας
1558-1603 ·Ἐλισάβετ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας
1571 ·Κατάληψη τῆς Κύπρου ἀπό τοὺς Τούρκους
 Ναυμαχία τοῦ Lepanto (Ναυπάκτου)
1572 ·Νύχτα τοῦ Ἀγ. Βαρθολομαίου
1589-1610 ·Ἐρρίκος Δ' Γαλλίας. Ἀρχὴ τῆς δυναστείας τῶν Βουρβόνων
1598 ·Διάταγμα τῆς Νάντης

ΙΖ' ΑΙΩΝΑΣ

- 1600 ·Ιδρυση τῆς Ἐταιρείας τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν στήν
 Ἀγγλία καὶ Ὀλλανδία (1602)
1618-1648 ·Τριακονταετής πόλεμος
1632 ·Ο Γουστάβος Ἀδόλφος σκοτώνεται κοντά στό Lützen
1643-1715 ·Ο Λουδοβίκος ΙΑ' βασιλιάς τῆς Γαλλίας
1648 ·Εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας
1648-1688 ·Περίοδος τῶν ἄγγλικῶν ἐπαναστάσεων
1649-1660 ·Η Ἀγγλία δημοκρατία. Ὁ Κρόμβελ
1669 ·Ἀλωση τοῦ Μεγάλου Κάστρου τῆς Κρήτης
1683 ·Δεύτερη πολιορκία τῆς Βιέννης ἀπό τοὺς Τούρκους
1685-1715 ·Βενετική κυριαρχία στήν Πελοπόννησο
1687 ·Καταστροφὴ τοῦ Παρθενώνα
1682-1725 ·Ο Μεγάλος Πέτρος τσάρος τῆς Ρωσίας
1697 ·Ο πρίγκηπας Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας νικᾶ τοὺς Τούρκους
 κοντά στή Ζέντα

ΙΗ' ΑΙΩΝΑΣ

- 1700-1721 Ό μεγάλος βόρειος πόλεμος
1701 Ή Πρωσία βασιλειό
1701-1713 Ο πόλεμος γιά τη διαδοχή στόν Ισπανικό θρόνο
1702-1714 Άννα Στούαρτ βασίλισσα της Αγγλίας
1713 Ειρήνη Ούτρεχτ
1713-1740 Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α', βασιλιάς της Πρωσίας
1740-1786 Φρειδερίκος δ Μεγάλος
1740-1780 Μαρία Θηρεσία
1740-1748 Πόλεμος γιά τη διαδοχή στόν Αύστριακό θρόνο
1756-1763 Έπταετής πόλεμος
1762-1796 Αίκατερίνη Β'
1769 Όρλωφικά
1770 Καταστροφή Τουρκικού στόλου στόν Τσεσμέ
1772 Πρώτος διαμελισμός της Πολωνίας
1774 Ειρήνη τού Κιουτσούκ-Καΐναρτζή
1776 Διακήρυξη της άνεξαρτησίας τῶν Ενωμένων Πολιτειῶν
1780-1790 Ίωσήφ Β' της Αύστριας
1783 Ειρήνη τῶν Βερσαλλιών - Αναγνώριση της άνεξαρτησίας Η.Π.Α.
1789 Αρχή της Γαλλικής Επαναστάσεως
1792 Ειρήνη τοῦ Ιασίου
1793 Δεύτερος διαμελισμός της Πολωνίας
1795 Τρίτος διαμελισμός της Πολωνίας
1799-1815 Ναπολέοντας

ΙΘ' ΑΙΩΝΑΣ

- 1815 Συνθήκη της Βιέννης
1821-1829 Έλληνική Επανάσταση
1830 Ή επανάσταση τοῦ Ιουλίου στή Γαλλία
1833-1862 Βασιλεία τοῦ "Οθωνα. Αντιβασιλεία ώς τό 1836
1834 Γερμανική τελωνειακή ένωση
1834 Ή Αθήνα πρωτεύουσα τοῦ Ελληνικού βασιλείου
1837 Ιδρυση τοῦ Πανεπιστημίου της Αθήνας
1843 Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου
1848 Ή Φεβρουαριανή επανάσταση τοῦ Παρισιού
1852-1870 Επανάσταση τοῦ Μαρτίου στή Βιέννη και στο Βερολίνο
1853-1856 Γερμανική Έθνοσυνέλευση της Φραγκφούρτης
1859 Ναπολέοντας Γ' αύτοκράτορας τῶν Γάλλων
1862 Κριμαϊκός πόλεμος
1863-1913 Ιταλικός πόλεμος. Μάχες Magenta και Solferino
1866 Γεώργιος Α' βασιλιάς τῶν Ελλήνων. Σύνταγμα τοῦ 1864
1866 Γερμανοαυστριακός πόλεμος. Μάχη Sadova
1866 Κρητική επανάσταση
1870 Βουλγαρική Έξαρχια
1870-1871 Γαλλογερμανικός πόλεμος, 18 Ιαν. 1871, Ιδρυση Γερμανικής αύτοκρατορίας

- 1877-1878 Ρωσοτουρκικός πόλεμος
 1878 Συνθήκη τοῦ Βερολίνου
 1881 Προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας
 1885 Σερβοβούλγαρικός πόλεμος
 1897 'Ελληνοτουρκικός πόλεμος
 1898 'Ισπανοαμερικανικός πόλεμος

Κ' ΑΙΩΝΑΣ

- 1904-1905 Ρωσοϊαπωνικός πόλεμος
 1904-1908 Μακεδονικός ἀγώνας
 1908 Νεοτουρκική ἐπανάσταση
 1909 'Επανάσταση στὸ Γουδί
 1912-1913 Βαλκανικός πόλεμος
 1912 Κατάληψη τῆς Θεσσαλονίκης στίς 26 Ὁκτωβρίου
 21 Φεβρουαρίου πτώση Ἰωαννίνων
 1913 17 Μαΐου, συνθήκη τοῦ Λονδίνου.
 1913 Βουλγαρικός πόλεμος (17 Ἰουνίου-17 Ἰουλίου)
 Εἰρήνη τοῦ Βουκουρεστίου (28 Ἰουλίου). Εἰρήνη τῆς Ἀθήνας
 (1 Νοεμβρίου)

• Η Γαλλική ἐπανάσταση καὶ ὁ Ναπολέοντας

- 1789 'Η Γαλλική ἐπανάσταση (1789-1799)
 1789-1791 Συνέλευση τῶν Γεν. Τάξεων (Μάιος)
 1789 Συντακτική Συνέλευση
 'Αλωση τῆς Βαστίλλης (14 Ἰουλίου). Κατάργηση προνομίων
 (4 Αὐγούστου)
 1791 Φυγὴ τοῦ Βασιλιά
 1791-1792 'Η Νομοθετική Συνέλευση
 1792 Πρωσοαυστριακή ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Γαλλίας
 1792-1795 Δημοκρατία – Convention Nationale
 1793 Καταδίκη τοῦ Βασιλιά
 1793-1794 Τρομοκρατία
 1794 Πτώση τοῦ Νταντόν – Πτώση τοῦ Ρομπεσπιέρ (9 Θερμιδόρου)
 1795-1799 Διευθυντήριο
 1796 'Ιταλικός πόλεμος
 1798-1799 'Εκστρατεία στήν Αἴγυπτο

• Ο Ναπολέοντας (1798-1815)

- 1798-1802 Δεύτερος συνασπισμός ἐναντίον τῆς Γαλλίας
 1799-1815 Ναπολέόντεια ἔξουσία
 1799-1812 Κοσμοκρατορία τοῦ Ναπολέοντα
 1799-1804 'Ο Ναπολέοντας πρᾶτος 'Υπατος
 1801 Εἰρήνη Λιονβεβίλ (μέ τὴν Αύστρια)
 1802 Εἰρήνη Ἀμιέν (μέ τὴν Ἀγγλία)
 1804-1814 'Ο Ναπολέοντας αὐτοκράτορας
 1805 Τρίτος συνασπισμός – Μάχη τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων
 (Austerlitz, 2 Δεκεμβρίου)

1806	Τέταρτος συνασπισμός – Κατάρρευση τής Πρωσίας – Κατάλυση τής Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας τοῦ Γερμανικοῦ "Εθνοῦς
1807	Εἰρήνη τοῦ Τιλσίτ
1808	'Ισπανικός πόλεμος
1809	Πέμπτος συνασπισμός – Βάγκραμ. Εἰρήνη τῆς Βιέννης
1810	Αύστριακός γάμος
1812	'Εκστρατεία ἐναντίον τῆς Ρωσίας
1813	"Έκτος συνασπισμός – Μάχη τῆς Λειψίας (16-19 Οκτωβρίου)
1814	Κατάληψη τοῦ Παρισιοῦ, ἐκθρόνιση τοῦ Ναπολέοντα
1815	'Επιστροφή τοῦ Ναπολέοντα – 'Εκατό μέρες – Βατερλό
1814-1815	Συνέδριο τῆς Βιέννης – 'Ιερή Συμμαχία

'Η 'Ελληνική 'Επανάσταση

1769	'Ορλωφικά
1788-1792	Λάμπρος Κατσώνης καὶ 'Ανδρίτσος
1788-1803	'Αγδνες τοῦ Σουλιοῦ καὶ τοῦ 'Αλήπασα
1798	Θάνατος τοῦ Ρήγα Φεραίου
1814	'Ιδρυση Φιλικῆς 'Εταιρείας
1821 Φεβρουάρ.	22 Είσοδος τοῦ 'Υψηλάντη στή Μολδαβία
1821 Μάρτιος	23 Κατάληψη τῆς Καλαμάτας
1821 Μάρτιος	25 'Υψωση τῆς ἐπαναστατικῆς σημαίας στήν Πάτρα
1821 'Απριλίου	10 'Απαγχονισμός τοῦ Πατριάρχη
1821 'Απριλίου	20 Μάχη τῆς 'Αλαμάνας καὶ θάνατος τοῦ Διάκου (23 'Απριλίου)
1821 'Απριλίου	Κήρυξη τῆς ἐπαναστάσεως στόν Πολύγυρο Χαλκιδικῆς
1821 Μαΐου	8 Μάχη τῆς Γραβιᾶς
1821 Μαΐου	12-13 Μάχη τοῦ Βαλτετσιοῦ
1821 Μαΐου	Πυρπόληση τῆς Φρεγάτας στήν 'Ερεσό
1821 Μαΐου	26 'Ιδρυση τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας στό Μοναστήρι τῶν Καλτεζῶν
1821 'Ιουνίου	7 Μάχη τοῦ Δραγατσανιοῦ
1821 'Ιουλίου	20 'Ερχομός τοῦ Μαυροκορδάτου στό Μεσολόγγι
1821 Αύγουστου	26 Μάχη τῶν Βασιλικῶν
1821 Σεπτεμ.	4-7 Συνέλευση τῆς Δυτικῆς Χέρσου 'Ελλάδος
1821 Σεπτεμ.	23 'Άλωση τῆς Τριπόλεως
1821 Δεκεμβρίου	24 'Εναρξη τῆς 'Εθνικῆς Συνελεύσεως στήν 'Επίδαυρο
1822 'Ιανουαρίου	1 Τό Α' Σύνταγμα (Προσωρινό Πολίτευμα τῆς 'Επιδαύρου)
1822 'Ιανουαρίου	12 'Αλωση τοῦ 'Ακροκορίνθου
1822 Φεβρουαρίου	19 'Υψωση τῆς σημαίας τῆς 'Επαναστάσεως στή Νάουσα
1822 Μαρτίου	30 Καταστροφή τῆς Χίου
1822 'Απριλίου	16 'Αλωση καὶ καταστροφή τῆς Νάουσας
1822 'Ιουνίου	6-7 Πυρπόληση τῆς ναυαρχίδας ἀπό τὸν Κανάρη
1822 'Ιουνίου	9 Κατάληψη τῆς 'Ακροπόλεως τῆς 'Αθήνας ἀπό τὸ Δ. 'Υψηλάντη
1822 'Ιουλίου	4 Μάχη τοῦ Πέτα
1822 'Ιουλίου	26-28 Μάχη τῶν Δερβενακιῶν – Καταστροφή τοῦ Δράμαλη
1822 Νοεμβρίου	Πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ
1822 Νοεμβρίου	30 'Αλωση τοῦ Παλαμηδιοῦ
1823 Μάρτιος	Β' 'Εθνική Συνέλευση στό 'Αστρος

1823 Μάρτιος	13	'Ο Κάννιγκ άναγνωρίζει τόν ἑλληνικό ἀποκλεισμό
1823 Αὔγουστος	11	Μάχη τοῦ Καρπενησιοῦ – Θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη
1823 Δεκέμβριος	24	'Ερχομός τοῦ Βύρωνα στό Μεσολόγγι
1824 Μάρτιος		'Ἐπεμβαση τοῦ Μεχμέτ' Άλη τῆς Αἰγύπτου
1824 Ἀπρίλιος		Κατάπιξη τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης
1824 Ἀπρίλιος	19	Θάνατος τοῦ Βύρωνα στό Μεσολόγγι
1824 Ιούνιος	20	Καταστροφή τῶν Ψαρῶν
1824 Αὔγουστος	28	Ναυμαχία τοῦ Γέροντα
1825 Ιανουάριος		Φυλάκιση τοῦ Κολοκοτρώνη
1825 Φεβρουάριος	12	'Αποβίβαση τοῦ Ἰμπραήμ στήν Πελοπόννησο
1825 Ἀπρίλιος	7	Μάχη στό Κρεμμύδι
1825 Ἀπρίλιος	15	'Αρχή τῆς Β' Πολιορκίας τοῦ Μεσολογγιοῦ
1825 Μαΐου	20	Μάχη στό Μανιάκι – Θάνατος τοῦ Παπαφλέσσα
1825 Ιούλιος	4	Θάνατος τοῦ Ὀδυσσέα
1826 Ιανουάριος		Γ' Ἐθνική Συνέλευση στήν Ἐπίδαυρο
1826 Ἀπρίλιος	10-11	"Εξοθίσος τοῦ Μεσολογγιοῦ
1826 Ιούλιος	6	Ιουλιανή σύμβαση τοῦ Λονδίνου
1826 Αὔγουστου	13	Κατάληψη τῆς Ἀθήνας ἀπό τὸν Κιουταχή
1826 Νοέμβριος	24	Φονική τῆς Ἀράχοβας
1827 Φεβρουάριος		Μάχη στό Δίστομο
1827 Μάρτιος	30	'Εκλογὴ τοῦ Καποδίστρια ως Κυβερνήτη ἀπό τὴν Ἐθνοσυνέλευση τῆς Τροιζήνας
1827 Ἀπρίλιος	23	Θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη
1827 Ἀπρίλιος	24	Καταστροφή τοῦ Φαλήρου
1827 Σεπτέμβριος	18	Κατόρθωμα τοῦ "Ἀστιγᾶ στήν Ἰτέα
1827 Οκτώβριος	8	Ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου
1828 Ιανουάριος	6	'Ερχομός τοῦ Καποδίστρια στήν Ἐλλάδα
1828 Μαΐου	20	Θάνατος τοῦ "Ἀστιγᾶ
1828 Αὔγουστος	18	'Ερχομός τοῦ Μαιζόν στήν Πελοπόννησο
1829 Μάρτιος	10	Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου
1829 Ιούλιος	11	Ἐθνική Συνέλευση στό "Αργος
1829 Σεπτέμβριος	12	Μάχη τῆς Πέτρας (Δημ. Ὑψηλάντης)
1829 Σεπτέμβριος	27	Δολοφονία τοῦ Καποδίστρια
1830 Ιανουάριος	22	Β' Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου
1832 Ἀπρίλιος		'Εκλογὴ τοῦ "Οθωνα – Ἐθνική Συνέλευση στήν Πρόνοια
1833 Ιανουάριος	25	'Ερχομός τοῦ "Οθωνα στήν Ἐλλάδα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πρώτο Μέρος

Η ΝΕΑ ΕΥΡΩΠΗ ΩΣ ΤΗ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗ ΕΙΡΗΝΗ
(1492-1648)

- Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ (σσ. 7-12)
Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΕΧΝΩΝ (σσ. 13-28)
Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ (σσ. 29-37)
Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ (σσ. 38-47)
Ε' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ (σσ. 48-52)

Δεύτερο Μέρος

Η ΕΥΡΩΠΗ ΑΠΟ ΤΗ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗ ΕΙΡΗΝΗ
ΩΣ ΤΟ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ

- ΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ (σσ. 53-59)
Ζ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΗΣ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ - ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΤΟΥ ΙΔ' (σσ. 60-70)
Η' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΙΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ - Ο ΑΙΩΝΑΣ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΤΟΥ ΙΔ' (σσ. 71-83)

Τρίτο Μέρος

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

- Θ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 84-91)
Ι' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 92-100)
ΙΑ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 101-104)
ΙΒ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 105-107)
ΙΓ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΠΙΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 108-112)
ΙΑ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΣΤΙΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ (σσ. 113-119)
ΙΕ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΜΕΓΑΛΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (σσ. 120-135)
ΙΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ (σσ. 136-151)
ΙΖ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ-ΤΕΧΝΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 152-159)

Τέταρτο Μέρος

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

- ΙΗ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΑΔΙΑΚΟΣ ΞΕΠΕΣΜΟΣ (σσ. 160-166)
ΙΘ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΙΡΟΙΣΤΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ (σσ. 167-187)
Κ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ (σσ. 188-194)

ΚΑ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (σσ. 195-263)
ΚΒ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ (σσ. 264-275)

Πέμπτο Μέρος
ΤΑ ΝΕΩΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΚΓ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ
ΒΙΕΝΝΗΣ ΩΣ ΤΟ ΓΑΛΛΟΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ
(1815-1870) (σσ. 276-288)
ΚΔ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ (σσ. 289-323)
ΚΕ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ 1870 ΩΣ
ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ (σσ. 324-340)
ΚΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΕΣ-ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟ
ΙΘ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 341-361)

ΓΕΝΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ (σσ. 362-366)
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ (σσ. 367-368)

Τό δινήσκον τελ θηρίον ψεύδει στα πάντα την αληθινότητα των
στήτας αύτών.

Αντιτίποι στερεότυποι του Βασιλείου πολιτισμού, μετατρέπονται σε
των πολλών ή κρητικούς, επιτροπέων φυγών ΑΙΓΑΙΟΝ - ΑΙΓΑΙΟΥ Λόρδου 7
Νόμου 1123 τάξις 15/2011, έτος του 1993 (σε βιβλιογραφία γεγονότων της περιόδου 1821-1848).

ΕΚΔΟΣΗ ΙΑ' 1981 (II) - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 105.000 - ΣΥΜΒΑΣΗ 3542/16-1-81
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Γ. ΣΤΙΚΑΡΗΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Δ. ΚΑΤΣΑΒΡΙΑΣ & ΣΙΑ Ο.Ε.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής